॥ 55।१२८।

TEATRU

ŞTEFAN PETICĂ

SCRIERI

II

Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi variante
de
EUFROSINA MOLCUŢ

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
Bucureşti, 1974

SOLII PĂCII

TRAGEDIE ÎN CINCI ACTE

PERSOANELE

CRAIUL GLAD
VIOREL
COMAN
IUGA
CAVALERUL NEGRU
ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII
AL DOILEA SOL AL PĂCII
AL TREILEA SOL AL PĂCII
APRODUL
ILEANA
SIMINA, ZÎNA ÎNCHIPUIRII

Curteni, soli străini, femei, popor.
Acțiunea se petrece în Vrancea legendară.

BIBLIOTECA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACTUL I

SALA TRONULUI

(În fund, tronul încărcat de purpură și aur. La dreapta și la stînga două uși mari dau în sala de serbare. Ușile sunt deschise și se vede mulțimea împodobită care se învîrtește în joc. În peretele din dreapta altă ușă duce în palat. În peretele din stînga altă ușă duce în sala de marmoră. Împrejurul tronului stau jețuri răspîndite. E noapte. Lumini albe ard în sfeșnicile de aramă. Nunta lui Viorel cu Ileana.)

SCENA I

COMAN, IUGA

IUGA:

Serbarea e-o minune!

COMAN:

Ea pare-o zi de vară
Măreață și senină sub blonda sa povară
De raze aurite.

IUGA:

În sunete ușoare
Se-nalță veselia din coarde de vioare
Și trece ca un freamăt voios prin sala veche.

COMAN:

E-o nuntă-mpărătească și fără de pereche
Vreodată-n Vrancea noastră.

IUGA:

Cînd doamna din Nicule
Frumoasă ca o sfîntă subt grelele ei scule
Și-a dat pe a sa fiică feciorului crăiesc
Știut-a ce alege.

COMAN:

Poveștile grăiesc
În limba lor cea dulce de nunta strălucită
A mîndrei Consinzene, în cîntece slăvită,
Cu Făt-Frumos din cetini, dar nu știu dacă fuse
Mai mare-nsufleţire în vremile apuse
De-atunci.

IUGA:

Dar de o parte cînd stau pierdut și-ascult
Îmi sună la ureche un cîntec de demult
Și-n mintea mea-ncetează voioasele fanfare
Și slava fără seamăn din vesela serbare
De-mi pare că pe coarde suspină ostenite
Tristeți care-au să vină, dureri întrezărite
Prin flacările crude ce ard în marea sală.
Ades cîntarea cade cum cade-o frunte pală
Subt vîntul rece-al Toamnei și-atuncea se aude
Un plînset trist și tainic.

COMAN:

A, strunele sunt ude
De vinul plin de spume.

IUGA:

O, nu numai din strune
Răsună acest plînset ce sufletu-mi răpune.
Îl simt la toți nuntașii; pe fețele aprinse
De-a jocului plăcere, pe frunțile cuprinse
De sprintenele gînduri, în ochii cei cuminți

Ai sfetnicilor gîrbovi trec nori de suferinți.
Și Craiul, ah, chiar Craiul se pare cîteodată
Că stă în loc și-ascultă cu mintea-ngîndurată
Un glas din altă lume.

COMAN:

Păreri nechibzuite!
Ci vino de privește în sălile-aurite
Ce veselă mulțimea în jocuri se avîntă
Cînd strunele răsună vestind cîntarea sfîntă.

(Îl duce la una din ușile din fund.)

Veniră soli cu carte din falnici depărtări,
Veniră și cu dînșii aduseră urări
De caldă fericire. Tigheciul ne trimise
Doi soli cu ochii umezi de doruri și de vise,
Căci pare că la dînșii viața e-o visare
Și lupta are vraja de dulce sărutare.
Din Țara Bîrlădeană veniră-mpodobiți
Alți soli prin bogăție și daruri mari vestiți.
Și chiar cazacii mîndri, din țara depărtată
Ce stă pe malul mării, solie-mbelșugată
Trimisu-ne-au cu carte de multă plecăciune.
Din țara cea frumoasă a Fagilor, minune
Pe care toți o cîntă, alți soli venit-au iarăși
Și-n drumul lor luară să aibă de tovarăși
Pe solii țării care pe Mureș e-așezată.
Din Țara Oltenească, atît de lăudată,
Veniră soli de-asemeni cu grai frumos și lin
Și soli măreți veniră din mîndrul Severin.
Doar Negrul-Voievodul din aspru Făgăraș
La nuntă nu-și trimise nici soli și nici ostași.
Dar Negrul-Voievodul avu întotdeauna
Porniri pline de vrajbă ce seamănă furtuna.

IUGA:

Să vie, de poftește, cu altfel de solie.

COMAN:

Deci, cînd în jur de tine e-atîta veselie
Cum inima-ți se pleacă să-asculte de-ndoială?

(Intră Cavalerul Negru.)

Alungă-aceste gînduri şi intră-n marea sală
De-ascultă cum se-nalţă cîntarea cea măiastră.

SCENA II

COMAN, IUGA, CAVALERUL NEGRU

CAVALERUL NEGRU *(se apropie, fără să fie băgat de seamă de Coman şi-l bate pe umăr)*:

Şi totuşi, chiar mai mîndră de-ar fi serbarea voastră
Şi facle s-ar aprinde în sala seculară
Mai multe decît stele pe-un cer senin de vară,
Tot nu veţi da lumină în sufletul trudit
Al tînărului mire.

COMAN:

Tu, crainic urgisit
Al soartei duşmănoase, ce negru gînd te-aduce?

CAVALERUL NEGRU:

Nu voi s-ascult blesteme. Mai bine fă-ţi o cruce
Şi roagă-te, căci duhul noptatecei pierzări
Veghează chiar în mijloc de falnice serbări.

COMAN:

E tare-al nostru suflet şi nu cunoaşte teama.

IUGA:

Nici moartea nu-l răpune.

CAVALERUL NEGRU:

Semeţule, ia seama!
Sunt lucruri despre care în veci nu se vorbeşte
Căci vorba e o rugă ce groaza o măreşte
Şi mult ar fi mai bine tăcerii să le dăm,
Căci nu-i senină viaţa decît dacă uităm
De toate. O, tăcerea şi soră-sa uitarea
Sunt sfintele miresne ce toarnă alinarea
Pe rănile deschise a inimelor prinse
De chinul fără tihnă al vremurilor stinse!

IUGA:

Şi totuşi ale tale cuvinte-s o ispită
Grozavă.

CAVALERUL NEGRU:

Poate! Însă cu mintea liniştită
Aşteaptă în tăcere, căci vremea va sosi
Cînd cele-ntunecate pe rost s-or limpezi
Şi-or fi prea limpezi poate.

COMAN:

Şi mult vom aştepta?

CAVALERUL NEGRU:

Zădarnică-ntrebare şi proastă! Nu uita
Că toată-nţelepciunea e-o pacinică-aşteptare.
Fiţi gata dar la toate şi plini de-mbărbătare
Căci nu se ştie ceasul durerii depărtate.
La ce-ncercare-am oare furtuna a abate
Cînd slabi suntem din fire şi mici şi pătimaşi?
Pe cîmp, în lupte aspre, sunteţi vitezi ostaşi
Dar faţă de acela ce-n taină se ascunde
Au cine poate oare cu arma a pătrunde?
Lăsaţi dar cercetarea asupra celor sfinte
Să nu mai chinuiască sărmana voastră minte,
Ca nu cumva în vremea de crîncene nevoi
Să fie mai grozavă greşala de apoi,
Precum se-ntîmplă-adesea.

COMAN:

De unde ştii?

IUGA:

De unde?

Nu vezi că acest demon în orice loc pătrunde?

CAVALERUL NEGRU:

Aceasta mi-e menirea. În mijloc de serbări,
Cînd lumea-nflăcărată de vesele cîntări

Petrece zgomotoasă, eu intru liniștit
În manta-mi de-ntuneric. De unde am venit
Și unde mă voi duce apoi? E taina mea.
Dar ce vă pasă? Fața-mi e albă ca de nea
Dar haina mea mai neagră-i ca noaptea fără stele.
Eu trec astfel prin sală, al gîndurilor mele
Fir tainic urmărindu-l și cine mă privește
Mă crede-o ironie ce lumea-nveselește,
Dar totuși...

APRODUL:
(intrînd)

Vine Craiul!

COMAN:

Ce pildă-o să ne-nvețe?

SCENA III

CRAIUL GLAD, VIOREL, ILEANA, IUGA, COMAN, CAVALERUL NEGRU, SOLII STRĂINI, CURTENI, FEMEI, POPOR. *(Fanfarele sună. Craiul Glad se așează pe tron. Viorel și Ileana stau pe jețuri la dreapta și la stînga sa. Solii și curtenii se orînduiesc în față.)*

CRAIUL GLAD:

Lăsați blajin surîsul să fluture pe fețe
În noaptea-nfiorată de-atîta veselie,
De strigăte, de jocuri, de muzică zglobie.
Eu voi să ia toți parte la draga-mi fericire
Și inima-mi bătrînă, cu dulce mulțumire
Să simtă-n jur tot inimi ce, cum la încercare
Au fost de credincioase, să fie la serbare
Coprinse de beția plăcerilor vrăjite
De vecinica minune a vîrstei aurite.
Căci chiar în iarna vieței e dulce mîngîierea
Ce-n inimă revarsă avîntul și plăcerea,
Asemeni unei raze a blondei primăveri;
Au nu gîndiți tot astfel și voi, cinstiți boieri?

COMAN:

Slăvite crai, cuvîntu-ţi e sfîntă-nţelepciune!

CRAIUL GLAD:

Uitaţi dar de durere, uitaţi de-amărăciune,
Căci rob e omul nostru al multor din păcate,
Dar soarta rea un suflet statornic o abate
Şi-un zîmbet feciorelnic, o rază de plăcere
În orice suflet pune o tainică putere.
Chemaţi dar veselia cu inimele calde;
În valuri de lumină serbarea să se scalde,
Să pară că-nviarăm în Vrancea noastră veche
Acele vremuri mîndre şi fără de pereche
De care ne dau veste doar basmele cu zîne.
Iar solii ce veniră din ţările vecine,
Ajunşi la ei acasă să poată toţi să spună:
La Craiul Glad, la curte, domneşte voia bună!

SOLII STRĂINI:

Domnească pe vecie tot astfel, mîndre Crai!

CRAIUL GLAD:
(către Viorel)

Tu, fătul meu, ascultă acum bătrînu-mi grai!

VIOREL:

Da, tată!

CRAIUL GLAD:

Fericit e-acel care credinţa
Şi-o pune întru Domnul şi uită năzuinţa
Zadarnică, de luptă cu visurile grele.
O stea-i luceşte-n ceruri măreaţă printre stele
Şi sufletul său poate să fie mîntuit
De focul care arde pe veci nemistuit.
El nu ştie durerea şi nici cunoaşte plînsul
Căci binecuvîntarea şi pacea sunt cu dînsul.

VIOREL:
(se scoală repede)

Părinte, de vreodată uitare-mi-aș de tine,
De dragostea femeiei, de pildele-ți senine,
Blestemul veciniciei să cadă asupra mea!

CRAIUL GLAD:
(cu dulce mustrare)

De ce să arunci soartei ispită-atît de grea?

VIOREL:

Eu nu mă tem de dînsa.

(Se așează iar pe jeț.)

CRAIUL GLAD:

Aceasta-i semeție
Prea mare.

ILEANA:

Dar frumoasă!

VIOREL:
(cu o privire de recunoștință)

O, dulcea mea soție!

(Afară se aude un sunet de corn.)

CRAIUL GLAD:

Dar ce s-aude oare?

IUGA:

Vreun sol întîrziat,
Sosit la miez de noapte.

CRAIUL GLAD:

Să fie cercetat
Și-adus-naintea noastră!

APRODUL:

Îndată voi plini
Porunca înțeleaptă. *(Iese.)*

CRAIUL GLAD:

Ce oaspe poate fi
Acela care vine cu-atîta-ntîrziere
Ca raza unui soare ce-n umbra nopţii piere?

CAVALERUL NEGRU:

(înaintează încet din mulţime. Buzduganul său se atinge de lespezile de marmoră şi răsună prelung):

Întotdeauna-n toiul serbărilor voioase
Un oaspe ce-ntîrzie pe căi întunecoase
Soseşte-n miezul nopţii. E-un oaspe nepoftit
Şi nimeni nu-l cunoaşte, dar tainic, liniştit
El intră şi se-aşează tăcut la cap de masă
Şi ochii lui aprinşi-s de-o flacără sticloasă.
El tace, dar o cută pe frunte-i s-adînceşte,
El tace, dar durerea în preajma lui vorbeşte.
Chiar basmele bătrîne vorbesc de-o ursitoare
Ce nu a fost poftită odată la serbare,
Dar ea veni în urmă cu patimă grozavă
Şi-n cupele de aur vărsă neagră otravă...

COMAN:

Blestem!

SOLII STRĂINI:

Viclene vorbe!

CURTENII:

Străin nelegiuit!

CRAIUL GLAD:

Tăcere! Graiul vostru e grai nechibzuit!
Eu ştiu că la poftirea-mi toţi solii se grăbiră
Din ţările vecine la nuntă de veniră,
Căci toţi ne sunt prieteni şi vorba ne-o urmează
Precum din alte vremuri, de mult, se-ndătinează.
Doar Negrul-Voievodul de n-a răspuns chemării
Căci gîndul său e vecinic ispită a pierzării
Dar nu de el ne temem şi nici de-al său norod.

APRODUL:
(intrînd)

Măria-ta, sunt solii lui Negru-Voievod!

SCENA IV

ACEIAŞI, SOLII PĂCII *(intră îmbrăcaţi în negru şi înaintează pînă în faţa tronului)*

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:
(cu glas adînc şi pătrunzător)

Noi suntem Solii păcei veniţi din depărtarea
Ţinuturilor negre şi sfîntă ni-e chemarea,
Căci punem mîni duioase pe frunţile-nfocate
De dorul greu al luptei, de visuri turburate
Şi facem să-nceteze povara dureroasă
A cruntelor vedenii din noaptea furtunoasă.
În mantiile negre păşim ca nişte regi
În mijlocul durerii, noi, vecinicii pribegi,
Căci soarta noastră fuse o taină peste fire
Şi greu străbate-n lume cuvînt de mîntuire
Cît lupta şi mişcarea vor fi suprema lege.
Dar cine-a noastră vorbă pe rost o înţelege
Pătrunde adîncimea pe care muritorii
N-o văd.

COMAN:

Nu dau de tîlcul adînc al ghicitorii
Ce-o spune acest crainic.

CAVALERUL NEGRU:

Aşteaptă; în curînd
Pricepe-vei, căci toate urmează al lor rînd.

CRAIUL GLAD:

Frumoasă vi-e solia. Dar ce mult semănaţi!
Păreţi a fi tot unul la chipuri.

SOLII PĂCII:

Suntem fraţi.

CRAIUL GLAD:

Şi-aceeaşi cugetare pe toţi vă-nsufleţeşte?

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

Aceeaşi pe toţi trei. Şi unul de vorbeşte
Tălmaci al celorlalţi e.

CRAIUL GLAD:

Fiţi dar bineveniţi,
Voi Soli, ce cu-nţelesuri de pace îmi vorbiţi.
Eu sunt bătrîn şi pacea pricep s-o preţuiesc;
Vederea mi se duce şi braţele-mi slăbesc
Iar arcul, care-odată zvîrlea săgeţi semeţe,
Atîrnă de perete, a zilelor măreţe
Iubită mărturie. Deci pacea e-o solie
Ce sufletu-mi cucernic cu dragoste îmbie
Cît despre tinereţe ... Însă de-ajuns vorbit-am!
Iubiţi boieri ai curţii, cu pildele sfîrşit-am!
Luaţi pe noii oaspeţi în sala de serbare
Să vadă tinereţea frumoasă cum răsare
În sprintenele jocuri. Deşi bătrîni la minte,
Nu cred să nu iubească plăcerea ce-nainte
Şi dînşii au simţit-o în vremile apuse.

SOLII PĂCII:

Măria-ta, plăcerea cea mare-a noastră fuse
Cînd te-am văzut.

CRAIUL GLAD:

Să sune iar vesela fanfară!
Eu voi să uit o noapte de-a anilor povară.
(Iese urmat de toată curtea. Viorel şi Ileana rămîn în urmă.)

SCENA V

VIOREL, ILEANA

VIOREL:

Rămîi aşa o clipă; în rochia ta clară
Tu pari o întrupare a unui vis de vară

Şi-n pacea care, dulce, surîde pe-a ta faţă
Şi-a pus toată minunea o caldă dimineaţă.
Cînd văd sfioasa umbră din ochii tăi cei galeşi
Pe umărul tău moale eu capul meu plecare-aş,
Să-nece duioşia din calda ta privire
Trecutul meu de neagră şi tristă amintire.

ILEANA:

Tu fuşi odată-un suflet în luptă-nverşunată
Cu lumea.

VIOREL:

Da, odată gîndirea-mi-naripată
Mă duse pe-nălţimea stîncoaselor ispite
Ce-nşeală zbuciumarea din inimi chinuite.
Mai sus de norii negri-nălţasem albul steag;
La el priveam adesea cu gîndul meu pribeag
La lumile de basme ce-n noapte au apus;
Dar calea fu spinoasă şi steagul fu prea sus.
Şi iar venii în lumea cu flori şi cu cîntări,
Cu buze parfumate, cu calde sărutări.

ILEANA:

Şi steagul, şi visarea?

VIOREL:

Rămaseră în ceaţă
Pierdute: roi de stele în pala dimineaţă.
Căci tu venişi-nainte-mi, în păr cu flori de nalbă
În mîni cu crinii fragezi şi-n rochia ta albă
Păreai o întrupare a unui vis de vară.

ILEANA:

O, vorbele-ţi ciudate ce-adînc mă înfioară!

VIOREL:

De ce?

ILEANA:

N-aş putea spune; dar parcă un abis
De umbră şi de groază-nainte-mi stă deschis.

A ta gîndire mîndră prea mult e zbuciumată
Şi prea în zbor s-avîntă de vise-nfierbîntată
Pe căi nemaiumblate, pe culmi nemaipătrunse
Şi cine ştie cîte dureri îmi sunt ascunse!

VIOREL:

Tu, crin plăpînd, tu, dulceo! N-ai teamă; viaţa veche
Poveste e ce-mi sună străină la ureche.
Eu nu visez acuma decît seninătatea
Ce-o dă a ta privire; în ea e voluptatea
Pe care-o urmărisem zadarnic pe-alte căi.
Nu floarea de pe munte, ci crinul blînd din văi
Ascunde parfumatul surîs al fericirii,
Şi nu-n singurătate, ci-n farmecul iubirii
E toată înălţarea, căci limpedea lumină
Din noapte nu se naşte.

ILEANA:

Doresc să-ţi fac senină
Şi blîndă-a ta viaţă.

VIOREL:

Şi astfel o vei face,
Căci toată-a ta făptură e-un sol dorit de pace.

SCENA VI

VIOREL, ILEANA, APRODUL

APRODUL:

Domniţă, Craiul nostru doreşte să-ţi vorbească.

VIOREL:

Aşteaptă!

APRODUL:

Înălţate, porunca cea crăiască
Nu suferă zăbavă.

VIOREL:

Te du atunci, iubită,
Şi-ascultă-l.

ILEANA:

Ca o fiică supusă şi smerită
Urma-voi ale sale poveţe părinteşti. *(Aprodul iese.)*

VIOREL:

Şi-n urmă vino iarăşi, crin fraged.

ILEANA:

(îl ia de mînă şi-l priveşte drept în ochi. Cu nespusă gingăşie)

Mă iubeşti?

(Viorel o sărută lung. Ileana iese.)

SCENA VII

VIOREL:
(singur)

Şi totuşi, în serbarea aceasta strălucită,
Un tainic gînd mă-ndeamnă spre vremea asfinţită,
Căci noaptea cînd se lasă în ceasul cel de pace
Din care trist parfumul visării se desface,
În sfeşnicul de-aramă, grozavă şi ciudată,
Se zbate-albastra pară încet şi-nfiorată.
În preajmă visul palid se-nalţă: un parfum
Urcînd pe raze clare noptatecul său drum;
El pare-o adiere ce lin şi blînd mă cheamă,
Ca dulcea mîngîiere a mînilor de mamă,
De-mi las pe albe palme să cadă greaua frunte
Şi simt pe faţă lacrimi cum picură mărunte.
Căci vine-atunci aproape fantastica minune
Ce-şi tremură durerea pe visele-mi nebune
Şi-n fund, pe învechitul perete, liniştită
O umbră răstignită se mişcă rătăcită:
Mustrare-ntunecată a clipelor trăite
În stinsa sărbătoare din nopţile-aurite.

SCENA VIII

VIOREL, SIMINA

SIMINA:

(intră pe ușa din stînga și coboară încet pînă lîngă Viorel)

Subt vraja amintirii venii din nou la tine
Cu brațele deschise ca-n zilele senine
A dragostei trecute.

VIOREL:

Simina! Drag noroc
Al zilelor apuse, ce tainic dor, ce foc
Nestins în al tău suflet pe veci în zbuciumare
Te-aduce?

SIMINA:

Dureroasă și aprigă chemare
Simții crescînd în mine la vestea nunții tale.
În sufletul meu singur plîngea o dulce jale,
Plîngea așa de caldă și sfîntă și curată,
Plîngea ca o pribeagă iubirea de-altădată.
În noaptea răcoroasă, subt bolta înstelată
A cerului de vară stătut-am nemișcată.
Tăcea în jur cîmpia de raze poleită,
Tăcea pădurea neagră de umbră străjuită,
Tăcea vrăjit izvorul ce curge pe prundiș,
Tăcea și adierea ascunsă în tufiș,
Și numai a mea jale în noaptea-mbălsămată
Plîngea ca o pribeagă iubirea de-altădată.

VIOREL:

Iubirea de-altădată! Ce caldă-nfiorare
Cuprinde al meu suflet cu dulce întristare
De parcă ascultare-aș un cîntec rătăcit
În mintea mea pierdută spre traiul asfințit
Al pururii iubite și dulci copilării.
Eram pe-atuncea veseli și rumeni și zglobii;
În ochii noștri umezi de roua dimineței
Pusese primăvara seninul dor al vieței,
Și-n fragedele buze beția adorării
Pusese voluptatea și taina sărutării.

Ci totul asfinţit-a în ceaţă plumburie
De pare o poveste ciudată şi tîrzie
Ce-o murmură-n şoaptă o minte rătăcită.
Adesea mi se pare că vremea fericită
Stă gata să învie în slava ei de-atunci,
Să fim din nou pribegii din tainicile lunci,
Pe cînd cavalul cîntă o doină-n depărtare.
Dar numai o părere-i ce-apune cum răsare.

SIMINA:

Şi-n urmă?

VIOREL:

Ah, în urmă! Ascultă ce-nfocată
Răsună-n sala mare serbarea minunată.
E-un cîntec ce se-nalţă din strune fermecate.
De mişcă tot norodul în valuri zbuciumate
Şi pune-n feţe-aprinse lumina fericirii
Şi-n inimi blînd revarsă plăcerile iubirii.
Doar numai o vioară se tînguie pe coarde,
Se tînguie-ntr-un cîntec ce tremură şi arde,
Se tînguie de-o parte şi-aşa de ostenită,
Se tînguie ca ruga în umbră rătăcită
Şi inima mea tristă se tînguie cu ea.
Dar vesela fanfară răsună şi iar ia
Cîntarea zgomotoasă pe aripele sale
Şi şterge amintirea şi tainica ei jale.

SIMINA:

Şi şterge amintirea! Ah, cum putea-vei oare
Să uiţi vreodată întăia sărutare?
Ţii minte? Coborîseşi vînînd necontenit
În lunca unde curge Siretul liniştit...

VIOREL:

Cînd tu-mi venişi în cale cu flori de iasomie
În mînele-ţi suave, şi-o blîndă poezie
În toată-a ta făptură, şi cum îndurerată
Povara mea de gînduri pe fruntea-ntunecată
Cădea istovitoare, tu fuşi o albă zînă,
Ce-ai pus în noaptea tristă iubire şi lumină.

SIMINA:

Şi altădată iarăşi la şipotul din vale...

VIOREL:

Şi-n munţii singurateci pe unde a mea cale
Adesea o pierdusem.

SIMINA:

Şi-n alte-atîtea locuri!

VIOREL:

Tu fuşi aprinsa faclă a stinselor norocuri
Din vremea neuitată de dragoste cerească.

SIMINA:

Şi n-ai vrea acea vreme din nou să-nflorească?

VIOREL:

La ce ne-am face oare ispite-amăgitoare
Cînd rana, crudă încă, atît de rău ne doare?
Eu port pe a mea frunte coroana sîngeroasă
De visuri chinuite, ce groaznic mă apasă
Şi-ntunecă vederea punînd zăbranic des
Pe-un dor fără de margini şi fără înţeles,
De toată-a mea viaţă e-o-ntindere nebună
De braţe obosite în mijloc de furtună.
Un demon fără milă mă mînă înainte,
Departe de norocul limanurilor sfinte,
Şi-apasă pe-a mea frunte coroana tot mai tare
Cu greaua sa povară de visuri zdrobitoare.
Eu simt că de această coroană am să mor.
Şi-acum cînd pentru-o clipă norocul zîmbitor
Îmi iese blînd în cale cu chipul fecioresc,
Cu grai de alinare, ai vrea să-l părăsesc?

SIMINA:

Urmează-ţi dar norocul blajin ce te aşteaptă
Şi n-aş dori vreodată din calea lui cea dreaptă
S-abaţi spre micul templu în care amintirea
Veghează obosită şi pală fericirea

Trecută ce-odihnește în somnul său de veci,
Lăsată-n părăsire pe lespedele reci.

(Vrea să plece, face cîțiva pași, dar se întoarce nehotărîtă și deodată, cu obidă:)

Mai știi să săruți oare și-acum ca altădată?

VIOREL:

Oh, zilele apuse de dragoste-nfocată
Țin toate-n sărutarea adîncă și setoasă
Ce-am pus odinioară pe buza-ți amoroasă!

(O sărută încet pe frunte.)

SIMINA:

O, nu pe fruntea-mi arsă. Tu știi, în colțul gurei
E taina voluptății. În mijlocul pădurei
Eram odată singuri cînd tu ți-ai apăsat
Pe rumenele-mi buze sărutu-nflăcărat.
Cădea prin frunze dese o ploaie aurită
De raze și prin ramuri trecea ca aiurită
Cîntarea pătimașe a unei turturele.
De cîntecul acela, oh, visurile mele
S-au fost legat și-n urmă, în grea singurătate
M-am prins gîndind adesea, cu tristă voluptate,
La cîntecul cel dulce, la farmecul pădurei,
La taina sărutării arzînd în colțul gurei.
De n-ai uitat iubirea-mi, oh, fă să-nvie iarăși
Sărutul zilei calde de cînd eram tovarăși,
Să-l duc de-acum cu mine în noaptea rătăcirii,
Ca sculă prețioasă și dragă-a fericirii
Apusă pe vecie.

VIOREL:

Frumoaso, mă-nspăimînt
De ruga ta, că-i rugă de suflet trist și sfînt
Ce arde de dorința grozavă-a sărutării:
Dar colțul gurei tale e sufletul pierzării.

SIMINA:

(cu o mișcare din umeri)

Ci uită-te în preajmă, iubite: ce povară
De gînduri neguroase deasupra se coboară

De-ntunecă şi feţe şi-ntunecă şi minţi
Şi lasă numai grija de silnice dorinţi
Ce cad ca plumbul grele pe frunţile-obosite.
În jurul tău nu-s roze, ci frunze ofilite,
Nu-s cînturi de plăcere, ci plînsete-nfundate,
Şi-n cupele de aur, cu slove vechi săpate,
Nu curge vinul roşu, ci drojdii înnegrite.
Surîsurile voastre sunt searbăde, silite,
Şi-n vorba voastră este ceva care vă minte,
Dar totuşi păreţi veseli şi rîdeţi înainte
Deşi surîsul vostru pe nimeni n-amăgeşte
Ci numai doar trufia cu el se ameţeşte.
Nu astfel de viaţă, ce cugetul doboară
Şi inima ucide, visam odinioară,
Ci-n visurile mele semeţe-nflăcărate
Clădeam pe culmi senine fantastice palate
Din care gîndul mîndru ca vulturul în zbor
Să-şi taie largă cale viteaz, cutezător.
Şi tristă în mîndria-mi din falnica-nălţime
Să-mi plec a mea privire spre jalnica mulţime;
Cuvîntul meu să fie cuvîntul de îndemn
Şi gestul meu să fie doritul, sfîntul semn
Ce varsă-n inimi slabe măreaţa mîntuire
Pe cînd cu-o mînă-ntinsă, spre-a ochilor uimire
A palelor noroade, o faclă scutura-voi
Şi sufletelor negre zări albe arăta-voi.
Că-n lumea ce se pierde pribeagă-n trista ceaţă,
Sunt vecinica lumină, sunt vecinica viaţă.

VIOREL:

Viaţa ta măreaţă-i ca moartea şi grozavă;
Pe purpura ce cade în falduri pe-a ei slavă,
La para sîngeroasă a faclei ce-o înclini
Eu văd cum stă deasupra cununa cea de spini.

SIMINA:

Dar nu vezi a mea rugă spre tine-nălţată
Ca fumul de tămîie din jertfa întristată,
Făcută la icoana atotmîngîietoare,
În seri de zbuciumare adînc chinuitoare?

Şi iată-a mea privire, ce tremură sfioasă
Şi arde pătimaşe atît de-ntunecoasă
Cerşind dulcea-ndurare din ochii visători
Să cadă ca o rouă pe veştedele flori.
Şi umedele-mi buze întinse-nfiorate,
Ca-n clipa sfintei taine spre-amara voluptate
Ce stă în sărutarea fierbinte-a gurei tale,
Ce tremur le cuprinde!

VIOREL:

Sărmane buze pale!

(O sărută lung pe buze.)

SIMINA;
(cu un strigăt de izbîndă)

Apasă buze roşii pe palida mea gură!
De tremurul plăcerii întreaga mea făptură
Să simt că se cuprinde şi-n flacări mistuită
Să-nalţ a mea viaţă la culmea mult dorită
A rugului pe care se ard însîngerate
Iubirile de slava veciei luminate.
Apasă buze roşii şi-nsîngeră-a mea gură;
Sărutul tău să fie grozav ca şi o ură
Străveche,-nverşunată. Apasă şi răneşte;
Iubirea cea scăldată în sînge înfloreşte
Grozavă peste veacuri. Apasă crunt, sălbatec,
Să simt în colţul gurii arsură de jăratec
Şi sufletu-mi din mine mi-l soarbe-n sărutare.

VIOREL:

Şi ce făcurăţi, triste în clipele amare,
Voi, buze, pentru care sărutul e plăcerea
Mai sfîntă decît raiul, mai dulce decît mierea?

SIMINA:

O, nu-ntreba! Sărută, sărută înainte,
Îmbată-mă de vraja fiorurilor sfinte;
Otrava lor cea dulce pe buzele-mi revarsă,
Căci dornic e-al meu suflet şi inima mi-e arsă
De-o clipă-a fericirii trăită pe deplin.
Să piară zbuciumarea, să piară negrul chin

Al zilelor de-adîncă și grea singurătate;
Iubirea azi învie și inima-mi se bate
De flacări mistuită. N-auzi în blînda noapte
Trecînd prelung un freamăt de-ndemnuri și de șoapte?
E dragostea cea veche mereu izbînditoare!

SCENA IX

ACEIAȘI, ILEANA

ILEANA:
(intrînd prin fund)

Iubite, glasul tău . . . *(Îi vede îmbrățișați.)* Ah! *(Rămîne ca de piatră.)*

SIMINA:

Domnița!

VIOREL:
(se smulge din brațele Siminei)

Îndurare! *(Se repede spre Ileana.)*

Cortina cade

ACTUL II

SALA DE MARMORĂ

(În fund o boltă cu arcuri, sprijinită pe stîlpi de marmoră. La dreapta o uşă care dă în sala tronului. La stînga o uşă care dă în camera noilor soţi. Noaptea, tîrziu.)

SCENA I
SOLII PĂCII, CAVALERUL NEGRU

SOLII PĂCII:
(înaintează de sub arcurile din fund)

CAVALERUL NEGRU:
(intră prin dreapta)

He, aide, Soli ai păcii! Serbarea s-a sfîrşit
Şi cîntecul din urmă se stinse liniştit
Ca visul ce-amăgeşte o palidă fecioară.
În sala de serbare tăcerea iar coboară
Şi-nvăluie în giulgiu-i podoabele măreţe.
De-acuma întristarea iar cade peste feţe,
Ce-şi poartă oboseala prin tragicul palat,
Urmate, ca de-o umbră, de-un vis întunecat.
Se stinse strălucirea. Voi ce mai aşteptaţi,
În umbră de portice? De ce întîrziaţi?

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

Urmăm o taină-adîncă.

AL DOILEA SOL AL PĂCII:

O taină-ngrozitoare.

AL TREILEA SOL AL PĂCII:

O taină fără nume.

CAVALERUL NEGRU:

Și n-aș putea ști oare
Ce taină e aceea?

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

Nu! Mintea se-nfioară
De-ascultă acea taină și strania-i povară
E-un chin ce nu sfîrșește.

CAVALERUL NEGRU:

Decît doar în mormînt!

SOLII PĂCII:

Știut-ai?

CAVALERUL NEGRU:

Eu știu toate. Menirea-mi pe pămînt
E tocmai de-a cunoaște.

SOLII PĂCII:

Dar cine ești?

CAVALERUL NEGRU:

Un frate
Al vostru și un sol al soartei-nempăcate.
În lumea-mpovărată de chinurile sale
Avem aceeași țintă și-urmăm aceeași cale.

SOLII PĂCII:

Jucăm o comedie cam tristă.

CAVALERUL NEGRU:

Dar frumoasă,
Şi-atîta ne ajunge căci nouă nu ne pasă
De lacrămile-amare din ochii care plîng.
Şi chiar cînd inimi calde în urmă-ne se frîng,
Noi rîdem.

SOLII PĂCII:

Rîsul nostru e greu ca un păcat.

CAVALERUL NEGRU:

Umblaţi dar astă-noapte prin tragicul palat,
Pătrundeţi prin unghere ascunse de lumină,
Căci orişicît e pacea de blîndă şi senină
Ca ruga care cade din suflete pioase,
În astă-noapte totuşi visări întunecoase
Vor sta deasupra multor cu aripi negre-ntinse,
Şi mulţi vor plînge-amarnic durerile lor stinse,
Căci cele viitoare vor fi cu mult mai mari;
Chiar vîntul se va plînge prin ramuri de stejari.

(Solii păcii ies.)

SCENA II

CAVALERUL NEGRU, SIMINA *(în grădină)*

SIMINA:
(îşi picură încet cîntecul)

Cîntarea care n-a fost spusă
E mai frumoasă ca oricare;
Misterul ei e o beţie
De voluptoasă-ndurerare.

În nota sfîntă care piere
În tremurările sfioase
A unor rugi de Magdalene,
Curg clare lacrimi preţioase;

Dar în cîntarea fără nume
Ascunsă-n negrele vioare,
E-o tragedie tăinuită:
Plîng albe vise moarte-n floare.

CAVALERUL NEGRU:

Aha, ciudatul cîntec se-nalță-n noaptea rece
Asemeni unui farmec ce turbură și trece
În inimi obosite de triste amăgiri.
El spune-n note calde a șterselor iubiri
Dulci taine îngropate, dar arde ca o pară
Grozavul chin ce-adoarme în mintea solitară,
Și nu cunosc un mijloc mai sigur de pierzare
Ca dorul care noaptea se tînguie-n cîntare.

SIMINA:

(în grădină, își urmează cîntecul)

Tristețea lor neprihănită
Atît e de chinuitoare
Că pune-n suflete pătate
O mistică înfiorare.

Și o chemare zace-n ele
De-o zdrobitoare nostalgie:
Tortura ei necunoscută
Este suprema poezie.

Și cel menit să ducă dorul
Cîntării sfinte și alese
Își simte inima cuprinsă
De suferinți neînțelese.

CAVALERUL NEGRU:

Ha, cîntă-ți, suflet tragic, cîntarea-ți zbuciumată
Și inima topește-o în vraja lui ciudată.
Te-nalță cînt demonic pe aripi de suspine,
Pe doruri vestejite, pe visuri dulci și line;
Parfum, tortură-amară din clipe dezgropate,
Revarsă zbuciumarea din vremuri evocate
Pe nota din cîntarea ce plînge tremurată.
Pierzania începe în noaptea-ntunecată. *(Iese.)*

SCENA III

VIOREL, SIMINA *(în grădină)*

VIOREL:
(intră încet, ca-n vis, prin stînga)

Ce cîntec mă așteaptă! Odată ea avea
Aceleași note calde în glas cînd se-ntrista
Lăsîndu-și capul palid pe umeri să s-aplece
Ca roza vestejită pe marmura cea rece,
Și cînd pe buze arse, pe fruntea-mi zbuciumată
Și arsă de tortură și grea și-ntunecată
A visului sălbatec, lăsa ea străvezie
Să cadă alba-i mînă cu flori de iasomie.
Dar cîntecul urmează, grozav, chinuitor;
Eu simt că de această cîntare am să mor.

SIMINA:
(își urmează cîntecul, în depărtare)

În flacără nemistuită
S-aprinde sufletul și arde,
Și moare dornic de misterul
Cîntării stranii de pe coarde.

Ah, cînd în inimi zbuciumate
Orice dorință-ncet se curmă,
Zdrobiți vioara fermecată:
Grozav e cîntecul din urmă!

VIOREL:

Și totuși voi s-ascult cîntarea cea nespusă,
Să-nvii măcar o clipă iubirea mea apusă,
Și-apoi să mă ajungă blestemu-ngrozitor.
Așteaptă-mă, iubito! Vin iar cu vechiul dor
Să faci să cadă raza din ochiul tău himeric
Pe marea grea de patimi și plină de-ntuneric,
Ce arde-n adîncimea demonică din piept
Ca vechiul stîlp de pară ce stă înalt și drept
În nopți de rătăcire pe șesuri pustiite.

ILEANA:
(din camera din stînga)

Iubite, vin la mine. Cu-adînci priviri uimite
Te-apropie subt vraja tăcerii din odaie
Subt razele de lună, subt magica-i văpaie,
Să piară floarea pală a viselor stinghere,
Şi-n umbra poleită din tainice unghere
O caldă sărutare pe umedele guri
Să urce dulce-n somnul noptatecei naturi,
Ca viersul unui cîntec frumos şi singuratec.

VIOREL:

O, dulce viers de cîntec ce moare singuratec! *(Iese repede prin fund.)*

SCENA IV

ILEANA *(singură)*:

Dar unde e? Îl caut şi glasul meu răsună
Aşa de singuratic sub razele de lună
Încît mă înspăimîntă. Au visurile sale,
Din nou îl urmăriră cu-aceeaşi veche jale
Ce-i stă fără-ncetare în inimă ascunsă?
Eu nu-nţeleg această durere nepătrunsă,
Durere ce adîncă în suflet se topeşte,
Durere ce în lume nimica nu clădeşte. *(Iese prin fund.)*

SCENA V

VIOREL, IUGA

IUGA:
(aduce pe Viorel prin dreapta)

Stăpîne, noaptea-i rece şi vîntul a-nceput
Să bată.

VIOREL:

Las' să bată!

IUGA:

O clipă m-am temut
Că viața-ți prețioasă . . .

VIOREL:

Nu tocmai cît gîndești,
Ah, viața prețioasă e numai în povești.
Încolo . . .

IUGA:

E frumoasă viața orișicînd
De treci prin ea șăgalnic, cu-n zîmbet fluturînd
Pe rumenele buze.

VIOREL:

Sunt vinete-ale mele
Și arse sunt de doruri zadarnice și grele.

IUGA:

De doruri! Dar ce doruri?

VIOREL:

N-auzi un jalnic geamăt
Ce trece prin grădină asemeni unui freamăt?

IUGA:

Stăpîne,-i pitulicea ce cîntă în desiș;
În fiecare noapte în verdele frunziș
Ea stă și-și plînge jalea iubirii de-altădată,
Și cîntecul ei pare o șoaptă tremurată
Ce trece rătăcită în nopțile de vară
Ca vîntul cel de seară, ușorul vînt de seară.

VIOREL:

Și n-auzi în grădină ce tristă urcă-n noapte
O slabă rugăciune asemeni unei șoapte?

IUGA:

Stăpîne,-i porumbița din turnul singuratec,
Purtată-n ceasuri negre de dorul ei noptatec

Spre lungă pribegie în zarea-ntunecată.
În umbră trupu-i pare o dungă luminată
Ce urcă vecinic albă, frumoasă solitară,
Subt cerul cel de vară, seninul cer de vară.

VIOREL:

Şi n-auzi tu ce grele curg lacrimi în grădină?

IUGA:

Grădina adormită visează-n umbra lină,
Dar flori de piersic roşii se scutură mărunte
Pe umedele brazde.

VIOREL:

Şi nu vezi pe-a mea frunte
Cununa dureroasă de ramură de spin?

IUGA:

Eu văd pe fruntea-ţi-naltă şi albă ca un crin
Frumosul păr ce cade în negrele inele
Atît de măiestrite.

VIOREL:

Vai, gîndurile mele!

IUGA:

Ci uită aceste gînduri de chinuri şi păcate.

VIOREL:

Să uit? Dar ştii tu oare ce-adînci şi zbuciumate
Crescură-n al meu suflet? Tăria lor mă doare,
Povara lor m-apasă atît de-ngrozitoare
Cît mintea omenească nu poate să priceapă.
Ci lasă-mă! Doar somnul de plumb de mă mai scapă
De chinuri. Voi să dorm. Să cadă somnul sfînt,
Pe ochi-mi plini de trudă şi asupra-mi ca un cînt
De leagăn să plutească un vis nevinovat.
O, cîntecul de leagăn, o, visu-naripat!

IUGA:

Închină-te, căci Domnul e bun. *(Iese.)*

VIOREL:

Să mă închin?
Ah, ruga cere cuget de pace și senin
Și n-am astfel de cuget. He, cine-mi va aduce
Duiosul timp în care făceam sfioasa-mi cruce
Subt calda priveghere a ochilor de mamă,
Și cînd-nălțam privirea cuprins de-o dulce teamă
Spre vechile icoane din care blînde sfinte
Păreau că-și pleacă fața spre ruga mea fierbinte?

SCENA VI

ILEANA:
(intrînd prin dreapta)

Te caut. Prin grădina subt lună adormită
Umblat-am ca o umbră tăcută, rătăcită.
Visau un vis de pace suavii crini de vară,
Visa înduioșată sulfina solitară,
Visau așa de triste și florile de nalbă.
Și-n mijlocul acestor visări eu, umbră albă,
Trecut-am turburată de-un gînd nedeslușit:
Era acolo teiul sub care ne-am iubit,
Era același freamăt prin ramuri aurite,
Era același cîntec de pasări fericite,
Dar tu lipseai, iubite, și singură am stat
În cale unde plîns-am trecutul fermecat.

VIOREL:

Noi toți căutăm în noapte ceva ce nu găsim.
Căutăm și-n întuneric zădarnic ne-obosim,
Căci nu știm nici noi singuri ce sufletul dorește;
Ci-n zarea depărtată un vis ne amăgește,
Un vis fără de formă și fără înțeles,
Un vis udat de lacrămi și sînge-atît de des!
Și-n goana cea nebună călcăm nepăsători
Parfumurile sfinte și brazdele de flori
Și trecem înainte cu ochii ațintiți
Spre zarea nevăzută. O, palizii smintiți!
Și totuși două inimi se sting însîngerate.

ILEANA:

Și totuși două inimi se sting însîngerate!
Ah, inimele-acestea de n-ar fi ale noastre!
Ci jură-mi pe-nălțimea tăriilor albastre,
Pe focul care arde în stelele eterne,
Pe pacea care noaptea pe lume se așterne
Asemeni unei mantii de înger cu chip blînd
Că nu mai simți tortura străvechiului tău gînd,
Că-ai dat pe vecinicie uitării minunate
Grozava amintire de doruri zvăpăiate.

VIOREL:

Îmi ceri prea mult.

ILEANA:

Dar pacea din sufletul meu cere
Această-ncredințare.

VIOREL:

De-ai ști tu ce durere
Adîncă mă cuprinde cînd văd suava-ți față
Pălind ca steaua serei în clara dimineață!

ILEANA:

E greaua îndoială din sufletul în chin
Ce-mi face fața pală ca florile de crin.

VIOREL:

Alungă îndoiala cum eu încerc s-alung
Din gîndu-mi amintirea trecută.

ILEANA:

Dar prelung
Se-nalță singuratec atuncea un suspin.

VIOREL:

Încinge-ți a ta frunte cu foi de rozmarin
Și umple albe brațe cu roze-mbobocite
Și-n blonda dimineață, pe treptele-nvechite

De marmură coboară la lumea din grădină:
Bujorii te așteaptă și gingașa gherghină
De mult și-ntinde floarea cerșindu-ți sărutarea.

ILEANA:

O, florile-s frumoase dar nu pot da uitarea.
Ascultă-n depărtare un plîns duios ce moare,
Un plîns ce cîteodată se pare o cîntare
Atît de sfînt și dulce se-nalță-n noaptea rece.
Ca zborul unei păsări ușoare așa trece
Prin umbra cea topită în razele-argintii
Ce cad din înălțimea albastrelor tării
Și umbra se-nfioară și tremură plăpîndă
De lacrima ce cade încet așa de blîndă
Că pare ca o rouă de aur pe o floare
De sînge-mpurpurată. Ah, plînsul care moare
Mă turbură atîta cît n-aș putea să spun!
Și-adesea mi se pare în gîndul meu nebun
Că plînsul care trece e traiu-mi asfințit
Și dulcea mea nădejde din timpul fericit
A-ntăilor sărutari. Și-atuncea stau și-ascult
Cum piere-n noaptea rece povestea de demult.

VIOREL:

Copilă, lasă gîndul acesta-ntunecat.
Noi toți visăm aicea un vis plin de păcat
Și teama ne cuprinde de însuși acest vis
Ce-ntinde greaua-i mantă pe cerul negru-nchis,
Încît părem asemeni copiilor pierduți
În codrul de-ntuneric în care stăm tăcuți
De teama fără nume ca nu cumva-n neștire
Să facem să răsară vro pală amintire
Mai tristă decît groaza din sufletele noastre.
Ci-nalță-ți înspre mine luminile albastre
A ochilor tăi umezi în care-un cer de seară
Și-a pus melancolia-i frumoasă, solitară,
Și dă-mi, înviorată, din pacea lor senină
Îndemnul către rugă și-o rază de lumină.

(O sărută pe frunte.)

SCENA VII

VIOREL, ILEANA, SIMINA

SIMINA:
(intrînd prin fund)

Uitat-ai a mea rugă atît de arzătoare?

VIOREL:

Simina!

ILEANA:

Iar femeia aceasta-ngrozitoare!

SIMINA:

Aruncă-aceste lanțuri ce-acum te-nlănțuiesc
De tot ce pieritor e și trist și pămîntesc,
Căci iată! Eu venit-am din culmea cea senină
A lumei nesfîrșită și plină de lumină
În care orice taină a minții încetează
Și blondele fecioare cu roze-ncoronează
Pe cei care putut-au la ele să ajungă.

VIOREL:

Ah, culmea luminată!

ILEANA:

Iubitul meu, alungă
Această umbră pală.

SIMINA:

Urmează-mă, tu minte
Trudită de visarea grozavă și fierbinte,
Căci toată-a ta visare povară-i dureroasă
Ce lumea mea asupra-ți să cadă grea o lasă.

ILEANA:

O, Doamne! Această umbră! Ea are ochi de gheață
Și glasul său e glasul acelor ce din viață
Plecat-au către moarte.

VIOREL:

A, fruntea ta, fecioară,
E-o falnică lumină ce-o-nalți așa de clară
În noaptea vieții mele. Și părul tău se pare
Cunună măiestrită de flori mirositoare.

ILEANA:

Un giulgiu e vestmîntul asemeni unui mort.

VIOREL:

O, alba ta tunică și-ntregu-ți mîndru port!

ILEANA:

În jurul său domnește suflare de mormînt.

VIOREL:

Deasupra ta un soare lucește-așa de sfînt!
Lumină din lumină a caldei frumuseți,
Tu ești izbînda vieții asupra tristei cețI
A visurilor grele.

SIMINA:

În jurul tău e-o rece
Minciună, căci iubirea-ți de-acum curînd va trece
Și tu vei fi iar singur; eu însă voi rămîne
Aceeași totdeauna.

ILEANA:

O, dulce-al meu stăpîne
Să n-o asculți!

VIOREL:
(cu patimă)

Femeie, din lacrămi și din tină
De ce-ți închizi tu ochii la limpedea lumină
Ce-o clipă-a pus-o Domnul în mintea-ți rătăcită?

SIMINA:

Urmează-mă, iubite, spre culmea fericită
A vieței nesfîrșite!

VIOREL:
(cu hotărîre)

Al tău sunt pe vecie!

ILEANA:
(cu duioasă umilință)

Rămîi!

SIMINA:

Te-aştept!

VIOREL:
(cu putere Ilenei care-i stă în cale)

În lături!

SIMINA:
(cu nerăbdare)

Hai, vremea întîrzie. *(Iese.)*

SCENA VIII

VIOREL, ILEANA

ILEANA:
(cu lacrămi în glas)

Gîndeşte-te!

VIOREL:
(amar)

Destul gînditu-m-am.

ILEANA:

Cum pleci
Pe calea ce străbate pustiurile reci?

SCENA IX

VIOREL, ILEANA, CRAIUL GLAD

CRAIUL GLAD:
(intră prin dreapta)

În noaptea liniştită un gînd mă înfioară
Şi-n sufletul meu singur eu simt că o povară

Apasă-n întuneric. E vreunul care plînge
Aicea, scumpi copii?

ILEANA:

Ah, inima-mi se frînge
De plînsul greu.

VIOREL:

Părinte!

CRAIUL GLAD:

Ha, ce s-a petrecut
În sufletele voastre? *(Văzînd că nici unul nu răspunde.)*
De ce vi-e graiul mut?

ILEANA:

El pleacă!

CRAIUL GLAD:

Pleacă! Unde?

ILEANA:

În lungă pribegie.

CRAIUL GLAD:
(privind aspru pe Viorel)

Şi cînd te vei întoarce?

VIOREL:

Doar singur Domnul ştie!

CRAIUL GLAD:

Doar Domnul! Ce-nsemnează cuvintele-ţi ciudate?

ILEANA:

Înseamnă că domnia străvechilor păcate
Se-ntinde-asupra noastră.

CRAIUL GLAD:

Vorbeşti în tîlcuri grele
Şi mintea mea-i bătrînă.

VIOREL:

Al visurilor mele
Chin groaznic mă îndeamnă să merg tot înainte
În neagră pribegie, în pulberea fierbinte
A drumurilor arse de soarele de vară,
Căci viața mea de-acuma e-o jalnică povară
Mai grea decît e piatra ce cade pe-un mormînt.
Voi merge dar departe mînat de asprul vînt
De gînduri zbuciumate chiar dacă un pustiu
Întinde-s-ar în juru-mi.

CRAIUL GLAD:

Cum? Singurul meu fiu
Se duce? Visul oare mă chinuie deștept?

ILEANA:
(îndurerată)

Nu-i vis.

VIOREL:

Din alte visuri e singuru-nțelept,
Căci toți pînă acuma cu ochii mari deschiși
Visarăm visuri goale și doruri de proscrișI
Din alte lumi avurăm. Dar vremea a-ncetat
Și fapta luminoasă în zări s-a arătat.

CRAIUL GLAD:

Dar vezi tu bătrînețea ce trupul îmi răpune
Și părul ce pe frunte-mi de timp brăzdată pune
Cunună de zăpadă. Privirea mea greoaie
Cu greu se uită-n zare și brațu-mi se-ncovoaie
De voi să-l 'nalț puternic precum făceam odată,
Pe cînd cu gestul mîndru mînam oștirea toată.
Ca mîine mă voi stinge și fără de suflare
Voi zace-n părăsire în cripta albă-n care
Zac toți ai mei de veacuri. Vrei oare s-amărăști
Și zilele-mi din urmă?

VIOREL:

O, tată! Cum trezești
C-o vorbă-n al meu suflet atîtea amintiri!
Departe-i însă timpul trecutei fericiri

Şi inima-mi rănită străină-i de plăcere;
Străină şi de pace. Mi-e sete de durere,
Mi-e sete de misteruri, de lupta-nverşunată
Cu gîndul şi cu lumea în negură-mbrăcată.
La umbra de portice în marmură sculptate
Pun viţele-nflorite visări înghirlandate
De roze parfumate ca-n serile antice
Şi-o muzică se joacă în umbră de portice.
Cîntări se-nalţă seara prelung tînguitoare
Din coarde de vioară; par tristele fecioare
Ce plîng în întuneric cu semne desperate
Chemînd din lumi de visuri iubiri înflăcărate.
Şi-n umbră de portice fanfarele sunară
Ca-n zilele de glorii şi larg desfăşurară
Stindarde-mpurpurate spre vesela serbare.
Ci-ntîrzie-al meu suflet la stinsele altare
Şi-un glas sfios se pare că plînge-n întuneric.
Ah, visul meu de-a pururi şi dorul meu himeric
De cîte ori voit-am uitării a le da!
Dar totul fu zădarnic şi nu mai pot răbda
Tortura-ngrozitoare de gînduri zbuciumate.

SCENA X

ACEIAŞI, SOLII PĂCII, CAVALERUL NEGRU

CRAIUL GLAD:

(privind cum înaintează de gravi Solii păcii)

Şi voi ce veste-aduceţi cu feţe-ntunecate?

ÎNTÂIUL SOL AL PĂCII:

Noi suntem Solii păcii veniţi din depărtarea
Ţinuturilor negre şi sfîntă ni-e chemarea . . .

CRAIUL GLAD:

Cunosc povestea voastră, dar pacea de-o vestiţi
Fiţi grabnici şi solia cea sfîntă v-o împliniţi
Acum căci este vremea.

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

Ci lasă neclintită
A soartei hotărîre.

CRAIUL GLAD:

Hm, pacea prevestită
Cu tîlc, în graiul vostru e-o pace mincinoasă.

SOLII PĂCII:

Nu, nu!

CRAIUL GLAD:

Minţiţi!

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

E-o pace blajină şi duioasă.

AL DOILEA SOL AL PĂCII:

E-o pace fără pată.

AL TREILEA SOL AL PĂCII:

E-o pace nesfîrşită.

CRAIUL GLAD:
(nerăbdător)

Cuvinte-n loc de fapte! Voi fapta lămurită
Şi plină de putere!

CAVALERUL NEGRU:

În ţara-ntunecată
A visului o faptă ar pare blestemată.

CRAIUL GLAD:

Vai, fapta!

VIOREL:

Şi vai, visul!

ILEANA:
(merge către fund şi strigă cu tărie)

He, toţi voi cei din casă
Uniţi a voastră rugă cu ruga-mi dureroasă
Să stea în loc pierdutul!

SCENA XI

ACEIAȘI, COMAN

COMAN:

(trece în fugă prin fund lovind cu putere în ferestre)

Sculați-vă! Sculați
Voi toți ce-n somnul pacinic cu-n vis vă-nviorați,
Sculați-vă voi robii molatecei plăceri
Și voi toți obosiții strădaniei de ieri,
Sculați-vă din somnul de viață dătător!
La Craiul Glad, la curte, e jalea în popor!

CRAIUL GLAD:

Ce faci?

COMAN:

Încerc să-nlătur furtuna ce sosește.

VIOREL:

Zadarnic căci furtuna, mai tare-n pieptu-mi crește.

SCENA XII

ACEIAȘI, CURTENII

COMAN:

Veniți, căci domnul vostru se duce-n pribegie.

CURTENII:

Stăpîne, oh, stăpîne!

VIOREL:
(despreţuitor)

O stranie solie!

CURTENII:

Ascultă-ne!

VIOREL:
(izbucnind)

Voi, ceată nemernică,-napoi!

CRAIUL GLAD:
(cu disperare)

Aceasta-i rătăcirea grozavă de apoi.

VIOREL:

Mai bine-n rătăcire. *(Vrea să plece.)*

ILEANA:

Oprește-te!

CRAIUL GLAD:

Furtuna
Zdrobi-te-va în cale.

VIOREL:
(hotărît)

De-acuma mi-e totuna!
(Iese repede prin fund, Ileana cade leșinată în brațele bătrînului crai Glad.)

Cortina

ACTUL III

O CULME SĂLBATECĂ

(În munții Vrancei. În fund un povîrniș care duce într-o prăpastie. La stînga munții se înalță necontenit și-și pierd vîrfurile în ceață. La dreapta o potecă duce în vale. Pe scenă sunt pietre mari și sure. Aproape de fund un tufiș mic apare în întuneric.)

SCENA I

VIOREL, SIMINA

SIMINA:

(intră în scenă prin dreapta, sprijinind pe Viorel care abia mai poate să mai umble)

O culme am urcat-o.

VIOREL:

Și multe mai sunt încă?

SIMINA:

Da, multe și lucioase.

VIOREL:

Piciorul meu pe stîncă
Alunecă adesea.

SIMINA:

Suirea e greoaie
Pe culmile de stînci.

VIOREL:

Şi trupu-mi se-ncovoaie
De chiar a lui povară.

SIMINA:

Răbdare, în curînd
Ajunge-vom la vîrful de care al tău gînd
Dorea în ceasuri triste cu-adîncă voluptate.

VIOREL:

Dar fruntea mea-i fierbinte şi buzele-s uscate
De setea arzătoare. Aş vrea o picătură
De apă, ca o rouă, să ude a mea gură,
Să prind putere nouă.

SIMINA:

Aice nu e apă.
Pe culmea solitară chiar sufletul s-adapă
Din visurile sale, căci soarta a voit
Să fie greu suişul la locul strălucit,
În care înfloreşte viaţa nesfîrşită,
Şi toţi cei cîţi urcară poteca tăinuită
Ce duce la limanul luminelor senine
Avură să îndure dureri tot ca şi tine.
Dar sus curge izvorul cel clar de apă vie
Şi cine bea din apa-i trăieşte pe vecie.

VIOREL:
(cu nemărginită deznădejde)

Ah, sus e-aşa departe! Şi simt în jur cum creşte
O negură ce-n manta-i de plumb mă înveleşte.

SIMINA:
(cu înflăcărare)

N-ai teamă! Sus e soare şi falnică lumină
E-o dulce mîngîiere pioasă şi blajină

Pe inimi zbuciumate. În valuri aurite
Străbat ale ei raze cîmpiile-nflorite
Punînd cunună blondă pe-albastre depărtări.
Privirea e stăpînă pe falnicile zări
Şi tot ce se arată-nainte rob e ţie:
Păraiele şi munţii şi floarea din cîmpie,
Oraşele măreţe şi cei ce locuiesc
La ţărm de ape clare şi-n cînturi te slăvesc.

VIOREL:

Slăvesc! Dar oboseala grozavă mă cuprinde;
Îmi sîngeră tot trupul şi braţul meu se-ntinde
Zadarnic după-o umbră, căci iarăşi cade-n jos
Ca piatra care cade în valul spumegos
A rîului de munte. O, apa cristalină
A clarelor izvoare şi alba lor lumină!

SIMINA:
(aspră)

Izvoarele-s departe şi turbure în unde.

VIOREL:
(clătinînd din cap)

Şi totuşi în auzu-mi încet şi blînd pătrunde
Un murmur de izvoare. Pe-aice pe aproape
Se tînguie un şipot din limpezele-i ape. *(Rugător.)*
Găseşte-l!

SIMINA:
(repede şi hotărîtă)

Nu se poate să bei din apa care
Se tînguie aice cu-atîta-ndurerare.
Acesta e izvorul durerilor de jos
Şi cine bea din apa-i cu murmurul duios
Cuprinde-se de dorul lăsaţilor în urmă
Şi visul lui cel falnic în noapte i se curmă.
Pe piatra stîncei negre el capul şi-l apleacă
Şi-amara amintire avîntul îi îneacă
De nu ştie el singur de trebuie-nainte
Să meargă spre-mplinirea visărilor lui sfinte

Sau calea să-și întoarcă spre cei ce i-a lăsat
Și fruntea iar să-și plece subt jugul apăsat
Al josnicei plăceri.

VIOREL:
(istovit)

Dar nu mai pot să merg.

SIMINA:
(după ce a privit o clipă spre culmile din stînga)

Așteaptă-mă! La culmea înaltă eu alerg
S-aduc din apa vie un strop răcoritor. (*Măsurînd cuvintele.*)
Ci nu te-ademenească ispita din izvor!

SCENA II

VIOREL *(singur)*

VIOREL:
(se uită cîtva timp în urma Siminei)

Ea merge-n ceața deasă: lumină care piere,
Lumină întrupată din chin și din durere.
Și noaptea se întinde și-s singur pe colină
Și nimenea durerea-mi din suflet n-o alină,
Căci totu-i fără viață și rece și tăcut.
(Cu o tresărire nelămurită în privire.)

Doar singur pîrîiașul ce murmură pierdut
Pe prundul alb se plînge în noaptea întristată
Și inima-mi trudită și-atît de zbuciumată
Cu dînsul plînge-asemeni stinghera ei viață.
(Apropiindu-se de tufișul din fund.)

Pîrîu fără de nume, pierdut în neagra ceață,
Ca mine ești de singur și poate că murim
De-același dor. Venit-am durerea s-o unim!
(Se apleacă și bea prelung din izvor.)

GLASUL ILENEI:
(înălțîndu-se încet și tînguitor din fundul izvorului)

Viorele, Viorele,
Ai băut din apa mea:
Triste-s lacrimile mele
Dar mai trist cine le bea!

VIOREL:
(se trage îndărăt înspăimîntat)

Ce glas străbate unda adîncului izvor?
Ce plîns se-nalță oare? De ce mă înfior
De murmurul din apă? Ești tu, iubita mea,
Ce urci așa de tristă spre mine calea grea?

SCENA III

VIOREL, CRAIUL GLAD, ILEANA *(Umbrele Craiului Glad și a Ilenei apar din dreapta și trec încet prin fundul scenei sprijinîndu-se una de alta.)*

ILEANA:
(cu duioșie către Craiul Glad)

Te sprijină pe mine. Să trecem împreună
Pribegi și singurateci prin noaptea fără lună.

CRAIUL GLAD:

Pribegi și singurateci! O, fiica mea iubită,
Spre ce liman ne duce cărarea tăinuită
Pe care ne urcarăm?

ILEANA:

Părinte, cine știe?
E-o cale neumblată, departe de cîmpie,
Departe de orașe; dar ce-avem să-ntrebăm
Cînd tot aceleași chinuri oriunde le purtăm?

CRAIUL GLAD:

Și nu zărești nimic?

ILEANA:

Nu! Totul pare-o bură,
Ce cade printr-o pînză întinsă-n ceața sură.
Iar ochii mei ce plîns-au atîta, sunt uscați
Și nu mai văd.

CRAIUL GLAD:

Nici ochi-mi.

VIOREL:

(se apropie de ei cu spaimă)

Dulci umbre, ce căutați?

ILEANA:

(fără a-l cunoaște)

Străine, căutăm viața-ne-ngropată
Și n-o găsim.

CRAIUL GLAD:

(cu un gest trist și obosit)

Da, da! Noi n-o găsim. Odată,
Știu bine, o-ngropasem subt crinii din grădină
Dar vîntul smulse crinii și el a fost de vină
Că nu-i mai dăm de urmă.

ILEANA:

(cercînd să-l ducă mai departe)

Ci vino, dulce tată,
În altă parte poate e viața-ne-ngropată.

VIOREL:

(voind să-i oprească, dureros)

Mai stați, mai stați o clipă. Eu sunt . . .

CRAIUL GLAD:

Oricine-ai fi
Din drumul nostru jalnic nu poți a ne opri,
Căci cei fără viață fac calea grea și lungă
Cei vii să nu-i găsească, nici dorul să-i ajungă.

ILEANA:

Te sprijină pe mine. Să trecem împreună
Pribegi și singurateci prin noaptea fără lună. *(Ies.)*

SCENA IV

VIOREL, SIMINA

VIOREL:

(singur, urmînd pe cele două vedenii)

Opriți-vă, voi umbre, pierdute-n rătăcire!
Blestem ce cazi asupră-mi din vremi de fericire,
Retrage-ți mîna aspră! Paharul este plin. *(Se pierde în stînga.)*

SIMINA:

(întorcîndu-se și căutînd cu privirea pe Viorel)

Dar unde-i? *(Strigă.)* Viorele! Durerea să-ți alin
Adus-am apă vie.

VIOREL:

(din stînga)

Coboară pe coline.

SIMINA:

Iubite, în durerea-mi strigat-am către tine,
Auzi-mă!

VIOREL:

(intrînd în scenă)

Simina!

SIMINA:

(văzîndu-l schimbat la față)

A, ce s-a întîmplat?

VIOREL:

Vedenii mă cercară cu chipu-ndurerat.

SIMINA:

(îl privește o clipă în tăcere. Apoi cu asprime)

Tu n-ascultași de sfatu-mi. Băut-ai din izvor
Și-acum te-mpovărează trecutul arzător.

VIOREL:

(rugător)

Simina!

SIMINA:
(cu o mînie care creşte mereu)

Dă-te-n lături, căci n-ai avut credinţă
În tine, om menit la lungă suferinţă.

VIOREL:
(zdrobit)

De-ai şti!

SIMINA:
(mîndră)

Eu ştiu destule, dar nu mai eşti tu vrednic
S-asculţi. *(Cu întristare în glas.)* Te-ntoarce iarăşi la traiul tău nemernic.
Şi capul tău l-apleacă din nou iar spre ţărînă
Să-şi curme visul mîndru de falnică lumină.
Cenuşa pocăinţii pe frunte să-ţi presări
Să n-o mai ardă dorul de stinse depărtări
Şi ochii tăi îndreaptă-i spre tină şi pămînt
Să nu mai vadă-azurul seninului cel sfînt
Căci nu ţi-a fost chemarea să treci de-acest hotar
Şi nu ţi-e dată ţie cununa de stejar.

VIOREL:

Ce grele cad în suflet grozavele-ţi cuvinte!

SIMINA:

De ce-ai uitat de taina atîtor jurăminte,
De ce ţi-ai întors gîndul spre cei din urma ta
Cînd toată-a ta menire era de a-i uita?

VIOREL:
(încet)

O clipă de-amăgire!

SIMINA:

O clipă de-amăgire
Ce n-o plăteşte-o viaţă!

VIOREL:

Vai, stinsa-mi fericire!

SIMINA:
(depărtîndu-se)

Rămîi şi plîngi de-acuma, căci plînsul ţi-e dat ţie
Şi lacrimi şi durere să porţi pe vecinicie,
Căci semnul suferinţei pe fruntea ta e scris
Iar nu mîndria caldă a falnicului vis.

(Urcă pe culmile din stînga)

VIOREL:
(într-o supremă rugăciune)

Ajută-mă; în juru-mi se face-ntunecime;
'Nainte-mi stă grozavă o neagră adîncime
Şi sufletu-mi îngheaţă.

SIMINA:
(pe o culme din stînga)

Priveşte-n sus la mine.

VIOREL:
(după o luptă lăuntrică)

O negură-i pe fruntea-ţi.

SIMINA:

Privirile-mi sunt line. *(Piere.)*

VIOREL:
(coprins de îndoială)

Simina, tu eşti pală şi ochii tăi sunt reci
Ca ochii celor morţi. Pe culmi pe unde treci
Tu laşi în a ta urmă un văl de foi uscate.

SIMINA:
(din stînga)

Aşa vorbeşte-un suflet căzut iar în păcate.

VIOREL:
(căzînd în genunchi)

O, Doamne, din adîncuri-nalţ glasu-mi către tine.
Revarsă iar asupră-mi luminele-ţi senine,
Tu vezi cum eu mă tîngui în crudă zbuciumare
Şi sufletu-mi setos e de-o rază de-ndurare;
Învaţă-mă, tu, Doamne, părinte blînd şi drept
Spre ce liman de viaţă trudiţii paşi să-ndrept.

SIMINA:

(glasul ei se aude din depărtare venind de pe culmile din stînga)

Ah, cînd în inimi zbuciumate
Orice dorinţe-ncet se curmă,
Zdrobiţi vioara fermecată,
Grozav e cîntecul din urmă!

SCENA V

VIOREL:

(singur)

Sfîrşitu-s-a! *(Se scoală din genunchi.)* Furtuna din munţi se prăvăleşte
Şi fulgerul demonic pe cer se învîrteşte,
Iar noaptea nepătrunsă e-asemeni cu mormîntul.
He, unde-i rugăciunea şi unde este cîntul
Ce trebuie să sune a mea înmormîntare?
Căci lupta cea din suflet fu luptă-ngrozitoare,
Dar lupta e pierdută şi-n mine-ntunecimea
Din nou iar se iveşte. Doar numai adîncimea
Mai are vreun farmec în inima-mi pustie.
Adîncul de prăpăstii! De ce oare-ntîrzie,
Să cadă-asupră-mi pacea blajină şi miloasă,
De ce mai stă pe fruntea-mi coroana sîngeroasă
Cînd nu mai am nimica s-aştept decît doar somnul
Ce-nchide ochii turburi uitaţilor de Domnul?
Şi-n noapte înveli-m-oi în manta-mi zdrenţuită
S-adorm în nesimţire pe stînca părăsită. *(Se aşează la pămînt.)*

SCENA VI

VIOREL, CURTENII *(intră încet prin dreapta. Întunericul adînc domneşte pe culmea singuratecă).*

ÎNTÂIUL CURTEAN:

Încet!

AL DOILEA CURTEAN:

Băgaţi de seamă!

AL TREILEA CURTEAN:

Da, stînca-i lunecoasă.

ÎNTĂIUL CURTEAN:

Iar ceața este deasă și-atît de-ntunecoasă
Cît nici nu ne vedem.

AL DOILEA CURTEAN:

Umblăm în întuneric.

AL TREILEA CURTEAN:
(grav)

Noi toți, întotdeauna, am fost în întuneric!

ÎNTĂIUL CURTEAN:
(cu groază)

Noi toți... A, nu sfîrși! E poate un păcat
Să spui astfel de vorbe cînd ceru-i zbuciumat
De fulgere.

AL DOILEA CURTEAN:

Și cînd furtuna prăvălește
Chiar brazii de pe munți.

AL TREILEA CURTEAN:
(care a înaintat în întuneric și a dat de trupul lui Viorel)

Ha, cine odihnește
Aici?

ÎNTĂIUL CURTEAN:

E cineva?

AL DOILEA CURTEAN:

Da, unul adormit
Pe stîncă.

ÎNTĂIUL CURTEAN:

Adormit?

AL TREILEA CURTEAN:
(cu glas înalt)

He, suflet părăsit
De oameni și de Domnul, deșteaptă-te.

ÎNTĂIUL CURTEAN:

Vai!

VIOREL:
(deșteptîndu-se. Cu glas stins)

Cine
Mă cheamă iar la viață?

AL TREILEA CURTEAN:

Deșteaptă-te, străine!

VIOREL:
(amărît)

De ce nu treci-nainte?

ÎNTĂIUL CURTEAN:
(nerăbdător)

Dar, omule!

VIOREL:

Lăsați
Pe cel ce-și poartă crucea s-o poarte. Nu cercați
Din drumu-i să-l abateți.

AL DOILEA CURTEAN:

Destul te-am ascultat.
Ridică-te!

AL TREILEA CURTEAN:

Tu, om în zdrențe-nvestmîntat,
Te scoală!

ÎNTĂIUL CURTEAN:

Și te uită în juru-ți!

VIOREL:
(ridicîndu-se)

Ce voiți?

TOȚI:
(trăgîndu-se îndărăt)

Stăpînul!

VIOREL:
(amar)

Da, sunt eu!

TOȚI:

Slăvite!

VIOREL:

Mă găsiți
În ceasul de ispită.

ÎNTÂIUL CURTEAN:

Ispita s-a sfîrșit.

VIOREL:

Nu! Ceasul mîntuirii l-aștept, dar n-a venit.

AL TREILEA CURTEAN:
(întunecat)

Și nici n-are să vină.

VIOREL:
(repede)

Ha, cine te-a-nvățat
Acest cuvînt de groază?

AL TREILEA CURTEAN:

Noi toți am colindat
Ținuturile-acestea cercînd a te găsi
Și-acasă să te-ntoarcem precum ne porunci
Bătrînul crai. Deci ceasul grozav de mîntuire
Zadarnic al tău suflet l-așteaptă. În iubire
E singura scăpare.

VIOREL:

Cuvinte de nerod!
Au credeți că lăsat-am eu pacinicul norod

În vale ca în urmă din nou la el să vin?
Nu! Sufletu-mi de-această plăcere este plin;
El cere altă lume și vrea o altă viață.

ÎNTĂIUL CURTEAN:

Dar sîngeră-a ta frunte și pală e-a ta față.

VIOREL:

Ce-mi pasă! Eu pieri-voi pe stîncele aceste
În spini și în prăpăstii, de nu mi-or ști de veste
Nici fiarele pădurei, căci demonul mă mînă
Să merg tot înainte. Vedeți cum pe-a mea mînă
Stau rănile deschise. Și, iată, pieptul meu
Zdrobit de oboseală cum sîngeră mereu!
Ce-mi pasă! Mai grozavă e rana arzătoare
Din sufletul în zbucium. O, rana ce mă doare
N-o stingeți niciodată cu trista-vă iubire.
De-acasă cînd plecat-am, lăsînd în părăsire
Pe toți ce trec prin viață cu ochii obosiți,
Voiam să știu aceea ce nici vă-închipuiți,
Voiam să văd aceea ce voi n-ați fost văzut
În traiul vostru jalnic și josnic și tăcut.
Spre lumea cea întinsă deschis-am ochii mari:
Treceau pe dinainte-mi măreții solitari
Ai gîndurilor nalte, treceau seninii munți
În mantie albastră și codrii cei cărunți
Păreau că-mbracă falnici vestminte argintii.
Izvorul care-și mînă lin undele zglobii
Părea c-ar fi de aur topit iar pe cîmpie
Întins-au flori de vară o pînză purpurie
Și totul se-ncinsese în ziua cea senină
Cu purpură și aur, cu-azur și cu lumină.
Și voi? Voi nici văzut-ați această sărbătoare
Căci orbi sunt ochii voștri la orișice splendoare.

ÎNTĂIUL CURTEAN:

Ah, tristele splendori așa de scump plătite!

VIOREL:

(mîndru)

Eu nu le-aș da pe toate viețile trăite
În slava de la curte. Și chiar de-aș fi să merg

În umbra unde toate culorile se șterg
Eu tot înainta-voi, căci voi să-mi scap credința
Ce șovăie în mine.

SCENA VII

VIOREL, CURTENII, CAVALERUL NEGRU

CAVALERUL NEGRU:
(apărînd deodată în mijlocul stîncelor)

Blestem pe suferința
Ce nu creează-n lume nimic.

VIOREL:
(întorcîndu-se cu spaimă)

Nebun semeț!

CAVALERUL NEGRU:
(coborînd)

Tu nu ai îndrăzneala acelui ce măreț
Privește către țintă cu ochi încrezători
Căci sufletul tău plin e de tainicii fiori
Ai nopții.

VIOREL:

Care demon vorbește-acum prin tine?

CAVALERUL NEGRU:
(apropiindu-se, ispititor)

Întreabă-te tu singur. Luminile divine
Ce-aprind în suflet focul cel sfînt și-atotputernic
Le simți tu?

VIOREL:
(după o clipă, cu desperare)

E-ntuneric în sufletu-mi nemernic.
(Luptînd cu un gînd lăuntric)

Și totuși... *(Se oprește.)*

CAVALERUL NEGRU:
(batjocoritor)

Îndrăznește!

VIOREL:
(trăgîndu-și mîna peste frunte)

Nebuna îndoială
Mă chinuie. Zdrobitu-s de-atîta oboseală.
Ah, unde afla-voi pacea? Pe ochi păinjeniți
Un văl greoi se lasă.

CURTENII:

Vin solii!

SCENA VIII
ACEIAȘI, SOLII PĂCII

VIOREL:
(pășește înaintea Solilor)

Ce voiți?

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

Noi suntem Solii păcei veniți din depărtarea
Ținuturilor negre și sfîntă ni-e chemarea . . .

VIOREL:

Ai păcii? Dulce pace! De-ați ști voi să mi-o dați
Și groaznica-ndoială din suflet s-o luați!

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

Noi punem mîni duioase pe frunțile-nfocate
De dorul greu al luptei, de visuri turburate
Și facem să-nceteze povara dureroasă
A cruntelor vedenii din noaptea furtunoasă.

VIOREL:

A, nu, căci pacea voastră e-o pace de mormînt.

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

E-o pace nesfîrşită.

VIOREL:
(apăsînd cuvintele)

De-aceasta mă-nspăimînt.
Eu n-am sfîrşit în lume menirea-mi dureroasă
Şi vechea mea coroană pe frunte tot m-apasă,
Căci peste tot mai este ceva ce n-am văzut
Şi poate vro plăcere cum n-am mai fost avut
Să fie . . . O îndoială! Ce turbure-i şi-amară!
Voi merge-n rătăcire-n noaptea solitară,
Pe cremenea tăioasă lăsa-mă-voi s-alunec
În funduri de prăpăstii şi ochii să-mi întunec
Şi braţele-mi slăbite întinde-voi-nainte,
Să pipăi dacă-n stare nu fuse a mea minte
Lumina s-o-nţeleagă şi poate-n întuneric
Găsi-voi alinare la visul meu himeric.

SCENA IX

ACEIAŞI, IUGA, COMAN

IUGA:
(intrînd cu Coman prin dreapta)

Stăpîne!

COMAN:

În sfîrşit!

VIOREL:

Şi voi veniţi acum
Cu vorbe viclenite să-ntoarceţi al meu drum?

IUGA:

Bătrînul ne trimise.

COMAN:

Şi tînăra domniţă.

VIOREL:

Ileana? Ah, frumoasa şi alba porumbiţă
Tot tristă stă şi-acuma în turnul singuratec
La sfat în ceasuri negre cu dorul ei noptatec?
Şi-n umbră trupu-i pare şi-acum o dungă albă
Plecată graţioasă pe florile de nalbă?
Mi-a fost odată dragă frumoasa solitară
Visînd subt cer de vară, seninul cer de vară.

COMAN:

Stăpîne e o jale nespusă în palat.
Bătrînul stă şi-aşteaptă cu gîndu-ntunecat
Aşteaptă vestea care mereu întîrziază,
Aşteaptă şi ascultă, aşteaptă şi oftează,
Căci nimeni nu deschide cu zgomot uşa mare
Să intre aşteptatul în sala de serbare,
Ci totul zace-n umbră, o umbră întristată
De-amurg pierdut în ceaţă de toamnă-ntîrziată.

IUGA:

Stăpîne, te întoarce! În haine de serbare
Primi-te-vom la scară şi vesele fanfare
Suna-vor pretutindeni vestind a ta sosire.

VIOREL:

Ce palidă şi rece e-a voastră-ademenire!
Căci ce puteare-aş oare din nou să mai aştept
Cînd nici un dor nu bate de-acum în al meu piept?
Cînd totul înainte-mi pustiu e şi tăcut
Cînd însuşi al meu suflet muri cu-al meu trecut
Şi merg în întuneric ca pluta fără cîrmă
Să-mi uite toţi de nume, să-mi piardă toţi de urmă!

COMAN:

Dar braţele domniţei se-ntind aşa de pale
Şi ochii ei cucernici mereu îţi cată-n cale.

VIOREL:

Să plîngă! Las' să plîngă! Ce mult am plîns şi eu
Urcînd Calvarul aspru al visului meu greu.

Căci nu mă voi întoarce la oamenii ce-n vale
Își duc a lor viață de chinuri și de jale.
Îi știu. Și al meu suflet de dînșii a fugit,
De traiul lor netrebnic și trist și urgisit.
Rămînă ei acolo să sufere, să plîngă,
Plecați spre tina neagră de trupuri să se frîngă,
Să-și chinuie viața în muncă și-n sudoare,
Să nu cunoască visul nici neagra lui splendoare
Și somnul lor să fie un somn ușor și lin.
În mijlocul acestor bieți oameni sunt străin
Căci port pe a mea frunte un semn înfricoșat:
E semnul ce-nfierează pe omul blestemat.

CAVALERUL NEGRU:
(viclean)

Atunci cerca-vei oare să urci din nou în sus?

VIOREL:

Ah, steaua de-altădată acuma a apus
Și umbra se întinde grozavă-n jurul meu,
Pe culmea unde singur veghez doar numai eu.
Spre bolta-ntunecată a nopții cea tăcută
Se-nalță tremurîndă o rugă-a mea pierdută,
Dar nimeni nu răspunde la glasu-mi spăimîntat;
Doar vîntul vine groaznic și fluieră turbat,
Dar vîntul însuși pare un demon care trece
Rîzînd așa de straniu deasupra-n noaptea rece.
Adesea rîd eu singur cu-n rîs amar și lung
Cercînd întunecimea din juru-mi s-o alung;
Dar rîsul mă-nfioară. Ades ascult apoi
Un bucium care cîntă la stînele de oi,
O doină den acelea ce-auzu-mi fermecară
Cu sunetul lor dulce în vremi de-odinioară.
Ah, oamenii aceștia ce doina lor și-o cîntă
Cînd chinul îi apasă și dorul îi frămîntă
Sunt poate... (*Cu îndoială*) Cine știe! (*Izbucnind deodată*)
Prieteni, ce mai stați?
Au n-ați aflat aceea ce vrut-ați să aflați?

Au nu mă chinuiră̦ți de-ajuns? Ce mai voi̦ți?
Pe lemnul răstignirii voi̦ți să ți̦ntui̦ți
Și trupu-mi?

CURTENII:

Oh, ce groază!

VIOREL:

Plecați de-aicea dar
Căci toată ruga voastră e rugă în zadar.
Eu nu mai am în suflet nădejde de scăpare,
Căci mort e-n mine totul și orice înflăcărare
E stinsă pe vecie. La ce să mai ascult
Povestea ce mi-au spus-o atîți̦a de demult?
E veche și neroadă iar mintea-mi obosită! (*Se îndreaptă spre fund.*)
Mai bine-n adîncime prăpastia mă-nghită!

(Coboară repede povîrnișul care duce în prăpastie. Ceilalți vor să-l împiedice, dar se opresc îngroziți pe marginea povîrnișului.)

Cortina

ACTUL IV

SALA DE MARMURĂ

(Înspre seară. Coloanele de marmură par ca niște umbre. Lumina de afară pătrunde potolită și palidă ca într-o biserică părăsită. În sală toate lucrurile au înfățișarea veche, foarte veche, ca și cînd nimeni n-ar fi mai umblat de mult pe acolo. Tăcerea plutește deasupra și în această tăcere persoanele se mișcă și vorbesc ca în vis.)

SCENA I

CRAIUL GLAD, ILEANA

CRAIUL GLAD:
(intră încet, însoțit de Ileana)

Nimic, copilă dulce! În zarea depărtată
Ce stă pierdută-n ceață nimic nu se arată;
Doar ulmii singurateci își pleacă tremurînd
Uscate crengi atinse de vîntul murmurînd
Al toamnei ce se lasă pe plaiurile goale;
Și ochii mei cei dornici, ce cată lung în cale,
Își scurg a lor privire pe căile deșarte,
Își scurg a lor privire spre culmea ce departe
Închide trista zare de plaiuri cenușii.
Și toți suntem aice închiși, sărmani copii
Uitați de lumea-ntreagă ce plîngem rătăciți
Subt crăngile uscate a ulmilor cerniți.

ILEANA:

În lacrimi și tăcere e toată taina noastră.

CRAIUL GLAD:

În lacrimi și tăcere! Tu blîndă floare-albastră!

ILEANA:

A, nu vorbi de floarea visărilor apuse,
Căci floarea e uscată și visurile duse
În noaptea nesfîrșită a celor ce-au murit
Purtînd în suflet crucea de dor neîmplinit!

CRAIUL GLAD:

Nu! Nu rosti aceste cuvinte-așa de grele!
Pe mine bătrînețea și ceasurile-acele
În care-am stat pe patu-mi și-am plîns în zbuciumare
Curînd mă vor răpune. Dar tu în așteptare
Să stai pe pragul casei întreaga ta viață,
Cu ochii tăi cei umezi, pierduți în vaga ceață
A culmilor înalte și-n calea ce coboară
Pe plaiuri tu să cauți în clipele de seară
Pe cel care-o să vină. (*Cu tărie.*) Căci el doar o să vină
Purtînd pe a sa frunte o rază de lumină
Și-n părul său avea-va cununi de flori culese
În munți, de mîni suave și albe și alese.
Va fi ca un arhanghel de mîndru și călare
Pe calul alb de spume va trece puntea mare
De fier ca să răzbată la tine-nvingător.

ILEANA:

Ce falnic ți-este graiul și ce amețitor
Cînd totul împrejuru-ți e trist și pustiit,
Cînd chiar speranța pare în suflet c-a murit,
Palatul însuși este o casă a tăcerii
Și ușile lui poartă pecetia durerii
Pe frunțile lor grele iar sălile-nvechite
Chilii par de călugări în care rătăcite
Stau suflete bătrîne ce plîng încătușate:
Și plîng cu fața-ntoarsă spre zări îndepărtate
Și plîng cu brațe-ntinse spre candelele stinse
Și plîng de aripi negre pe pale frunți atinse

Şi plîng chemînd ca-n visuri o rază de lumină,
Dar raza invocată întîrzie să vină;
Ferestrele stau grele ca piatra de morminte
Şi ceaţa le apasă precum apasă-o minte
Nebună un vis groaznic de sînge-mpurpurat:
Vai, soarele nu intră în tragicul palat.

CRAIUL GLAD:
(abătut)

Nici soarele nu intră! Şi chiar cîteodată
De umblă rătăcită vro rază tremurată
Pe lespedele albe aşterne dungi de sînge.
Şi marmura, ea însăşi, s-ar zice cum că plînge
Cuprinsă de o umbră de vagă nostalgie:
Atît de pală este şi-atît de străvezie.

ILEANA:

Ea plînge!

CRAIUL GLAD:

Adineaori, pe cînd intram în sală,
Urcînd pe scara mare a zilelor de gală
Văzui răsfrîntă faţa-mi pe marmura-ntristată:
Ah, cît de chinuită şi cît de-nstrăinată
Era această faţă pe care o priveam
Cum vine după mine pe scara ce-o urcam
Ca umbra.

ILEANA:

Şi-a mea faţă!

CRAIUL GLAD:
(privind-o)

Ea pare ca de ceară!

ILEANA:

Slăbită e de plînsul ce-n rugile de seară
Le-nalţ îngenuncheată cu faţa la altar.
Ah, plînsul care cade atît de cald şi-amar
Pe inima-mi zdrobită, ce tristă mîngîiere
Aduce cîteodată pe singura-mi durere!

Cînd fumul din făclie se-nalţă ca un gînd
De demon care trece prin noapte blestemînd,
Un plîns, e-o alinare!

CRAIUL GLAD:
(cuprinzînd-o în braţe)

Copila mea iubită!

ILEANA:

Şi totuşi voi mai plînge pe marmura-nvechită
Udînd cu lacrimi clare ca mirul cel sfinţit
Picioarele rănite a celui răstignit,
Cît timp de-aceste lacrimi izvorul n-o să scce,
Să cad nensufleţită pe marmura cea rece.
(Iese prin dreapta.)

SCENA II

CRAIUL GLAD *(singur)*

CRAIUL GLAD:
(pe gînduri)

Ea trebuie să poarte în suflet ca o floare
O rază de nădejde atotizbăvitoare
Şi visul ei să urce în ceasuri întristate
Spre palide icoane cu-amară voluptate,
Cercînd să întrupeze din umbră şi din ceaţă
Vedenia senină de clară dimineaţă.
(Cătînd cu uimire în jur.)

Şi seara care cade atît de-ntunecată!
Şi totuşi mi se pare şi mie cîteodată
Că trece pe deasupra-mi blajină şi uşoară
O aripă ce noaptea-mi atinge şi-nfioară
C-un vis care-nălbeşte în fundul unei zări
Ca steaua ce clipeşte pe-ntinsul unei mări
Vestind o dimineaţă ce-ntîrzie să vină.
(Cătînd cu întristare în jur.)

Şi seara care cade şi pare că suspină
Pe foile pălite a florilor stinghere!
S-ar zice că-n grădină se plînge o durere
Străină ce sărută petalele de flori
Şi umple tot amurgul de taine şi fiori
Încît se pare plînsul o tristă simfonie:
Şi florile aşteaptă ceva ce întîrzie!
(Cătînd cu groază în jur.)

Şi seara care cade ca plînsul pe morminte!
Ha, noapte e în juru-mi şi noapte-n a mea minte!

SCENA III

CRAIUL GLAD, IUGA

IUGA:
(intrînd prin fund, în sine)

Tot singur!

CRAIUL GLAD:
(cu glas slab)

Tu eşti?

IUGA:
(apropiindu-se)

Doamne!

CRAIUL GLAD:

Venit-ai în sfîrşit!
Ce veste?

IUGA:

Vai, nici una!

CRAIUL GLAD:

Cum? Nu l-ai urmărit
Prin toate-acele locuri pe unde-a fost văzut
Purtîndu-şi greaua-i cruce?

IUGA:

Ca umbra am trecut
Prin munți și prin prăpăstii, prin văi și prin păduri.
Dar nu i-am dat de urmă. Doar vulturii cei suri
Treceau lovind văzduhul cu aripile-ntinse,
Treceau strigînd a jale cu glasurile stinse
Purtînd și ei povara de reci singurătăți.

CRAIUL GLAD:
(ca în vis)

Purtînd și ei povara de reci singurătăți!

IUGA:

Cărările-i pierdute pe veci ne sunt închise;
El poate zace-acuma în funduri de abise.

CRAIUL GLAD:
(repede)

Tăcere! A, nu spune cuvîntu-ngrozitor!
Cuvîntul tău e-o taină de care mă-nfior
Deși-o cunosc.

IUGA:

Dorința . . .

CRAIUL GLAD:

Nu, nu! Mă înspăimînt
De vorba-ți ca de glasul ce spune pe-un mormînt
Suprema deznădejde. Tăcere! Nu trezi
În mine îndoiala.

IUGA:

Dar daca-ai auzi
Din guri străine vestea?

CRAIUL GLAD:

Tăcere! *(Apropiindu-se de el. În taină)*
De ți-aș spune!
Adesea-n ceasuri grele ispitele nebune

Mă cearcă și în umbra din noaptea solitară
Asupra mea își lasă de plumb a ei povară
Tortura îndoielii atît de zdrobitoare
Că nu-ndrăznesc cu singur s-o spun cu glasul tare . . .
Dar nu! . . . E o ispită ce-n umbră m-amăgește!

UN GLAS DE AFARĂ:

Furtuna, ah, furtuna!

CRAIUL GLAD:

A, cine-mi amintește
Furtuna mea din suflet?

IUGA:

Nu-i nimeni. Dar afară
Sunt glasuri care-și strigă durerea lor amară.

CRAIU GLAD:
(oțărîndu-se)

Mereu sunt glasuri triste ce strigă-n noaptea rece.

IUGA:

Mereu plîng glasuri triste cînd duhul nopții trece.
S-ar zice că în umbră stau fețe chinuite
Ce-ndreaptă-a lor privire spre clipele-asfințite
A stranielor doruri și plîng pe cînd își cată
Iubirea lor pierdută în noaptea-ntîrziată.

CRAIUL GLAD:

În noaptea-ntîrziată! Știi tu? De la o vreme
Vin glasuri înfundate ca marea care geme
Să-mi plîngă subt ferestre în noaptea-ntîrziată.

IUGA:

Sunt oamenii din curte. Cu vocea înecată
Tîrziu adesea cîntă o doină care pare
Străină, deși-ntr-însa durerea zdrobitoare
A noastră glăsuiește.

CRAIUL GLAD:
(groaznic)

De unde-au învățat
Această doină-n care atît de-ntunecat
Se plînge-un dor?

IUGA:

Ei singuri nu cred că-ar ști să spună.
Ci merg ca niște umbre în noaptea fără lună
Cu ochii orbi subt vălul uciselor avînturi
Și doina și-o aruncă la cele patru vînturi.

CRAIUL GLAD:

Ciudat. La curtea noastră cîntările-au murit
De mult și totuși cîntă un suflet urgisit
În noapte-o doină tristă. A cui să fie oare?

GLASUL DE AFARĂ:

Furtuna, ah, furtuna!

CRAIUL GLAD:

Ascultă!

IUGA:

Plîngătoare
Se-nalță glasuri multe.

CRAIUL GLAD:

A, toate-aceste glasuri
Ce strigă către mine în turburele ceasuri
Cînd totul greu se lasă pe mintea chinuită!
De ce nu-și încetează strigarea aiurită?

IUGA:

Vor fi și ele poate muncite de-o durere
Și cum n-au cînturi blînde își află mîngîiere
În strigătul lor jalnic!

CRAIUL GLAD:

Muncite, vai, muncite!
Dar cine în ținutul acesta de ispite
Nu stă subt stăpînirea eternei spaime crude?

IUGA:

Toţi stăm subt a ei mînă.

CRAIUL GLAD:
(ascultînd)

Tăcere!

IUGA:

Se aude
Un zgomot ca un plînset pe lespedele reci.

CRAIUL GLAD:

O, zgomotul ca plînsul pe lespedele reci!

SCENA IV

CRAIUL GLAD, IUGA, COMAN, CURTENI

COMAN:
(intrînd prin fund, urmat de curteni)

Furtuna, ah, furtuna!

CRAIUL GLAD:

Ce este?

COMAN:

S-a închis
Tot cerul ca-ntr-o noapte grozavă-a unui vis
Şi vîntul biciuieşte grădina-mormîntată
Subt frunze veştejite iar firea pare toată
Cuprinsă de un zbucium.

ÎNTĂIUL CURTEAN:

Prin crăngile uscate
Se plîng sfîşietoare uitate vechi păcate,
Uitate vechi păcate ce n-au fost ispăşite,
Uitate vechi păcate rămase tăinuite,
Uitate vechi păcate ce umblă-n pribegie,
Uitate vechi păcate în noaptea de mînie.

CRAIUL GLAD:

Uitate vechi păcate! De ce ai apăsat
Pe-aceste negre vorbe?

ÎNTĂIUL CURTEAN:

Un glas întunecat
Îmi sună la ureche și graiul lui nebun
Și groaznic ca blestemul mă-ndeamnă să le spun.

COMAN:

Noi toți suntem robiții acelui glas străin!

CRAIUL GLAD:
(dus pe gînduri)

Noi toți suntem robiții acelui glas străin!

AL DOILEA CURTEAN:

Ni-e dor de soare vesel.

AL TREILEA CURTEAN:

Și dor ni-e de lumină.

ÎNTĂIUL CURTEAN:

Ni-e dor de ziua clară.

COMAN:

De liniștea blajină
Ni-e dor.

ÎNTĂIUL CURTEAN:

Și c-ntuneric!

COMAN:

Furtuna, ah, furtuna
Se lasă-asupra noastră.

CRAIUL GLAD:

Tăcere! Totdeauna
A fost aici furtună, căci vecinic osîndiți
Am fost să stăm în noapte cu ochii îngroziți
Subt vitregă putere.

COMAN:

Furtuna a lovit
Cu zgomot adineauri în lanțul ruginit
Al punții de la poartă.

CRAIUL GLAD:

Și puntea?

COMAN:

Sfărîmată
Căzu în șanțul umed.

CRAIUL GLAD:

A, puntea sfărîmată!
Pe ce o să mai treacă acel care-o să vină
Purtînd pe a sa frunte o rază de lumină
Și-n păru-i de mătase cununi de flori culese
În munți de mîni suave și albe și alese?
Voiam ca un arhanghel de falnic și călare
Pe calul alb de spume să treacă puntea mare.

COMAN:

E puntea sfărîmată!

ÎNTÂIUL CURTEAN:

Și turnul învechit
Și negru, adineauri de-un trăsnet fu lovit
Iar trista porumbiță ce-n nopțile de vară
Urca așa de albă spre bolta solitară
A cerului, căzut-a zdrobită la pământ.

CRAIUL GLAD:

Ucisă?

ÎNTÂIUL CURTEAN:

Da, ucisă! Părea un jalnic cînt
Strigarea sa din urmă și albele ei pene
Căzeau ca niște lacrimi de triste Magdalene.

CRAIUL GLAD:

O, alba porumbiță ne-a fost așa de dragă!
În zborul ei cel sprinten gîndirea-ne pribeagă
Ades o urmărise, căci blînda solitară
Părea o rază clară din blonda primăvară
Și-n trista-ntunecime părea un sol venit
S-aducă mîngăiere în sufletul trudit
Al celor ce pierdură nădejdea.

COMAN:

Totul moare
Aici, în jurul nostru.

AL DOILEA CURTEAN:

Chiar crinii albi, în floare,
Muriră adînc auri subt vîntul rece-al serii.

COMAN:

Doar singuri noi ne ținem în negura uitării
Cu brațele slăbite lăsate-mpreunate
Ca-n ruga nesfîrșită și plîngem vechi păcate,
Pribegi, fantome sure, în noaptea-ntunecată
Cînd pala noastră viață e moartă și-ngropată.

CRAIUL GLAD:
(cu milă)

Voi triștii singurateci, tăceți! De vom pieri
Din murmurul de unde un cînt va răsări;
Va plînge-n preajma noastră furtuna cea din munți,
Vor plînge brazii jalnici și ulmii cei cărunți,
Vor plînge corbii negri subt cerul plumburiu
Și nopțile vor plînge ades într-un tîrziu.

SCENA V

ACEIAȘI, ILEANA

ILEANA:
(intrînd prin dreapta)

Și nopțile vor plînge? Alți oameni nu veniră
S-aducă veste nouă?

CRAIUL GLAD:

Nu.

ILEANA:

Nu?

CRAIUL GLAD:

De ce te miră aceasta?

ILEANA:

Adineaori avui o presimțire.

CRAIUL GLAD:

Și tristă poate? Da! Ceva-n a noastră fire
S-ascunde-n întuneric și valul turburat
Al timpului deasupra se scurge ne-ncetat
Și-acoperă cu spumă misterul care zace
La fund încît se pare că-o aripă de pace
Se-ntinde peste totul. Și numai cîteodată
Se-nalță deasupra încet și tremurată
Gîndirea cea ascunsă ce chinuie și doare.

ILEANA:

Nu. N-a fost presimțirea-mi atît de-ngrozitoare.

CRAIUL GLAD:

N-a fost!... E cu putință? În tragicul palat
O altă presimțire? Ceva s-a întîmplat
Ce-ntrece mintea noastră.

ILEANA:

A fost o presimțire
Nici veselă, nici tristă. O palidă-nflorire
De roze veștejite venite prea tîrziu
Să dea lumină lină amurgului pustiu.

CRAIUL GLAD:

Și cum avuși tu visul?

ILEANA:

Eu stam îngenuncheată
În față la altarul pe care-ntunecată

Ardea o faclă mare de ceară-ngălbenită,
Şi ruga-mi dureroasă era aşa trudită
Că lacrămile-mi calde căzînd pe piatra tare
Ardeau mai greu ca para din vechea lumînare.
Şi noaptea se lăsase-ncet pe albe dale;
Pe ştersele icoane ea aripile sale
Le-ntinse punînd umbră pe feţele duioase
A dulcelor martire cu zîmbete miloase.
Eu stam aşa de tristă! Şi facla-ngălbenită
Ardea întunecată pe piatra înălbită
Roşind doar stîlpii negri cu-a ei înflăcărare,
Iar sufletu-mi umplîndu-l cu grea îndurerare.
Şi noaptea se-ntinsese ca apa peste dale.
O roză scuturată trimise-atunci petale
De sînge înspre mine, dar purpura din floare
Nu fu aşa de crudă şi-aşa de arzătoare
Pe cît era durerea din inima-mi rănită.
Şi cum stam aşa tristă cu mintea obosită
Simţii cum înapoia-mi o umbră s-a oprit,
O umbră ca un suflet ce trece rătăcit.
Eu n-am văzut-o, însă ghicii că se-nclinase,
Ca-n rugă, către mine şi capul şi-l plecase
Pe umerii mei palizi şi-n suflet o chemare
Păru atunci că vine din tristă depărtare.

CRAIUL GLAD:

Un semn a fost acesta.

ILEANA:

Un semn întîrziat
Căzut în asfinţire pe sufletu-ntristat
Ca visul care bate la uşile de-aramă.

CRAIUL GLAD:

Da, visul nostru tragic la porţile de-aramă,
Ce închid truditul suflet în clipe-ntîrziate,
Cu degete-ostenite şi pale-adesea bate.

ILEANA:

Încet trecut-a visul pe lîngă poarta grea
Şi beată de-al său farmec întins-am mîna mea

Cu dorul care-ntinde în somn un braţ molatec
Spre-o umbră. Îl credeam pe blîndul singuratec
Aproape şi cu braţul voiam să-l trag spre mine,
Să-l plec spre a mea faţă ca-n murmur de suspine
Să-şi lase ochii limpezi spre dorurile mele,
Ci genele-mi căzură dulci, umede şi grele.
A fost un gînd asemeni cu palele-nserări,
Suspin prelung ca cel trist al unei mări.

CRAIUL GLAD:

Noi toţi suntem aice de visuri înşelaţi!

CURTENII:

Noi toţi suntem aice de noapte-nspăimîntaţi!

CRAIUL GLAD:

Dar cine urcă scara?

COMAN:

Sunt oameni rătăciţi
Prin săli întunecoase.

CRAIUL GLAD:

Nu! Paşii obosiţi
Ce urcă par ciudaţi.

IUGA:

Şi mulţi.

CRAIUL GLAD:

Da, e-o mulţime
Ce umblă rătăcită-n deasa-ntunecime.

SCENA VI

ACEIAŞI, CAVALERUL NEGRU, SOLII PĂCII

ÎNTÂIUL SOL AL PĂCII:
(înaintînd pînă în faţa Craiului Glad)

E noapte, e-ntuneric. Pe cale rătăciţi
Umblăm ca nişte umbre-n ceaţă-nvăluiţi

Şi paşii noştri sună ca plînsul ce-nfioară,
Şi fruntea noastră grea e de-a nopţilor povoară,
Şi-n mijlocul furtunei ni-s braţele-obosite
Şi reci . . .

CRAIUL GLAD:

Da, este ceasul grozavelor ispite
Cînd tainica putere a lumii blestemate
Ce zace-ascunsă-n umbra străvechilor păcate
Începe-n întuneric iar lupta nesfîrşită
Cu pala noastră lume atît de chinuită.
Ci domnul aibă-n pază pe cei ce rătăcesc,
Pe toţi acei ce-n ceaţă c-un vis se amăgesc,
Şi toţi acei ce umblă pe drumuri pustiite
Şi toţi acei ce robi-s ai grelelor ispite
Şi toţi acei ce poartă povara de blesteme
Şi toţi cîţi fură singuri-nainte de-a lor vreme
Şi toţi acei ce nu pot să-şi spună rugăciunea
Şi toţi acei ce-avură să-ndure-amărăciunea
Şi toţi pribegii jalnici din văile întinse.

ÎNTÂIUL SOL AL PĂCII:

Şi cum aici văzurăm noi candelele-aprinse
Venirăm şi intrarăm.

AL DOILEA SOL AL PĂCII:

Bătînd în uşa mare
Stăturăm noi în umbră în lungă aşteptare.
Dar nimeni nu deschise.

CRAIUL GLAD:

Noi toţi stam adunaţi
Aici, de teama nopţii adînc înfioraţi.

AL TREILEA SOL AL PĂCII:

Şi-n cartea învechită a legei cele sfinte
Se spune de apostoli că fără de cuvinte
Stăteau în seara tristă cu porţile-ncuiate
Stăteau chemînd pe Domnul cu frunţile plecate
Pe cînd doar unul singur de veghe sta-n pridvor.

CAVALERUL NEGRU:

Pe cînd stam doar eu singur de veghe în pridvor
Bătaia voastră-n ușă sună ca o chemare
Venind din adîncime a unuia ce moare.
Și-atunci pășii.

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

Și ușa încet ne-ai fost deschis!

CRAIUL GLAD:

Și-atunci venii și ușa încet v-a fost deschis!
Dar cine sunteți oare voi triști rătăcitori
Cu frunțile-ncărcate de tainicii fiori
Ai gîndurilor negre?

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

Cum? Nu-ți aduci aminte?
Noi suntem Solii păcii...

CRAIUL GLAD:
(trecîndu-și mîna peste frunte)

Da, da! Dar a mea minte
Bătrînă e acuma și tristă și trudită.
Da, da!... Ai păcii!... Știu! He, pacea mult dorită
Întîrzie să vină în vechiul meu palat
Și numai cîteodată un chip întunecat
La miezul nopții grele lovește-n marea poartă
Și-un suflet plin de zbucium pe care doru-l poartă
Pe căi întunecate adesea rătăcește
Încoace.

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

Sunteți singuri!

CRAIUL GLAD:

Da, singuri! Și cum crește
Povara grea de visuri asupra celor singuri!

COMAN:

Noi toți întotdeauna am fost așa de singuri!

CRAIUL GLAD:

Prea singuri, vai! . . . *(Ascultînd.)* Dar cine se tînguie-n grădină?
Acolo,-n umbra rece e-un suflet ce suspină
Şi cere mîntuire.

IUGA:

Nu-i nimeni. Numai vîntul
Prin crăngile uscate îşi murmură trist cîntul.
El vecinic prin grădină e-aşa de plîngător
Cînd trece-n miez de noapte.

CRAIUL GLAD:

A, vîntul plîngător!
Dar cine pe fereastră, cu faţa veştejită
Priveşte înlăuntru spre sala cea umbrită
De stîlpii vechi şi gîrbovi?

IUGA:

Nu-i nimeni. Foi uscate
De vîntul rece-al toamnei în umbră sunt mînate
Şi trec pe la fereastră ca palide vedenii.

CRAIUL GLAD:

A fost o înşelare. În colţul cald al genii
Simţii o tremurare. Dar cine bate oare
Aşa de-ncet şi jalnic la vechea poartă mare?

IUGA:

Nu-i nimeni. Poate ulmul cu ramura bătrînă
Izbeşte-n poarta mare de parcă-ar fi o mînă
Ce-n ceasul desnădejdei la uşa-nchisă bate.

CRAIUL GLAD:
(îndoielnic)

Nu-i vîntul şi nici ulmul, nici foile uscate! *(Merge de deschide uşa. Afară e ploaie şi furtună. Pe trepte se vede îngenuncheată o figură pală.)*

SCENA VII

ACEIAȘI, VIOREL

CRAIUL GLAD:

(dîndu-se un pas îndărăt)

Un fiu al suferinței!

CAVALERUL NEGRU:

Un suflet chinuit!

CRAIUL GLAD:

(către omul de afară)

Ridică-te, pășește pe pragul învechit
Al casei mele. N-auzi? Ce groaznic, vechi păcat
Ți-apleacă a ta frunte pe trupu-ngenuncheat.

OMUL:

(se scoală anevoie și în întuneric întinde brațele înainte)

Fiindcă vorba voastră e-o pală mîngîiere
Ca ruga Magdalenei zdrobită de durere,
Fiindcă gestul vostru mă-mbie așa de trist
Ca fața răstignită și blîndă a lui Crist,
Paharul suferinței îl trec la alte guri
Și crucea mea lăsa-voi truditelor făpturi
Ce rîndul își așteaptă. Calvarul meu sfîrșește.

(Intră în sală.)

CRAIUL GLAD:

El este!

ILEANA:

(cu un strigăt sfîșietor)

Viorele!

VIOREL:

Ce glas îmi amintește
Un nume ce-l uitasem?

ILEANA:

E glasul ce-a strigat
Mereu din adîncime spre cerul nepătat
Și cum în el durerea întreagă s-a fost strîns
Cuprins este de jalea adîncă-a unui plîns.

VIOREL:

Da, Da! Odinioară așa se întrista
Un glas blajin și dulce în care tremura
Ceva din adierea cîntării îngerești.
Dar ce mult e de-atunci!

ILEANA:

Și totuși iar găsești
Același glas ce plînge în ceas de bucurie
Și aceiași ochi în lacrimi cînd ochii-ți întîrzie
Spre ei să se întoarcă.

CRAIUL GLAD:

Tu fiu în rătăcire!
Slăvit să fie ceasul de albă fericire
În care intri iarăși în casa mea bătrînă,
Spre binecuvîntare se-nalță slaba-mi mînă
Și semnul mîntuirii îl face.

VIOREL:

Mulțumesc
Adînc pentru cei care în noapte rătăcesc
Și pentru cei ce umblă pe drumuri pustiite
Și pentru cei ce robi-s ai grelelor ispite
Și pentru cei ce poartă povara de blesteme
Și pentru osîndiții-nainte de-a lor vreme
Și pentru cei ce nu pot să-și spună rugăciunea
Și pentru cei ce-avură să-ndure-amărăciunea
Și pentru cei ce-n ceață c-un vis se amăgesc
Și pentru toți cîți sufăr uitați: vă mulțumesc!

CRAIUL GLAD:

Amin!

VIOREL:
(îmbrățișîndu-l)

Părinte dulce!

CRAIUL GLAD:

Și voi boieri iubiți
La mare sărbătoare sunteți acum poftiți.

Să beţi toţi din paharul doritei împăcări
Şi inimile voastre să treacă-n desfătări
Această noapte sfîntă.

CURTENII:

O doamne, slavă ţie!

CRAIUL GLAD:

Să curgă vinu-n spume la mîndra veselie
Şi-n sunet de fanfare să urce strălucit
Al fiului meu nume spre cerul cel slăvit,
Căci mort a fost şi-acuma din morţi a înviat.
Pierdut a fost în lume şi iarăşi l-am aflat.

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

În noaptea împăcării se-nalţă al nostru glas
Chemînd cerească milă, în pururi sfîntul ceas,
Să cadă parfumată ca vîntul blînd al serei
Pe frunţi marmoreane, în noaptea împăcării.

CRAIUL GLAD:

În noaptea împăcării ce dulce vi-e solia!
Veniţi în sala mare. Acolo veselia
Nălţa-se-va pe nota uşoară a cîntării
Ce n-aţi mai auzit-o, în noaptea împăcării. *(Ies.)*

SCENA VIII

VIOREL, ILEANA

ILEANA:

(opreşte pe Viorel şi-l priveşte lung)

Noi n-avem oare-acuma nimic nou a ne spune?
Trecut cînd este chinul durerilor nebune
O vorbă dulce cade pe inima rănită
Ca lacrămile calde din ruga cea sfinţită.

VIOREL:

Şi ce ţi-aş spune oare, tu pururi întristată
Icoană mîngîioasă şi albă şi curată
Cînd toată cugetarea-mi e-o noapte nesfîrşită
De umbră ce se lasă pe mintea-mi chinuită

Şi toată-ntunecimea din visul depărtat
Ar pune-o pată neagră pe-altarul luminat
Al albului tău suflet.

ILEANA:

De ce vorbeşti de mine
Tu suflet singuratec?

VIOREL:

O, vorbele-ţi blajine
Mă dor cu mult mai tare ca lacrămile-amare;
Mai bine-ntîmpina-m-ai cu aprigă mustrare,
Căci sufletul meu este nevrednic de serbarea
Ce-o varsă a ta milă.

ILEANA:

O, taci căci tremurarea
Ce umple al meu suflet de milă şi blîndeţe
E tot ce-mi mai rămîne din trista-mi frumuseţe.

VIOREL:

Vai, crinii albi şi fragezi din palide răzoare
Murind de dorul tainic al razelor de soare!
Vai, sufletele care se sting în părăsire
Ducînd în reci morminte comoara de iubire!
De cîte ori trecut-am cu ochii mei orbiţi
Pe brazda rourată a crinilor smeriţi
Pe cînd în a mea minte trona înfloritoare
Vedenia superbă de magică splendoare
A purpurei din visuri!

ILEANA:

Tăcere!

VIOREL:

Da, tăcerea
Aş vrea să ne cuprindă.

ILEANA:

Trecutul şi durerea
Să piară ca o şoaptă din noaptea înstelată.

VIOREL:

Ascultă cum se-nalță tăcerea fermecată!

ILEANA:

Tăcerea se înalță din inimile pline
De pală suferință, de stinsele suspine;
Tăcerea se înalță din templul amintirii
Ca facla ce veghează icoana adormirii;
Tăcerea se înalță pe aripi de durere
Punînd în umbra nopții o tristă mîngîiere;
Tăcerea se înalță asemenea privirii
De înger care plînge-o rază a fericirii;
Tăcerea se înalță încet și liniștită...

VIOREL:

O, tainică și dulce a liniștii ispită!
De ce nu cade oare pe fruntea-mi arzătoare
Încinsă de coroana de vise — omorîtoare
Să-ntindă-un văl de umbră pe seara ce se face
În sufletu-mi? Ah, seara și limpedea sa pace!
Ci-ntinde brațe albe de blîndă alinare
Să-mi plec pe ele capul și-n caldă legănare
S-adorm de-un somn în care nu pune nici o pată
Un vis de întuneric din viața zbuciumată.
Și cîntă-ncet un cîntec de leagăn; cînt ușor
Ca vîntul ce adie prin flori aducător
De fragede parfumuri. Eu poate voi uita
Eterna mea tortură. Încet! Așa! Așa!

(Se culcă pe genunchii ei.)

ILEANA:

(lin)

Era odată-un prinț vestit,
Cu ochii triști, cu fața blîndă;
Un viers de cîntec rătăcit
Doinea în vorba-i tremurîndă.
Pe tristul prinț cu ochii mari
Un gînd adînc de pribegie
Spre negrii codri solitari
Îl îndemna cu viclenie.
Ah, pală-i floarea de cicoare
Ca floarea dorului ce moare!

SOLII PĂCII

TRAGEDIE ÎN CINCI ACTE

PERSOANELE:

Craiul Glad	*Al doilea sol al păcii*
Viorel	*Al treilea sol al păcii*
Coman	*Aprodul*
Inga	*Heana*
Cavalerul negru	*Sunina, zână înduioșată*
Întâiul sol al păcii	

Curteni, Soli străini, Femei, Popor.

Acțiunea se petrece în Vremea legendară

ACTUL I

SALA TRONULUI

În fund, tronul înălțat de purpură și aur. La dreapta și la stânga două uși mari duc în sala de serbare. Ușile vor deschise și se vede mulțimea impodobită care se învârtește în joc. În peretele din dreapta altă ușă duce în palat. În peretele din stânga altă ușă duce în sala de așteptare. Împrejurul tronului stau țepi strălucitori. E noapte. Lumină albă ard în sfeșnicele de argint. Nunta lui Viorel cu Heana.

SCENA 1

Coman, Inga

Inga

Serbarea-ncă minune!

Coman

Ea pare-o zi de vară
Mireasă și semănă-mbel blondia ta povară
De raze aurite.

Inga

În sunete ușoare
Se 'nalță veselia din mândre de cântare
Și trece ca un freamăt voios prin sala rece

Solii păcii, *Literatură și artă română*, V, 2, 25 decembrie 1900.

ȘTEFAN PETICĂ

FRAȚII

Dramă în patru acte

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

BUCUREȘCI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE «EMINESCU»

Bulevardul Elisabeta 6

1903

Frații, Buc., 1903, coperta interioară.

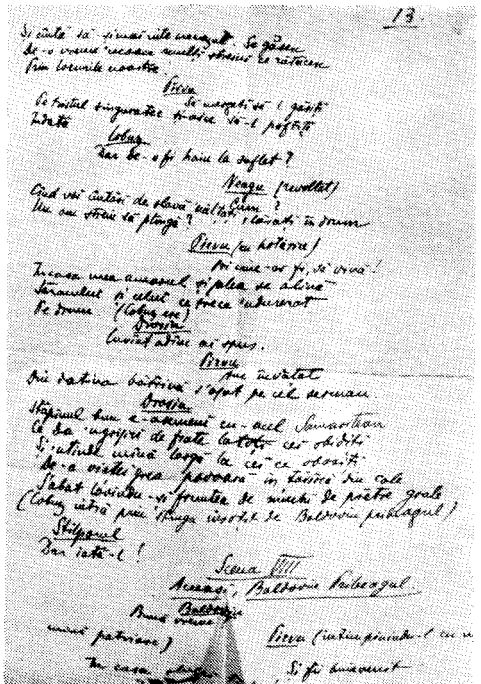

Filă de manuscris din *Sătenii*, variantă a piesei *Fraţii* (ms.1.657, f. 43).

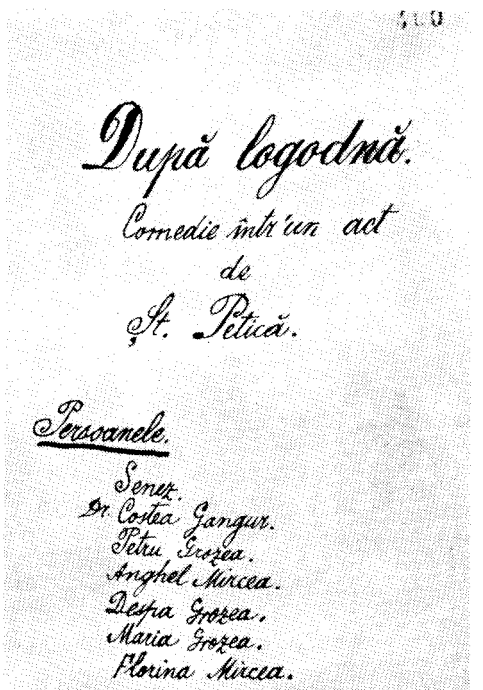

Foaia de titlu a piesei inedite *După logodnă* (ms. 1.657, f. 400).

Ştefan Petică, desen de St. Dimitrescu. Reproducere din *Universul literar*, XLII, 1, 3 ianuarie 1926, p. 8.

No. 1. ANUL XX. [illegible] 20 Februarie.

LUPTA PENTRU LUMINA LUMINA PRIN LUPTA

LITERATORUL

Fundator: ALEXANDRU MACEDONSKI

APPARE IN TREI EDIȚII LA 5 ȘI 20 ALE FIE-CĂREI LUNI

CONTROL DE STYL Secretar de redacție: STEFAN PETICA LIBERTATE DE TIPU

SUB DIRECȚIUNEA UNUI COMITET

D-nu A. Macedonski, ne-voind a se mai ocupa cu direcțiunea literaturei **a încredințat un comitet ce conduce-va revista în viitor. D-sa va fi de acum înainte unul din colaboratorii ei cei mai apreciați, fără a-și asuma nici-o răspundere de alt fel cea a unui colaborator. Proprietatea „Literatorului", rămâne exclusiv a fondatorului.**

NOUL CORENT LITTERAR

O puternică reacțiune se produce în momentul de față în tote ramurile literare. Deseadjuați, scriitori, își întorc fața de la formulele esthetice cari păreau o clipă ca voe pune o stăpânire pe lume, și, desgustați de josnica artă ce i s'a dat ca ți-va ani, publicul, vecinic doritor și nici-o-dată săturat, caută alte vibrări, alte sensații și alt ideal. E neobositul avênt spre fromos, e neînfrênata pornire spre gestul măiestrior, e extremul foc în fața torturatorului vêl ai gusturi ascunsei lisi, ce se ațin în mintea tuturor celor însetați de lumină și de poesie.

Înlănțată de nectarul omului viu superb și nobil, omenirea a pornit în cercetarea altor ținuturi mai avute, mai îmbelșugate și mai strălucitore de cât celle cunoscute pênă acum. Pote că visul e prea mare, pote că drumul e prea lung; Ce-are aface? Credința și tinerețea o sprijină și credința strămoșii noștri, iar tinerețea nu cunosce pedici. Chiar decă n'ar rămânea din tôtă lupta aceasta de cât sforțarea tragică a luptatorilor, toți va fi ceva. Gestul, gestul de se va ingheți prin vecuri ca classicitatea trăsăturilor statuelor antice, va străluci.

În Romania, acest lung der admiratul calvar al artei a fost indeplinit odinioră de gruparea de la *Literatorul*. Capul acelei grupări, illustrul mort amic, d. Alexandru Macedonski, a presimțit de timpuriu, prin una din acelle vederi ce nu sunt date de cât profeților și poeților, tôtă imensa schimbare, ce era se se facă mai târdiu în arta nôstră. Der cum sôrta spiritelor mari e de a rămânea neînțelese de majoritatea plebeiană, cuvintele maestrului, în afară de cercul restrâns al celor alleși, păreau a fi résunat în pustiu.

A fost și aci o irumpere de un înalt ordin esthetic. Vechile mythuri ne-au representat tot-d'a-una pe eroi prigoniți și martyrisați anteiu, pentru a fi recunoscuți și glorificați pe urmă. Si trebuia aceasta frumose vieți a poetului deplina armonie a unei tragedii antice cu sufferințele și victoriile sale pentru a nu i se ștrăbi intru nimic măestrosul contur.

Din diferite împrejurări, *Literatorul*, a încetat. Dușmani au aprins lôcuri de bucurie. Injugați la carul mizerelor glâsce au resuflat; ne mai fiind nimeni se le arate miseria, ei își sămțeau sarcina mai ușôră și jugul mai puțin apesător. Prophani și iconoclaști și-au *dat frâu liber pervertirilor*; arta gusta să se tavălească în noianul prosei ordinare și al poeziei în sdrențe. Mediocritățile triumphară; canalia și-a joilă coaliția.

Mais l'Esprit ne meurt pas. Si parfois il s'exile
de ce monde palpable et visible, à nouveau,
pour le geste sauveur et pour l'exemple utile,
l'heure venue, il revêle un peu d'argile,
et peu lui chaut la garde ou le poids d'un tombeau!
Aussi cette âme, encore active au cœur des braves
délaissant à propos un siècle en mal de cadavres,
un jour nous reviendra pour dresser le signal
des revanches de l'Ideal!

La poporele germane se află o mișcare de regenerațiune. E legenda pharmecetului din Hamela care vrăji cu cântecele sale o ceată de copii și atrase după dênsul. Deodată se-l aruncă pe un întunecos și ascuns sub pământ. Când vrăjitorul nu mai lumina eram aproape bătrâni și tinerile în cari ne găseau le erau cu totul necunoscute. Cam așa s'a întemplat cu *Literatorul*, în timpul ce toți îl credeau perdut, el își urma înainte calea sea tainică și astă-zi apare din nou la lumina zilei, mai gata de luptă și mai oțelit ca ori când. E ceea ce deosebesce între el și ceilalți din Hamelin: n'a înbetrânit de loc și se află și acum pe adevăratul său terâm unde tôte ținturile îi sunt cunoscute.

Mișcarea pe care o propovedueă odinioră a crescut și a ajuns astăzi o manifestare în strenătate.

Walt Whitman, Ibsen, Maeterlinck, Verhaeren, D'Annunzio, Verlaine, Mallarmé, Viele-Griffin, Jean Moreas, Leon Dierx și alți au impus omenirei pecetia geniului lor.

Esthetismul nu mai e un curent; esthetismul e o putere. El e o măreță școlă de emoțiuni litterare unde se învață a *iubi lucrurile frumose*, a *dori ceea ce nu s'a vêdut încă* și a înțelege pasiunea pentru ce e nou.

Stegul fabuc al acestei școli îl ridică din nou acum *Literatorul*. Cu credința și entusiasmul ei va parte, și prin credința și entusiasmul va învinge. Acești ver fi la rândul lor adoratori ai Don Quixote se va schimba în Campeador.

STEFAN PETICA.

IN PRAGUL SECOLULUI

Decadența sentimentelor ce a frământ pestе Europa ca un vênt pustiitor, pare în ajunul de a și li încetat cu cîul. Un revirement litterar însemnat, se semnalează de câtva în spiritul neo-latinilor.

Naturalismul, adecă cu josnic, altcevi, amestec din cauza pătrunsi ce se târrâsese și un allergă de câtră din causa amestecului pietistilor, începe se fie lasat la o parte. Neindoelnic că naturalismul, în are rapede lui de opere; el nu trebuie și nu pote se fie ne fiind în scrisa *Zola*, în *Le Rêve*, sau *duel* de amor, în *La Faute de l'Abbé Mouret*, admirabila poema sfrâcate rosele cântă o symphonie ne-auzită,

Noul corent literar, *Literatorul*, XX, 1, 20 februarie 1899.

GLASUL SIMINEI:
(de afară)

Dar cel menit să ducă dorul
Cîntării sfinte şi alese
Îşi simte inima cuprinsă
De suferinţi neînţelese.

ILEANA:
(urmînd)

Un cal şi-o spadă şi-a gătit
Şi s-a pierdut în depărtare,
Vai, blîndul, tristul prinţ vestit,
Ce trişti sunt crinii pe cărare!
În urma lui îngîndurat
Privea un chip alb de fecioară,
Dar numai colbul argintat
Juca în razele de seară.
Ce tristă-i floarea de cicoare
Ah, floarea dorului ce moare!

GLASUL SIMINEI:
(de afară)

În flacără nemistuită
S-aprinde sufletul şi arde
Şi moare dornic de misterul
Cîntării stranii de pe coarde.

ILEANA:
(urmînd)

Trecut-a timp şi s-au lăsat
Dureri pe-ntinsa-mpărăţie
De dorul celui ce-a plecat
Pe lungul drum de pribegie. *(Oprindu-se din cîntec.)*
De ce se frînge oare cîntarea-mi întristată
Şi cade ca o cruce de piatră sfărîmată?
De ce în loc de note de dulce legănare
Un plîns se-nalţă palid în trista înserare?
Eu voi să cînt — nainte . . .
. . . Era un prinţ vestit . . . *(Cu durere.)*
Dar cîntecul pe buze îmi moare amorţit.

VIOREL:

(deșteptîndu-se, întinde mîna înainte ca și cînd ar voi să alunge o vedenie)

Nu, nu! Întunecată chemare fără nume
Nu-ți plînge tu durerea din groaznica ta lume,
Căci glasul tău trezește adînca-mi suferință.
Eu voi să-mi plec genunchii spre sfîntă pocăință
Să cadă-o rază albă în noaptea mea de chin
Căci visul meu apus e și amar paharul plin. *(Sfîșietor.)*
Îngăduie-mi o clipă tu glas torturător
Și stinge neagra pară din visul arzător!
Oprește-te! Sunt dornic de vecinica uitare,
De liniște, de milă, de rugă. Îndurare!

SCENA IX

VIOREL, ILEANA, CRAIUL GLAD

CRAIUL GLAD:

Serbarea este gata.

VIOREL:

Tîrzie sărbătoare!

CRAIUL GLAD:

Ca raza fericirii.

ILEANA:

Ah, raza care moare!

CRAIUL GLAD:

Dar ce e întristarea această?

VIOREL:

Scumpe tată
Serbarea pregătită-ntinde-o neagră pată
Pe surda mea durere.

CRAIUL GLAD:

Va fi o împăcare
Cu lumea.

VIOREL:

Împăcare! Dar cum putea-voi oare
Să intru eu în lumea ce-şi duce liniştită
Viaţa-i de plăcere, cu fruntea mea trudită
De visurile moarte.

CRAIUL GLAD:

Trecutul s-a uitat.

VIOREL:

Da, alţii îl uitară dar gîndu-mi zbuciumat
Mereu se-ntoarce în urmă pe calea neguroasă
Pe unde rătăcit-a visarea-mi furtunoasă
Şi cată să dezgroape trecutul dureros,
Din umbră să învie un palid chip sfios
Pe care eu odată, de mult, l-am fost iubit.

CRAIUL GLAD:

Dar mort este trecutul de groază chinuit.

VIOREL:

Nu, nu! Trecutul jalnic nu moare niciodată,
Şi rana sa e-o rană pe veci însîngerată.
El vine: chip de ceară în giulgiu îmbrăcat,
Şi noaptea bate-n geamuri cu degetul uscat
Trecînd cu paşi de taină, cu braţe reci-ntinse
Atunci cînd luna piere şi candelele-s stinse
Şi sfarîmă, prin farmec, zăvorul grelei porţi
De intră ca să-ncepem grozavul danţ de morţi.

ILEANA:

Ce groaznice vedenii!

VIOREL:

Nu veselă serbare
Îmi trebuie, ci plînsul cel trist de-nmormîntare
Mai bine pregătiţi-l.

CRAIUL GLAD:

Tăcere, o, tăcere,
S-ascult cum plînge-n mine şi ultima durere!

VIOREL:

Eu sunt o umbră pală pierdută-n rătăcire,
Lipsită de nădejde, lipsită de iubire,
Şi soarele de cade pe faţa mea de ceară
Îmi pune în ochi umbra amurgului de vară
Şi-aprinde-n al meu suflet amara-ndurerare
A visurilor moarte pe cînd erau în floare.

CRAIUL GLAD:

Eu sunt o umbră tristă a unuia ce fuse
Un domn măreţ odată, în vremile apuse
Dar totuşi mi-ncălzeşte slăbita amintire
O rază-întîrziată din stinsa fericire
Şi-un viers ascult adesea, un viers din vechiul cînt
Ce pare ca o rouă ce cade pe-un mormînt.

ILEANA:

Eu sunt o umbră albă cu faţa aplecată
Spre groapa unde zace iubirea-nmormîntată;
Şi ochii mei revarsă în farmecul de seară
A lacrămilor rouă pe floarea solitară
Ce creşte-aşa de pală pe visurile mele.
Ah, floarea care creşte din lacrămile mele!

CRAIUL GLAD:

Şi totuşi în viaţa aceasta ce-o trăim
Pe lespedele albe pe care rătăcim
Purtînd în urma noastră a viselor povară
Ne mîngîie-amintirea ce blîndă se coboară
În ceasurile sfinte pe minţile trudite.

VIOREL:

Tăceţi, tăceţi! Noi suntem trei umbre rătăcite!
(Rămîn îmbrăţişaţi.)

Cortina

ACTUL V

SALA TRONULUI

(În fund, pe tron, Craiul Glad. La stînga sa Ileana. La dreapta Viorel şade sprijinindu-şi cotul stîng pe speteaza tronului. Fruntea sa aplecată pe braţ e înnegurată. Sala e plină de curteni şi popor.)

SCENA I

CRAIUL GLAD, VIOREL, ILEANA, IUGA, COMAN, CURTENI, POPOR

CRAIUL GLAD:
(neliniştit)

Deci veştile sunt triste?

IUGA:
(în faţa tronului)

Sunt veşti întunecate.
Cu oaste oţelită în lupte-nverşunate
Păşeşte voievodul din asprul Făgăraş,
Păşeşte-asupra noastră şi cugetu-i trufaş
Se-mbată de izbîndă.

CRAIUL GLAD:
(cu privirea strălucitoare)

E falnica beţie
A sufletelor mîndre.

IUGA:

În dalba-i semeție
Mai dulce-i pare lupta ca vinul aurit
Ce curge în crăiescul pohal. L-am întîlnit
În munții singurateci pe culmile stîncoase.
Era pe la ameazi. În valuri luminoase
Cădeau din soare raze: păreau argint topit
Iar fruntea lui asemeni cu bronzul strălucit
Era încununată de razele-argintate.
Privirile lui mîndre ardeau înflăcărate
Și mult mai lucitoare ca raza de pe frunte.
Iar cum pășea de falnic pe culmea cea de munte
Era asemeni celor ce merg pribegi pe valuri
Uitînd chemarea dulce și plînsul de pe maluri
Mînați de gînduri roabe la cînturi de sirnee;
Privind singurătatea de codri pe subt gene
Urma în depărtare luciri de idealuri,
Lumini aprinse tainic pe culmile de dealuri.

CRAIUL GLAD:

Luciri de idealuri aprind a lui privire
Pe cînd noi stăm subt greaua și trista amorțire
A viselor.

IUGA:

Deasupra pe-ntinderi pustiite
Trecură șoimii negri cu glasuri amorțite;
Păreau chemarea tristă ce-n noapte se înalță
Din piepturi răstignite spre falnica viață.
Dar oștile trecură: privind spre-albastre dealuri
Urmau în depărtare luciri de idealuri.

CRAIUL GLAD:

Și oștile-i sunt mîndre?

IUGA:

Subt grelele lor zale
Aduc cu ele spaima ținuturilor tale,
Căci sunt mînate-n lupta cu valurile vieții
De-un dor adînc de moarte în floarea tinereții.

În vale gloata tristă privind în înălțime
Se strînse mohorîtă, și palida mulțime
Văzu, cum sta-ngrozită, trecînd moartea pe dealuri;
Urmînd în depărtare luciri de idealuri
Oștirea coborîse pe plaiul înflorit.

CRAIUL GLAD:

Și unde este-acuma poporul meu iubit?

IUGA:

Poporul stă și-așteaptă pe cel care-o să vină
Să pună-n al său suflet nădejde și lumină.

CRAIUL GLAD:

Poporul stă și-așteaptă! Auzi tu, Viorele?
Nădejde și lumină! *(Către curteni.)* Boierii curții mele
S-asculte hotărîrea-mi!

COMAN:

Măria-ta, norodul
La vestea răzvrătirii lui Negru-Voievodul
Se-ndreaptă către tine.

CRAIUL GLAD:

Boieri și drag popor!
Vecinii noștri astăzi cu oaste multă vor
Să cadă-asupra noastră cu foc și cu urgie
Dorind să ne răpună ca aspra vijelie.

CURTENII:

Să vină! Îndrăznească!

CRAIUL GLAD:

Dar eu sunt obosit
Și trupul meu e gîrbov iar brațul meu slăbit
De-aceea hotărît-am izbînda luptei grele
Să las s-o poarte altul cu sarcinele mele.
Au nu gîndit-am bine?

CURTENII:

E-un gînd de înțelept.

CRAIUL GLAD:

Aşa mi-a fost credinţa c-ar fi şi sfînt şi drept
Să las pe al meu fiu . . .

VIOREL:
(ridicîndu-se deodată)

Părinte! Îndurare!
Dar sarcina aceasta apasă-atît de tare
Că nu am îndrăzneala s-o iau.

ILEANA:
(înspăimîntată)

Dar Viorele!

CRAIUL GLAD:
(posomorît)

Ha, cine-i împotriva-mi?

ILEANA:
(rugătoare)

Priveşte ale mele
Trudite braţe slabe întinse către tine.

CURTENII:

Primeşte-a noastră rugă!

COMAN:

Privirile ni-s pline
De lacrimi.

VIOREL:

Ruga voastră atît de îndurerată
Mă arde ca o pară subt tîmpla zbuciumată.
Dar nu mai înalţ astăzi din gene tremurate
Priviri orgolioase de-a lor singurătate
Spre palide vedenii.

ILEANA:

Vai, trista osîndită!

VIOREL:
(duios Ilenei)

Zădarnic braţ de rugă întinzi ca o ispită!
Întoarce-te la unda din clarele izvoare,
La crinul ce surîde subt razele de soare
Şi uită-mă, tu fată cu zîmbetul de vise
Ce treci pe parfumate poteci de flori deschise.
Pe fruntea ta o umbră se pare-o mîngîiere
Şi-n ochi-ţi arde-adînca iubirilor durere
Pe cînd în pribegie pe valurile vieţii
Cu suflet singuratec ca steaua dimineţii
Mă zbuciumă în ceasul amurgurilor line
Cînd moare ziua clară pe culmile senine
Un dor nestins de pace eternă.

CRAIUL GLAD:

Necurmată
Nu este nici o pace.

VIOREL:
(sfîşiat de îndoială)

Cum oare!... Niciodată?

SCENA II

ACEIAŞI, SOLII PĂCII, CAVALERUL NEGRU

CRAIUL GLAD:

Ha, iată-vă acuma şi voi, soli ai durerii!

ÎNTÂIUL SOL AL PĂCII:
(grav)

Venim să punem pacinici surîsul mîngîierii
În sufletele voastre.

CRAIUL GLAD:
(cu groază)

Nu, nu! V-am cunoscut,
Voi soli ai amăgirii.

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

Te-nșeli! Tu n-ai putut
Pătrunde-a noastră taină atît de-ngrozitoare
Acelui ce-o dezleagă.

CRAIUL GLAD:

Dar cine sunteți oare?

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:
(cu o deosebită solemnitate)

Noi suntem Solii morții veniți din adîncimea
Ce tremură în somnul pe care-ntunecimea
Imensă se întinde subt bolțile de-aramă.
Din veacuri fără nume cu zbucium și cu teamă
Mereu se coborîră, spre taina arzătoare
A noastră, minți în chinuri și trist-întrebătoare
Dar nu le-a stat în fire misterul să-l dezlege,
Căci el domnea în lume mai greu ca orice lege.
Și toți țintiră-asupră-mi săgeata dușmăniei,
Căci noi eram odihna și simbolul tăriei
Iar sus era mișcarea, eterna frămîntare
Ce mînă lumea-ntreagă spre goala zbuciumare.

VIOREL:
(cu o lucire de speranță)

Deci voi mi-aduceți pacea?

ÎNTĂIUL SOL AL PĂCII:

O pace nesfîrșită.
O pace ca o noapte de vară-nvăluită
În mantia regală a bolții fără stele
Și fără zbuciumare a cerurilor grele
Pe cînd visează blînde și albe nemișcate
Pe cîmpuri adormite doar roze parfumate.

VIOREL:
(îndoielnic)

Coroana dureroasă a visurilor mele
Ce-și lasă sîngeroase podoabele lor grele
Pieri-va oare-acolo?

INTĂIUL SOL AL PĂCII :

Acolo nu sunt vise,
Căci căile luminei de umbră sunt închise
Şi umbra este pacea.

VIOREL:
(înaintează şi îngenuche înaintea Solilor păcii)

O, daţi-mi o cunună
De crini duioşi şi fragezi. Pe fruntea mea nebună
Aş vrea să simt sărutul suav al albei flori
Şi-n suflet să-mi pătrundă încet ai săi fiori
De pace.

ILEANA:
(deznădăjduită)

Viorele!

CRAIUL GLAD:
(cu tărie)

Ce aspră hotărîre
Luat-ai?

VIOREL:
(blînd)

E-nchinarea la dalba fericire!

SCENA III
ACEIAŞI, SIMINA

SIMINA:
(intrînd şi apropiindu-se repede de Viorel)

Eu iarăşi vin la tine.

VIOREL:
(cu întristare în glas)

Dar nu ca alte dăţi!
C'nd cîntecul se stinse tîrziu mi te arăţi
Să faci să-nvie iarăşi pe harpa fermecată
Ca-n gloriile-apuse cîntarea-nduioşată.

SIMINA:
(măreață)

Ridică-te; urmează-mă!

VIOREL:

Vai, nu mai pot! Zdrobiți
Îmi sunt genunchii șubrezi și-atît de obosiți
Că nu-mi mai poartă trupul. Ci vin de mine-aproape,
A ta făptură mîndră privirea să-mi adape
În clipele din urmă.

SOLII PĂCII:
(cu oțărire)

Ispita!

ILEANA:
(tristă)

Viorele,
Auzi ce întristate curg lacrimile mele.
Alung-o de la tine!

CRAIUL GLAD:
(către Simina)

Dar cine ești fecioară
Ce pari atît de mîndră? Te văd întăia oară!

SIMINA:

Sunt cea ce dă ființă visării dureroase
Chemînd către lumină dorinți întunecoase,
Că-n lumea ce se pierde pribeagă-n trista ceață
Sunt vecinica lumină, sunt vecinica viață.

CRAIUL GLAD:
(dezamăgit)

Ești vecinica lumină? Vai, du-te fiica mea,
Căci crucea ta pe umeri apasă mult mai grea
Decît apasă-a noastră.

CAVALERUL NEGRU:
(aspru)

Sunt chinuri în lumină.

CRAIUL GLAD:
(pe gînduri)

Sunt chinuri... Da, sunt chinuri, frumoasa mea străină!

SIMINA:
(superbă)

Deschideți ochii voștri! Eu stau așa de clară
În rochia mea albă ce trupu-mi înfioară
Încît m-aseamăn tristă în clipile durerii,
Cum sunt de părăsită, luceafărului serii.
Ci fruntea mea se-nalță senină și curată
Asemeni cu altarul pe care nici o pată
De umbră nu-l negrește. Priviți și vă rugați!
Pe marmura cea rece genunchii vi-i plecați,
Căci eu sunt vestitoarea vieții strălucite
Ce nu cunoaște plînsul.

CAVALERUL NEGRU:

Destul nechibzuite
Cuvinte ascultarăm!

IUGA:

Noi nu te-am fost chemat.

COMAN:

Noi nu te cunoscurăm.

CRAIUL GLAD:

Tu, fiică din păcat
Născută, du-te, du-te!

SIMINA:

Și dacă rămînea-voi
În rîndurile voastre? În taină asculta-voi
Cum cade noaptea tristă în suflete-obosite
De jale și în clipa durerii negrăite
Voi pune-n mintea voastră lumina ce nu piere.

CAVALERUL NEGRU:
(cu necaz)

Noi nu voim lumină!

CURTENIII:

Noi nu voim...

VIOREL:

Tăcere,
Voi suflete pierdute în neagra rătăcire!

SIMINA:

Deschideți ochii voștri spre alba fericire
Ce-și lasă a sa mînă să cadă iertătoare
Pe frunți în răzvrătire.

CAVALERUL NEGRU:

Și dacă-n răzvrătire
Ne stă viața noastră?

CURTENII:

Noi nu vrem fericire.

COMAN:

Noi nu vrem fericirea vestită de-a ta gură.

IUGA:

Noi nu te invocarăm.

VIOREL:
(amar către Simina)

O, iartă-i și te-ndură,
Căci nu știu nici ei singuri ce fac!

SIMINA:

Subt greu blestem
Se zbat ale lor chinuri și-n noaptea rece gem,
Dar nu știu nici ei singuri ce vor.

CRAIUL GLAD:
(rugător)

Vai, du-te, du-te,
Să nu cădem la prada ispitelor pierdute!

ILEANA:
(vine și înghenunche înaintea Siminei)

În neagra noastră noapte tu ești ca ziua clară,
Dar vorba ta-i pedeapsă și raza ta povoară,
Căci noi privirăm tragici prea mult în adîncime
Și ochii noștri poartă grozava-ntunecime
A ochilor ce plîns-au în ceasuri de-ndoială.
Iar toată-a ta făptură atît de triumfală
E-o aspră imputare în sufletele noastre.
De ce să-ncerci privirea spre culmile-albastre
A zilei a ne-o-ntoarce? Ni-s sufletele-nchise
Și pline de-ntuneric.

SIMINA:

Eu voi să pun iar vise
În sufletele voastre, dar vise luminate
De flacăra ce arde în doruri-naripate.

IUGA:

Noi nu voim lumină!

CURTENII:
(murmurînd)

Noi nu voim lumină!

COMAN:

În altă parte poartă-ți ispita, tu, străină!

CAVALERUL NEGRU:
(cu patimă)

Să piară blestemata!

CURTENII:
(cu furie)

Cu pietre s-o lovim!

IUGA:

Afară în pragul porții de stîlp s-o țintuim!

CAVALERUL NEGRU:

Ha, fiică a luminii ce-atît ne-ai chinuit,
Să cadă al tău sînge asupră-mi.
(O lovește cu buzduganul în piept. Către curteni)
S-a-mplinit
Dorința voastră!

SIMINA:

Sînu-mi pătruns e! *(Cade.)*

CAVALERUL NEGRU:
(curtenilor)

Ce-așteptați!

(Curtenii rămîn muți de groază. Citeva clipe domnește o tăcere adîncă pe scenă. Apoi deodată)

CRAIUL GLAD:
(cu glas sălbatec)

Se face întuneric!

CAVALERUL NEGRU:

Luați și depărtați
Din sală trupul vînăt al celei îndrăznețe!

IUGA:
(se apropie de Simina dar deodată se trage îndărăt)

Ni-e teamă de ispita de caldă frumusețe.

VIOREL:

Lăsați-mi-o aproape! O, nu mi-o depărtați;
Eu voi să mor cu ochii spre dînsa îndreptați
S-o simt așa de albă în clipele supreme
Precum am întîlnit-o demult în acea vreme
A zilelor de aur!

CRAIUL GLAD:
(către curteni)

Lăsați-o!

ILEANA:
(sfîrșită)

Viorele!

VIOREL:

Tu, soră milostivă cu ochi de vineţele!

COMAN:

Se face întuneric!

CRAIUL GLAD:

O umbră se coboară
Încet deasupra noastră.

ILEANA:

E pală, trista seară
Ce cade-aşa de lină.

VIOREL:
(căzut la picioarele Solilor păcii)

Lumina se arată
În zarea depărtată.

SIMINA:
(incet)

În zarea depărtată
Vezi tu lumina blondă?

VIOREL:

O văd. Ea mi se pare
O rază-a unui soare ce-ncet şi trist răsare.

SIMINA:

Îndreaptă-te spre dînsa . . . Acolo-i mîntuirea.

VIOREL:

Aşa de încet se-nalţă!

SIMINA:
(cu vorba întretăiată)

Aşteapt-o! Eu menirea
De-acum mi-am împlinit-o! *(Moare.)*

CRAIUL GLAD:
(ingrozit)

Ah, ce-i întunecimea
Ce cade-atît de rece?

SOLII PĂCII:
(gravi)

Veniți din adîncimea
Ținuturilor negre noi dăm eterna pace,
Căci lut sunteți cu toții și-n lut vă veți preface.

CRAIUL GLAD:

E vrunul ce vorbește aici pe-ntunecate?

ILEANA:

E vrunul? A, mi-e groază!

CRAIUL GLAD:

Mi-s brațele-ncleștate
De jilț.

ILEANA:

Dar este unul ce spune-n umbra deasă
Cu vorbe suspinate o rugă ne-nțeleasă.

CRAIUL GLAD:

O rugă ne-nțeleasă!

VIOREL:

Lumină nepătată
Coboară-n al meu suflet.

ILEANA:

A, noaptea-ntunecată
Ce rece e și mută!

COMAN:

Aș vrea să văd lumină!

CRAIUL GLAD:

A, cine-n întuneric vorbește de lumină?

ILEANA:

Lumină...! Ce făcurăți cu blînda-i vestitoare?

CURTENII:

Noi nu voim lumină ce chinuie și doare.

CRAIUL GLAD:

E frig și întuneric.

VIOREL:

Ce falnică lumină
Pătrunde-n al meu suflet!

CRAIUL GLAD:

E-ntreaga sală plină
De umbre.

CURTENII:

Ni-e groază.

VIOREL:

Minunea mîntuirii
O văd așa de clară.

CRAIUL GLAD:

În taina amurgirii
Ni-s sufletele prinse.

ILEANA:

Și seara ce plutește
Aici așa de tristă!

CRAIUL GLAD:

Ah, seara nu sfîrșește
Deasupra noastră?

ILEANA:

Nu! Ea cade-așa de deasă
Că pare ca o mantă greoaie ce ne-apasă
Pe umeri.

VIOREL:
(în extaz)

O, te simt, dorită liberare.

CRAIUL GLAD:

Ce zice?

ILEANA:

Pare-un imn rostit în aiurare.

VIOREL:

Minune-a mîntuirii supreme, slavă ţie! *(Moare.)*

SOLII PĂCII:

Sfîrşitu-s-a pioasa şi tainica solie.

(Ies urmaţi de Cavalerul Negru. Tăcerea învăluie din nou scena. Nimeni nu îndrăzneşte să se mişte din loc în întuneric.)

SCENA IV

CRAIUL GLAD, ILEANA, IUGA, COMAN, CURTENI, POPOR

CRAIUL GLAD:
(plîngător)

De ce e-atîta pace? S-aducă facle mari
S-alunge-ntunecimea. Cu inimele tari
Privi-vom taina gravă de-am şti chiar că murim.

ILEANA:

S-aducă... A, mi-e groază!

COMAN:

Noi toţi ne îngrozim
De înşişi paşii noştri.

CRAIUL GLAD:

Lumină, ah, lumină! *(Se aduc facle. Craiul Glad priveşte uimit împrejur.)*
Dar unde e?... *(Se opreşte ca şi cînd s-ar teme să urmeze mai departe.)*

COMAN:
(cu faţa aplecată spre Viorel)

El doarme. Pe faţa lui senină
De pace rătăceşte surîsul fericirii.

CRAIUL GLAD:
(coboară treptele tronului)

El doarme! O, minune supremă a mîntuirii!

ILEANA:
(înspăimîntată)

Nu, nu! E mort!

CURTENII:

Domniță!

CRAIUL GLAD:
(temîndu-se că n-a auzit bine)

Ce spune?

ILEANA:

A, el zace
Lipsit de-nsufleţire!

COMAN:

Dorita sfîntă pace
E-n moarte.

CRAIUL GLAD:
(smulgîndu-şi părul)

Mort! A, cine rosti cuvîntul crud?
Tăceţi, tăceţi! Eu voi durerea să-mi aud
Cum plînge-n ceasul serii. De ce priviţi şi staţi
Aşa de trişti în juru-mi? Plecaţi! Ce aşteptaţi?
(Rămîne aplecat asupra trupului lui Viorel, Ileana îngenunche. Curtenii stau tăcuţi de o parte.)

Cortina

FRAŢII

DRAMĂ ÎN PATRU ACTE

PERSOANELE

PÎRVU SCULEA, ţăran fruntaş
NEAGU SCULEA, fratele său
COBUZ, argatul lui Pîrvu
STÎLPARUL
BĂTRÎNUL DROSIN
MĂNĂILĂ
MINU, băieţandrul lui Pîrvu
SAVA, băieţaşul lui Pîrvu
DOCHIANA, nevasta lui Pîrvu
ANCA, servitoare

Acţiunea se petrece în satul Stavnic din Moldova, în zilele noastre.

ACTUL I

(Scena înfățișează o curte mare țărănească. În stînga se află șoseaua cea mare a satului; în fund se deschide o ușă în grădină. În dreapta se înalță casa lui Pîrvu, cu ceardac și scară de piatră la ușa de intrare. Tot în dreapta, dar în fund, odaia argaților. E seară.)

SCENA I

BĂTRÎNUL DROSIN, MĂNĂILĂ și alți ȚĂRANI sunt adunați în curte. STÎLPARUL intră pe poarta din stînga. În urmă NEAGU.

STÎLPARUL:

Sunt stogurile gata?

MĂNĂILĂ:

Sunt gata. Înălțate
Pe pajiștea-nflorită se par ca o cetate
De meșteri ferecată.

DROSIN:

Ne fu blagoslovită
Strădania.

MĂNĂILĂ:

Și ziua stătut-a neclintită
Deasupra noastră pînă sfîrșirăm.

DROSIN:

O minune
Precum în cartea sfîntă de alte vremi se spune.

STÎLPARUL:

Iar aria?

MĂNĂILĂ:

Curată e-asemeni cu-o tipsie
Pe care-şi joacă luna lumina-i argintie.

STÎLPARUL:

Deci, munca-i isprăvită.

MĂNĂILĂ:

Cu spor. Şi de-nserăm
Departe de cămine e doar că aşteptăm
Pe Pîrvu.

STÎLPARUL:
(surîzînd)

Da, e astăzi sfîrşit de săptămînă.

MĂNĂILĂ:

Vezi bine. Şi-apoi oare uiţi datina bătrînă:
Cînd holdele sunt strînse în stoguri aurite,
Cu vin spumos în cupe şi poame pîrguite
Ospăţ frăţesc se-ntinde la toţi secerătorii.

STÎLPARUL:

Va fi pe mîne seară.

MĂNĂILĂ:

Amurgul sărbătorii
Clăti-se-va atuncea din bolţile albastre
De rîsete, de cînturi, de strigătele noastre.

(În acest moment Neagu coboară încet treptele scării de piatră şi înaintează, nebăgat în seamă, printre ţărani.)

STÎLPARUL:

Iar mîndra Dochiană tinzîndu-și albu-i braț
Turna-va prin pahare.

NEAGU:
(în sine, turburat)

Ce spune?

MĂNĂILĂ:
(Stîlparului, rizînd)

Cu nesaț
Privești ades la brațu-i.

STÎLPARUL:
(cu înfocare)

E alb și rotunjior
Și cînd l-întinde-alene de toarnă din urcior
În cupe vin de aur așa se arcuiește
Că pare-un ram de vișin în floare.

NEAGU:
(în sine)

A, cum crește
În mine-un gînd năprasnic.
(Vrea să se îndrepte spre Stîlparul dar se oprește.)

STÎLPARUL:
(văzîndu-l, cu nevinovăție)

Ci iată! Neagu vine!
Pe dînsul întrebați-l, căci lui i se cuvine
Să știe.

MĂNĂILĂ:
(înaintînd spre Neagu)

Vei fi față?

NEAGU:
(cu gîndul aiurea)

La ce?

MĂNĂILĂ:

Dar! La serbare.

NEAGU:
(rece)

Nici știu ce spui.

STÎLPARUL:

Au dată îți este în păstrare
Această taină dulce?

NEAGU:
(repede)

O taină? N-am avut
Nicicînd astfel de taine.

MĂNĂILĂ:

Dar totuși, am crezut
Că poate...

NEAGU:
(batjocoritor)

Au e fața-mi gătită de serbare
Sau sufletu-mi?

MĂNĂILĂ:
(murmurînd)

Crezusem...

NEAGU:
(aspru)

În lături din cărare!
(Trece și intră în odaia argaților.)

SCENA II

STÎLPARUL, BĂTRÎNUL DROSIN, MĂNĂILĂ, ȚĂRANI

MĂNĂILĂ:

Ce om hain la suflet.

STÎLPARUL:
(blînd)

E trist și obidit.

DROSIN:

Era odată altfel.

MĂNĂILĂ:

De mult.

STÎLPARUL:

L-au pridid**i**t
Necazurile. Însă, pe cînd îl țin eu minte,
Ca fagurii de miere erau a lui cuvinte
De dulci, și în tot satul cu greu s-ar fi aflat
Voinic deopotrivă la muncă și la sfat
Cu dînsul.

DROSIN:

Era vesel. Și-n nopțile de vară
Cîntările-i focoase adesea turburară
A codrilor odihnă. Pe-atuncea rătăcea
În multe nopți cu lună pe calea ce ducea
Spre lunca înflorită.

MĂNĂILĂ:

Purta în suflet oare
Vro dragoste?

DROSIN:

Pesemne. Căci prea fermecătoare
Erau ale lui doine. Eu n-am mai auzit
De-atunci astfel de cînturi. Se vede c-au murit
Cu dragostea-i.

STÎLPARUL:

Un cîntec nu moare niciodată!

DROSIN:
(cu îndoială)

Nu moare? Dar ce-i doina aceasta-ntunecată
Pe care o întoarceți ades în vers de jale
De plînge ca pribeagul pierdut pe neagra cale?

Au cînt de veselie-i? Au bocet de-ngropare?
Sau ce? Cînd nici iubirea atotmistuitoare
Voi nu o mai cunoașteți.

STÎLPARUL:
(ironic)

Ci-abate-te deseară
Pe drumul care duce spre cîmpul de negară
Să vezi cum ne așteaptă, devale, la fîntînă
Fetițele șirete cu flori vrăjite-n mînă.

DROSIN:

Și ce-i o întîlnire în nopți cu lună plină?
Un cîntec fără noimă ce dorul nu-l alină
Cînd nu-i sfințit de suflet. Mă credeți, feții mei,
Asupra mea trecură ani mulți și lungi și grei
Dar nu-mi mai fu, pesemne, de ceruri hărăzit
S-aud din nou un cîntec precum am auzit
În vremurile-acelea, căci dragostea ce crește
Mai mare decît viața tot dorul și-l topește
În focul unui cîntec ce-atît este de sfînt
Că-l iau cei cari-l cîntă cu dînșii în mormînt.

MĂNĂILĂ:

Și Neagu?

DROSIN:

El își spuse a tainei lui cîntare
De mult. Se-nvestmîntase dumbrava-n sărbătoare
Cu flori și cu miresme iar lunca-și întinsese
Covoare de mătase și scumpe și alese
Gătindu-se de nuntă. Ci nu veniră mirii.

STÎLPARUL:

De ce?

DROSIN:

Nu tuturora coroana fericirii
Li-e dată ca s-o poarte pe fruntea strălucită.
Căci scris stă și în carte: la cina pregătită
Veniră nepoftiții și toți ce-au fost streini
Și toți cei ce huliră a cerului lumini.

MĂNĂILĂ:

De-atunci el poartă-n suflet obidă şi urgie?

DROSIN:

De-atunci! Luînd în mînă toiag de pribegie
Plecă în lumea largă aleanul să şi-l poarte
Chemat în depărtare de-un tainic dor de moarte.
Ci nu-l voi nici moartea. Iar anii vremuiră
Asupră-i.

STÎLPARUL:

O, sărmanul!

MĂNĂILĂ:

Acum nu mă mai miră.

DROSIN:

De cînd s-a întors iarăşi
În sat, zdrobit de chinuri, nu are alţi tovarăşi
Decît doar lunca verde şi codrul cu izvoare
Şi căile umbrite de sălcii plîngătoare.
Dar nu mai rîde-acuma ca-n timpul depărtat
Ci-amarul trai şi-l duce tăcut şi-nstreinat
Cu ochi trişti şi cucernici plecaţi către ţărînă
Părînd cum că ascultă un cîntec ce-l îngînă
Un glas din altă lume.

MĂNĂILĂ:

Şi-aduce poate aminte
De dragostea-i apusă cu mulţi ani înainte.

STÎLPARUL:

Şi totuşi cred c-adesea în ceasuri de-nserare
Cînd creşte umbra nopţei şi dorul e mai mare
În inima stingheră, viaţa îl îmbie
Şi-şi plînge-amarnic anii pierduţi în pribegie.

DROSIN:

La ce să-l mai îmbie?

STÎLPARUL:
(scurt)

La luptă.

MĂNĂILĂ:

Au el este
Un Făt-Frumos asemeni cu cei cari-n poveste
Trezeau cu-o sărutare pe fetele-adormite
De somnul veciniciei în curţile-aurite?

STÎLPARUL:

Dar dacă n-o fi moartă femeia?

MĂNĂILĂ:

Şi de unde
Putere-ai şti aceasta?

DROSIN:
(privind în faţă pe Stîlparul)

Au nu cumva s-ascunde
O taină-n a ta vorbă?

(Stîlparul vrea să răspundă. În acel moment uşa grădinei se deschide şi Anca înaintează spre ţărani.)

SCENA III

ACEIAŞI, ANCA

ANCA:
(veselă)

Ce mîndră adunare!
S-ar zice că-i o nuntă.

MĂNĂILĂ:

Nu-s cobze, nici vioare
Să cînte c-am întinde o horă de iznoavă.

ANCA:
(rizînd)

Aşa-ntr-amurg?

MĂNĂILĂ:

Au nu e cale să dăm slavă
Prin cîntece şi jocuri acelui ce-a lăsat
Să cadă ploi la vreme pe lanul însetat,
De strînserăm acuma în stoguri ferecate
Atît grîu cît ajunge să-mparţi la şapte sate?

STÎLPARUL:

Dar unde e stăpînul?

ANCA:

Îndată va să vină.
De cînd dădu spre seară intrat-a în grădină
Căci mîni la prînz nevasta-i culege-va bujorii
Să-i dea în dar din mînă la toţi secerătorii.
Şi Pîrvu-n al său suflet, ferit de orice prihană,
Atît de mult iubeşte pe mîndra Dochiană
C-ar vrea să-i fie calea cu flori înrourată
Nici soarele s-o ardă, nici vîntul să n-o bată.

SCENA IV

ACEIAŞI, PÎRVU, COBUZ

PÎRVU:

(frumos şi puternic ca un rege biblic vine din grădină urmat de Cobuz)

Noroc şi voie bună!

STÎLPARUL:

Şi vecinic spor în casă!

PÎRVU:

Şi oaspeţii de cinste să stea în cap de masă.
Căci astfel doar rămas-a din datini învechite
Că-n zile îmbelşugate la mese strălucite
De facle luminate, cu blînd voioase feţe
Prietenii să-ndemne la vesele ospeţe.

DROSIN:

Şi datina e bună.

PÎRVU:

Şi sfîntă.

STÎLPARUL:

Mai ales
Cînd vara dă-nspre toamnă şi grîul e cules
În stoguri de pe lanuri.

DROSIN:

Şi cînd nădejdea pare
De-a pururi înflorită în inemi că răsare.

PÎRVU:

Nădejdea noastră este în munca necurmată,
În brazda cea adîncă pe lanuri răsturnată,
În sfînt pămîntul nostru de cer blagoslovit
Şi-n sufletul pe care mereu l-am oţelit,
Luptînd viaţa-ntreagă în aspră încordare
Cu gerul, ploaia, vîlTul şi arşiţa de soare.

SCENA V

ACEIAŞI, MINU, SAVA

MINU:

(venind în fuga din stînga)

A, tata!

SAVA:

(se opreşte sfios)

Ce de lume!

PÎRVU:

(dezmierdător)

Veniţi, iubiţi copii;
Cu rîsetele voastre voioase şi-argintii

Voi faceţi dimineaţă din seara-ntunecată
Şi vară-nflăcărată din toamna întristată.
Dar unde mi-aţi fost astăzi?

MINU:

Devale, la izvoare.
Acolo vin păstorii s-adape-a lor mioare
Şi-aşteaptă de s-adună pe cei ce vin din deal
Cîntînd un viers de doină alene din caval
Şi stau tîrziu în noapte pe margeni de ghizdele
Spunînd frumoase basme.

SAVA:

Da, ştii! Poveşti cu iele
Şi zîne îmbrăcate în haine aurite
Pe cari împăraţii, cu gînduri iscusite
Le fură în rădvane de pară pe-nnoptate.

DROSIN:

Ce dulce este vorba din buze nepătate!

MĂNĂILĂ:

Şi cîtă isteţime în graiul de copil!

PÎRVU:

Vedeţi! Cînd mă-mpresoară îmi pare că april,
Zglobia lună dalbă a mîndrei tinereţi,
Îşi scutură deasupra-mi a sale frumuseţi
Ningîndu-şi blînd podoaba din vişinii în floare
Pe creştetu-mi.

DROSIN:

Copiii fac vecinică serbare
Din biata noastră viaţă.

MĂNĂILĂ:

Şi ei sunt temelie
Şi neamului şi casei în vremi de străşnicie.

PÎRVU:

De nu sunt ei tot neamul precum cîteodată
Se-ntîmplă.

DROSIN:

Ne ferească Fecioara preacurată!

PÎRVU:

Dar cît voi sta-n putere și brațu-mi va fi tare
Voi ști a le deschide prin viață o cărare
Mai zdravănă ca brazda de plug moldovenesc
Înfipt în adîncime pe-ogorul strămoșesc.

SCENA VI

ACEIAȘI, DOCHIANA

DOCHIANA:
(ieșind din casă, în capul scării)

Copiii sunt aice?

MINU:

Da, mamă!

DOCHIANA:

Vă credeam
Fugiți iar la izvoare

MINU:
(îndrăzneț)

Am fost.

DOCHIANA:

Eu bănuiam
Că nu sunteți în preajmă.

PÎRVU:
(cu dulce imputare)

Atît de mult le știi
De urmă?

DOCHIANA:

'Mi faci o vină?

PÎRVU:

Ba nu. Dar...

DOCHIANA:

Sunt zglobi
Și-aleargă ziua-ntreagă prin lunci și prin pădure
Că-i pierd din ochi adesea.

DROSIN:
(glumind)

Ci vezi să nu ți-i fure
Vro zînă de acelea ce stau mereu ascunse
În cuiburi de mătase prin crînguri nepătrunse.

DOCHIANA:
(rîzînd)

N-am teamă. Sunt prea tineri.

STÎLPARUL:

Și dacă?

DROSIN:

Ai uitat
Povestea cu feciorul de domn ce-a fost furat
Cînd mic era și fraged de zînele din cetini?
Ți-o spun de vrei...

SAVA:
(rugător)

A, spune-o!

DROSIN:
(copiilor)

Deseară, dragi prieteni.

SCENA VII

ACEIAŞI, NEAGU

NEAGU:

(iese din odaia argaţilor şi trece tăcut prin fund)

PÎRVU:

(strigîndu-l)

He, Neagule, te-abate din calea ta încoace!

NEAGU:

(aproape duşmănos)

La ce m-aş mai abate?

PÎRVU:

(cu drag)

Ci dă-le odată pace
Visărilor grozave de tristă zbuciumare
Şi vin de te uneşte la vesela serbare
A tinerilor inemi.

NEAGU:

(se apropie de ţărani)

Mi-e inima streină
De-această sărbătoare şi nu mi-o mai alină
Nici cînturile voastre, nici rîsete şi glume.

PÎRVU:

Dar cum? Cînd se arată voioasă-ntreaga lume
Şi-nalţă-n pacea serei cîntări de biruinţă
Spre ceruri milostive, tu stai în umilinţă
Cu umezi ochi de vrajbă plecaţi către pămînt?
Au nu-i blestem acesta-nălţat către cel sfînt?

NEAGU:

(domolit)

Eu n-am de ce fi vesel. Iar cînt de mulţumire
De ce-aş aduce oare?

PÎRVU:

Ce-adîncă rătăcire!
Priveşte! Secerişul sfîrşit e pe ogoare
Şi spicele-aurite ca razele de soare

Lucesc în mîndre stoguri pe arii înălțate
Ca ziduri uriașe de falnică cetate.
Puțin încă și toamna cădea-va-mbelșugată
Pe plaiurile noastre dînd vecinica răsplată
La toți secerătorii ce stat-au pe ogor
În arșița de vară.

NEAGU:
(cu un gest energic de tăgadă)

Eu nu-s secerător.

(Mișcare și mirare printre cei de față.)

COBUZ:
(înverșunat)

Dar totuși ești de casă.

PÎRVU:
(voind să îmbuneze pe Cobuz)

Te du și îngrijește
De vin mănos.

COBUZ:

Vin profii ?

PÎRVU:

De anțărț.

(Cobuz intră în odaia argaților. Pîrvu se întoarce la Drosin.)

Ci pășește
Pe prag și luminează, ca-n vremile străbune
Acestă locuință cu-a ta înțelepciune,
Iar cinstea ca să fie deplină pentru casă
Lua-vei loc de frunte în albul cap de masă!

(Pîrvu, însoțit de Drosin, urcă treptele scării de la ușa de intrare. Minu și Sava îi urmează ținîndu-se de mînă. Apoi vin Stilparul, Mănăilă și ceilalți țărani. În momentul cînd Neagu, la urma tuturora, vrea să pună piciorul pe întîia treaptă a scării, Dochiana îl oprește.)

SCENA VIII

NEAGU, DOCHIANA

DOCHIANA:
(încet)

Tu, Neagu.

NEAGU:
(cu o mînă pe parmaclîc, se întoarce mirat)

A, ce este?

DOCHIANA:

Aș vrea o lămurire.

NEAGU:
(părăsește parmaclicul, ia piciorul de pe treaptă și se apropie de Dochiana)

Dar ce ai? Cade-o umbră în calda ta privire
Și-o-ntunecă asemeni cu seara-ntîrziată,
Iar gingașa ta față se pare rourată
De lacrimi plînse-n taină.

DOCHIANA:

O, nu. E vîntul serei
Ce-a pus în ochii-mi umezi o umbră a durerei.
Dar nu-i nimic.

NEAGU:

Și totuși ceva parcă te doare
În suflet.
(Prinzînd-o de mînă. Cu o nesfîrșită îngrijire.)
Și tu tremuri de-adîncă-nfiorare.

DOCHIANA:
(rostind cu greu cuvintele)

De ce-ți-năspresti viața cu lumea?

NEAGU:
(rîzînd silnic)

A, te temi.

DOCHIANA:

Ba nu, dar...

NEAGU:

Amintirea duioasă-a tristei vremi
În care rătăcit-am pribeag prin țări streine
Cu sufletul în chinuri și gînduri tot la tine
Mă chinuie în noaptea vieței dureroase
Și-abia găsesc uitarea pe buzele-ți focoase.
(O îmbrățișează.)

SCENA IX

ACEIAȘI, COBUZ

COBUZ:
(în întunerec, grozav)

Așadar de aceștia mi-ați fost.

NEAGU:
(întorcîndu-se, semeț)

Cine îndrăznește
Cu vorbe arzătoare...
(Vede pe Cobuz și se oprește deodată.)

COBUZ:
(batjocoritor)

De ce taci? Isprăvește
Batjocura-ncepută cu-atît de mîndră fală.
Îmi place. E streină de orice șovăială
Și merge drept la țintă.

NEAGU:
(amenințător)

Bătrîne, ia aminte!

DOCHIANA:
(punîndu-i mîna pe braț, rugătoare)

Dar, Neagule.

COBUZ:

Ci lasă-l să spună înainte.

NEAGU:

(ridică mîna)

Semeţule!

COBUZ:

(înaintînd cu pieptul desfăcut)

Loveşte!

NEAGU:

(repede, către Dochiana)

Întoarce-te în casă
Cu faţa rîzătoare spre cei cari la masă
Te-aşteaptă şi cu mîna mereu îmbelşugată
Le-mparte vin de aur ca toamna cea bogată
Şi-ascunde-ţi turburarea în rîsete şi glume.

DOCHIANA:

(nehotărîtă)

Şi voi?

NEAGU:

(rîzînd)

Iscoditoare! Destul!

COBUZ:

(ironic)

Avem anume
O veche răfuială.

DOCHIANA:

O, Doamne!

NEAGU:

(sarcastic)

Nu te teme.
O veche răfuială pe-aşa de dulce vreme
De-amurg senin de vară va fi o amintire
A zilelor trecute de-aprinsă fericire.
Ci-ntoarce-te în casă căci oaspeţii te-aşteaptă.

(Amarnic, chinuit de o amintire.)

În mijlocul lor sta-vei tu gingașă și dreaptă
Nălțîndu-ți mîndru brațul cel alb și rotunjior
Că cînd l-întinzi alene de toarnă din urcior
În cupe vin de aur așa se arcuiește
Că pare-un ram de vișin ce-n flori se împodobește.

(Dochiana urcă treptele scărei de la intrare. Neagu privește lung în urma ei. Într-un tîrziu se întoarce către Cobuz.)

SCENA X

NEAGU, COBUZ

NEAGU:

Tu ce vrei?

COBUZ:

Au sunt slobod să am și eu voință
Acum cînd nici o rugă de-amară pocăință
N-ar șterge-a voastră pată?

NEAGU:

Bătrîne!

COBUZ:

Ci mă lasă
Să-mi plîng durerea-n pace. Nu vezi cum mă apasă
Păcatul fără nume ce voi l-ați făptuit.

NEAGU:
(batjocoritor)

Ce basm făurit-ai, măiestre, amăgit
De-o tristă-nchipuire?

COBUZ:

Un basm? Sunt bătrîn,
Sunt slab și singuratec și nu mai sunt stăpîn
Pe-a mea închipuire iar lumea din povești
E moartea pentru mine.

NEAGU:

Și totuși nu grăiești
Acum decît din basme.

COBUZ:
(tunător)

Din groaznica viață
Și nu din basme spuse în serile cu ceață
Rostesc aceste vorbe. (*Scurt.*) Știu totul. Și-s pătruns
În suflet de povoarea păcatului.

NEAGU:
(hotărît)

De-ajuns!
Ce vrei să faci din mine?

COBUZ:

Mai bine rămîneai
Pribeag pe căi streine decît te întorceai
S-aduci răsad de vrajbă în inemi liniștite
De patemi necuprinse, de doruri neclintite.
Căci viața noastră fuse curată ca un val
De alb pîrîu ce curge pe clina unui deal
Spre valea închinată podoabelor de flori;
Purtînd în ochii noștri doar tainicii fiori
Ai basmelor bătrîne-nălțam priviri senine
Spre zările albastre a blîndelor coline
Pe cari dulci miresme de foi de rozmarin
Le-mbată-n faptul zilei.

(Se oprește o clipă.)

Iar traiul nostru lin
Nimic mai sus de fire vrodată n-a dorit:
Un lan de grîu de aur, un rediu ce-a-nverzit,
Un cîmp de in albastru, o pajiște mănoasă,
O luncă unde iarba se pare de mătasă
Și-o zi care sfîrșește c-un dulce-apus de soare
Frumos precum e-un preot în haine de serbare.

(Gest larg.)

Căci nu m-am stins o dată cu soarele de-atunci!
Au nu fusesem oare un rob al asprei munci
De-ajuns și trebuit-a să văd și acest ceas
De neagră prihănire?

NEAGU:

Ah, cum n-aș fi rămas
Să dorm de somnul vecinic sub stele lucitoare
În iarba înflorită de albe lăcrămioare
Pe căile pierdute în zarea depărtată
De nu-mi venea în minte un chip de altădată,
Un cînt de pitulice din lunca răcoroasă,
O vorbă cu-nțelesuri, o doină de acasă
Și farmecele stinse a dulcelor visări
Din seara închinată întâei sărutări.
Căci prea purtasem singur, în gînduri zbuciumate
Și tainice, văpaia iubirei depărtate
Cu chinul amintirei vieței de-altădată
Arzînd atît de groaznic în seara întristată.

COBUZ:

Ce-mi pasă de această duioasă tînguire
Cînd sfărîmă o viață de dulce fericire
Și cinste.

NEAGU:

A, da, cinstea.

COBUZ:
(aspru)

Întreaga noastră fire
Clădită e pe dînsa.

NEAGU:

Ce mîndră amăgire!

COBUZ:

Se poate. Dar ne fuse credința neclintită
În ea, căci îi purtarăm icoana zugrăvită
În inemi și de-aceea rămas-a-n veci senină
Și sfîntă ca privirea cucernică și lină
A Pururei Fecioare spre care cu sfială
Nălțam privirea noastră în ceasuri de-ndoială.

NEAGU:

Și ce-mi ceri?

COBUZ:

Lepădarea de groaznica-ţi iubire.

NEAGU:

Doar moartea să mă scape.

COBUZ:

(apăsînd cuvintele)

Sau altă rătăcire.

SCENA XI

PÎRVU, NEAGU, COBUZ

PÎRVU:

(apărînd în capul scării, surîzînd)

Aveţi vrun sfat de taină? Grăiţi poate din vremi Bătrîne?

NEAGU:

Da!

(Înfundat, către Cobuz.)

Ia seama!

PÎRVU:

(gest larg)

Pe-aşa amurg!

COBUZ:

(încet către Neagu)

Te temi?

PÎRVU:

De ce-aţi rămas afară? Ospăţu-i pregătit
Şi cei poftiţi aşteaptă; voi singuri n-aţi venit.

COBUZ:

(înaintînd în faţa scării)

Stăpîne, slobozeşte acuma din robie
Pe sluga-ţi credincioasă căci greaua ei solie
Sfîrşitu-s-a cu pace.

PÎRVU:

Ce pildă-ntunecată
Îmi spui cu-aceste vorbe ciudate?

COBUZ:

Pildă! Cată
Spre mine cu-ndurare și spune dacă par
Asemeni unui care glumește.

PÎRVU:
(coborînd cîteva trepte)

A, nu... Dar
Atîta de ciudată e ruga ta de-acum
Că nu știu nici eu singur... Ce vrei?

COBUZ:

Toiag de drum
Aș vrea s-apuc în mînă, să plec în depărtare
Spre alte zări.

PÎRVU:
(coboară toate treptele. Punînd mîna pe umărul lui Cobuz)

De unde această cutezare
Venitu-ți-a în minte la ceas de bătrîneță?
Au nu ai tu aice destulă frumuseță
Să-mbete-a ta privire mai mult decît un rai?
Nu-s flori de-ajuns pe luncă, nu-s brazi de-ajuns pe plai,
Nu crește grîul nostru ca aurul în spice
Și nu-și așteaptă via culesul să-și ridice
Iar vițele ușoare încet de la pămînt?
Nu vezi tu că pămîntul acesta este sfînt
De-atîta frumuseță și sloată încît pare
Bogat ca un jertfelnic în zile de serbare?
De ce să pleci? Nu-ți fuse cu noi a ta viață
Senină ca o pace de caldă dimineață
Și nu-ți zac oare-aice tovarășii din vremuri?
Dar ochii îți sunt umezi de lacrimi... Și tu tremuri.

COBUZ:

Mi-e dor de alte locuri, de ceruri nevăzute,
De sate neștiute, de țări necunoscute
Ce zac în depărtarea albastră-a altor zări.

PÎRVU:

Dar ce știi tu de ele?

COBUZ:

Nimic. Doar din cîntări
Adusă pănă-aice de jalnicii drumeți
Aflai de-a lor ființă.

PÎRVU:

Povești de cîntăreți!

COBUZ:

Povești! Dar a lor taină rămasu-mi-a în minte
Ca vorbe nențelese rostite din cărți sfinte
Și seara cînd stau singur și viața-mi iau de-a rîndul
În tristă cercetare, mă bat mereu cu gîndul:
Cum oare-o fi aiurea, în falnicele-orașe,
Cu marmură pe drumuri, cu turle uriașe
Ce-ating cu fruntea cerul din care se revarsă
O ploaie ca de aur pe vechea piatră arsă
A mîndrelor palate. Căci orice-ai vrea a spune
Noi nu cunoaștem lumea și-ntreaga ei minune
Închisă ne-a fost nouă sub taină de peceți.

PÎRVU:

Și-i vrei tu dezlegarea?

COBUZ:

Și cum! Cu pași semeți
Urca-voi dealul care se vede-n depărtare
Că pune zărei noastre înaltele-i hotare
Căci voi să văd ce este și dincolo.

PÎRVU:

Nebun!

COBUZ:

Și dacă-ar fi altminteri?

PÎRVU:

Bătrîne!

COBUZ:

Rămas bun!

(Iese prin stînga. Pîrvu rămîne o clipă locului, apoi pleacă repede după argat. Neagu se uită puțin în urma lor, clatină din cap, apoi deodată punînd cu putere brațul pe parmaclic, urcă hotărît treptele scării de la ușa de intrare.)

Cortina

ACTUL II

(Scena înfățișează o cameră veche din casa lui Pîrvu. Ușă în dreapta, ușă în stînga, ușă în fund. E seară.)

SCENA I

STÎLPARUL, DROSIN, MĂNĂILĂ, COBUZ și ceilalți țărani *(intră zgomotoși prin stînga)*

STÎLPARUL:

Și ceilalți?

MĂNĂILĂ:

Stau în curte și-așteaptă.

DROSIN:
(glumeț)

Sunt cuminți.
De stau spășiți deoparte asemeni unor sfinți.

MĂNĂILĂ:

De loc. Sunt obosiți.

STÎLPARUL:

Da, vinul, veselia
Și jocul și cîntarea și întreagă nebunia
Sfîrșesc de la o vreme.

MĂNĂILĂ:

Şi-ncep mult mai voioase
De la o vreme iarăşi.

STÎLPARUL:

Cum zici!

COBUZ:

Cînd sunt mănoase
Aceste toamne mîndre pe plaiurile noastre
Viaţa se ridică spre zările albastre
A cerului asemeni cîntărilor de slavă.

STÎLPARUL:

Aşijderea cînta-vom şi noi fără zăbavă,
Căci orice-ar spune alţii şi voi chiar orice-aţi spune
În vin sunt vise mîndre şi visele-s nebune.

GLASURI DE AFARĂ:
(cîntînd)

Calcă, murgule, lupeşte
Şi te-aşterne iepureşte
Că zăresc în bătătură
Mîndra mea cu miere-n gură.

STÎLPARUL:
(către Drosin)

Ascultă-i! Toţi sunt veseli. În aur îmbrăcaţi
N-ar fi mai veseli, poate, feciorii de-mpăraţi.

DROSIN:

Cînd capul greu atîrnă e inima uşoară;
Mă prind cum că la noapte vor zace mulţi pe-afară.

STÎLPARUL:

Şi ce! Ei se vor crede sub corturi de mătasă
Visînd la cine ştie ce dalbă-mpărătească.

(Către tineri.)

Gătiţi-vă, voinici! Cu cîntece şi-alai
Pe uliţe vom trece ca-n nopţile de mai
Şi-om sta pe la ferestre cu flori de siminoc
Să zicem vreo doină întoarsă-n viers de foc.

MĂNĂILĂ:
(beat)

O doină pentru fete!

STÎLPARUL:

Ba să te duci pe apă,
Că nu-i de tine doina!

MĂNĂILĂ:
(mirat)

Pe apă? (*Cu grijă.*) Dacă-mi scapă
În gură-un strop? (*Cu convingere.*) Mă-neacă!

STÎLPARUL:

Și voi, ceilalți, cîntați
Cu cumpăt. Nu vă pune doar nimeni să sculați
Tot satul în picioare.

MĂNĂILĂ:
(obidit, către Stîlparul)

Dar ce? N-am viers frumos?

STÎLPARUL:

Frumos, precum ți-e chipul.

MĂNĂILĂ:

Și mai ales duios!

(Toți se pregătesc să iasă.)

SCENA II

DOCHIANA, STÎLPARUL, DROSIN, MĂNĂILĂ, COBUZ, ȚĂRANII

DOCHIANA:
(apărînd cu un urcior în mînă, în ușa din fund)

Ci dați răgaz plăcerei. Nainte de-a pleca
O cupă de vin profir să beți din mîna mea.

STÎLPARUL:

Din mîna ta cea albă tot bînd nouă ni-e teamă
C-am sta tîrziu pe-aice şi nu ne-am şti de seamă
Cînd ne-or ieşi în cale devale la fîntînă
Fetiţele şirete cu flori vrăjite-n mînă
De ne-ncurc cărările
Tot cu dezmierdările.
Căci ele stau acolo şi-aşteaptă pe-nnoptate
De Feţi-Frumoşi, cum suntem, să fie sărutate
Şi se leagă de feciori
Aruncînd în ei cu flori.
Şi nu doar că ne temem de buzele-nfocate
Dar ochii sunt mai negri ca negrile păcate
Şi sunt ochi de fată mare,
Ochi şireţi, fără crezare.

DOCHIANA:
(rîzînd)

Primejdia-i plăcută şi voi sunteţi vitezi.

MĂNĂILĂ:

Şi-apoi decît să stăm la sfat cu oameni trezi
Mai bine beţi cu fete.

DROSIN:

Aşa făceau strămunii
În toamnele bogate.

MĂNĂILĂ:

Ştiau ce fac!

COBUZ:
(pe înfundate)

Nebunii!

DOCHIANA:
(întinzînd cupa lui Cobuz)

Gustaţi dar vinul profir!

COBUZ:
(aspru)

E vinul minunat
Dar nu gust eu din vinul grozavului păcat.
(Icse repede prin dreapta. Toţi se privesc uimiţi.)

SCENA III

DOCHIANA, STÎLPARUL, ȚĂRANII

DROSIN:

Cobuz!

(Iese repede după dînsul.)

MĂNĂILĂ:

(înălțînd din umeri)

E beat, sărmanul?

STÎLPARUL:

Ba e ursuz din fire.

DOCHIANA:

(îmbiindu-l)

Ci nu v-aducă vorba-i în voie zăticnire.

STÎLPARUL:

(luînd cupa și urînd)

Iară mîndra jupănească
Dochiana cea frumoasă
Auzind tocmai din casă
Chiotul flăcăilor
Scîrțiitul carelor
Sufleca ea mîneci albe
Și-arăta brațele dalbe.

(Bea. Dochiana umple cupa din nou.)

MĂNĂILĂ:

(luînd cupa)

Că brațele acestea sunt albe ca de doamnă.

STÎLPARUL:

Dar ochii tăi albaștri ca cerul cel de toamnă
Se fac adînci adesea ca apa de izvoare
Ce doarme aurie sub razele de soare
Și-n ei parcă sunt lacrimi.

MĂNĂILĂ:

(luînd cupa, arată cu cotul la Stîlparul)

Î-i dor de ochi albaștri!

Sărmanul!

STÎLPARUL:

Că doar nu sunt jurat ca cei sihaştri
Din munţi să stau cu fruntea plecată în mătănii
Cuprins de somnul dulce al sfintelor citănii.
Vreau soare şi vreau viaţă şi ochi cari îmbată
Mai tare decît vinul.

MĂNĂILĂ:
(batjocoritor)

Şi lasă că-ţi arată
El Pîrvu cît de dulci sunt ochii de nevastă.

SCENA IV
PÎRVU, DOCHIANA, STÎLPARUL, ŢĂRANII

PÎRVU:
(ivindu-se în uşa din fund)

De Pîrvu se vorbeşte pe-aice în această
Cinstită adunare?

MĂNĂILĂ:

Da, tocmai. Lăudam
Norocul ce-ţi surîde de-a pururi.

STÎLPARUL:

Şi găseam
Pe drept că ţi se cade această îmbelşugare.

PÎRVU:

Copii, norocul este în mîini la fiecare.

MĂNĂILĂ:
(cu dezamăgire)

La mine nu e.

STÎLPARUL:

Totuşi, pe ariile tale
Stau stogurile nalte de-opresc drumeţii-n cale;

Atît sunt de-arătoase cînd soarele le bate
În spicele de aur. Grădinile-ncărcate
De roade-şi pleacă ramuri bogate la pămînt
Părînd blagoslovenii de preoţi; şi e sfînt
Pămîntul care-l calci şi pajiştea şi lunca
Şi via şi cîmpia.

PÎRVU:

Oricînd e sfîntă munca!

MĂNĂILĂ:

Ia seama! Este bine, cînd ai atît norcc
S-arunci vro sculă scumpă în apă sau în foc.

PÎRVU:
(rîzînd)

De ce?

MĂNĂILĂ:
(dînd din umeri)

E-un obicei. Se zice că te scapă
De griji şi de ispite.

STÎLPARUL:
(nerăbdător)

Ci du-te de te-adapă
Mai bine la vro bute. Iar noi să ne-ndreptăm
Spre cele ce ne-aşteaptă devale, că-nnoptăm
Şi n-om şti sta să alegem din sprintenele fete
Pe cea cu plete blonde de cea cu negre plete,
Cînd cade umbra deasă.

(Ies toţi.)

MĂNĂILĂ:
(pe înfundate, lui Pîrvu)

S-arunci vro sculă-n foc!

(Iese.)

SCENA V

PÎRVU, DOCHIANA

PÎRVU:

(privind în urma tinerilor)

La toți le joacă ochii de viață și noroc.

DOCHIANA:

Sunt tineri și sunt veseli.

PÎRVU:

(cu dulce imputare)

Au noi suntem bătrîni?

DOCHIANA:

(pe gînduri)

Nu, dar...

PÎRVU:

Vezi tu, cînd strîng la sîn a tale mîni
Și-n ochii tăi adînci privesc mi se arată
Naintea mea viața întreagă de-altădată
Cu dulcea-i amăgire ce farmecă simțirea
Și iar trăiesc în clipa aceea cînd iubirea
Era așa de nouă în inimile noastre.
Ți-aduci aminte? Iată! Văd zările albastre
Cum cad ca o mătasă pe dealurile line
Și soarele roșește blînd vîrfuri de coline
Ca seara să se lase mai repede pe sat,
Căci prinsă-n vrajă dulce, cu pieptul înfocat
M-aștepți de-atîta vreme la tufa de sulfină
Să viu să-mi cazi în brațe în tainica grădină.
Mai ții tu minte oare? De-atunci trecură ani
Și lungi și triști și buni, dar totuși...

DOCHIANA:

Ah, sărmani
Ani dulci ai tinereței.

PÎRVU:

Eu știu. N-am fost mereu
Cu tine-așa de gingaș. Dar fuse timpul greu

Şi eu muncii ca robul la sapă şi la coasă
Să-ţi fac viaţa dulce şi casa luminoasă.

DOCHIANA:

Tu pururi ai fost bun.

PÎRVU:

Aseară-am adormit
Pe arie. Un miros uşor de fîn cosit
Mijea în preajma mea iar stogurile dese
Tăiau lumina lunei, pe-ntinsurile şese
Zvîrlind prelungă umbră pe cînd în depărtare
Visau coline albe sub raze adormitoare.
Şi cum cădeam în somnul dintîi parcă se-ntinse
Un gînd vrăjit deasupră-mi şi-odată mă cuprinse
O dulce-nfiorare. Aievea întrupată
Tu stai zîmbind în faţa-mi în noaptea-nseninată
Şi razele de lună jucîndu-se-n cosiţă
Puneau pe a ta frunte cunună de domniţă.
Şi limpede atuncea văzui că dacă Domnul
Îmi binecuvintează şi munca mea şi somnul
Şi truda şi odihna şi mîndrele ogoare
Şi ploaia-mbelşugată şi razele de soare
O face pentru tine, tu blîndul meu noroc.
Dar unde pleci?

DOCHIANA:

Mă duc s-arunc o sculă-n foc.

(Iese.)

SCENA VI

PÎRVU *(singur)*

PÎRVU:

Ha, ha! Şi ea se teme! O vorbă aruncată
De-o minte nerozită întinde-o neagră pată
Pe toată sărbătoarea blajinului norod
Ce stă şi-ascultă-n tihnă la graiul de nerod.
De ce nu mă cuprinde ciudata-nfiorare
De pildă şi pe mine? Cît braţu-mi va fi tare
Şi umerii puternici nu am de ce mă teme.

SCENA VII

PÎRVU, COBUZ

COBUZ:
(intrînd încet prin stînga)

Eu aș voi...

PÎRVU:

A, spune-mi, de ce de la o vreme
Umbrită e-a ta față de-o tainică-ntristare
Și fruntea-ngîndurată? *(Cercetător.)* Te-apasă vro mustrare?

COBUZ:

De ce să mă apese mustrarea?

PÎRVU:

Ieri voiai
Să pleci de lîngă mine cu vrajbă. Au doreai...

COBUZ:
(tăindu-i vorba)

Eu nu doream nimica.

PÎRVU:

De nu te ajungeam
Din urmă, jos pe vale, și nu mă osteneam
Din cale a te-ntoarce, plecat ai fi rămas
Pe drumul fără umbră și fără de popas.
De ce voiai să pleci?

COBUZ:

Mai bine mă lăsai
Să plec pribeag pe drumuri și nu mă înturnai
Din gîndul meu dîntîi căci eu m-aș fi-ndreptat
Încet, trudit și gîrbov spre-un colț îndepărtat
Sub blînda călăuză a stelelor de sus
Urmînd cărarea veche pe care s-au tot dus
Atîția înainte-mi cu gîndul călător
Mînați ca de-o putere de-un dor întristător.

PÎRVU:
(bănuitor)

Tu porți ceva grozav în suflet.

COBUZ:

Hm, se poate
Să port o grea povară. Dar nu-ncerca a-mi scoate
Din suflet neagra taină ce doare și-nspăimîntă.

PÎRVU:

Mă chinuie cuvîntu-ți și mintea mea s-avîntă
Spre temeri bănuite. Ci ia-mi dar bănuiala
Aceasta-ngrozitoare, Cobuz, căci îndoiala
Ce-apasă ai mei umeri cu mîna ei de fier
Mă sfarîmă și cui putere-aș eu să cer
Să lupte împotrivă-i?

COBUZ:

Eu pînea ți-am mîncat
Și sarea; de ce dară să intru în păcat
Cu fapta și cu vorba călcînd străvechea lege?

PÎRVU:

Dar dacă te dezleg?

COBUZ:

De-ar fi să mă dezlege
Toți pustnicii cei gîrbovi cu genele pe piept
Eu n-aș avea-ndrăzneala. Ascultă! Bun și drept,
Bătrînul vostru tată v-a dat în a mea seamă
Și i-am jurat cu mîna pe galbena năframă
Ce-i sta pe patul morței că eu am să vă cresc
În cinste... Erai mic...

PÎRVU:

Eu știu, și-ți mulțumesc
De grija ce-ai purtat-o...

COBUZ:

Acuma mi-a venit
Și mie vremea-n care cu trupul obosit
S-adorm cu brațe cruce alături cu ai mei
Sau lumea s-o înconjur. Sunt slobod. Ce mai vrei?

PÎRVU:

Dar casa mea e largă.

COBUZ:
(aspru)

Băiete, casa ta
E mare și frumoasă și-aș vrea asupra sa
Să cadă tot norocul, dar cată de-o păzește
În cinste nepătată.

PÎRVU:
(oțerit)

Bătrîne, te-amețește
Ori vinul, ori mînia, căci vorbele ce-ai spus
Trezesc în a mea minte un greu și-adînc prepus.
Ce zbuciumă și arde. În cinste nepătată?
Au cînd îmi fuse casa vrodată întinată
De hula fără lege?

COBUZ:
(voind să plece)

Ci lasă-mă s-apuc
Toiagul pribegiei căci cei cari se duc
Nu au să dea vro seamă acelor ce rămîn.

PÎRVU:

A, nu! Nu vei pleca. *(Rugător.)* Cobuz, tu ești bătrîn,
Eram copil șăgalnic pe cînd te-am cunoscut
Și-n paza ta blajină am stat și am crescut;
Putea-vei să mă minți? Răspunde? Dar vorbește
Încet, vorbește-ncet căci parcă m-amăgește
Un gînd ce se ivește în mintea-mi obosită.
Vorbește-ncet!

COBUZ:

Stăpîne!...

PÎRVU:
(oprindu-l)

A, nu vorbi aici!
E neagră încăperea și zidurile-s mici
Și parcă stau să cadă de trista lor povară.
Mai bine-om fi aiurea, la larg, pe cîmp, afară!
(Ies amîndoi prin fund.)

SCENA VIII

DOCHIANA *(singură)*

DOCHIANA:
(pe gînduri)

Şi tot mă urmăreşte cuvîntul spus în pripă
De-acel bătrîn. O, cum doream ca-n acea clipă
Pămîntul să se surpe din negre temelii
Şi-n noapte să mă-ngroape. Atît de groază mi-i
De-adînca zbuciumare ce vine pe-nserate
Şi fruntea-mi cetluieşte cu flacări de păcate.

SCENA IX

DOCHIANA, NEAGU

NEAGU:
(intrînd prin fund)

Eşti singură?

DOCHIANA:
(in sine)

A, el e!

NEAGU:

Dar ce ai? Mi se pare
C-ai plîns!

DOCHIANA:

Te-nşeli.

NEAGU:

Nu, nu! Ce-ascunsă întristare
Pătă aceşti ochi umezi? Vrun dor neîmplinit?
Vro rugă-nlăturată?

DOCHIANA:

Un gînd m-a chinuit
Şi-o vorbă spusă-n pripă.

NEAGU:

O vorbă! Minunat!
O vorbă te-ngrozește?

DOCHIANA:

Noi facem un păcat!

NEAGU:

A, dar ce însemnează întreaga ta schimbare?
Ochi plînși și față tristă! Frumoasă sărbătoare!

DOCHIANA:

(aplecîndu-se spre el)

Ades mă împresoară un gînd nelămurit,
Un gînd ce crește seara de umbră tăinuit,
Un gînd care șoptește în vîntul care trece,
Un gînd care se plînge mereu în unda rece
A albelor izvoare și cade peste flori
Ca lacrimile grele.

NEAGU:

Fricoasă! Te-nfiori
De-un gînd?

DOCHIANA:

De-un gînd grozav. Știi tu? Sunt în grădină
Doi crini, ca două lacrimi, crescuți dintr-o tulpină;
De florile lor albe de-argint strălucitor
S-ar zice cum că plînse Cristos mîngîietor.
Odată crinii falnici păreau că se-nălțau
Naintea mea și-n murmur de frunze îmi cereau
O caldă sărutare. Azi crinii vestejiți
Stau singuri pe cărare, și triști, și părăsiți,
Și dacă spre-a lor față m-aplec ei se înclină
Mai tare spre țărînă: azi eu le sunt streină.
E greu păcatul nostru!

NEAGU:

A, dar eu pun prinsoare
C-aici este o taină la mijloc. Cine oare
Avut-a îndrăzneala să vină să-ți vorbească
De lucrurile-acestea. Aș vrea să se ivească
În fața mea.

DOCHIANA:

Sunt oameni ce ştiu tot ce-am făcut.

NEAGU:

Sunt oameni... A, sunt oameni ce ştiu!... Şi n-au temut
Tăria cestor braţe?

DOCHIANA:

Ia seama! E-ntinat
De-ajuns al nostru suflet cu groaznicul păcat!

NEAGU:

Ce-mi pasă de nerozii ce vin cu-a lor poveste
Să-ntunece lumina cînd dragostea mea este
Mai tare ca păcatul? Ca mîni încrucişate
Pe pieptul meu în zbucium, cu triste şi-nfundate
Priviri de patimi arse trecui pribeag prin viaţă
Şi singur: un luceafăr de spelbă dimineaţă,
Spre care niciodată ochi darnici de iubiri
În tremurul lor tainic n-aruncă-a lor priviri.
În viaţa mea pustie o umbră doar s-apleacă
Spre faţa-mi abătută durerea de mi-o-neacă
Cu vorbe fără noimă. E fratele! Un frate!
O umbră! Nici atîta! Ceva care s-abate
În clipe rari în preajmă şi piere-n depărtare
Cînd braţele întind în urmă-i. Pe ogoare
Era un om; cu mine: o umbră. Cînd nălţam
Spre el a mea privire în lacrimi, îl vedeam
Plecînd pe cîmpul negru sub soarele-arzător
Lărgind în lături braţul de blînd semănător.
Şi, astfel, fără-a spune la nimeni un cuvînt
Trecui stingher prin lume cu ochii în pămînt,
Dar sufletu-mi în taină ardea în foc nestins.
Atunci venişi la mine şi dreapta ţi-ai întins
Spre braţu-mi.

DOCHIANA:

Fu o clipă de-adîncă ispitire.

NEAGU:

Ispită? Da, se poate! Dar dalba fericire
De-atunci de al meu suflet a fost întrezărită
Și nourii și cerul și apa liniștită
Și cîmpul și dumbrava și lunca argintată
Și florile și pomii și iarba rourată
Luară înțelesuri și farmec și blîndeță
Cu viața dăruită de sfînta-ți frumuseță.

(Atrage pe Dochiana spre el.)

SCENA X

DOCHIANA, NEAGU, PÎRVU, COBUZ

DOCHIANA:

(cuprinzînd fața lui Neagu în mîni)

Mă arde al tău zbucium ca flacăra.

NEAGU:

(sărutînd-o pătimaș)

Și mie
Ce greu îmi cade-n suflet durerea-ți.

PÎRVU:

(izbucnind)

Grozăvie!

DOCHIANA:

(desfăcîndu-se repede din brațele lui Neagu)

O, Doamne!

PÎRVU:

(înaintează cu pași măsurați)

COBUZ:

(înspăimîntat)

Dar, stăpîne!...

PÎRVU:

(respingîndu-l)

A, lasă-mă!

(Sarcastic către Neagu și Dochiana.)

Urmați
Nainte jocul vostru. E mîndru și-l jucați
Cu multă iscusință.

(Ceilalți îl privesc amuțiți.)

De ce să mă priviți
Cu fețe-nvinețite, cu ochii îngroziți?
Sunt eu! Un om ce trece, mînat de-al său noroc
S-arunce-o sculă scumpă în apă sau în foc
Ca nu cumva la noapte în umbra blestemată
Să-mi schimbe întîmplarea nevasta în cumnată.

COBUZ:
(ironic)

De nu-ți va fi schimbat-o de mult.

PÎRVU:

Ha, ce-ai spus!

NEAGU:

Frate!

PÎRVU:
(privindu-l lung)

A, tu ești Păunașul cel care pe-nserate
Cîntînd ademenește femeile la el
Și-n luptă le ucide bărbații? Voinicel
În veci fără de teamă și fără de pereche,
Stăpîn pe codrii negri. Cunosc povestea veche
Dar ce ciudată-mi pare și groaznică și...

NEAGU:

Frate!

PÎRVU:

Ha! Frate-ai zis? Dar oare în pieptul tău mai bate
O inimă frățească?

NEAGU:
(desfăcîndu-și pieptul)

Destul! Nu din cuvinte
Vom face luptă dreaptă. Lovește!'ți stau nainte!

PÎRVU:
(cu milă)

Copile!

NEAGU:
(infruntîndu-l)

Au ţi-e teamă? Pierit-a bărbăţia
Din braţul tău?

PÎRVU:

Copile!

NEAGU:

Ştiu, ştiu! Copilăria
E fragedă ca floarea şi slabă e la minte,
Să nu vorbim de dînsa. Loveşte înainte!

PÎRVU:

Copile! Tatăl nostru, un om bătrîn, purtînd
În cîrji a lui povară de ani şi tremurînd
Ca trestia la vînturi, cînd fu să se sfîrşească
Din viaţă, mă chemă şi blînd, cu părintească
Şi dulce dezmierdare îmi prinse-a mele mîni
În mînile lui slabe, iar ochii lui bătrîni
Păreau cum că se roagă. Atunci mi te aduse
Pe tine mic şi rumen şi tatăl meu îmi spuse
Să stau să-ţi cruţ viaţa de trudă şi durere,
Alăturea de tine în vecinică veghere.
Şi eu jurai pe cruce, 'necînd în mine plînsu-mi,
De milă pentru tine, pe-atunci copil eu însumi.

NEAGU:

Dar mila ta mă doare.

PÎRVU:
(grozav)

Tăcere! N-am sfîrşit!
Trecu de-atuncea vreme şi eu m-am ostenit
La muncă de osîndă şi rar m-am odihnit
Sub streşină de casă, pe cînd tu, răsfăţat
De mine treci prin viaţă de soare îmbătat.

Şi-adesea cînd se-ntinde pe mîndrele ogoare
A serei pace dulce şi-adînc alinătoare
Înalţ spre cer privirea cu-o caldă rugăminte
Şi-ntreb în îndoială: E bine-aşa, părinte?

NEAGU:

(îşi ascunde faţa în mîni)

PÎRVU:

Deschideţi uşa-n lături! E lumea-ncăpătoare
Să-şi poarte-un om povara greşelei în spinare.

NEAGU:

M-alungi? În lumea largă pribeag printre străini,
Să bat cărări pierdute sub tufele de spini,
Să n-am cui spune jalea, căci drumului de-aş spune
El tace şi să-ndreaptă spre soarele ce-apune
Să-şi plîngă-a lui durere, de mulţi cîţi îl călcară
Trecînd tot ca şi mine în zile lungi de vară.

GLASUL ŢĂRANILOR:
(se aude cîntînd în depărtare)

Calcă, murgule, lupeşte
Şi te-aşterne iepureşte,
Că zăresc în bătătură
Mîndra mea cu miere-n gură.

NEAGU:

Ha, voi să cînt de-asemeni, să beau şi să mă bat.
(Iese repede prin fund.)

DOCHIANA:
(ridicînd fruntea cu sfială, către Pîrvu)

Şi eu?

PÎRVU:

Tu ai copii, mai sus de-orice păcat!

Cortina

ACTUL III

(Scena înfățișează cămara casei lui Pîrvu. Poliți, uși. Vremea dă înspre seară.)

SCENA I

DOCHIANA, ANCA

ANCA:

Sunt gata să sfîrșească. A fost o zi cu spor
Și toți din greu muncind sub soarele arzător,
Dar seara cade blîndă cu dulce-adiere
Și grîul stă pe arii ca fagurul de miere.

DOCHIANA:

Și Pîrvu? El ce face?

ANCA:

Nu fuse niciodată
Mai harnic decît astăzi. Chiar aria-ncărcată
Cu snopi bălăi părea că tremură sub el
Și-n cîmpul fără margeni sunau ca de oțel
Poruncile lui spuse cu glasul înăsprit.

DOCHIANA:

Și n-ai văzut la dînsul nimic deosebit?

ANCA:

Puțină oboseală. Cînd fu de către seară,
Și grîul strîns pe arii, simți parc-o povară
Și merse lîngă stogul de orz și răzimat
În cot privi o dată cu chipu-nduioșat

Spre casă și în vreme ce lumea năvălea
Voioasă lîngă arii, în zare el privea
Făcînd un semn alene cu mîna tremurată
Ca omul care pleacă în cale depărtată.

DOCHIANA:

Și n-a vorbit cu nimeni?

ANCA:

Nu, pururi cumpănit
S-arată el la vorbă, dar astăzi adîncit
Părea cîteodată în gînduri tăinuite.

DOCHIANA:

Sunt grijile.

ANCA:

Sunt griji ce stau nelămurite
Adesea-n orice suflet. Dar soarele asfințește
Și umbra serei cade pe pajiște și crește.
Acum or să se-ntoarcă.

DOCHIANA:

Atît de timpuriu?

ANCA:

Vezi bine! Dacă-s harnici! O, Doamne, eu nu știu
Ce taină e-n vîrtutea acestora dar cîntă
Cît ziua e de lungă și-n vravuri se avîntă
Înot ca într-o apă bălaie, sclipitoare.
Ei nu cunosc odihna; sub razele de soare
Ei ard înflăcărate pe șesurile-ntinse
Ei vecinic se frămîntă cu fețele aprinse
Și cîntă doina veche.

DOCHIANA:

I-aud.

ANCA:

Da, au sfîrșit.
Și vin spre sat în cîrduri.

DOCHIANA:

O, timpul fericit
Cînd rîde-ntreaga lume în dalba tinereţă!
O viaţa mea apusă, o stinsa frumuseţă!

ANCA:

Şi Pîrvu vine acuma.

DOCHIANA:

E-aproape?

ANCA:

Urcă scara.

DOCHIANA:
(încet)

Şi umbra se întinde şi tristă cade seara.

SCENA II

PÎRVU, DOCHIANA, ANCA

PÎRVU:
(cu glas bărbătesc, scurt, dar fără asprime)

Să pui să se gătească nainte de amurg
Merinde şi argatul să-nchinge calul murg
Iar tu să umpli-n grabă urcioarele cu vin,
Dar cel ce-i pentru mine să-l umpli cu pelin,
Căci plec chiar astă-seară să fac o scurtă cale
La ariile cele de dincolo de vale.

DOCHIANA:
(sfioasă)

Dar noaptea e aproape.

PÎRVU:

Şi oare mă-nspăimîntă
O noapte care cade? Nu! Murgul meu s-avîntă
Uşor ca o părere pe drum-ntunecat
Şi pasul lui de-atinge în mersu-i naripat

O piatră o aprinde de parc-ar fulgera
Şi noaptea luminează ca ziua-n urma sa.
Mi-e prieten vechi, sireacul! Să n-ai nici o-ndoială
Căci murgul meu e sprinten şi murgul nu mă-nşală.

DOCHIANA:

Şi drumul?

PÎRVU:

Ne cunoaştem de mult. Cînd eram mic,
Urcam pe el adesea spre verdele colnic
Pe care rozmarinul creştea în tufe mari.
M-oi crede-n seara asta trecînd pe sub stejari
Că sunt iar copilandru. De-altminteri nu te teme
Căci luna se arată pe dealuri de cu vreme.

DOCHIANA:

Prea bine!

(Către Anca.)

Te grăbeşte, căci seara se şi lasă;
Pe drum se-ntorc flăcăii din luncă de la coasă.

SCENA III

DOCHIANA *(singură)*

DOCHIANA:

Şi nici măcar o vorbă de bine. O, şi cum
Aş vrea s-aud o vorbă de dragoste acum.
Dar el îşi poartă-n suflet durerea ce nu iartă,
Nu-nvinuie pe nimeni, nu strigă nici nu ceartă,
Ci-şi duce în tăcere povoara de durere.
Nu, nu voi trai de-acesta. Nu voi a lui plăcere,
Căci orice clipă cade în suflet şi mă arde
Ca doina care plînge de moarte pe vechi coarde.
Eu voi mai bine viaţa ce trece depărtată
În neagra pribegie pe calea nenturnată.

SCENA IV

DOCHIANA, NEAGU

DOCHIANA:
(repede către Neagu)

A, Neagu, ia-mă! Viața, aici mi-i o povară.

NEAGU:

Dar ce ai? Răzvrătirea-ți din suflet mă-nfioară.

DOCHIANA:

Tu nu-ntreba. Ci ia-mă cu tine-n depărtare
Să mergem singurateci și triști pe cea cărare
Pe care iarba arsă de soare înnegrește.

NEAGU:

Vom merge și-om fi veseli, căci soarele lucește
Și-i falnic pretutindeni, iar apele zglobii
Vor sta să ne îngîne. Vom fi ca doi copii
Purtați de-un dor de viață în lumea fermecată,
Și tot trecutul nostru s-a șterge ca o pată.

DOCHIANA:

Tu crezi că se va șterge? Sunt pete ce rămîn
Pe veci arzînde-n suflet. Păcatul e stăpîn
Pe inimă cînd cade așa de-ntunecat.
Și ce grozav și negru a fost acest păcat!

NEAGU:

Vom face să învie păcatul mai frumos;
Un vis va fi, un stîlp de pară luminos
Crescînd naintea noastră în slava lui dintîi;
Cînd noaptea ne va încinge ți-oi pune căpătîi
Mănunchi de nalbe roșii și brațul meu cel drept,
Și-n umbra-mbalsamată m-ei strînge tu la pept
Pe cînd o pitulice va plînge în tufișuri,
Prin plopii singurateci cu verzile desișuri,

Prin brazii verzi, prin albe și tinere vlăstare
Cu foi înrourate și-ncet tremurătoare.
În iarba înflorită plăpînde lăcrămioare
Vor scoate fețe albe din verzile răzoare
Și pacea se va-ntinde senină, nemișcată
Cu-a noastră fericire spre bolta înstelată.

DOCHIANA:

Pe unde noi vom merge frunzișul s-a usca
Căci triști vom duce-n cale povoara noastră grea
Ce arde și doboară.

NEAGU:

Nu, nu! Căci totu-nvie
În lume cu podoaba întîi de măreție.
Plecînd de-aici aseară m-am dus pe cîmpu-ntins
Să-mi plîng pustiul vieței și dorul meu nestins
Și astfel rătăcit-am pe cîmpul luminos
Cu ochii plini de visuri încet plecați în jos.
Iar paserile ascunse în crengile umbroase
Doineau în viersuri line cu glasuri somnoroase
Și eu mergeam pe gînduri sub farmecul de seară
Purtat de întristarea că totul o să piară
Și tu vei sta în urmă cu gene lungi plecate
Pe cînd eu rătăci-voi pe țărmuri depărtate.
Și noaptea fermecată cădea fără-ncetare
Și sprintenele paseri mereu doineau mai tare
Și florile mirosul vărsau pe-ntreaga lume
Și razele de lună și viața fără nume
Umpleau senina noapte cu-o vrajă de nespus
Și stelele de aur pluteau în ceruri sus.
Și-atunci din înălțime asupra mea se-ntinse
O dulce alinare durerea mea de-o stinse
Căci eu vedeam că totul ce moare iar învie;
Și paserea și cîntul și floarea din cîmpie
Și crîngul și dumbrava și lunca argintată
Și apele și pomii și iarba rourată
Iar nouă înțelesuri și farmec și blîndețe
Cu viața dăruită de sfînta frumusețe.

DOCHIANA:

O, cît aș vrea pierdută pe drumuri depărtate
Să duc o viață nouă streină de păcate
Și fără de mustrare.

NEAGU:
(cu imputare)

Tu nu mă mai iubești
Căci porți o îndoială în suflet.

DOCHIANA:

Te-amăgești.
Și-acum ca altădată cu ard de-același dor
Ce mistuie și crește adînc chinuitor
De-mi umple a mea viață cu-o grea îndurerare.
Dar stă în întunerec o vecinică mustrare
Mai neagră ca blestemul făcut la vechea cruce
Și ea mă urmărește oriunde eu m-aș duce;
Iar zbuciumul acesta nicicînd nu se mai curmă.
Iubirea e nainte, păcatul e în urmă.

NEAGU:

În urmă să rămînă. În traiul cel pribeag
Căta-vor codrii negri asupră-ne cu drag,
Și-o șoaptă liniștită a blîndului izvor
Va fi un cîntec dulce ce-alină orice dor.

DOCHIANA:

Să mergem.

NEAGU:

Este vremea, căci luna s-a urcat
Pe cerul plin de stele și drumu-i depărtat
Dar fie! Roibul nostru-i ca visul de ușor.

DOCHIANA:

Gătește-l!

NEAGU:

Te-aștept devale la izvor.
(Iese.)

SCENA IV

DOCHIANA, MINU, SAVA

DOCHIANA:

Copii! Ce tîrziu veniți voi astă-seară!

MINU:

Știi, mamă, noi am fost la arie afară
Și-am stat privind la oameni.

DOCHIANA:

Și ce-ați văzut?

SAVA:

Băieți
Călări pe caii sprinteni.

MINU:

Sunt mîndri călăreți
Băieții noștri.

SAVA:

Mamă și noi am vrea să știm
Cai iuți a înfrîna.

MINU:

Da, vrem să călărim.

DOCHIANA:

O, bată-vă norocul!

MINU:

Mai bine l-ai ruga
Pe tata să ne-nvețe.

DOCHIANA:

I-oi spune.

SAVA:

O, e-așa
De bine a fi călare.

MINU:

Umblat-am noi pe bețe
Călări, dar nu-i totuna.

DOCHIANA:

Nu, el o să vă-nvețe
Pe Murgul.

MINU:

Sau pe Roibul.

DOCHIANA:

Și-acuma, dragi băieți,
Să stați o clipă singuri cuminți și să tăceți
Căci eu mă-ntorc îndată.

MINU:

Dar unde pleci?

DOCHIANA:

Mă duc
La oamenii din arii merinde să le duc.
Și vin.

SAVA:

O, nu pleca.

DOCHIANA:

Dar n-aveți nici o teamă
Căci tatăl o să vină. Să fiți cuminți.

SAVA:
(izbucnind)

O, mamă!

SCENA V

MINU, SAVA

SAVA:

S-a dus!

MINU:

Dar se va-ntoarce curînd.

SAVA:

De ce-a plecat
Acum cînd vine noaptea?

MINU:

Eu nu știu.

SAVA:

Ne-a lăsat
Să stăm în întuneric. Eu simt o-nfiorare
Aici.

MINU:

Mă duc să caut alături lumînare.

SAVA:
(cu frică)

Nu trece pragul ușei. Stăm singuri și e seară
Și știu că-n întuneric adesea prin cămară
S-aud cum merg în taină mulțimi de pași ușori.

MINU:

Tu crezi că umblă oameni?

SAVA:

Nu, nu.

MINU:

Dar mă-nfiori!

SAVA:

Mi-e teamă-n întuneric.

MINU:

Ești galben.

SAVA:

Și-a mea frunte
Îmi arde.

MINU:

A, tu tremuri.

SAVA:

Un zbor de foi mărunte
Trecu pe la fereastră.

MINU:

De-acum începe vîntul
Şi noaptea învăluieşte în umbra sa pămîntul.

SAVA:

De ce nu vine mama?

MINU:

Aşteaptă, că nu este
Pierdută vremea.

SAVA:

Ştii tu jalnica poveste
A celor doi mici fraţi pierduţi într-o pădure?
Ne-o spuse un bătrîn cu dalbe plete sure
Venit aci-ntr-o iarnă din locuri depărtate.
Copiii fură singuri lăsaţi pe înserate
În codrul de-ntuneric de-un tată nendurat
Şi cînd vrun ram, departe, de vînturi sfărîmat
Trosnea, îşi făceau cruce şi stau în aşteptare
Crezînd că vine tatăl încet din depărtare.
Dar nu veni nici tatăl, nici nimeni, ci căzu
O noapte nepătrunsă şi atuncea se văzu
Lucind prin frunza deasă o flacără nainte.
Şi ei plecară singuri şi trişti, fără cuvinte,
Să dea de focul tainic şi astfel rătăciră
O vreme-ndelungată şi-n urmă obosiră
Şi galbeni se priviră cu chipu-ndurerat.
Tu ştii sfîrşitul poate. Vezi tu, eu l-am uitat.

MINU:

Eu? Nu, nu ştiu sfîrşitul. Dar ştiu că doi copii
Pribegi dacă umblară prin codri şi cîmpii

Sosiră-n miez de noapte la casa blestemată
A vraciului din munte și-n tinda întunecată
Stătură prinși de spaimă în colț.

SAVA:

Așa ca noi?

MINU:

Ca noi! Dar vraciul singur sta-n fund.

SAVA:

Dar eu nu voi
S-omoare copilașii!

MINU:

Și dacă vreme multă
Trecu, veni la dînșii.

SAVA:

O, Doamne!

MINU:

Dar ascultă!

SAVA:
(fricos)

O ușă! Aud o ușă!

MINU:

Da, unul a deschis
Încet, încet o ușă. S-ar zice că-i un vis.

SAVA:

Mi-e frică!

MINU:

Ce?

SAVA:

Mi-e frică!

MINU:

Ți-e... *(Se oprește.)* Taci! E vrun argat
Ce umblă în cămară.

SAVA:

De ce a-ntîrziat
Argatul?

MINU:

Cine știe. Sunt mulți cari-ntîrzie
Adesea și n-au teamă.

SAVA:

Ce frică-mi este mie
Să umblu pe-ntuneric!

MINU:

Tăcere. S-ascultăm.

SAVA:

Eu nu-i mai aud pașii.

MINU:

Nici eu. Ne-spăimîntăm
Degeaba.

SAVA:
(zdrobit)

Nu. I-aicea. Îl simt că e în față
La ușă. Parcă bate.

MINU:

E-o creangă de gîrneață
Pe care-o bate vîntul. Zadarnică ți-e teama.

SAVA:

Dar ...

MINU:

Ce-i?

SAVA:

Aud un zgomot.

MINU:

Vin paşi.

SAVA:

(uşurat)

O, de-ar fi mama!

MINU:

E aproape.

SAVA:

Vine, vine!

MINU:

Mă tem cum că visăm!

A!

SAVA:

Mamă!

(Vede pe Anca şi se retrage încet, dezamăgit spre colţ.)

SCENA VI

MINU, SAVA, ANCA

ANCA:

Dar ce faceţi voi singuri?

MINU:

Aşteptăm

Pe mama să se-ntoarcă.

ANCA:

Dar unde e?

MINU:

Nu ştim,
Căci singuri stînd în noapte de-aseară ne găsim
Şi ochii noştri umezi spre uşile închise
Zadarnic căutară, căci vîntul ne trimise
Trecînd pe la fereastră o creangă sfărîmată
S-aducă veste tristă în noaptea-ntîrziată.
Ni-e frică-n întuneric.

ANCA:

Vi-e frică? Dar voi știți
Că noi veghem în preajmă.

MINU:

De ce ne părăsiți
Cînd cade noaptea rece?

ANCA:

Copii! Dar o să vină
Îndată mama voastră mergînd cu mîna plină
Spre cel ce-a fost cuminte.

MINU:

Crezi oare?

ANCA:

Doamne sfinte!
Dar cum să nu se-ntoarcă.

MINU:

Atunci voi fi cuminte.

ANCA:

Și vesel?

MINU:

Da și vesel, căci astăzi voi a-i cere
Ceva.

ANCA:

Tu știi că-ți face cu drag orice plăcere.

SCENA VII

PÎRVU, ANCA, MINU, SAVA

MINU:
(vesel)

A, tată!

PÎRVU:

Ce e, Minu?

MINU:

Eu știu de ce n-ai vrut
Să merg la arii astăzi.

PÎRVU:

Știi?

MINU:

Da, căci te-ai temut
Să nu mă calce caii. Dar eu m-am furișat
De-acasă la ameazi și iute-am apucat
Pe drumul către arii.

PÎRVU:

Șiretul!

MINU:

Și acum
Știu toate, căci am stat pe marginea de drum
Pe cînd strîngeați în vravuri. Băieți cu sacii plini
Treceau purtînd povara ca micile albini.
Frumos mai e la arii!

PÎRVU:

Frumos!

MINU:

A-ncălecat
În urmă un băiet pe Roibul pintenat
Și mîndru el purcese strîngîndu-i coama-n mînă,
Plesnind din bici în fugă cu caii la fîntînă.

PÎRVU:

Văzuși cum merg băieții!

MINU:

Dar vreau să merg și eu
Ca dînșii. Dă-mi pe Roibul să umblu ca un zmeu
Pe Roibul meu călare, să nu mai știu de deal
De vale și de rîpă. Da, tată, dă-mi un cal.

PÎRVU:

Priviți-l ce viteaz e! Dar Sava? Tu n-ai vrea
Să-ți dau un cal și ție? Pe Murgul?

MINU:
(semeț)

N-ar putea
Să umble-așa ca mine.

PÎRVU:
(dezmierdînd pe Sava)

Auzi! N-ai fi tu-n stare
Să umbli ca și Minu pe Murgul tău călare?
Dar ce ai?

SAVA:
(plîngînd)

Unde-i mama?

PÎRVU:

Frumoasă vitejie!
Băiet voinic ca tine — și mare — să nu știe
Să-ncalice pe Murgul. Ori vrei ca să-ți ajute
Și Minu?

SAVA:

Vreau pe mama.

PÎRVU:

Dar nu-i aicea. Du-te
Și-o caută. Ea poate e-alături și gătește
Merinde pentru arii căci luna se ivește
Încet de după stoguri.

SAVA:

Nu, mama a plecat.

PÎRVU:
(oțerindu-se, îngrozitor)

Plecat? Ce spui băiete?

SAVA:

Da, da! M-a sărutat
Prea mult în astă-seară, așa cum nu făcea
În alte dăți, și-n taină văzut-am că plîngea.
De ce să plîngă dînsa? Da, da, ea a plecat
Departe, prea departe și singuri ne-a lăsat.
Eu vreu să-mi dați pe mama.

MINU:

Ni-e dor de ea.

PÎRVU:
(biruit de emoție)

Dar fiți
Pe pace, dragii tatei.

SAVA:

De ce mă chinuiți?
Eu vreu numai pe mama și nu mai cer nimic.

PÎRVU:
(privind lung și aspru la Anca)

Ce spune copilașul?

ANCA:

I-e teamă și e mic;
Aceasta e pricina.

PÎRVU:
(pune mîna pe umerii ei și o zguduie)

Femeie, m-amăgești!
În lacrămile-acestea din ochi copilărești
Cuprinsă e-o durere ce-ntreaga ta viață
N-ai fost avut s-o suferi.

ANCA:
(tremurînd)

Stăpîne, n-am fost față
În ceasul despărțirei la cele întîmplate.

PÎRVU:

Tu știi ceva și ascunzi.

ANCA:

De ce-aș intra-n păcate?

PÎRVU:

Știu eu? Ești înțeleasă cu ea căci v-am văzut
Cam des vorbind în taină, sau poate te-ai temut
De mine, că-s cu firea aprinsă sau chiar poate
Că minți numai de dragul minciunei căci voi toate
Femeile-nșelați.

ANCA:

Devreme, astă-seară
Mi-a spus doar să-ți gătesc merinde.

PÎRVU:

E-o ocară
Să pierd eu astfel vremea pe vorbe mincinoase.
(Îndepărtînd copiii.)
Destul! Destul!

MINU și SAVA:

Dar tată!

PÎRVU:

Tăceți! Sunt veninoase
Cuvintele acestea!
(Privind la ei cu o nesfîrșită milă.)
Și cît sunteți de mici!

SAVA:

Eu vreu să-mi dai pe mama.

PÎRVU:

Ia-l repede de-aici!
(Iese Anca și copiii.)

SCENA VIII

PÎRVU, COBUZ

COBUZ:
(repede)

Stăpîne!...

PÎRVU:

A, Cobuz, ştii tu ce s-a-ntîmplat?

COBUZ:
(nerăbdător)

Dar unde-i Dochiana? E-aici?

PÎRVU:

Ea a plecat.

COBUZ:

Deci na mă înşelasem.

PÎRVU:

Ha, ce e?

COBUZ:

Chiar acum
Pe cînd veneam spre casă mergînd încet pe drum
Naintea mea-n dumbravă văzui doi inşi trecînd
Vorbindu-şi pe şoptite iar luna luminînd
În faţa lor pe cînd spre mine se-ntorceau
Crezui că-i Dochiana cu Neagu.

PÎRVU:

Ei erau!

COBUZ:

Mergeau cuprinşi de teamă dar paşii lor grăbiţi
Foşneau pe foi uscate.

PÎRVU:
(hotărît)

I-ajungem?

COBUZ:

Sunt siliți
Să aibă cai cu dînșii și caii-s la izvor.
I-ajungem într-o clipă.

PÎRVU:
(groaznic)

Cobuz, am să-i omor!

Cortina

ACTUL IV

(Scena înfățișează o dumbravă într-o noapte de vară. Luna luminează tot cuprinsul, afară de părțile unde umbrele copacilor pun pete negre.)

SCENA I

STÎLPARUL, DROSIN, MĂNĂILĂ, ȚĂRANI

DROSIN:

E vremea să ne-ntoarcem la arii.

STÎLPARUL:

Nu. Pe deal
Țesut-a luna plină o mreajă ca un val
De raze argintate ce umplu-ntreaga zare
Și tremură ușoare pe-albastra depărtare
Punînd pe culmi în umbră o dungă luminată,
De pare-ntinsa noapte că arde-nflăcărată.
Destul cît fuse ziua poveri mă apăsară;
Eu voi să văd minunea acestei nopți de vară.

DROSIN:
(șiret)

Și sta-vei singuratec?

STÎLPARUL:

O nu; voi asculta
Un griere în iarbă, o prepeliță-n mirişti,
O mierlă în dumbravă, un corn între arinişti,
O cumpănă ce țipă, o frunză ce şopteşte,
Un fraged glas ce rîde, o doină ce jăleşte,
Un zbor de păseri grele ce filfăie din pene,
Un car care se duce şi scîrție a lene,
Un murmur ca o vrajă a vîntului de seară,
Tot basmul ce grăieşte al nopților de veară.

MĂNĂILĂ:

Şi eu voi merge-n luncă în umbră la izvoare;
Acolo vin păstorii s-adape-a lor mioare
Şi-aşteaptă de s-adună pe cei ce vin din deal
Cîntînd un viers ce curge alene din caval.
Şi stau tîrziu în noapte pe margeni de ghizdele
Vorbind de vremi bătrîne sub tremurul de stele.

(Iese.)

UN TÎNĂR:

Şi eu voi merge-asemeni devale la fîntînă;
Vin fetele acolo ținîndu-se de mînă
Şi faguri au pe buze şi flori au în cosițe
Şi-n iarba însmălțată cu flori de romanițe
Cînd trec cu paşii repezi, întreaga lor făptură
Se zbuciumă nebună de-a dorului căldură.

(Iese.)

ALT TÎNĂR:

Eu merg către răspîntii; sub culmile trăsnite
Lucesc aprinse focuri la care poposite,
Şi stau drumeții singuri de vorbă pe-nnoptate
Vorbind cu grai cuminte de căile umblate,
De alte obiceiuri şi porturi ce-au văzut
La neamuri depărtate pe unde au trecut,
Pe cînd vrun tînăr fruntea pe braț încet şi-o lasă
Şi fluieră pe ginduri o doină de acasă.

(Iese.)

STÎLPARUL:
(surîzînd în urma lor)

Copii cari vă duceți norocul să cercați
Aiurea cînd minunea e-n locul ce-l călcați!
Au nu vedeți că noaptea, pe vale și pe plai,
Aceeași se întinde ca nopțile de rai
Și cade deopotrivă din bolta cea senină
Aceeași pace blîndă și-aceeași rază lină,
Și umbra și izvorul și ruga și cuvîntul
Și frunza, șoapta nopței și cerul și pămîntul
De-adîncă-nfiorare la fel au tresărit
C-un murmur ce se-nalță prelung și aiurit!
(Se retrage împreună cu țăranii în umbră.)

SCENA II

NEAGU, DOCHIANA, STÎLPARUL, DROSIN, ȚĂRANII

DOCHIANA:
(intrînd prin fund însoțită de Neagu; cu frică)

Nu vine oare nimeni în urmă?

NEAGU:

Ești fricoasă
Și dragostea ți-e stinsă în suflet de te-apasă
O spaimă-nchipuită cu-atîta înverșunare,
Cînd albă înainte în capăt de cărare
Surîde fericirea și blîndă ne îmbie
Spre dînsa făcînd semnul ce-mpacă.

DOCHIANA:

Însă mie
Îmi pare toată firea pornită în urma noastră;
Și umbra grea de salcii și raza cea albastră
Și vîntul care plînge și creanga ce se sfarmă
Și grangurul ce-n noapte nu poate să adoarmă
Și strigă singuratec cu-adînc fior mă cheamă.
Eu știu — odinioară mi-a spus sărmana mamă, —
Că grangurul ce șade în cuiburi de mătasă

Așa se tînguiește atuncea cînd își lasă
Femeia neamu-n urmă.

NEAGU:
(oțerit)

De-ți vin acum în minte
Povești de seri de toamnă nu mergem înainte.

DOCHIANA:

Îngăduie o clipă. Răsună vorba ta
Așa de greu că ulmii din somn s-ar deștepta
Și apele-n izvoare din unde-or tremura
Și prinde-va dumbrava din frunze-a scutura.
(Cu groază.)
E Pîrvu-n urma noastră!

NEAGU:

Să vină că nu-mi pasă
Lupta-vom lupta dreaptă pe iarba de mătasă.

DOCHIANA:

Cu frate-tău?

NEAGU:

Cu dînsul. Uita-voi de frăție
Și pune-mi-oi vîrtutea în sfînta voinicie.

DOCHIANA:

Eu n-aș dori s-ajung să văd și-acest păcat.

NEAGU:

Să mergem dar, căci drumul se-ntinde luminat
Nainte și-ntr-o clipă ajungem la izvor.
Ne-așteaptă acolo calul, frumosul meu odor,
Ca gîndul să ne ducă pe drumuri depărtate,
Să uiți în zboru-i sprinten de spaimă și de toate.
(Trec înainte.)

SCENA III

STÎLPARUL, DROSIN, ȚĂRANII

STÎLPARUL:

S-au dus!

UN ȚĂRAN:

Ce fărdelege!

STÎLPARUL:

Văzut-ați cum trecură
De brațe prinși alături, șoptindu-și gură-n gură?

ȚĂRANUL:

Și crezi oare că dînșii?...

STÎLPARUL:

De cred? Dar n-ai văzut
Tu însuți?

ȚĂRANUL:

Și ce sfîntă părea!

STÎLPARUL:

Și ce tăcut
Era adesea Neagu!

DROSIN:

De mult eu mă temeam
De-aceasta.

ȚĂRANUL:

Se-ntîmplase ceva?

DROSIN:

Nu. Bănuiam
Și alt nimic.

STÎLPARUL:

Atîta?

Noua
Revistă Română
pentru
Politică, Literatură, Știință și Artă
No. 3 — 1 Februarie 1900 — Vol. 1

Noua revistă română, frontispiciu.

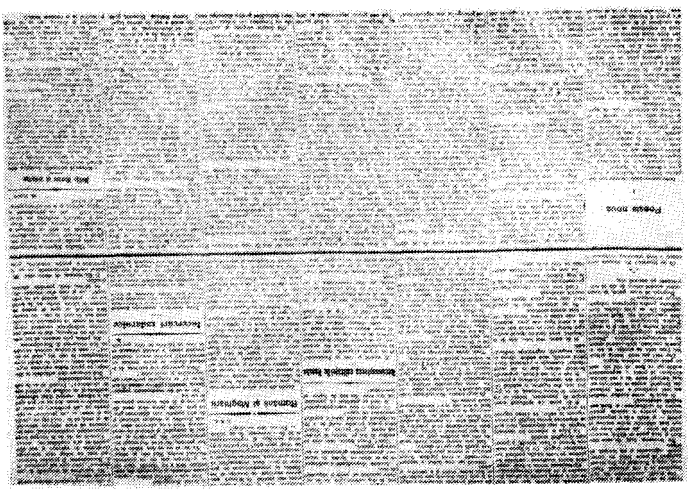

Poezia nouă, *România jună*, II, 65, 13 februarie 1900, p. 1.

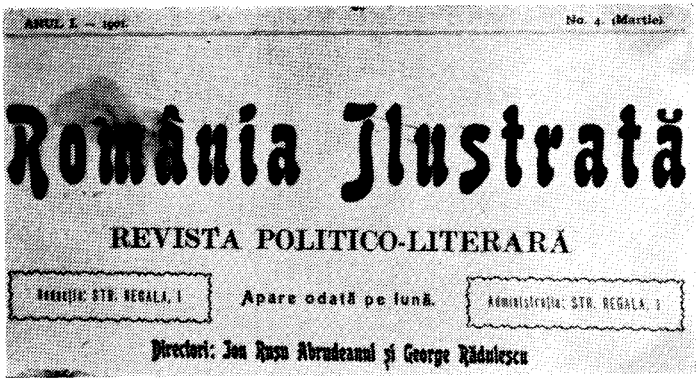
ANUL I. — 1901. No. 4. (Martie).

România Ilustrată

REVISTA POLITICO-LITERARĂ

REDACȚIA: STR. REGALĂ, 1 Apare odată pe lună. ADMINISTRAȚIA: STR. REGALĂ, 1

Directori: Ion Russu Abrudeanul și George Rădulescu

România ilustrată, frontispiciu.

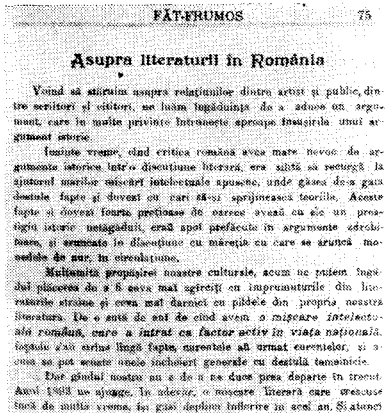
FĂT-FRUMOS 75

Asupra literaturii în România

Voind să stăruim asupra relațiunilor dintre artist și public, dintre scriitori și cititori, ne luăm îngăduința de a aduce un argument, care în multe privințe întrunește aproape însușirile unui argument istoric.

Iminse vreme, când critica română avea mare nevoie de argumente istorice într'o discutiune literară, era silită să recurgă la ajutorul marilor mișcări intelectuale apusene, unde găsea de-a gata destule fapte și dovezi cu cari să-și sprijinească teoriile. Aceste fapte și dovezi fiurie prețioase de care aveaă cu ele un prestigiu istoric netăgăduit, eraă apoi prefăcute în argumente zdrobitoare, și ermecate în discuțiune cu măreția cu care se ermecă monedele de aur, în circulațiune.

Mulțumită propășirei noastre culturale, acum ne putem îngădui plăcerea de a fi cam mai agricîți cu împrumuturile din literaturile străine și cam mai darnici cu pildele din propria noastră literatură. De o sută de ani de când avem *o mișcare intelectuală română, care a intrat ca factor activ în viața națională*, legătura ceea ferme lungă fapte, curentele ați urmat curentelor, și acum se pot scoate unele încheieri generale cu destulă temeinicie.

Dar gândul nostru nu e de a ne duce prea departe în trecut. Anul 1903 ne ajunge. În adevăr, o mișcare literară care stresnise încă de multă vreme, își găsi deplină înflorire în acel an. Și atunci se ivirà o mulțime de opere puternice, sănătoase, agonisitoare, aducătoare de idei largi și generoase, însuflețitoare de gânduri semețe și înțelepte, parfumate de odoarea unei morale înalte și colorate de razele soarelui unui nou ideal. Vor fi zis că ne aflăm într'o grădină bogată la începutul lui Iunie: atît de felurite și atît de îmbelșugate eraă florile acestea cari ne deschiseră toate deodată. *Dalvanrecea* părăsise, cu o dreptul. Trăiască să aibă, care-i făcuse farmecul odinioară, dar în *Intre vis și viață* se regăsea poporanismul său primitiv cu înțelegerea adîncă și simpatică a oamenilor umili, a legendelor haive și a colțurilor de țară mai frumoase decît legendele și mai primitoare decît oamenii. O! ce capriciu de artist desăvîrșit a fost acest volumaș apărut odată cu primăvara roșeor! Și iar atunci Cogălnic, care făcuse deopotrivă, în tăcere, o coroană

Asupra literaturii în România, *Făt-Frumos*, I, 5, 15 mai 1904, p. 57.

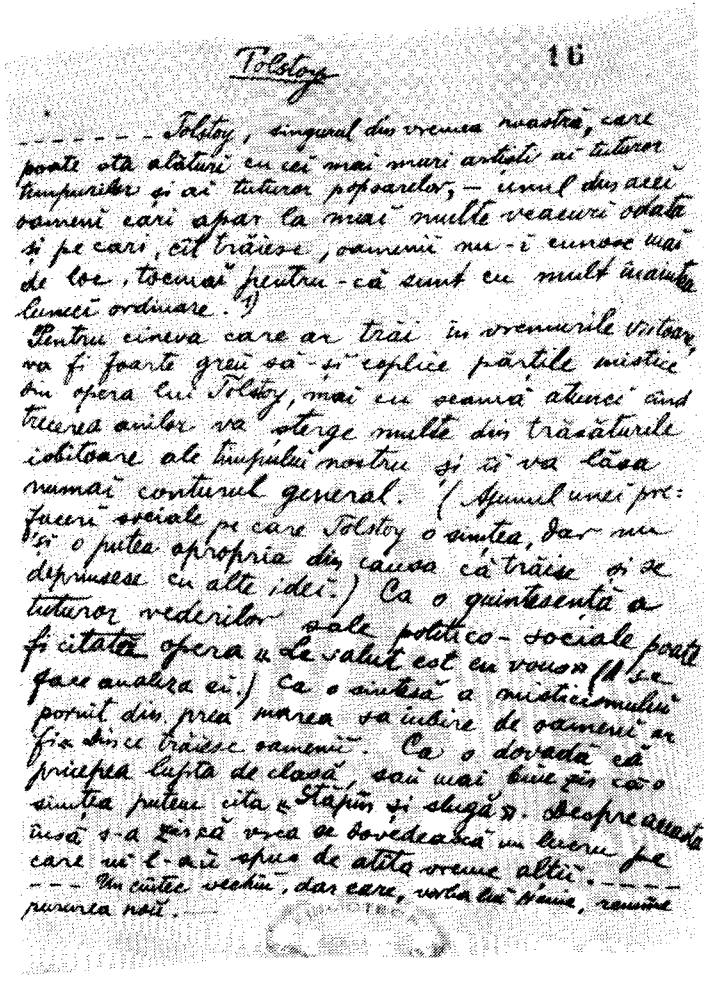

Tolstoy 16

——— Tolstoy, singurul din vremea noastră, care poate sta alături cu cei mai mari artiști ai tuturor timpurilor și ai tuturor popoarelor, — unul din acei oameni cari apar la mari mulțe veacuri odată și pe cari, cât trăiesc, oamenii nu-i cunosc mai de loc, tocmai pentru-că sunt cu mult deasupra limeei ordinare. ?)

Pentru cineva care ar trăi în vremurile viitoare, va fi foarte greu să-și explice părțile mistice din opera lui Tolstoy, mai cu seamă atunci când trecerea anilor va șterge multe din trăsăturile iobitoare ale timpului nostru și îi va lăsa numai conturul general. (Afundul unei prefaceri sociale pe care Tolstoy o simțea, dar nu știa o putea apropria din cauza că trăiește și se depărtează cu alte idei.) Ca o quintesență a tuturor vederilor sale politico-sociale poate fi citată opera „Le salut est en vous" (Mântuirea e în voi) ca o sinteză a misticismului pornit din prea marea sa iubire de oameni ca ființe dintre cari trăiește oamenii. Ca o dovadă că pricepea lupta de clasă, sau mai bine zis că o simțea puteau cita „Stăpân și slugă". Despre această lucrare s-a zis că vrea să dovedească un lucru care ni l-a spus de atâtea ori alte veacuri altii. ——— Un cântec vechiu, dar care, vorba lui Heine, răsună pururea nou. ———

Facsimilul primei pagini dintr-un articol inedit despre L. Tolstoi (ms. 1.657, f. 16).

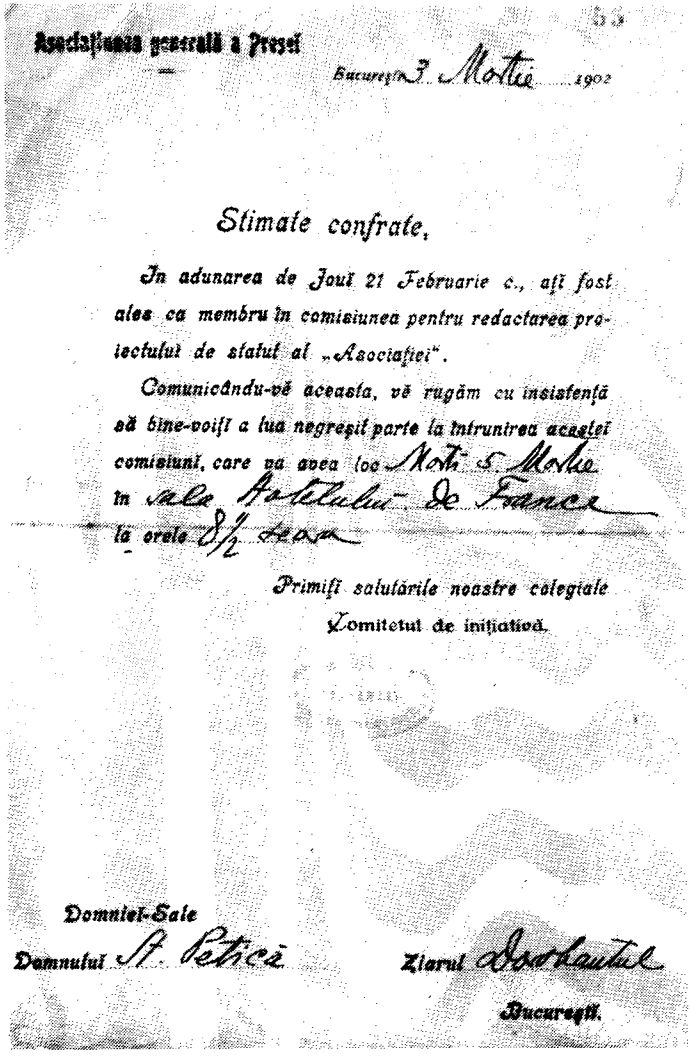

Asociațiunea generală a Presei

București 3 Martie 1902

Stimate confrate,

În adunarea de Joi 21 Februarie c., ați fost ales ca membru în comisiunea pentru redactarea proiectului de statut al „Asociației".

Comunicându-vă aceasta, vă rugăm cu insistență să bine-voiți a lua negreșit parte la întrunirea acestei comisiuni, care va avea loc Marți 5 Martie în sala Hotelului de France la orele 8½ seara

Primiți salutările noastre colegiale

Comitetul de inițiativă.

Domnilor-Sale

Domnului St. Petică

Ziarul Adevărul

București.

Facsimilul adresei trimise de Asociația generală a presei, prin care i se comunică scriitorului că a fost ales „membru în comisiunea pentru redactarea proiectului de statut al Asociației" (ms. 1.657, f. 55).

DROSIN:

Eram la o serbare
Cînd eu băgai de seamă privirea arzătoare
Ce Neagu îndreptase spre mîndra sa cumnată.
Ce foc ardea în ochii-i! Şi ea înconjurată
De oaspeţii cei falnici din sate depărtate
Ţintea mereu spre dînsul priviri înduioşate
Din ochii ei cei umezi de doruri şi plăceri.
Îi văd şi-acum nainte. Se pare c-a fost ieri
Serbarea blestemată pe care-o pîngărise
Păcatul unei patemi mai grea decît în vise.

STÎLPARUL:

Şi-atunci ţi-ai dat cu gîndul?

DROSIN:

Atunci. Şi mai ales
Vedeam mereu la dînşii un tainic înţeles,
Priviri de duioşie, surîsuri furişate
Şi lucruri ce nu-i bine să spui pe înnoptate.

ŢĂRANUL:

Şi Pîrvu?

STÎLPARUL:

Ştie oare?

DROSIN:

O, nu! De-ar fi aflat
Stingea în sînge para grozavului păcat.

ŢĂRANUL:

Dar iată-l!

STÎLPARUL:

Cine? Pîrvu?

ŢĂRANUL:

El însuşi.

STÎLPARUL:

A, mi-e groază.

DROSIN:

Feriți-vă din cale.

STÎLPARUL:

Să-l aibă Domnu-n pază.

DROSIN:

Să mergem.

STÎLPARUL:

Acești oameni pătează sfînta noapte.

DROSIN:

Tăceți. Să nu vorbim de dînșii nici în șoapte.

(Pleacă.)

SCENA IV

PÎRVU, COBUZ

PÎRVU:

(către Cobuz)

Iertai întăia dată.

(Cu un gest de îngăduință.)

Cazi repede-n ispite
Cu-o strîngere de mînă, cu-o vorbă pe șoptite;
Ştii tu, ca-n orice cîntec.

COBUZ:

(întunecat)

De unde vrei să știu?

PÎRVU:

Așa e. Tu ești singur și traiul ți-e pustiu.

(Pe gînduri.)

Şi eu am fost odată tot astfel... Şi-am greșit.

COBUZ:

(aspru)

Greșeala este numai în traiul prihănit.

PÎRVU:

Şi nu-i prihană oare să laşi în părăsire
Un suflet cald ca ziua de albă fericire,
De stema lui de raze zăbranic să anini,
S-aşterni în loc de dafini în cale-i numai spini?

COBUZ:

Au unde au fost raze în viaţa-mi obidită
Şi unde oare dafini în calea-mi prăfuită?

PÎRVU:
(întrerupîndu-l repede)

Opreşte-te!

COBUZ:

Ce este?

PÎRVU:

Nu vezi nimic departe?

COBUZ:
(sălbatec)

Sunt ei!

PÎRVU:

Şi vin încoace.

COBUZ:

Aşteaptă-i la o parte.

(Se retrag în umbră.)

SCENA V

PÎRVU, COBUZ, NEAGU, DOCHIANA

DOCHIANA:
(abătută)

De n-ar fi un semn rău întoarcerea din cale.

NEAGU:

Au iar cazi pradă temei din visurile tale?

DOCHIANA:

Dar nu vezi că deasupra s-ar zice că ne-apasă
Cu brațe de aramă blestemul de acasă?

NEAGU:

Păreri fără de seamă.

DOCHIANA:

Păreri?

NEAGU:

Nimic mai mult!
O mică-ntîrziere.

DOCHIANA:

Cînd stau și te ascult
Te-aș crede bucuroasă dar...

NEAGU:
(ironic)

Teama te doboară.

DOCHIANA:
(cu încăpățînare)

De ce să fie oare anume-n astă-seară
Atîta lume strînsă de vorbă la izvor?

NEAGU:

Copilă! E o noapte de dragoste și dor
Și fetele-s frumoase și flori au în cosițe
Și-n iarba însmălțată cu flori de romanițe
Cînd trec cu pașii repezi, întreaga lor făptură
Se zbuciumă nebună de-a dorului căldură
Iar tinerii le-așteaptă. Ci numai fii pe pace
Căci sfatul se sfîrșește.

DOCHIANA:

Eu nu știu ce m-aș face;
Voi merge înainte? Întoarce-m-oi în urmă?
De neagră îndoială tot gîndul mi se curmă.
(Pîrvu iese din umbră.)
A, Pîrvu!

PÎRVU:
(grozav)

În sfîrşit!

NEAGU:
(semeţ)

Ce vrei?

PÎRVU:
(scurt)

Femeia mea!

NEAGU:

Ea nu-ţi mai e femeie.

PÎRVU:
(zdrobindu-l cu privirea)

Şi nu cumva e-a ta?

NEAGU:
(scoţînd cuţitul)

Destul! Trecut-a vremea deşartelor cuvinte;
Cuvintele-s frumoase dar sunetul lor minte;
Să spună numai arma în lupta cea măiastră
Pe braţul cui dormi-va la noapte mîndra noastră.

PÎRVU:
(după o pauză, cu adînc dezgust)

Eu n-o mai voi. Păstreaz-o!
(Cu nespusă milă.)
Micuţi, orfani copii!

DOCHIANA:

Orfani!
(Rămîne o clipă aiurită, apoi smulgînd repede cuţitul lui Neagu se străpunge.)
Să-i aibi în grijă!
(Cade neînsufleţită.)

NEAGU:
(sărind la Pîrvu, cu un răcnet)

Mișel!

PÎRVU:
(batjocoritor)

Voiai să-i fii
Tovarăș pentru noapte, îmi pare.
(Îl străpunge.)
E un pat
De flori aci. Dormiți în pace.

NEAGU:
(căzînd)

Blestemat
Să fii pe vecinicie! *(Moare.)*

PÎRVU:
(cutremurîndu-se deodată)

A, glasul care moare
Și-și strigă greu blestemul!

COBUZ:

Stăpîne!

PÎRVU:
(în aiurare)

Cine oare
Pe fruntea-mi țintuit-a cu ferul arzător
Grozavul semn? *(Strigînd.)* Veniți, veniți în ajutor
Voi toți izbăvitorii grozavelor păcate
Și voi rătăcitorii pe căi întunecate.

COBUZ:

Tăcere! Chemi pierzarea. Tăcere!

PÎRVU:

Ajutor!
Un om își nalță-aicea adînc tînguitor
O rugă a lui de groază și nimeni nu-l ascultă?

COBUZ:

Dar ce faci? Prin dumbravă e lume-atît de multă!

PÎRVU:

Să vină! *(Scrîşnind.)* A, ţi-e teamă! De-ai şti cum
m-a aprins
Pe frunte semnul morţei!

COBUZ:

Ce spaimă te-a cuprins
Deodată-aşa de iute?

PÎRVU:
(arătînd spre Neagu)

Priveşte-l! Mă uimesc
Adîncii ochi ce cată spre mine.

COBUZ:
(vrea să se uite la Neagu, dar se întoarce îngrozit)

Nu-ndrăznesc.

SCENA VI

PÎRVU, COBUZ, STÎLPARUL, DROSIN, MĂNĂILĂ, ŢĂRANII

DROSIN:

Ce fapt de grea urgie?...

PÎRVU:

Tăcere! O, priviţi
Cum dorm în raza lunei atît de liniştiţi
De parcă-un vis de pace le-alină-n taină somnul.

STÎLPARUL:

Dar cine pîngărit-a?...

PÎRVU:

Nălţaţi-vă spre Domnul
Curata voastră rugă ca lacrima de rouă
Să umple sfînt altarul căci viaţa mea cea nouă
Începe-acum grozavă.
(Cade zdrobit pe un trunchi de copac în fund.)

DROSIN:

Şi cum s-a întîmplat?

COBUZ:

Spăşim în noaptea asta un vechi şi greu păcat
Ce-n inemi pustiite sădit-a-nfiorare
Şi vreme-ndelungată strigat-a răzbunare,
Punînd cu semn de sînge pe fruntea cea de frate
Ruşinea şi blestemul.

PÎRVU:

(murmurînd încet)

A, mînile-ntinate
În sînge, ard în flacări!

MĂNĂILĂ:

De mult am bănuit
C-apasă peste dînsul păcatul tăinuit
Căci prea-l cerca norocul cu multă-mbelşugare
Şi viaţa lui întreagă părea o sărbătoare
Iar stogurile-i nalte şi pajiştea şi lunca
Şi via şi cîmpia şi-odihna lui şi munca
Păreau blagoslovite, încît de-atît noroc
Căta s-arunce o sculă în apă ori în foc.

COBUZ:

Tăceţi! Nu-i amintiţi!

STÎLPARUL:

Dar mortul ne priveşte
Cu ochii deschişi şi groaznici.

DROSIN:

Da, luna străluceşte
Pe faţa lui de ceară iar ochii au rămas
Deschişi, adînci şi limpezi. De n-ar fi într-un ceas
Vrăjit căci se vorbeşte că ochii ce privesc
În moarte către lună sunt ochi ce urmăresc
Pe cei ce-au stat în preajmă întreaga lor viaţă,
Aşa-i puterea lunei. Întoarceţi a lui faţă
Spre umbră.

PÎRVU:
(sculîndu-se de la locul său)

Nu-l atingeți. Lăsați-l, eu voiesc
În ceasul îndoielei cu el să mă găsesc
În față. *(Aplecîndu-se spre Neagu.)* M-auzi oare,
o, frate? Cînd te-aduse
La mine-odinioară și tatăl meu îmi spuse
Să stau să-ți cruț viața de trudă și durere
Alăturea de tine în vecinică veghere
Jurai măreț pe cruce-necînd în mine plînsu-mi
De milă pentru tine, pe-atunci copil eu însumi.
O, ce-mi făcuși viața, tu Abel răsfățat
Ce-ai pus pe Cain în mine și-al morței semn mi-ai dat
Să-l port grozav pe frunte?

(Cu adîncă înduioșare.)

Și cît te-am fost iubit
Tu stîlp de raze albe spre care fericit
Nălțam a mea gîndire în seri de îndoială!
Căci tu erai odihna, eu cruda osteneală,
Tu ziua strălucită, eu noaptea fără stele,
Săpam pămîntul negru pe cînd tu alintat
Tu, Domnul, și eu, robul, ce-n truda frunței mele
Treceai prin lume mîndru de soare îmbătat.
Și-adesea cînd blajină, pe mîndrele ogoare
Cădea a serei pace adînc alinătoare
Nălțam spre cer privirea cu-o caldă rugăminte
Șoptind în tremurare: E bine-așa, părinte?
Sunt singur. De cădea-voi spre cine al meu gînd
Nălța-voi de-acuma cînd chipul tău cel blînd
Se pierde-n întunerec? *(Sărutîndu-l pătimaș.)*
Desparte-te în pace
De lume și de zbucium. Ci-n inima mea zace
Grozava îndoială și tremură-a mea minte
De noaptea dimprejuru-i.

(Acoperind cu trupul său trupul lui Neagu și îndreptînd brațele spre cer.)

E bine-așa, părinte?

Cortina

CRITICĂ LITERARĂ

I STUDII ŞI ARTICOLE

NOUL CORENT LITERAR

O puternică reacțiune se produce în momentul de față în toate ramurile literare. Deznădăjduiți, scriitorii își întorc fața de la formulele estetice cari părură o clipă că vor pune o stăpînire pe lume, și, dezgustat de josnica artă ce i s-a dat cîțiva ani, publicul, vecinic doritor și niciodată sătul, caută alte vibrări, alte senzații și alt ideal. E neobositul avînt spre frumos, e neînfrînata pornire spre gestul mîntuitor, e extremul fior în fața torturatorului văl al pururi ascunsei Isis, ce se zbat în inimile tuturor celor însetați de lumină și de poezie.

Îmbătată de nectarul unui vis superb și nobil, omenirea a pornit în cucerirea altor ținuturi mai avute, mai îmbelșugate și mai strălucitoare decît cele cunoscute pănă acum. Poate că visul e prea mare, poate că drumul e prea lung! Ce-are a face? Credința și tinerețea o sprijină și credința strămută munți, iar tinerețea nu cunoaște piedici. Chiar dacă n-ar rămînea din toată lupta aceasta decît sforțarea tragică a luptătorilor, tot va fi ceva. Gestul, gestul ce se va împetri prin veacuri cu clasicitatea trăsăturilor statuelor antice, va străluci.

În România, acest lung dar admirabil calvar al artei a fost îndeplinit odinioară de gruparea de la *Literatorul*. Capul acelei grupări, ilustrul meu amic, d. Alexandru Macedonski, a presimțit de timpuriu, prin

una din acele vedenii ce nu sunt date decît profeților și poeților, toată imensa schimbare, ce era să se facă mai tîrziu în arta apusană. Dar cum soarta spiritelor mari e de a rămînea neînțelese de majoritatea plebeiană, cuvintele maestrului, în afară de cercul restrîns al celor aleși, păreau a fi răsunat în pustiu.

A fost și aci o frumusețe de un înalt ordin estetic. Vechile mituri ne-au reprezentat totdauna pe eroi prigoniți și martirizați întîi, pentru a fi recunoscuți și glorificați pe urmă. Și trebuia acestei frumoase vieți a poetului deplina armonie a unei tragedii antice cu suferințele și victoriile sale pentru a nu i se știrbi întru nimic maiestuosul contur.

Din diferite împrejurări, *Literatorul* a încetat. Dușmanii au aprins focuri de bucurie. Înjugați la carul mizeriilor zilnice au răsuflat: nemaifiind nimeni să le arate mizeria, ei își simțeau sarcina mai ușoară și jugul mai puțin apăsător. Profani și iconoclaști și-au dat frîu liber perversității; arta putea să se tăvălească în noroiul prozei ordinare și al poeziei în zdrențe. Mediocritățile triumfară; canalia își jubilă coaliținea.

Mais l'Esprit ne meurt pas. Si parfois il s'exile
de ce monde palpable et visible, à nouveau,
pour le geste sauveur et pour l'éxemple utile,
l'heure venue, il revifie un peu d'argile,
et peu lui chaut la garde ou le poids d'un tombeau!
Ainsi cette âme, encore active au coeur des braves
délaissant à propos un siècle en mal d'esclaves,
un jour nous reviendra pour dresser le signal
des revanches de l'Idéal!

La popoarele germane se află o minunată legendă. E legenda fărmecătorului din Hameln care vrăji cu cîntecele sale o ceată de copii și-i atrase după dînsul, făcîndu-i să-l urmeze pe căi întunecoase și ascunse sub pămînt. Cînd văzură din nou lumina erau aproape bătrîni și ținuturile în cari se găseau le erau cu totul necunoscute. Cam așa s-a întîmplat cu *Literatorul*. În timp ce toți îl crezuseră pierdut, el își urma înainte calea cea tainică și astăzi apare din nou la lumina zilei, mai gata de luptă și mai oțelit ca oricînd. E însă

o deosebire între el şi copiii din Hameln: n-a înbătrînit de loc şi se află şi acum pe adevăratul său tărîm unde toate ţinuturile îi sunt cunoscute.

Mişcarea pe care o propovăduia odinioară a crescut şi a ajuns singura stăpînitoare în străinătate.

Walt Whitman, Ibsen, Maeterlinck, Verhaeren, D'Annunzio, Verlaine, Mallarmé, Vielé-Griffin, Jean Moréas, Léon Dierx şi alţi au impus omenirei pecetea geniului lor.

Estetismul nu mai e un cuvînt ; estetismul e o putere. El e o măreaţă şcoală de emoţiuni literare unde se învaţă a iubi lucrurile preţioase, a dori ceea ce nu s-a văzut încă şi a înţelege pasiunea pentru ce e nou.

Steagul falnic al acestei şcoli îl ridică din nou acum *Literatorul*. Cu credinţă şi entuziasm îl va purta, şi prin credinţă şi entuziasm va învinge. Acuzaţii vor fi la rîndul lor acuzatori şi Don Quijote se va schimba în Campeador.

ESTETISMUL LUI RUSKIN

John Ruskin, marele artist mort de curînd la sihăstria sa pierdută în ceața de la Coniston, e o pildă puternică de înrîurirea pe care o exercită spiritele alese asupra întregimii mișcării intelectuale, artistice și morale a timpurilor lor. Mai mult ca oricare poet, mai mult ca oricare pictor, mai mult ca oricare critic de artă el a știut și a putut să unească într-o singură sforțare energiile atîtor inși cărora le-a impus, prin puterea geniului său, aceleași vederi și aceeași direcție. E drept că un Victor Hugo în poezie, un Brandes în critică, un Tolstoi în morală, au avut asupra contemporanilor o înrîurire care, la prima vedere, poate părea că întrece cu mult pe cea a dulcelui și tristului cugetător englez. Școala romantică în poezie, curentul modern în roman și teatru, creștinismul nou și plin de o dureroasă abnegație în morală, sunt fenomene ideologice cari prin natura lor și prin lărgimea sferei de acțiune se impun numaidecît admirațiunii, ca falnicile turnuri ale unei catedrale gotice.

Ceea ce deosebește însă pe Ruskin și activitatea sa, de activitatea și înrîurirea tuturor celorlalți, e multipla sa diversitate care se sistematizează încetul cu încetul pînă face un tot armonic, ca tragediile unei trilogii clasice. Pe cînd la ceilalți înrîurirea se întinde numai într-o direcție și abia le atinge pe celelalte, la Ruskin înrîurirea e deopotrivă de răspîndită și deopotrivă de puternică în toate direcțiile.

Fără îndoială, în strînsa legătură în care se află fenomenele psihice, e cu neputință să fie atins unul fără a vibra și celelalte. În privința aceasta se adevereşte, deşi sub o altă formă, ceea ce susținea Leibnitz, că adică o mișcare odată produsă va avea răsunet pînă la nesfîrșit, potrivit cu depărtarea de la locul unde a luat naștere. Astfel nu se poate tăgădui înrîurirea lui Tolstoi asupra romanului modern, dar neîndoielnic e că cu toate superioarele calități artistice ale marelui scriitor rus, în fața mulțimii, romanele au rămas în umbră și numai opera sa morală a fost pusă, măreață și impunătoare în întunecata sa tristeță, pe planul întîi. La Ruskin toate stau pe același plan, scăldate în aceeași lumină. Cu alte cuvinte, pe cînd la ceilalți ceea ce izbește pe cercetător este legătura de subordonare a influențelor lor ideale, la Ruskin trăsătura caracteristică e o admirabilă și deplină coordonare.

Faptul acesta își are explicarea în concepția sa artistico-filozofică. Temeiul de la care pleacă dînsul este sentimentul estetic și arta — și în această privință este protivnic lui Tolstoi care între arta și morala sa nu face decît o legătură fortuită, astfel că ele se ating întotdauna dar nu se pătrund niciodată.

Intuitiv, Ruskin își dă seama că ceea ce trebuie înainte de toate ideei pentru a se răspîndi este o educațiune continuă a poporului, un fel de sugestie de idei și de dorinți nouă avînd ca misiune de a îndrepta efectele rele ale moștenirei fiziologice și psihologice. De aceea trebuie stabilită comunitatea senzațiilor și a sentimentelor; adică pentru a asigura sinergia socială trebuie produsă simpatia socială.

Astfel el e estetician și moralist, dar morala sa pleacă totdauna de la estetică. În această privință e așa de logic încît teoria binelui e o minunată deducere exactă din definiția frumosului.

Pentru dînsul e frumos tot ce păstrează vechea claritate și puritate a liniilor, tot ce-i armonic cu sine însuși, tot ce nu simte încă artificialul. Unde munca omenească n-a schimbat și n-a stricat, n-a adaus și n-a luat nimic, natura e frumoasă. E frumoasă natura virgină, e fru-

moasă o frunză, o linie de orizont, o curbă de munte. Sunt frumoşi norii pentru că sunt sus şi plutesc măreţi şi nepăsători fără ca voinţa noastră să le poată face ceva. Tot ce nu ating oamenii e frumos. De aci vine acea regulă estetică ce formează fundamentul la Ruskin, despre pacea şi armonia liniilor.

Nu trebuie în natură şi în artă sforţări, munci, agonii, frămîntări şi opoziţiuni crude. „Unul din atributele marei arte este o mişcare înceată şi continuă sau o nemişcare desăvîrşită" zice el. De aceea clar-obscurul, lumina prea vie, culoarea prea strigătoare, sunt disonanţe cari n-au ce căuta în artă. Rembrandt a greşit, Michel-Angelo a greşit.

În pictură, numai şcoala care a înflorit înainte de Rafael e bună. De aci prerafaelismul care s-a răspîndit atît de repede nu numai în Anglia, dar în toată lumea cultă şi care a dus numele lui Ruskin în triumf pretutindeni unde arta şi problemele sale se puneau cu o adîncă şi încordată pasiune.

Această frumuseţe ideală a fost stricată, pîngărită şi batjocorită de progresul capitalist. Capitalismul a distrus frumuseţa şi armonia liniilor căci el a prefăcut văile în gropi de cărbuni, el a stricat puritatea liniilor munţilor, tăind şi săpînd mine şi tunele, el a umplut potecile înflorite de odinioară, cu praf negru şi asfixiant, el a desfrunzit pădurile verzi, înecîndu-le în fum de uzine. Pe unde a trecut capitalismul frumuseţa a pierit, pe unde a pierit frumuseţa, a pierit şi morala. N-a rămas în urmă decît o clasă trîndavă şi luxoasă, care nu face nimic, nepăsătoare faţă de artă, batjocoritoare faţă de ideal, şi o clasă săracă şi istovită de muncă şi de suferinţă, care n-are timpul şi nici libertatea de suflet trebuincioasă pentru a pricepe şi iubi arta.

S-a adus un argument în sprijinul concentrărei avuţiilor în cît mai puţine mîini; acest argument e că bogaţii întreţin luxul şi că luxul e trebuitor dezvoltării artei. Greşală! Luxul nu are de a face întru nimic cu adevărata artă; dimpotrivă, el e mai degrabă negarea desăvîrşită a acesteia. Deci, arta n-are şi nu trebuie să aştepte nimic de la clasa bogată.

Rămîne însă clasa de jos, dar aci se întîlneşte o altă piedică: mizeria distruge frumuseţa şi pune pe om în neputinţă de a pricepe în întregime o operă estetică. Distrugîndu-se frumuseţa se distruge morala şi astfel clasele de jos sunt ameninţate să înceteze cu totul de a mai trăi sufleteşte.

O reacţiune se impune. Trebuie preparate sufletele pentru a opri din vreme desăvîrşita distrugere a frumuseţei şi desăvîrşita decădere a sentimentelor.

Concepţia artistico-socială a lui John Ruskin se opreşte aci.

Dacă e adevărat că omul are de îndeplinit o menire ideală, dacă e adevărat că viaţa nu e o simplă faclă aprinsă pentru un moment într-o mare de întunerec, dacă e adevărat că fiecare din existenţele omeneşti cari se perindează în decursul veacurilor sunt o neîncetată şi treptată apropiere către perfecţia ideală, atunci menirea lui Ruskin a fost de a arăta generaţiilor viitoare adevărata religie, singura care deşi modernă cuprinde în sine esenţa tuturor religiilor. Încercările materialiste de a fonda o religie care să nu fie în contrazicere cu ştiinţa, cultul eroilor, sacrificarea pentru binele aproapelui, sunt toate încercări întemeiate pe utilitarism sau pe simple contradicţii *in adjecto*.

Religia pustnicului de la Brantwood are însă meritul de a păstra caracterul transcendental al vechilor religii fără a cădea în imposibilităţile lor.

Dante Gabriel Rossetti, Burne Jones, William Morris şi ceilalţi cari se făcură părtaşi ai lui Ruskin, admiseră aproape în totul teoriile maestrului. Şi atunci se văzu înflorind în Anglia acea şcoală literară care avu un răsunet aşa de mare şi zgudui din temelie toată estetica veche.

Dar în curînd se produce o reacţiune.

Swinburne care pleacă de la şcoala prerafaelită, în tot ce priveşte teoriile curat estetice, negă însemnătatea lor morală şi se restrînse numai la partea privitoare la tehnică.

Era o decădere.

Estetismul care se dezvoltă după aceea, purcede de la Ruskin, admițind arta ca supremul scop al vieței. Oscar Wilde, șeful recunoscut al esteților engleji, a luat de la maestru nu numai această mărire caracteristică a rolului artei ci și dușmănia sa împotriva formelor activității și a mișcării. În același timp, cum Ruskin ca pictor, introdusese în literatură modul de a vedea și judecățile din pictură, el merge și mai departe în această apropiere și întroduce în poezie tehnica intimă din artele plastice. Fără îndoială, considerații de acest soi ne-au dat bucăți admirabile: ele ne-au dat *Balada Închisorei* de Wilde și superba poemă *Apollon* de Lord Douglas.

Dar toată moștenirea primită de esteți de la Ruskin s-a mărginit aci. Însemnătatea socială a artei și dragostea de natură, nu numai că e negată, dar chiar trăsăturile caracteristice sub care sunt cunoscuți esteții de marele public sunt egotismul exagerat și dragostea de artificial. Legea negării pusă așa de bine de către Hegel, se adeverește și de data aceasta. Adevărații urmași ai lui Ruskin, singurii cari au păstrat moștenirea sa pentru a o da generațiilor viitoare sunt cei cari l-au negat.

Astfel esteții se prezintă, în dezvoltarea artei, ca niște mijlocitori neapărat trebuincioși pentru ajungerea unei trepte mai înalte și mai ideale. Făcîndu-se din artă supremul scop al vieței, poezia, pictura, sculptura au încetat de a mai cădea în grosolanele greșeli de odinioară cînd se făcuse din ele niște simple auxiliare ale unor idei cari nu aveau de a face întru nimic cu arta. S-a putut cultiva astfel o estetică liberă care a ajuns la un grad de perfecție necunoscut pînă aci. Condiția necesară pentru ca arta să se dezvolte liber era să se scape de anumite categorii corespunzînd unor forme inferioare pentru a putea trece mai departe. Esteții au făcut artei acest servici.

Cu aceasta nu s-a isprăvit însă rolul lor. Introducerea tehnicei intime a picturei în literatură e un alt merit al lor. Cunoscutul critic Rémy de Gourmont caracterizînd pe genialul estet belgian Maeterlinck, zice că

toată opera sa e „o viață trăită de ființe dureroase cari se mișcă în misterul unei nopți. Ele nu știu decît să sufere, să surîdă, să iubească. Cînd vor să înțeleagă, sforțarea neliniștei lor se face chin și revolta lor se stinge în suspine. Soarta lor e de a urca, de a urca mereu dureroasele trepte ale calvarului și a se izbi cu fruntea de o poartă de fier: astfel urcă sora Ygraine, astfel urcă și se izbește de cruzimea porței de fier fiecare din sărmanele creaturi ale căror simple și curate tragedii ni le dezvăluiește Maurice Maeterlinck".

Una din caracteristicele acestei școli e că chiar atunci cînd artistul nu a întrebuințat cuvinte luate din domeniul picturei sau al culorilor, el face o puternică impresie plastică sau vizuală de genul acelora care se găsesc atît de des la Flaubert. Astfel, în bucata citată sus din Gourmont, care e și el un fin estet, impresia întunecată și grandioasă e făcută fără să fi întrebuințat nici un cuvînt special. Maeterlinck în întregime lasă aceeași impresie sombră, de s-ar zice parcă anume că e un Rembrandt în cuvinte. Dimpotrivă, Adolphe Retté dă o impresie bogată de soare, flori, iarbă, rîuri, păduri, în sfîrșit toată minunăția unei calde amiezi de vară. *Une belle dame passa* va rămîne totdauna un model de superioritate la care s-a ajuns vrodată în artă. Emile Verhaeren a fost cu drept cuvînt asemănat cu un uriaș care călește de douăzeci de ani o uneltă stranie și magică, într-o peșteră de munte, unde bate fierul roșu, radios de reflexele focului, aureolat de scîntei. Dimpotrivă, impresia dată de Henri de Régnier e a unui „nobil singuratec care locuiește într-un vechi palat din Italia, unde sunt scrise pe ziduri embleme și figuri. El visează trecînd din sală în sală, coboară scările de marmoră către seară și se duce în grădinile pardosite ca niște curți, ca să-și viseze viața la umbra clarelor fîntîni, în timp ce lebedele negre trec pe lacuri, iar un păun, singur ca un rege, se îmbată de crepusculul de aur".

Dar ajunsă aci arta nu poate merge mai departe. Ea se oprește, deoarece a trece peste marginea care i se pune e a cădea în gol.

Partea uitată a ideilor lui Ruskin se răzbună; ea se impune ca absolut necesară căci altminteri tot mîndrul palat așa de fin, de strălucitor și de străveziu, amenință să se dărîme.

Întrebarea pusă de esteticianii moderni de pînă acum a fost: în ce condițiuni fenomenul care are o valoare etică ia o valoare estetică? Neîndoios că arta se caracterizează prin conținutul său moral în înțelesul larg al cuvîntului dar întrebarea e: cum impune arta intuiția sa morală?

Întrebarea era greșită. În România, ceea ce a făcut greșala studiilor lui Gherea, pe lîngă multele și eminentele lor calități, a fost și faptul că la artist se ocupa totdauna mai mult de partea sa etică decît de cea estetică.

Pusă în acest chip discuția era de prisos, căci orice s-ar zice, cu voie sau fără voie, orice fenomen estetic are o valoare etică. Chiar senzația e socială, căci omul nu poate face abstracție de faptul că înainte de toate e individ social și că individ în înțelesul metafizic, individ ca entitate absolut deosebită, nu există decît nominaliceşte.

Guyau a arătat de mult că „solidaritatea socială este principiul emoțiunei estetice celei mai înalte și mai complexe".

Arta adevărată cuprinde în sine profunda sa moralitate, căci emoția estetică are un caracter social.

Conștiința e o societate, o armonie între fenomene, între stările de conștiință elementare, așa că noțiunea de conștiință individuală e o noțiune simplistă care nu există și nici nu poate exista în realitate; ea e numai o entitate care a servit mult timp a ascunde un complex despre care abia acum începem a ne da seama bine. La dreptul vorbind, ceea ce s-a obicinuit a se numi conștiință individuală e mai degrabă o conștiință socială și tot ce se petrece în ea are un caracter social și armonic. Din această pricină e cu neputință să existe o senzație care să n-aibă răsunet în întregul organism.

Sentimentul frumosului este forma superioară a sentimentului solidarității și a unității în această armonie, astfel că plăcutul devine frumos cu cît cuprinde mai

multă solidaritate și sociabilitate între toate elementele conștiinței. Pe cînd o senzație sau un sentiment simplu — admițînd că ar putea să existe în realitate sub această formă curat ideală — nu vor fi niciodată estetice, combinate armonios ele vor avea totdauna această calitate. Aceasta arată că orice sentiment de plăcere are o oarecare intensitate de viață și de armonie, dar nu devine estetic decît atunci cînd inteligența îi prinde spontaneu armonia.

Și de ce ne vom ridica mai sus, de ce vom vedea partea socială a frumosului crescînd. Solidaritatea și simpatia deosebitelor părți din eul individual, constituie primul grad al emoțiunei estetice; solidaritatea socială și simpatia universală apare ca principiul emoțiunei estetice celei mai complexe și mai înalte. Aceasta din pricină că nu este emoțiune estetică fără emoțiune simpatică; deci arta are ca urmare faptul că mărește viața individuală făcînd-o să se confunde cu larga viață universală.

Dar dacă Guyau are dreptate — și toată știința modernă e gata să ne-o dovedească — atunci oamenii nu strică arta, cum pretindea Ruskin, ci, dimpotrivă, civilizația mărește sfera esteticei. Esteții moderni au înțeles în parte aceasta, cel puțin în mod intuitiv, cînd au introdus concepții noi în artă, așa că și din acest punct de vedere, modul cum au revoluționat ideile lui Ruskin a fost folositor.

De bună seamă că aceste negări și revoluționări de cari vorbim, vor face pe mulți să creadă că micșorează înrîurirea puternică a lui Ruskin. Nicidecum! Tocmai aceste negări și revoluționări, absolut necesare oricărei dezvoltări istorice a unei idei, au făcut ca ideea lui Ruskin să trăiască, să crească și să se transforme — căci transformarea e totdauna un semn de viață.

Datoria esteților viitori e să nege negarea ultimilor esteți, adică să răstoarne cele ce s-au susținut în sprijinul indiferenței sociale a artei și să adauge, pe lîngă perfecția tehnicei, valoarea sa morală.

Adevărații esteți sunt cei cari își vor îndeplini această datorie artistică și socială, împăcînd într-o sinteză superioară, antinomiile aparente de astăzi.

CRITICA NOASTRĂ LITERARĂ

E neîndoios că în producţiile artistice şi literare ale unei ţări critica joacă un rol de căpetenie. Cînd, acum treizeci de ani, d. Titu Maiorescu a început a-şi da la lumină primele sale critice, publicul român, obicinuit cu o naivă şi sentimentală admiraţie a tuturor operilor literare, a protestat. Toate modurile sale de a vedea şi a judeca erau răsturnate, toţi idolii la cari se închinase erau aduşi în faţa lumei şi discutaţi — şi marele public, compacta majoritate, nu iartă niciodată cuiva să-i discute idolii. Cu toate acestea critica pe care o introducea d-l Maiorescu nu era de loc ceva nou, şi în ţările apusene cu cultură literară întinsă şi cu tradiţia artistică făcută, ea îşi cîştigase de mult dreptul la cetăţenie. Dar publicul român nu voia să ştie aceasta. El ştia că avea cîţiva poeţi mari şi că acei poeţi — întocmai ca ghiveciurile d-lui Gherea — sunt mai presus de orice critică. El ştia că poezia e poezie şi că nu poate un om care vorbeşte în numele poeziei să emită păreri în privinţa regulelor artistice. El ştia ... Dar cîte nu mai ştia bunul nostru public român de pe la 1870?

Totuşi d-l Maiorescu era în dreptul său. Poezia e şi ea o producţie intelectuală, sufletească, întocmai ca şi oricare altă producţie de acest soi. Însă cum toate fenomenele psihice urmează în naşterea şi dezvoltarea lor anumite regule pe cari le studiază psihologia, era natural ca şi poezia să fie supusă acestei analize şi

din acest punct de vedere, critica, departe de a fi străină de fapt, era dimpotrivă foarte la locul său. Menirea sa era de a fi o psihologie a artei.

Pe de altă parte, oricît de personal şi de individualist ar fi poetul, nu e mai puţin adevărat că influenţa ideilor care se agită în jurul său se simte şi asupra sa şi deci o critică dreaptă şi bine condusă, fără a-i schimba personalitatea, va îmbogăţi pe artist cu noi idei şi noi amănunţimi tehnice.

E atît de adevărat aceasta încît în Germania admirabilile studii ale lui Winckelmann şi Lessing asupra artei eline au produs o întreagă mişcare clasică, care a avut un răsunet mult timp în urmă şi au hotărît apariţia unor opere a căror puritate de linii rivalizează de minune cu aceea a operilor antice. Şi fără îndoială că Goethe şi Schiller n-au fost puţin influenţaţi de aceste vederi.

În Anglia, ca să nu pomenim decît de o mişcare foarte recentă, John Ruskin prin volumele sale asupra pictorilor moderni a determinat o întreagă mişcare artistică şi literară care sub numele de Prerafaelism s-a răspîndit în lumea întreagă, provocînd un entuziasm fără seamăn.

Şi în Franţa, mişcarea romantică, care pe nedrept se atribuie lui Victor Hugo, se datoreşte mai mult criticelor doamnei de Staël şi ale lui Chateaubriand, precum şi criticelor lui Schlegel, făcute cunoscute la Paris de femeile emigraţilor.

D-l Maiorescu era aşadar conştient de rolul criticei şi ca dovadă că nu s-a înşelat e că toată mişcarea literară care a înflorit de la 1870 pînă la 1890 a fost influenţată de vederile sale.

De atunci încoace critica a luat o mare dezvoltare. După d-l Maiorescu a venit d-l Gherea, după d-l Gherea a venit d-l Petraşcu şi în urmă o mulţime de tineri cari măriră cîmpul cercetărilor.

Din nenorocire, tocmai mulţimea aceasta mare de critici, dintre cari mulţi se crezură chemaţi dar foarte puţini fură aleşi, aduse decadenţa de acum.

Tineri cari n-au priceput niciodată ce însemnează arta, băieți cari crezură că cei cîțiva ani de studii într-o facultate oarecare le dă dreptul de a se ridica în maeștri ai gustului și ai esteticei, se răspîndiră în lume cu pretențiuni așa de mari încît nu puteau fi asemănate decît doar cu marea lor ignoranță.

Raționamentul lor era simplu: o dată ce aveau în buzunar diploma de licență în litere, n-aveau oare și în cap știința unui maestru de estetică? O dată ce știau că Eminescu a murit la casa de nebuni, că Macedonski e un poet care nu e înțeles de lume, că Victor Hugo a fost un scriitor francez și că Goethe a iubit femeile din Weimar, nu erau oare, prin însuși acest fapt, în drept să hotărască totul ce se atinge de artă?

Și atunci ni se înfățișă acel spectacol trist și dezgustător: redacțiunile ziarelor mari și mici mișunînd de-o sumedenie de pierde-vară și de zgîrie-brînză, oameni cari puteau fi cizmari, croitori, agronomiști, cultivatori de sfecle, destilatori de zahăr, funcționari comerciali și orice altceva, numai critici de artă nu.

La *Adevărul* combătea un necunoscut care studiase dreptul și care în lungi și anoste critici literare discuta despre poezia franceză cu priceperea pe care trebuie s-o fi avut dobitocul din fabulă cînd judeca viersul privighetoarei. La *Drapelul*, combătea altul care făcuse matematicile și care părăsise ecuațiile cu două necunoscute în schimbul artei care pentru dînsul era mai mult decît o monstruoasă ecuație cu o mie de necunoscute. În sfîrșit, la *Românul*, un băiat pe care d-l Vintilă Rosetti îl amăgise cu acadele să părăsească liceul, combătea la nemurire, pentru arta naturalistă.

În așa stare ajunsese critica noastră! Și cu părere de rău trebuie să constatăm că nici o sforțare nu s-a făcut pentru a ieși din această stare.

De curînd într-un ziar — *nomina odiosa!* — criticul reputat al cronicei literare, vorbind de gruparea scriitorilor în clasici, romantici și esteți, spunea: „Criteriul acestor grupări a fost concepția artistică a autorilor, modul lor de a vedea un colț al naturei prin prisma temperamentului".

Pentru Dumnezeu! Criteriul artistic redus la modul de a vedea un colţ al naturei prin prisma temperamentului! Aceasta întrece tot ce se putea aştepta de la critica noastră, ca îndrăzneală şi ignoranţă.

Modul de a vedea un colţ a naturei prin prisma temperamentului e o concepţie artistică cu totul modernă şi n-a putut fi introdusă în poezie decît atunci cînd clasicismul şi romantismul, sfîrşindu-şi toate mijloacele lor tehnice, s-a simţit puternica nevoie de a se întoarce la natură ca o protestare împotriva idealismului prea forţat. Dar cum natura în sine, copiată aşa cum se prezintă — dacă aceasta e cu putinţă — n-ar fi artă ci simplă fotografie, se simţi nevoia de a se introduce un concept modificător. Şi atunci se introduse conceptul despre temperament.

Criticul de la ziarul cu pricina ar putea să caute mult şi bine în toate scrierile artistice apărute înaintea naturaliştilor, şi-l asigurăm că nu va găsi criteriul acesta. Dimpotrivă, clasicismul şi romantismul, dacă se deosebesc prin modul lor de a concepe tehnica, prin proporţia între trup şi spirit la clasicism, prin disproporţia între acestea la romantism, prin puritatea liniilor de o parte şi prin complexitatea lor de altă parte, prin claritate şi întunerec, prin stil şi prin alte calităţi cari toate se reduc în ultimul termen la deosebirea între modul de a cugeta al spiritului meridional şi al spiritului nordic, care a făcut opoziţia dintre Rafael şi Rembrandt, dintre templu şi catedrală.

Natura şi temperamentul sunt concepte cari au fost introduse în artă abia de Zola şi mi se pare că, din nenorocire, soarta lor a fost soarta născuţilor morţi.

Şi criticul nostru, mulţumit de năzdrăvănia afirmată cu atîta seninătate de cuget, trece înainte: „Cutare e naturalist pentru că înţelege literatura ca o oglindă exactă a vieţei, cutare e simbolist pentru că caută arta în frumuseţea exterioară, în formă".

Dar, iubite domnule Prostan, cum se potrivesc aceste două afirmări? Adineaori spuseşi că natura trebuie privită prin prisma temperamentului şi acum spui că arta trebuie să fie oglinda exactă a vieţei. Se potri-

vesc aceste afirmări așa de contradictorii? Și e cu putință o artă, o literatură, care n-ar fi nimic altceva decît o oglindă exactă, o fotografie?

Anton Bacalbașa susținea odată că pictura va dispare în viitor deoarece s-a inventat fotografia și cinematograful. Nenorocitul uitase că între pictură și fotografie deosebirea e că cea dintîi are viață și suflet pe cînd cea de a doua e moartă și că principala condiție a artei e să plasticizeze idealul, iar idealul nu poate fi lucru mort și fără suflet.

Chiar Zola, care a formulat pentru întîia oară acest criteriu în artă, a simțit pericolul și a recurs la modificarea naturei prin prisma temperamentului. La început conceptul despre temperament a fost numai un suport intelectual necesar pentru a explica introducerea conceptului real despre natură, dar în urmă a fost introdus și în practică. Cît despre romanele lui Zola meritul lor e tocmai că n-au urmat întru nimic teoriile criticului Zola, așa că *Germinal*, *L'Oeuvre*, *Rome* și celelalte bucăți sunt mai mult simboliste-sintetice decît naturaliste.

Iată dar cît de mult se pricepe criticul nostru în artă!

Unde însă ignoranța și îndrăzneala sa ating culmea, e în afirmarea că simbolismul caută arta în formă.

Simbolism, artă, formă! Dar atunci celelalte școli nu caută frumusețea exterioară, nu se ocupă de formă? Dar ce a făcut oare clasicismul dacă nu s-a ocupat de formă — și încă cu o îngrijire foarte amănunțită. Deosebirea dintre clasicism și simbolism, care nu e decît o nuanță din marea școală estetă modernă, stă tocmai în faptul că simbolismul introduce idei multe și noi, cugetări semețe și revoluționare și în privința aceasta e superior ca fond și clasicismului și romantismului. Ibsen, Hauptmann, Oscar Wilde, Maeterlinck se deosebesc tocmai prin această adîncime și îmbelșugare a ideilor, de înaintașii lor.

Că aceste idei au nevoie de imagini pentru a fi exteriorizate, e adevărat, și că aceste imagini au nevoie de inteligență pentru a fi pricepute, e de asemenea

adevărat, dar cine e de vină dacă criticul cu pricina, şi cei mai mulţi critici, îndeobşte, sunt aşa de săraci cu duhul?

În sfîrşit, eminentul nostru critic se întrece pe sine: „Nu s-a făcut încă o grupare durabilă a literaţilor dintr-un punct mai personal, din punctul de vedere al vieţei lor, al modului de a trăi în societate, al modului de a produce şi de a se inspira".

De minune! Nu e nevoie să ne mai căznim a împărţi pe literaţi în clasici, romantici, esteţi, ci dintr-un punct de vedere mai personal, din punctul de vedere al vieţei lor, adecă rolul criticei viitoare să fie a cerceta dacă poetul a fost proprietar, funcţionar, deputat, profesor, advocat sau simplu muritor de foame, cu sau fără diplomă. În cazul acesta s-ar putea împărţi tot aşa de bine poeţii în blonzi, bruni, scurţi, înalţi şi aşa mai departe.

Dar întru cît ar fi mai înaintată atunci critica în studiul operelor de artă? Fără îndoială că întru nimic.

Pentru că vezi d-ta, iubite Prostan, în critică e un principiu pe care nici nu-l bănuieşti: operele se clasează după factura lor internă şi după spiritul care le stăpîneşte. Şi e în artă un proces de evoluţiune internă la fel cu cel din lumea animală; de acest proces de evoluţiune trebuie să ţină seamă critica.

Dar acestea sunt lucruri cari îţi sună cu totul ciudat, nu e aşa?

Şi acum — *ex auribus asinum!*

După critica pe care o face Prostan se pot judeca toate celelalte critice cu cari ne hărăzesc de la un timp încoace ziarele noastre. Aceeaşi lipsă de metodă, aceeaşi lipsă de sistem şi mai cu seamă aceeaşi lipsă de cunoştinţe necesare le caracterizează. Nu e nimic sigur, nimic temeinic în toate năzdrăvăniile ce ni se aruncă la picioare cu atîta nerușinare.

Ceea ce e trist însă e că presa română, care de o bucată de vreme a apucat o cale atît de frumoasă şi de demnă, îngăduie în sînul său astfel de elemente.

Într-un număr viitor vom reveni.

POEZIA NOUĂ

I

Între numeroasele curente cari stăpînesc literatura modernă e foarte greu a deosebi, la început, o tendință unitară care să servească de legătură fundamentală între producțiunile practice ale timpului. De aceea și criticii se simt încurcați, în încercările lor de caracterizare generală; pămîntul tare le lipsește de sub picioare, nota dominantă dispare în simfonia notelor secundare și bietul critic se vede nevoit a se mulțumi cu afirmări vagi, cu aprecieri provizorii.

Cu toate acestea, dacă se ascultă bine concertul acesta uriaș, atunci se distinge încetul cu încetul, din valurile adînci ale notelor nesfîrșite, din cantilenele duioase cari plîng pe coarde albe de viori răzlețe, o notă gravă și sonoră care se ridică liniștită și măreață pînă ce se impune cu o puternică stăpînire tuturor celorlalte note. E un *laitmotiv* serios și dulce care vorbește fiecărei simțiri după taina durerei sale și care sună maiestatea sa cu o putere de emoțiune și de evocație care nici n-a putut fi bănuită măcar pînă acum. Celelalte note pot să se stingă și să apară iar, cantilenele pot să se piardă ca o ușoară adiere de vînt în pacea serei, dar laitmotivul rămîne; și chiar dacă dispare o clipă, ca soarele care la un colț al drumului nu se mai vede, el reapare din nou peste puțin, mai puternic, mai serios, mai sonor și mai maiestos.

Acest laitmotiv care stăpînește poezia modernă e simbolismul.

Faptul e atît de recunoscut și recunoașterea sa e impusă cu așa de mare necesitate încît mirarea tuturor esteților n-a fost proastă văzînd în *Neue Freie Presse*, de săptămîna trecută, un articol scris anume pentru ziarul [. . .] vienez de către cunoscutul scriitor francez Camille Mauclair, care vestea, nici mai mult, nici mai puțin decît moartea simbolismului.

O clipă esteții au rămas încremeniți. Cum, arta sfîntă, arta lor, arta pentru care luptaseră ani lungi și dureroși era moartă, și ei cari o crescuseră și o dezmierdaseră din tinerețe nu știau despre aceasta nimic?

A trebuit să vină un copil pribeag, un fiu risipitor, ca să le aducă la cunoștință trista întîmplare?

Căci Camille Mauclair e în adevăr un fel de fiu risipitor ca și cel din *Biblie*. Intelectualismul său care-l semnalase de la început confraților, făcuse din el un fiu foarte iubit al literelor franceze și chiar dacă nu era un estet curat, totuși erau numeroase motive de a fi aplecat mai mult către arta nouă decît către cea veche.

Însă fapta sa de acum, deși surprinzătoare, se explică. Mauclair face parte din acei intelectuali cari n-au din intelectualism decît numele și unele calități cu totul neînsemnate și la cari patimele politice și personale sunt încă destul de tari pentru a-i arunca în o mulțime de lupte murdare și josnice. Astfel a fost afacerea Dreyfus în care s-au amestecat nu numai intelectuali îndoielnici ca Mauclair ci chiar esteți recunoscuți ca Pierre Quillard, dînd astfel prilej lui Rémy de Gourmont de a scrie un articol fulgerător împotriva lor. Articolul lui Gourmont l-a durut rău pe Mauclair și acesta, spre a se răzbuna, a început a înjura tocmai pe acei pe cari îi slăvea odinioară. Dar cum presa franceză nu voia să se facă răsunetul urilor și răzbunărilor meschine ale lui Mauclair, acesta a fost nevoit să se îndrepte către presa germană și astfel se explică articolele din *Zukunft*, *Neue Freie Presse* și alte reviste și ziare germane.

În ultima sa expunere, care le cuprinsese pe toate celelalte dinainte, Mauclair spune: „Moartea lui Stéphane Mallarmé însemnează, mai mult decît moartea lui Paul Verlaine, sfîrșitul unei mișcări în proză și poezie care e cunoscută în istoria literaturei franceze sub numele de simbolism. Această mișcare apăru la 1884 și se stinse la 9 septembrie 1898 cu marele estet care a fost principalul său reprezentant".

În două fraze, cel puțin două lucruri neadevărate. Mișcarea simbolistă n-a apărut la 1884; anul acesta poate fi privit cel mult ca anul în care mișcarea s-a afirmat în liniile și contururile sale hotărîte.

Dar pentru ca să se afirme în linii și contururi hotărîte, o mișcare trebuie să existe de multă vreme, să facă mult drum, să numere mulți oameni. Și de fapt așa și este. Mișcarea simbolistă franceză s-a dezvoltat cu încetul de la Charles Baudelaire, și în timp ce romantismul creștea și se dezvolta în mijlocul laudelor politicoase ale academiei și a aplauzelor zgomotoase ale mulțimei, în timp ce naturalismul se anunța cu sunete de tobe sparte de bîlci, ea mergea încet dar sigur către ținta sa supremă. Școala belgiană — și Mauclair trebuia să știe mai bine ca oricine că școala belgiană s-a dezvoltat înainte de 1884 — a venit și a întărit-o cu puteri noi, astfel că în curînd simbolismul reprezintă singura artă cu putință nu numai în Franța, ci și în Anglia, Germania, Norvegia, Italia, Spania.

Crede Mauclair că o mișcare atît de întinsă și de puternică poate dispare cu un singur om? El, care se făleşte de a fi un cunoscător adînc al fenomenelor sociale și un cercetător subtil al fenomenelor psihice, trebuie să știe că asemenea fenomene au pricini mai adînci decît voința unui individ.

Stéphane Mallarmé a fost numai cel mai genial reprezentant al mișcărei iar nicidecum întreruperea și pricina ei.

„Această mișcare simbolistă a fost de origină engleză și germană și e caracterizată prin trei lucruri, îndeosebi: reforma prozodiei clasice franceze și transformarea ei într-o proză poetică care nu e legată nici de rimă,

nici de cezură nici de altă formă metrică; deasa întrebuinţare a alegoriei, a legendei şi a metaforilor în literatură; introducerea idealismului lui Hegel, a misticei şi a metafizicei în operele de artă."

Introducerea idealismului lui Hegel — şi nu al lui Fichte şi Schelling cum pretinde Mauclair în altă parte— caracterizează numai pe Mallarmé; cît despre reforma prozodiei clasice franceze ea e comună tuturor simboliştilor. Însă tocmai în această reformă stă simbolismul şi nu întrebuinţarea alegoriei, metaforilor şi a altora de soiul acestora.

Ceea ce caracterizează tehnica poetică a simboliştilor e izolarea senzaţiilor şi darea lor printr-un echivalent de imagini. Pe cînd la clasici modul cum e dată senzaţia e adecvat cu senzaţia, pe cînd la romantici senzaţia e hiperbolizată, la simbolişti ea e dată printr-un echivalent care e determinat şi el prin modul de a se impresiona al artistului. De aci impresionismul ca procedeu tehnic, aşa de celebru în pictură.

Cît despre alegorii şi metafore ele nu formează niciodată o trăsătură distinctivă pentru simbolişti căci se găsesc — şi încă în mai mare cantitate — la toate celelalte şcoli.

Ceea ce e ciudat însă e că Mauclair crede că toată afacerea se reduce la reforma prozodiei care, după dînsul, a dus la transformarea poeziei în proză poetică, ca şi cînd n-ar şti ce deosebire prăpăstioasă e între una şi alta. „Reforma prozodiei a fost cerută de măreaţa lirică liberă a lui Shelley, Tennyson şi Swinburne."

Fără îndoială că Shelley şi Swinburne — şi întrucîtva chiar şi Tennyson — au înrîurit foarte mult asupra noii poezii franceze, ieşită de pe urma admirabilelor poeme, aşa de turburătoare, ale lui Baudelaire, dar nu e mai puţin adevărat că această înrîurire n-a urmat o cale aşa de simplistă ca aceea pe care o arată Mauclair. Shelley a înrîurit mult, ca concepţie artistică, asupra lui John Ruskin şi acesta, în numeroasele şi frumoasele sale studii asupra artei, a determinat o întreagă mişcare simbolică în pictură care s-a întins

în curînd și la poezie, puțin timp după ce scrierile lui Rio asupra artei ombriene și romane, făcuse cunoscut lumei deliciosul prerafaelism mistic. Mauclair, scriitor francez care crede că cunoaște așa de bine mișcarea artistică din țara sa, ar trebui să cunoască pe Rio căci e compatriot cu dînsul și nu poate fi lăsat afară, cînd e vorba de a se studia o mișcare, ca simbolismul cu care acesta din urmă e așa de strîns legat.

Dante Gabriel Rossetti, poet și pictor, Charles Algernon Swinburne, și toată școala poetică estetă engleză a înrîurit asupra simbolismului francez nu atît ca reformă a prozodiei — pentru aceasta Wagner și simfonia modernă au făcut mai mult — cît ca introducere a ideilor mistice și a culoritului nuanțat și subtil.

II

Înrîurirea directă a d-lui Shelley și mai cu seamă a lui Edgar Poe se simte mai mult asupra lui Baudelaire și numai prin mijlocirea acestuia asupra marei treimi: Jules Laforgue, Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, ale cărei momente de strălucire ating culmea pe la 1873, deci cu mult mai înainte de epoca fixată de Mauclair.

Deci, și în privința aceasta, criticul nostru greșește și nu atît din neștiință pe cît din rea-voință.

Dînsul urmează: „Mișcarea estetă se ridică la o poezie care, ce e drept, nu e mai bogată în culori și mai plastică decît romantică, dar care e înainte de toate muzicală și de o excepțională bogăție de sunete."

Bogăția de culori nu e caracteristică tuturor romanticilor. Afară de Chateaubriand și Victor Hugo care au, în adevăr, un colorit foarte puternic, ceilalți nu s-au ridicat de loc mai presus de sfînta mediocritate. Celebra George Sand și tot atît de celebrul Lamartine nu sunt cu nimic mai puțin coloriști și ceilalți nu fac nici măcar cît osteneala de a-i cerceta. Afară numai doar dacă Mauclair nu ar fi voind să treacă printre romantici pe Théophile Gautier, după cum a făcut un critic cu mari pretenții care vorbind de autorul superbelor *Emaux et Camées* îl trece printre romantici pentru că a fost cîndva prieten cu Victor Hugo și pen-

tru că, îmbrăcat cu jiletcă roşie, a luat parte la întîia reprezentaţie a lui *Hernani*. Cum se vede, slab motiv; şi dacă un ridicul critic român a făcut aceasta, nu înţelegem ca şi Camille Mauclair, care în orice caz e mai mult decît un Prostan oarecare, s-o facă.

Şi chiar întru cît priveşte culoritul măiestrit al lui Victor Hugo, criticul greşeşte cînd îl pune mai presus de culoritul simboliştilor. Oare Mauclair nu a cetit minunata *Après-midi d'un faune* a lui Mallarmé? Nu cunoaşte *Les Fètes Galantes* ale lui Verlaine şi scînteietoarele poeme ale lui Verhaeren? Mai mult, mai fin şi mai nuanţat culorit decît în acestea, cu greu s-ar putea găsi chiar în Hugo.

Însă, Mauclair a judecat aci ca majoritatea compactă care nu e izbită decît de culorile strigătoare, întocmai ca sălbaticii. În cazul acesta are dreptate. La Hugo culorile sunt date dintr-odată, trăsăturile sunt grosolane, nuanţele nu se văd de loc, aşa că de multe ori tablourile sale seamănă mai curînd cu tablourile de bîlci sau cu roşile firme comerciale, decît cu tablourile adevărate. Dimpotrivă, la Gautier, Verlaine, Mallarmé, Verhaeren, culorile sunt date cu îngrijire, fin nuanţate, delicate şi trăsăturile sunt de mînă de maestru. E firesc dar ca artistul sincer să aleagă pe acestea din urmă. De altminteri nu vede Mauclair unde a dus culoritul romanticilor? La cromolitografiile tristului domn Coppée!

În loc de a recunoaşte acestea, Mauclair afirmă că evoluţiunea simboliştilor are ca punct de plecare pe Lamartine.

Lamartine punct de plecare al simboliştilor? Dar înaintea lui Laforgue şi Verlaine, Leconte de Lisle, care nu era simbolist, a arătat sentimentele adevăraţilor poeţi faţă de Lamartine, acest poet îndoielnic, acest strigător de lucruri comune, acest propovăduitor de adevăruri banale şi de frumuseţi ieftine. Ce era să ia şi să transforme simboliştii de la dînsul? Prozodia sa care n-avea nimic deosebit? Ideile sale cari n-aveau nimic nou? Tehnica sa internă care avea ea însăşi nevoie de multe îndreptări? Fără îndoială că nu. Atunci ce? Mauclair ar fi foarte încurcat să spună.

„De fapt simbolismul n-a fost niciodată o mişcare unitară şi organizată, ci numai un nume general pentru o mulţime de artişti foarte deosebiţi cari se apropiau între dînşii numai prin idealismul operilor lor."

Nu numai idealismul e comun tuturor simboliştilor ci şi tehnica internă şi cînd se judecă o operă de artă, totdauna trebuie să se ţină socoteală, în primul loc, de această tehnică; ea e principiul intern după care se face evoluţiunea sa şi deci e factorul determinant în studiul său. Mauclair face aici o omitere conştientă şi nu se deosebeşte, în această privinţă, de eminentul nostru Prostan, decît prin faptul că la acesta omiterea e inconştientă.

De altminteri individualismul simboliştilor e spre lauda lor, căci numai astfel se poate păstra neatinsă personalitatea fiecărui artist şi sunt păziţi de a cădea în imitaţiile de prost gust ale romanticilor.

Mauclair vede însă în acest fapt o slăbiciune a lor şi chiar cutează a spune că Henri de Régnier, Francis, Vielé-Griffin, Stuart Merrill, André Gide şi Rémy de Gourmont, s-au întors de la simbolism spre clasicism sau spre — *risum teneatis!* — naturalism.

E drept că dintre aceştia Henri de Régnier a dovedit în ultimele sale opere o întoarcere spre clasicism, dar aceasta nu se datoreşte unor convingeri literare, ci unor convingeri mai mult casnice, de cari nu e străin un oarecare socru al său numit Hérèdia. Dar ceilalţi? Ceilalţi întorşi de la simbolism! Pretenţia e ciudată şi aş vrea să văd pe Rémy de Gourmont altundeva decît în capul vitezei mişcări moderne unde stă cu atîta glorie. Ceilalţi, ca şi femeia lui Cezar, nici nu pot fi măcar bănuiţi, iar cît despre André Gide, asupra căruia criticul stăruieşte mai mult, n-ar avea decît să cetească Mauclair *Prométhée mal enchainé*, apărut astă-vară, şi va vedea ce simbolism puternic, înălţător şi de un frumos idealism face încă Gide.

Deci toate afirmaţiile criticului privitoare la sfîrşitul simbolismului sunt zdrobite de însăşi faptele vădite şi pipăite cari se urmează în lumea artistică.

Dar Mauclair vrea cu orice preț să răstoarne: „Evoluția ideilor stăpînește toate și se poate spune că după moartea lui Mallarmé s-a arătat o întreagă generație de poeți care n-a făcut din simbolism cercul speranțelor și a năzuințelor lor". Și citează mișcarea naturistă cu Saint Georges de Bouhélier, care, după ce s-a acoperit de ridicul, a căzut îndată.

Într-un singur loc pare a avea Mauclair dreptate. E acolo unde ridică împotriva școlii estete școala lui Mistral, clasică și simplă. Ideile felibrilor sunt în același timp literare și sociale. Joachim Gasquet, Paul Souchon, Emmanuel Signoret, Marc Laforgue, sunt niște poeți foarte bine înzestrați și lirica lor, curată de orice simbolism, e de o claritate simplă și de o pasiune nobilă.

Din nenorocire toți aceștia sunt poeți mici cari sunt osîndiți să rămînă așa cum se află din pricina lipsei lor de evoluțiune.

Sunt însă alți doi în Provença pe care Mauclair nu-i citează pentru că nu-i dă mîna, deși acești doi fac cît toți ceilalți la un loc. E vorba de Fourés și de Francis Jammes, al cărui mistic *Angélus de l'Aube* e de un simbolism zguduitor. Și fără îndoială că viitorul va fi al acestora.

Ideile sociale și politice pure în poezie și-au avut rostul lor odinioară; dar arta prin care trăiau ele era o artă inferioară și de aceea a trebuit să dispară pentru a face loc alteia. Iar deosebirea între poezia provençală adevărată și poezia simbolistă nu stă în ce crede Mauclair ci în opoziția, mult mai adîncă, dintre spiritul antic și cel modern. Dar despre aceasta vom vorbi cu altă ocazie, în alt articol.

Nu putem termina însă articolul de față înainte de a ne aminti reaua-credință a lui Mauclair care a trecut prin toate școlile, s-a închinat la toate icoanele și a sfîrșit prin a înjura tot ce adorase odinioară. Într-un superb rechizitoriu pe care i l-a făcut odată Rachilde, admirabila estetă, după ce-i arunca în față toate mișeliile sale literare, îi punea o ultimă întrebare: „Și acum, în ce școală vei mai intra?"

Cu cît mai mult temei i se poate pune întrebarea aceasta acum!

STAVROPOLEOS

Zilele acestea eminentul nostru pictor Ludovic Bassarab, în urma însărcinărei date de Ministerul Cultelor, a început copiarea pe pînză a tablourilor bisericei Stavropoleos, unul din cele mai vechi şi mai bogate din monumentele religioase ale noastre. Cine a urmat cu destulă luare-aminte dezvoltarea artelor frumoase române în ultimul timp şi cunoaşte exactitudinea şi minuţiozitatea adorabilă cu cari îşi execută Bassarab lucrările precum şi dragostea de cizelator florentin pe care o pune în toate amănunţimile, nu se va îndoi un moment de deplina reuşită a întreprinderei artistului. Şi dacă s-a făcut vreodată vreo alegere nimerită de către lumea oficială, cred că această alegere s-a făcut acum.

Monumentele noastre religioase sunt foarte puţine la număr. Cîteva biserici şi monastiri în Bucovina datorită neamului strălucit al Muşatinilor şi mai cu seamă lui Ştefan cel Mare, cîteva biserici în mijlocul cîmpurilor de biruinţă strămoşească în Moldova, o monăstire în Muntenia şi vreo două în Oltenia, aceasta e toată moştenirea artistică şi scumpă ce ne-a rămas de pe urma glorioasă a vechilor domni. Neamul Bassarabilor şi neamul Muşatinilor, cu mare rîvnă de ţară şi de lege, ne-au lăsat multe şi frumoase aşezăminte, dar vremurile întunecate prin cari am trecut pe multe le-au sfărîmat şi pe multe le-au întunecat. Iar puţinele cîte au rămas

amenință din an în an să se năruiască ducînd cu dînsele visul și gloria noastră. De aceea se impune ca o adîncă necesitate miniștrilor de culte a îngriji din vreme pentru restaurarea lor în formă primitivă.

Biserica Stavropoleos nu are vechimea legendară a monastirei Tismana sau a altarului de la Putna. Ea e clădită cu mult mai încoace, în niște timpuri cînd influența străină răsăriteană se simțea foarte mult. Dar deși n-are istoria glorioasă a altora, totuși e de un interes deosebit pentru istoria dezvoltărei artelor în România.

Mică, alături de marele palat al poștelor, ea alcătuiește o clădire bizantină de un stil foarte hotărît.

Pridvorul e sprijinit pe patru coloane de piatră în care forma primitivă greacă e foarte degenerată. Acestea sunt îmbrăcate în ornamente de frunze cari se învîrtesc în spirală de jos în sus, fără a reproduce un tip anumit din natură, dar totodată fără a ajunge la tipurile fantastice din Orientul depărtat, după cum vom vedea că a ajuns în altă parte.

Pe jos e pardosit cu lespezi de piatră cari la un capăt și la celalt sunt pline de inscripții. Sub acestea se odihnesc doi arhimandriți greci; inscripțiile de dasupra pietrelor vorbesc de viața lor.

Sus, pridvorul e acoperit de o cupolă și două bolți. Cupola, foarte îngustă, are în fund pe Sfîntul Ioan înconjurat de un nimb care în aurul său aprins arde ca un soare de apocalipsă. Pe cele două bolți lăturalnice sunt patru tablouri de glorii. Printre acestea sunt Înălțarea Domnului, Înălțarea Sfintei Marie și Înălțarea crucei. Dragostea cu care sunt lucrate aceste tablouri arată cît de bine și de minunat se potriveau subiectele acestea de bogăție și mare pompă cu sufletele bizantine. Trăsăturile sunt simple și pozele aproape hieratice: aci avem a face cu arta bizantină de o concepție foarte primitivă. Nimburile însă domineză tot fondul prin aurul lor deschis și fără voie amintesc, prin culoarea lor fundamentală și uniformă, ca și prin simplitatea lor cu totul naivă, modeluri asiatice.

În peretele de la răsărit, acoperit de tablouri, se deschide în două, ușa sculptată care duce în biserică, ușă de lemn greu și solid de parcă ar fi de fier. Deasupra ușei e actul lung al clădirei, săpat într-o lespede. Biserica a fost clădită „în anul de la spășenia lumei 1724". Pe partea de jos a peretului se desfășoară, de o parte și de alta a ușei, două ornamente cari pornesc de la o floare și ajung la figuri geometrice.

Florile sunt fantastice și natura cu totul orientală a ornamentelor e vădită. Unul din tablourile de sus înfățișează arderea celor trei proroci din cari unul are ochii așa de aprinși încît, prin strălucirea lor ciudată, dată printr-un punct fix pus dintr-o singură trăsătură, amintesc ochii scribului egiptean unde de asemeni printr-un mijloc foarte artificial se obține un efect uimitor. Concepția e vrednică de tot ce poate fi mai primitiv. Prorocii, în poze țeapene de un extaz indian, ard în flăcările focului aprins de jos, în timp ce un înger apărînd dintr-un paradis înconjurat de un zid foarte gros, le întinde cununa muciniciei de sus. Focul, îngerii, prorocii, alcătuiesc trei grupuri distincte între cari numai credința ori tradiția pot găsi o legătură. Simplicitatea desenului și a culorilor e izbitoare. Focul e făcut numai cu cîteva trăsături foarte lungi, cafenii. Persoanele sunt conturate în linii grosolane și culorate numai în cîteva fețe.

Înlăuntru, biserica, pînă la catapiteasmă, e despărțită în două prin alte patru coloane sculptate.

În mijloc, cupola cea mare se ridică întunecată, mărginită de o parte și de alta de două bolți joase. Se vede că înainte cupola trebuie să fi fost mult mai înaltă și mai luminoasă decît acum, pentru că în timpul de față întunericul din ea face cu neputință distingerea oricărui tablou. E un fel de noapte adîncă și grea care cade din înălțime, bună numai pentru vis. Şi dacă artiștii de odinioară au voit să taie anume cupola în acest chip și pentru acest scop, atunci și-au ajuns planul pe deplin. În nici care alta din bisericile românești visul nu e mai creștinesc și mai mistic decît în această biserică, unde întunericul cade așa de liniștit în mijlocul luminei palide care năvălește în valuri pe ferestrele mărginașe.

Şi ce tablou de uimitoare efecte de lumină s-ar putea crea din îngenunchiarea estetică a unui tînăr în punctul unde întunerecul cade mai puternic, pe cînd împrejur lumina străluceşte ca un nimb!

În faţă, catapiteasma încărcată în aurării şi argintării parcă ar sta să se prăvălească de greutatea bogăţiilor. E o risipă de poleială pe care numai imaginaţia crescută în cultul împăraţilor şi pompelor bizantine o putea face. Deasupra tîmplei, crucea se înalţă în întunerec ca un gest fin într-o seară.

Una din icoanele catapitesmei e un Crist brun, frumos, dar fără o expresie deosebită. Coroana şi mînile îi sunt de argint adevărat şi greu. Acelaşi lucru e şi cu Crist de deasupra uşilor împărăteşti: tot brun, tot fără expresie deosebită şi tot cu coroană de argint pusă peste nimbul de aur.

Ceea ce se căuta în această artă nu era niciodată o expresie deosebită, un semn de duioşie, milă sau iubire, ci numai reprezentarea convenţională şi tradiţională a feţei, aşa după cum stabiliseră canoanele sfinţilor părinţi. Lumea se obişnuise cu această tradiţie, şi-o apropiase şi între sufletul său şi tablourile artiştilor se stabilise o legătură puternică şi tainică. Un cap de Crist primitiv deştepta în mintea vechilor credincioşi o întreagă asociaţie de idei şi efectul voit de artist era produs. Era un simbolism naiv dar pe care tradiţia îl popularizase şi îl apropiase de mintea tuturor.

„Artiştii bizantini exagerară simetria compoziţiunilor lor; au mai puţină uşurinţă şi delicateţă decît grecii şi concepţia lor despre frumos este mai greoaie şi mai puţin vie; cu toate acestea au aplicat cîteva din regulele principale ale esteticei vechi şi aceasta ajunge pentru a da producţiunilor lor o valoare deosebită". Astfel vorbeşte Bayet, un bun cunoscător al artei bizantine.

Fără îndoială că la elementele artistice curat greceşti, luate de la bizantini, s-au amestecat şi altele luate de la orientali cari le-au dat gustul de bogăţie şi de lux ce formează o trăsătură caracteristică pentru toată această artă. Mai cu seamă tendinţa de a da într-un chip convenţional amănunţimile ornamentului e o tendinţă

orientală. Pe motivele pe cari le ia de la faună sau de la floră, arta reproduce adesea cu exactitate natura, pe cînd alteori o schimbă și dă tipuri artificiale cum s-a făcut din vechime în India, Persia și Asiria unde florile ciudate și animalele fantastice au împodobit întotdauna monumentele. Aceste creări de tipuri artificiale se făceau după anumite reguli de multă vreme fixate și bizantinii le-au urmat în totul.

Dar pe lîngă partea sa de imitație, arta bizantină a avut și o parte creatoare. „Ei îi revine meritul de a fi dat cea dintîi o fizionomie individuală deosebită concepțiunilor creștine... Artiștii au fost mai cu seamă izbiți de unele caractere dominante ale creștinismului: splendoarea religiunei triumfătoare, majestatea dumnezeiască, menirea apărătoare a sfinților, și au căutat să le exprime cu forța. Astfel se explică cum, cu toată varietatea subiectelor, arta bizantină are foarte multă uniformitate; se vede că se învîrtește necontenit asupra acelorași idei. Credința cu tipuri hotărîte, cu concepțiuni puține, este o trăsătură comună tuturor religiunilor: spiritul popular pune în ele un înțeles sfînt și ar privi ca o profanare capriciul liber al artiștilor".

De altminteri chiar părinții din Conciliul de la Niceea hotărîseră pictorilor libertatea concepțiunilor. „Icoanele trebuiesc zugrăvite nu după fantasia artiștilor ci după legile și tradițiunile aprobate de biserică. Căci sfîntul Vasile ne învață că trebuie să cinstim tot ce e din vechi... Pictorii n-au altă datorie decît să execute; numai sfinții părinți trebuie să poruncească și să facă reguli".

Aceasta fu arta care din Bizanț, trecînd în Toscana se dezvoltă în atelierele mozaiștilor din Ravena formînd acea pictură în care tipul tradițional este cu statornicie reprodus. Paul Mantz în frumoasa sa monografie asupra școalei din Florența o caracterizează astfel: „Pictura e făcută atunci din somptuozități și din rigiditate; ea e încărcată de aurării, dă cărnurilor colorațiuni brune a căror monotonie sistematică amintește modelul oriental, înmulțește pe panourile pe care le decorează ornamentele în relief, aureolele pline de raze, bogățiile bordurilor cu

siluete simetric complicate; dar figurile păstrează o înfățișare hieratică, gesticulația este sobră și expresiunea abia este tradusă în aceste icoane sfinte".

Mișcarea începe să se simtă abia cu Margaritone d'Arezzo ai cărei Cristoși cu fața de o îngrozitoare expresie de urîțenie, cu părul și barba ca niște ierburi sălbatice, răstigniți cu atîta zbuciumare barbară pe marea lor cruce grea, arată un fel de presimțire a dezvoltării viitoare. Cimabue, Giotto, Simone Memmi duseră pictura florentină la un arzător și pasionat misticism al cărui principal reprezentant fu un călugăr auster și dulce Fra Angelico da Fiesole, pictorul sufletelor credincioase, poetul visului dumnezeiesc. În sfîrșit cu Masaccio, Fra Filippo Lippi și Sandro Botticelli, școala florentină ajunse la Leonardo da Vinci și prerafaelismul se sfîrși.

Abia în 1831 Rio publică întîiul său volum asupra artei creștine intitulat *La poésie chrétienne*: *forme de l'art.* Pentru Rio arta creștină n-a existat decît în virtutea idealului ascetic, și un pictor, chiar dacă ar fi cît de bun, îndată ce arată cea mai mică înclinare spre naturalism, trebuie privit ca păgîn și interzis. Rafael a introdus școala atenianǎ și școala atenianǎ a adus decadența lui Rafael, a inaugurat păgînismul în artă și a pregătit searbăda mitologie a bolonezilor și materialismul grosolan al lui Caravage.

Prerafaelismul astfel expus fu din nou introdus în pictură cu o strălucire fără seamăn de John Ruskin. De aci se răspîndi în literatură și se formă în o școală artistică universală cunoscută sub numele de simbolism, estetism.

DECADENȚA SCULPTUREI

Ceci tuera cela!
VICTOR HUGO

Săptămîna trecută telegramele din Paris ne-au vestit moartea sculptorului Falguière. Arta franceză pierdea într-însul pe unul din cei mai buni maeștri ai săi. Iubitor pasionat al naturei, Falguière mănuia marmora cu siguranța și preciziunea omului care se simte pe deplin stăpîn pe toate mijloacele întrebuințate pentru a da suflet materiei moarte. Creator semeț, variat, cu inspirație în mare parte romantică dar totdauna supusă studiului exact al formelor el lasă o operă de mare bogăție.

În 1872 cînd expuse pe *Ofelia*, numele său era de mult cunoscut în lume. Reputația sa pe drept cîștigată crescu mereu cu *Lamartine* unde fizionomia și ideea poetului sunt așa de bine întrupate, cu *Saint Vincent de Paul* în care mila și credința sublimă sunt traduse cu atîta elocință, cu *Diana*, *Nimfa vînătoare*, *Femeia cu păunul*, *Gambetta*. Cea din urmă operă a sa a fost statua lui *Alphonse Daudet* care s-a inaugurat de curînd la Nîmes. La întoarcerea sa din acest oraș, boala pe care o avea de cîtăva vreme se înrăutăți și curînd marele artist se stinse, cu toate că operațiunea pe care o suferise în ultimele momente reușise în chip strălucit.

Ar fi o nedreptate dacă am pretinde că moartea sa n-a avut nici un răsunet dureros în lumea artelor. Dar acest răsunet s-a mărginit într-un cerc foarte strîns și a trecut foarte repede.

Numărul cel mare al artiștilor și al literaților precum și lumea care formează majoritatea compactă nu s-a oprit nici măcar o clipă din searbăda sa cale pentru a saluta cu un ultim semn de prietenie pe marele artist care dispărea. Gloata avea alte griji, gloata nu se interesa de arta divină. Expoziția franceză, războiul african, situația în Filipine, prînzurile prințului de Galles, revistele de gust îndoielnic de prin cazinurile pariziene, acestea sunt în discuție, acestea înfierbîntă vorba și gestul, acestea stîrnesc pasiunea, nu un biet artist care vorbea inimei și minței de lucruri fără nici o legătură cu actualitatea arzătoare.

S-au găsit unii cari au atribuit această nepăsare faptului că atenția publică a fost ocupată aiurea. Se poate! Dar după cum atenția publică se ocupă cu expoziția franceză, putea tot așa de bine să se ocupe și cu cel care contribuise atît de mult la înălțarea artei franceze.

Sculptura pierde pe zi ce trece din credincioși. În Franța, unde numărul sculptorilor era așa de frumos odinioară, au rămas foarte puțini din pasionații marmorei care vibrează. În Germania, unul din cei mai bine înzestrați artiști, Hildebrandt, face mai mult metafizica sculpturei decît adevărată sculptură. În tratate foarte subtile, el caută să stabilească după formule apriorice condițiunile pe cari trebuie să le îndeplinească o operă de artă din punctul de vedere plastic. Fără îndoială sîrguința aceasta e frumoasă și nobilă, dar nu credem că sculptura să tragă mari foloase din ea. Marii artiști greci cari au creat atîtea capete de opere nu cunoșteau, de bună seamă, nici una din aceste subtile discuții teoretice și totuși aceasta nu i-a împiedicat de a fi cei mai desăvîrșiți evocatori ai frumuseței divine în marmoră. În Austria, unul din profesorii cei mai bine reputați, Edmund Hellmmer, a părăsit și el dalta pentru condei și o ultimă publicație a sa a făcut adevărată senzație în lumea artelor. Profesorul vienez se plîngea înainte de toate că în sculptura de azi nu se crează nimic care să poarte pecetea individuală. Pe cînd ceea ce caracteriza marile opere din vechime era trăsătura individuală caracteristică, în marmorile de

azi această caracteristică lipsește cu desăvîrșire și operele sunt tot așa de șterse ca și personalitatea autorilor lor care se pierde în uniformitatea mulțimei fără nume. Sculptorii de astăzi n-au stil; sculptorii de astăzi sunt numai niște modelatori. „Între artiștii cari crează astăzi cunosc abia cinci sau șease cari se pricep binișor în artă, abia unul care e în stare să-și toarne și să-și cizeleze opera sa în bronz."

Ei știu să stăpînească tehnica primă dar cînd e vorba să toarne opera în material durabil, se vede că ea nu e crescută din marmoră și că e turnată din metal. Lipsa de simțire plastică apare.

Ceea ce apare în opera definitivă nu e o creare ci o copiare. De aceea nici nu e nevoie de un artist ci de un lucrător, căci orice lucrător, fără nici o cultură artistică, poate copia. În acest chip e firesc ca individualitățile formei și caracterul specific să se piardă.

Hellmmer crede că lucrurile s-ar putea îndrepta numai dacă școlarul ar învăța a lucra; să nu se mulțumească numai să desemneze și să modeleze, ci să toarne, să taie și să cizeleze în metal. Cu alte cuvinte, profesorul vienez crede că greșala vine de la școală și nu dintr-un șir de cauze de o însemnătate mai adîncă. În filozofie s-ar spune că greșala stă în interpretarea doctrinei și nu în doctrină însăși.

O epigramă de Schiller ne vine în minte. După victoria armatelor franceze în Italia, acum o sută de ani, aproape toate statuele care se găsiră în patria clasică a frumosului fură duse la Paris. Ce înfățișare aveau acele marmore în orașul revoluțiunei își poate închipui orcine! Și marele poet german spuse aceasta în cîteva versuri cari au făcut nu puțin sînge rău trufașilor cuceritori cari credeau că vor putea naturaliza arta elină. Adevărul e că nici o dată poporul parizian nu s-a pătruns de frumusețea pură a marmorei așa cum se pătrunseseră vechii greci.

Statuele păreau singuratece pe soclul lor rece și privirea lor rătăcea străină deasupra capetelor mulțimei care visa orice numai frumusețea senină care îmbătase pe Phidias și pe Praxiteles, nu.

Pentru timpurile noastre constatarea aceasta e mult mai adevărată și mai tristă. Astăzi lipsește și spiritul și tehnica și simțirea estetică.

Publicul n-are nici o legătură sufletească cu arta plastică și în zadar am căuta acea vibrare armonică și caldă care unea odinioară, într-o măsură așa de mare, pe artist cu poporul. Sculptura de azi nu e o artă a timpurilor noastre.

Sufletele moderne, doborîte de povoara viselor neguroase, nu pot înțelege fericirea ochilor cari se îmbătau altădată de armonia liniilor pure ale statuelor. Frumusețea acestora plutește prea mult deasupra micilor fapte zilnice pentru ca să fie pricepută de niște minți cari nu trăiesc decît din înnodarea acestor mici fapte zilnice.

D-l Maiorescu, poate ultimul clasic rătăcit printre români, spunea odată cum la o întrunire publică, dezgustat de frazele reci, searbede, lipsite de armonie și de culoare cu care oratorii de bîlci ai unui partid politic discutau la o întrunire plebeiană de la Dacia chestiuni mici, vulgare și pătimașe, avu deodată, printr-un ciudat contrast sufletesc, viziunea clară a formelor superbe ale lui Apollon de Belvedere. Ce sus era acesta, deasupra politicianilor cari convocaseră poporul capitalei pentru a denunța infamiile guvernului!

Numai acest înalt idealism explică pe Phidias, pe Praxiteles, pe Michelangelo, pe Donatello. Sub un cer pururi senin, într-o atmosferă străvezie și caldă, în vecinătatea mărei sonore de ritmurile valurilor, oamenii trăiau o vieață de negrăită fericire și idealul înflorea în toată strălucirea sa împărătească.

Acum nimic din toate acestea. Idealul a pierit; materialismul a înlocuit totul. Puținii oameni cari au proclamat domnia spiritului în ciuda strigătelor zgomotoase ale mulțimei s-au refugiat în negurile visului germanic, în lumea simboalelor și a întunecimelor rugilor triste. Sufletele noastre s-au întunecat ca o seară a patimelor peste care s-ar lăsa vălul negru al durerilor.

Nu mai avem sculptură clară, avem pictură, muzică și poezie, de o întunecată durere. Phidias a pierit; Sascha Schneider, Wagner și Maeterlinck sunt domni în scaun.

Visul a omorît viziunea, negura a nimicit azurul. ... Și vom merge înainte ca niște rătăcitori pierduți în ceața amurgurilor triste, în timp ce privirile noastre se vor întoarce nemîngîiate îndărăt, acolo unde Pan își suspină cîntul pe flautul său rustic, la umbra albelor statui ale nimfelor cu trup armonios, cu mișcări ritmice.

O, alba elegie care moare!

TEATRUL NAȚIONAL

Stagiunea obișnuită a Teatrului Național s-a închis de curînd și peste cîteva zile se va sfîrși și seria beneficiilor. Putem vorbi deci ca de un lucru care nu e prea vechi ca să fi ieșit din discuție, nici prea actual ca să dea naștere la pasiune și părtinire.

De cîțiva ani încoace, oricît de nepăsătoare au voit să se arate direcțiile față de criticele ziarelor, un lucru s-a făcut: numeroasele traduceri și localizări cari umpleau altădată scena noastră, au început să se împuțineze făcînd loc lucrărilor originale. E un cîștig acesta și dacă n-am avea în vedere decît interesele materiale și morale ale autorilor români, am putea să ne felicităm.

Dar...

Este un mic dar la mijloc.

Dacă ar fi un teatru românesc oarecare, teatrul despre care vorbim, ne-am mulțumi cu constatarea făcută și am trece înainte. Am trece înainte pentru că n-am putea cere unui asemenea teatru să reprezinte o anumită direcție, impusă prin faptul că primește o situație hotărîtă de stat. În Paris Odéon, Porte-Saint-Martin, Vaudeville, Châtelet, Renaissance, Ambigu, Cluny, Déjazet și celelalte sunt teatre franceze, fără îndoială, dar nimeni nu le-ar putea pretinde să lucreze într-o anumită direcție, proprietarii lor fiind liberi de a reprezinta piesele cari le vor plăcea. Astfel Porte-Saint-

Martin putea să reprezinte acum doi ani pe *Cyrano de Bergerac*, o comedie cu desăvîrșire franceză și acum să dea pe *Jean Bart*, o piesă ca oricare alta, fără nici un caracter hotărît. Direcția nu avea să dea socoteală nimănui decît doar administrației și odată ce administrația era mulțumită, lucrurile mergeau de minune. Altceva e însă la Comédie Française. Aceasta trebuie să reprezinte totdeauna arta și spiritul național și orice dramă sau comedie dată urmează să aibe în vedere acest scop.

Teatrul nostru Național are aceeași menire. El trebuie să caute a da spectatorilor drame și comedii cari să înfățișeze spiritul român. Altă menire afară de aceasta nu poate avea. Dacă e vorba să se facă artă pentru artă avem Liricul, Dacia, Hugo. Teatrul Național însă trebuie să poarte un caracter distinctiv determinat de manifestațiile sufletului românesc.

Și tocmai această condițiune, care ar trebui să primeze pe toate, e uitată la noi. În stagiunea care s-a închis acum s-au reprezintat între altele *Femeia* de B.P. Hasdeu, *Năpasta* de I.L. Caragiale, *Sburătorul* de Polizu-Micșunești, *Căsnicia* de Ursache, *Mort fără lumînare* de I.C. Bacalbașa, *Marioara* de Carmen Sylva, *Jianu* de Leonescu și Duțescu, *Tudorache Sucitu* de Toneanu și Marinescu, *Jucătorii de cărți* de H.C. Lecca, *Vis pierdut* de L. Dauș.

Toate piese originale și chiar distinse! Dar din aceste piese, oare cam cîte îndeplinesc condițiunea cerută, dacă lăsăm la o parte operile Carmen-Sylvei, Hasdeu, Caragiale și Bacalbașa, opere care în stagiunea aceasta n-au apărut decît ca reluări?

Sburătorul e o piesă foarte bine făcută și acum doi ani, cînd s-a dat pentru întîia oară, a produs un mare entuziasm. Presa a primit-o în mod foarte elogios și lumea literară vedea în autor un dramaturg de prima forță. Adevărul e că această piesă e poate una din cele mai bune din cîte s-au scris la noi. Caracterele sunt bine determinate, psihologia e fină, situațiile sunt îndemînatec aduse. D. Polizu-Micșunești a făcut o lu-

crare care poate sta cu vrednicie alături de o bună dramă străină. Din nenorocire, pe lîngă marile sale merite are și păcate.

Piesa e așa de asemănătoare cu bunele piese străine, încît dacă *Șburătorul* s-ar fi dat nu la Teatrul Național din București ci la Odéon din Paris, ea n-ar fi pierdut nimic din valoare pentru că era cu totul lipsită de caracterul românesc.

Tot așa s-a întîmplat și cu *Căsnicia*. Autorul a luat cîteva din marile probleme cari se agitau acum cîțiva ani în străinătate și le-a adus pe scena română, fără să se întrebe dacă acele probleme ni se potrivesc nouă și dacă cumva sufletul român n-are alte trăsături esențiale. Piesa a reușit pentru că era o piesă bunișoară și mai ales o piesă onestă. Publicul deprins a vedea la teatru numai traduceri franceze a fost surprins plăcut cînd a văzut pe scenă o piesă la fel cu cele franceze, însă în care numele persoanelor erau românești.

„Va să zică, și-a spus bunul și pacinicul nostru public, poate fi o comedie bună și atunci cînd eroii nu sunt cel puțin conți sau marchizi și cînd autorul nu e cel puțin Dumas fiul! Atunci, înainte pentru arta română!"

Pentru bunul și pacinicul nostru public aceasta însemna artă română. Și chiar dacă ar fi tradus cineva *Nora* de Ibsen și ar fi dat-o la teatru, publicul i-ar fi făcut un succes strălucit numai cu condiția ca Nora să se cheme, pentru ocazie, Nastasia. Ce îi păsa acestui bun și pacinic public că Nora oricît și-ar schimba numele în Nastasia tot Nora rămîne, ce îi păsa că psihologia persoanelor din piesă e psihologia eroilor lui Ibsen? D.P. Grădișteanu îi făgăduise piese române și publicul încrezător în cuvîntul amabilului d. Grădișteanu se ducea la teatru cu ferma convingere că se duce la un teatru românesc în care se joacă piese românești.

Trecem peste celelalte piese și trecem pentru că ne e amic bun Toneanu și nu ne e amic de loc Dauș. Deci, orice am spune noi s-ar zice că e pornit sau din prietenie sau din pasiune.

Dar o piesă care a făcut mult zgomot anul acesta e *Jianu* de V. Leonescu și T. Dutescu-Duțu. E o legendă națională în versuri și în cinci acte. Nu stăruim asupra tehnicei sale pentru că despre aceasta s-a vorbit la timp. Ceea ce ne interesează în momentul de față este caracterul eroului și măsura în care acest caracter este românesc.

Jianu are momente cînd pare o icoană vie desprinsă din istoria noastră trecută. Are simplicitatea măreață și patriarhală a vechilor boieri. Aceste momente sunt cele mai bune și din punctul de vedere dramatic cele mai reușite. Așa e intrarea din actul I, scena II cînd Jianu răspunde la urări în termeni atît de frumoși și de firești; așa e în multe scene din actul III și actul IV. Alături însă cu scene așa de calde și de vii sunt scene de o desperată declamație care amintesc pe Karl Moor fără ca să fie însuflețite de acel eroism tragic care înalță părțile curat teatrale din *Die Räuber*. În actul II, scena VIII, dăm peste o astfel de scenă. Jianu, adus înaintea judecății, răspunde nu așa cum ar fi răspuns un boier român pe care l-a năpădit durerea neamului, ci mai degrabă cum ar fi răspuns un oarecare tînăr trimis să învețe carte în apus și întors în țară cu romantismul înflăcărat care izbucnea atît de vijelios atunci:

Da! auziți cum urlă lung mugetul de turme
Ce prin Carpați flămînde se pierd fără de urme!
Mai auziți suspinul trist al copilului
Ce nu-și mai află hrana în sînul mamei lui!
Și șuierul de frunze și-al codrului surd vaer,
Vîrtej ce clocotește în apă și prin aer!
Voi l-ați stîrnit! și vine ca valul numa-n spume
Să scape turme, țarini, copii și biete mume!

În schimb însă actul III e aproape tot plin de simțire și de momente românești. Situațiunile, caracterele, psihologia, totul pare o răsfrîngere artistică a veacurilor lungi prin care a trecut sufletul român.

Scena reprezintă codrul Jianului de pe malul Oltului. Pădure seculară de stejar și gorun. Rîpi, coaste. În depărtare în stînga se vede albind Oltul. În fund, vîrful

munților stîncoși. La ridicarea cortinei se aude în depărtare și în urmă din ce în ce mai apropiat un cîntec haiducesc:

Foaie verde bob areu
Iarna pe viscolul greu
Trăiesc cum dă Dumnezeu!
(șuier lung în depărtare)
Dar pe vara cea frumoasă,
Casă-mi este umbră deasă,
Așternut mi-este pămîntu
Și ceru-acoperămîntu.

(În vreme ce Călin se apropie din partea opusă, de pe coaste coboară Alexe și Radu și-i întrerup cîntecul)

ALEXE:
(cu veselie)

Măi vere, ia mai lasă cea doină c-am să-ți spui
O dafie . . .

CĂLIN:

Mai mîndră ca doina codrului?

ALEXE:

De . . . parc-ar fi mai mîndră.
Și cînd vine Moș Neagu:
Frumos v-ați așezat
Voi, măi băieți aicea. Și să mai stați în sat! . . .
(cu admirație)
Stejari, izvoare, dealuri! Aicea e de trai . . .
(Mierla se aude în pădure)
Și mierla . . . ia auzi-o. Așa o fi și-n rai.

ALEXE:

Mai mîndră așezare ca-n codru nu găsești
Și nici prilej mai dulce de trai să te-ndrăgești.
Că de cum dă-n primăvară
Unde mi-e pădurea rară
Se strîng cucii dintr-o țară
Și-așa-mi cîntă de frumos
De pică frunza pe jos.

Şi în sfîrşit scena V unde codrul şi natura toată e atît de strîns legată cu viaţa voinicilor, peste care pare că pluteşte geniul anonim al celui care a cîntat pe Miorița!

Astfel că din toate piesele noi, *Jianu* e singura care se apropie de idealul pe care ar trebui să-l aibe Teatrul Național.

Dar asupra acestui fapt vom reveni.

CRITICA LITERARĂ

În cîteva din articolele noastre precedente am arătat cum critica ştiinţifică literară care într-un timp avea pretenţia de a fi singura în stare să explice operile de artă, a ajuns neîndestulătoare pentru cerinţele şi problemele artistice moderne. Greşala sa a fost că a lăsat totdauna de o parte esenţa însăşi a artei şi s-a ocupat numai de fenomenele secundare grupate în jurul adevăratului fenomen artistic. Nu se poate tăgădui că era de oarecare folos studiarea împrejurărilor în cari a luat naştere opera de artă, dar trebuie să se recunoască totodată că aceste împrejurări puteau fi privite — dacă puteau fi privite! — cel mult ca o cauză depărtată iar nu ca nişte momente hotărîtoare pentru producţia în sine.

A doua însărcinare a criticei ştiinţifice era determinarea valorei morale a operei dar din nenorocire şi aci se făcea un neiertat păcat.

Adesea o operă era lăudată şi impusă nu pentru valoarea sa curat artistică ci pentru tendinţele sale morale aşa încît se vedeau scrieri sau tablouri, cari în ochii unui cunoscător n-aveau nici un preţ, recomandate ca adevăratele şi singurele specimene de artă. N-am voi să citäm nume şi date, dar nu ne putem opri de a aminti că din pricina tendinţelor, — nulităţi literare adunate de prin lepădăturile inteligenţei omeneşti erau proclamate *urbi et orbi* talente puternice,

în timp ce delicatul Traian Demetrescu — un adevărat artist acesta! — era înjurat pentru paginile sale duioase iar d. Al. Vlăhuță fu declarat nici mai mult nici mai puțin decît un corupător de suflete naive și caste. Ce ar zice oare esteticianii onești de o critică literară care ajunge la astfel de încheieri?

În al treilea rînd critica științifică cerceta pînă la ce margini se întinde influența operei artistice. Grija aceasta era demnă de toată lauda, fără îndoială, însă avea păcatul că era în contrazicere cu sistemul general care admitea influența societății asupra artistului nu însă și influența artistului asupra societății. Era aci o greșeală pe care mă mir că n-au băgat-o de seamă criticii de atunci ai acestei școale literare.

Dar opera artistică? Opera artistică cum rămînea?

A, opera artistică era analizată abia în al patrulea rînd dar așa fel analizată încît cititorul părea că asistă mai curînd la o rece disecție anatomică decît la explicarea unei opere artistice.

Era firesc deci ca o asemenea critică literară care nu ținea seamă nici de primele elemente absolut necesare oricărei critici ce se pretinde literară să nu poată trăi.

Adversarii săi se iviră în curînd. Dar pe cît greșau partizanii pe de o parte pe atîta greșau adversarii pe de altă parte. Lipsiți cu totul de spirit filozofic, fără nici o cultură serioasă, ignorînd cu totul legile dezvoltării spiritului omenesc, ei tăgăduiră orice merit criticei științifice, voiră să dărîme totul și nu puseră nimic în loc. Atacurile lor păreau mai mult atacuri de ziariști pasionați decît polemiști convinși întemeiați pe un sistem puternic de argumente.

Încercările lor puteau fi luate drept niște frumoase divagațiuni literare dar în nici un caz drept o serioasă restaurare filozofică.

E drept că spiritele superficiale fură cîștigate prin strălucirea orbitoare a paradoxelor, prin verva diabolică a luptătorilor dar tocmai această popularitate ieftină făcu să se nască bănuielile.

Ceea ce se cerea în realitate nu era nimicirea oricărei metode ci înlocuirea celei vechi, care era absurdă, prin alta nouă care să se potrivească cu cerințele artei.

Acum cîtva timp am încercat să arăt cam cari ar fi mărginele la cari ar trebui să se oprească viitoarea critică literară și cari ar fi problemele ce ar trebui puse.

Un volum apărut de curînd în Italia mă face să reviu nu atît pentru a defini și mai mult termenii problemei, cît pentru a arăta cum înțeleg esteticianii străini noua îndrumare a criticei. Este vorba de *La Beata Riva*, studiul cunoscutului om de litere italian Angelo Conti.

„E o carte de credință și de amor" zice Gabriele D'Annunzio despre ea. Și niciodată poate marele romancier italian n-a nemerit mai bine. Ar trebui citite în întregime paginele despre Tintoretto, Giotto, Michelangelo și despre toate celelalte figuri artistice pe cari le evocă autorul cu atîta putere, pentru a se vedea cîtă dreptate are D'Annunzio. Totul e însuflețit cu o căldură care se comunică de la început cititorilor și care dă aproape aceleași emoțiuni pe cari le dă și opera de artă însăși. În asemenea condițiuni se înțelege că e aproape de prisos a întreba: ce trebuie să facă critica? Esențialul ar fi cum trebuie să se facă critica.

Pentru Angelo Conti orice mare artist se naște cu o fizionomie proprie. „În viața artistului nu există armonie între faptul de existență cotidiană, între nenumăratele mizerii zilnice și aspirațiunile și viziunile căror le dă forme în opere". Avem deci aci o metodă care n-are întru nimic de a face cu critica științifică a lui Sainte-Beuve și Taine.

Și în cazul acesta critica nu mai e un studiu rece ca un manual de anatomie ci o operă frumoasă menită să reconstituie prin toate mijloacele cuvîntului scris opera de artă. „Este o operă de artă lîngă o altă operă de artă, cuprinzînd exercițiul celor mai nobile facultăți intelectuale pe lîngă jocul celei mai rafinate sensibilități". „Criticul deci dacă vrea ca opera sa să aibă o adevărată valoare trebuie să-i dea cu ajutorul stilului

o valoare de artă. O carte de critică trebuie să fie înainte de toate o excelentă carte de proză. *Critica artifex additus artifici*".

Şi pentru ca să nu pară lucrurile nelămurite, defineşte în cîteva linii datoria criticei. „Singurul lucru pe care trebuie să-l încerce critica şi pe care trebuie să-l descopere într-o operă de artă, consistă în a cunoaşte şi determina prin imagini elementul esenţial al operei însăşi, consistă în a face cunoscută, prin mijlocirea unei invenţiuni, invenţiunea artistului. Încolo totul e zădarnic."

Dar atunci cum rămîne cu critica ştiinţifică de pînă acum care, într-un stil adesea lipsit de orice valoare, se ocupă de mediu, morală, influenţă socială şi nicidecum de arta în sine?

„Ca ocupaţiune a cîtorva trîndavi lipsiţi de putere intuitivă, ca disciplină exercitată de cîţiva specialişti, critica aceasta va înceta de a exista peste cîţiva ani . . . Ea e un fapt care a întovărăşit decadenţa artei."

Cît despre critica artistică ea trebuie făcută de acei „cari, înainte de a contempla opera omului, au ascultat şi înţeles vocile lucrurilor. Şi paginele criticei vor exprima cu ajutorul imaginilor momentele artistice ale cugetării filozofice şi vor fi astfel pagini de poezie."

Sunt multe neajunsuri în această teorie, fără îndoială, dar are marele merit de a rupe cu vechea şcoală de estetică şi de a lăsa să se întrezărească putinţa creării unei noui critici.

Nu pot sfîrşi această schiţă fără a da liniile cu cari Angelo Conti îşi încadrează opera şi care îi dau un ultim farmec asemănător cu acel al mitului divin cu care Platon îşi încheia dialogurile. E o mică dedicaţie pe care autorul o face unui prieten al său.

„La Veneţia, pe cînd eram greu bolnav, ai venit într-o zi la mine aducîndu-mi capul donatellian [. . .],[1] l-ai pus înaintea patului meu ca să-mi uit pentru cîteva momente boala şi să mă pierd în contemplarea operei divine. Tipul ideal al omului de război, nu cu mare

[1] Text deteriorat în periodic (n. ed.).

inteligență dar cu imperioasa voință, imaginea condotierului născut pentru a comanda opera de moarte erau reprezentate de sculptor cu o putere așa de sigură și cu o artă așa de simplă, că eu mă pierdui multă vreme în uitare. În acest chip, o tovarăș, al aceleiași credinți ca a mea, mi-a fost dat să simt în trista mea stare, toată virtutea artei consolatoare."

Omul acesta a simțit virtutea consolatoare a artei și de aceea multe din paginile sale au adîncimea limpede a clasicilor greci.

„Astfel, zice și maestrul Gabriele D'Annunzio, creațiile tragice ale lui Eschile poartă în ele semnul miturilor naturale de unde au ieșit, ele sunt calde încă de focul etnic, luminoase de lumina siderală, umede de roua fecondătoare."

Caldă și palpitantă e arta, caldă și palpitantă trebuie să fie critica.

TRANSFORMAREA LIRICEI

Cine a urmărit dezvoltarea poeziei moderne și cunoaște în același timp cu de-amănuntul și poezia veche a putut să vadă marea deosebire dintre acestea două. Modul de exprimare, structura frazelor, imaginile, dispoziţiunea generală, ba chiar și materia artei, au suferit o schimbare fundamentală. Ceea ce părea românilor de la 1870 ca o culme a perfecţiunei, e privit acum ca literatură a cărei valoare istorică întrece cu mult valoarea sa artistică.

Pastelurile lui Alecsandri sunt și rămîn niște poezii minunate, fără îndoială, dar de cînd Eminescu ne-a deprins să admirăm puternica sa operă, fanteziile ușoare de odinioară au trecut puţin în umbră. D-l Maiorescu, un adînc și fin cunoscător, a putut foarte bine să spună la 1872, vorbind despre aceste pasteluri, că sunt „o podoabă a literaturei îndeobște"; la 1891 însă tot d-l Maiorescu n-a mai putut spune despre ele decît că sunt „cea mai mare podoabă a poeziei lui Alecsandri." Unii au explicat această schimbare de judecată a pătrunzătorului critic ca o necesitate a luptei în contra direcţiei vechi. Se poate să fie și această pricină printre altele. Adevărata pricină stă însă în transformarea pe care a suferit-o lirica în timpul din urmă, transformare care a adus după sine modificarea judecăţilor esteticei de altădată.

Pentru vechea lirică aforismul lui Voltaire: „O poezie nu e bună decît atunci cînd poate fi transformată într-o proză clară", era un adevăr pe care nimeni nu-l discuta. De aceea toate producțiile literare de atunci erau simple, naive, grațioase, dar lipsite de acea adîncă pătrundere sufletească care dă atîta putere liricei moderne. Poeții erau mai curînd niște dibaci amuzatori decît niște artiști meniți să facă sufletul să vibreze de toată voluptatea plăcerei și a suferinței trăite și simțite. Însuși sufletul era privit numai sub înfățișarea sa luminoasă; contrastele erau înlăturate și acel joc puternic de raze și de umbre, din care Victor Hugo a scos efecte așa de minunate, era necunoscut.

Romantismul eminescian a transformat toate acestea. A introdus puncte de vedere noi și o tehnică dezvoltată care însemna o adevărată revoluțiune.

Sufletul omenesc fu cercetat pînă în cele mai misterioase adîncimi și lira vibră de cîntece turburătoare și pasionate cari nici nu se bănuiau pînă atunci. În locul *Steluței*, așa de senină și de simplă, avurăm *Mortua est*, poemă întunecată, zguduitoare, amară dar făcută anume pentru sufletele noastre zbuciumate. În loc de *Concertul în luncă*, așa de frumos în simplicitatea sa cîmpenească, avurăm strigătele de revoltă concentrată din *Noaptea de mai*:

Astfel: fiindcă apogeul la care sufletul atinge
Cînd poartă cîntece-ntre aripi dă naștere la răzvrătiri
Avîntul trebuie să scadă și focul sacru a se stinge
Iar Muzele a se preface în nemiloase năluciri?
Vestalelor, cînd în picioare altarul vostru s-află încă
Și primăvara cînd se-ntoarce acuma ca și alte dăți
Iar preschimbat cînd nu se află pămîntu-acesta în o stîncă
De ce v-ați reurca în sfera albastrelor seninătăți?
Închisă dacă vă e lumea recoborîți-vă-ntre roze;
Parfumele din mai înalță reînnoite-apoteoze
Și-n noaptea blondă ce se culcă pe cîmpenești virginități
E voluptatea-mpreunărei dintre natura renăscută
Cu farmecul divinității de om abia întrevăzută.
Veniți: privighetoarea cîntă și liliacul e-nflorit;
Cîntați: nimic din ce e nobil, suav și dulce n-a murit.

În loc de *Dor de călătorie*:

Bate vîntul, bate tare
Bate de la răsărit
Şi-mi aduce dor de mare
Dor de lung călătorit

am avut *Plecare*:

Ah, de-ar sufla o vijelie
În valuri s-aflu un mormînt . . .
De unde sunt şi cine sunt
Voiesc să uit pe vecinicie.

Această adîncă pătrundere în partea întunecată a sufletului a adus după dînsa întreaga transformare a liricei.

În locul frazelor clare, simple, cu construcţie simetrică, veniră frazele clar-obscure, complicate, cu construcţie savantă. Subiectul şi predicatul nu mai urmau bunele şi pacinicile regule ale gramaticei elementare:

Cînd cu gene ostenite sara suflu-n lumînare,
Doar ceasornicul urmează lunga timpului cărare,
Căci perdelele-ntr-o parte cînd le dai şi în odaie
Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie,
Ea din noaptea amintirei o vecie-ntreagă scoate
De dureri pe cari însă le simţim ca-n vis pe toate
Lună tu, stăpîna mărei pe a lumei boltă luneci
Şi gîndirilor dînd viaţă, suferinţele întuneci!

În faţa acestei fraze, încercarea lui Voltaire de a traduce poezia într-o proză clară ar fi fost ridiculă. Şi totuşi cine ar îndrăzni să spună că aceasta nu e poezie şi încă poezie admirabilă?

Odată cu această complicaţie în construcţia frazelor se introduse în lirică şi culoritul savant, cu tonuri calde şi puternice în unele părţi, cu nuanţe fine şi delicate în altele. Strofe de o magie nesfîrşită apărură:

Iată lacul! Luna plină
Poleindu-l îl străbate,
El pătruns de-a ei lumină
Simte-a lui singurătate.

Sau aceastălaltă:

Căci este seară-n asfințit
Și noaptea o să-nceapă;
Răsare luna liniștit
Și tremurînd din apă.

Și în sfîrșit aceasta, care pare un adevărat lac din orientul depărtat:

Fantasmagoric de colori,
Cu coperișuri lucitoare,
Sub largă purpură de flori
Japonul magic rîde-n soare.

Idolatrat de călători
Pe marea lui străvăzătoare,
Scamatorie de culori
Și jucărie răpitoare,
Japonul magic rîde-n soare.

Alături cu această schimbare în fraze și culorit se transformă și ritmul. Vechea poezie se mărginea la un ritm foarte primitiv:

Pe Argeș în jos
Pe un mal frumos,
Negru-Vodă trece
Cu tovarăși zece.

Eminescu introduce ritmuri ca acestea:

Să cer un semn iubito spre-a nu te mai uita?
Te-aș cere doar pe tine dar nu mai ești a ta;
Nu floarea vestejită din părul tău bălai
Căci singura mea rugă-i: uitărei să mă dai.

În alte poezii ale Eminescului ritmul e și mai complicat, iar de la el încoace complicația a mers crescînd. La unii poeți dintre cei tineri măsura veche a fost cu totul sfărîmată și în locul ritmului simetric de altădată s-a introdus un ritm larg, de o factură wagneriană. Principiul de care s-au condus poeții în această schim-

bare a fost că „ritmul nu trebuie să trăiască numai prin cuvintele ce le exprimă ci să-şi aibă existenţa sa proprie".

Această regulă, formulată în urmă de eminentul literat german Arno Holz, a călăuzit aproape pe toţi poeţii moderni.

Ea aducea însă după sine şi o nouă definire a însemnătăţei cuvintelor în vers.

Dacă ritmul nu avusese pînă aci o existenţă de sine stătătoare, cuvintele n-avuseseră nici atîta. Ele nu erau decît simboale reci ale ideilor. Artiştii se ocupau de valoarea lor ca simboale utile dar la valoarea lor estetică nici nu se gîndeau. Cuvintele însă au şi ele o anumită muzică care poate da efecte surprinzătoare şi care le poate constitui un scop în sine.

Eminescu a încercat aceasta:

Se bate miezul nopţei în clopotul de-aramă
Şi somnul vameş vieţei nu vrea să-mi iee vamă...

Sunetele *a* şi *o* cari predomnesc în această poezie, îi dau un caracter aproape religios şi muzica lor are în adevăr solemnitatea pe care vrea s-o dea ideea fundamentală.

Tot aşa într-o poezie de Al. Macedonski:

Pe balta clară barca molatică plutea...
Albeţi nemaculate curgeau din cer, lucioase
Zîmbeau în fundul apei răsfrîngeri argintoase;
Ah, alba dimineaţă şi visul ce şoptea,
Şi norii albi, — şi crinii suavi, — şi balta clară,
Şi sufletul, — curatul argint de odinioară.

Sunetul *a* revine aici şi mai des decît în poezia Eminescului şi de aceea impresia este şi mai luminoasă.

Acestea sunt principalele transformări pe cari le-a suferit lirica modernă. Se înţelege că am vorbit aici numai de transformările curat tehnice ale versului, considerat ca instrument de sine stătător; despre transformările versului în legătură cu ideea reprezentată vom vorbi altă dată.

BUCUREŞTIUL ARTISTIC

Astă-toamnă, într-una din acele după-ameazi pale cari au dulcea melancolie a sfintelor din bisericele vechi, însoţeam pe un amic care voia să viziteze Ateneul Român. Sunt în acest palat cîteva săli de o adevărată bogăţie artistică.

Amicul meu, care avea încă în priviri vedenia superbă a comorilor de artă din apus, nu păru tocmai dezamăgit de modestele noastre colecţii. Tablourile din sala de sus dovedesc o artă destul de personală şi deşi în unele tehnica e încă la început, totuşi se poate vedea că cu vremea artiştii vor ajunge la o deplină stăpînire a mijloacelor de a da viaţă visurilor cu ajutorul culorilor. Statuele din sala de jos nu sunt lipsite de o talentată execuţie şi dacă au vrun cusur e doar că nu sunt făcute după o mai înaltă concepţie artistică. Dar ar fi prea mult să cerem artiştilor noştri toate deodată.

Cînd am ieşit de la Ateneu soarele cobora. Un val de raze aurite scălda acoperişurile strălucitoare. În aerul de un albastru intens şi străveziu părea că s-ar fi topit aur, aur mult şi vechi, aur din vechi poveşti răsăritene. Şi casele care-şi tăiau profilul cu atîta preciziune în aerul uşor apăreau cu un relief vrednic de medaliile corintiene.

Priveliştea aceasta de linii urcînd pure într-o pulbere de aur avea ceva de un surprinzător efect artistic.

Amicul meu se opri în loc.

— Da știu, zise el. Te farmecă această gamă de culori care se topește atît de pe nesimțite în apusul regal al soarelui.

— Și liniile acestea atît de fine!

— Iată amăgirea! Admiri culorile și crezi că armonia e din pricina liniilor. Nu! Nu e aceasta. Culorile sunt minunate și așa de bogate cum nici Tizziano, nici Veroneze și nici vrun alt maestru din școala venețiană nu le-a visat; liniile însă sunt mizerabile. Ele sunt grele, îngrămădite fără nici o regulă și lipsite de orice eleganță. Voiești să te bucuri de frumos în toată plinătatea sa? Atunci nu ține socoteală de linii; privește numai culorile. Adu-ți aminte de ce spune Giulio Romano lui Michelangelo în *Coreggio*, frumoasa dramă a lui Oelenschläger: „Linia este o convenție!"

— Cu toate acestea...

— Cu toate acestea, eu știu ce voiești să spui. Și ai dreptate. Liniile sunt frumoase, sunt chiar foarte frumoase. Dar nu în București. Bucureștiul n-are linii elegante.

Deși exagera întrucîtva, amicul meu avea dreptate. Bucureștiul n-are clădiri artistice.

Am izbutit, cu multă osteneală, să ne creăm o mică literatură, să organizăm cîteva saloane de pictură și sculptură, dar n-am știut să găsim o arhitectură. Și totuși cu nimic nu se face mai mult educația artistică decît cu arhitectura.

Vă aduceți aminte de Pierre Gringoire, melancolicul erou al lui Victor Hugo? El zicea că n-ar voi să moară numai pentru că atunci n-ar mai putea admira stilul porților din vechiul Paris.

În adevăr, ceea ce izbește mai întîi privirile în fiecare oraș este partea sa de piatră și de marmoră. Tot sufletul său vorbește prin această materie aspră. Și vorbește așa de bine acest suflet încît Veneția își spune tot trecutul său de glorie maritimă numai prin pietrele sale de cari se înamorase Ruskin. Și Puntea suspinelor și Palatul dogilor povestesc mai bine splendoarea apusă decît cele mai voluminoase tomuri prăfuite scrise de învățații bătrîni și gîrbovi.

Şi ar putea cineva să nu ştie de loc ce a fost Nürnberg odinioară, dar odată ce va trece pe străzile sale înguste şi întunecate, odată ce va vedea turnurile sale gotice, odată ce va simţi evlavia arcurilor sale ogivale va pricepe şi trecutul şi-şi va lămuri şi acea melancolie vagă care acopere oraşul.

În Bucureşti toate pietrele sunt mute. Ele sunt cel mult vorbitoare pentru băcani şi funcţionari, dar nu pentru artişti. Şi desigur că nu de dragul acestor pietre s-ar întoarce de la moarte Pierre Gringoire!

Totuşi afară de Ateneu sunt cîteva abateri onorabile.

În Piaţa Teatrului îşi profilează eleganta sa faţadă otelul English. E o faţadă pură, cu linii definite şi fine, cu o fizionomie clară şi veselă. S-ar zice că e un mic palat italian în stilul vechi, acel stil în care romanul şi elinul se aliau cu atîtă graţie.

În strada Şerban-Vodă se înalţă maiestuoasa biserică Sfîntul Spiridon. E un model de monument religios. Stîlpii, arcurile, ferestrile, toate se unesc într-o armonie superioară făcută pentru reculegere şi rugăciune. Pe lîngă această biserică toate celelalte cîte le avem în Bucureşti n-au nici o valoare artistică; se înţelege, lăsăm de o parte biserica Stavropoleos, un mic dar preţios mărgăritar de artă bizantină.

În Dealul-Spirei este Arsenalul armatei, încercare de clădire în stil veneţian. Veneţia în Dealul-Spirei? Şi de ce nu? Eu am văzut pînă acum Veneţia în trei locuri: pe Marea Adriatică, la Viena şi la Hugo. De ce n-aş vedea-o deci şi în Dealul-Spirei?

Afară de aceste clădiri şi încă vro cîteva într-un stil mai puţin definit, toate celelalte clădiri din Bucureşti sunt lipsite de orice farmec artistic.

Astfel stînd lucrurile, nu e de mirare dacă străinii cari ne vizitează ţara pleacă foarte dezamăgiţi de la noi. Ce au să vadă? Palatul Poştelor ori Teatrul Naţional?

Nu pentru aceste grămădiri de pietre fără nici o noimă se poate cineva entuziasma.

ARTELE ÎN ROMÂNIA

Mai țineți minte povestea? O spune așa de frumos Plutarch! Pe o seară frumoasă și senină, cînd luna strălucea ca un corn de argint pe albastrul delicat al cerului, o corabie plecată din Corint se îndrepta liniștită spre Italia. Marea era limpede, vîntul încetase. Corabia plutea încet și în mersul său părea ca un vis pe care noaptea aceasta fermecătoare de vară îl lăsase să cadă deasupra valurilor de aur ale mării. Marinarii cîntau și petreceau; marinarii erau veseli. Ziua se sfîrșise cu bine, și pentru acești rătăcitori ai norocului ziua de mîne nu putea să fie decît tot la fel cu ziua care apusese.

În mijlocul acestei tăceri ambroziace, poleită de lună și legănată de valuri, un glas din altă lume răsună deodată. Era un glas grozav și pătrunzător, un glas ca acele din visurile grele și glasul chema pe pilotul Thamas. Pilotul nu răspunse. Glasul răsună din nou. Pilotul tăcu și de data aceasta. Atunci glasul se înălță pentru a treia oară și pilotul înspăimîntat de această voce care venea din întunerec, întrebă cu frică:

— Cine mă cheamă?

Și glasul răsună atunci peste întinderea mării scăldată în umbră și aur:

— Du-te și spune că marele Pan a murit!

Şi îndată din valurile adînci se înălţară ţipete şi plînsete. Şi fu ca o văitare obştească împrăştiată în umbră. Natura îşi plîngea propria sa moarte.

A, Plutarch şi Thamas şi zeul Pan! Ce au de-a face toţi aceşti domni cu ţara românească?

Au de-a face şi încă mult. Noi toţi am luat parte la înmormîntarea zeului Pan, noi toţi ne-am îngropat dragostea de natură în mijlocul orgiilor, noi toţi ne-am tăvălit idealul prin tavernele murdare.

Şi ceea ce e mai trist e că am privit cu ochi veseli această înmormîntare, e că am surîs la vestea morţei. Eram ca acei copii cari rîd adesea, deşi ar trebui să plîngă. Nu ştiam nici noi singuri ceea ce pierdusem.

Au nu s-a găsit deunăzi un ziar, foarte bine reputat de altminteri, care a pretins că artele noastre sunt într-o stare foarte înfloritoare şi că literatura noastră n-a stat niciodată mai bine?

Claymoor, mulţumim!

Şi totuşi să mă ierte spiritele optimiste ale junilor mei confraţi, dar mi se pare că niciodată n-am trecut printr-o mai dureroasă stare de criză literară ca acum. Toţi scriitorii cari produceau odinioară opere frumoase au încetat de a mai scrie, toţi cititorii cari altădată aşteptau cu atîta nerăbdare apariţia noilor opere, au încetat de a mai citi. Şi, firește, în asemenea împrejurări, lupta încetează din pricina lipsei de luptători.

Nu doar că situaţia ar fi aşa de desperată după cum au voit s-o arate unii. Dacă bătrînii scriitori încă în viaţă nu mai scriu, dacă marii noştri poeţi au pierit, nu înseamnă că nu s-ar găsi talente tinere care să producă.

Din nenorocire talentele tinere stau şi ele în amorţire, cuprinse de acelaşi dezgust care stăpîneşte şi pe cei bătrîni.

E un fel de trîndăvie obştească.

Şi nu numai în literatură se observă această trîndăvie. Ea se simte la toţi artiştii, pictori şi sculptori, cîţi îi avem în ţara românească.

Ultima expoziţie artistică a avut loc la Ateneu în 1899. La această expoziţie se afirmaseră cîţiva tineri cu nişte opere de o adevărată valoare. Vermont şi Luchian erau cunoscuţi mai dinainte, unul prin întu-

necata şi mistica sa concepţie despre viaţă, tradusă cu atîta măiestrie într-o tehnică atît de personală, celalt prin graţia şi bogăţia de imagini date cu o siguranţă aşa de minunată. Dar alături de aceştia, expoziţia din 1899 a destăinuit talente netăgăduite ca: Basarab, Verona, Kimon Loghi. Se vedea o întreagă pleiadă în plină înflorire, stăpînă pe mijloacele artistice şi însufleţită de un nobil ideal.

Ah, dar unde sunt rozele cari făgăduiau o vară aşa de frumoasă? Dacă s-ar deschide acum o expoziţie la Ateneul Român, poate că n-ar putea fi expuse nici pe jumătate din numărul tablourilor cîte au fost expuse în 1899. În cursul acestor doi ani pictorii noştri au lucrat aşa de puţin.

Să fie oare din pricina trîndăviei de care au fost învinuiţi atît de des?

Cine-i cunoaşte ştie bine cît de netemeinică este această învinuire. În altă parte trebuie deci căutată pricina acestei secete artistice.

Şi pricina adevărată stă în faptul că poporul român s-a săturat de artă. Poporul român a avut un moment de entuziasm pentru ce e frumos şi bine, poporul român s-a încălzit odată la razele idealului şi... se pare că s-a încălzit prea tare. Entuziasmul său a fost un fel de roză de primăvară şi se ştie cît trăiesc rozele. „L'espace d'un matin!"

Popor amestecat din o mulţime de neamuri, el nu poate avea entuziasmul statornic al altora. Şi cînd subtilul Sar Peladan scrie cu o atît de sfîşietoare durere despre sfîrşitul latinilor, ştie de ce se plînge.

Totuşi e încă în poporul nostru destulă energie de viaţă şi n-aş avea decît să citez conferinţa ţinută la Ateneul Român de d. Dr. Babeş pentru a se vedea ce cred învăţaţii noştri despre regenerarea poporului român... „Suntem o naţiune tînără şi ştiu că tocmai organismele tinere, chiar cînd încep să degenereze, se mai pot regenera".

Dacă dar se arată în public atîta nepăsare pentru arte e din pricina că i s-a dat prea mult deodată şi nu că i-ar lipsi puterea de a pricepe. Cînd a avut loc

renașterea noastră intelectuală, poeți, pictori, cugetători, toți au produs pe întrecute și bunul și pacinicul nostru public a primit tot ce i s-a dat. Această dragoste a românilor pentru frumos a făcut pe Alecsandri să spună că tot românul e născut poet.

Sărmanul Alecsandri! Dacă ar trăi acum și ar vedea ce fel de poet știe să fie românul și ce fel de poezie se pricepe să guste, de ce amară dezamăgire n-ar fi cuprins!

Creangă a cunoscut bine această ușurate că fire cînd a spus că românului i-e greu pînă se apucă de un lucru că de lăsat se lasă numaidecît.

E drept că și la alte popoare se simte cîteodată în public un fel de oboseală și artele frumoase rămîn pe cîtva timp în părăsire. Dar acele popoare se întemeiază pe milioane de oameni, dar acele popoare au o cultură veche vrednică de tot respectul, dar acele popoare au o tradiție artistică pe care o păstrează cu sfințenie. Și chiar cînd o parte din public își îngăduie luxul de a fi obosit, tot se găsește cealaltă parte care urmărește cu pasiune mișcarea intelectuală.

La noi nimic din toate acestea. Numărul locuitorilor este mic, cultură nu ne-am cîștigat, tradiție veche n-avem.

Artiștii noștri sunt siliți să joace rolul oamenilor mari într-o țară mică și nu știu dacă poate fi soartă mai tristă decît aceea a unui actor care nu-și poate reprezinta piesa din pricina lipsei de scenă.

Și dacă lîngă aceste lipsuri se adaugă și numărul cel mare al analfabeților din țară, atunci se înțelege de ce artele în România par așa de pale și se aseamănă atît de mult cu acele flori de seră cari se vestejesc într-o singură zi.

Ne trebuie aer, ne trebuie lumină! Altfel artele noastre se vor stinge ca o flacără bătută de vînt și cînd se sting artele se face întunerec în om.

Și atunci, pentru noi românii, zeul Pan va fi murit de-a binelea și în zadar vom mai înălța strigăte plîngătoare în noaptea fără stele. Nici un nou Thamas nu se va găsi să vestească lumei moartea marelui zeu.

E deci o nevoie de viață, pentru noi, sprijinirea artelor. Dar e o nevoie de viață pentru artele române lărgirea cercului activității lor.

Ne trebuie aer, ne trebuie lumină! Și dacă avem dreptul la viață, trebuie să ni se dea și mijloacele de a ne folosi de acest drept. Iar aceste mijloace stau în mărirea națiunei române și în sfărîmarea piedicelor cari fac cu neputință ca sufletul fraților să asculte durerea fraților.

Din acest punct de vedere idealul nostru artistic și idealul nostru național, una sunt. Despărțirea lor însemnează moartea amîndurora.

Și ar fi prea trist să mergem singuri înaintea acestei morți!

ARTA NAȚIONALĂ

I

În timpul din urmă s-a vorbit mult de arta cosmopolită și arta națională, de antinomia dintre aceste două arte, de reacțiunea încercată de curentul naționalist ce a stăpînit societatea și producțiunile noastre intelectuale o seamă de vreme, de curentul cosmopolit care se ridică, de forme ideologice internaționale și de forme ideologice patriotice.

Judecînd după modul acesta de a înfățișa lucrurile, ar urma că arta e un produs sufletesc de o natură așa de simplă încît nu poate fi privită decît dintr-un punct de vedere foarte îngust și că poezia n-are altă cale de ales, în înalta sa menire, decît sau să se închidă într-un patriotism peste măsură de tendențios, sau să cînte străinătatea și minunatele sale podoabe. Cu alte cuvinte poezia nu poate fi decît baladă patriotică sau odă de ocazie. Tristă soartă!

E drept că, din fericire, judecata aceasta simplistă nu se găsește la toți luptătorii pentru arta naționalistă sau cosmopolită. Cei mai mulți susțin, dimpotrivă, că deși arta trebuie să îmbrățișeze, prin firea sa, tot cuprinsul simțimintelor, pasiunilor și ideilor omenești, totuși, prin modul cum sunt exprimate aceste simțiminte, pasiuni și idei și mai ales prin alegerea lor, arta ia caractere determinate de natura etnică a popoarelor. Fără îndoială, acesta e un adevăr netăgăduit și

recunoașterea sa clară și hotărîtă ne-ar fi de mare folos, dacă nenorocirea n-ar sta tocmai în greutatea acestei recunoașteri.

În esență, toată greutatea stă în nelămurirea noțiunilor, fiindcă de obicei se face din naționalism și cosmopolitism două entități absolute între cari există o vecinică antinomie. În realitate însă noțiunile aceste sunt departe de a îmbrăca acest caracter hotărît absolut și relațiunile dintre dînsele sunt mult mai complexe decît s-ar părea la întîia vedere.

Cînd ni se vorbește de antinomia de față și de toate antinomii-ideale cîte vor mai fi existînd, noi nici nu ne dăm socoteală cît de mult datorim scolasticilor în această privință și cum multe din discuțiile cari par de o pasionată importanță nu sunt decît subtilități goale întemeiate pe cuvinte lipsite de înțeles și de sprijinul realității.

Noțiunile reale n-au fost niciodată așa de simple și de izolate după cum par a le crede unii critici cari scriu despre artă cu aceeași pricepere cu care judeca odinioară dobitocul din fabulă cîntecul privighetorii. Elementele cari compun noțiunile nu sunt proprii numai unei anumite noțiuni, ci intră aproape totdauna și în compunerea altora, iar gradul de apropiere între aceste două noțiuni va fi potrivit cu numărul elementelor comune. Numai prin ajutorul acestei comunități de trăsături se poate explica generalizarea, și tăgăduirea sa ar însemna tăgăduirea generalizării și prin urmare a ideilor generale, ceea ce nu se poate cugeta. Naționalismul și cosmopolitismul, cari au atîtea elemente comune, fie că acele elemente sunt în totul identice, fie că unele sunt negarea altora, sunt în strînsă apropiere și antinomia dintre dînsele nu e decît o antinomie aparentă; mai curînd ele ar trebui considerate ca două momente concordante ale aceluiași proces logic. Principiul de unitate logică se realizează aci de o parte sub forma naționalismului și de altă parte sub forma cosmopolitismului, deși în realitate cosmopolitismul este o simplă iluzie intelectuală și un postulat necesar pentru judecata care urmează după logica transcendentală.

Şi aceasta se accentuează cu atît mai mult cu cît trecem din lumea ideilor pure în lumea ideologiilor reale. Aci greşala simpliştilor e vădită. Dacă în logica pură o noţiune nu poate fi cugetată decît în legătură cu altă noţiune, în lumea reală o ideologie nu poate exista decît în legătură cu alta şi influenţa sa nu e niciodată simplă şi izolată, ci totdauna complexă şi unită cu alte influenţe. Simpliştii au făcut păcatul că au luat subtilităţile scolastice, cari erau un simplu artificiu de logică, drept existenţe reale. Astăzi însă nu e îngăduit nimănui de a cădea într-o greşală aşa de grosolană şi aşa de dăunătoare.

Totuşi, simplismul acesta stăpîneşte pe critici în toată activitatea lor şi cînd e vorba de clasificat scriitorii, atunci se dau la iveală încurcături uimitoare. Eminescu e trecut de unii printre romantici şi ţinînd socoteală de un mare număr din poemele sale, această clasificare pare îndreptăţită. Concepţia, tehnica, idealizarea unor anumite timpuri şi o mulţime de alte particularităţi fac din el unul din cei mai însemnaţi romantici români, dacă nu chiar cel mai de seamă. Dar alături cu aceste consideraţiuni se ivesc altele de un ordin deosebit. Prin simetria facturei, prin unele concepţiuni antice, prin păstrarea regulelor, Eminescu e un clasic şi, în această privinţă, unele din poeziile sale ar putea sta alături cu oricare bucată vestită clasică. Iar pe lîngă aceste două părţi caracteristice, care fac foarte anevoioasă clasificarea sa într-o şcoală sau alta, se iveşte a treia care măreşte şi mai mult greutatea. Poezii ca *Melancolie*, *De cîte ori iubito*, *Despărţirea*, *Cînd însuşi glasul*, *Se bate miezul nopţei* şi altele, ar îndreptăţi mai curînd trecerea sa printre rîndurile simboliştilor. Cum se vede, ar face o mare greşală criticul care ţinînd socoteală numai de anumite producţiuni şi voind să claseze, oricum, pe Eminescu într-o şcoală, l-ar trece printre clasici, romantici sau simbolişti. Dar să luăm pe alt poet mare al nostru, pe Alexandru Macedonski.

Cîtăva vreme, critica română, critica uşoară şi părtinitoare, a trecut pe poet între simbolişti. Fără îndoială că judecat după unele producţiuni ale sale în care

cugetarea modernă pătrundea mai mult, Macedonski e un simbolist; un simbolist lesne de înțeles, e drept, un simbolist cum sunt cam mulți în Franța, unde adevăratul simbolism nu se mărginește decît la foarte puțini, dar la urma urmelor un simbolist. Judecat însă după numărul cel mare al poemelor sale, al acelor poeme pe cari de bună seamă că nu le citise critica ușoară și părtinitoare cînd cugetase să-l clasifice, Macedonski nu e nimic mai puțin decît simbolist. *Noaptea de mai*, *Bucolica undă* și alte mărgăritare tot așa de curate, sunt adevărate bucăți clasice și autorul lor e cel mult un clasic decadent. Dar critica română care nu prea știe multe cînd e vorba de artă, voise să aibă un simbolist cu orice preț în țara românească și l-a avut, în felul său, se înțelege.

Faptul acesta s-a petrecut și în Franța, cînd o seamă de oameni, judecînd pe Zola romancierul, după Zola criticul, au spus că Zola e adevăratul naturalist, singurul în drept și singurul garantat de guvern. Pînă la un oarecare punct, afirmația aceasta nu era mincinoasă. Zola, după modul cum face observațiile, după tehnica descrierilor, după concepția persoanelor, e naturalist după cum e și Balzac. Dar cum pentru Balzac toată realitatea nu e decît un mijloc de întrupare în afară a unei mari și adînci idei metafizice care se manifestă pretutindeni, tot astfel pentru Zola natura nu e decît un simbol servind la realizarea ideilor. De aceea opera sa luată în întregime are o înfățișare așa de măreață și de puternică pentru că afară de cazurile individuale din romane și îndărătul lor, vedem mișcîndu-se ideea universală; în umbra celor trecătoare se înalță cele vecinice și atunci Zola nu numai că e un simbolist, dar e încă unul din cei mai mari simboliști din cîți au trăit vrodată, un simbolist sintetic de o putere uriașă.

Acum credem că se vede cît de greu e de a clasifica pe un scriitor într-o tabără sau într-alta și ce greșală simplistă fac criticii cari cred că prin o schimbare de vorbe dezleagă o problemă de fapte.

Greșala aceasta se face și atunci cînd clasifică scriitorii în naționaliști și cosmopoliți. Să luăm iar pe Eminescu și să vedem întrucît i se poate aplica împărțirea

aceasta. Eminescu e înainte de toate român, s-a născut și a copilărit în țară, s-a îmbătat de doinele și de legendele străbune, s-a înflăcărat de un mare și înalt ideal național și l-a cîntat în versuri minunate. Dar alături cu această personalitate a sa, strîns și intim unită cu dînsa, așa de strîns și de intim încît nu poate fi despărțită, e personalitatea lui Eminescu crescut la școala filozofiei germane, părtaș sincer și convins al lui Schopenhauer, adorator al Nirvanei indiene, pesimistul adînc și declarat pe care l-a cunoscut lumea. Aceste două personalități așa de diferite prin natura și origina lor, s-au contopit într-una singură și poezia Eminescului a izvorît din această contopire. De aceea nu se poate spune că poezia sa este curat națională. Dar nu se poate spune nici că este cosmopolită. Ea este poezia izvorîtă din altoirea cugetărei germane pe firea românească și într-însa se găsesc caracterele etnice ale celor două popoare cari i-au dat naștere. În această poezie însă nu se află nici o urmă de cosmopolitism pentru motivul foarte simplu că niciodată cosmopolitismul n-a avut o existență în sine, ci a fost totdauna o noțiune lipsită de sprijinul realității. Procesul logic care stăpînește formarea oricărei noțiuni generale s-a îndeplinit și la formarea acestei noțiuni, dar a fost numai un proces formal. Plecînd de la date reale pe cari a căutat să le sintetizeze într-o noțiune generală, el a urmat toate regulile logicei formale și a ajuns la o entitate lipsită de înțeles care părea că explică multe fără a explica nimic. Ceea ce dovedește că logica transcendentală duce adesea la lucruri cari nu sunt de loc raționale.

De aceea, pe cînd de o parte se constată realitatea formelor ideologice naționale, de altă parte nu se pot constata niște forme ideologice internaționale cari ar urma să fie ca o sinteză superioară a formelor tuturor națiunilor.

Forme ideologice cosmopolite nu există. Dacă ar exista, ele ar trebui să aibă o expresiune proprie lor, după cunoscuta regulă care stabilește raportul dintre logică și limbă. Acest raport constituie în artă stilul,

dar niciodată pînă acum nu s-a auzit vorbindu-se despre un stil internațional. S-a vorbit despre stilul egiptean, stilul doric, stilul ionic, stilul corintic, stilul etrusc, stilul roman, stilul bizantin, stilul gotic, stilul renașterei, stilul baroc, stilul rococo, dar niciodată nu s-a vorbit despre stilul cosmopolit. Toate aceste stiluri purtau pecetea artistică a popoarelor din cari au fost ieșite, iar această pecete artistică era dată pe de o parte de relațiile materiale sub stăpînirea cărora se aflau acele popoare, iar pe de altă parte era dată, îndeosebi, de formele pe cari le îmbrăcase spiritul acelor popoare în dezvoltarea sa.

Stilul gotic, de pildă, cu liniile sale curbe, cu bolțile sale ascuțite, cu formele sale uscate, cu tendințele sale verticale, cu vîrfurile sale foarte înalte, cu arcadele sale închise a izvorît pe de o parte din spiritul german întunecat și cu totul protivnic spiritului elenic, iar pe de altă parte din nevoia de a clădi casele numai din lemn. În adevăr, lemnul nu suferea marile linii orizontale ale arhitecturei clasice, după cum le suferea marmora. Cînd germanii au pătruns cuceritori în lumea romană au făcut în piatră și în marmoră construcțiile lor din lemn și stilul gotic, potrivindu-se de minune cu spiritul religiunei creștine, a devenit stilul hotărît pentru clădirea bisericilor și catedralelor. Stilul clasic rămase stilul potrivit pentru temple.

E drept că în urmă s-au făcut schimbări atît în stilul gotic cît și în celelalte stiluri. Forme apropiate au fost aliate și au dat adesea efecte surprinzătoare.

Veneția este un model minunat în această privință. Biserica San Marco este în mare parte bizantină; ornamentele de la ferestre, mozaicurile în locul picturilor, arcurile în locul arhitravelor, liniile curbe de la cupolă și altele sunt bizantine, pe cînd ferestrele sunt gotice. Palatul dogilor este un amestec de stil gotic și mauric. Dar această alianță de forme nu s-a putut face decît între popoare a căror stare de suflet era apropiată.

Dacă s-ar încerca să se apropie mai tare două stiluri mai depărtate, s-ar ajunge la o contopire care ar fi cel puțin ridiculă. S-ar cădea în aceeași greșală în

care cade logica atunci cînd voieşte să generalizeze prea mult, căci nicicînd o generalizare întinsă peste anumite margini n-a avut sprijinul realităţei. Ea a rămas totdauna o noţiune lipsită de înţeles. De aceea, generalizarea prea mare nu poate fi exprimată în artă fiindcă arta este prin esenţa sa strîns legată cu realitatea.

Şi de aceea cosmopolitismul, lipsit de forme ideologice hotărîte, nu poate avea artă. Noţiunea de artă cosmopolită este o entitate scolastică întemeiată pe forme ideologice falşe.

II

Printr-o operaţie de logică întemeiată pe vechea lege a contrastelor, spiritele simpliste au ridicat totdauna împotriva artei cosmopolite arta naţionalistă, arta cu tendinţe patriotice. Această artă a cunoscut odinioară o vreme înfloritoare, a dat naştere la mult entuziasm şi a fost un moment hotărîtor în procesul nostru de dezvoltare istorică de la începutul veacului al nouăsprezecilea. Cîrlova, Mureşanu, Bolintineanu, Alecsandri şi alţii au avut străluciri de inspiraţie foarte potrivite cu timpul lor şi au ştiut să însufleţească şi pe alţii de dorul idealului lor.

Era o vreme fericită vremea aceea.

Iubirea şi slăvirea neamului, cîntarea marilor lui doruri de libertate şi avîntul hotărîtor către luptă, formau trăsătura caracteristică a stării sufleteşti de atunci. În asemeni împrejurări era firesc ca o poezie cu tendinţe patriotice să găsească un adînc şi puternic răsunet. Poporul a avut totdauna nevoie de simboluri şi poezia naţionalistă îi dădea cu îmbelşugare aceste simboluri trebuincioase. Îndeobşte însă aceste simboluri erau de un hieratism prea forţat. Ele se asemănau cu unele icoane bizantine în cari, deşi nu se deosebeşte nici o trăsătură curat omenească în figurile lungi şi subţiri împodobite de stofe scumpe, mulţimea îşi pune toată naiva sa adoraţie din pricină că tradiţiile i-au făcut cunoscut simbolul.

Astfel *Deșteaptă-te române* de Mureșanu este o lungă și pompoasă declamație în care se glorifică trecutul și se îndeamnă la luptă prezentul cu vorbe cari nu sunt de loc rupte din sufletul românesc. Prozodia, metrica, imaginile și comparațiile, sunt streine de etica și estetica limbei române. Între cronicarii cari într-o frază călită ca de un meșter faur evocau tot sufletul românesc și între poezia lui Mureșanu, ușoară și lipsită de sprijinul ideologiilor reale, deosebirea este nețărmurită. Dacă însă poeziile sale au pătruns în mulțime este din pricină că mulțimea înflăcărată de atunci avea nevoie de un simbol, de un semn de adunare, de un strigăt de luptă, chiar dacă acel strigăt n-ar fi însemnat nimic.

Față cu Mureșanu, Bolintineanu era mult mai superior. Acesta era un artist în adevărata putere a cuvîntului și un poet a cărui inspirație a avut de multe ori urmări fericite. Dar în baladele sale istorice a căzut în aceeași greșală ca și Mureșanu. *Pe o stîncă neagră, într-un vechi castel* este o poezie obștește cunoscută. Este un sentiment măreț în ea, sunt versuri minunate, sunt unele comparații nemerite, dar tehnica și stilizarea nu sunt românești. *Castelul* este frumos, fără îndoială și salutăm cu plăcere în el una din vechile noastre cunoștințe gotice. Dar munții moldovenești n-au prea cunoscut castele gotice; ei n-au cunoscut decît cetăți. *Ca un glob de aur luna strălucea* este, netăgăduit, o comparație frumoasă. *Globul* poate să fie chiar o expresie foarte nemerită din punctul de vedere impresionist, dar pentru poporul român de pe atunci era fără înțeles.

Toată poezia cu tendințe patriotice a făcut aceleași păcate împotriva artei și a spiritului românesc. Și a făcut aceste păcate pentru că nu-și dădea socoteala de însemnătatea artistică a ideilor de sprijin. Tăria unei judecăți stă în ideile prin ajutorul cărora se dovedește adevărul cuprins în tema dată. Puterea unei opere artistice stă în elementele sale tehnice. Dacă aceste elemente nu sunt destul de sugestive și nu evocă îndeajuns stările de suflet aproape inconștiente, opera artistică nu-și îndeplinește menirea.

Aceste elemente au fost streine de sufletul românesc în poezia noastră națională.

Arta clasică cunoaște așa de bine acest principiu artistic încît întotdauna elementele sale de sprijin au fost perfect adecvate cu opera și culoarea locală. Cine cercetează cu băgare de seamă capitelurile eline, elemente hotărîtoare în deosebirea stilurilor, e izbit numaidecît de faptul că ornamentele sunt cu totul locale: acantus, cotoare sucite în formă de volute, vițe de plante agățătoare, șiraguri de mărgăritare și crini de apă.

Ornamentele gotice se deosebesc de asemenea prin reprezentarea plantelor locale: stejarul, vița de vie, teiul, frasinul, trifoiul, iedera și fragii.

Aceste ornamente, luate din mediul înconjurător, dădeau artelor caracterul național și acest caracter era așa de adînc și așa de puternic încît înrîurea asupra sufletului oamenilor mai mult decît orice altceva.

Arta națională română n-a avut însă acest caracter. Și pricina e ușor de lămurit. Naționalismul din care au izvorît poeziile lui Mureșanu, Bolintineanu și alții era o creațiune streină, adusă de cîteva spirite alese pe pămîntul binecuvîntat al României. Aceste spirite înflăcărate de idealuri mari, luminate de teoriile revoluționare din apus și chinuite de dorul de a scoate țara din situația tristă în care se afla, își alcătuise programul nu atît după trebuințele momentului, cît după deducțiunile lor logice. Și a fost o simplă întîmplare că unele din aceste deducțiuni logice s-au potrivit cu nevoile momentului.

De altminteri dezvoltarea istorică a României din veacul al nouăsprezecilea a fost mereu reflexul inversat al dezvoltării istorice a Europei.

Cînd în apus chestia se punea din punctul de vedere social, în România se punea din punctul de vedere național; cînd în apus chestia se punea din punctul de vedere național, în România se punea din punctul de vedere social. Acest mod de interpretare care putea pare ciudat la prima vedere era foarte îndreptățit în realitate; el era chiar necesar întrucît condițiunile

reale în cari se afla poporul român erau aproape cu totul protivnice condițiunilor reale în cari se aflau popoarele apusene.

La 1848 țăranii români robiți de veacuri, trăind cu fruntea vecinic întoarsă spre pămîntul negru din care nu scoteau pînea decît pentru a hrăni pe alții, obidiți și necăjiți, nu puteau avea un ideal definit. Dar o dorință vagă dormea în sufletul lor întunecat. Era dorința de o stare mai bună, era năzuința către un zîmbet de fericire, era invocarea tristă a unei lumini pe care nici ei singuri nu și-o puteau închipui cum ar fi. Toată această stare de suflet avea ceva din nelămurirea amurgurilor de primăvară, cînd ceața se estompează cu atîta măiestrie în zare încît nu lasă nici o linie clară.

Burghezia însă știa ce voiește. Prin poziția sa geografică Țara Românească era un punct însemnat pentru tranzitele comerciale și veacul al nouăsprezecilea, care făcuse din comerț principala ramură a activității sociale, făcuse pe o mulțime de negustori străini să se așeze în țară. La 1832 se deschise navigațiunea pe Dunăre și România fu pusă în legătură directă cu lumea apusană care începu a se aproviziona din țară cu cerealele trebuincioase. Astfel comerțul român dobîndi o însemnătate vădită. Dar această însemnătate ar fi fost și mai întinsă dacă puterile protectoare nu ne-ar fi impus oarecari condițiuni, cari împiedecau avîntul liber al comerțului. Astfel Turcia, cînd încheia vrun tratat comercial, spunea hotărît că acest tratat va avea tăria peste tot imperiul turcesc, inclusiv Egiptul, dependințele africane, Moldova, Muntenia. Pe de altă parte regimul care domnea în țară nu cunoștea nici o lege. Unul se credea stăpîn peste averea și viața tuturor, așa încît avutul negustorilor nu era niciodată sigur. De aceea burghezia dorea o revoluție socială, care să dărîme formele vechi și să pună în locul lor altele mai prielnice dezvoltărei comerțului. Și numai întrucît revoluțiunea socială cuprindea în sine și sfărîmarea protectoratelor comerciale străine, burghezimea se înjosea să privească lucrurile și din punctul de vedere național.

Cu totul protivnice erau vederile idealiștilor cari aduseră revoluțiunea în România. Aceștia, înrîuriți de marile curente intelectuale străine, a căror înfățișare romantică avea darul de a entuziasma foarte lesne, luară ideile străine și voiră să le aplice în țară fără nici o știrbire. Puțin le păsa lor de faptul că poporul român trăia în alte condițiuni decît popoarele apusene. După logica lor acest popor era o entitate metafizică a cărei existență trebuia să se reguleze după doctrinele lor, deoarece realitatea a fost totdauna modelarea obiectivă a ideei.

Atît era de înrădăcinat acest mod de a vedea încît revoluționarii idealiști nici nu-și puteau închipui că realizarea ideilor ar întîmpina greutăți din pricină că nu ținuseră socoteală de condițiunile de existență locale. De aceea, în loc de a pregăti un tărîm prielnic pentru dezvoltarea ideală a principiilor lor, ei au lăsat cu totul în părăsire partea empirică a problemei și s-au mărginit numai la considerațiuni speculative, privind toate lucrurile din punctul de vedere al categoriilor logice doctrinare. Dezvoltarea istorică părea că nici nu există.

Totuși între aceste două curente atît de deosebite s-a putut stabili putința unei activități comune. Idealiștii simțiră numaidecît lipsa sprijinului realității și se coborîră după piedestalul lor marmorean în stratele burghezimei și ale țărănimei. De altă parte burghezimea simțea și ea nevoia de a-și înfățișa cerințele sale prozaice sub o strălucire idealistă. Astfel din două concepțiuni aproape protivnice, oamenii revoluțiunei izbutiră să înjghebe o sinteză care părea că împacă amîndouă taberile. Ce fel de împăcare era aceasta, este altă socoteală. Scrierile luptătorilor de la 1848 pot dovedi oricînd că împăcarea era foarte șubred alcătuită și amenința necontenit să se prăbușească. Însă aparențele erau salvate și cu salvarea aparențelor s-au făcut multe fapte mari în istoria popoarelor.

În astfel de împrejurări poezia națională a fost simbolul sfînt în care fiecare vedea ceea ce avea plăcerea să vadă. Burghezul vedea putința dezvoltărei

libere a comerțului național, înlesnirea tranzacțiunilor cu străinătatea și sfărîmarea tratatelor comerciale cari-l legau de Turcia; ideologul vedea putința realizării doctrinelor sale stabilite din studiul categoriilor logice, iar țăranul, cînd această poezie ajungea cîteodată pînă la dînsul, vedea și el ceva ce nu-și putea lămuri, dar care îi părea cu atît mai frumos, cu cît îl înțelegea mai puțin. Dar cînd țăranul avea să cînte ceva care îi sta pe suflet, cînd se simțea sfîșiat de vro durere, sau înduioșat de vro bucurie, tot la vechea poezie populară se întorcea.

Din această pricină poezia naționalistă n-a trecut niciodată dincolo de un cerc foarte restrîns. Înrîurirea ei a fost de natură mai mult politică, fiindcă ea însăși nu fusese creată decît în vederea acestei politici. Îndată însă ce mișcarea care îi dăduse naștere încetă prin realizarea unora din cerințele sale, încetă și poezia tendențioasă. Ținta ei fusese atinsă, întrucît putuse fi atinsă; deci rațiunea ei de a exista pierise. Și ceea ce e ciudat e că această dispariție s-a făcut pe nesimțite. În orice caz nimeni nu i-a ținut cuvîntarea de înmormîntare la care ar fi avut dreptul. Abia dacă d. Maiorescu a crezut de cuviință să-i consacre o scurtă notiță foarte puțin respectuoasă, uitînd că despre morți nu trebuie să se vorbească decît cel mult de bine.

Mai pe urmă s-au făcut alte încercări de învierea poeziei patriotice, dar toate încercările au rămas fără urmare. Viorile tăcuseră, serbarea se sfîrșise și în zadar un cîntăreț întîrziat se încerca să mai suspine pe strune obosite cuvîntul de odinioară. Neizbînda fu desăvîrșită.

De altminteri lucrul era de așteptat. După cum nu există forme ideologice hotărîte pentru arta cosmopolită, tot astfel nu există forme ideologice hotărîte pentru arta națională, pentru arta cu tendințe patriotice. Formele ideologice cari au fost înfățișate ca atari erau create de curentele idealiste din categorii logice lipsite de sprijinul realității. Deci erau niște simple ideologii false.

Între un curent idealist construit numai din elemente ale rațiunei pure sau ale esteticei transcendentale și

marele curent popular întemeiat pe date reale, nu poate exista armonie atît timp cît fiecare din aceste două curente nu vor părăsi esența lor absolută.

Este Hegel cel dintîi care a dovedit că evoluțiunea idealului în afară de realitate e o amăgire. Dar principalul nu este de a recunoaște necesitatea logică a realității, ci de a o determina. Ca în orice problemă și aci greutatea stă în punerea termenilor.

Cari sunt deci termenii marei probleme a artei?

Știința modernă a arătat cari sunt factorii cari înrîuresc în mod hotărîtor asupra formării unei personalități. Acești factori sunt moștenirea însușirilor ancestrale și complexul circumstanțial extern. Moștenirea modelează structura internă a individului și dă naștere la aplecări de o anumită natură. Complexul circumstanțial extern cuprinde tot ce mediul social, intelectual, sentimental și religios poate pune împotriva moștenirei ancestrale. După modul cum se prezintă acești doi factori cari cearcă să înrîurească individul în direcțiuni determinate și deosebite, antinomia lor logică e vădită.

Simpliștii au căutat să rezolve această antinomie negînd cînd unul, cînd altul din factori. Apărătorii metafizicei au negat înrîurirea complexului circumstanțial extern, susținînd că firea unui individ nu se schimbă niciodată după medii, ci rămîne așa cum a fost determinată de ereditatea psiho-fiziologică. Părtașii materialismului economic au tăgăduit însemnătatea moștenirei pe care au privit-o ca pe un ultim lăcaș în care s-a refugiat metafizica. Dar aceste negări reciproce n-au avut altă urmare decît că au pus în deplină lumină raporturile dintre cei doi factori.

Din aceste raporturi se poate vedea că atunci cînd cei doi factori au elemente comune, individul evoluează într-o direcție statornică și dezvoltarea sa nu întîmpină piedici dăunătoare; dimpotrivă cînd elementele celor doi factori sunt cu totul deosebite, antinomia logică devine o antinomie reală, seria stărilor de conștiință oferă o dezagregare continuă și evoluțiunea individuală nu mai are loc în mod normal.

Este dar necesar să se stabilească o armonie între cei doi factori. Însă moștenirea cade în afară de puterile noastre; deci singurul factor pe care-l putem influența este complexul circumstanțial.

Din complexul acesta însă, nici un element n-are atîta putere ca arta, fiindcă ea influențează nu numai ideile și voința, ci mai cu seamă aplecările, sentimentele și stările de suflet aproape inconștiente, cari determină momentele hotărîtoare în viața individuală și socială. Dar pentru ca arta să-și îndeplinească menirea sa, fără a lovi în predispozițiunile intelectuale și sentimentale moștenite, ea trebuie să fie însăși chintesența realizată printr-o sinteză superioară a acestor predispoziții. Ea trebuie să cuprindă ceea ce constituie esența unei națiuni. Însă greutatea stă tocmai în determinarea acestei esențe.

III

De obicei se face totdauna o greșală foarte mare cînd e vorba să se determine principiul intern care stăpînește evoluțiunea unui popor. Plecînd de la anumite categorii logice și întrebuințînd vechile noțiuni scolastice se ajunge la niște încheieri cari nu pot mulțumi nici rațiunea nici realitatea. Judecata, nevoită să se slujească de niște elemente cari n-au ființă reală, se învîrtește în gol iar rezultatele sale sunt niște simple propoziții formale de un ridicol desăvîrșit. De altminteri faptul nu e de loc surprinzător. Dimpotrivă, ar fi surprinzător dacă ar fi altfel. Ca orice știință, logica este și ea supusă unor anumite legi de dezvoltare de cari trebuie să se țină totdauna seamă. Cugetarea omenească schimbîndu-se cu timpul atît cantitativ cît și calitativ, este firesc ca vechile tipare formale să n-o mai poată încape și e necesar ca întrega construcție ideală care a slujit drept schemă judecăților din trecut să fie prefăcută din temelie. În chimie, în fizică și în celelalte științe concepțiunile fundamentale au fost cu desăvîrșire transformate în ultimul timp. Că același lucru trebuie să se facă și pentru logică, e neîndoios.

În acest chip stabilirea principiului intern de evoluțiune a unei serii de fenomene, n-ar mai fi speculațiune de pură metafizică, ci o operațiune care, pe date reale întemeiată, la rezultate reale ar ajunge.

Și în primul loc ar trebui să se aibă totdauna în vedere neputința de a cunoaște altceva decît fenomenul. Este Kant care a stabilit aceasta încă de multă vreme și ca regulă de cercetare nu cred să fi dat alte rezultate mai îmbelșugate decît acesta. Tot ce poate fi supus puterei rațiunei noastre nu este decît vecinica mișcare a lucrurilor cari se prefac fără încetare.

De aceea cînd se pune problema determinărei principiului intern a evoluțiunei artei naționale, trebuie să se studieze întîi formele pe cari le-a îmbrăcat această artă în diferitele manifestări ale spiritului românesc în trecerea veacurilor. În literatură va trebui deci să se hotărască etica și estetica limbei la diferite epoce. Pînă acum însă nu s-a făcut nici o încercare în această privință; abia dacă d. B. P. Hasdeu a strîns materialul trebuincios pentru recunoașterea structurei limbei românești în veacurile XVI și XVII. În pictură va trebui să se hotărască evoluția liniilor, a culorilor și a compozițiilor. S. Fl. Marian în *Cromatica* sa a studiat în mod elementar arta cum folosește poporul român culorile, dar o caracterizare generală a picturei noastre lipsește cu desăvîrșire pînă acum. În sfîrșit, în arhitectură combinațiunea liniilor nu a fost adîncită de nimeni.

Un exemplu luat dintr-o serie de fenomene de natură puțin deosebită de artă va lămuri mai bine problema.

De curînd au fost publicate scrisorile schimbate odinioară între Turgheniev și Herzen. Aceste scrisori în cari sînt puși față în față, cu modul lor de a simți și gîndi, doi din cei mai mari oameni ai Rusiei din veacul al nouăsprezecilea, sunt de o importanță capitală pentru a vedea chipul cum se punea problema națională în imperiul veein acum patruzeci de ani. Totodată ele pot stabili marginile între cari trebuie să se învîrtească cei doi termeni necesari ai oricărei probleme puse de națiunile de astăzi.

În dezvoltarea cugetării moderne ca și în balada lui Bürger, morții merg iute. Așa se explică de ce Turgheniev e aproape uitat iar Herzen pare o figură legendară din timpurile străvechi. Și totuși acești doi oameni au avut asupra Rusiei o înrîurire uriașă.

Alături cu Dostoievski și Tolstoi, Turgheniev formează treimea impunătoare a romancierilor ruși cărora arta europeană le datorește atîta. Dar pe cînd la Dostoievki numărul tipurilor create e foarte restrîns, pe cînd la Tolstoi același tip apare în fiecare din romanele sale, la Turgheniev numărul tipurilor create e uimitor. Poate Dostoievski să-l întreacă prin adîncimea psihologică, poate Tolstoi să-l întreacă prin măreția tragică a moralei sale, dar nimeni nu l-a ajuns în puterea de evocare a tipurilor diverse. Dimitrie Rudin, Nejdanov, Bazarov, Punin, Baborin, Insarov și atîtea alte tipuri rămîn totdauna clare, cu caracterele lor distinctive în mintea cititorilor. Și aceste tipuri erau adevărate tipuri rusești, chiar cînd civilizația apuseană le pusese pe frunte și în suflet pecetea sa cosmopolită.

Alături de acest mare creator de tipuri din poporul rus, Herzen stă ca un proroc adînc și chinuit al poporului. Agitator înflăcărat, cugetător puternic, Herzen luptase cîtva timp pentru introducerea civilizației europene în Rusia. Dar după 1860 el pierdu deodată credința sa în Europa apusană și în civilizația acesteia. Toată lumea slavofilă salută pe Herzen cu mare bucurie și luă parte înverșunată la atacurile sale împotriva „îngrozitorului apus".

Această schimbare amărî pe Turgheniev și dădu naștere acelui schimb de scrisori așa de caracteristice pentru tendințele acelei vremi. Întîia scrisoare a lui Turgheniev către Herzen e de la 8 octombrie 1862. E un răspuns la articolul publicat de Herzen în ziarul său *Kolokol*. În acest articol intitulat *Mortuos plango*, Herzen își dezvoltă teoria sa naționalistă cu o deosebită vigoare. Europa apusană e privită ca un trup împietrit care nu va putea merge mai departe din pricina tristelor condițiuni în cari se află. Rusia însă are un mare viitor pentru că are un alt trecut decît trecutul putred al apusului.

În alt articol intitulat *Începuturi și sfîrșituri*, Herzen punea tezele pe cari le-a apărat mai pe urmă cu atîta tărie în celebra sa scrisoare către Michelet: „Rusia nu va fi niciodată protestantă; Rusia nu va fi niciodată un « *Juste milieu* »; Rusia nu va face niciodată o revoluțiune spre a scăpa de țar și a-l înlocui prin reprezentanți ai poporului, judecători și polițiști". Aceste trei teze deveniră Sfînta Treime a naționaliștilor: naționalitate, ortodoxie și autocrație.

Atunci interveni Turgheniev: „Menirea clasei culte din Rusia e de a da poporului civilizația; treaba poporului este să hotărască ce trebuie primit și ce nu. Această menire a fost întrucîtva îndeplinită de Petru cel Mare și Lomonosov, dar după părerea mea nu s-a sfîrșit. Voi însă credeți că scoateți din sufletul poporului acele principii pe care el nu le înțelege și pe cari voiți să-i clădiți viața și nu vedeți că vă mișcați în negură.

Ceea ce e mai însemnat însă e că vă credeți scăpați de evoluție pentru că poporul pe care-l adorați e conservator *par excellence*... Semstvul cu care mi-ai umplut urechile la Londra, acest minunat semstvo, s-a dovedit că în practică nu e de nici un folos, căci ori însemnează ceea ce însemnează în Europa un cuvînt cunoscut și puternic ori n-are nici o însemnare... Trebuie să găsiți o altă treime, căci cu cea pe care ai descoperit-o: «semstvo, artel și obscină» nu merge. Sau trebuie să recunoașteți că acea formă deosebită care dă poporului rus ordinea lucrurilor nu e așa de dezvoltată încît s-o putem pune, noi oameni ai cugetării, sub o categorie... În ceea ce privește articolul tău din *Kolokol*, el e ca toate celelalte înțelept, fin, frumos, dar fără urmare practică. Mi se pare că antiteza atît de des repetată între apusul, frumos pe afară și urît pe dinăuntru, și răsăritul urît pe afară și frumos pe dinăuntru, este falșă".

Altă scrisoare urmă la 8 noiembrie: „Ai stabilit diagnoza umanității moderne cu o fineță și o vigoare neobicinuită, dar de ce faci vinovată numai pe Europa apusană și nu pe toți bipezii? Tu semeni cu medicul care cercetînd simptomele unei boale cronice declară

că toată nenorocirea vine din pricină că bolnavul — e francez. Eşti duşman al misticismului şi al absolutismului şi totuşi te închini mistic înaintea blănei ruseşti în care vezi marea fericire, noutate şi originalitate a viitoarelor forme sociale. Absolutul pe care nu-l admiţi în filozofie îl găseşti în această blană... Istorie, filozofie, statistică — toate acestea n-au nici o însemnătate pentru voi; nu luaţi în seamă nici chiar faptele aşa că nu voiţi să ţineţi socoteală nici măcar de adevărul că noi rusii suntem înrudiţi după limbă şi după origină cu familiile europene..."

Problema fusese pusă aşa de clar încît deosebirea de vederi între cei doi antagonişti nu mai putea fi ascunsă. Herzen se afunda din ce în ce mai mult în studiul trecutului poporului rus din care voia să scoată elementele constitutive pentru regenerarea naţională, în timp ce Turgheniev se apropia necontenit de civilizaţia apuseană.

Ultimii ani au arătat care din aceşti doi oameni, deopotrivă de cinstiţi şi deopotrivă de mari, a fost pe calea cea dreaptă. Mişcarea revoluţionară apusană, pentru a cărei introducere în Rusia Turgheniev făcuse foarte mult, a crescut cîtva timp, a dat naştere acelor acte de teroare prea cunoscute lumei, a produs cîteva caractere de un stoicism admirabil şi de un fanatism fără seamăn, dar sub Alexandru al III-lea a început să scadă în chip foarte simţitor.

Fără îndoială, Rusia întinsă şi împărţită între atîtea popoare cum e acum, nu poate merge înainte decît cu condiţia unei reforme generale şi puternice care să organizeze pe baze unitare toată ţara. Altminteri se va vedea deodată despărţită între o mulţime de stătuleţe după cum prevăzuse de mult Voltaire. Această necesitate de natură politică, socială şi morală totodată o simţiseră deopotrivă şi Herzen şi Turgheniev. Herzen însă nu vedea îndreptarea decît în cultivarea elementelor curat ruseşti. Forma politică, relaţiile sociale, ideile morale, toate trebuiau deduse din trecutul poporului şi dezvoltarea naţiunei trebuia să se facă sprijinindu-se pe dezvoltarea acestor elemente. Altfel Rusia

ar fi încetat de a avea caracterul său distinctiv, ar fi încetat de a fi ea. Aceste vederi se urmează acum în imperiul vecin şi, din punctul de vedere al intereselor ruseşti, rezultatul e admirabil.

În România generaţia de la 1848 a făcut, într-o măsură cu mult mai mare, ceea ce voia să facă Turgheniev în Rusia. Entuziastă şi primitoare de cultură, acea generaţie ne-a făcut mult bine, dar în acelaşi timp ne-a înzestrat cu o mulţime de instituţiuni cari n-aveau nici o legătură cu vechile noastre instituţiuni.

Datoria generaţiunei de acum este de a se întoarce la studiul trecutului nostru şi din istoria dezvoltărei poporului să scoată formele cari să reguleze viaţa naţională.

Naţionaliştii ruşi găsiseră în semstvo, artel şi obscină vechile categorii cari trebuiau reluate şi duse din nou la lumină; oamenii noştri vor trebui să caute în instituţiunile vechi române pe acele curat naţionale şi să le studieze cu de-amănuntul. Din nenorocire pînă acum afară de domnii dr. Gh. Popovici, C. Dissescu şi I. Nădejde, în ceea ce priveşte dreptul, nu cunosc pe alţii cari să se fi ocupat cu asemenea probleme.

Juriştii se ocupă cu formele de drept din apus, sociologii propun reforme sociale utopice, dar nici unii, nici alţii nu ating problemele cum ar trebui să fie atinse.

IV

Vederile simpliste cari au stăpînit societatea românească şi producţiunile sale artistice pînă acuma, au încurcat de multe ori priceperea adevărată a fenomenelor.

După 1848, în acea perioadă de renaştere care dăduse atît entuziasm şi atîta încredere, era firesc ca sentimentul naţional să fie în floare, dacă nu ca sentiment conştient şi definit, cel puţin ca necesar şi impus de dezvoltarea istorico-socială din apus. Toate ţările rupeau zăgazurile vechi, formele sociale se schimbau, ideologiile simpliste se înlăturau. De bună seamă că România nu era pregătită pentru toate aceste mari

prefaceri; tristele și lungile veacuri de robie în cari zăcuseră cele două principate, ignoranța adîncă și zdrobitoare în care se afla poporul și atîtea alte condițiuni foarte reale, din nenorocire, și foarte dureroase în realitatea lor, făceau cu neputință orice mișcare revoluționară de o însemnătate mai înaltă. Dar vîntul care sufla în apus se răspîndi pretutindeni; zguduirea se produse, temeliile se zdruncinaseră și România, care nu era nici pe alt pămînt, nici îngrădită cu zid de fier, fu atinsă. Teoretic oamenii revoluțiunei de atunci înțeleseră că din cauza deosebirilor economice și sociale, revoluțiunea română nu poate păstra caracterul adînc social al revoluțiunilor din Paris și Berlin. Ceea ce trebuia românilor atunci, era, înainte de toate, libera lor dezvoltare și unitatea națională. Trebuia, cum a spus mai tîrziu cel mai mare ideolog al timpurilor acelea, învinsă Plevna externă înainte de a fi învinsă Plevna internă. De aceea revoluțiunea a avut caracterul așa de frumos idealist, dar și așa de simplist, care i se cunoaște.

Dacă nu a reușit a fost din pricină că nu se îndeplinise nici una din pregătirile trebuincioase și factorul cel mai principal, poporul, era cu totul în necunoștință de ce trebuia să facă și de mijloacele cum trebuia să ceară. Ceea ce se începuse la 1848 nu se putu realiza decît la 1859 în ceea ce privește unitatea națională. Era firesc dar ca în acest timp caracterul producțiunilor artistice române să fie național, patriot. Poezia n-avea altă menire decît de a deștepta poporul adormit la viața nouă, a trezi într-însul vechea conștiință străbună și a uni într-un mănunchi toate acele energii cari se risipeau zadarnic în toate părțile. Universalitatea sentimentelor, înălțarea ideilor, nobleța aspirațiunilor, trebuiau să decurgă din această categorie de poezie. D. Aron Densușanu o caracterizează astfel: „În această epocă două creațiuni originale putem să constatăm pe terenul poeziei: balada istorică și oda națională, cea dintîi creată de Dim. Bolintineanu, a doua de A. Mureșanu; din nefericire amîndouă au apus cu ei. Cu Bolintineanu nimeni n-a cutezat a concura

în balada istorică; nimeni în oda națională n-a atins înălțimea lui Mureșanu ... Ei rezumă întreg spiritul, aprofundează și cristalizează sentimentul și aspirațiunile întregului popor român, fără deosebire de provincie".

D-l Densușanu se plînge că oda națională, balada istorică și toate poeziile patriotice au apus, dar nu bagă de seamă că acestea cuprindeau în sine sîmburele propriei lor distrugeri. Cuvintele lor pompoase dar reci, frazele sunătoare dar seci, toată acea retorică de tribună populară, se potriveau de minune cu impulsiunea irezistibilă care stăpînea mințile și inimile în acea vreme de turburată prefacere, dar deveniră anacronice îndată ce începu altă epocă.

Cînd idealul de la 1848 se coborî de pe piedestalul său olimpian, cînd intră în viața de toate zilele răsfățîndu-se cu îngîmfare pe străzile Bucureștilor, cînd mantia albă romană fu schimbată pentru haina neagră burgheză, neapărat că sentimentele și dorințele vechi trecură în lumea morților întru fericire și în locul lor se iviră alte dorinți, alte sentimente pentru cari poezia lui Cîrlova și Mureșanu erau neîndestulătoare.

D. Titu Maiorescu, întors din străinătate cu idei filozofice moderne, crescut în admirația marilor genii europene, cunoscînd adîncile teorii estetice germane, om de o cultură aleasă și variată și de un gust fin și pătrunzător, fu acela care înrîuri mai cu deosebire asupra poeziei nouă. Vechile forme ideale sub cari privea națiunea fenomenele din afară încetaseră, deoarece încetaseră și pricinile cari le dăduseră naștere, categoriile intelectuale de însemnătate socială fuseseră sfărîmate așa că țara se afla pentru un moment mulțumită cu condițiunile de față. Un nou ideal nu se formase încă și nici nu erau semne pipăite că ar fi pe cale a se forma. De aceea, teoria care întrupa estetica lui Cîrlova și Mureșanu căzu și în locul său se ridică estetica metafizică absolută după care esența artei era de a fi o ficțiune ideală care scoate pe omul impresionabil în afară și mai presus de interesele lumei zilnice. Frumosul există independent de voința noastră în

lumea ideală a esenţelor pure, iar artistul în care trăieşte amintirea lumei transcendentale a esenţelor are misiunea de a ne face să complectăm acest frumos. În acest caz poezia nu aduce mulţimei nici un folos astfel de palpabil încît să o atragă la sine numai din motivul unui interes egoist; ea există pentru noi numai întru cît ne poate atrage şi interesa prin plăcerea estetică. Deci poezia este un product de lux al vieţei intelectuale. Din cele spuse urmează că ideea sau obiectul exprimat prin poezie trebuie să fie totdauna un simţimînt sau o pasiune în sine, liberă de orice amestec intelectual şi niciodată o cugetare exclusiv intelectuală. „Prin urmare, zice d. Maiorescu, poezia rătăcită în sfera ştiinţei şi a politicei rămîne întîi neînţeleasă şi neinteresantă pentru marea majoritate a oamenilor contemporani, şi este al doilea pierdută în generaţiunile următoare chiar pentru cercul restrîns de indivizi pentru cari a avut un sens şi o atracţiune în ziua naşterei ei".

Din această definiţie, nevinovată în aparenţă d. Maiorescu, cu subtila sa logică, scoate toate încheierile trebuincioase artei pentru artă. Artistul n-are să se intereseze de valoarea morală şi socială a operei sale, pe dînsul nu-l privesc durerile şi bucuriile mulţimei, pentru că e o fiinţă de esenţă divină şi opera sa trebuie să fie cu totul impersonală. De aceea patriotismul şi toate tiradele filozofice şi sociale n-au ce căuta în arta pură, care nu trebuie să se ocupe decît de frumosul în sine. Şcoala veche a lui Mureşanu suferi prin aceasta aspra şi greaua lovitură a morţei şi direcţia nouă se ivi mîndră şi înfloritoare.

Fiindcă marile speranţe idealiste de unitate şi libertate naţională se realizaseră, fiindcă dorinţele cele mai călduroase deveniseră fapte, fiindcă nici un nor nu părea a ameninţa această pace senină, poezia liberă, ne mai supusă îngustelor categorii dinainte, fu toată un măreţ şi strălucitor cîntec de triumf. Alecsandri îşi plimba seninătatea sa olimpiană prin miturile antice şi cum poezia, acest product de lux al unor inteligenţe alese, nu cere decît pasiunea în sine, el se sălăşlui în

mijlocul romanilor aproape de fîntîna Blanduziei, ascultînd în delicioasa pace a unui amurg clasic cum curgeau picăturile cristaline ale apei pe jgheabul marmorean.

Îşi cînta Horaţiu *Odele*, îşi suspina elegant Ovidiu *Tristele* cu note clare şi de o frumoasă melancolie nobilă, iar în depărtare, ca adierea uşoară a unui vînt de seară, îşi murmura Virgiliu idilele sale vecinice. Ce pace nesfîrşită! Alecsandri nu se mai putea sătura.

Dar la răsărit se ivea grija şi neliniştea egoismului care a voit prea mult să fie transcendental. Sufletul, ca acel erou de roman mistic, îngrozit de atîta linişte, se întreba dacă nu cumva vro durere adîncă plînge în întunerec şi-l pîndeşte gata să-l doboare mişeleşte, pe ascuns. Şi atunci grija se făcu spaimă, spaima se făcu durere şi durerea se făcu plînset amar şi dureros, iar Eminescu apăru. Note dureroase care plîng noaptea tîrziu pe cîmpia atică, plină de farmecul parfumat al verei peste care-şi revarsă luna bogata sa comoară, visuri grele şi chinuitoare prin povara lor, siguranţa că toată măreţia aceasta frumoasă şi tristă va pieri ca nişte sunete răzleţe de flaut, braţe desperate înălţate spre un cer minunat de rece, ochi trişti şi mari şi dulci şi visători înălţaţi la steaua singurătăţei, suflet zbuciumat şi mîndru, suflet de rege părăsit, — aşa trecu Eminescu prin viaţă şi poezie.

Dar direcţia nouă nu se mărgini numai la aceşti doi oameni, căci dacă vrodată a înflorit în România o pleiadă, mai frumoasă, mai luminoasă şi mai numeroasă, a fost de bună seamă aceasta: Cuza, Naum, Şerbănescu, Duiliu Zamfirescu, Olănescu-Ascanio, Bodnărescu, Volenti, în poezie, Caragiale, Delavrancea, Gane, Slavici, Creangă în proză, făcură din limba românească o harpă care ştiu să vibreze la cea mai mică atingere.

Însă şcoala aceasta, admirabilă în multe privinţe, începu să se stîrbească pe la 1880.

Indiferentismul social în materie de artă fu învins în apus de arta cu valoare socială şi morală.

Poezia s-a văzut cuprinsă deodată de o mulțime de noțiuni ciudate și desperecheate cari n-aveau întru nimic de-a face cu arta. Oameni cu oarecare cultură pozitivă, dar lipsiți în totul de cultura literară, au căutat să introducă în artă conceptul de social și să facă din critica artistică din trecut o critică științifică.

Era vremea cînd totul în lume căuta să îmbrace caracterul științific.

Critica devenea științifică, utopiile sociale deveneau științifice, religia devenea științifică, și n-au fost în toată istoria dezvoltărei inteligenței omenești încercări mai ciudate decît acestea.

În loc de a studia opera artistică și literară ca atare, critica introducea considerațiuni învecinate cu cele ce trebuiau aduse și stabilea astfel multe legături necesare cari erau foarte drepte, dar cari aveau un mare cusur: acela că nu atingeau opera de artă ca operă de artă, ci ca un simplu fenomen psihologic. Astfel critica stabilea legătura între producțiunea artistică și artist, analizînd pe acest din urmă și înrîurirea pe care a avut-o asupra sa mediul social. În al doilea rînd analiza ce anume influență avea producțiunea artistică asupra cititorilor studiind ideile sociale, etice și filozofice pe cari le sugera.

În al treilea rînd se studia cît de mare și cît de vastă e această influență artistică și abia în al patrulea rînd se analizau mijloacele de cari se servea artistul pentru a produce imaginele, ideile, simțimintele.

Arta era astfel considerată ca un simplu fenomen de natură psihică și explicată ca atare. Dintr-un anumit punct de vedere, acest procedeu era foarte bun, căci gonea în lumea esențelor pure toate entitățile îndoielnice cari tronaseră cîtăva vreme cu prea mult exclusivism. Dar ceea ce uita această critică era diferența specifică, acea diferență care făcea dintr-un anumit fenomen psihic un fenomen artistic și nu altceva. De aci s-a născut acel tendenționism exagerat care a împărțit pe cîtva timp literile române în două tabere: arta pentru artă și arta cu tendințe.

Şcoala aceasta, şcoală socială prin esenţă şi firea sa, a numărat în mijlocul său poeţi cu o înfăţişare deosebită, cu un spirit răzvrătit şi duios, cu o factură de vers admirabilă. Fără îndoială, e o deosebire şi încă o mare deosebire de la versurile unora la cutare bucată dulce şi stranie a lui Anton Bacalbaşa; dar toată această deosebire nu ascunde suferinţa, nostalgia, revolta şi speranţa cari se găsesc deopotrivă şi la unul şi la altul. O. Carp, Traian Demetrescu, Ion Păun şi alţii se inspirară, care mai mult, care mai puţin, din această artă care fu singura şi adevărata cosmopolită.

Cum însă şcoala aceasta lăsase la o parte influenţa realităţei uitînd că sunt simţiminte, credinţe, tradiţiuni şi o mulţime de alte ideologii peste cari nu se poate trece de aceea şcoala estetă se ridică împotriva sa, negînd părţile ce trebuiau negate din toate şcolile dinainte şi sintetizînd într-o armonie superioară datele clare ale artei. Şcoala estetă modernistă propagă deopotrivă cultul divin pentru tehnica măiestrită la care s-a ajuns în străinătate şi cultul pentru sufletul românesc, dezbrăcat de orice valuri înşelătoare puse de cosmopoliţii raţionalişti.

Ceea ce se cere acum în artă e cunoaşterea adîncă şi deplină a poporului, dar cunoaşterea liberă, neîmpiedicată de nici una din acele forme ale judecăţei sub cari se obicinuia odinioară a se privi poporul.

Această cunoştinţă va fi astfel temeiul artei sănătoase şi îndărătul romanelor, poemelor şi dramelor se va simţi puternicul său spirit vecinic dătător de viaţă, vecinic înnoitor. Aşa a făcut Ibsen, aşa a făcut D'Annunzio, aşa a făcut Walt Whitmann, aşa au făcut toţi cei cari au rămas, în faţa minţilor uimite ale popoarelor, uriaşi măreţi şi impunători prin geniul lor.

Cînd se spune că în timpul ultimilor cincizeci de ani, în literatura rusă nu s-a făcut nici o schimbare din punctul de vedere curat estetic şi că între Turgheniev şi Garşin nu există deosebire de stil, precum nu există nici între Nekrasov şi Nadson, se recunoaşte şi se mărturiseşte prin aceasta marea şi adînca legătură ce s-a format din vremuri îndelungate între artişti şi popor.

Aproape toți scriitorii ruși—făcînd o mică abatere pentru Tolstoi — sunt stiliști slabi și povestitori greoi și supraviețuitorul lor, al tuturora, a putut să spună cu drept cuvînt, din singurătatea sa de la Iasnaia-Poliana, că în tehnica artei Dostoievski e mai prejos de orice critică. Pricina stă în vecinica lor preocupare de a studia și de a pătrunde sufletul rusesc și de a-l reprezinta cu cît mai multă credință și putere. De ceea ce însă nu-și dau seama dînșii e că sufletul rusesc cuprindea în sine chipul cum trebuia exprimat, că arta era strîns legată de obiectul ce trebuia reprezintat și deci că stilul lui Gogol și Dostoievski era singurul stil care se putea adecva cu acea viață întunecată, tragică și măreață a rătăcitorilor în nopțile stepelor nesfîrșite.

E atît de adevărat aceasta încît în umbra versurilor pasionate din cobzarul lui Taras Șevcenco pare că suflă același vînt și se mișcă același spirit care a insuflat în veacurile depărtate măreața epopee înfricoșată care e *Cîntecul lui Igor.*

De aceea arta rusească va avea totdauna un loc deosebit între celelalte arte, pentru că ea a descoperit o taină și o magie pe cari păruse că le descoperise un moment marele Goethe, dar pe cari lumea nu a putut să le pătrundă niciodată.

Totuși în literatura din Rusia contemporană se simte o schimbare. Gorki, care deși cu totul necunoscut în Europa apusană, e slăvit în țara sa cu toată cinstea cuvenită, poartă pecetea unui spirit nou, care n-ar putea fi asemănat decît, întrucîtva, cu al lui Nietszche și mai cu seamă cu al lui Léon Bloy, acel mistic înflăcărat de o elocvență așa de grozavă. Ca și Bloy care cerșind, înjurînd, blestemînd, își face o onoare din faptul că a fost cerșetor și îndeosebi cerșetor ingrat și proorocește nenorociri tuturor celor cari n-au cerșit, Gorki, el însuși vagabond, cerșetor, hamal, propagă cu o putere fără seamăn și cu o elocință tot așa de grozavă, dezgustul împotriva avuțiilor și dragostea pentru viața cerșetorilor, derbedeilor, pungașilor și a tuturor lepădăturilor. Dar cu tot modernismul său așa de accentuat, marele spirit rusesc stăpînește opera sa, și

cînd Saşa cîntă, împreună cu ţăranul pe plută, cîntecul său făcut din plîngerea durerilor omeneşti, din tristeţă desperată, din strigătele amare ale sufletului şi ale trupului rănit, din sărăcie adîncă şi nemiloasă, încît dezleagă Toma Gordeieff funia pentru ca să se înece în adîncul valurilor şi plută şi cîntăreţi şi cîntec şi el dimpreună cu toţi, se simte lămurit că numai o notă dacă ar mai adăuga frumoasa prostituată Saşa, numai o întorsătură mai mult dacă ar da viersurilor şi în locul cîntecului ei ar răsuna cu note de nespusă duioşie cîntecul zbuciumat şi înăbuşit la Rusalcelor din apă cari stau încătuşate la fund, încătuşate ca sufletul, încătuşate ca inima, încătuşate ca viaţa marelui popor rus.

De aceea e mare Gorki şi de aceea arta sa e artă adevărată şi puternică şi frumoasă; el şi-a înţeles poporul şi a găsit forma nemerită şi modernă pentru a exprima ce a priceput.

Această cunoaştere a poporului e marea şi greaua condiţiune care se cere tuturor artiştilor mari. Ea e punctul de unde trebuie să plece orice artist adevărat, dacă ţinteşte la altceva mai trainic decît succesul de librărie şi de ziare ieftin cîştigate, ieftin pierdute.

Maeterlinck, înainte de a începe a scrie admirabila sa operă tragică care l-a făcut celebru, cunoştea foarte bine sufletul belgian pe care-l studiase în marii pictori din trecut: Jean Van Eyck, Van der Weyden, Memling şi Quentin Metzys, cu senzualismul lor ciudat, cu misterele religioase înduioşetoare, cu fecioarele palide, nesubstanţiale şi diafane ca un vis mistic, cu evocările dulci de gingăşie stinsă. Cercetase adînc scrierile marilor mistici: sora Hedewyck, Jean van Ruysbroock, Gérard Groot şi Henri Mande, şi astfel a ajuns la teama misterioasă din *La Princesse Maleine* şi *Les sept princesses* şi la intelectualitatea visătoare şi dureroasă din *La mort de Tintagille* şi *Aglavaine et Sélysette.*

Pentru dînsul sufletul unui popor ca şi sufletul unui om se cunoaşte din ideea sa despre Dumnezeu.

Fără a da acestei idei, care negreşit are o mare însemnătate, deoarece reprezintă realitatea transcendentală a vieţei omeneşti, însemnătatea pe care i-o dă Maeterlinck, artistul are neapărată nevoie de a studia poporul din care face parte în toate manifestările ideale.

Artistul care va voi ca opera sa să oglindească poporul român va trebui să studieze arhitectura care e simbolica sa, iconologia care e credinţa sa şi poezia care e viaţa sa. El va trebui să determine metafizica şi psihologia poporului român şi să cunoască etica şi estetica limbei române.

CRITICA ARTISTICĂ

Critica noastră artistică se află într-o stare foarte înapoiată. Pe cînd critica literară a luat în timpul din urmă o dezvoltare vrednică de toată lauda, critica artistică este nevoită să se mărginească la niște încercări foarte vagi și foarte superficiale, iar ziarele și revistele care binevoiesc a vorbi din cînd în cînd despre artă se mulțumesc să facă niște simple dări de seamă lipsite de orice valoare adevărată. În această privință chiar cele mai bune pagini nu sunt decît simple impresii ale unui profan în ale artei.

Pricina acestei dureroase stări de lucruri este în întîiul loc direcția intelectuală din România. Pătura noastră cultă cînd a venit în atingere cu civilizația apuseană s-a obișnuit foarte repede cu ultimile sisteme filozofice, cu ultimile descoperiri științifice și cu ultimile publicațiuni literare. Inteligența română a trecut deodată la abstracțiuni raționale în dauna sentimentelor cari n-avură deloc timpul să fie cultivate. De aceea intelectualii noștri știu foarte bine să judece după normele celei mai subtile dialectice, dar nu știu să vadă și să audă. Educația plastică și educația muzicală le lipsesc cu desăvîrșire. Și aceste educații sunt principalele condiții ale dezvoltărei artei la un popor. Lipsa lor este cu atît mai simțitoare cu cît atît pictura modernă, cît și muzica, au ajuns într-o stare de dezvol-

tare în care simplele impresiuni nu mai pot forma temeiul nici unei judecăți artistice. Muzica modernă, cu toate complicațiile sale cere, pentru a putea fi pricepută, multă muncă, multă osteneală, mult studiu și mult chin. Ea nu mai poate fi acuma la îndemîna tuturor, ca odinioară, pentru că și modul și esența sa s-au schimbat și s-au complicat. Întocmai după cum în chimie, pentru ca un adevărat învățat să poată face ceva de un real și netăgăduit folos, are nevoie să se specializeze într-o anumită ramură, fiindcă chimia în întregimea sa e un domeniu prea vast, tot astfel și în artă se cere acum specializare și străduință îndelungată pentru a dobîndi această specializare.

Niciodată un muzicant bun, dacă-și dă seama de ce spune și se respectă pe sine și arta sa, nu se va putea lăuda că și-a învățat meșteșugul din senin sau că i-a venit deodată, fără nici o pregătire. Dimpotrivă, cu cît va fi mai conștiincios și cu cît va fi mai sincer, cu atît va spune că a pus mai mult timp în învățarea artei sale.

De aceea se explică de ce sunt așa de rari criticii de arte speciale. De aceea saloanele noastre de pictură și sculptură din București nu sunt niciodată salutate decît sau cu laude banale și dezgustătoare, sau cu înjurături josnice și neghioabe. Niciodată nu s-a găsit cineva care să facă un studiu amănunțit și demn asupra operelor expuse, niciodată articolele consacrate sculpturei sau picturei n-au trecut peste marginile unui simplu catalog ce se cumpără de la portarul care deschide ușa de la intrarea în expoziție. [. . .].

La Viena marele pictor Gustav Klimt a expus de curînd faimosul său tablou *Medicina*. Klimt este un pictor modernist; tehnica și concepția sa se deosebesc de tehnica și concepția obicinuită. Dar publicul vienez care știe ce însemnează arta, în afară de deosebirile de vederi ale artiștilor, a ținut ca o onoare să facă o uriașă manifestație simpatică lui Klimt. E drept că unora tabloul nu le-a plăcut; aceștia erau credincioșii admiratori ai vechilor formule academice. E drept că altora tabloul le-a inspirat un fel de groază mistică;

aceştia erau sfioşii cari nu îndrăzneau să pătrundă opera pînă în adîncul său. E drept că altora tabloul le-a inspirat un întunecat sentiment de chin; aceştia erau cei cari cugetau mai mult decît vedeau. Dar toţi aceştia, cu toate sentimentele deosebite de cari erau zguduiţi, nu s-au putut împiedeca de a nu recunoaşte valoarea superioară a tabloului.

S-a nemerit însă un deputat austriac care a găsit că tabloul este nici mai mult, nici mai puţin decît imoral şi îndată a anunţat o interpelare la Cameră. Chiar faptul că o Cameră întreagă trebuie să discute moralitatea şi estetica unui tablou dovedeşte cît de mult pasionează arta lumea într-un astfel de oraş.

Dar lucrurile nu s-au isprăvit aci. Îndată după interpelarea de la Cameră, elita intelectuală vieneză s-a adunat să protesteze împotriva pudicului deputat. Şi cunoscutul critic vienez Hermann Bahr, într-o cuvîntare plină de foc şi de pasiune, a spus că persecuţia care se pregăteşte împotriva lui Klimt va fi mai dureroasă pentru Viena şi pentru Austria decît pentru artist.

Acest caz arată cum sunt puse şi cît de mult înflăcărează problemele artistice în străinătate.

Această înflăcărare nu se găseşte în publicul român şi lipsa ei este obştească simţită. De aceea niciodată un caz artistic nu va lua în România întinderea pe care o ia aiurea. Tăcerea omoară avîntul.

În sfîrşit a treia piedică a dezvoltărei criticei artistice este de natură curat tehnică. Atelierile noastre grafice n-au ajuns la desăvîrşirea celor din străinătate, cari pot reproduce în mod admirabil chiar cele mai fine trăsături şi cele mai fine nuanţe de coloare ale unui tablou. Mijloacele fotografice excelente înlesnesc răspîndirea copiilor şi criticul n-are nevoie să se oprească la fiecare tablou pentru a-l descrie. Opera este presupusă că e cunoscută de public, şi de fapt aşa şi este, deoarece reproducerile exacte cu ajutorul fotografiilor fac ca lumea să aibă o idee cît se poate de adevărată despre operă.

Din nenorocire critica română chiar cînd ar vrea să se emancipeze de metodele vechi, n-are la îndemînă

decît mijloace foarte primitive. De aceea ea este nevoită să rămînă o critică descriptivă şi criticul se vede silit să facă oarecum meseria de comisar preţuitor, descriind tabloul în toate amănunţimile sale. Este o necesitate căreia trebuie să ne supunem. Critica literară a trecut şi ea prin această stare. Şi încă în cazul său greutăţile tehnice nu erau atît de mari şi chiar piedicile intelectuale erau mai lesne de învins decît cele cu cari are a se lupta critica artistică. Dar puţină resemnare nu strică.

Totuşi pe alocuri critica descriptivă poate să facă loc criticei raţionale. Aceasta întru atît întrucît critica raţională nu va pierde niciodată din vedere mediul în care se află şi puţinele tradiţii artistice pe cari le-ar întîlni. În acest caz datoria sa este de a face psihologia operei de artă şi de a stabili principiul evoluţiunei elementelor artistice. Astfel ea va atinge o treaptă deopotrivă cu aceea a criticei literare şi va contribui cu date pozitive şi bine stabilite la formarea unei filozofii a artei.

SCRIITORI ŞI PUBLIC

O criză acută bîntuie astăzi literatura românească. De cîtva timp, nu vedem apărînd nimic pe tărîmul literilor care să provoace atenţia puţinului public cu gust artistic.

La această obiecţiune, atît scriitorii cît şi publicul, răspund tot în acelaşi fel.

Scriitorii, — vorbim aici de scriitorii de talent, — se plîng că de ce-ar mai încerca să scrie, dacă publicul nu-i ia în seamă, dacă nu le dă nici o atenţie; apoi, mai adaogă dînşii, numai cu literatura nu-şi poate cineva cîştiga existenţa, ceea ce face pe mulţi să devină salariaţii vreunei autorităţi a statului.

Pe de altă parte, publicul, marele public, spune şi el, că n-are pe cine încuraja, deoarece producţii literare de valoare nu avem, iar cei cari inundă zilnic ziarele politice cu literatură sunt lipsiţi de orice pic de talent.

Pentru acest motiv, bineînţeles, publicul cam are oarecum puţină dreptate.

În fond însă, ambele argumente, atît ale scriitorilor cît şi ale publicului, sunt mai mult ori mai puţin pline de temei.

Să începem întîi cu scriitorii.

Aproape toţi — afară doar de cei de şcoala nouă ca d. Coşbuc, imitează, ori mai bine zis, plagiază pe Eminescu, unii c-o nerușinare de necrezut.

Această influență pe care o exercită de vreo decenie jumătate Eminescu, asupra scriitorilor noștri, a făcut ca arta în literatura noastră să decadă atît de jos.

Apoi mai e o cauză, poate singura mai cu temei, care influențează atît de mult asupra scriitorilor.

La noi în țară, literatura nu poate să se dezvolte, — vorbesc de adevărata literatură artistică, — din cauza încordării luptei pentru existență.

Oricît de mare scriitor să fii, oricît de artist, operile tale nu vor putea să-ți mai îndulcească lupta pentru existență. Exemple avem prea destule. Eminescu, un mare talent, n-a putut trăi de pe urma scrierilor sale. A trebuit să îndure mizeriile cele mai mari, a trebuit să-și petreacă zilele într-o muncă istovitoare, de funcționar al statului și de gazetar, pentru a-și cîștiga existența zilnică.

Sfîrșitul îl știm cu toții.

A fost un talent prea puternic, a produs lucrări de seamă, dar a trebuit să cadă din pricina luptei pentru existență.

Ni se va obiecta poate, că Eminescu se interesa prea puțin pentru traiul zilnic, și dacă ar fi fost o fire mai îndrăzneață, atunci, fără îndoială că n-ar fi îndurat atîtea mizerii. Adecă cu alte cuvinte ar fi putut să-și cîștige existența din propriile sale lucrări literare.

Argumentul acesta nu coprinde nici un pic de adevăr.

Astăzi, avem pe un Caragiale, pe un Vlăhuță și pe un Coșbuc a căror reputație literară e stabilită pe deplin. Nu se vor găsi nici cinci la sută din toți locuitorii acestei țări, cari știu carte, și cari să nu fi auzit de un Caragiale, Vlăhuță sau Coșbuc.

Apoi presa, care de bine de rău a devenit o putere în țară, ne vorbește zilnic de acești trei scriitori.

Cu toate aceste, nici Caragiale, nici Vlăhuță, nici Coșbuc nu pot să trăiască din munca lor. Sunt nevoiți să recurgă la bugetul statului, sau să se apuce de alte afaceri, lăsînd literatura pe un plan cu totul secundar.

De altfel Caragiale, Vlăhuță și Coșbuc, autorii cei mai populari din cîți trăiesc azi, cînd scot vreo operă literară, au aceeași soartă ca și a tuturor mîzgălitorilor de hîrtie, ba poate chiar și mai proastă.

Operile lor stau prăfuite în rafturile librăriilor, ori le găseşti pe la anticari care le vînd pe un preţ ridicul.

Cu toate aceste, sunt cîţiva scriitori, al căror talent e îndoielnic, dar cari au o soartă mai bună. Nu citǎm multe nume proprii pentru a nu fi învinuiţi de duşmănie sau gelozie.

Totuşi nu ne putem abţine a nu cita pe unul care se ascunde sub pseudonimul de *Sfinx*, şi a cărui scrieri se vînd în mii de exemplare şi în timp foarte scurt. Asemenea se întîmpla într-o vreme cu scrierile lui Radu D. Rosetti.

Nu mai amintesc de autorii unor scrieri literare mai puţin decît mediocre. „Haiducii", aceste scrieri au avut şi au încă, un succes colosal. Nu e copil în şcoalele primare ori gimnazii care să nu fi cetit aceste scrieri decăzute.

Arta, însă, adevărata artă e lăsată la o parte, şi numai un foarte mic număr dintre cititori, îşi dau seamă de dînsa.

În streinătate, e greu numai pînă ajungi a te releva ca scriitor de valoare. Odată reputaţia stabilită, lupta pentru existenţă devine uşoară şi artistul trăieşte din propria sa muncă literară.

Exemple avem prea multe, pentru a nu fi nevoiţi să le mai citǎm. La noi în ţară, am arătat însă cum se petrec lucrurile.

Avem astăzi cîţiva scriitori de talent, tineri încă, unii chiar mai în vîrstă cum e un Al. Macedonski, care a produs lucrări de mare valoare literară, şi cari din pricină că trebuie să lupte pentru a-şi cîştiga traiul zilnic, sunt nevoiţi, unii a se arunca asupra bugetului statului, alţii a-şi istovi forţele în redacţiile ziarelor.

Cum vedem dar, dreptatea stă mai mult de partea scriitorilor de valoare. N-au pentru cine scrie, căci publicul, opinia publică, nu-şi dă nici un interes pentru a distinge o lucrare de valoare de o alta mediocră şi chiar imbecilă. E drept că orice lucrare de artă, în adevăratul înţeles al cuvîntului, va fi mai curînd ori mai tîrziu recunscută, căci adevărata artă niciodată nu e întunecată pentru vecie.

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Dar sunt prea puțini scriitori care să aibă atîta putere de rezistență pentru a întîmpina cu resemnare mizeriile ce vecinic le întîmpină în lupta pentru existență.

Vedem astăzi pe un Macedonski hulit aproape de toată lumea.

— E un decadent, e un simbolist, e un nu mai știu ce, — auzim zilnic spunîndu-se.

Cu toate aceste recunosc mulți că Macedonski *a fost* un mare talent, dar astăzi nu mai este decît o mediocritate și chiar mai puțin.

Viitorul, însă, va lămuri mai bine chestia, și atunci nu se va mai zice de autorul superbei poezii *Noaptea de mai*, că *a fost* ci, că este unul din fruntașii literaturei românești.

Iar acei care și-au făcut astăzi un renume, care a trecut pînă și peste Carpați, — datorită îndrăznelei lor, vor fi, nu citați ca niște nulități, ci uitați cu totul, astfel că viitorul nici nu va ști că au existat cîndva asemenea scriitori, cărora critica zilnică de prin gazete le spune: *mult talentați*, *cunoscuți*, *apreciați* și alte multe grațiozități de acestea.

Suntem dar înțeleși. Poporul nostru sau cum zice, opinia publică n-a ajuns încă la acel grad de dezvoltare, cînd să poată face deosebire între o lucrare de artă, și o lucrare proastă sub toate punctele de vedere.

Cînd vom ajunge și noi să fim un popor ca francezii, germanii, englezii, italienii, atunci și scriitorii noștri de adevărat talent vor putea să trăiască din propria lor muncă literară.

Pînă atunci, însă, o mulțime de talente adevărate se vor pierde în vălmășagul luptei pentru existență.

ASUPRA LITERATURII ÎN ROMÂNIA

Voind să stăruim asupra relațiunilor dintre artist și public, dintre scriitori și cititori, ne luăm îngăduința de a aduce un argument, care în multe privințe întrunește aproape însușirile unui argument istoric.

Înainte vreme, cînd critica română avea mare nevoie de argumente istorice într-o discuțiune literară, era silită să recurgă la ajutorul marilor mișcări intelectuale apusene, unde găsea de-a gata destule fapte și dovezi cu cari să-și sprijinească teoriile. Aceste fapte și dovezi foarte prețioase deoarece aveau cu ele un prestigiu istoric netăgăduit, erau apoi prefăcute în argumente zdrobitoare, și aruncate în discuțiune cu măreția cu care se aruncă monedele de aur, în circulațiune.

Mulțumită propășirei noastre culturale, acum ne putem îngădui plăcerea de a fi ceva mai zgîrciți cu împrumuturile din literaturile străine și ceva mai darnici cu pildele din propria noastră literatură. De o sută de ani de cînd avem o *mișcare intelectuală română*, *care a intrat ca factor activ în viața națională*, faptele s-au strîns lîngă fapte, curentele au urmat curentelor, și acum se pot scoate unele încheieri generale cu destulă temeinicie.

Dar gîndul nostru nu e de a ne duce prea departe în trecut. Anul 1893 ne ajunge. În adevăr, o mișcare literară care crescuse încă de multă vreme, își găsi de-

plina înflorire în acel an. Şi atunci se iviră o mulţime de opere puternice, sănătoase, zguduitoare, aducătoare de idei largi şi generoase, născătoare de gîndiri semeţe şi îmbelşugate, parfumate de adierea unei morale libere şi colorate de razele soarelui unui nou ideal. S-ar fi zis că ne aflăm într-o grădină bogată la începutul lui iunie: atît de felurite şi atît de înfocate erau florile acestea cari se deschiseseră toate deodată. *Delavrancea* părăsise, ce e dreptul, lirismul său amar, care-i făcuse farmecul odinioară, dar în *Între vis şi viaţă* se regăsea poporanismul său primitiv cu înţelegerea adîncă şi simpatică a oamenilor umili, a legendelor naive şi a colţurilor de ţară mai frumoase decît legendele şi mai primitoare decît oamenii. O! ce capriciu de artist desăvîrşit a fost acest volumaş apărut odată cu înflorirea rozelor! Şi tot atunci *Coşbuc*, care făurise deoparte, în tăcere, o coroană ciudată de aur şi oţel, apăru, făurar impunător, cu *Baladele şi idilele* sale. O lirică nouă, viguroasă, aspră adesea dar totdeauna sinceră căci pornea de la psihologia reală a ţărănimei, un optimism sănătos, o tehnică personală, un ritm vioi, îi făcură popularitatea într-un timp foarte scurt. O sărbătoare tot atît de mare ne pregăti şi *Slavici* cu fermecătoarele sale, *Novele* din popor; precum şi *Vlăhuţă* cu *Dan*, despre care presa română discuta un an de zile în urmă, şi oricît îl lăuda şi-l analiza, tot nu mai isprăvea. *D. Dobrogeanu-Gherea* publică *Literatură şi ştiinţă*, o revistă care era un drapel. De alminteri, numărul revistelor populare era şi el destul de însemnat, şi printre ele *Viaţa* şi *Vatra* izbutiseră să dea naştere la adevărate curente în viaţa intelectuală.

Pricina acestei stări înfloritoare trebuie căutată în primirea călduroasă pe care o făcea marele public scriitorilor. Operele acestora se aflau în mînele tuturor celor cari aveau cît de puţină cultură. Şi nu arareori ne-a fost dat să vedem priveliştea hazlie şi originală a vrunui meşter cizmar care-şi părăsea bedreagul şi calapodul ca să numere picioarele versurilor dintr-o baladă de Coşbuc, sau vrunui neguţător de fructe uscate care încerca, cu ajutorul celei mai subtile dialectice, să do-

vedească urmele de influență străină în proza lui Delavrancea. Mica burghezie începuse să se dea la literatură! Și alături cu mica burghezie, mergeau în rînduri strînse profesiunile liberale pozitive cari în vîrtejul îndeletnicilor lor practice, tot găseau vremea de a visa și a se entusiasma. Medicii, inginerii, magistrații, ar fi crezut că e rușine să nu cunoască literatura națională. Studenții citeau pe prozatorii umanitari, fetele de pension pe poeții sentimentali. În toată țara domnea un avînt de idealism care nu cerea decît să fie nutrit cu vorbele înflăcărate ale vecinicilor făuritori de închipuiri. Și chiar dacă am fi știut bine că erau numai închipuiri! Ce ne păsa? Au nu stă scris că nu se trăiește numai cu pîne, ci și cu cuvîntul lui Dumnezău?

Eram pe atunci elev în liceul din Brăila și împreună cu alt prieten, n-aveam adesea drept prînz decît un studiu de Spencer și drept cină decît o poemă de Walt Whitmann. Dar dacă prînzul și cina erau așa de creștinește resemnate încît reduseseră trupurile noastre la cea mai curată expresiune a simbolurilor mistice, în schimb inima era caldă, sîngele vijelios și mintea totdeauna în căutarea ideilor nouă și ademenitoare ca zîmbetul întîiei iubite, frumoase și strălucitoare ca potirul rozelor de primăvară. O ingenioasă teorie științifică ne mîngîia de toate lipsurile zilnice și o poemă armonioasă ne făcea să binecuvîntăm lumea cu gesturi largi de tineri proroci: această lume care n-avea ce face nici cu binecuvîntările nici cu blestemele noastre. Iar seara tîrziu, cînd ne întîlneam în cămăruța noastră singuratecă și lumînarea ardea în sfeșnicul vechi de pe masă, începeau, dulci și armonioase, sfintele citanii din cărțile scumpe. Cîteodată cerul voia și el să afle cum pot doi băieți așa de săraci să fie atît de fericiți și trimetea o ploaie măruntă să bată lin în ferestrele noastre. Și ploaia venea blîndă ca o soră și lovea cu degete subțiri în geamuri și nu întreba nimic, nu spunea nimic, ci mirată și ea de cîte auzea ținea ușor isonul cu murmurul său inviorător.

Și prietenul citea înainte:

„Tot gîndindu-se șoptea:

— Am să sap o groapă adîncă, adîncă...

Și din întunerec se auzi:

— Adînc... adînc!

— Tu ești, muiere? întrebă omul speriat.

În cireadă unele vaci își mișcară clopotele ting, tang, ting.

— E clopotul vacilor, zise el și închise ochii.

— Și după ce-oi săpa o groapă adîncă, adîncă am s-o arunc în fund, ș-am să pui tot pămîntul peste ea, peste ea, peste ea!

Și din întunerec auzi:

— Peste ea, peste ea.

— Tu ești, femeie? întrebă omul sărind în sus. Și nimeni nu-i răspunse. Din turma neagră, se auzi: bea, bea, beaaa.

— E behăitul oilor, zise omul cu noroc, dar nu se mai culcă, ci luă cazmaua, sapa și lopata, și se duse după coșar.“

Și cînd mă gîndesc la vremurile acelea îmi vin fără voie în minte așteptările cu cari ne înfrumusețam atunci viața, entuziasmul și încrederea noastră, fețele surizătoare ale florilor fragede, parfumul cald al primăverei, emoțiunile dulci ale serilor vesele; ascult încă picăturile mărunte cari bat în ferestre și vîntul care îndoaie ramurile pomilor tineri de afară în timp ce glasul prietenului meu modulează încet, cu religiozitate, frazele melodioase ale lui Delavrancea.

Cum se schimbară toate acestea în zece ani!

De la 1893 pînă la 1904 mișcarea literară în loc să crească, se pare că a dat îndărăt. Cel puțin aceasta este impresia generală. Dar impresia ca orice fenomen de natură curat emoțională, are nevoie să fie lămurită.

În adevăr, cînd se vorbește de criza literară actuală, toată lumea pare înțeleasă asupra existenței fenomenului, nimeni însă nu caută să răspice elementele însăși ale fenomenului. Cu alte cuvinte toată lumea recunoaște că avem o criză literară, dar nu poate să se dumerească dacă această criză e din pricina scriitorilor, ori din pri-

cina cititorilor. Deosebirea aceasta e totuşi de mare însemnătate fiindcă de la răspunsurile ce se vor da atîrnă şi măsurile ce se vor urma să se ia. Dacă fenomenul se datoreşte lipsei de scriitori, atunci trebuie cercetat dacă această lipsă este firească, sau are de pricină vro anomalie socială şi în cazul din urmă trebuie luptat împotriva acestei anomalii. Dacă însă fenomenul se datoreşte nepăsărei cititorilor, atunci trebuie căutate şi înlăturate pricinele acestei nepăsări.

În cazul de faţă lipsa scriitorilor nu este de loc simţită. Dimpotrivă, poate niciodată, chiar în vremurile sale glorioase literatura română nu a avut atîtea talente ca acum. Şi vorbim, binenţăles, de talentele cari s-au manifestat cu note personale, cu contururi definite. Astfel avem în poezie pe *Ştefan O. Iosif*, *G. Tutoveanu*, *D. Nanu*, *D. Anghel*, *A. Naum*; în proză pe *I. Brătescu-Voineşti*, *I. Bassarabescu*, *I. Adam*, *M. Sadoveanu*, *C. Sandu*, *N. Beldiceanu*, *I. Ciocîrlan*; în critică pe *N. Iorga*, *M. Dragomirescu*, *Ilariu Chendi*, *I. Bogdan-Duică*.

Din aceşti scriitori, unii au adus în literatură, pe lîngă tehnica lor personală, şi grija marilor probleme morale şi intelectuale cari zbuciumă lumea, izbutind să dea adesea sinteza unei întregi stări de lucruri.

Apoi dacă este aşa, atunci de ce influenţa lor se mărgineşte numai în mijlocul cercurilor literare din Bucureşti? Căci faptul netăgăduit, faptul crud este că influenţa lor nu se simte departe în popor. De ce?

O tablă statistică, în care s-ar arăta foloasele realizate de librari pe urma vînzărei operelor literare, ar răspunde de minune la această întrebare.

Publicul nu mai citeşte cărţi literare. Mica burghezie care la 1893 începuse să se dea atît de frumos la literatură, să îndeletniceşte acum cu afaceri ceva mai rodnice.

Cizmarul idilic de odinioară s-a întors iar la bedreag şi calapod, s-a înscris în corporaţiune şi nu se mai pasionează decît de măsura picioarelor muşteriilor săi: negutătorul de fructe uscate a ajuns un îndemănatec

exportator de prune și mere, iar studenții abia dacă pot prididi cu pregătirea examenelor...

Dar cu toată lipsa de entuziasm a cititorilor, tinerii noștri scriitori au izbutit să imprime literaturei un nou curent, și să ne dea convingerea că suntem în pragul unei adevărate renașteri literare.

Glorificarea trecutului și a vieței proprii neamului nostru vor readuce entuziasmul din alte vremuri și vor da, *celor aleși*, zbor de vultur.

II MEDALIOANE ȘI RECENZII

„VERSURI“ DE ŞT. O. IOSIF

Învestmîntat în alb, volumul se înfăţişează cu o modestie gingaşă şi sfioasă de fecioară. Ai numaidecît senzaţia visărilor nelămurite, a dorurilor fără pricină. Şi senzaţia nu se dezminte prin cuprinsul poeziilor publicate.

Întreg volumul — treizeci şi patru de poezii — e un frumos mănunchi de senzaţii încît se vede numaidecît că autorul face parte din acei oameni despre cari Elena din *La Douloureuse* zice:

— Eşti un cerebral şi deci un cătător de senzaţii!

Din acest punct de vedere Iosif e un modern şi încă un modern de soiul lui Verlaine şi D'Annunzio, asemănare pentru care rog pe modestul poet să nu se supere.

Iată la început, chiar, *Vesele semnale*. O dimineaţă umedă, posacă, în care norii nici nu plouă dar nici nu se risipesc. Şi în tristeţea asta apăsătoare, abia dacă mijeşte în creierul omului un gînd, o dorinţă: de s-ar face odată primăvară!

Dar... fulger alb a scăpărat în zare:
Se mişcă norii, izbucneşte ploaie;
Prelung şi surd, un tunet vuie, creşte,
Răzbubuind voios în depărtare!
Eu joc de bucurie prin odaie
Şi-n pod o rîndunică-mi ciripeşte.

Poetul a avut senzația apropierei primăverei, starea sufletească de mai înainte i-a fost zguduită și trecerea prin minte a icoanei zilelor frumoase l-a făcut fericit.

E procedeul obicinuit al lui Verlaine

Le paysage dans le cadre des portières
Court furieusement, et des plaines entières
Avec de l'eau, des blés, des arbres et du ciel
Vont s-engouffrant, etc...

Din tren, poetul vede cum fug cîmpurile verzi înapoi, aude zgomotul pe care îl fac sutele de roate „de parcă ar urla mii de uriași biciuiți", simte mirosul fumului de cărbuni, dar,

— Que me fait tout cela, puisque j'ai dans les yeux
La blanche vision qui fait mon coeur joyeux,
Puisque la douce voix pour moi murmure encore,
etc...

Același lucru e la Iosif în *Lumea lor*, *Tîrziu*, *April*, *Furtună*, *În toamnă*, *Convoi de vară*, *Secetă*. Se înțelege că le citez numai pe acestea, pentru că mai cu seamă într-însele bate la ochi procedeul de care vorbeam. Toate celelalte însă sînt alcătuite în același chip, așa că trăsătura fundamentală a lui Iosif e *poetizarea senzațiunilor*. Iată de pildă *Secetă* pe care o dau în întregime:

La crîșmă gloată stau țăranii
Ce tristă doină zic țiganii!
Clondirile stau toate goale
Bătrînii dau din cap cu jale...

Nu-i chef de joc, nu-i voie bună!
Tînguitor talanga sună
S-apropie de sat o turmă
Ciobanul a rămas în urmă...

Cu cotul răzemat în bîtă
El cată dus în depărtare...
Dar seceta posomorîtă
Se-ntinde fără de hotare!

Multe din aceste poezii au la sfîrşit o notă de nespusă tristeţă: e ca şi cum artistul şi-ar revărsa la urmă toată amărăciunea pe care nu i-o mai încape sufletul.

Aşa e *Goana*, care, judecată după început, pare mai mult o glumă bine prinsă. Dănciugi goi se ţin după o trăsură frumoasă, deoarece boierul din ea le-a zis:

Hei! Cine vrea această pungă?
Voinicul ăla s-o ajungă!

Şi bieţii copii aleargă nebuneşte, pînă cînd pierzînd orice speranţă se abat din drum. Unul doar se mai ţine după caleaşcă şi e aproape s-o ajungă.

Dar simte că rămîne-n urmă...
Ar vrea să strige, s-o oprească,
Dar răsuflarea i se curmă:
Un gest în sus, un vaiet stins,
Şi cade mort, cu braţu-ntins...

În *Fuit* şi *Îndoială* aceeaşi notă tristă dă ton sfîrşitului.

Cum se vede, viaţa nu e numai un lung şir de plăceri pentru poet; totuşi el nu e pesimist. În *Sărbătoare* şi *Zi de chef* e o dorinţă de viaţă foarte sugestiv dată.

La vederea oamenilor cari chefuiesc în veselul oraş, el deşi bolnav şi moartea îl îmbie, dar tot priveşte la ei cu jind şi tresaltă de bucurie, de fericirea lor.

Lipsa de egoism şi de pesimism e dar altă caracteristică a lui Iosif.

În lipsa lui de egoism se întinde avîntul pînă la poezia socială.

Artiştii, bucată aşa de dragă lui, ar fi putut fi scrisă, ca tendinţă, de orice poet socialist. Tot aşa e şi cu *Surorile*, versuri al căror sfîrşit ne pare rău să spunem că nu e la înălţimea începutului.

★

Afară de poeziile numite pînă acum şi de cele pe cari lipsa de spaţiu ne-a împiedicat de a le numi, mai sînt în volum trei poezii de mare frumuseţe: *Domnul*

Profesor, *Ruptură* și *Adio*. Aceasta din urmă chiar e un adevărat mărgăritar și cuvintele pe cari le spune mama fiului la plecare sînt de o duioșie mișcătoare:

Tot ochii ăștia, amîndoi,
Așa frumoși, așa senini,
Să mi-i aduci tu înapoi:
Să nu-i uiți, maică, prin streini!

Și, ca să spunem un cuvînt și pentru iubitorii de soluții simpliste, încheiem recomandînd din toată inima, iubitorilor de artă, volumul lui Iosif.

E mult talent și mai ales multă sinceritate în ele.

UN TABLOU

Zilele acestea am văzut din nou tabloul: e un tablou vechi de Hans Holbein, marele pictor german din veacul al șaisprezecilea, puternicul geniu zugrăvitor al morților.

Între celelalte tablouri și portrete ale sale, tabloul acesta mi-a atras totdauna privirile într-un mod cu totul deosebit. E adevărat că întreaga operă a bătrînului artist are ceva amețitor, robitor, sfîșietor prin gravitatea și posomorîrea sa, dar tabloul de care vorbesc îmi pare mai profund chiar și decît celebrul *Dans al morților*.

Închipuiți-vă un cîmp întins, nesfîrșit, mohorît și negru, care se pierde în depărtare cu melancolia lucrurilor nemărginite, a orizonturilor nehotărîte. E toamnă și arăturile au început. Un țăran slab, aproape gol, cu părul fîlfîind, cu fața ca pămîntul, mînă vitele care trag un plug ce răstoarnă brazde groase pe cîmpul părăsit, sub cerul plumburiu care apasă deasupra.

Vîntul trebuie să fi fluierat sinistru împrejur, izbindu-se tînguitor de cele cîteva paie goale, cari se înalță ici și colo: doar am trăit de atîtea ori acest tablou! Vitele cari trag plugul sînt ele însăși prăpădite și slabe; sub pelea lor îngroșată li se pot număra coastele.

Țăranul ține în mînă un bici al cărui șfichi ajunge pînă la capetele vitelor cari trebuie să-i sufere des

loviturile, după cum țăranul le sufere pe ale biciului boierilor.

Şi dominînd țăranul şi plugul şi vitele şi biciul, moartea-şi întinde aripele-i întunecate peste tot.

Ce gest larg!

Moartea nu-i făcută mai mare, decît cer regulile artistice pentru un tablou ca acesta şi totuşi aripile sale par a nu se mai sfîrşi. Ele învăluie cîmpul, cuprind orizontul şi-şi aruncă întunerecul lor pînă la cerul plumburiu.

Dedesubt, patru versuri în o franțuzească veche, după ce plîng soarta săteanului, arată cum la urma tuturora moartea vine şi-l înghite.

„Moartea vine şi-l înghite"!

De cîte ori am citit versul acesta şi am privit tabloul lui Holbein, m-am gîndit la viața fără rost a țăranilor noştri.

LEON TOLSTOI

Zilele acestea, patriarhul literaților, bătrînul Leon Tolstoi și-a serbat împlinirea celor șaptezeci de ani ai săi. Singurul în viață din toată pleiada scriitorilor ruși, cari s-au făcut cunoscuți lumei, retras la moșia sa de la Iasnia Poliana, Tolstoi e încă în putere și cugetarea sa senină și blîndă se înalță acum tot așa de măreață ca și odinioară.

Profet și artist totodată, apostol cu fapta și cu vorba, Leon Tolstoi și-a cîștigat pe deplin respectul de care e înconjurat acum.

Din veacul nostru, trei figuri artistice mai luminate răsar: Goethe, Hugo și Tolstoi. Cîte trei au știut să se ridice în operile lor la o înălțime abia pricepută de restul muritorilor.

Se înțelege, la prima vedere, se pare că o mare deosebire face cu neputință apropierea între dînșii, dar dacă firile și modul lor de a scrie sunt adîncite bine, atunci se pricepe tainica și strînsa înrudire care-i leagă.

În articolașul acesta nu vom încerca să arătăm aceasta; ne vom mărgini însă să punem în evidență un fapt, care deși ar părea profanilor prea puțin apropiat de chestie, totuși e o dovadă puternică a afirmărilor noastre. În Germania tot poporul îndumnezeiește pe Goethe. E drept că acest popor admiră pe Schiller, e drept că acest popor iubește pe Heine, dar pentru nici unul

din aceştia n-are respectul enorm şi imens care-l are pentru autorul profundului Faust. Francezii de asemeni, iubesc pe Musset, admiră pe Lamartine, dar poetul lor genial, scînteia din scînteia dumnezeirei, lumina orbitoare care a învăluit Franţa cu razele sale rămîne tot Victor Hugo.

Ei bine, aceeaşi dragoste mare şi îmbelşugată, umbrită puţin de duioşia caracteristică popoarelor slave, o au ruşii pentru Tolstoi. E adevărat că cea mai mare parte din această dragoste se dă lui Tolstoi apostolul şi nu lui Tolstoi artistul.

Cu toate acestea, artistul întrece cu mult pe apostol. Operele sale principale sunt: *Război şi pace*, *Anna Karenina*, *Sonata Kreutzer*, *Cazacii* şi *Puterea întunerecului*.

Ceea ce izbeşte numaidecît în opera lui Tolstoi, judecată din punctul de vedere curat artistic, e că n-are un procedeu anumit, propriu, cum se găseşte de pildă la Zola, Rosny, D'Annunzio, Maeterlinck, Ibsen sau chiar la Dostoievski.

La dînsul naraţiunea e limpede, curgătoare, aproape clasică, fără înfloriturі. S-ar putea zice că e lipsită de orice artă mai subtilă, împotriva căreia de altminteri Tolstoi s-a ridicat cu multă putere în timpul din urmă ajungînd pînă a-şi nega chiar propriile-i opere.

Şi cu toate acestea — Dumnezeu să mă ierte — dar nu ştiu dacă în mulţimea autorilor geniali se găseşte unul la care arta să se fi înălţat la un aşa de mare grad de intensitate ca la Tolstoi.

Scena, cînd prinţul Andrei cade rănit pe cîmpul de luptă, din *Război şi pace*, cosişul din *Anna Karenina*, după amezile din *Cazacii*, moartea ofiţerului din *Asediul Sevastopolului* sînt bucăţi aşa de complecte încît vor sta ca o vecinică problemă chinuitoare pentru toţi artiştii. Cum a putut să se ridice pînă aci? Care e mijlocul tainic ce l-a ajutat. Unde e puterea nevăzută care l-a făcut să rămînă atît de natural? Pe cînd la Zola caracterul epic se prinde numaidecît din repeţirea grandioasă a frazelor şi din însufleţirea lucrurilor, pe cînd la D'Annunzio subtilitatea se vede că stă în superbul său panteism şi în viziunile sale colorate, pe

cînd în sfîrșit la Rosny, la Maeterlinck, arta se străvede după puțină osteneală, la Tolstoi ea rămîne mereu ascunsă.

Primul pas către declin l-a făcut Tolstoi cu *Sonata Kreutzer*, deși această operă a avut un mare răsunet, grație ideilor sale sociale.

Moralistul așa de artist pe care l-am văzut muncit de gînduri în *Cazacii*, în Levin din *Anna Karenina*, în Petru Bezuhov și în prințul Andrei din *Război și pace* se desparte de artist pentru a-și urma înainte viața singur.

Dacă a făcut rău sau bine nu se poate hotărî. Ceea ce e de mirat e numai că a putut să facă acest lucru.

Acum dînsul își propăvăduiește religia nouă țăranilor ruși, cari vin din depărtări fabuloase pentru a-l asculta. E și aceasta o viață, — viața unui suflet prea chinuit odinioară care crede că a găsit calea cea dreaptă acum.

Las' să zică el! Ceea ce e de recomandat celor cari-l cunosc e să nu-i răpească această supremă amăgire mîngîietoare. Teamă ni-e însă, că el însuși va fi recunoscînd cîteodată că se amăgește singur. Dar e bine de amintit aici versurile lui Michelangelo: „Nu mă trezi, ah, vorbește încet!“

Sufletul lui Tolstoi sintetizează sufletul întregului nostru sfîrșit de veac: ce măreț roman!

TINTOREANU

Atît de puţin a ajuns lumea noastră la o adevărată cultură artistică încît mai totdauna oamenii noştri de adevărat talent au trebuit să fie lăudaţi şi recunoscuţi în străinătate pentru a fi cît de puţin apreciaţi şi în ţară. Astfel s-a întîmplat cu mai toţi pictorii şi sculptorii noştri. Pînă ce critica streină n-a binevoit să se ocupe în cîteva linii de dînşii, noi nici nu voiam să ştim de existenţa şi de frumoasele lor sforţări.

Vermont, admirabilul pictor de un creştinism mistic atît de dureros, trăieşte în mijlocul nostru şi totuşi nu ştim dacă sunt zece oameni cari să-l cunoască şi să-l preţuiască după cum se cuvine. Luchian lucrează de atîta vreme, lucrările sale arată un talent personal foarte dezvoltat şi totuşi cei mai mulţi îl cunosc numai din nume.

Ce să mai zicem de alţii?

În rîndul acestora intră Tintoreanu. Tînăr încă, în Franţa a avut succese frumoase şi statul francez i-a cumpărat cîteva pînze minunate — ceea ce dovedeşte încă o dată că nimeni nu e profet în ţara lui.

În ţara lui, tînărul palid şi suferind care e Tintoreanu e aproape un necunoscut. Prea artist, cu sufletul prea nobil şi prea urmărit de viziunile ideale pentru a se scoborî în mijlocul luptei prozaice a inimelor vulgare, pictorul îşi urmăreşte fără preget visul său de artă.

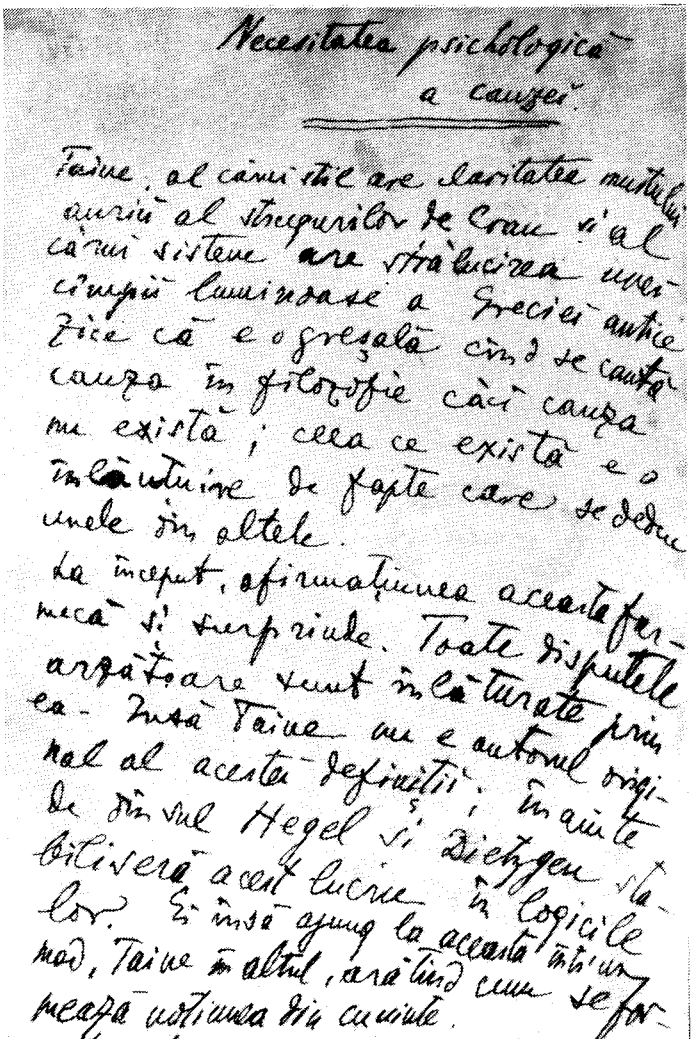
Necesitatea psihologică
a cauzei

Taine, al cărui stil are claritatea matematicii al străpunsurilor de rază și al cărui sistem are strălucirea unei cîmpii luminoase a Greciei antice zice că e o greșeală cînd se caută cauza în filozofie căci cauza nu există; ceea ce există e o înlănțuire de fapte care se deduc unele din altele.

La început, afirmațiunea aceasta formează și temeiul. Toate disputele argăținare stau înlănțuite prin ea. Însă Taine nu e autorul original al acestei definiții; înainte de dînsul Hegel și Dietzgen stabiliseră acest lucru în logicile lor. Și însă ajung la aceasta într'un mod, Taine în altul, arătînd cum se formează noțiunea din cauzale.

Filă din articolul *Necesitatea psihologică a cauzei* (ms. 1.657, f. 116).

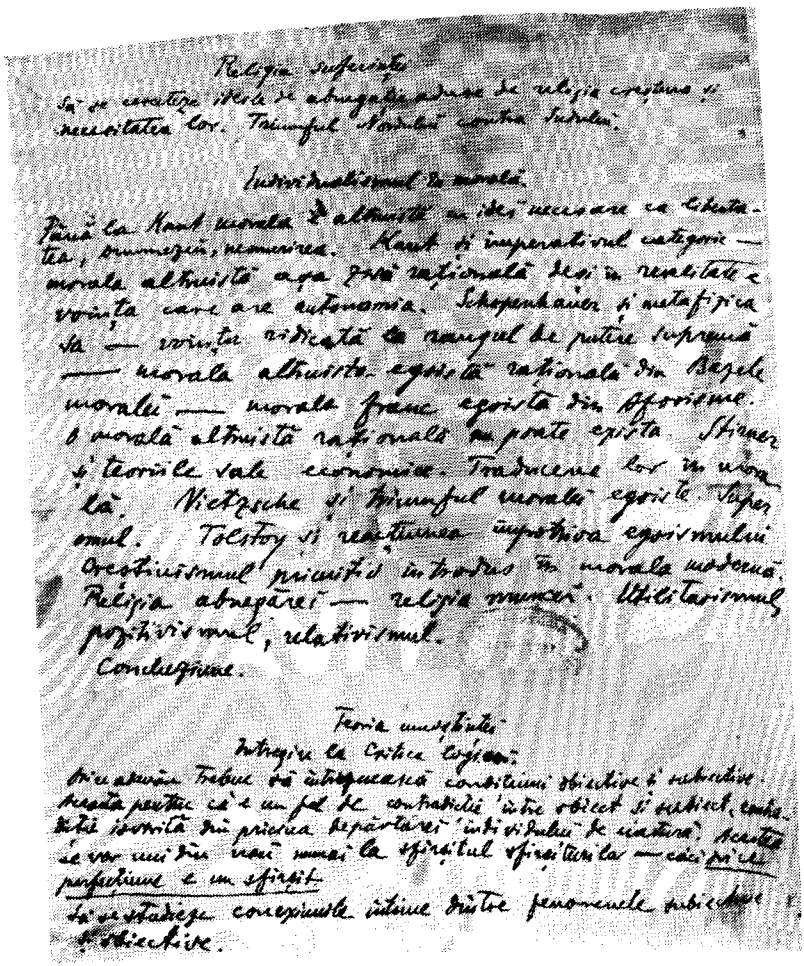

Religia sufletului
Să se caracterizeze ideea de abnegație adusă de religia creștină și necesitatea ei. Triumful „binelui" contra răului.

Individualismul în morală.
Până la Kant morala de altruism ca idee necesară ca libertate, nemurire. Kant și imperativul categoric — morala altruistă așa prin rațională deși în realitate e voința care are autonomia. Schopenhauer și metafizica sa — voința ridicată la rangul de putere supremă — morala altruistă egoistă rațională din bazele morale — morala franc egoistă din aforisme.
O morală altruistă rațională nu poate exista. Stirner și teoriile sale economice. Traducerea lor în morală. Nietzsche și triumful morale egoiste. Superomul. Tolstoy și reacțiunea împotriva egoismului. Creștinismul privit în trecut în morala modernă. Religia abnegației — religia muncii. Utilitarismul, pozitivismul, relativismul.
Concluziune.

Teoria cunoștinței
Introducere la Critica rațiunii.
Orice cunoștință trebuie să întrunească condițiunile obiective și subiective. Acestea pentru că e un fel de contradicție între obiect și subiect, cunoștința ivorîtă din pricina depărtării individului de natură. Acestea se vor uni din nou numai la sfîrșitul sfîrșiturilor la — căci perfecțiunea e un sfîrșit.
Să se studieze corespunsele intime dintre fenomenele subiective și obiective.

Facsimilul crochiului *Individualismul în morală* (ms. 1.657, f. 74)

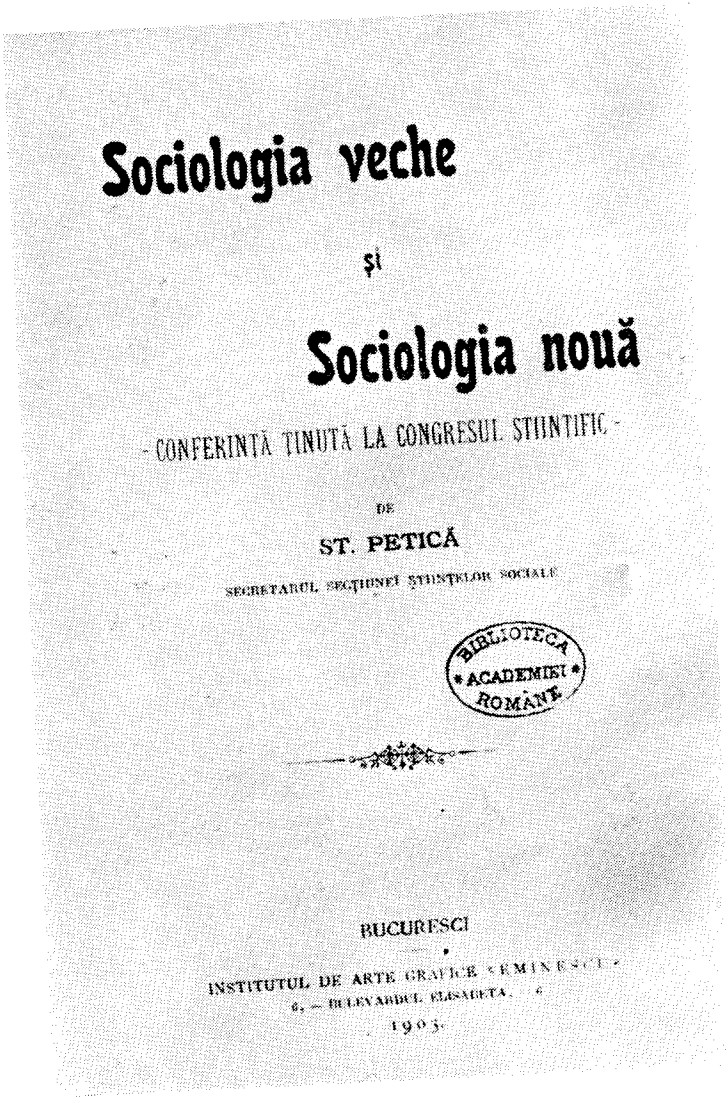
Sociologia veche

și

Sociologia nouă

- CONFERINȚĂ TINUTĂ LA CONGRESUL ȘTIINȚIFIC -

DE

ST. PETICĂ

SECRETARUL SECȚIUNEI ȘTIINȚELOR SOCIALE

BIBLIOTECA
ACADEMIEI
ROMÂNE

BUCUREȘCI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „EMINESCU"
6, — BULEVARDUL ELISABETA, 6
1903

Sociologia veche și Sociologia nouă, Buc., 1903, coperta interioară

METODA
ÎN ISTORIA FILOSOFIEI

I

Metoda în istoria filozofiei, *România ilustrată*, II, 1 decembrie 1901, p. 9

Un *Peisaj de vară* de Tintoreanu arată pe artist emanicipat de influențele pe cari le simt toți școlarii și cu totul stăpîn pe tehnică. Cele trei tonuri cari formează o așa de minunată armonie, dau tabloului o delicateță plină de nuanțe și oricari ar fi părerea altora în privința naturelor moarte e de nătăgăduit că se poate exprima în ele tot atîta idealism ca și în oricare altă lucrare.

N-avem decît să amintim, cu privire la aceasta, pe marele Segantini care condensează într-un peisaj atîta emoție, atîta sinceritate umilă și atîta dezinteresare nobilă.

Acest idealism larg și frumos, pătruns de nu știu ce inspirare creștinească, e o trăsătură fundamentală în operile lui Tintoreanu.

Într-alt tablou, *Zîna apelor*, culoritul e așa de desăvîrșit încît fără voie amintește de marii maeștri italiani Tintoret și Veroneze. Oricît de ciudată ar părea această apropiere, ea cuprinde o mare parte de adevăr. Carnația splendidă a zînei e de un efect foarte puternic. Se vede bine că artistul își dă bine seamă de toate uriașele progrese pe care le-a făcut tehnica în străinătate și știe să se folosească de ele.

Este însă un alt tablou în care Tintoreanu se arată mai deplin. Acesta e *Magdalena rugîndu-se*. Compoziția e nouă:

Magdalena intervine la cer pentru păcătoasele cari se tîrăsc la picioarele sale, rugînd-o. Figura fină, de o grație aproape tristă a Magdalenei, ochii plini de lacrimi și de o expresie atît de atingătoare a uneia din păcătoase, prosternarea celeilalte dau un tot de o armonie superbă.

Execuția strălucește prin calități și mai accentuate decît la celelalte tablouri.

Incontestabil Tintoreanu e un talent real și foarte personal.

ULTIMA SCRIERE A LUI TOLSTOI

Astă-toamnă Leon Tolstoi, marele patriarh de la Iasnaia-Poliana, a surprins lumea cu o nouă carte a sa: *Robia modernă.* În această carte el își arată vederile sale asupra soartei muncitorilor de astăzi și propune în același timp și mijloacele de îndreptare. Lumea știa de mult ce gîndește Tolstoi în această privință; totuși, multe din argumentele sale erau prezentate sub o față așa de nouă încît au pus în mirare chiar pe cei mai credincioși cititori ai săi.

Faptul e însă că Tolstoi nu-și da pe față pentru întîia oară aceste păreri. În 1898, dînsul scrisese două articole cari vorbeau despre același subiect și în cari soarta muncitorilor, dăjdiile plătite de aceștia, stăpînirea pămînturilor și toate celelalte probleme cari se ating de acestea erau cercetate cu multă amănunțime. După ce a apărut *Robia modernă*, Leon Nicolaevici și-a adus din nou aminte de acele articole, le-a revăzut, le-a îndreptat și adăugit și le-a dat la lumină pentru a întregi cele ce spusese în cartea de astă-toamnă.

Scrierea aceasta are ca titlu: *Unde este scăparea*? Ea e așa de importantă, așa de bogată în vederi scăpărătoare încît nu ne îndoim că va produce o impresie foarte vie.

Tema sprijinită de Tolstoi este acum cunoscută: Lucrătorii trăiesc rău, lucrătorii duc viața în robie, lucrătorii trebuie să scape de această stare dureroasă.

Dar cum să scape? Unde e scăparea?

Căci Tolstoi se deosebește în această privință de socialiști cari cred că prin asociațiunea muncitorilor și prin lupta parlamentară s-ar putea îndrepta răul. Tolstoi este consecinte cu sine însuși. Se știe, în adevăr, că una din teoriile cele mai scumpe patriarhului cugetărei rusești este de a nu se lupta cineva împotriva răului tot cu răul. De aceea, după dînsul, păcătuiește cel care face serviciul militar căci prin aceasta hrănește ura către aproapele său. În refuzarea serviciului militar vede Tolstoi singura scăpare.

„Orice om, nu numai că poate să refuze serviciul militar, dar chiar trebuie să facă aceasta", zice el în *Unde e scăparea*?

Și mai departe adaugă:

„Întrebuințarea violenței împotriva violenței, cucerirea mijloacelor de producție, lupta parlamentelor împotriva guvernelor sunt tot atîtea mijloace rele pentru a ajunge la acest scop. Dar va fi de ajuns pentru a-l realiza ca tot omul să recunoască adevărul, să-l proclame și să lucreze în conformitate cu el. Și acest adevăr — că nimeni nu trebuie să își omoare pe semenul său — este așa de obștește admis încît nu e necunoscut nimănui.

Să-și îndrepte oamenii puterile lor nu înspre fenomenele exterioare, ci către cauza lor, către viața lor lăuntrică și, ca și ceara la soare, se va topi această putere violentă și rea care apasă asupra oamenilor și îi chinuie".

Așa încheie Leon Nicolaevici.

Însă, afară de această parte curat teoretică, care va stîrni desigur discuțiune, *Unde este scăparea* strălucește prin acea observație adîncă și pătrunzătoare, care face din Tolstoi unul din cei mai mari artiști evocatori de viață.

Astfel e de pildă mica scenă cînd țăranul duce grîul la curtea boierească.

„Copilul s-apropie atunci de tatăl său și-l întreabă:

— Tată, de ce am adus grîul nostru aci? Căci noi l-am adus.

— Ah! iată, pentru că pămîntul e al lor, răspunde celălalt cu glasul necăjit.

— Cine li l-a dat?

— Întreabă pe slujbaș. El o să-ți spună. I-ai văzut vergeaua?

— Și ce vor să facă ei cu tot grîul acesta?

— Făină sau bani.

— Și toți banii aceștia, la ce or să-i întrebuințeze?

— Să cumpere prăjituri ca cele pe cari le-ai văzut pe masă, cînd ai trecut.

Băiatul tace și se gîndește".

Din această mică schiță se vede cît de vie a rămas puterea lui Tolstoi de a prinde lucrurile și de a schița în cîteva trăsături o întreagă scenă.

Orice s-ar zice, Tolstoi artistul rămîne vecinic același, orice s-ar întîmpla cu Tolstoi artistul.

VERSURI NOI

Am înaintea mea un nou volum de versuri. Alb și modest ca o fecioară, el atrage de la început. Autorul, d. G. Tutoveanu e un tînăr și în timpul din urmă tinerii s-au obicinuit să fie primiți totdauna cu oarecare sarcasm de către critici.

Dar numai la sarcasm nu dau loc aceste versuri. Ele au dimpotrivă un farmec naiv și de o dulce simplicitate care ne face bine nouă celor prea mult deprinși cu nevrozele veacului. Literatura streină devenind prea analistă ne-a distrus sentimentele și iluziile. Ea a ținut să meargă mînă în mînă cu știința și filozofia cari urmînd sfaturile lui Bacon au nimicit toți idolii.

Din nenorocire sufletul nu e tot una cu rațiunea. Dacă rațiunea trebuie să caute a scăpa de idoli pentru a se putea urca tot mai sus, sufletul e ca și fantasticul Don Quijote: nu poate trăi fără iluzii. Şi poezia trebuie să-i dea aceste iluzii.

De aceea literatura streină cu analiza sa amănunțită poate fi o bună literatură, dar nu e poezie.

Poezia nu poate fi decît sintetică.

D. G. Tutoveanu ne dă un început de sinteză în volumul său. E sinteza unui suflet modest, fără îndoială, dar pentru început e de ajuns și atîta. De noi creatori de idoli, de noi revărsători de iluzii avem nevoie.

Atît e de adevărat că omul nu trăiește numai cu pîine!

III FOILETOANE POLEMICE

TEATRU LA ŢARĂ

Un ziar din capitală a povestit zilele trecute cum o trupă de actori a cutreierat în timpul din urmă satele din judeţul Buzău, dînd pretutindeni reprezentaţiuni populare, compuse din mici drame şi comedii, cu subiecte din viaţa ţăranilor.

Un teatru la ţară!?

Şi de ce nu?

Mărturisesc că ideea pe cît pare de grea de pus în aplicare, pe atît e de frumoasă.

Ţărănimea noastră începe să piardă din ce în ce simţimîntul artistic. Frumoasa poezie a doinelor se duce, înecîndu-se în valurile unui trecut care se depărtează necontenit de vremurile noastre şi tot ce a mai rămas din vechile cîntece populare abia dacă mai străluceşte cu lumina de amurg a unei zile care moare. Şi nu pier numai doinele şi poezia lor, ci spiritul însuşi al celor cari *ziceau* odinioară atît de frumos baladele bătrîneşti se întunecă, gonit de mizerie şi de suferinţa monotonă a unei vieţi oropsite.

În alte părţi, cînd poezia populară a pierit, s-au găsit totdauna oameni, cari plecînd de la modul de a concepe al poporului au creat lucrări artistice bune pentru popor. Cea mai strălucită pildă în această privinţă e Tolstoi din Rusia, care în minunatele sale povestiri

populare a știut să-și asimileze modul de expresie al poporului și și-a deschis astfel calea spre inima țăranilor ruși.

La noi în România nimeni n-a încercat așa ceva. E drept că pentru asta se şi cere un talent deosebit care să vorbească de altceva decît de lună, stele și privighitori.

Cu atît mai greu e deci un teatru la țară. Totuși, înaintea noastră avem faptul îndeplinit, care, chiar dacă n-o fi fost așa cum vrea să-l descrie ziarul cu pricina, nu poate să fie însă absolut mincinos.

Un drum așadar s-a croit, datoria altora ar fi să-l bătătorească.

Dar cînd te gîndești că n-avem teatre cumsecade nici în orașele mari!...

DISPREȚ PENTRU DIALECTE

Între multe alte idei importate de la Paris e și mania de a considera limba literară ca terminată în dezvoltarea ei, ca pietrificată. Orce cuvînt românesc pe care nu l-am auzit încă sau nu l-am citit de cîteva ori în ziare, ni se pare străin și imediat îl încleștăm în zeflemele. Cuvinte moldovenești și ardelenești ni se par incompatibile cu „*aticismul*“ bucureștean. O, suntem grozav de „*atici*“. Firește, pentru că e încă mare influența elementelor „eline“ asupra mentalității noastre.

Dar eu mă întreb, se poate o mai mare aberație decît aceea de a ne împrejmui limba cu ziduri chinezești spre a o apăra de cuvinte neaoșe românești?

Voltaire zicea că purismul în limbă denotă lipsa de reflecție. Și, într-adevăr, unde o să ajungă limba noastră literară cu acest sistem absurd-protecționist? O să ajungă a „*se ambala de plus en plus într-o antreprizǎ de caraghioslîcuri foarte epatante pentru budalale, dar foarte pitoaiabile pentru cel ce se face forte a-și etala son état d'âme în langajul maternel!*“ ...

. . . . . .

Unde ești „*Mumulene, glas de durere*“ să ne auzi vorbind și să ne plîngi?

Și nu avea dreptate seninul Alecu Forăscu, boierul din imaginația lui Ion Creangă, să ne zică „*bonjurişti înfumurați, stricători de limbă și de obiceiuri*“?

UNITATEA LIMBEI

Ziceam ieri că mania noastră de a lua în bătaie de joc cuvinte neaoşe româneşti întrebuinţate în alte părţi locuite de români are să fie dezastruoasă pentru dezvoltarea limbei noastre naţionale. În loc de a ne împrieteni cu cuvinte româneşti din alte cvasidialecte ale limbei noastre noi introducem zilnic o sumedenie de vorbe şi locuţiuni franţuzeşti şi levantine, şi ne alcătuim o limbă corcită.

Mai bine am face dacă am studia toate graiurile româneşti şi dacă am alege tot ce e plastic şi frumos în ele şi am adăuga acest capital lexic de valoare la limba noastră din capitală.

Chiar Academia Română ar face bine dacă s-ar interesa ca să se alcătuiască o colecţie completă a literaturei noastre poporane din toate ţările române. Atunci s-ar vedea ce bogată şi splendidă e limba românească în unitatea graiurilor sau a patois-urilor ei.

Cu cît o limbă e mai bogată, cu cît are mai multe expresii pentru o noţiune, cu atît e mai nuanţată, mai artistică, mai potrivită pentru întruparea celor mai subtile noţiuni.

Mai ales să nu ne credem infailibili şi să nu facem pe grozavii în exclusivismul nostru. Dacă e vorba să eliminăm ceva din limbă mai bine am căuta să eliminăm, încet şi cu socoteală, cuvinte urîte slavoneşti,

turceşti etc., deşi eu personal nu aş admite nici o astfel de „purificare“ deoarece ne-am sărăci limba, lipsind-o de elemente deja românizate.

În orice caz însă mi se pare absurd a ne feri de cuvinte româneşti neobişnuite în limba literară din capitală. Ion Slavici, Eminescu şi mai ales Coşbuc au îmbogăţit limba cu mulţime de cuvinte şi locuţiuni nouă necunoscute mai înainte.

Aceasta e calea de urmat, iar nu calea franţuzirei nenorocite de azi.

INDIGNAREA COLEGULUI CRAMPTON

Era o vreme cînd tot românul se năştea poet. Cel puţin aşa declarase Alecsandri, şi Alecsandri era mare poet iar lumea trebuie să creadă pe poeţii mari.

Această măgulire cu care ne îndulcise bardul de la Mircești ne-a făcut şi mult bine dar ne-a făcut şi mult rău: ne-a făcut rău fiindcă în urma acestei declaraţii solemne toţii copiii cari se năşteau pe plaiurile mănoasei noastre ţări, părăsiră frumoasele jocuri moştenite d-împreună cu toate datinele şi cerură într-un glas hîrtie şi cerneală. Ce a ieşit de aici toată lumea ştie.

Ne-a făcut însă bine deoarece, cu toate micile mizerii îndurate din partea unora, am avut un timp de fermecător idealism, de nobilă încredere şi de măreţ avînt.

Şi de n-ar fi rămas decît aceasta din toată renaşterea noastră, tot ar fi de ajuns. Clipe de acestea strălucesc multă vreme în urmă şi apoteozează cu gloria lor un întreg popor.

Dar acest timp binecuvîntat trecu şi generaţia românilor cari se năşteau poeţi pieri. În locul său se întronă generaţia românilor cari se nasc oameni de spirit.

Şi după cum odinioară părinţii noştri părăsiseră în copilărie arşicele şi mingea pentru muză, tot astfel văzurăm acum pe copiii sceptici ai veacului părăsind liceul pentru a face pe oamenii de spirit deşi în realitate nu erau nici oameni şi nici de spirit.

Astfel ziarele mari și mici, revistele ilustrate și neilustrate, publicațiile comerciale și speciale, fură inundate pe producțiile spirituale ale băieților pe cari gloria lui Rochefort nu-i lăsa să doarmă în pace.

Dar multe a văzut românul de cînd sălășluiește în aceste ținuturi și nu s-a clintit din loc. A văzut-o și pe aceasta și tot la locul său a rămas, ceea ce dovedește că e totdauna adevărat că apa trece pietrele rămîn.

Acum se pare că ne amenință o nouă plagă, căci se vede că Dumnezeu în dreapta sa mînie a hotărît să cadă asupra noastră cele zece plăgi cari au căzut altădată peste Egipt. Am scăpat de producțiile băieților veseli cu orice preț și am ajuns pe mîna criticilor literari.

Hotărît lucru, astăzi tot românul se naște critic literar. Astăzi nu mai voim să facem pe naivii, nu mai alungăm muzele pe cîmpiile arcadiane, nu mai facem spirit menit să ucidă urîtul universal, astăzi suntem serioși, călcăm gravi, privim întunecați ca și cum am voi să mușcăm pe furiș, ne concentrăm mintea asupra speculațiilor de înaltă estetică, analizăm și suntem, în sfîrșit, critici, pardon! În definitiv e o meserie ca oricare alta și fiecare meserie e cinstită cînd e bine întrebuințată. De ce nu s-ar face unii oameni cizmari sau croitori dacă lumea are nevoie de cizme și de haine? De ce nu s-ar face cîțiva alții critici literari dacă, după cîte se pare, o parte din lume după cum are nevoie de cizme și haine de-a gata, are nevoie și de judecăți literare tot de-a gata.

Dar aci se încurcă lucrurile.

Ce-ar zice lumea dacă cizmarii sau croitorii în loc să se priceapă în meseria lor s-ar apuca să facă cizme sau haine fără nici o cunoștință de meșteșug? Ce ați zice de un critic literar, istoric, didactic — familia criticilor e mare și poate fi împărțită pe categorii — care s-ar apuca să scrie fără să aibă cunoștințele elementare indispensabile unui bun elev de liceu?

Dacă pentru cizmar și croitor s-ar găsi o scuză, pentru criticul ignorant nu cred să se fi născut încă acel care prin răstignirea sa să scuze păcatele literare ale altora.

Poate d. Caion . . .

Nu-l cunoașteți? Eu nici atîta! Știu însă că în fiecare săptămînă apare în *Adevărul* cîte o cronică literară semnată cu acest nume. Cine o fi și de unde vine nu m-am întrebat niciodată. Unde se duce, iar nu m-am întrebat. Unde se duc petalele rozelor și foile veștede, unde se duc bucuriile și durerile, genialitățile și prostiile? Cine știe! D. Mille este un om învățat, d-sa a umblat pe la școli străine, d-sa ar putea deci să ne răspundă la toate aceste întrebări, dar putem noi face răspunzător pe dl. Mille de prostiile pe cari le scrie Caion?

Nu! de o mie de ori nu! Mai întîi n-ar fi lucru de loc creștinesc și al doilea n-ar fi nici înțeleptesc și e știut că atunci cînd un Caion aruncă o piatră șapte oameni n-o pot scoate. De ce să-l osîndim deci pe dl. Mille să scoată pe gratis pietrele pe cari le aruncă tînărul.

Și în definitiv ce rost are dl. Caion?
Vierme, cal, furnică, cîte ființe sînt
Toate fac o treabă aici pe pămînt.
Mă rog ce treabă face dl. Caion?

Scrie? Bine! Cronici literare? Mai bine! Despre poeții străini? Oprește-te nenorocitule, ce vrei să faci?

Acum cîtva timp a afirmat cu o candoare pe care nu știu dacă îi mai este cuiva permis s-o aibă la vîrsta sa, că geniala dramă *Clopotul scufundat* ar fi scrisă de Sudermann. Toată lumea literară citise sau văzuse reprezentîndu-se un *Clopot scufundat*, dramă de Hauptmann. Dar d. Caion scrie la *Adevărul* și *Adevărul* trebuie să știe el ceva în privința aceasta. Deci probabil că neamțul de Sudermann, ca să nu se lase mai prejos de rivalul său, s-a apucat să scrie și el un *Clopot scufundat*, așa de o plăcere, ca să-l scufunde și să-l înfunde pe Hauptmann. Doamne! mi-am zis atunci, ce frumos trebuie să fie să citești aceste două drame una după alta și să vezi cum se răsfrînge aceiași concepție în două temperamente deosebite! Și ce fericiți sunt cei de la *Adevărul* că le-a fost rezervată o astfel de fericire!

Şi am început goana după *Clopotul scufundat* de Sudermann cu entuziasmul cu care un erou de comedie italiană îşi începe goana după plăcere.

Ce să vă mai spun?

Am răscolit toate librăriile din capitală, am scris la Berlin, la Leipzig, la München şi tot degeaba. Parcă era un făcut. Mi se răspundea întotdauna trimiţîndu-mi cîte un exemplar din drama lui Hauptmann aşa că acum am deschis acasă un fel de librărie Hauptmannistă unde se vinde en gros şi en detail, *Clopotul scufundat.*

Mi-a făcut-o Caion şi pace bună! Cînd spuneam eu că un recenzent literar săptămînal aruncă o piatră şi şapte înţelepţi nu o pot scoate!

Dar mi-am şoptit în barbă ceva de creştinească resemnare şi am trecut înainte. Multe păţeşte omul în viaţă şi dacă ar fi să-şi facă sînge rău de toate unde ar ajunge!

Săptămîna trecută am citit însă cu mirare:

„Gerhart Hauptmann, unul dintre cele mai frumoase telente literare ale timpului, un vultur ce priveşte omenirea din sferele senine ale unor regiuni curate, a dat la iveală o nouă piesă intitulată *Colegul Crampton*".

Iar? Alta? Parcă mai scrisese una demult tot *Colegul Crampton*?

Dar poate omul şi-a luat de gînd şi a scris alta sub acelaşi titlu. Cu nemţii să nu te pui că nemţii sunt şugubeţi. Băieţi de treabă altminteri — eu am cunoscut unul care putea să bea pînă la 25 halbe pe seară — dar cîteodată le cam place să rîdă de Caionii universali; chiar cînd aceşti Caioni scriu undeva cronici literare săptămînale.

He, dar pe mine nu mă prinde neamţul aşa lesne!

Şi am început să citesc subiectul:

„Harry Crampton, profesor la şcoala de arte frumoase, dintr-un centru cultural din Silesia, se căsătoreşte cu o nobilă turingiană. Crampton e un talent plin de vigoare, dar din nenorocire stăpînit de viţiul beţiei.

Soția lui Crampton are o fire fluşturatică, o natură blestemată şi iubind numai petrecerile uşoare. Gertruda, fiica lui Crampton este o natură virtuoasă şi gata să se jertfească, întrupează în ea întreg idealul lui Ibsen, ideal care cere jertfirea vieţei pentru binele comun.

Beţia face pe Crampton să ajungă muritor de foame, ministerul dîndu-l afară din slujba de la şcoala de bele-arte. Nenorocit şi stăpînit de patima beţiei, Crampton fuge spre a vieţui în singurătate".

A, dar pe umbra venerată a lui Shakespeare, părintele tragediei moderne, acesta este vechiul *coleg Crampton*. Şi am început să rîd pentru că eu rîd totdauna cînd întîlnesc colegi iubiţi de altădată. Şi cîte nopţi n-am petrecut odinioară cu *colegul Crampton*! Ce glume, ce veselie şi mai ales ce sunet armonios de pahare. Şi cu toate că acuma devenise un beţiv ordinar, vechiul coleg tot m-a recunoscut.

Vă las să vă gîndiţi dacă îmbrăţişarea noastră a fost caldă!

— Dar cum se face? Ce vînt bun te-a adus pe aici? îl întrebai eu după ce primele manifestaţiuni entuziaste trecură.

— Ce vînt bun, iubite! Este un ăla pe care cică-l cheamă Caion ori Canon — canoni-l-ar naiba! — care m-a scos din nou la lumină să mă fac de rîs acuma la vreme de bătrîneţe. Auzi, să-şi bată el joc de părul meu alb!

— Şi eu care credeam că ai venit să candidezi la catedra vacantă de la şcoala noastră de arte frumoase! Ştiu, într-o vreme tu erai un minunat profesor.

— E mult de atunci!

Bietul Crampton mai că nu plîngea.

În adevăr, eu l-am cunoscut prin 1892, între o grevă de ţesătorie din Silesia şi o oarecare istorie cu o piele de castor. Şi chiar pe atunci Crampton era bătrîn. Îşi părăsise nevasta şi o ducea numai în chefuri şi în beţii. Dar încolo o fire foarte bună! Neamţ de treabă, să nu mai urăşti niciodată cu dînsul! Şi acuma să mi-l dea Caion într-un aşa hal!

De atunci încoace Hauptmann a scris *Hanneles Himmelfahrt*, *Die versunkene Glocke*, *Fuhrmann Henschel*, *Schluck und Iau* și acum e vorba să gătească alta.

I le spuneam toate acestea lui Crampton cu care mă așezam la o masă din grădina Oppler ca în vremurile cele bune. Bătrînului îi făcea o deosebită plăcere să audă vorbindu-se de vechiul său maestru. Cînd i-am vorbit însă din nou de Caion, a băut pe nerăsuflate o nouă halbă, și-a aprins o țigare de foi și apoi s-a ridicat cu un gest de energică protestare.

— Ăla! Dar nici nu mă cunoaște! Am auzit numai că se ține scai de mine fără să priceapă o boabă din ce spune. Iată, eu de cînd am venit prin România am început să vă înțeleg limba și am citit ce a scris în *Adevărul*. Ține și tu și vezi:

„Tendințele lui Hauptmann spre imitarea lui Ibsen sunt în această piesă mai mici ca în *Clopotul scufundat*, dar urmărește aceeași țintă ca și în această piesă și ca în toate piesele lui Ibsen, — voiește să arate cum trebuie să fie așa numita viață sacră.

În piesa ultimă a lui Hauptmann plutește o vagă melancolie nimicitoare, dar și înălțătoare în același timp. Hauptmann ca și Ibsen este un dezgustat și un revoltat incorigibil contra societății de azi".

Ei bine, ce zici?

— Ce să zic. Așa spunea odată Caragiale că se scriu dările de seamă despre reprezentațiile Dusei și ale lui Mounet-Sully de cronicari cari nu i-au văzut nici în vis măcar.

— Și crezi că dom' Caion a văzut sau a citit ceva de Hauptmann?

— Feritu-l-a sfîntul!

— Atunci de ce scrie, dom'le? Îl silește cineva, îl bate cu varga la spate sau ce are de nu se astîmpără?

STILUL ÎN ARTĂ

Studiu profund şi cu pretenţii de savantlîc

Stilul în artă — după ultimele cercetări ale lui Mommsen, Caion, Gion, Caselli, Spanacelli şi după informaţiile autentice ale reporterilor noştri — datează din vremurile cele mai vechi. Indienii l-au avut, grecii l-au întrebuinţat, romanii l-au cunoscut.

Fără a fi nevoie de a ne afunda într-un trecut aşa de dăpărtat care nu e numai dubios dar şi îndoielnic — cum ar spune d. Mille — ne mărginim a studia stilul la scriitorii poporului românesc.

Luăm de pildă o idee: Ieri m-am primblat pe stradă. Cînd spunem că luăm o idee, facem aceasta pentru că se găsesc cîţiva contemporani mişei şi ignoranţi cari susţin că nu e nevoie de nici o idee pentru a avea stil sau a spune ceva. Noi susţinem contrarul.

Aşadar luăm o idee şi cercetăm modul cum va fi ea exprimată de valoroşii noştri poeţi şi prozatori.

D. Nae Vasilescu, băcanul, care face proză fără să ştie, întocmai ca şi bădăranul lui Molière, ar exclama plin de o legitimă satisfacţie:

„Ieri m-am primblat pe stradă".

Veteranul comic Ionescu ar cînta — omul acesta nu poate spune nimic fără să cînte:

Odată mă primblam pe stradă
Cu mîna-n şold, cu nasu-n vînt.

Confratele Macri ar scrie un articol de reportaj senzațional:

„. . .Deodată, pe cînd mă primblam pe stradă, o mînă misterioasă se lăsă pe umărul meu.

— Ce este? întrebai eu îngrozit?"

(Urmarea în numărul viitor)

Radu Rosetti ar spune:

Mai ieri era o zi cu soare
Și cum am eu de obicei
Mi-am pus la pieptul *meu* o floare
Și am pornit după femei.

Cincinat Pavelescu ar compune un lied românesc:

Zvîrlea un soare diamante
Pe cerul clar și violet
Iar eu ca orișice poet
Ce are muze drept amante
Năuc pe străzi mergeam încet. [. . .].

Vesel Teleor ar aduce-o pe epigramă:

Suna gornistul la cazarmă
Iar țațele ieșise-n stradă.
Bre! ce de lume mă așteaptă
Cînd ies și eu la promenadă!

D. Al. Obedenaru ar combate cam așa:

Macabru, abracadabrant
Un soare viu și insolent
Fierbea al trupului pigment;
Pe stradă mort și corpolent
Pornii ca un poet savant
Macabru, abracadabrant.

D. Al. Macedonski ar zice cum a și mai zis:

. . . Și cu viermi înfipți în carne
Îmi luai drumul pe stradă.

De altminteri aceste versuri le dăm cu riscul de a fi calificați de maestru ca niște contemporani mișei și ignoranți.

Iubitul d. Karr ar compune:

Pe ultimile zile ale toamnei
Un soare pal cu raza viorie
Vărsa eterna sa melancolie
Iar eu visam mergînd pe strada Doamnei.

După cum se ştie poetul stă pe strada Doamnei într-o cameră foarte elegant mobilată şi pentru care plăteşte — cînd plăteşte! — o chirie foarte convenabilă.

Amicul nostru Şt. Petică ar spune ca un estet modern ce e:

Mergeam încet şi galeş pe strada solitară
Curgea prin aer dulce un sunet de ghitară
Şi visul meu cel palid murea pe triste drumuri.
Ah, visul ce îmbată ca vechile parfumuri!

Aceste exemple credem că ajung.

Ele arată îndestul şi într-un mod foarte savant — mai savant chiar decît o cercetare academică — şi ce e stilul în artă şi modul cum se prezintă la poeţii noştri acest stil.

Sfîrşind acest interesant studiu n-avem decît o singură temere, dar o temere foarte serioasă: aceea de a fi premiaţi de Academie. Doamne păzeşte!

Academia nu face biserici!

INSTANTANEE ŞI PROFILURI

UN ISTERIC

Sunt vreo cinci ani de atunci. Mă plimbam împreună cu un arendaș, pîrlit de soare și de necazuri, prin bîlciul de la Alexandria. Înghițisem atîta praf, încît barometrul gîtului desemnă *ploaie fix.*

Ne îndreptarăm spre o magherniță. Acolo, la o masă, un tînăr, cu un zîmbet ironic, lupta cu o ***baterie*** împotriva necazurilor vieței.

Arendașul cu care eram îmi spuse înainte de a ajunge la masa tînărului:

— Dacă vrei să rizi puțin, ai să stăm la masa ăluia.

— Să stăm, răspunsei eu.

— Ce mai faci Cîrmizescu, zise tovarășul meu, adresîndu-se tînărului.

— Uite, ce să fac, caut echilibrul între vin și borvis.

— Îți prezint pe prietenul meu Cîrmizescu, zise arendașul. E un fost slujbaș al statului.

— Îmi pare bine, răspunsei eu banal.

— N-am întîlnit om pînă acum, zise Cîrmizescu, care să nu spună că-i pare bine după ce am fost prezintat.

Pricepui ironia. Înțelesei îndată că el vrea să-și bată joc de mine prin banalitatea complimentului meu. Căutai s-o dreg și adăugai:

— Ai o înfățișare simpatică, placi tuturora și nimănui nu poate să-i pară rău cunoscîndu-te.

— Așa crezi d-ta? zise Cîrmizescu zîmbind.

— Sunt convins!

— Apoi dacă ar fi fost așa, adăugă Cîrmizescu, aș fi fost și azi subprefect, dar vezi d-ta, nu s-a putut să mai fiu.

— Poate ai căzut în vreo vină, zisei eu.

— Nici o vină. Eram prea vesel și veselia mea a făcut pe ispravnic să se uite adeseaori chiorîș la mine. Se vede că am o mutră prea caraghioasă și că par vecinic că rîd.

— Ce are a face cu slujba? întrebai eu.

— Cum să n-aibă a face? Prefectul meu se lăuda într-una că voiește să facă administrație *serioasă* și cînd mă vedea rîzînd se încrunta. Eu căutam să-l văd mai rar pe la prefectură, și el venea într-una după mine la plasă. Cum îl vedeam, începeam să zîmbesc.

— Caraghios o să rămîi toată viața d-tale, d-le subprefect, spunea prefectul cînd mă vedea rîzînd.

În sfîrșit mă afanisisem cu atîta inspecție și cu deosebire cu administrația lui *serioasă*. Nu știam ce să mai fac, cînd într-o bună dimineață primesc un ordin prin care mi se făcea cunoscut ca să răspund telegrafic cîte gropi sunt în plasa mea.

Eu răspunsei imediat.

„Răspund telegramei dv. nr..... am onoare a vă face cunoscut că pînă azi au fost 9, acum însă sunt 10 pentru că s-a făcut una pentru notarul comunei care a murit ieri seară".

Prefectul care întrebase de numărul gropilor, al băltoacelor ce seacă vara, s-a supărat foc cînd a văzut că-i pomenesc și de gropile de la cimitir, și a exlamat:

— Peste două zile îl dau afară. Mîine fac raport și cer înlocuirea lui.

— Și te-a înlocuit?

— Nu, am demisionat, și iată cum mi-am formulat demisiunea:

Domnule Prefect,

După cum îmi pare în această lună,
Sănătatea n-o să-mi fie bună;
Și de aceea dară, vrînd să mă-ntremez,
Ca să nu mă scoateți... demisionez.

(ss) Cîrmizescu

De atunci, adăugă fostul slujbaș al statului, rîz fără să fiu supărat de nimeni.

.....

Bietul om începu să rîză iară. Atunci observai că era isteric și că rîsul lui era un rîs nervos.

Natura nu-l făcuse propriu *pentru o administrație serioasă.*

RĂPUSUL

În seara aceea, înaintea oglinzei, pe cînd se gătea spre a se duce la serata dată de mult aristocrata doamnă Manea, l-a apucat un rîs nebun gîndindu-se la planurile măreţe pe cari şi le făurise odată despre viitor, asemănîndu-le cu realitatea lor josnică de acum.

Dar rîsul acesta amar şi batjocoritor era un rîs care punea pe gînduri.

Şi, ca în alte vremuri, omul simţea din nou plăcerea de a răscoli cenuşa durerilor stinse, cu nădejdea de a mai găsi o scînteie care să-i dea, măcar pe departe, asemănarea unei zguduiri a simţirei. Împins de pacea netulburată dimprejur, gîndul se lăsă încet pe nesimţite, ademenitor, pe povîrnişul aducerilor aminte. Dorinţa de a le gusta amărăciunea se desluşea încetişor.

Pe cîmpul negru şi monoton al traiului de astăzi apar luminoase florile visurilor din trecut şi lui, *omului*, îi e dor de dînsul din alte vremuri.

Suferea mult pe atunci, avea de luptat cu sărăcia lui şi cu prostia celorlalţi, dar farmecul acelor zile de lipsă nu l-a găsit mai pe urmă, cînd l-a căutat cu bani.

Atunci era plin de semeţe închipuiri. I se deschidea inima pentru lume ca o floare la razele soarelui. Dar prin acel început de viaţă a trecut ca o umbră, cunoscut numai de cîţiva prieteni. Dar ce suflet zbuciumat era în îngustul cerc în care trăia! Şi ce trist era adesea,

din pricină că iubirea purtată de el în inimă a rămas neînțeleasă de oameni. Căci doar venise în lume cu o întinsă putere de iubire, cu o iubire ce ar fi îmbrățișat omenirea întreagă. Dar niciodată această neînțelegere din partea altora nu-l zdrobise. Oricîtă nepăsare întîlnea pe la unii, el rămînea tot visătorul blînd, cu capul în jos, cu mintea în nori, pe care le plăcea prietenilor să-l aibă seara cu dînșii la sfat.

Oh, acele seri vesele!

La lumina palidă a lămpilor, vorbele lor se înaripau, se făceau ușoare, tremurau emoționate și fluturau libere luînd chipuri jucătoare întocmai ca umbrele lor ce se proiectau pe pereți. Prin ușa deschisă, vîntul se prelungea, trecînd, suflare nevăzută și rece de pe foile pe cari le mișca afară foșnindu-le, pe frunțile lor, mișcîndu-le șuvițele de păr, răcorindu-i. În șivoiul de viață ce-i scălda la vîrsta lor tînără, o simplă senzație se lărgea, căpăta întinderi mari, dădea prilegii de calde discuții. Sinceritatea și intimitatea pluteau în atmosfera parfumată de mai, strălucea în ochii lor, curgea din cuvîntare, dar se pierdea în locul din jurul lor. Vîntu-i făcea visători.

Într-o asemenea seară a rostit el odată:

„A duce o viață studioasă, închinată soartei împovăraților, nu însemnează asta a fi sfînt cu toată necredința în minuni?“

A rîs unul.

El nu l-a băgat în seamă și totuși vremea care a trecut, a îndreptățit rîsul aceluia. Acum vede el bine că în mijlocul unei lumi așa de egoiste și de stupide, a munci și a însemna ceva pe cale cinstită, e cu neputință.

Tot ceea ce-și închipuise odinioară erau visuri copilărești, întemeiate pe credința în o mulțime de fleacuri, după care croise o viață întreagă mare și frumoasă. Dar nu-s decît proaste înșelătorii! Lumea nu-i deloc așa cum ne-o închipuim, ci cu totul dimpotrivă. Oricită poezie pusese în alcătuirea visurilor sale, viața stăpînită de proza cea amară o zdrobise. Mulți oameni pe cari și-i închipuise amețitor de sus și pe cari dorise

să-i ajungă, i-au părut cu totul altfel cînd i-a cunoscut. Proşti şi obraznici cari nu pot şi nu vor să înţeleagă. Şi ca să poţi trăi printre dînşii ar trebui multă răbdare, multă chibzuinţă şi ceva bani. Nu-i vorbă, mai bine trăiesc cei cu multă avere, cu puţină minte şi puţină simţire.

Şi la gîndurile acestea simţea bine că puterea de revoltă, fala vieţii lui de altădată, se stinsese.

În întunericul de afară, pe aripi de vînt, şuiera izbînditoare moartea iluziilor. Copacii păreau nişte umbre, nişte umbre de morţi ce s-ar lungi nesfîrşite şi abia deslușindu-se din adîncul întuneric al morţei.

Cel din casă n-a văzut umbrele, dar a auzit şuierul, şi înduioşat urmă firul gîndurilor.

Fierbeau ale tinereţii patemi şi acestea l-au smuls din visuri şi el a trebuit să caute să trăiască, dar fără a se lăsa de principiile sale. Atunci a început deznădăjduitoare alergarea pentru viaţa de a doua zi, lovirile necontenite de stîncile tuturor orînduielelor, pînă ce a putut să găsească ceva. Era un început neînsemnat, cu greu făcut, dar, oricum, era un început. El a ştiut să dea lustru locului pe care-l avea. Şi cu încetul faima numelui său s-a întins, a început să fie căutat şi el, cu gîndul de a nu vinde nici o părticică din părerile sale, a înaintat mereu, făcîndu-şi loc. Dar la fiecare treaptă a scării ce o suia, a lăsat o parte din credinţi, fără ca el singur s-o fi simţit. Acum e sus pus, îndestulat, dar cu preţul celui mai curat sînge.

Va să zică a fost cumpărat!

Da, o cumpărare ascunsă, nebănuită, înceată, ştiută numai de acea şleahtă care îşi arăta, cu îngîmfarea-i nesăbuit de bogată, tot dispreţul pentru prietenii lui din trecut, pentru oamenii aceia săraci dar cinstiţi, pentru acei martiri ai muncei. Tot traiul de acum părea ca sfîrşitul lînced al unei iubiri tomnatice.

Ah!

Cine a bătut în geam, uşor, asemeni unei chemări din altă lume? Nimeni! Vîntul prinsese în vîrteju-i un smoc de foi uscate pe cari le frămînta în văzduhul întunecat, înainte de a le lăsa să cadă la pămînt line, stinghere, nesimţite, asemeni unor iluzii ce se pierd.

În mintea celui din casă se închegă într-o fulgerătoare licărire, o bănuială de gînd. Şi bănuiala crescu, apăsîndu-i fiinţa, şi, cu groază, el o privi atunci limpede, ca întrupată, înaintea ochilor.

„Răpus! Răpusul celor pe cari credeam să-i răpun!“

Cineva bătu în uşă, acum cu adevărat. Era servitorul.

— Trăsura e gata, domnule. La doamna Manea s-a strîns lumea.

— Bine. Vin îndată.

Afară, vîrtejul crengilor lovite de vînt lua asemănarea unui rîs amarnic, crud, biciuitor.

VASILE LEONESCU

E un actor de talent și un om admirabil!... E de ajuns să vorbești o dată cu dînsul sau să-l vezi jucînd, ca să-l iubești. Leonescu își atrage prietenia bărbaților și desigur dragostea pasionată a femeilor...

Ca înfățișare, e un tip extraordinar. O statură de uriaș, o conformație de hercule, o crinieră de leu, o mască tragică de actor antic, o voce adîncă vibrantă și nuanțată... În acest om toate amănunțimile individualității poartă așa de mult marca meseriei de actor, încît însăși natura pare a-l fi destinat scenei. Fața lui e de o mobilitate extremă, dar odată expresia fixată, pare de piatră.

Vasile Leonescu face furori în tragediile clasice. Cu mersul larg, cu gestul măreț și privirea mîndră de erou, e suberb în *Ruy-Blas* cînd apostrofează pe miniștri: „Poftă bună, domnilor!..."

Dar în același timp e splendid în dramele moderne. În *Ultimul clironom* a fost o adevărată revelațiune... Prietenii lui nu-l mai numesc de atuncia decît Duca.

Și e curios că același om e superb în tragediile de genul vechi și splendid în dramele realiste. De obicei exagerația melodramatică e aproape incompatibilă cu realismul modern.

Și e mai curios încă faptul că Leonescu pare natural pe scenă și e pasionat pentru drama din zilele noastre

— îți vorbește cu entuziasm de rolul lui Oswald din *Strigoii* lui Ibsen „Soarele... Soarele!“ — iar pe de altă parte în viața reală nu-i deloc firesc, ci pare mereu pe scenă... Vorba, gestul, gîndurile chiar, toate sînt de erou sau de prim-amorez. Dar aceasta, departe de a-ți displace, te farmecă; simpaticul artist pare a-și fi asimilat generozitatea eroilor pe cari i-a jucat.

Cînd scriu aceste rînduri, nu știu cum a ieșit reprezentația lui *Otello*, dar știu că acest rol pare anume creat pentru artistul-hercule, care va găsi într-însul izvoare de energii demonice pentru a interpreta pe maurul sălbatic în gelozia lui.

Doresc din toată inima ca ovațiile publicului să-l răzbune pe Leonescu de meschinăriile acelui mastodont ridicol care se cheamă Stăncescu.

O JUDECATĂ

—Note şi impresii de la proces—

În fundul sălii, deasupra mesei judecătorilor, un Crist, mare, sugestiv, care îţi aminteşte de inchiziţie . . .

Judecătorii, figuri neînsemnate şi neexpresive stau nepăsători, inconştienţi de grava lor misiune; e lucru vădit că nu se simt în elementul lor. Preşedintele tolănit în fotoliul lui, pare un om rece, sceptic, dar nu răuvoitor acuzatului.

La stînga, maiorul Paleologu, comisarul regal, urmăreşte dezbaterile cu un rînjet; o singură privire asupra acestui bătrîn slab, nervos, cu mişcările de podagric, te încredinţează că el e omul cel primejdios. . . . E militarul tipic, mărginit, strîmt la minte, plin de ură în contra ţivililor.

Acuzatul stă în picioare într-un fel de cuşcă, alăturea de fotoliul comisarului regal. Nu e deloc emoţionat. Răspunde limpede, liniştit şi demn . . .

Sala e plină de lume: militari, ţivili, femei. La uşă stau trei jandarmi cu baionetele scoase.

E caracteristică surda antipatie care domneşte în sală între casta militărească şi „ţivilitatea", şi care izbucneşte din cînd în cînd sub formă de mici incidente . . .

Dintre martorii militari, căpitanul Dimitriu se prezintă modest, răspunde simplu şi nu depune în defavoarea acuzatului.

Doctorul Nicoreanu e un tip de mitocan: roș la față și roș la mustăți, exprimă brutalitatea în figura și în mișcările lui. La intrarea lui se produce în sală un murmur de indignare.

— Cum l-ai tratat pe soldatul Librescu?

— L-am ținut la infirmerie *numa pă saltea!* răspunde Nicoreanu, cu o voce groasă și cu un accent de mitocan din Dealu-Spirei. „Nu știe să întoarcă o față!"

— I-ai dat vreo doctorie să bea?

Rîsete. Specificul a devenit popular...

— Nu, că n-a fost bolnav, răspunde zbirul plecînd ochii.

Se introduce martorul Blumenfeld. E un om slab, păcătos, care s-a lăsat în voia soartei și face tot ce i se poruncește. Cu 48 de zile înainte de a se libera a dezertat și fiind prins a fost condamnat la doi ani închisoare.

— Ai mai fost pe aici, nu-i așa? Ne cunoaștem! îi spune președintele ironic.

— Da! răspunde Blumenfeld, tîmpit, cu voce stinsă.

Martorul vorbește plictisit. Ce-i pasă lui — care de 5 ani e dat pradă molohului cazon și care mai are ani de suferit — de judecata asta, în care e amestecat fără voia lui!....

La ieșirea din sală îl așteaptă nevasta, o femeie mică, isterică, cu fruntea mică și cu ochii în fundul capului. Ea-l iubește cu pasiune și-și frînge mîinile, el o urăște și n-o lasă să se apropie... desigur o altă dramă, întunecoasă, emoționantă, necunoscută...

SULIMANUL

Aseară am fost la o nuntă în sala Traian.

Îmi plac mult acele petreceri la cari poți observa moravurile pitorești ale mahalalei. În fiecare an la Paști mă dau în dulap, pe ziua de 10 mai sunt prezent la Cișmegiu, și la întrunirile publice nu lipsesc niciodată.

O înghesuială strașnică în sala Traian. Cavalerii și domnișoarele dansează parc-ar fi plătiți cu ziua: atmosferă în care se amestecă miros de pomadă, de sudoare, de vin, de musc etc. e înăbușitoare.

Tinerii se învîrtesc cu fetele ținîndu-le de talie cu batista, pe cînd bătrînii stau pe bănci la o parte și privesc.

Bărbații sînt diformați de muncă, dar au fața curată. Femeile n-ar fi urîte dacă un strat gros și tricolor de fard nu le-ar acoperi fața.

Iată o tînără fetișcană, mică și durdulie, plină de viață și de pasiune pentru joc; ți-ar fi drag s-o privești dacă n-ar avea părul lustruit de pomadă și fața pătată de sudoare amestecată cu suliman.

Așa, e oribilă. Sudoarea formează cu pudra și cu sulimanul un aluat care-i desfigurează fața. Pe lîngă nas, pete mici arată intoxicația cu mercur . . .

Și pe cînd juna demoazelă cochetează în mod naiv cu un don sergent major din geniu, care-i spune că a fost președintele clubului subofițerilor și că a doua zi

n-o să poată merge la cancelarie de antrenat ce este, eu mă gîndesc la o măsură pe care ar putea-o lua și ar trebui s-o ia serviciul sanitar, măsură ca farmaciile să nu mai vîndă pomadă, alifii și sulimanuri fără rețetă.

Adică de ce ar opri vînzarea sulimanurilor făcute cu mercur? E o chestie de interes general. Țărancele, lucrătoarele, femeile din clasa mijlocie, toate se intoxichează cu mercur, întrebuințînd sulimanuri. Și aceste sulimanuri pătează și găuresc fața, slăbesc dinții, otrăvesc tot corpul, urîțesc și îmbolnăvesc aproape tot poporul feminin din țara noastră.

Pentru D-zeu, nu-i de găsit un leac la acest rău? . . .

VOIE DE LA COMĂNDUIRE

Hei, vremurile cînd începea să devină populară figura lui Moş Teacă!

O vară întreagă militarii n-au îndrăznit să ridice capul, zdrobiţi, nimiciţi sub greutatea rîsului omeric, formidabil, care plutea pretutindeni deasupra lor. Sabia-şi găsise adversarul, sabia fusese învinsă de condei, devenit în mîinile unui om de spirit mai tăietor decît cea mai ascuţită spadă.

Şi, nu ştiu de ce, dar chiar acum, cînd maestrul ironiei de atunci a devenit un om aşezat, serios, care scrie articole de politică înaltă în cari citează pe O'Conell şi pe Gladstone, care vorbeşte de pieirea ideilor în filozofie cu uşurinţa cu care ar vorbi Claymoor despre seratele moderne, care introduce teorii sociologice între povestirea unui ceai de la d. Stolojan şi protestarea împotriva călcărei unor principii constituţionale — eu nu mi-l pot închipui decît tot cum îl ştiam atunci.

Cît n-ar avea de făcut acum!

Zilele acestea, de pildă, s-a întîmplat un fapt monstruos, revoltător, dar nu lipsit de oarecari părţi comice.

Un ofiţer din Iaşi, d. locotenent-colonel Teişanu crezînd că poate să se servească de capul său şi pentru altceva decît pentru a pune chepiul pe el, s-a apucat să scrie o scenetă fără să ceară pe cale ierarhică voie de la comănduire.

Scena s-a şi jucat la o reprezentaţie dată de Ligă şi publicul, compus din civili cari nu voiau să ştie că disciplina e sufletul armatei, a aclamat pe autor.

D. Teişanu a apărut la rampa scenei ca să mulţumească, iar fără să ceară voie de la comănduire, fapt pentru care a fost pedepsit cu arest de 60 de zile.

Adecă, mă rog, cum vine asta? De unde şi pînă unde n-au dreptul militarii să scrie şi ei pentru teatru şi să mulţumească aclamanţilor? Ori să vede că inteligenţa şi talentul, fiind lucruri ţivile, n-au ce căuta la militari?

Hei, vremurile cînd începea să devină populară figura lui Moş Teacă!

LA PARADIE

— Închipui-ţi dragă, cît pe ce să nu-mi isprăvească rochia pentru 10 mai!...

Coana Lina priveşte serioasă împărtăşind spaima pe care o arată coana Miţa, spunînd vorbele aceste...

— Să nu fii la defilare! Dar asta însamnă să pierzi un an din viaţa ta...

Şi coana Lina cu coana Miţa vin împopoţonate la paradie, cu o grădină de zarzavat la pălărie şi cu mănuşi *griperl*. Mănîncă ghionturi rectificate cu cîte un pardon, ascultă vorbe fără perdea, numai să vadă pe regina.

— Ah, maică ce frumoasă e! Şi ce bucurie are...

Cucoanele flutură batistele şi fac bezele suveranei sigure fiind că vor fi remarcate.

În sfîrşit iată-le instalate în tribună, după oarecare certuri cu vecinii: domnule, locurile sunt nemerotate, e numărul meu etc.

Priveliştea le ameţeşte: o mare de jobene, pălării, redingote, pelerine de toate culorile, tribunele de peste drum pline de cucoane *high-life* cu *lorgnon*-ul la ochi, privind curioase defilarea; o bogăţie, un lux extraordinar, toată acea pătură socială care din saloane şi din buduare se varsă pe stradă numai la ocazii rare...

Cele două cucoane admiră pe dorobanţi, admiră pe vînători, admiră pe roşiori, admiră toate armele care

trec ca niște ziduri ambulante, în pas cadențat... Soldatul care acuma trece cu capul sus, cu ochii mari deschiși, cu înfățișarea războinică, numai el știe cîte chinuri i-a adus acest zece mai!

— Dar Georges unde e?... Ah, uite-l!...

Coana Lina se roșește ca sfecla, a recunoscut pe favoritul d-nei, care trece țanțoș cu contraepoleții lui...

Seara cucoanele vin la *luminație*, se pierd una de alta în mulțime, se exclamă de admirație, își rup rochia de sîrma de lîngă lac și în sfîrșit leșină pentru a se trezi a doua zi acasă ca dintr-un vis rău...

O dată e zece mai!..

DEFILAREA

Este în viața militară cel mai strașnic eveniment. Acela care dirijează toate în armata noastră, de la lucrurile mari pînă la cele mai mici, este regele, și ziua de zece mai este aceea în care suveranul își formează judecata despre progresul realizat de această importantă instituțiune.

Impulsiunea pornește de sus. Generalul e în contact direct cu majestatea-sa, care-i arată dorințele sale. Colonelul primește două vorbe hotărîte de la general. Maiorii capătă consemne severe de la colonel și repetă consemnele căpitanilor pe o gamă mai sus. Căpitanii răcnesc la ofițeri, iar ofițerii amenință pe sergenți. Aici vorbele încetează și încep faptele...

Și vai cît mai asudă bieții soldați!... Groaza începe cu două săptămîni înainte. Zilnic 5 — 6 ceasuri de marș cadențat și defilări, cîte unu, cîte două, pe semipluton, pe companie, pe batalion, pe regiment, înaintea lui don' căprar, a lui don' sergent, a lui don' sublocotenent, căpitan, maior, colonel. E un scandal în tabără, un tărăboi, strigăte, comenzi, muzica cîntă — infernul curat... Muncesc soldații, muncesc ofițerii de le curg sudorile — e prăpădenie!...

În sfîrșit iată ziua fatală. De la 4 dimineața începe echipamentul de paradă. Magazinerul răcnește, căpra-

rul răcnește, cutare a pierdut colănțile — crucea, parastasul și papucul maicii Domnului! Acuma ți-ai găsit?!... — celălalt n-a lustruit gamela și încasează ghionturi în fălci de la don' serjent-major, și așa mai departe.

Acuma frontul e format. Un zid nesfîrșit de oameni în haine noi și cu arme tăietoare. Colonelul aleargă pe cîmp în goana calului și comandă desperat de-ți trec fiori prin tot corpul. Maiorii repet comanda, iar trupa își ține răsuflarea de teama de a nu greși. Goarnele sună, muzica cîntă, — e solemn...

Pornim. Însă înainte de a porni, sosesc vreo cîțiva bacalaureați cari au întîrziat și în vremea asta s-au echipat... Căpitanul se uită la ei furios, dar înghite — nu-i acuma momentul...

Pe drum e pas de voie. Ofițerii sînt bine dispuși că au să scape în sfîrșit de 10 mai și conversează.

Maiorul tachinează pe bacalaureați și îi învață cum să defileze — capul sus, privirea de vultur... Să-l mănînci din ochi...

Sîntem în oraș. Deocamdată ne așează pe stradă. Soldații strigă ura la trecerea regelui, pe urmă își șterg cizmele și se leagă de servitoare.

Don maior Ghindă pișcă de sîn pe o servitoare, cheamă pe un sergent și-i spune cu severitate:

— Sergent, ai văzut metoda?

— Am văzut și am priceput, trăiți don' maior!

Bacalaureații intră așa echipați cum sînt cu tot calabalîcul în spinare, prin cofetării și gonesc lumea din jurul lor, deoarece au ranițele pline de vacs și de praf.

Pornim iar. Se apropie momentul. Soldatul se încordează și calcă apăsat. De departe se vede regele...

O lume imensă, dar de emoțiune nu vedem nimic, doar o masă neagră. La dreapta regele stă drept pe cal. Toți călcăm cu același ritm, într-o desăvîrșită incon-

ştienţă ca o maşină mişcată de un resort. Auzim vag aplauze, urale... ne trec fiorii...

Am scăpat; dar trebuie s-o luăm la goană ca să evacuăm strada, şi pînă pe chei ne goneşte ca pe nişte fiare... apoi pornim cu pas de voie înapoi în tabără. Acolo scandal cu dezbrăcatul, şi pe urmă noi bacalaureaţii trebuie s-o pornim iar în oraş...

Ah, ziua de zece mai! Cînd îmi aduc aminte, mă îngrozesc...

OAMENI DISTINȘI

În învălmășeala de pe Calea Victoriei, o scenă. Un pungaș prins cu mîna în buzunarul unei doamne primește cîteva palme cari vor face pentru mult timp din această întîmplare comică o amintire dureroasă pentru aventurosul tînăr. Pînă aci nimic de zis. Doamna era în dreptul său. Dar cum răzbunarea părea prea mică, un domn gras și burtos se dezlipi din mulțime și cu voinicie uimitoare trase cîteva palme scăpărătoare pungașului: „Sunt senatorul cutare!“ Un altul urmă exemplul, mărind numărul și greutatea palmelor: „Sunt deputat cutare!“ Al treilea veni la rînd: „Sunt avocatul cutare“! Exemplul fiind prea contagios, gardistul îndrăzni și el : „Și eu sunt sergentul cu nr. 374.258!“ Și încă vro cîteva palme zdravene aplicate după toată regula.

Atunci pungașul, căruia ispășirea i se părea mare, își descoperi capul și cu pălăria în mînă, cu gestul umil, murmură zăpăcit: „Toți sunteți oameni distinși, domnilor!“

Spectacolul era dezgustător.

O țară are forță polițienească organizată pentru ca să intervină la conflictele dintre locuitori. Dar în cazul acesta intervențiile neașteptate ale particularilor, și în mod așa de brutal, nu-și mai au locul.

Mai cu seamă cînd cei cari intervin așa de original sunt domni serioși și distinși, faptul nu poate produce decît scîrbă.

Pentru civilizația noastră aceasta e prea puțin îmbucurător. E dizarmonia pe care ar face-o un fluierat ametit într-o simfonie.

DIN CIVILIZAȚIA DEMI-MONDE

Îl cunoști. Îl poți vedea zilnic în nenumărate exemplare. E dintr-o familie săracă și incultă, ceea ce nu e rușine. A trecut și el prin școală ca cinele prin apă și s-a apucat de politică. Azi, deși un cap sec și o inimă pustie, tipul e om bogat. Pune țara la cale și-și face treburile. Îl găsești pe la toate ministerele, stăruind, lingușind și înșelînd buna-credință a celor naivi. E un model de escroc, incapabil de a înțelege măcar noțiunea onestității și a corectitudinei. Cu toate acestea, *el* critică și defaimă pe oamenii cu adevărat cinstiți și integri!

Și-a făcut o „pereche" de case de cînd i-a venit partidul la putere. Deh! clădești mai cu înlesnire cînd sunt „ai noștri" la putere! E o casă seniorială. Lux parizian, care, cu toate taxele vamale existente, a trecut granița țării foarte ieftin....

Tipul nostru face acum pe boierul de neam. El nu mănîncă decît franțuzește. Se îmbracă *high-life*. Se plimbă într-o victorie luxoasă. E în fiecare seară la șosea. E om „civilizat", și cei săraci cu duhul îl pizmuiesc.

De citit, el nu citește. Cumpără însă din cînd în cînd *Le Temps* și *Fin de siècle*. Muzică clasică nu pricepe și nu simte. Se duce însă la Wachmann ca să fie și el acolo. Are nevastă, dar el trăiește de astă dată cu

o modistă. Politica l-a făcut şi mare naţionalist, dar alaltăieri a dat afară pe încasatorul Ligei care îi venise cu chitanţa de 2 lei. La club însă joacă cărţi şi adesea pierde sume enorme. Are doi copii. Pe fată a plasat-o într-un pension, pe băiat în altul, ca „să scape de încurcătură". E democrat, dar îşi pălmuieşte slugile şi jupoaie zece piei după nenorociţii ţărani de la moşia sa. Mai ales acum, căci pleacă la expoziţie la Paris...

PROFESORUL-AUTOMAT

Nenorocitele noastre legi de instrucție l-au făcut și pe el profesor. Nu-i vorbă, e un om „cumsecade". Numai atît că habar n-are pentru ce l-o fi făcut statul profesor. El a auzit și a citit prin jurnale că școalele secundare trebuie să dea știință (!) băieților. Și el le-o dă, firește, pe cît îl taie capul. Intră în clasă, face lecția pe care a mai făcut-o la fel de zece ani de cînd e profesor, ascultă cîțiva elevi și pleacă. El e tipicar. E profesor de latinește. El traduce cu băieții, cu chiu, cu vai, ceea ce spune la program. Îi învață regule gramaticale și atît. Că ce rost ori fi avînd *gîndirile* din cei autori clasici, nu e treaba lui. El traduce „de aci-aci" făcînd analiza gramaticală și dă note.

Partea *educativă* nu-l privește. Puțin îi pasă lui dacă elevii se emoționează sau se plictisesc la cursul lui. El „și-a făcut datoria" dragă Doamne. Firește că în chipul acesta, băieții ies din liceu cu cîteva crîmpeie de regule gramaticale, matematice, cu cîteva date istorice, dar cu sufletul pustiu.

Idealuri? Nerozii! Visuri!

Educația sentimentelor? Nu spune la program!

Și de aceea e atît de mare numărul „absolvenților", atît de mic numărul *oamenilor* și atît de infinitezimal acela al *românilor cu adevărat culți.*

Profesorul-mașină nu poate da decît oameni-mașini. Din păcate, sunt mulți profesori automați.

„VOIAJURI" ÎN STRĂINĂTATE

Nu sunt dintre cei ce văd în fiecare străin un dușman de moarte și de aceea nu aș dori să ne închidem cu ziduri chinezești, să nu mai ieșim din țară etc.

Dar ceea ce se întîmplă la noi, nu se întîmplă aproape în nici o țară din lume. Abia vine primăvara, și primăriile nu mai biruiesc a libera numărul mare de pașapoarte ce li se cer. Dorul nostru de a porni în „voiagiu" a ajuns o adevărată manie, o adevărată calamitate. Pînă și cuvîntul neaoș românesc *călătorie* l-am înlocuit cu *voyage*-ul franțuzesc. Fiecare ghiorlan care abia cîștigă 2—300 lei pe lună, zor-nevoie să se avînte în „voiajuri".

Căci, vedeți d-voastră, dacă n-o putea spune și el, la ocazii *„pe cînd mă găseam la Ostenda"*, *„eu atunci eram la Paris"* etc., onorabilul se simte umilit. Auzi d-ta, să nu fie fost în străinătate! se poate?...

Cunosc mulți din acești voiajori cari n-au fost niciodată în viața lor afară la țară, care habar n-au de frumusețile patriei lor, dar cari, în schimb, îți vorbesc în cunoștință de situație de toate *fondacu*-urile Veneției, de toate *gassen*-urile din München.

Sunt alții cari cunosc aproape întreaga Europă, dar n-au stat niciodată în Transilvania, care le este tot așa de necunoscută ca polul sud, cu toate că uneori

declamă cu patos despre soarta fraților noștri de peste munți.

Oare n-ar fi mai cuminte, mai românesc lucru, ca în loc de a colinda toate țările străine, să începem a cunoaște țara noastră și celelalte țări locuite de români? Asemenea *călătorii* ne-ar fi și nouă și neamului nostru mult mai utile decît *voiajurile* fanteziste în țări străine!...

MARELE GALEOTTO

Cititorul inteligent a ghicit fără îndoială că marele Galeotto al nostru n-are de-a face întru nimic cu cel despre care a vorbit Echegaray. Dar deşi în realitate nu-l cheamă Galeotto, aceasta nu-l împiedecă de a fi mare. Mare prin reclamă, mare prin fanfaronadă, mare cu cei mici, în sfîrşit mare în totul, numai în inteligenţă şi caracter nu.

L-am cunoscut toţi. L-am cunoscut înalt funcţionar, magistrat, ziarist, avocat, totdauna plin de îngîmfare, totdauna mulţumit de sine. Tot ce face el e perfect, tot ce fac ceilalţi e stupid. Plin de servilism pentru superiori, ar fi în stare să se dedea la actele cele mai baroce pentru a le face pe plac. Ar primi chiar să joace rolul de agent secret pentru paza vieţei onoratului d. ministru, numai cu condiţia ca acest d. ministru să-i lase mîna liberă faţă de inferiori.

O, cu aceştia e teribil. Ar fi în stare să-i zdrobească pe toţi. Mustrări, vorbe aspre, ifose, umiliri, înjurături chiar, nimic nu cruţă. E de o mojicie fără seamăn şi de un autoritarism care lasă cu mult în urmă pe al tuturor despoticilor din lume. Vorbeşte despre datorie cu o convingere care ar zdruncina şi scepticismul cel mai înrădăcinat; totuşi în chestie de datorie nu cunoaşte decît datoriile pe cari le are pe la diferiţi creditori. Vorbeşte de patrie pentru că aşa a auzit pe alţii. De

fapt nu și-a dat încă socoteală de ce înseamnă acest cuvînt, iar cît despre naționalism, ideal și celelalte cuvinte frumoase, ele n-au nici măcar valoarea rapoartelor copiștilor.

Acesta este ilustrul specimen pe care ni l-a hărăzit splendida noastră birocrație.

Te salut sublime mare Galeotto.

DECORAȚII

E fenomenal ce de decorații avem în țara asta!

De la zece mai încoace aproape nu e zi lăsată de Dumnezeu să strălucească deasupra pămîntului dulcei noastre patrii fără ca *Monitorul Oficial* să n-aducă altă listă de decorații. Sunt din toate ramurile: profesiuni libere, proprietari, industriași, cultivatori de sfecle, rafinatori de zahăr, fabricanți de hîrtie, negustori de haine și chiar negustori ambulanți și funcționari comerciali.

Dacă un strein ar învăța limba dulce și frumoasă a lui Sion și ar citi *Monitorul Oficial* ar rămîne uimit și ar crede, firește, că o țară, care împarte cu atita dărnicie decorațiile, trebuie să fie o țară fericită și plină de talente remarcabile.

E fenomenal ce de oameni de talent avem în țara asta!

De la funcționarul care cu un talent deosebit a primit în capul său călimara cu care un solicitator desperat voia să lovească nobila ceafă a ministrului pînă la hornarul care cu un talent deosebit mătură funingenea de pe podurile cetățenilor, toți sunt oameni distinși, toți sunt plini de merit. Deci toți trebuie decorați, sau cel puțin răsplătiți cu medalia „Serviciului credincios".

Cu modul acesta vom ajunge peste cîţiva ani să găsim mai curînd un om care să dovedească cu certificate în regulă că a scris *Iliada* şi *Odiseea* decît un român care să nu fie decorat şi talentat.

Şi poate tocmai acel român ideal, care nu poate fi găsit, ar fi adevăratul român.

RECLAMA

Reclama, care era odată numai sufletul comerțului a ajuns acum să fie sufletul tuturor afacerilor. Nu e om care să aibă și el o aspirație cît de modestă în țara asta și care să nu-și facă reclamă. Cugetînd ca și vițelul din fabulă că totdauna e mai bine să ai un dram de noroc decît un car de minte, candidații la diferite posturi și onoruri forțează ușile norocului prin sunetele de trîmbiță ale reclamei.

„D.X., distinsul nostru concetățean, va intra în curînd în minister". D.X. este o persoană absolut nulă, fără nici un merit deosebit, dar prin reclamă va ajunge. Peste cîteva zile apare din nou în ziare: „În urma remanierei care se va face în curînd, d. X va lua portofoliul instrucției". Lumea se miră, dar numele lui X începe să se graveze în mintea cititorilor și peste cîtva vreme el e unul din cei mai serioși candidați la minister.

— Dar ce a făcut în definitiv d. X? întreabă un naiv.

Și lumea, tot atît de naivă, începe inventînd un șir întreg de fapte mari și glorioase. Hotărît d. X e un om mare.

Nu mai puțin mare este și amicul său d. Y. Acesta este, bunăoară, profesor la o facultate oarecare și anunță o conferință la Ateneu.

„D. Y, eminentul profesor, va ține la Ateneu o strălucită conferință despre *Servitoarea lui Mollière*".

Și lumea mirată că i se aruncă înainte acest nume cu o seriozitate așa de imperturbabilă trece înainte.

Dar d. Y nu se lasă: „Din pricina unor serioase ocupațiuni literare, d. Y n-a putut ține săptămîna trecută conferința anunțată. Va ține-o însă desigur sîmbăta viitoare". Și sîmbăta viitoare lumea cască, unele cucoane adorm, iar criticii bleastemă clipa nefastă în care i-a venit lui Exarcu ideea de a pune tribuna Ateneului la dispoziția oricui. Aceasta nu împiedecă însă pe conferențiar de a strecura a doua zi prin ziare, prin ajutorul inevitabilului amic binevoitor, o notiță foarte elogioasă despre propria sa conferință. Și reclama obicinuită începe.

Înainte, domnii mei! Nu uitați că reclama e sufletul comerțului, și în comerțul pe care-l faceți aveți mare nevoie de dînsa.

PARVENIȚII

Mă băteam ades cu gîndul să editez din nou faimoasa carte *Asupra mijloacelor de a parveni*, dar un amic sincer și binevoitor — se mai găsesc încă și de aceștia — m-a făcut să renunț la această idee, ca lipsită de orice folos practic.

Am renunțat și bine am făcut.

Oamenii noștri au știut să învețe mijloacele de a parveni, fără carte.

Am cunoscut de aceștia cari au intrat în carieră fără nici un merit deosebit, fără nici o înclinație hotărîtă. Erau tot așa de buni pentru magistratură, ca și pentru cizmărie sau croitorie. Dar au reușit. Și au reușit, pentru că au pus în practică arta perfectului parvenit, pentru că și-au îndoit șira spinării înaintea tuturor puternicilor, pentru că au fost îngîmfați înaintea tuturor umiliților. Cu nițică îndrăzneală și nițică fanfaronadă au ajuns așa de sus, încît ametesc cînd privesc de unde au plecat.

Am cunoscut savanți de bîlci cari în materie de știință nu se pricepeau nici cît o calfă de băcănie și în ceea ce privește cărțile nu consultaseră decît cel mult cărțile de joc. Au ajuns departe. Au pus în mișcare tot aparatul de reclamă de care dispune secolul nostru comercial, s-au prezentat la academii, au luat premiuri

și astfel s-au văzut într-o bună dimineață eruditi iluștri ai țării lor.

Am cunoscut ziariști cari n-aveau nici o cunoștință și nici un talent, proști ca o oală de tuci și inculți ca un dovleac turcesc, nefiind în stare nici să înceapă o simplă informație, cari s-au făcut cunoscuți numai prin obrăznicia lor. I-am văzut scriind și încă scriind de toate. Un om de merit s-ar fi oprit de multe ori în cale și s-ar fi temut să pornească din nou cu atîta dezinvoltură. Prostul dă înainte, convins că tot ce scrie e perfect și că tot ce face e ireproșabil. Exemplarele acestea nenumărate din ediția steriotipă a omenirei ajung departe și mor aproape totdauna ca miniștri sau milionari.

Și tu rămîi obscur și sărac, deși scrii douăsprezece ceasuri pe zi și citești alte șase, pentru a cădea mort de oboseală în celelalte șase cîte-ți mai rămîn.

Și aceasta, cu toate că ai citit din cea mai fragedă copilărie admirabila carte *Asupra mijloacelor de a parveni.*

CULTURA NOASTRĂ

Suntem un popor cult şi — să nu mai vorbim de asta! Vecinii binevoitori ne-o spun cîteodată şi noi nu cerem altceva decît să-i credem.

E drept că străinul pe care soarta neîmpăcată îl împinge în veselie să sărute acest pămînt — cîte nu face soarta, această vecinică şugubeaţă? — rămîne uimit de aparenţele pompoase sub cari ne prezintăm şi de pasionata noastră dorinţă de a ne instrui. De trece pe Calea Victoriei, vitrinele tuturor librăriilor le vede pline de cărţile franceze cele mai nouă şi de intră într-o bibliotecă bogăţia scrierilor străine îl umple de un respect aproape religios.

Şi cu toate acestea...

Şi cu toate acestea, o, străin pe care valurile vieţei te poartă ca pe Ulise rătăcitorul de fericită memorie, de ai şti ce înşelătoare sunt aceste frumoase aparenţe! Nu chezăşuiesc că se găseşte unul printre toţi aceşti diletanţi fără voie care să cunoască în adevăr literatura. Toţi pretind că citesc cele mai recente cărţi franceze, toţi cunosc ultimile scandaluri literare din Paris, dar nici unul n-are o cunoştinţă sănătoasă despre comoara de cugetări şi sentimente pe cari o cuprinde acea mulţime de opere.

Totul e snobism şi nimic altceva.

Au lăudat cîteva ziare exotice — la ce ar mai sluji ziarele dacă n-ar lăuda și înjura? — pe vrun autor obscur din străinătate? Foarte bine! Snobul se pune pe lucru, snobul vrea să epateze pe bunul și pacinicul tată de familie sau pe tînărul naiv. Și fără să fi citit cartea despre care e vorba, fără să știe doar altceva de autor decît numele său, ține disertații lungi și savante în murmurele de admirație ale tinerilor cască-gură. Nimic temeinic, nimic sigur. Totul e spoială și fanfaronadă. Dar suntem un popor cult și — să nu mai vorbim de asta!

LUMEA ÎN CARE SE PETRECE

Caricatura noastră de civilizaţie ne-a înzestrat cu o mulţime de tipuri ciudate şi bolnăvicioase. Da dintre toate acestea cel mai de plîns este, fără îndoială, tipul omului care vrea să petreacă cu orice preţ. Oamenii cari n-au cunoscut din viaţă decît partea sa uşuratecă şi din munca necurmată a strămoşilor decît foloasele pipăite de astăzi, parcă n-ar avea ceva mai grabnic de făcut decît să arunce în toate părţile şi în toate chipurile ceea ce alţii au strîns în sudoarea frunţei lor.

Numele lor e legiune. Îi vezi în fiecare seară ieşind la lumină „ca acele păsări ce în noapte zbor şi numai în noapte văd cu ochii lor". Se duc în grupuri grăbite spre localuri unde viţiul şi desfrîul domnesc, îşi cheltuiesc puterea şi viaţa în plăceri de o disperată monotonie şi sunt foarte fericiţi că nu fac altceva. Au dus această viaţă ieri, o duc astăzi şi o vor duce şi mîine. Ce le pasă! După dînşii poate să vină şi potopul!

... Şi în orgiile josnice, la sunetul paharelor pline şi al vorbelor de cari ar roşi un tambur-major, eroii aceştia palizi şi slabi de nopţi nedormite fac pe martirii dureroşi ai vieţei care nu le mai oferă nici o plăcere,

își înstrăinează averile și simțimintele în timp ce departe, pe cîmpurile aspre și prăfuite, în mijlocul adevăraților străini, martiri adevărați ispășesc păcatul de a fi voit să exprime liberi o cugetare liberă.

„Dați omului un vițiu, unul singur și omul va alerga singur înaintea pierzaniei!“ a zis Balzac.

Și Balzac cunoștea perfect oamenii.

ZIARIŞTII MODERNI

... Şi într-o bună dimineaţă amicul meu Vintilă C.A. Rosetti — pe atunci trăia încă repauzatul *Românul* — se postă la poarta celui mai populat liceu din capitală. Ochii săi străluceau demonici, iar mînile îi tremurau de emoţiune.

Ce căuta el oare acolo? Cititorul binevoitor va vedea îndată.

Clopotul sună vestind ieşirea elevilor în recreaţie şi în curînd tinerii spănăcei se iviră dînd năvală la tabla alviţarului cu furia cu care mai tîrziu aveau să dea năvală la buget. Numai unul sta de o parte şi nici bea nici nu mînca.

— Am găsit! îşi şopti în barbă machiavelicul meu amic. Şi cu paşi mărunţi se îndreptă spre tînărul spănăcel.

— Băiete, n-ai vea tu să te faci edacto la *Omânul?* D. Vintilă C. A. Rosetti pronunţă pe *r* ca un parisian din Montmartre.

Spănăcelul tăcea. Amicul meu continuă:

— Îţi voi da acadele, bomboane, păjitui şi tot ce vei doi.

Se vede că argumentul a fost decisiv căci băietul plecă cu bravul director de ziar şi chiar din ziua aceea se instală ca redactor la *Românul.*

Efectul fu uimitor, exemplul contagios.

În curînd redacțiile tuturor ziarelor se umplură cu spănăcei de aceștia cari începeau orice frază cu literă mică și sfîrșeau orice cuvînt cu u scurt.

Ce a urmat nu vă mai spun.

Dar publicul a văzut nivelul presei scăzînd ca valoarea unui los otoman și discuțiile degenerînd... Mă rog, la ce putea degenera o discuție?

Cunoașteți versul „*Oh, n'insultez jamais une presse qui tombe*". Și martor mi-e Domnul de adevărul celor spuse!

De aceea, cînd am auzit că săptămîna trecută lucrătorii tipografi au sărbătorit nu știu a cîtea aniversare a lui Gutenberg, tatăl tuturor relelor și autorul moral al fatalei inspirații a lui Vintilă C.A. Rosetti, m-a apucat un fel de nostalgie neînțeleasă pentru vremurile cînd singurul reporter cu adevărat bine informat era bunul Dumnezeu.

Și-mi vine să mă duc la primul spănăcel întîlnit și cu cel mai grațios surîs să-l întreb:

— Băiete, nu te-ai sătuat de gazetăie? Zău, aide îndăăt la școală. Ți-a dat amicul Vintilă două acadele ca să înti în gazetăie, eu îți dau patu ca să te lași de ea!

PRIETENIE

Scena reprezintă un local de consumaţie de pe bulevard: cafenea, berărie, bodegă. La una din mese, eu împreună cu un amic savurăm încet aperetivurile noastre. Amicul e un mare personaj politic, iar eu un simplu cronicar zilnic la cel mai mare ziar din capitală.

E seară; luminile s-aprind. Trecătorii se grăbesc spre casă, la cină.

Noi vorbim de rău lumea care trece şi lumea care nu trece. Convorbirea atinge un alt mare personaj politic.

— E un om minunat! zic eu cu un entuziasm pentru care deliciosul pelin nu era de loc vinovat.

— Ăla? zice amicul meu. E cea mai mare secătură din cîte am cunoscut. O inteligenţă lipsită de orice vioiciune, un caracter lipsit de orice seriozitate, o cultură care nu se ridică nici pînă la cunoştinţele elementare de gramatică şi aritmetică, un om...

— Cu toate acestea mi se pare!... încerc eu timid să răspund.

— Să nu ţi se pară nimic! răspunde amicul, din ce în ce mai înfierbîntat. N-am cunoscut individualitate mai meschină ca a lui şi prostie mai revoltătoare ca aceea pe care el nici nu-şi dă măcar osteneala s-o ascundă. Nu i-aş întinde mîna niciodată.

Rămîn ameţit.

În acest moment ușa se deschide și spre noi înaintează, vesel și surâzător, domnul pe care-l pusesem la cale atît de bine.

Amicul meu se scoală.

„Pleacă! Nu vrea să dea ochi cu dînsul! îmi zic eu în gînd„.

Aida de!

Noul venit se apropie, amicul meu îl întîmpină și — Dumnezeule! — îl îmbrățișează.

— Ce mai faci, dragă? Ce plăcere deosebită că te văd.

Astăzi nu te mai las. Vii să cinezi la mine, nu e așa? O să fie o adevărată sărbătoare.

... Iar eu naivul stam și mă uitam!

POZITIVIȘTII

Istorioara ce urmează — dacă e o istorioară! — e dedicată matematicilor, chimiștilor, droghiștilor, negustorilor și tuturor acelora pentru cari pozitivismul e ultimul cuvînt al civilizației și Auguste Comte ultimul erou al cugetării.

Eram într-una din serile trecute într-o grădină minunată din capitală, unde priveliștea variată care se întinde înaintea ochilor nu e întrecută decît de măiestria cu care cîntă muzica „cele mai plăcute arii naționale".

Ați ascultat vrodată cu băgare de seamă un cîntec românesc? Mă îndoiesc!

Eu am făcut acest lucru. Se cînta *Nunta țărănească* plină de motive atît de populare și atît de vechi.

E în ea atîta duioșie, atîta farmec și atîta evocare de viață românească din trecut, încît nu poți să nu te simți mișcat ascultînd-o. Sunt bucăți ușoare, vesele, săltărețe ca sufletul românului în sărbătoare, sunt bucăți prelungi, melancolice, profunde ca zilele amărîte de restriște, sunt bucăți vioaie, energice ca o mînie a flăcăilor de munte.

Urmăream toate acestea într-o tăcere aproape religioasă. Amicul cu care eram la masă vorbea. Matema-

tic distins găsise tocmai atunci prilejul să-mi demonstreze un nou punct de vedere al geometriei analitice.

— Dar ascultă, omule, îi zic eu indignat, melodiile acestea. Ce frumoase şi ce fermecătoare sunt!

— Şi ce demonstrează aceasta? mă întrebă el rece, scoţînd o cretă din buzunar şi pregătindu-se să-mi arate raţionalicește justificarea teoriilor sale.

... Şi ne mai mirăm că suntem lipsiţi de orice ideal!

„Auguste Comte, privește-ţi omul cum odată l-ai voit!“

SIMPATICUL

Nimeni nu poate afirma că în societatea noastră nu pot exista oameni cari n-au absolut nici un merit, nici o calitate sufletească, fiind cu totul lipsiți de bun simț, de cultură, de inteligență, de spirit și de cinste, și cu toate acestea nimeni nu poate tăgădui că ei se bucură de un merit al lor special, acel de a fi simpatici. Cum, prost și simpatic? Nu rîdeți. Avem exemple.

Aseară la una din numeroasele grădini bucureștene mai mulți tineri ocupau o masă din stînga, discutînd literatură. Deodată se apropie de ei un tînăr înalt, elegant, cu mustața în formă de semilună. Înainte de a se pune pe scaun, cu două degete își ridică pantalonii ca să nu facă cute la genunchi, își scoate o perie din buzunar, își perie mustățile, apoi se așează aruncînd din ochii săi mari, cu expresie de vițel, o privire plină de admirație spre scenă. Unui actor îi cade peruca. Tînărul începu să bată din palme și să rîdă cu atîta putere, de i se deranjă frizura, frumoasa lui frizură. Un biet nenorocit, trecînd, îl atinge puțin. Atît a fost d-ajuns. Tînărul se ridică furios, lovește cu bastonul pe nenorocit trîntindu-l jos, în admirația prietenilor. Incidentul trecut, prietenii își urmează discuția.

Şi cum se vorbea despre poeţi l-am auzit pe elegant zicînd:

— Da, domnilor, Mărunţeanu e un poet mare.

Aploi plecă, urmat de privirea prietenilor cari exclamară:

— Ce băiat simpatic!!!

Cred că aceasta ne îndreptăţeşte să zicem:

— Ce băiat frumos, păcat că-i simpatic!

ARTĂ ŞI POLIŢISM

Răsfoind din întîmplare colecţia ziarului *Evenimentul*, am dat peste o informaţie care suna cam aşa: „Înregistrăm cu plăcere ştirea că tînărul A., pianist şi distins compozitor, s-a înscris în clubul conservator".

Curios. Ce *armonie* poate să existe între compozitor şi clubul conservator? Întorc încă cîteva file, şi o altă informaţie mi-atrage din nou atenţia: „Simpaticul A..., distinsul nostru compozitor, a fost numit cu titlu definitiv la catedra sa de la conservator". Cred că acum e destul de clar. Tînărul compozitor, pe cînd îşi bătea capul compunînd opere distinse, a fost inspirat de o idee care l-a făcut să dea peste *cheia* enigmei: Ca să poţi ajunge profesor la conservator, trebuie să treci mai întîi prin clubul conservator.

Lucrul e trist de tot şi nu poate face cinste unui compozitor dacă scoboară arta pînă la meschinăria unei politici de căpătuială. Artistul trebuie să fie demn. Nu prin ploconiri să se impună, dar prin talentul şi muzica sa.

La Iaşi viţiul acestui fel de politică a cuprins pe toţi actorii Teatrului Naţional. Înainte de începerea spectacolului sau în timpul repetiţiei, de multe ori se nasc între actori tot felul de discuţiuni aprinse, provenite din nepotrivirea nuanţelor politicei lor. Amorezul

sau junele prim e junimist, intrigantul e radical — întotdauna intriganții au fost radicali — comicul e liberal, tragicul e conservator și pînă și suflerul e... flevist. Ei nu lipsesc de la întrunirile publice, de la alegeri, consfătuiri etc. Unul chiar e spion polițienesc. De multe ori arena politică le-a fost scena pe cari și-au jucat mai cu succes rolul.

Și de aceea teatrul din Iași va da faliment, și de aceea se vorbește că i se va lua subvenția...

Ori artă, ori poliție...

ÎNAPOIAȚI

Zilele trecute, la Sinaia, urcam încet pe poteca șerpuitoare care duce sus, pe Piscul Cînelui. Răcoare în atmosferă, pace în suflet.

Numai amicul care mă însoțește și care face pe ciceronele nu mai tace. Nu ne-am văzut de mult și amicul e vesel că poate să-mi arate că în timpul despărțirei noastre n-a rămas în urmă, ci s-a ținut în curent cu toată mișcarea politică și intelectuală din țară și din străinătate.

Și vorbește. Despre ce vorbește? Dumnezeul meu, e cam greu de spus! Vorbește despre moartea lui Carnot, despre complicațiile balcanice, despre teoriile lui Taine, despre romanele lui Paul Bourget și despre o mulțime de alte asemenea lucruri foarte la modă acum zece ani. Mă mulțumeam să surîd, nu fără o vagă nostalgie în suflet. Amicul meu îmi deșteaptă în minte o tinerețe de mult îngropată și nu e om care să nu vadă cu plăcere evocarea tinereței.

Altminteri, vorbărețul meu cicerone părea ca o operă a omoismului său scoasă dintr-un dulap de cărți prăfuit, unde a stat închisă un șir lung de ani. Constatarea nu era tocmai veselă.

Aproape de a ajunge pe vîrful muntelui, amicul încercă un ultim atac:

— Dar teoria materialistă și critica științifică în literatură? Nici acestea nu sunt lucruri admirabile, cuceriri netăgăduite pentru progres?

Și iar numără argumentele știute.

Între acestea ajunsesem în vîrf și întorcîndu-mă spre nenorocitul meu amic îi arăt valea depărtată, brăzdată de albia strimtă a Prahovei.

— N-ai de gînd să sfîrșești odată? Te arunc de aci tocmai jos pe prundișul pîrîului.

Amicul meu se uită în jos, calculă înălțimea muntelui și panta de înclinare și puse acestea în legătură cu greutatea sa personală, deduse viteza cu care cădea și... tăcu.

Și a fost foarte prudent.

NERVOZITATEA

Poți să comiți cea mai mare impoliteță față de cineva, poți să-i arunci în față cea mai mare mojicie sau să comiți un act de cea mai sălbatică violență, și dacă ții la reputația ta de băiat gentil sau *charmant* e ușor să-ți repari greșeala.

Dar cum? Nimic mai simplu, n-ai decît să găsești ca scuză: nervozitatea.

— Mă iartă, te rog, dar sunt *nervos*...

Nervii astăzi sunt la modă și cu cît cineva are o situație mai înaltă în societate cu atît mai mult își permite să facă lux de nervi. Și lucru curios; descărcăturile nervoase pornesc mai întotdauna de sus în jos.

Așa, de exemplu, într-un minister, d. ministru e nervos față de d. secretar, d. secretar față de șeful de birou, șeful de birou față de subșef, subșeful față de copist și copistul față de odagiu: rar se întîmplă ca inferiorul să fie nervos față de superior.

În cazul din urmă nervozitatea e considerată ca o impertinență și se tratează cu amendă sau cu alte delicatețe.

Cauzele determinate ale nervozității depind de împrejurările în cari se găsește corpul și sufletul d-lui *nervos*.

Mi-aduc aminte de pe cînd eram în liceu că aveam un profesor... *nervos*. Iată în ce consta nervozitatea d-lui profesor. Dacă juca o noapte cărți și pierdea,

atunci să te fi ferit D-zeu să te scoată la lecție. Din dobitoc și din măgar nu te mai slăbea și mai mult de nota unu nu știa să puie. Dacă cîștiga însă, din zece nu te mai scotea. Noi cari pe atunci nu ne explicam cauza care făcea să varieze temperamentul d-lui profesor, îl credeam din toată inima cînd ne spunea:

— Măi băieți, așa sunt eu... *nervos*.

N-am văzut profesoară bătrînă și urîtă care să nu fie extrem de nervoasă. Toate nemulțumirile sufletești provenite din cauza plasticei ei sluțenii o fac să ajungă în așa grad de *nervozitate*, încît vai de urechile bietelor eleve.

— Vai, cît te face de nervoasă cariera de profesoară, exclamă martira profesiunei.

Și apoi să nu te facă nervos nervozitatea acestor oameni!?

PARIZIANUL ROMÂN

Cine a trecut granița și a trăit cîtva timp în străinătate, cînd se întoarce în țară e privit altminteri ca înainte de plecare, și crește foarte mult în admirația societății noastre, chiar dacă se constată că n-a făcut alta decît să-și tocească călciiele bătînd cîmpii... Elisee și trotuarele Parisului. Are un merit: a fost la Paris! Și fiindcă Parisul e centrul de cultură și civilizație din lumea întreagă, omul nostru care a trecut prin acel centru s-a molipsit, fără îndoială, de cultură și de civilizație. „E un om civilizat! Acel care n-a văzut Parisul, n-a văzut nimic și păcat că mai trăiește".

Un om care a văzut Parisul nu-și mai poate vedea lungul nasului cînd se întoarce în țară. Are dreptate: cum să nu fie mîndru, cînd vede că în jurul său se formează o ceată de admiratori cari îl ascultă cu gura căscată cînd le povestește cu un accent adevărat parizian, diferitele sale aventuri cari au produs zgomot în lumea aleasă a Parisului. Parizianul român e un tip de studiu și eu mă înnebunesc după parizianii români.

Se zice că un parizian român vegetează la noi în țară, adică el nu trăiește decît din reminiscențele ce i-a lăsat Parisul. Bucureștiul îl tîmpește. El nu-și poate explica cum s-a putut naște *dans un pareil pays*. De ce întîmplarea n-a făcut să se nască în Paris? Nici un nor n-ar fi pătat seninătatea spiritului său de parizian.

Am cunoscut un june român care s-a născut la Paris. Era așa de mîndru de acest lucru, încît oriunde l-ai fi întîlnit și în orice moment i-ai fi cerut extractul de naștere ți l-ar fi arătat. Întotdeauna îl purta la dînsul ca pe o icoană sfîntă: „*né à Paris, arrondissement de Seine*".

Odată ziarele aduceau știrea cum că un tînăr român s-a sinucis la Paris. Cauzele cari l-au determinat la această funebră hotărîre nu erau cunoscute. Un intim al sinucisului mi-a spus secretul pe care în interesul medicinei sunt nevoit să-l dezvălesc. Tînărul s-a sinucis din cauză că era nevoit să se întoarcă în țară. A preferat moartea, decît să se despărțească de Parisul său. Și aceasta e o ambiție: „Dacă nu te-ai născut în Paris, cel puțin să mori acolo!..."

Nu există un parizian român, care să nu fi avut vreo aventură în Paris, cu vreo contesă, sau cel puțin cu o prințesă, sau să nu fi fost intim cu Georges Ohnet sau cu Daniel Lessueur.

— Cînd eram la Paris, mon cher, cînd eram la Paris!!...

RUŞINE DE NEAM

Un tînăr profesor de la Universitatea din Iaşi a fost văzut în acel oraş, mi-aduc aminte, într-o seară la teatru în loje cu o femeie bătrînă, prost îmbrăcată, aproape ţărăneşte. Acea femeie era mama lui. Pentru lumea ieşană pe care o preocupă într-un teatru mai mult spectatorii decît spectacolul, apariţia din lojă era un prilej de noi emoţiuni. Toţi îşi îndreptară binoclurile — ca nişte perechi de coarne ameninţătoare — spre loja cu pricina şi cum se convingeau că femeia era *une véritable paysanne* îşi retrăgeau aproape cu scîrbă benoclurile cu lentilele tulburate de ciudata vedenie. Comentariile începură a curge.

Femeile nu puteau pricepe cum acest profesor universitar aşa de simpatic, aşa de cult, aşa de *cochet* îmbrăcat, aşa de delicat şi de bine crescut putea să aibă o mamă aşa de... ţărancă! Oamenii mai serioşi găseau *gluma* profesorului de prost gust, iar dintre colegii lui cei mai intimi amici şi cei mai de spirit spuneau că profesorul şi-a adus bucătăreasa la teatru.

Gesturile precum şi strîmbăturile din nas erau aşa de libere şi de puţin stimulante că profesorul şi-a dat imediat socoteala că era obiectul unei manifestaţiuni nu tocmai plăcute. Nimeni, absolut nimeni din cunoştinţele sale nu s-a suit la el în lojă spre a-i strînge mîna, mai mult: unii — chiar cei mai intimi — întor-

ceau capul de frică ca nu cumva să fie siliți să salute sau să răspundă la salutul profesorului. Eu îl priveam cu admirație.

La sfîrșitul actului întîi, fiul țărancei nemaiputînd înfrunta privirile ironice ale societății din care acum făcea parte, se sculă nervos de pe scaun și însoțit de mama lui se strecură iute, cu capul în pămînt, printre lumea care părea că-i împiedică trecerea; în două minute fu afară din teatru, unde respiră ușurat ca de o povară.

Dacă un profesor universitar, om cult, cu destul bun simț n-a fost în stare să reziste celor mai stupide „convenții sociale", cît trebuie oare să-și disprețuiască neamul un parvenit incult, cum sunt cei mai mulți. Ce trist e fenomenul acesta și în ce lumină defavorabilă pune el spoiala noastră de cultură!

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

GAZETAR DE OCAZIE

Acum cîtva timp a apărut în *Secolul XX* un articolaș scris în coloana rezervată articolului de fond și subscris de Ion C. Ghica. Prin acest articol lipsit de orice idee fundamentală, plin de greșeli gramaticale și împestrițat de cuvinte franțuzești, autorul avea pretenția de a da gata pe d-nul Carp. Premergător al ideilor și a intențiilor d-lui Carp, d. Ghica făcea deja din ministrul de finanțe un asasin al țărănimei noastre.

A fost destul ca în treacăt să traduc în românește o expresie franțuzească din acel articol românesc — o expresie care pardon de expresie era cam murdară — și cavalerul de Ghica să se facă foc și să-mi trimeată prin bunăvoința unui interpret toate delicatețele de cari ar fi roșit chiar și vizitiul d-sale, căci probabil trebuie să aibe vizitiu, căci altfel nu s-ar putea explica de unde a contractat unele... apucături.

Acești gazetari *par plaisir* — știm și noi franțuzește — sunt foarte susceptibili și ei nu înțeleg cum un biet gazetar de meserie se poate atinge de invulnerabila d-lor persoană. D-lor nu admit să fie comentați, deși cînd scriu un articol se agață de persoane ca scaiul de coada porcului. Pretenția d-lor e destul de caraghioasă, și e curios cum nu-și dau seama că dacă au apărut pe scena publicității trebuie să fie

criticați. Ar fi nostim ca un artist dramatic, dacă află că nu e admirat de cineva, să-l ia la bătaie pe îndărătnicul spectator ca să ție minte cu cine are a face.

Acești gazetari de ocazie și de zile mari, după ce pun 31 de zile ca să înjghebeze un articol de 30 de fraze, ne privesc de sus și își închipuie că dacă ar fi liberi să facă gazetărie, ar fi cei mai distinși gazetari din Europa.

Ei cred că a scrie cu biblioteca în față e tot una cu a scrie cu paginatorul în spate.

Colaboratorului gratuit îi trebuie cinci zile numai să se hotărască să scrie un articol, cinci zile ca să-și aleagă subiectul, zece ca să-l schițeze și douăzeci de zile ca să-l scrie. Cu toate acestea cînd se prezintă cu el la redacție îi mai trebuie și secretarului de redacție o oră ca să-l corecteze.

Socoteala de acasă nu se potrivește cu cea de la redacție.

Vorbesc aci numai de colaboratorii de talia d-lui Ghica.

MAMĂ DE POET

Noi ăştia, cetăţenii neaşezaţi ai capitalei, noi ăştia cari după o muncă istovitoare din fundul unei redacţii, cari nu ne putem reculege decît în fumul cafenelei şi a aburilor unui şvarţ, cît ne simţim de bine şi de fericiţi cînd ne aflăm în provincie, în mijlocul cîtorva familii cari s-au adunat, nu ca să critice, dar ca să petreacă intim. Să nu credeţi poate că acolo plutesti într-o atmosferă de banalităţi! Din contra, se discută literatură, muzică şi artă, şi dacă eşti literat, muzicant sau artist, să ştii că eşti mult mai bine apreciat decît în Bucureşti, unde răsunetul talentului tău se confundă cu vuietul produs de roţile trăsurilor şi de fluierile conductorilor de tramvaie şi tramcare.

V-o spun drept că odată, cînd am fost în provincie, mi s-au pus astfel de întrebări încît mi-a fost imposibil să pot răspunde şi m-am înspăimîntat eu singur de neştiinţa în care zac.

Aşa la o întrebare ce mi-a pus o doamnă dacă cunosc pe d. X, poet şi scriitor de valoare, aş fi voit să se deschidă pămîntul de sub picioarele mele ca să mă înghită.

— Nu-l cunosc, n-am auzit de numele său, i-am răspuns, înroşindu-mă pînă în vîrful urechilor.

— Cum, d-ta nu cunoşti pe fiul meu, un poet de valoarea lui, despre care Maiorescu a spus că e singurul talent în ţara românească. Fiul meu şi-a citit prima

poemă într-un cerc de literaţi în casă la d. Maiorescu. De la cele dintîi versuri, asistenţa a rămas ca fermecată, cele din urmă versuri au provocat un adevărat delir, Maiorescu, cît e el de Maiorescu, l-a luat în braţe şi după ce l-a sărutat pe ochi, a făcut un gest frumos către cer declamînd:

„De acum o, Doamne! pot pentru ca să mor
Ochii mei văzură mîntuirea lor!“

Şi ochii fericitei mame se umplură de lacrimi. Nu erau lacrimi de durere, ci lacrimi de fericire! Lumea se uita dispreţuitoare la mine şi eu mă făcusem mai mic decît un anunţ de mică publicitate.

— Scuzaţi doamnă, dar ştiţi că Bucureştiul e mare. N-am avut ocazia să-l întîlnesc, mai cu seamă că nu fac parte dintre invitaţii d-lui Maiorescu.

— Dar pe autorul *Duioaselor* îl cunoşti? mă întreabă ironic o fetiţă de la externat.

— Pe ăsta îl cunosc, am răspuns şi am plecat fără să-mi mai iau *adio*, căci nu ştiam care Maiorescu a mai sărutat şi pe Radu Rosetti.

Ce vrea să zică d-le, să stai numai în redacţie şi numai în cafenea.

ŞTRENGARII

De cîte ori n-am auzit expresia: Ce ştrengar!

Cuvîntul acesta e pronunţat cu un fel de admiraţie ascunsă, care se observă numai printr-o mişcare semnificativă din ochi. El gîdelă grozav amorul propriu al unui tip care se crede demn să poarte acest titlu. Ştrengar e considerat la noi junele care ştie să „învîrtească capul la femei" şi care „face pe zi cel puţin două victime". „Ştrengarul" bucureştean e toată ziua pe Calea Victoriei în urmărirea unei femei brună, blondă sau a unei *şatene turbé*.

Cu pălăria pe ochi, mustaţa în sus, havana în gură, floarea la butonieră, bastonul la înălţimea umărului, vorbeşte tare, cu un accent parizian chiar dacă vorbeşte românește. Salută numai cu două degete sau îşi ridică pălăria cu toată întinderea mîinii. Corpul puţin aplecat, păşeşte ca un jocheu de circ.

Nu întîlneşte o femeie fără să nu-i arunce un compliment. Cît e de frumoasă! *Comme elle est drôle!* E şic! Ce cap artistic!

Cînd intră într-un local public, fie grădină, cafenea, berărie etc., nu se pune niciodată la o masă în vecinătatea căreia să nu fie şi o femeie frumoasă, pe care toată seara o soarbe din ochi.

Dacă scriu acestea e pentru că chiar aseară am avut prilej ca să văd cum operează „ştrengarii" noştri.

În cafeneaua Kübler, un domn din provincie intră însoţit de femeia sa şi de o altă doamnă. Ambele femei frumoase şi distinse atrăgeau atenţia celor din cafenea.

Deodată trei specimene, de felul celor descrişi mai sus, intrară în cafenea şi cum eram lîngă uşă i-am auzit şoptind: „Nostime, *monşer*, ai să stăm puţin aici"; şi cu toate că mesele din acest local erau mai toate neocupate, ei se aşezară la masa cea mai apropiată de cele două femei. Toţi şi-au aranjat scaunele de-a rîndul drept în faţa lor. Şi deodată parcă le-ar fi dat cineva o comandă, începură să-şi răsucească mustăţile. Ochii îndreptaţi spre ele parcă ar fi voit să le hipnotizeze.

Femeile cari aveau în faţă nişte îngheţate nici nu îndrăzneau să se atingă de ele, aşa se simţeau de observate de aceşti craidoni, cărora nu le scăpa din vedere nici cea mai mică mişcare. Au fost nevoite să-şi schimbe locul, întorcîndu-le spatele.

Să nu credeţi însă că irezistibilii noştri au rămas păcăliţi; imediat unul din ei trecu la o masă din stînga.

— Veniţi aici, zise el cu un aer şiret. La masa unde staţi trage curentul.

Şi manevra cu mustăţile şi jocul ochilor începu cu mai mult *brio*. Era un adevărat scandal.

Bietul provincial deşi nu avea de loc aparenţa unui Othelo, cu toate acestea a fost nevoit să cheme ţalul şi să părăsească cafeneaua.

Acelaşi lucru l-au făcut şi cei trei caraghioşi.

— Să le urmărim, nu trebuie să ne scape.

În stradă domnul a oprit o trăsură.

Irezistibilii însă au rămas pe jos ca să mai facă şi în altă parte alte ... victime.

RANIȚA ȘI GHIOZDANUL

Noi, românii, este incontestabil că suntem oameni de viitor. Noi, în ghiozdanul de liceani și chiar de elevi primari, purtăm între alte iluzii și portofoliul ministerial, după cum altădată fiece soldat francez avea în raniță bastonul de mareșal. Soldatul francez se încredea în vitejia sa, elevul român se încrede în îndrăzneala sa; și dacă calitățile nu sunt identice, în schimb nici politica nu este tocmai un cîmp de bătaie.

Pentru politică românul este născut gata înarmat ca o nouă Pallas Atena. El este orator din naștere. Talentul și-l cultivă într-una, căci el se naște vorbind, după cum animalele se nasc mergînd. Profesorul îl încurajează de mic, învățîndu-l să declame poezii, părinții de asemenea cerîndu-i să spuie felicitări de ziua lor, de a profesorilor, de a rudelor și rubedeniilor, pe dinafară și improvizate din capul lui.

În liceu el nu-și pierde rostul: la toate înmormîntările orașului ține discursuri funebre: la moartea vreunui consilier comunal, vreunui delegat de mahala, el se ridică pe un scaun și în tăcerea mormîntală începe cu glas tremurător o cuvîntare plină de aluzii la piramidele Egiptului, la nimicnicia vieții, la imperiile măreț cari s-au șters de pe fața pămîntului. Cu modul acesta el atinge adînc inimile întristaților prieteni și inconsolabilelor rude.

Cînd ajunge în universitate oratorul este format pe deplin, așa că nu rareori se întîmplă să ajungă și pe băncile parlamentului în același timp. Ba ce zic? s-a întîmplat să ajungă și ministru, nefiind încă licențiat de profesorii săi.

Astfel nu este de loc exagerat a proroci că noi, românii, suntem oameni de viitor, cînd statul nostru are în fiecare embrion de cetățean un viitor om de stat.

ÎN PLINĂ CRIZĂ

La băcănia de peste drum de Palat. Unsprezece ceasuri dimineața. Prăvălia e plină, băieții aleargă în toate părțile, stăpînul nu știe cum să se mai împartă. Muș-
5 teriii fac gură, poruncesc, par foarte grăbiți și preocupați de afaceri serioase. În publicul aperitivelor se observă deputați, senatori, ziariști, prefecți de județe și alți oameni politici.

Un reporter intră fluierînd și se îndreaptă cu zîmbetul
10 pe buze către stăpîn:

— Ei, merge, merge?

— Cum nu! Tot crize ministeriale să dea Dumnezeu și lasă...!

Un prefect din provincie cum zărește pe reporter
15 se repede la el:

— Mon șer, iei cu mine un aperitiv?

— Cu plăcere, ca să nu te refuz.

Băiatul toarnă, paharele se ciocnesc, prefectul arde de nerăbdare.

20 — Ei, ce mai e nou?

— Nu se știe nimic pînă acum.

— Rămînem?

Reporterul, care vrea să facă pe maliționsul, clatină din cap:

25 — Mi se pare că nu!

— Auleu! S-a dus aperitivul dracului! şopteşte bietul prefect cu o comică desperare.

De-o parte un deputat cearcă să convingă pe altul:

— Îţi spun că Sturdza nu vine.

— Dar l-a chemat regele.

— Se poate. Însă el nu primeşte.

— Ţi-ai găsit! Ia mai bine să ne cărăbănim noi pe la căminurile noastre.

Orele douăsprezece sună. Circiuma se goleşte cu încetul. Numai comitetul salvărei publice al reporterilor rămîne în permanenţă în băcănie. El singur sireacul dacă n-o veghea la interesele ţărei!

După prînz băcănia iar se umple.

— Generalul Manu a fost chemat la palat.

— Nu se poate. A fost chemat Sturdza.

— Ba nici Sturdza, nici general Manu. A fost chemat Theodor Rosetti.

— Domnilor, zice stăpînul băcăniei împăciuitor, au fost chemaţi toţi trei.

— Toţi trei! Bravo! Atunci să mai aducă încă un rînd.

Şi paharele se umplu, băieţii aleargă în toate părţile, stăpînul nu ştie cum să se mai împartă.

Numai muşteriii nu se mişcă, ci stau şi aşteaptă rezultatul audienţei.

Ei aşteaptă şi acum.

IOAN NENIȚESCU

În scrisorile mele prizărite sînt unele care revin foarte des, scrise cu o scrisoare măruntă și fină și cu un ton amical, cum se obișnuiește numai între frați. Deschid la întîmplare una:

„Iubite amice, vino în seara asta la mine. Vom fi singuri, singurei și pe la ceasurile opt, cînd strada Rotarilor e atît de liniștită, vom putea, stînd în salonul care-ți place atît de mult, să vorbim de tot ce ne interesează. Nu-ți va lipsi nimic din cele ce știu că-ți place. Vii? Și negreșit, nu e așa? *Ioan Nenițescu*".

Și aceste scrisori revin foarte des, cu un semn al unei prietenii care nu se uită și rămîne vecinic liniștită și durabilă. Știți! Micile scrisori întreține marile prietenii!

Și în casa din strada Rotarilor ce primire afabilă de vechi gospodar român! Nenițescu n-avea nimic din poza acelor cari vor să impună prin manieri străine, imitate cu o deosebită îngrijire. La dînsul totul era simplu și pornit din inimă.

Și totuși, omul acesta avea un gust deosebit pentru artă. În salon cîteva tablouri de d-na Nenițescu, cîteva schițe de alți artiști, cărți multe, obiecte de artă trădau pe omul de litere.

E drept că Nenițescu a făcut și politică. Dar cine l-ar judeca pe Nenițescu după activitatea sa politică, gro-

zav s-ar înșela. În politică el părea o natură aspră, pornită spre despotism și prea puțin adorabilă.

În realitate însă „satrapul de la Tulcea“ era omul cel mai amabil de pe lume. Și cine l-a cunoscut în intimitate, această amintire de o extremă delicateță o va păstra omului.

Cu Nenițescu se stinge una din rarile figuri ale acelor români cari ne-au cîștigat faima de legendari ospitalieri.

LITERATURĂ ŞI SCANDAL

De curînd, la una din conferinţele cari se ţin regulat la Ateneu de două ori pe săptămînă, conferenţiarul a găsit de cuviinţă să-şi ilustreze teza pe care o susţinea cu cîteva observaţiuni personale cari au dovedit încă odată că modestia este o haină care nu se îmbracă decît atunci cînd se găseşte că şedea bine. Cîţiva din scriitorii noştri de valoare au fost trataţi nu tocmai academiceşte de conferenţiar şi din această pricină s-a iscat un scandal care a luat proporţii aproape epice.

Partizanii scriitorilor insultaţi, dintr-un simţămînt de revoltă lesne înţeles, au protestat cu mare zgomot. Partizanii conferenţiarului au răspuns ridicînd tonul. Furtuna s-a dezlănţuit astfel cu toată furia.

Trebuie să recunoaştem însă că în această luptă omerică partizanii conferenţiarului s-au arătat mai tari în arta scumpă oricărui perfect polemist. Amicul meu Mircea Dimitriade a avut chiar o apostrofă de un netăgăduit eroism:

— Afară, laşilor!

În momentul acela simpaticul scriitor era superb de indignaţie.

Laşi!

Dar adică, de ce laşi, dragă Mirceo?

Pentru că au avut curajul să protesteze cînd şi-au văzut insultaţi autorii lor de preferinţă? Ciudată logică!

Cu atît mai ciudată cu cît această manifestație, nepregătită dinainte, dovedește că bunul nostru public a început să se pasioneze de chestiile de literatură.

Acest incident aduce aminte de faimoasa seară a lui *Hernani*, așa de decisivă în luptele romanticilor împotriva clasicilor. Sîntem oare în ajunul unei astfel de seri? În orice caz însă, oricît de pasionante ar fi chestiile de literatură, ar fi de dorit să nu se slujească prea des de apostrofe prea pitorești și prea expresive.

Odinioară, în Franța, regentul care avea obiceiul să cutreiere incognito unele baluri, ruga pe cardinalul Dubois să-l trateze cît mai mojicește ca să nu-l cunoască poporul. La un astfel de bal, cardinalul care ținea să-și îndeplinească rolul în conștiință, se cam întrecuse cu firea, dînd prea mulți pumni după ceafa regentului. Acesta scos din răbdare, se întoarse furios către cardinal:

— Abate, mă deghizezi prea mult!

Hotărît lucru, Mircea este un bun ucenic al lui Dubois. Prea vrea să ne facă să înghițim literatura cu ajutorul pumnilor.

— Mirceo, ne deghizezi prea mult!

ARTICOLE POLITICE

ŞCOALELE DE ADULŢI LA SATE

Cultura şi poporul. — O încercare fericită. — Părerile învăţătorilor

S-au găsit totdauna oameni cari să ne învinuească pe noi socialiştii că umblăm după realizarea unor visuri mai mult sau mai puţin absurde. Unul din aceste visuri e şi calda noastră dorinţă de a răspîndi cultura în popor, deşi această idee e mai degrabă poporanistă şi nu socialistă.

Cu toate acestea, în ciuda afirmărilor d-lor Filipescu & Cie, s-a dovedit, experimental, că poporul e foarte accesibil culturei şi că trezirea lui din inconştienţa în care zace, n-ar fi un ideal tocmai aşa de îndepărtat, după cum se crede. În Statele Unite, ţara în care se petrec cele mai originale fapte, s-a făcut de mult încercarea asta şi a reuşit de minune.

Un reprezentant al ministerului de instrucţie din Franţa, trimis în America spre a studia organizarea acelor şcoale de adulţi, a adresat guvernului francez un raport foarte elogios în această privinţă.

— Dar America e prea departe, ni se spune. E adevărat, însă aceleaşi încercări repetate în Europa au avut aceleaşi succese şi doar România n-o fi ea singura ţară de pe lume care să rămînă de o parte.

★

Şi ca dovadă că aşa e, ne dovedeşte, în parte, un raport al d-lui C. Ionescu Lungu către preşedintele corpului didactic din Prahova. D. C. Ionescu Lungu funcţionează ca învăţător în comuna Băteşti, Prahova,

unde a înființat și o școală de adulți la care a ținut, anul trecut, din noiembre și pînă la sfîrșitul lui februarie, cînd au început lucrările agricole, 35 de lecțiuni. Cursurile se țineau regulat lunea, marțea, miercurea și vinerea seara înaintea unui număr de vro 11 elevi.

Dintre aceștia, unul, zice d. Ionescu, chiar după ce s-a închis școala a urmat „a veni în fiecare seară la mine cu lecția învățată, cerîndu-mi alta înainte pentru ziua următoare, aceasta pînă la iunie. El nu știa nici să țină condeiul în mînă, cînd a venit la școală în noiembrie".

Același lucru îl spune, aceeași mulțumire o arată D. Ionescu și față de ceilalți elevi ai săi.

Mai mult încă, d. Ionescu a făcut asemenea încercări și în alte sate și reușita lor a fost tot atît de strălucită.

„Trebuie să notez aici, urmează d. Ionescu, că sătenii au un gust și o aplicare necunoscută orășenilor în ce privește studiul; și dacă s-ar deschide cîte o școală de adulți pe lîngă fiecare școală rurală, fără zgomot și fără pretenții mari, 3—4 ani ar fi de ajuns ca numărul știutorilor de carte să crească cu 50 la sută, iar starea înfiorător de sălbatecă, întristătoare și jalnică sub cari apar omului civilizat satele noastre de la cîmp mai ales, s-ar schimba ca prin farmec spre folosul și bucuria tuturor.

La Fințești și Zilișteanca în județul Buzău, la Făcăeni în județul Ialomița ca și aci la Bățești în Prahova țăranii sînt aceiași: *inteligenți, cu o inimă curată, muncitori și foarte accesibili la cultură*".

Cum se vede, părerile învățătorilor, părerile celor cari sînt în stare să cunoască foarte de aproape adevărata stare a lucrurilor sînt o formală dezmințire a tuturor afirmărilor pesimiste venite de sus.

Ideea noastră a devenit deci faptă, întrucîtva, și de modul cum a fost realizată nu ni e rușine.

Acum e rîndul celor mulți să ia pildă de la acești cîțiva apostoli răzleți.

SINDICATELE AGRICOLE ȘI ȚĂRANII

Legea pentru înființarea sindicatelor agricole, propusă de guvernul liberal a fost în general bine primită de presa noastră.

Cu toate aceste s-a găsit un ziar care să se declare împotriva sa pe temeiul că nu trebuie să se dea copiilor o hrană potrivită numai pentru oamenii adulți. Parcă ar vorbi d. Maioreseu!

Ziarul în chestie e *L'Independance Roumaine* și articolul cu pricina începe astfel:

„Închipuiți-vă figura unui tînăr școlar cărui tatăl său i-ar face ca dar o pungă goală. Cam aceasta va fi figura pe care o vor face țăranii noștri cînd li se va da marea, binefăcătoarea lege a sindicatelor".

Independența urmează aci o tactică veche. Acum un an tot acest ziar a publicat celebra istorie a unei ficțiuni în care se întrebuința aceeași metodă care se întrebuințează și în articolul despre sindicate.

Autorii sînt deosebiți dar ideea e tot una. Și în istoria unei ficțiuni și în articolul asupra sindicatelor agricole, autorii plecînd de la niște anumite fapte constatate cari tindeau să arate că țărănimea noastră e departe de a se bucura de cultura și starea economică a țăranilor apuseni — ceea ce nu tăgăduim — scot închierea că legile și instituțiile cari se fac pentru dînșii nu li se potrivesc.

Sîntem de acord și aci, întrucîtva, cu unica deosebire că facem o restricție de cari adversarii noștri n-au ținut seamă și care are totuși o importanță capitală.

Cel mai mare pericol în materie de legislație ca și în materie politică, în materie de știință ca și în oricare altă materie intelectuală sînt judecățile simpliste.

Un fapt privit numai dintr-un punct de vedere ca și un lucru privit numai dintr-o parte, nu poate fi cunoscut pe deplin. Acesta e un adevăr de care învățații s-au servit demult în cercetările lor și pe care filozofia modernă l-a recunoscut ca pe cel mai îmbelșugat în consecințe. Astăzi nu mai e permis unui om care vrea să facă studii serioase în orice ramură, de a nu-l cunoaște.

Și totuși cei de la *Independența*, cu toată pretenția lor de oameni culți, îi sînt cu desăvîrșire streini. Pentru dînșii, formula e aceasta: să nu se facă legi sau instituții decît atunci cînd le cere poporul.

Tradusă în limba socialistă, formula aceasta ar suna: legile și instituțiile politice sau sociale sînt urmarea imediată a condițiilor economice, adevăr netăgăduit, deoarece el formulează baza teoriilor noastre.

— Dar atunci cum tocmai voi, cari spuneți că vă întemeiați teoriile pe acest adevăr, combateți pe cei cari-l susțin? Nu sînteți consecvenți, ni se va spune.

S-avem iertare! Deși recunoaștem temeinicia acestui adevăr, nu l-am ridicat însă niciodată la rangul de formulă indiscutabilă, pentru că atunci am fi căzut în greșala simpliștilor și a unilateralilor, greșală în care n-am voi, cu nici un preț, să cădem.

E drept că fenomenele economice determină în regulă generală pe cele politice sau juridice, dar nu e mai puțin adevărat că în unele împrejurări aceste din urmă înrîuresc și determină pe cele dîntîi.

Istoria dezvoltărei noastre naționale ar putea să ne dea în privința aceasta o mulțime de pilde strălucite în cari legi bune și moderne au stîrpit niște obiceiuri vechi și aproape barbare.

Nu intră în cadrul unui articol de ziar să dezvoltăm mai pe larg acest principiu; el poate fi însă controlat oricînd.

Legea sindicatelor agricole — care în sine nu e cine ştie ce mare reformă socială — se va putea aplica astfel cum s-au aplicat şi alte legi, mînînd cu un pas înainte, dezvoltarea noastră naţională.

O lege bună nu e mare lucru, dacă nu e ajutată de o reformă economică, dar în orice caz tot e ceva. Şi acest ceva, fie el oricît de mic, trebuie bine primit.

ALEGERILE DIN URMĂ

În lagărul conservatorilor se petrece bine de cîteva zile; foștii miniștri, actualii senatori, deputați, ziariști, oameni din expediție de la *Timpul*, culegătorii de la *Epoca*, ușierii clubului din fața Teatrului Național, agenții flămînzi de prin mahalale, admiratorii teoriilor idealiste ale regeneratorului energiei naționale, luptătorii boborului de jos, în sfîrșit tot ce e cuprins de suflare conservatoare plutește într-o atmosferă de fericire și de speranțe trandafirii.

Marți seara, viața asta îmbătată de entuziasmul triumfului bătea în plin. Luminație la clubul conservator manifestanți pe stradă, lampioane și masalale în mîinele manifestanților, procesiune solemnă, discursuri la d. general Manu, discursuri la d. Lascar Catargi, banchet, mîncare, băutură, alte lucruri mai puțin știute, pierdute în tainele de partid și la urmă, serbarea fiind complectă s-au tras perdelele. Știți, ca în cupletele farsorilor celora de francezi!

Și alături de aceste expansiuni de veselie, alături de acest entuziasm senin — o, mai ales! — se înalță tragice, serioase, puțin tremurătoare ca în actul al cincilea al frumoaselor drame vechi, strigătele democraților cari nu cunosc decît Poporul (pronunțat cu gest larg, un glas vibrător și cu oarecare lacrimi de sentimentalism) și Sirele (gest măreț, amenințător, glas de erou antic).

Democraţii aceştia sînt oameni cum nu se mai găsesc azi decît foarte puţini; ei erau şi sunt şi acuma în stare să jertfească pe altarul sfintei democraţii totul: program, idei, tactică.

Dar sînt democraţi vechi, n-avem ce zice!

Cine, de pildă, ar putea spune patosul cu care rostesc de cîteva zile teribilele cuvinte: Sire, Sire! Ţara legală s-a pronunţat!

★

Ei da, domnilor, ţara legală s-a pronunţat, ţara legală a trimis în parlament cîţiva conservatori. Dar s-a pronunţat şi a ales pe aceştia nu pentru că ar fi apucat-o cine ştie ce dor fierbinte de ţinuta marţială a generalului, nu pentru că ar fi început să cadă în admiraţie înaintea profundei politici a lui conu Lascar, ci pentru că adînca iubire de interesele generale a d-voastră aţi pus-o în serviciul conservatorilor.

Fără un program bine definit, fără cîteva idei temeinice aţi început lupta, indiferenţi de modul cum va ieşi, nepăsători de povîrnişul pe care va apuca.

Vă trebuia luptă, luptă cu orice preţ, luptă în sine şi aţi dat-o, neîntrebîndu-vă dacă un triumf conservator n-ar fi cu mult mai rău şi dăunător decît un guvern sturdzist.

Fără îndoială, nu e d. Sturdza omul a cărui politică să ne mulţumească pe deplin şi nici guvernul de acum un model de guvern; dar între guvernul şi oamenii de acum şi între guvernul şi oamenii cari reprezintă vremurile de odinioară, nici un moment de şovăială nu e permis.

Aideţi, domnilor, o mică sforţare intelectuală; daţi-vă socoteală de ceea ce se petrece împrejur şi apucaţi calea dreaptă.

TURBURĂRI LA SATE

La început, faptul întîmplat într-un sat din județul Ialomița, unde, din pricina unor neînțelegeri pentru păşunatul vitelor s-au produs încăierări între țărani și guarzi, a fost privit ca un simplu fapt divers care se uită îndată ce a fost citit.

Doar nu pentru întîia oară presa înregistra asemeni încăierări. Slavă Domnului! în binecuvîntata noastră țară s-au văzut lucruri mai grozave decît niște mici încăierări de o natură așa de neînsemnată și nimeni nu s-a mai îngrijit de ele. De ce deci tocmai acuma o să se dea o atenție deosebită unor fapte cari au fost totdauna trecute cu vederea?

A, că un țăran a fost rănit de moarte? Dar ce are a face?

Altădată au fost omorîți chiar nu unul, ci mai mulți și tot nu s-a mai făcut nimic.

Şi apoi ar fi într-adevăr vrednic de rîs ca pentru un nemernic de sătean presa să părăsească discuțiile sale interesante privitoare la înaltele afaceri politice.

Mă rog, care ar fi naivul care ar avea îndrăzneala să pretindă că pentru o întîmplare așa de obscură, ziarele trebuie să se agite, să protesteze și să lase-n pace campania de vară, alegerea din Bîrlad, întrunirile majorităților, prînzurile diplomatice și alte chestiuni tot așa de atrăgătoare?

Mă îndoiesc să se găsească unul.

Şi chiar dacă s-ar găsi iubitul public cititor n-ar fi oare cel dintîi care ar protesta?

Dar după ceea ce s-a întîmplat în Ialomiţa, a venit ceva tot la fel în Teleorman. Locuitorii de pe moşia Mavrodin, din acel judeţ, s-au răsculat împotriva administratorului proprietăţei, din pricină că le închisese vitele la obor.

Ţăranii au atacat curtea proprietăţei şi pătrunzînd într-o odaie din casă au omorît un pîndar, iar pe alţii i-au bătut într-un mod îngrozitor.

Şi o veste asemănătoare ne vine din Moldova.

E ceva care dă de gîndit în modul cum s-au petrecut aceste fapte aproape în acelaşi timp.

Pricina!?

Da, desigur, pricina care trebuie să fie unică şi pentru încăierările din Ialomiţa şi pentru omorul din Teleorman şi pentru răscoala din Moldova.

Această pricină e grozava lipsă de loc de păşune pentru vitele sătenilor. Toate micile islazuri de cari mai dispun unele comune, sînt secătuite şi în loc de a creşte iarbă verde şi mănoasă pe ele, se acopăr numai de ţărînă roşie, arsă de soare şi fărîmată de vînt. Omul pune mîna în zare şi cît îi cuprinde privirea din binele obştesc nu vede decît pustiu şi secetă, sărăcie şi jale.

Mai trist încă pentru comunele cari n-au nici atît. Mor vitele în bătătură, se sting sub privirile stăpînilor şi stăpînii n-au ce le face.

... Dar alături se întind, verzi şi îmbelşugate, islazuri bogate, alături iarba se pleacă în talazuri sub legănările vîntului, alături ... alături ...

Ei, alături e la boier.

Şi uitînd de toate în disperarea de a vedea pierind tovarăşii de muncă, ţăranii îşi mînă vitele pe ogoarele boiereşti. E hotărîrea furtunoasă a omului, care nu mai ştie încotro s-apuce.

Acum doi ani, pădurile din Moldova se aprindeau ca prin farmec. Într-o noapte lua foc una şi în cîteva zile ardea pînă se mistuia de tot. Într-altă noapte, altă pădure se aprindea şi iar ardea pînă la capăt, încingîndu-se de flacările înalte pînă în nori.

Nu era ceva întîmplător nici aici.

Iarna se apropia șuierînd și în vetrele reci ale țăranilor nu se vedea nici o bănuială de lemn, deși în apropiere codrii gemeau.

Atunci se născu hotărîrea nebună a omului, care nu mai știe încotro să se îndrepte.

Și unul și altul din aceste fapte sînt vinovate și noi, mai mult ca orșicari alții, ne dăm seamă de grozăvenia lor. Alta e calea spre îndreptare.

Partidul socialist are înscrisă în programul său comunalizarea islazurilor. E o reformă care, deși curat socialistă, poate fi însă îndeplinită chiar acuma, fără a zdruncina întru nimic actuala alcătuire.

Și clasele stăpînitoare, în loc să umble cu reforme, cari nu sînt de nici un folos, ar face mai bine să se gîndească la aceasta și să caute s-o realizeze cît de curînd.

Fie sigure că nu li se cere mult.

SERBAREA REVOLUȚIUNEI

Se apropie ziua cînd va trebui să se serbeze a cincizecea aniversare a marei revoluțiuni de la 1848 și cu toate acestea nu se face nici o pregătire deosebită. Un singur ziar liberal, cu oarecari rămășiți de idealism, a ridicat chestia și a arătat că 11 Iunie înseamnă pentru noi românii începutul activității de emancipare națională și de libertate politică și că din acest punct de vedere, merită să fie serbat cu toată strălucirea cuvenită unei zile mari.

A fost de ajuns această simplă propunere pentru ca presa conservatoare și reacționară să se năpustească asupra ziarului cu pricina și mai cu seamă asupra generoasei mișcări de la 1848.

Oamenii de atunci au fost defăimați și revoluția insultată iar ca încheiere s-a cerut să se arunce vălul uitării asupra acestei date căci „sînt altele destule, pe cari le-am putea serba".

Recunoaștem că presa conservatoare a avut întrucîtva dreptate, dar noi n-am mai fi socialiștii cari sîntem și dialectica noastră n-ar mai fi admirabila metodă, care e acum, dacă, alături de părțile rele n-am vedea și pe cele cu adevărat bune.

Revoluția de acum cinzeci de ani e, în dezvoltarea noastră politică, socială și culturală, de aceeași însemnătate ca și 14 Iulie în Franța.

Atunci, o mînă de oameni entuziaşti, beţi de visul eroic al unei Românii civilizate, setoşi de a vedea înflorind pe ţărmurile Dunărei flamura nobililor principii egalitare şi umanitare, porniră curagioşi lupta împotriva unor instituţii aproape barbare, a unor obiceiuri învechite şi a unor oameni mărginiţi.

Că s-au făcut greşeli mai tîrziu, că oamenii au părăsit avînturile lor curate pentru interese mai pipăibile e prea adevărat; dar nu e mai puţin adevărat că la început, entuziasmul care-i stăpînea pe toţi era de o fermecătoare frumuseţe.

Ideile, care-i însufleţeau, aveau darul să pasioneze pe tot ce fusese robit şi împilat. Ţăranii, de veacuri înjugaţi la greul jug al muncei şi al mizeriei, alergau din toate părţile, ademeniţi de frazele calde ale luptătorilor.

O jumătate de veac a trecut de atunci şi numai o parte din făgăduielile date au fost îndeplinite; cele mai multe şi cele mai însemnate cer de acum înainte luptă şi jertfe.

Libertatea pentru burghezie a devenit libertatea de a exploata, egalitatea a rămas vorbă goală şi fraternitatea s-a dus în vînt.

Teribila luptă de clasă îşi arată pretutindeni puterea.

Dar tocmai din această pricină, socialiştii se consideră ca singurii şi adevăraţii urmaşi ai revoluţionarilor de la 1848.

Luptătorilor de sub steagul roşu de astăzi le cade datoria de a aduce la îndeplinire reformele făgăduite de idealiştii de odinioară. Arma căzută din mîinile acelora va fi ridicată de aceştia şi mînuită cu vrednicie pînă cînd cuvintele, cari străluceau în aureola roşie de acum cincizeci de ani, vor deveni fapte.

E drept că lupta socialistă nu va mai avea caracterul zvăpăiat al luptei din trecut, e drept că această luptă va fi mai omenească, deoarece nu admite mijloacele sîngeroase, dar tot aşa de drept e că acelaşi entuziasm şi aceiaşi energie o însufleţesc.

De aceea la întrebarea: Cine va serba amintirea revoluţiunei de la 1848? socialiştii români, conştienţi de menirea lor istorică, răspund: Noi!

Şi o vom serba aşa cum celelalte partide istorice n-o vor face, desigur.

TEORIA REVOLUȚIEI

Pentru țărani, revoluția de acum cincizeci de ani s-a înfățișat totdauna ca o revoluție pusă pe baze curat sociale. Dacă sătenii au sprijinit această mișcare, a fost numai pentru că le apărea ca singura în stare de a aduce la îndeplinire dezrobirea lor economică sau măcar îmbunătățirea soartei lor.

Cînd locotenența domnească întruni în capitală comisia cea alcătuită din deputați ai sătenilor clăcași și ai proprietarilor, de fiecare județ cîte unul, spre a dezbate și hotărî raporturile dintre aceste două clase, preotul Neagu arătă foarte lămurit cum sînt tratați țăranii de proprietari.

Țăranii cereau să li se dea loc de muncă ca să nu fie străini și nemernici în propriul lor pămînt.

Pentru negustori, revoluția apărea de asemeni ca o revoluție socială.

„Negustorii sînt toți revoluționari" zice C. A. Rosetti în una din scrierile sale. Și marele cetățean avea dreptate.

Negustorimea deși nu suferea poate atît cît suferea țărănimea, prin faptul că trăia în orașe, unde avusese prilej să primească puțină cultură, să se dezvolte întrucîtva ca o clasă socială deosebită, avea dreptul la viață largă pentru a-și putea îndeplini menirea sa. Războiul

independenței a coronat, pentru negustorime, lupta începută la 1848.

Dar, dacă burghezimea nu greșise în totul în privința cerințelor sale, nu e tot așa și cu țărănimea.

Ea făcea atunci aceeași greșală pe cari o fac unii din muncitorii industriali acuma, refuzînd lupta politică și ne voind să admită decît lupta economică prin mijlocul cooperativelor și a grevelor. Același mod simplist și îngust predomnește amîndouă concepțiile.

Singurii cari au înțeles mișcarea de atunci așa cum trebuia să fie înțeleasă au fost capii revoluțiunei și îndeosebi Bălcescu, Rosetti și Brătianu.

Pentru aceștia, revoluția, pe lîngă caracterul său democratic și social, avea unul și mai de seamă: aducerea unității și a neatîrnării naționale. Lupta împotriva înrîuririlor și a stăpînirilor streine era lozinca lor.

Și pentru a se putea dezvolta liber, România avea, în adevăr, nevoie de a scăpa de sub stăpînirea turcilor și a rușilor, deci caracterul naționalist pe care l-a avut revoluția de la 1848 a fost minunat de bine potrivit cu împrejurările de atunci.

Fără îndoială, într-o mișcare produsă în sînul unei societăți intră în joc o mulțime de factori și mișcarea însăși ia o mulțime de caractere, dar dintre acestea, unul predomină.

Astfel în revoluția de acum cincizeci de ani caracterul său social nu putea fi înlăturat, deoarece era determinat de o întreagă sumă de cauze dar caracterul dominant trebuia să fie, cum a și fost, cel naționalist.

Multora li se va părea că facem aici o abatere de la doctrina marxistă.

Cu toate acestea nu e așa.

Departe de a contrazice doctrina marxistă, revoluția de la 1848 privită din punctul de vedere naționalist, e o dovadă de lărgimea și profunzimea acestei doctrine în sensul ei cel mai științific.

În anumite timpuri şi anumite împrejurări, luptele cari frămîntă societatea iau un anumit caracter: în evul mediu au luat caracterul religios, în timpurile din urmă, pînă la jumătatea veacului acesta, au îmbrăcat haina naţionalistă. Oamenii cari voiau să conducă o mişcare erau nevoiţi să aibă în vedere aceste caractere şi să ţină socoteală de ele, tot aşa după cum cei de astăzi trebuie să ţină seamă de caracterul politic care predomină luptele din societatea modernă.

DUŞMANII SOCIETĂŢEI

În articolul de fond din numărul nostru trecut, Nădejde, trăgînd în linii largi contururile marei probleme a stării ţăranilor din România a arătat, cum grozava chestie socială se agită sub felurite forme la sate, ici şi colo întîmplîndu-se răscoale, dincolo organizîndu-se bande de haiduci, în altă parte producîndu-se fapte neîngăduite de nici o lege omenească.

Din nenorocire, aceste constatări sunt prea adevărate şi clasele stăpînitoare, cari s-au mîngîiat totdauna cu gîndul că în ţara noastră totul merge ca în mult slăvita vîrstă de aur, în faţa asprei şi brutalei realităţi trebuie să plece capul. A încerca să tăgăduiască manifestaţiunile acestea a căror evidenţă e mai presus de orice bănuială, a încerca s-acopere caracterele sociale ale acestor manifestaţiuni, ar putea fi cel mult prudent pentru o clipă, dar nici într-un caz n-ar fi înţelepţesc. Sunt fapte pe cari nici o putere din lume, nici un rege sau împărat, nici un parlament sau consiliu nu le poate întuneca, pentru că s-ar întîmpla atunci ceea ce se întîmplă totdauna în asemenea împrejurări: cu cît sunt mai ascunse de o parte, cu atît ies mai la iveală de altă parte.

Cetiţi şi recitiţi necontenit cele ce scria corespondentul nostru despre banda de tîlhari de la Folteşti.

Această pretinsă bandă este în adevăr un început de răscoală a țăranilor împotriva arendașului moșiei Folteşti. Acesta a ajuns spaima locuitorilor de pe moșia sa. După ce face niște tocmeli agricole oribile, prin cari jupoaie pe bieții săteni, apoi îi bate și torturează în chipul cel mai nedemn. Fără nici o vină le închide vitele acasă la el și pe sătenii, cari ar crîcni, îi duce acasă cu argații lui îi întinde jos și-i bate de-i stîlcește. În cancelaria lui stau atîrnate de pereți diferite bice pentru țărani, iar oamenii lui de pe moșie umblă veșnic înarmați pînă în dinți spre a teroriza pe țărani.

Și citiți și amănuntele privitoare la atentatul la viața țăranilor din Băleni, și citiți și pe cele privitoare la răscoalele din Teleorman, și citiți și pe cele privitoare la răscoalele din Ialomița și citiți, citiți înainte căci șirul lor nu e așa de scurt încît să se isprăvească degrabă.

De la Mamornița și pînă la Vîrciorova, de la Vîrciorova și pînă la Mamornița, pretutindeni în dulcea noastră țară pîndesc în întunerecul mizeriei ochii de foc ai revoltei deznădejdei.

Alții pot să sărbătorească veseli aceste semne prevestitoare.

Dar noi ne gîndim la lanurile bogate de grîu, răsfățîndu-și blondele lor valuri pe întinsul vastelor cîmpii și vedem înaintea ochilor minței căsuțele mici, cari adăpostesc atîta mizerie însă și atîta păcinicie și zărim în albastrul depărtărilor liniștea cerească a munților falnici și numai la închipuirea că toate acestea ar putea fi date pradă pustiirei, ne îngrozim.

Și de ce toate acestea?

Pentru că arendașii și proprietarii se poartă ca niște sălbateci și pentru că stăpînitorii de sus, nu iau nici o măsură spre a îmbunătăți soarta sătenilor și a pune stavilă pornirilor barbare ale asupritorilor.

Adesea ni s-a strigat nouă că dezorganizăm societatea; astăzi nimeni nu mai cutează să mai zică aceasta deși dușmanii societății n-au pierit. Singura deosebire însă e că trebuie căutați aiurea. Căci nu pot fi numiți

altfel acei cari, prin purtarea lor, provoacă izbucnirea celor mai josnice sentimente omeneşti, menite să dezorganizeze societatea.

A, vă trebuie numaidecît un duşman, domnilor stăpînitori?

Vă trebuie unul pe care să aruncaţi vina relelor de cari suferă societatea?

Ei bine, vinovaţii sunt însuşi oamenii voştri dacă nu chiar voi singuri!

Şi acum, loviţi fără a tremura, dreptilor judecători!

SFÎRŞITUL BURGHEZIEI

Veacul trecut s-a sfîrşit în mijlocul unui dureros şi suprem amestec de desperare şi de cruzime, de laşitate şi de sălbăticie, de porniri ucigaşe şi de avînturi eroice. Naţiunile se dezlănţuiseră unele asupra altora, armatele cutreierau lumea în toate părţile şi pămîntul răsuna pînă în adîncimele sale de pasurile grele ale cuceritorilor: veacul nou se năştea la lumina faclei sîngeroase a măcelurilor dintre popoare.

Veacul nou era burghezia.

Şi ca să dovedească încă o dată că ziua nu se poate cunoaşte de dimineaţă, burghezia n-a fost nici războinică, nici eroică. Luptele sale au fost jocuri de bursă, eroismele sale au fost lovituri de bancă, armele sale au fost hîrtiile albastre şi protesturile timbrate. Viaţa sa întreagă a fost viaţa zgomotoasă de bîlci.

Se aştepta însă ca măcar moartea sa să fie o moarte demnă, căci, mărturisesc, că mie unul trecerea aceasta dintr-o viaţă într-alta mi-a apărut totdauna ca un act plin de solemnitate şi de sfinţenie, menit să impună un moment de gravă reculegere în sufletele tuturora. Un bătrîn cu părul alb merită respectul oricărui, fie măcar numai pentru faptul că a trăit, căci viaţa în sine e un cîmp de luptă şi suferinţă şi cel care a avut curajul să nu se oprească la jumătate de drum, ci să străbată cîmpul pînă la capăt trebuie să fie salutat. Dar asemeni

luptătorilor cari nu voiesc să părăsească marele cîmp de război, pînă nu vor fi îndeplinit o ultimă faptă strălucită, burghezia a ținut ca înainte de a-și trece moștenirea în mîinile muncitorilor, să umple încă o dată lumea de faima isprăvilor sale.

Se înțelege însă, ea fiind o clasă socială în felul său, n-a putut să împlinească decît ceva tot după chipul și asemănarea sa, de aceea nici faptă de arme n-a făcut, nici poemă n-a creat, nici cel puțin vreun nou sistem de filozofie n-a alcătuit, deși lucrul acesta e așa de ușor încît toți acei cari n-au altceva mai bun de făcut sau nu reușesc în alte meserii, dacă nu se fac ofițeri, se fac filozofi. Întrebați pe P. P. Negulescu, Ionescu, Vasilescu și Popescu!

Dacă însă burghezia n-a făcut nimic din toate acestea e pentru că ramura activității sale era îndreptată în altă parte.

Clasa care și-a petrecut viața cumpărînd și vînzînd diferite coloniale și delicatese trebuia să sfîrșească, vînzînd și cumpărînd conștiințe sau, mai bine, așa-zise conștiințe, un fel de marfă ca oricare alta.

Și am avut de vreo zece ani de zile încoace panamaua din Franța, panamita din Italia, breningita și malaxita din România, șantajele odioase din Germania, scandalurile scîrboase din Rusia. Și de pe malurile Senei pînă pe țărmurile Mării Negre, din țările reci ale Nordului pînă în ținuturile luminoase ale Sudului, de pretutindeni ieșiră la iveală deodată, ca de sub puterea unui baston fermecat, corupția și destrăbălarea cea mai strigătoare.

S-a făcut tot ce stă în putința omenească pentru a se arunca vălul uitării asupra mișeliilor acestea, dar totul a fost în zadar și astfel ni s-a dat spectacolul edificator, ce în timp ce poporul francez serba revoluția de acum o sută de ani, triumful adevărului asupra minciunei și a libertății asupra robiei, guvernul francez introna de la tribuna Camerei domnia aceleeași minciuni și a aceleeași robii.

Iar zilele acestea ziarele europene primiră vestea că nici celelalte părți ale lumei n-au fost scutite de rușinea conștiințelor vîndute.

În Transvaal cu ocazia judecării procesului dintre concesionarul unui drum de fier și stat, s-a văzut că președintele Camerei și-a vîndut influența pentru o mizerabilă sumă de cîteva mii de franci, un general a făcut același lucru și mai bine de douăzeci de membri ai parlamentului i-au urmat.

Toți au trecut puntea; cei din Africa nu s-au lăsat mai pre jos de cei din Europa.

O morală se desface din toate acestea, dar o morală clară, fără nici o umbră de întunecime: siguranța că o clasă care a căzut atît de jos încît a batjocorit însăși instituțiile create de ea, nu mai are mult de trăit.

Veacul trecut a murit în mijlocul măcelurilor sîngeroase; veacul acesta va muri în mijlocul șantajelor rușinoase.

Înaintea noastră însă nu se întrezăresc idealuri vagi, umanitare dar utopice. Idealul nostru e bazat pe evoluția firească a societății, pe fapte concrete și de aceea veacul care vine și care însemnă triumful social-democrației se poate prezice că ar fi veacul triumfului dreptății și a moralei adevărate.

VIITOARELE ALEGERI

... Şi să ne închipuim un moment, că facem şi noi politică guvernamentală, că sîntem liberali ca oricare Niţă Sterie, că ne clădim mereu la binale ca oricare Mellissianu — oh! mai cu seamă perspectiva această e ademenitoare! — că ne-au pus cetăţenii în fruntea primăriei, ca pe un Robescu oarecare, şi că trebuie să ne susţinem pînă la capăt rolul frumos ce ni s-a încredinţat. Şi să ne mai închipuim că sîntem singuri, noi între noi, departe de urechile indiscrete ale opozanţilor, feriţi de privirile cercetătoare ale presei şi că discutăm prieteneşte, cu inima deschisă, cu vorbe lămurite, despre viitoarele alegeri comunale.

Mă rog, adecă de ce nu? Ce e de mirare, că nişte ocultişti îşi destăinuiesc şi ei odată, mai ales, cînd nu e nici o primejdie, nevoile ce le stau pe suflet?

Faptul, cu toate că e rar, nu e mai puţin posibil.

Chiar teribilul Wallenstein, omul care a căutat mai mult decît oricare altul să-şi ascundă slăbiciunile faţă de privirile profanilor, avea cîte odată clipe de dureroasă reculegere, de sfîşietoare analiză sufletească, de adîncă sinceritate. Cititorii mei, cu gusturi literare, îşi aduc fără îndoială aminte de celebrul monolog: Sunt momente în viaţa omului... în care pînă şi Robescu poate să fie sincer!

Partea de la urmă e adausă de subscrisul, deoarece Wallenstein nu pomeneşte nimic de d. Robescu, desigur, pentru motivul foarte simplu, că nu putea să ghicească că va exista cîndva un astfel de om.

Aşadar, să ne închipuim, că sîntem cum am spus mai sus,—nu, zău, nu vă pare nostimă o aşa închipuire? — şi că cinstim cîte un păhărel în Dealul-Spirei, într-o odăiţă retrasă din imobilul amicului nostru Niţă Sterie, aici de faţă.

— Cu ce ne prezentăm la viitoarele alegeri comunale, d-le Robescu-Wallestein? Căci, să vedem, ce am făcut pentru capitală *pentru ca să* meritărm din nou voturile sale?

Întrebarea aceasta ar putea fi pusă, fie de chiar amicul nostru Niţă, fie de vreun alt cumătru.

Şi întrebatul ar fi nevoit să răspundă, şi să răspundă limpede, fără ocol şi fără alte meşteşuguri oculte, căci, ce dracul? doar sîntem între ai noştri.

Decît, ce să răspundă?

Nu doar că ar lipsi chestiile importante.

Dimpotrivă, sînt prea multe.

Întîi, vine afurisita ceea de apă, că mai bine nu i-om zice.

D. inginer Radu, un om foarte capabil de altminteri, se munceşte de vreo cîţiva ani de-a rîndul s-o aducă în capitală din vro localitate din împrejurimi, dar pîrdalnicul de lichid nu vrea şi pace! În alte vremuri, Moise, mai norocos, a făcut ce a făcut, şi a scos apă din stîncă. Acum d. Radu om cu ştiinţă de carte şi înarmat cu toate descoperirile moderne, nu ca ignorantul cela de Moise, nu poate să facă nimic, deşi i s-a pus la dispoziţie ceva mai mult decît un simplu baston. Deci, în privinţa aceasta, nici o speranţă.

Apoi vine pîinea.

Aici însă, lucrul se încurcă, şi devine cu gîndaci, paie şi alte metaluri tot aşa de puţin plăcute. Căci orcît de bune ar fi metalurile în altă parte, în pîine sînt cu totul nelalocul lor, mai ales pentru cetăţenii cărora nu le dă mîna să mănînce cozonaci. Primăria n-a luat nici o măsură pentru a pune capăt acestei

frumuseți, căci în adevăr, e o mare frumusețe o pîine împodobită cu atîtea esențe. Deci, și în privința aceasta, nici o speranță.

Pe urmă vine curățirea străzilor și asanarea maidanelor.

Dar despre aceasta vorbesc destul frigurile tifoide și alte boale care s-au sălășluit în mijlocul nostru, cu un aer stăpânitor vrednic de d. Palade la paradie.

Și celelalte, și celelalte, și celelalte.

— Așadar, la viitoarele alegeri, nu ne prezentăm *cu* nimic înaintea cetățenilor? va întreba iar amicul nostru Niță, strajă vrednică a libertăților noastre civice.

— Precum vezi! ar trebui să răspundă Wallesteinu de la primărie, dînd din umeri.

... Nu, zău, astfel de perspectivă nu ne surîde deloc, și în împrejurări de acestea, decît să te cheme Robescu sau Melissianu, mai bine să fii un simplu muritor.

ZIARIŞTI

Publicul profan al cititorilor să nu creadă că voi face aici destăinuiri interesante privitoare la viaţa misterioasă a ziariştilor, după cum s-ar putea crede după titlu. Viaţa aceasta ar putea figura cu cinste într-un roman şi nu sub rubrica „Notelor zilnice". Înţelegeţi bine că nu ne putem apuca de aşa comedii.

De altăceva e vorba.

Se ştie că cu prilejul ultimelor turburări din Italia, turburări produse de mizeria adîncă a maselor poporului, mai mulţi ziarişti, învinuiţi că ar fi aţîţat pe oameni la revoltă, au fost arestaţi. Între aceştia erau şi redactorii ziarelor socialiste cari de atunci şi pînă acuma stau în temniţă.

Guvernul italian s-a schimbat, alţi oameni politici au venit la putere dar starea lucrurilor nu s-a îndulcit. Ba dimpotrivă, noul guvern a propus în Cameră un proiect de lege, vrednic de zilele teroarei franceze. Se declară starea de asediu, se militarizează funcţionarii şi se înfrînează presa; în scurt, se aruncă Italia cu cel puţin o jumătate de veac în urmă.

Deputaţii şi ziariştii socialişti sînt ţinuţi înainte în temniţă şi se vorbeşte că abia prin septembre se va începe a se judeca procesul lor.

Şi Europa liberală şi democrată tace; Europa are altceva mai bun de făcut.

Totuşi s-a găsit cineva să protesteze.

Ziariştii englezi din Londra au convocat o întrunire publică, au ţinut cuvîntări privitoare la grozăviile pe cari le exercitează tirania de acum în Italia şi au hotărît să intervină pentru liberarea confraţilor lor din Milan.

Confraţi!

Ce frumos, ce dulce şi ce mîngîetor sună cuvîntul acesta, — de atîtea ori întrebuinţat ca o simplă formulă, — în gura ziariştilor englezi! Vezi că aceştia îşi dau seamă de misiunea mare, nobilă şi împăciuitoare pe care o are presa şi peste graniţe, trecînd deasupra hotarelor de state, întind mîna celor din închisoare.

În lumea de astăzi a pasiunilor mici, a certelor politice, a duşmăniilor de toate zilele, muncitorii condeiului au urmat pilda fraţilor lor, muncitorii cu mîinile: fraternitatea nouă se naşte din suferinţele comune.

UN EROU

N-a fost o simplă luptă politică lupta al cărei început l-a sunat cu atîta vitejie Zola în Franţa. Era dimpotrivă revolta conştiinţei în contra faptului brutal, a moralităţei în contra imoralităţei, a energiei în contra inerţiei şi a adevărului în contra minciunei.

Nu mai era vorba de un simplu om închis pe nedrept şi de sforţările ce trebuiau făcute pentru a-l scăpa ci de a se face lumină, într-o dramă întunecată, ai cărei actori ameninţau să devină toţi locuitorii unei ţări.

Astfel privită, lupta ia un caracter epic, de o negrăită măreţie şi de o îmbătătoare frumuseţe. Ea pune deasupra frunţei lui Zola cununa de raze a eroilor antichităţei şi lupta de acuma e lupta lui Socrate împotriva prostiei şi a ignoranţei, a lui Christ împotriva răutăţei, a lui Galileu şi a lui Spinoza împotriva fanatismului, a lui Lasalle împotriva unei lumi întregi.

Şi pentru că o astfel de luptă are totdauna darul de a pasiona spiritele de elită, naturile cari cer vecinic mai multe decît ceea ce le dă viaţa de toate zilele, inimile în care nu s-a stins încă flacăra libertăţei, de aceea toţi intelectualii, toţi cugetătorii, tot ce are omenirea mai nobil şi mai curat au intrat în rîndurile războinicilor cu înfocarea anilor de tinereţă.

Un artist subtil, rafinat, cu puternici viziuni de pictor, îmi spunea în această privință:

— Lupta dusă de Zola e un admirabil joc de umbră și lumină. Lumina e Zola pentru că el are cu dînsul adevărul și dreptatea; umbra e toată reacțiunea franceză.

Una din ultimile fapte ale acestui erou e de un colorit splendid.

Mai erau cîteva zile pînă să se judece procesul la Versailles. Toată Franța era în mișcare, opinia publică înferbîntată și aținată, iar cauza părea aproape pierdută.

Cine să aibă semeția să ridice noua spadă lucitoare și ascuțită a adevărului, mai cu seamă cînd guvernul pronunțase teribila-i *Vecinica pomenire* deasupra mormîntului afacerei?

Zola a avut această semeție! Și doar peste cîteva zile trebuia să apară înaintea judecătorilor, deci să cadă din nou în mîinile vrăjmașilor!

Dar cu ce frază îndrăzneață și cu ce vorbă răsunătoare își afirmă încă o dată credințele!

El n-a avut nevoie ca Galileu, să murmure în sine celebrul: *E pur si muove*!

El l-a spus tare, în fața lumei, cu mîna ridicată, cu fruntea senină.

Telegramele de-aseară ne-au vestit că a plecat din Paris spre a evita comunicarea sentinței pronunțată în contra lui, dar că în octombrie se va prezenta înaintea judecătorilor și va dovedi lucruri ce nu i s-a permis să dovedească în dezbaterile precedente.

Desigur lumea care vrea totdauna ca fruntea unui erou să poarte, pe lîngă cununa de stejar a victoriei și cununa de spini a martiriului, va găsi că Zola a făcut rău. Asta e o dovadă că lumea simte mai lesne compătimire decît admirație, că e mai mult femeie decît bărbat.

Mie însă mi-a rămas clară în minte o scenă citită în Platon; e scena în care Criton roagă pe Socrate, în închisoare, să fugă.

E dimineață; ziua va apare în curînd; deja zorile roșii poleiesc turlele Acropolei. În întunericul din închi-

soare, elevul își trezește maestrul și-i spune întreg planul. Un aer răcoros pătrunde de afară, orașul se deșteaptă și viața trebuie să fi părut atunci, în farmecul de dimineață, mai ademenitoare ca oricînd. Niciodată n-am priceput cum de Socrate, senzualul care zicea că trebuie să simtă mai bine ca oricine o sărutare, deoarece are buzele mai groase, a putut să se împotrivească ispitei lui Criton, și să prefere a muri în închisoare.

Cu Zola, lucrul nu stă așa. Dacă n-a primit să facă închisoarea acuma, pricina nu e că s-ar teme de dînsa, ci pentru că știe că are o menire mai înaltă de îndeplinit: aceea de a aduce desăvîrșită lumină.

Și între moartea resemnată a lui Socrate și plecarea judecată și voită a lui Zola, e de preferat, orice ar zice moraliștii, aceasta din urmă.

SOLIDARITATE

Îmi vibrează încă în auz cuvîntările calde și convingătoare rostite de niște simpli muncitori la întrunirea de ieri a greviștilor. Ei vorbeau de adînca mizerie pe cari o îndură astăzi, de întinderea nemărginită a acestei mizerii care strînge în brațele-i de fier toată suflarea muncitoare și apăsau mai ales asupra cruzimei pe care o făptuiesc unii — o, fără să știe poate! — ducîndu-se să-și înlocuiască tovarășii, atunci cînd aceștia, istoviți de muncă și zdrobiți de suferință, într-un moment de legitimă revoltă sufletească încetează de a-și vinde puterea bărbăției lor patronilor.

Unul mai cu seamă a avut accente de o amețitoare frumusețe morală. După un înflăcărat îndemn la luptă, arătă cum toți muncitorii din țară își au acum ochii ațintiți asupra lor și cum pentru dînșii e o înaltă și sfîntă datorie de a nu se lăsa mai prejos de așteptările unanime.

Sentimentul solidarității punea stăpînire pe mult încercatele inemi ale oropsiților muncei.

Pentru vremea noastră acesta e un semn negrăit de îmbucurător. Căci niciodată poate nu s-a arătat atîta antisociabilitate între oameni ca în timpul de față. În societate, în loc de înțelegerea armonică pe care o slăveau economiștii idealiști de la începutul secolului, domnește cea mai desăvîrșită anarhie și cea

mai grozavă dușmănie. Clasele de sus, cari în virtutea trecutului pretind încă la dreptul de supremație asupra celorlalte, deși rolul lor istoric e pe sfîrșite, au dat cele dîntîi semnalul. Concurența oarbă și înverșunată le-a slăbit și, deși încă tari întrucîtva în fața puterei mereu crescînde a muncitorilor, față de ele însăși trebuie să-și mărturisească gradul de decădere morală la care s-au coborît. Lupta cea mai crîncenă și ura cea mai pătimașă le sunt singurile călăuze.

Față de muncitori, dușmănia lor e și mai vădită cu toate jurămintele de frăție și de dragoste pe cari nu uită să le mai facă încă din cînd în cînd pentru a arunca vălul amăgirei deasupra tristei realități.

Frați?

Frați ca Abel și Cain!

Întrebarea care a răsunat acum cîteva mii de ani pe întinsul cîmpiilor răsăritene, de ar răsuna acum deodată din nou ar trebui să găsească un răspuns mai îngrozitor decît cel de atunci.

— Ce am făcut cu frate-meu? El m-a hrănit, Doamne, și eu l-am lăsat să flămînzească; el mi-a dat să beau și eu l-am lăsat să se stingă de sete; el m-a îmbrăcat și eu l-am lăsat gol; el mi-a clădit palate și eu l-am lăsat să se tîrască pe pămîntul umed și rece: el mi-a făcut viața veselă și eu l-am ucis!

În acest răspuns s-ar cuprinde toată trista epopee a timpurilor moderne. El ar arăta, ca o oglindă clară, întreaga putere care dezorganizează astăzi societatea.

Și societatea nu trebuie dezorganizată!

Ea trebuie să trăiască, vrea să trăiască și are tot ce trebuie pentru aceasta. De aceea solidaritatea ce se naște acum din lupta socialistă a muncitorilor are, pe lîngă însemnătatea sa economică, o însemnătate morală de o strălucire fără seamăn. Ea vestește zorile singurei lumi armonice posibile.

Socialismul e temelia pe care se clădește, muncitorii sunt zidarii cari pun pietrele elegantei sale arhitecturi.

MAREA CREȘTE

— Pînă aici și nu mai departe, striga legendarul prinț Hanut mărei ce creștea întinzîndu-se pînă peste maluri.

— Pînă aici și nu mai departe, strigă reacționarii de astăzi, politicianii comerțului, istoricii burghezimei și filozofii capitalului văzînd dezvoltarea neîncetată a societății.

Și cuvîntul lor, pe care vor să-l facă profetic, e repetat de toți acei cari cred că omenirea n-a avut altă menire decît să producă societatea modernă. După dînșii totul trebuie să se încheie aici ; omenirea trebuie să-și cînte cîntecul de lebădă, căci soarele ei e aproape de a apune. Zeii pier, eroii mor. Căci doar zei au fost ghiftuiții alcătuitori ai societății burgheze din streinătate și eroi urmașii lor din țările mai înapoiate: erou d. Sturdza, erou d. Palade, erou d. Stolojan, ba erou pînă chiar și d. Melissianu.

Și totuși, cuvintele lor sună a sec, prorocirea lor e mincinoasă. Cu toate sforțările desperate pe care le fac mulțumiții vieței de astăzi, societatea merge înainte și ideea mîntuitoare a socialismului își face calea în ciuda tuturor piedecelor.

Cele ce se întîmplă la sate sînt o strălucită dovadă.

Adversarii noștri, cînd sfîrșeau argumentele, cînd vedeau că toată logica lor e neputincioasă față de principiile socialiste, recurgeau la un mijloc de convingere

mai lesnicios, pentru că se adresa slăbiciunilor omenești: „Puteți să aveți dreptate, ziceau ei, dar niciodată nu veți putea face să pătrundă ideile voastre în mijlocul satelor. Deci sămînța va pieri dacă nu din pricina lipsei de viață, din pricina lipsei de teren".

Ca și cum aceasta ar fi fost o rațiune! Ca și cum luptătorul, văzînd marile greutăți care trebuiesc învinse, ar fi îndreptățit să arunce arma și să se retragă din luptă!

Faptele au dovedit însă că adversarii noștri se înșelau; iar în timpul din urmă, succesele repurtate de socialism prin statele de pe marginea Dunărei, vin să dea noi puteri credinței noastre.

Se știe că în Zimnicea mișcarea a fost începută acum cîteva luni de un simplu muncitor care se dusese acolo pentru a-și căuta de lucru.

Ei bine, acea mișcare, cu un început așa de modest, acum a crescut și s-a întins, cuprinzînd în mersul său triumfal, toate satele de prin împrejurimi. Țăranii, oamenii aceștia cari de veacuri n-au cunoscut decît robia și amarul, plînsul și suferința, dezmoșteniții aceștia cari nu și-au putut închipui că pot să fie și dînșii vrodată liberi, alergară din toate părțile sub cutele steagului roș. E cuvîntul mîntuitor, e vestea bună și izbăvitoare care le sună la urechi trezindu-i la o viață nouă. Și de aceea numărul lor se înmulțește, puterea lor se întărește și lupta noastră își lărgește hotarele.

Marea care părea adormită se deșteaptă, valurile se mișcă și se înalță și în curînd se vor întinde pînă peste maluri.

— Pînă aici și nu mai departe, vor striga îngroziți reacționarii de astăzi.

Dar ce putere omenească poate opri marea care crește?

CONFERINȚA DE SÎMBĂTĂ

Am regăsit sîmbătă seară credința naivă și înflăcărată din primile vremuri de socialism.

Cuvîntul tunător, fraza puternică a cărui ritm pătrunde inimile, gestul frumos și evocător al clasicității antice, m-au dus cu zece ani îndărăt, în timpul cînd fiecare socialist avea dreptul să se socotească un erou, cînd fiecare declarație liberă însemna ridicarea unui calvar.

Căci Quilici are, în cel mai mare grad, talentul de a mișca și de a impune. Școlar iubitor al lui Jaurès, cu care a luptat mult timp împreună, el a luat de la maestrul său tot secretul de a stăpîni cu un gest și un cuvînt mulțimea cea mai rebelă. Natura sa de meridional, înflorită la soarele vesel al sudului, sub cerul de cristal străveziu al Provansei, i-a dat puterea de a rămînea sincer, chiar sentimentele de cari vorbește sînt prea frumoase și prea mărețe pentru a fi omenești.

În vasta sală de la Clubul muncitorilor, plină vîrf de oameni de toate meseriile și din toate clasele, cuvîntarea sa răsuna caldă și pasionantă ca un vînt de mai voluptos peste un parc de trandafiri.

O adiere de idealism, un suflu de eroism, trecea de la orator la public, stabilind comunicația între cele mai nobile cugetări. S-ar fi zis un proroc tînăr și energic, poleit de școala artiștilor greci, care unește îndrăzneala adevărului cu frumusețea cuvîntului.

Pentru noi a fost o adevărată serbare, dar una din acele serbări în cîștigul mai mult al spiritului decît al simțurilor.

ÎN ROBIE FINANCIARĂ

Au fost dureroase și adînc jignitoare pentru sentimentul nostru național declarațiunile făcute în plin senat de d. Ioan Lahovari, ministru de externe.

D. Tache Ionescu, omul care a trecut mai mult ca orișicine peste scrupulele elementare de demnitate și de cinste politică, vorbise de necesități inexorabile. Era un cuvînt ca oricare altul, menit să ascundă ochilor indiscreților acte care n-ar fi făcut nimănui cinste. Dar era în această ocolire a adevărului crud, în această învăluită destăinuire misterioasă, o rămășiță de conștiință pe care o mare parte din lumea politică a știut s-o aprobe la timp și să-i guste farmecul discreționei.

D. Ioan Lahovari a trecut peste aceasta.

Răspunzînd interpelării formulate cu atîta preciziune de d. P. S. Aurelian, ministrul de externe a declarat fără nici un ocol că guvernul a fost nevoit să primească judecarea procesului Hallier de un tribunal arbitral. Și a fost nevoit pentru că altfel statul ar fi fost în neputință de a face împrumutul în străinătate și țara ar fi fost declarată în stare de faliment.

Scurt și cuprinzător.

Cuvintele aceste sacramentale vor fi găsit mulți aprobatori, fără îndoială, dar multor le vor fi izbit tot ce aveau mai scump și mai sfînt din idealista lor credință în prestigiul național.

Va să zică după aproape un veac de necontenite și uriașe sforțări pentru a ne cîștiga independența națională aci am ajuns? Va să zică toate luptele noastre înverșunate la aceasta ne-au adus ca în propriul nostru pămînt să fim sclavi primului venit? Va să zică toate chinurile și suferințele eroilor și martirilor noștri din trecut au fost chinuri și suferințe zadarnice?

Mărturisim că în fața acestor concluziuni zdrobitoare ne oprim.

Înțelegem perfect că de la 1848 și pînă la 1877 guvernele noastre să se fi întrebat la toate actele importante ce voiau să le facă: dar ce va zice Europa? Europa era atunci civilizația sau cel puțin simbolul acestei civilizații și noi lucram sub stăpînirea unor puteri vitrege și barbare. [...]. Era frumos și lăudabil din partea oamenilor noștri politici să cerce a se emancipa de aceste puteri și a lucra în direcția apusană. Astfel ni se pregătea calea spre o existență de sine stătătoare.

Dar cînd independența ne-a fost proclamată, cînd am ajuns să ne conducem noi destinele în chipul în care credem mai bine, veșnica întrebare îndreptată, plină de teamă, către Europa nu mai are rost.

Au voit însă împrejurările altfel. Au voit să rămînem necontenit sub jugul greu al temei de Europa și al acțiunilor motivate numai de cuvintele de ordine ale curților — și de cele mai descori ale sindicatelor — apusene.

Pentru cei învechiți în asemenea obiceiuri lucrul poate părea chiar foarte firesc. Și desigur că nu pe aceștia i-au indignat și mirat vorbele spuse cu atîta dezinvoltură de d. Ioan Lahovari.

Dar, slavă Domnului! Țara Românească mai numără și alți cetățeni. Și pentru acești cetățeni vorbele ministrului de externe au fost o crudă și dureroasă lovitură.

Ele au fost în același timp o zguduitoare trezire la realitate.

— Aha, domnilor, vă credeați liberi și stăpîni pe actele voastre? Vă credeați cetățeni independenți ai unei țări independente? Dezamăgiți-vă. Sunteți tot sclavii vechi

care așteptau cu frică și cu tremurare poruncile barbare de la Stambul. Toate luptele voastre n-au făcut decît să schimbe stăpînii: ați dat Stambulul și alți luat Parisul!

Și în această privință rîsul batjocoritor al ministrului de externe era îndreptățit, căci la drept vorbind d. Ioan Lahovari a formulat numai o stare de lucruri care durează de foarte multă vreme și pe care noi naivii am crezut că dacă o vom ascunde vom fi fericiți.

Realitatea e alta. Realitatea e numai un șir lung de lupte politice sterpe în care tot ceea ce a lipsit totdauna a fost idealul curat național și o preocupare mai presus de interesele josnice ale politicianilor. De aci vădita noastră decadență, de aci alergarea la sprijinul sindicatelor străine, de aci rușinea care stă gata să ne înfiereze fruntea. În sfîrșit de aci viața de sclavi umili ai bătrînei Europe.

Să se curme însă odată cu această politică searbădă de interese de partid și de persoane, și să se rupă tradiția de scîrbos bizantinism de pînă acum și atuncea vom putea ridica fruntea sus fără teamă de a o curba din nou sub o nouă rușine.

INDIVIDUALITĂȚILE POLITICE

Camera și Senatul s-au închis luni spre marea bucurie a cîtorva miniștri pentru cari pregătirea sesiunei ar fi fost o adevărată prelungire de supliciu. Și ca și cum s-ar fi simțit nevoia de a se da oarecari trăsături de vioiciune acestei sesiuni așa de mult șterse, Senatul a ținut să dea pentru ultima oară un spectacol organizat după toate regulile artei, cu artificiile și focurile bengale necesare la sfîrșit. Ca și în alte împrejurări, președintele a închis discuția înainte de a fi vorbit toți oratorii cari se înscriseseră. D. Em. Porumbaru a protestat iar d. Anton Carp a strigat cu plină voce: „acesta nu este Senat, acesta este o parodie a parlamentului". Scandalul care s-a născut de aci a fost enorm.

Iar în urma acestei jalnice întîmplări cuvintele cu cari primul ministrul a concediat pe membrii parlamentului păreau cel puțin ironice: puteți să vă întoarceți la căminurile voastre, mîndri că v-ați îndeplinit cu prisos datoria.

Și ca și cum n-ar fi fost de ajuns acestă ironie, seara s-a dat la Capșa banchetul la care s-a apoteozat rodnicia activității parlamentare, în sunetul paharelor de șampanie și a toasturilor curtenitoare ale celor mai distinși oameni politici.

Vorbe, vorbe, vorbe!

Şi banchetul şi mesajul de închidere sunau falş. Deasupra tuturor acestor naive încercări de înşelări de sine, se înălţau răsunătoare cuvintele: „aceasta este o parodie a parlamentului!“

Niciodată, sub aparenţe mai pompoase, o sesiune legislativă nu s-a arătat mai palidă şi mai fără forme hotărîte. Nici un relief, nici un contur distinct; toate faptele s-au învîrtit în aceeaşi lumină searbădă de amurg vag, toţi oamenii au rămas în aceleaşi linii şterse de medalii usate. Nicăieri bărbăţia plină de viaţă, pretutindeni decadenţa istovită de puteri. Încercările de a da un lustru de tinereţe parlamentului învechit, prin admiterea în corpurile legiuitoare a cîtorva băieţi cari au voit să joace rolul precocilor miraculoşi, au fost nici mai mult nici mai puţin decît simplu ridicule. Bătrînii n-au căpătat entuziasmul tinerilor, însă în schimb tinerii au căpătat nepăsarea bătrînilor, fără a avea şi experienţa trebuincioasă.

Şi numai aceasta n-a aşteptat ţara de la parlamentul actual.

Ea ar fi voit individualităţile puternice cari cu vorba lor sonoră, cu gestul lor înflăcărat, cu privirea lor arzătoare, să se detaşeze de pe fondul comun cu netitatea trăsăturilor severe ale medalielor siracusane. Ea ar fi voit figurile hotărîte în contururi cari să strălucească deasupra celorlalte cu strălucirea pe care trebuie s-o fi avut statuele din Paphos într-o caldă după-amiazi de vară, cînd, sub cerul orbitor de albastru, liniile trebuie să se fi văzut de la depărtări fabuloase.

În împrejurările prin cari trecem, de aceste individualităţi ne trebuie. După naufragiul pe care l-a suferit politica noastră de cîtva timp orice încercare de a socoti oamenii de pe partid ar fi zădarnică. Fruntaşul liberal de ieri e ministrul conservator de azi şi luptătorul conservator de acum va fi oratorul liberal de viitor aşa încît toată politica noastră e un gălăgios turn Babel, unde ideile şi principiile fac cel mai mult zgomot şi sunt cel mai puţin înţelese. Şi după cum marinarii în momente de grea cumpănă aruncă peste bord toate

mărfurile cari îngreuiază mersul, tot aşa politicianii noştri ar face bine dacă ar arunca peste bord toată marfa ieftină a principiilor care formează un calabalîc aşa de incomod.

Ne trebuie individualităţi puternice şi hotărîte. Între demagogismul searbăd al ideilor prea uzate şi influenţa binefăcătoare a personalităţilor distincte în conturul lor, nu putem sta un moment la cumpănă.

Prea e dureroasă experienţa trecută pentru a nu vedea scăparea din viitor.

CADAVRUL AMBULANT

— Ce este cadavrul lui Codin?
— Nimic!
— Ce trebuie să fie?
— Tot!

Opoziția

Așadar simbătă după prînz cadavrul ambulant [...] și-a găsit odihna de veci la Belu. Odihnească în pace căci multe a suferit în viață și mai multe încă după moarte! Și pentru un cadavru, chiar cînd e liberal și opoziționist, aceasta credem că e de ajuns.

Dacă ar fi să facem pe misticii și pe romanticii sentimentali, am imita atitudinea sălciilor plîngătoare, am lăsa brațele desperate în jos, ne-am trage părul lung pe frunte și am scrie cel puțin o poemă superbă de violență rece și de imprecațiuni sinistre la adresa mizerabililor de la guvern cari au profanat sfînta majestate a morței.

Dar, mulțumim! Nu putem!

Nu imprecațiuni sinistre și ieremiade blasfematoare au locul aci pentru că imprecațiunile și ieremiadele sunt lucruri sacre și scenele de tristă și dezgustătoare operă comică servite în zilele din urmă sunt caracterizate tocmai prin faptul că n-au nimic sacru. Politica noastră care tăvălise viața în noroi nu s-a lăsat pînă n-a tăvălit și moartea. Ne trebuia un spectacol asemănător cu acele comedii grece de decadență, în cari se reprezintau marii zei beți și spectacolul ni s-a dat.

Aceasta a fost joi seara. Cadavrul împrejurul căruia ar fi trebuit să plîngă atîția, sta singur și părăsit la morgă și desigur că în mintea sa de cadavru politic care avea pe deasupra și deosebita calitate de victimă a regimului bandiților, se închega un gînd de supremă ironie față de nestatornicia lucrurilor omenești. Tăcerea domnea împrejur. Nu se auzea decît Dîmbovița care-și cînta în depărtare cîntecul său jalnic mînîndu-și liniștită apele murdare. Chiar vardistul de pază, sentinelă vecinic trează a libertăților noastre civice, adormise, cînd deodată tăcerea fu întreruptă de cîțiva pași greoi. Adio murmur jalnic de ape, adio somn dulce de gardist. Națiunea se deșteptase, națiunea cerea pe mortul său. Și iat-o că apărea sub figurile puțin atrăgătoare a zece matroane de mahala! Zece matroane, zece bocitoare tocmite de o mînă amică și puternică, zece fecioare din parabola biblică! Partidul liberal la care cultul morților e o veche datină, adusese groasele matroane cari făceau pe bocitoarele întocmai după cum țigăncile fac pe nemțoaicele la copii:

— Am auzit că regimul s-a lăudat că va învia pe Codin. Vegheați ca nu cumva venind noaptea oamenii lui Oprescu să-l fure și să spună că a înviat ca să fie astfel rătăcirea de apoi mai mare decît cea dintîi!

Și bocitoarele intrară în exercițiul funcțiunei. Dar fie că somnul le birui, fie că li se stinseseră candelele, fecioarele nebune adormiră și cînd veni așteptatul mire îmbrăcat în haine de agent polițienesc, nimeni nu se afla de față. Ceea ce dovedește că bocitoarele moderne ca și fecioarele biblice sunt neprevăzătoare.

Infamia a fost consumată. Cadavrul a fost scos pe furiș și dus în galopul cailor pe străzile capitalei.

Cînd paznicii familiei au aflat de noua crimă a regimului s-au luat după căruța cu cadavrul și au străbătut gîfîind de fugă stradele întunecate, în tăcerea cărora roatele căruței sunau mai macabru decît o poezie decadentă. Și caii fugeau, căruța fugea, cadavrul fugea, agenții fugeau, rudele fugeau!

Era goana supremă, goana după cadavrul care începuse nobila sa misiune de cadavru ambulant. La flacările torţelor cari nu răspîndeau lumina lor roşie decît într-un cerc foarte restrîns, gesturile disperate ale alungătorilor aveau ceva demoniac ca într-un tablou de Holbein sau Rembrandt. Nu se vedeau decît braţe slabe şi ostenite, îndreptate cu disperare înainte, albe în întunericul infernal dîmprejur.

— Întoarce-te, Codine, nu te duce cu reacţiunea. Vino îndărăt la naţiune.

Dar cadavrul nu voia să audă. Caii fugeau, căruţa fugea, agenţii fugeau, iar cadavrul ambulant fugea cu ei şi mai tare decît toţi, ca în zilele cele bune.

Vă sa zică, adio cadavru ambulant de victimă politică pentru opoziţie! Adio expunere interesantă în saloanele de la club. Adio noul Meschiu, adio întruniri publice furtunoase, adio speranţă de a răsturna guvernul!

A, dar pe viul Dumnezeu! aceasta nu se poate!

Şi a doua zi rudele neconsolate ale mortului năvăleau la procuror, cu focul răzbunării în ochi şi cu o jalbă în mînă.

— Proconodule, proconodule, dă-ne pe Codin îndărăt!

În faţa acestei dezlănţuiri de patimi omeneşti, procurorul rămase o clipă uimit. Dar fiind om cu carte, îşi aduse numaidecît aminte de o situaţie asemănătoare din istorie. Glasul lui August răsuna a pustiu prin sălile de marmoră:

— Varro, Varro, dă legiunile îndărăt!

Dar procurorul, ca şi vechiul Varro, n-avea ce să mai dea. Ha, cadavrul ambulant! Cine ştie eroul cărei jalnice tragedii o mai fi!

Iar sîmbătă după prînz cadavrul ambulant cobora în linişte, ca un oarecare cadavru de toate zilele, în mormîntul de la Belu. În lumea care asista erau mulţi nepăsători, dar erau şi cîţiva pentru care acest jidov rătăcitor era mai mult decît orice mort obicinuit.

Era simbolul și sinteza întregei noastre vieți politice. În micul și modestul sicriu în care sta închis pe veci un om care cu cîteva zile înainte ne fusese cu desăvîrșire necunoscut, stau închise o parte din iluziile noastre. Politica ne apăruse într-o vreme ca o luptă nobilă și frumoasă care duce la o țintă înaltă și ideală. Ni se păruse că cu toate micile mizerii întîlnite adesea, se pot scoate din acest furnicar de patimi josnice lucruri mari și mîntuitoare. Și credeam că cu toate micile greșeli de cari mulți din oamenii noștri politici se făcuseră vinovați, tot mai e o scînteie de viață demnă undeva.

Dar în convoiul trist și posomorît care urca șoseaua prăfuită care duce la Belu am avut viziunea clară a situației și am recunoscut politica noastră în cadavrul ambulant. Și noi naivii întindem în noaptea neagră brațe albe spre acest cadavru ambulant cărui îi sună așa de ciudat clopotele de la cimitir!

Nu, nu! Altăceva ne trebuie nouă. Ne trebuie viață și lumină, aer și spațiu!

Cît despre voi rude ale mortului cari n-ați avut nevoie să fiți plătite ca să plîngeți, voi copiii triști și sărmani, duceți-vă liniștiți la căminul vostru pustiit. Intrați înlăuntru și închideți ușile ca nu cumva să pătrundă acolo pîngăritorii de afară. Și noaptea cînd veți fi singuri și cînd vîntul va urla năpraznic prin ramurile veștede, vorbiți de cel mort și uitați de cei vii. Dar vorbiți încet, pe șoptite, cu vocile înecate să nu vă audă nici pereții căci adesea aceștia au mai multe urechi decît ferestre.

Trageți obloanele în jos și la lumina slabă a candelei, plîngeți dacă puteți!

Aceasta vă e singura mîngîiere care vi s-a lăsat! Celelalte vi s-au răpit.

Popor român! despre tine se vorbește în povestea aceasta!

GLASUL FARISEILOR

Am publicat săptămîna trecută un articol. Cine n-a publicat măcar un articol în viaţa sa, în această ţară unde n-avem a ne plînge nici de lipsa caracterelor tipografice nici de lipsa mînilor cari să culeagă aceste caractere? Dar în articolul meu am avut semeţia să vorbesc şi de politică. Cine nu face politică în veacul nostru de egalizare a drepturilor cetăţeneşti şi de democratism pronunţat? Deci nu era în fapta mea nimic deosebit şi ar fi putut să treacă cum trec atîtea altele fără să provoace nici pasiune nici indignare, fără să mă expună dispreţului poporului mai suveran acum ca niciodată şi fără să mi se arunce învinuiri lipsite şi de temei şi de spirit.

Dar în acel articol am crezut de cuviinţă să amestec sarcasmul cu gravitatea şi să deosebesc cadavrul din trăsură de politica de pe jos. Cadavrul din trăsură era un oarecare cadavru ca multe altele — morga se laudă că a înmormîntat pînă acum 10.000 de acestea, iar politica de pe jos era biata noastră politică liberală şi conservatoare care urcă cu atîta tristeţă Calvarul lor obositor.

Atunci au intervenit fariseii de la ziarele oficioase. O, nu pentru că am pus într-o lumină aşa de tristă politica ci pentru că am batjocorit cadavrul. Mărinimoasă şi gata de sacrificii ca totdauna, presa de partid

uita pentru un moment gravele sale preocupaţiuni pentru a protesta cu toată energia în numele cadavrului ambulant.

Ceea ce dovedeşte încă o dată că în politică un cadavru face mai mult zgomot decît un om viu.

Ziarul oficios liberal a făcut ca totdauna pe călugărul. Înaintea sa eram vinovat de cruzime faţă de rudele neconsolate ale victimei şi de sacrilegiu faţă de datoria creştinească.

De ce anume de cruzime? Aceasta nimeni nu mi-a spus-o. Ştiţi, ca în balada fioroasă unde toate se petrec pe tăinuite, în pivniţe oculte, la miezul nopţei! De ce anume-n miezul nopţei? Aceasta nimenea n-o spune.

Am tăcut. Am tăcut şi am trecut înainte pentru că ştiam, din o tristă experienţă, cum se petrec lucrurile în redacţia liberală a ziarului oficios.

Dar sacrilegiul faţă de datoria creştinească?

Aceasta n-o înţelegeam de loc. Ori poate că nobilii mei confraţi mă învinuiau de sacrilegiu pentru că n-am primit să ţin un discurs funebru şi o masala liberală peste cadavrul pe care vigilenţa matroanelor biblice îl lăsase să plece cu reacţiunea!

Nu ştiu. Destul e că imputarea m-a uimit aşa cum ar uimi pe un pacinic trecător învinuirea că n-a putut opri surparea turnului Colţei.

Ziarul oficios conservator a luat-o altfel. A recunoscut şi el că e ceva necreştinesc în această afacere dar s-a jurat pe toate fondurile secrete, publice şi private, că dacă e cineva necreştin acela nu poate fi el ci tot — eu.

Lucrurile se întunecau şi mai tare.

Un lucru însă era clar. Ziarele oficioase reduseseră toată problema la o simplă ceartă pentru un cadavru. Încerca cineva să le răspundă pe alt ton, încerca cineva să arate privirilor posomorîte altă ţintă, încerca cineva să însufle minţilor cari nu obosiseră încă dezgustul de intrigile mici şi josnice, dispreţul de ciocniri ridicule, compătimirea pentru cadavre ambulante, ele reduceau totul la nivelul lor şters şi meschin.

Şi ori de cîte ori braţul liber a voit să se ridice în sus, lanţurile intrigilor triste de partid l-au tras în jos.

E un întreg sistem nenorocit sistemul care ne-a adus aci. Cunosc pe autori. Ei stau cît e ziua de lungă în redacții de ziare sau birouri de avocătură, în cabinete de numismați sau în săli cu chilimuri bogate și moțăiesc din cap într-o stare de perfectă beatitudine. Gîndul lor e dus, mintea lor e stoarsă, simțirile lor sunt tocite.

Peste privirile lor obosite pleoapele cad grele și lenește, cu un sunet moale și dezgustător.

Dacă le vorbește cineva de alte lucruri decît de ceea ce au sub ochi, dacă le amintește de soarele care răspîndește idealica sa lumină din cer, de cîmpurile împodobite în verdeața lor fragedă, de colinele cochete sub straturile lor de flori, ei ascultă, dau din cap, dar nu înțeleg nimic:

— Dan — da! Dan — da!

Iar dacă li se vorbește de idealuri înalte și de datorii nobile, de lupte sfinte și de sacrificii adevărate, abia au energia să sune clopoțelul pentru a veni ciracii care să înjure pe îndrăzneț că a fost așa de nesocotit încît să vorbească de lupte în sanctuarul păcei și așa de nebun încît să vorbească de sacrificii în templul egoismului.

Și să se mulțumească semețul turburător dacă a scăpat fără alte imputări decît acelea de cruzime și sacrilegiu.

Să te ferească Dumnezeu de furia neputincioșilor.

Înțelegem altfel morala politică. Dar în această morală nu vedem ce ar căuta pîngăritorii de altare și sacrificătorii la idoli.

Avem un ideal clar și luminos înainte și acest ideal trebuie să-l aibă tot românul. El este izvorît din firea noastră națională și cu durerile inimilor noastre sîngerate îl încălzim.

Către dînsul trebuie să se îndrepte năzuințele și cugetele tuturora și în așteptarea sa trebuie să se cuprindă de suprema taină toate inimile. Pentru ideal înalt, trebuie morală înaltă.

Și pentru ca să vadă ca într-o oglindă lipsa lor de morală, uriciunea lor sufletească, de aceea am preumblat pe dinaintea scepticilor icoana spăimîntătoare a înjosirei demnității prezente.

Ridice-se dînșii la această înălțime, zmulgă-se din înlănțuirea rușinoasă în care-i ține politica ieftină și atunci vor vedea care a fost adevăratul creștin și care adevăratul vinovat.

Cît despre fariseii cari-și vor urma înainte umilitoarea lor meserie, ei pot să rămînă nesupărați.

Nu din aceștia se fac apostolii.

Poftă bună, domnii mei.

PUTEREA SENTIMENTELOR

În pămînt zidită tare
Şade forma cea de lut;
Puneţi mîna cu-nfocare
Astăzi opera cea mare
Astăzi este de făcut.
SCHILLER

În articolul trecut s-a arătat cît de mare este puterea ideilor în educaţia naţională şi cît de puţin se ţine socoteală de dînsa în şcoalele noastre de acuma.

Adevărul e că ceea ce se dă în şcoalele moderne nu este atîta o sumă de idei avînd ca menire să îndrepte mintea într-o direcţie sănătoasă, pe cît un amestec ciudat de pseudo-idei, cari de cari mai întunecate şi mai încurcate şi mai adesea în contrazicere unele cu altele. Poate că se pleacă de la un concept despre om greşit, poate că nu se pleacă de la nici un concept, destul că ceea ce se numeşte pedagogia naţională ne lipseşte cu desăvîrşire. Nici o legătură sistematică între noţiunile cari se dau copiilor, nici o subordonare raţională în vederea unei generalităţi. Istoricul dă cîteva date răzleţe, matematecul cîteva teoreme, fizicianul cîteva legi şi datoria e îndeplinită.

Ce va ieşi de aci să iasă! Şi de obicei iese prost pentru că iese confuziune. Mintea omenească e astfel făcută încît are nevoie de sistematizare şi deci *a priori* de noţiuni cari să dea clare idei generale.

Din nenorocire toată educaţia noastră e întemeiată pe obiceiul pseudo-ideilor. Se fac prin aceasta două

lovituri nenorocite: se stîrbește conștiința națională și se distruge putința oricărei educații serioase.

Deci, pe de o parte nu vom putea avea conștiință națională demnă pe cît timp nu vom avea o educație serioasă iar pe de altă parte nu vom avea o educație serioasă cît timp nu vom avea o conștiință națională puternică, în stare de a da oameni convinși de înalta lor misiune apostolică.

Și astfel dăm peste un cerc vițios din care nu vom putea ieși niciodată dacă vom căuta să ne mărginim în domeniul deducțiunilor logice pure.

Este însă altceva la mijloc care împacă această contradicție aparentă. Acest altceva este sentimentul care slujește de temelie ideilor.

Dacă sentimentele noastre ar fi cultivate și îndreptate într-o anumită direcție, atunci cercul vițios în care ne învîrtim s-ar rezolvi îndată. El ar face să se deștepte ființa națională în toate acele suflete cari se găsesc pentru moment ajunse la scepticism prin fatalitatea care a apăsat în ultimul timp asupra noastră și această conștiință națională puternică ar influența educația noastră și ar face-o să urmeze o cale unitară. Ca urmare imediată ar fi că această educație ar da elemente cari ar întări și mai mult conștiința, așa că una ar merge sprijinindu-se pe cealaltă.

Ni se va zice însă că strămutînd cercul de acțiune și puind cultivarea sentimentelor înainte de cultivarea ideilor, am lărgit cel mult problema fără a ne apropia de soluția sa practică.

Așa ar fi dacă n-ar exista pentru sentimente mijloace care nu există pentru idei.

Dar aci intervine arta și rolul său de educătoare. Pe cît de greu e de obținut o grupare a ideilor, pe atît de ușor e o grupare a sentimentelor prin artă. Înrîurind asupra simțurilor, făcînd să vibreze coarde profunde și adevărat omenești, ea provoacă o întreagă sinergie în care toate năzuințele noastre inconștiente pînă acum iau cunoștință de sine. Precum într-o oglindă sferică toate razele cari vin din afară converg către un singur

punct, tot astfel în această mișcare toate sforțările individuale s-ar contopi într-o acțiune comună.

Pentru aceasta va trebui însă ca și artistul să se pătrundă de tot ce e frumos și mare, să cunoască în toată profunzimea sa sufletul român, să simtă și să sufere cu dînsul, să-i priceapă aspirațiile sale înalte, să-i facă cele patruzeci de zile ale sale de pustiu și numai cînd va fi trecut prin toate încercările și ispitele și va fi ieșit victorios din ele, poate pleca în lume ca și Crist spre a propovădui adevărul.

Deci educația sentimentelor înainte de educația ideilor.

La început era cuvîntul!...

VAE VICTIS!

După o luptă titanică de luni de zile, eroicul popor al Burilor a căzut învins, doborît de numărul vrăjmaşilor care s-au năpustit ca lăcustele în ţara lui.

Ce i-a folosit burului bravura extraordinară cu care a uimit o lume şi cu care a însemnat una din cele mai glorioase pagini din universala istorie? Ce i-a folosit abnegaţiunea sublimă pentru patria lui iubită, cînd în cele din urmă forţa brutală a unui întreg imperiu s-a năpustit fără milă şi a învins cu numărul unde nu putuse să învingă cu aceeaşi bravură şi capacitate militară?

Este una din cele mai tragice drame ce ne-a arătat vreodată istoria, sfîrşitul acestui războel banditesc în care aproape un întreg popor a fost nimicit de forţe de zeci de ori mai mari; în care desigur cînd nu s-a reuşit nici cu numărul, trădarea şi-a jucat şi ea funestul rol.

Din toată desfăşurarea evenimentelor se vede clar, că burii au fost siliţi să înceapă războiul căci li s-au cerut concesii care echivalau cu tacita cucerire a lor. S-au căutat toate pretextele din lume pentru a-i excita la luptă, ştiindu-se mai dinainte că nu vor putea să reziste forţelor de oameni şi de bani ce se vor năpusti în contra lor.

Iar Europa, cînd vedea la început că englezii sunt bătuți nu-și putea reține bucuria și batjocura împotriva lor, dar a fost de ajuns ca șansele războiului să se schimbe pentru ca îndată diplomația să devie deodată corectă, invocînd la fiecare pas principiul de neutralitate, pe cînd bravii englezi măcelăreau pe buri.

Acum tristă e soarta ce așteaptă pe învinsul popor. Din discursul premierului Salisbury se vede că nici o milă nu este de așteptat de la crudul învingător.

SITUAȚIE LIMPEDE

În momentul cînd vor apare aceste rînduri sorții vor fi poate aruncați. Guvernul va trebui să facă declarație fățișă asupra planurilor sale și să recunoască greaua cumpănă în care se află. El va fi silit să mărturisească suveranului absoluta imposibilitate de a purta mai departe povara unei responsabilități prea zdrobitoare și . . . Ceea ce va urma e lesne de înțeles. Așa cum stau lucrurile acum, o criză ministerială e singura necesitate logică la care ne putem aștepta. Ea e în același timp singurul mijloc de a se ajunge la o limpezire a situației.

Și e de observat că niciodată nu s-a așteptat o limpezire a situației cu mai multă nerăbdare ca acum. Poate că nici nu s-a impus vreodată mai imperios ca în momentele de față. E drept că întreaga noastră educație politică se reazemă pe vecinica dorință a schimbării guvernelor, e drept că preocuparea aceasta nu e tocmai lăudabilă deși predomină pe toate celelalte, e drept că părinții noștri vorbeau de dînsa în termeni nu tocmai măgulitori, e drept că . . . Ei, Dumnezeule, dar cîte nu sunt drepte în lumea asta și totuși se trece asupra lor cu o ușurință vrednică de o aventură mai romantică!

De data aceasta însă pricina nu trebuie căutată numai în educația noastră politică. Trista stare de care sufăr afacerile noastre cele mai însemnate cere o grab-

nică și puternică intervenire. Nu mai e vorba aci de un simplu joc politic al partidelor în luptă ci de o îndreptare care trebuie neapărat adusă în toate ramurile. Nu învinuim pe nimeni. Poate că împrejurările au fost prea vitrege, poate că loviturile au fost prea brusce dar fapt sigur e că urmarea tuturor acestora a fost dezastroasă.

Guvernul în loc să lupte din răsputeri pentru a înlătura răul, s-a mărginit la niște mici acte cari ar fi fost ridicule dacă n-ar fi venit în momente așa de tragice. Și de cîtva timp asistăm la un spectacol care nu e de loc făcut a ne întări: guvernul își face pregătirile pentru a demisiona, revine asupra hotărîrilor sale, iar se pregătește, iar revine și ne servește astfel un prînz pe care, spre părerea noastră de rău, mărturisim că nu-l gustăm, oricîte pretenții ar avea șeful bucătar însărcinat cu prepararea sa. Și la urma urmelor prînzul acesta semăna mai curînd cu faimosul prînz al lui Păcală care voia să-și încredințeze musafirii că le servește un șir de bucate foarte gustoase pe cînd în realitate nu le servea decît farfurii goale.

De aceea, mulțumim! Suntem sătui. Noi am voi altceva.

Și nu vorbim aci de simpatiile și preferințele noastre; vorbim de o necesitate implacabilă pe care o simțim toți.

Dacă situațiile încurcate nu sunt de dorit alte dăți, ele sunt cu adevărat periculoase atunci cînd țara are nevoie de un sprijin puternic și hotărît. Slăbiciunea care altă dată ar fi o greșală devine o crimă cu atît mai mare cu cît lovește o întreagă națiune.

Dacă guvernul actual simte aceasta și dacă e în adevăr guvernul patriot care se pretinde că este, datoria sa este clară. O retragere cinstită ar fi singurul act vrednic de laudă care-i mai rămîne de făcut.

Cine-l va înlocui e altă socoteală. Dar marele factor constituțional care decide în ultima instanță asupra acestui lucru va ști, în înalta sa înțelepciune, să-și aleagă oameni cari să poată face față evenimentelor

și cari să fie hotărîți a lua toate măsurile necesare pentru a scoate țara din încurcătura în care se află.

În viața noastră publică unde lupta politică e expresia tuturor celorlalte lupte, datoria adevăraților patrioți este de a ști să definească, la un moment dat, adevărații termeni ai problemei pe care trebuie s-o dezlege oamenii de guvernămînt.

O situație economică solidă înlăuntru, un prestigiu neștirbit în afară — acestea sunt cele două mari datorii cari se impun pentru moment unui guvern cu adevărată dragoste de țară.

CRIZĂ LUNGĂ

N-avea nimic plăcut situația în care ne aflarăm în ultimele zile.

Era cel mult o situație menită să satisfacă vanitățile unora și să mîngîie slăbiciunile altora, dar în timp ce d. Take Ionescu era satisfăcut sau aproape satisfăcut, în timp ce d. Manu era mîngîiat sau pare că este — trebuie să facă omul bună figură chiar și în necazurile cele mai mari — politica noastră suferea și afacerile se încurcau din ce în ce mai tare.

Și totuși, dacă odată s-a crezut că o criză ministerială va fi ușor rezolvată, a fost de data aceasta.

Încă înainte de a fi declarată pe față, soluțiunea era găsită; ea era indicată și imperios impusă de împrejurările prin cari trecea și țara și partidul conservator. Era deci firesc ca toată lumea să se aștepte la o grabnică rezolvire a situației cu atît mai mult cu cît afacerea era să se petreacă în familie și sărbătorile de familie se pun iute la cale.

A voit însă soarta și politicianii români altfel. Și pentru că soarta și mai cu seamă politicianii români au voit altfel, noi umilii cetățeni, spectatori interesați ai acestui joc, a trebuit să așteptăm și să ne umplem sufletele de cea mai resemnată și mai evanghelică răbdare.

Cînd cu venirea la putere a liberalilor am constatat un fapt îmbucurător: după 24 de ceasuri de la retra-

gerea lui Lascar Catargi, d. Dimitrie Sturdza formase cabinetul în întregime şi miniştrii intrară în funcţiune fără ca afacerile să fi suferit cît de puţin. Aceasta înseamnă a rezolvi o problemă prompt şi cu preţ moderat! Şi în cele trei ministere cîte s-au perindat la putere în timpul liberalilor am făcut totdauna această constatare, deşi toată lumea ştia că erau între individualităţile de atunci cel puţin tot atîtea neînţelegeri şi rivalităţi ca şi între individualităţile de acum. Dar liberalii ştiau că vecinii nu trebuie să vadă rufele cari se spală în familie şi liberalii se pricepeau p-atunci la spălat.

Îndată însă ce partidul liberal s-a retras definitiv de la putere, crizele lungi şi plictisitoare şi-au făcut apariţia. Venirea conservatorilor la putere a fost precedată de un zbucium care a ţinut cîteva săptămîni şi criza de acum ameninţa să se prelungească aproape tot atît.

Aceasta, cu toate că soluţia părea aşa de clară! Pricina stă în faptul că toate individualităţile din partid şi-au exagerat importanţa şi pretenţiile, toate au voit partea cea bună, toate au crezut că prezenţa lor în minister este absolut necesară. Absolut necesară este un mod de a vorbi. În realitate credinţa multor din aceste individualităţi este întemeiată pe motive cu totul altele decît cele de interese generale. Şi cînd interesele generale sunt lăsate pe al doilea plan, cînd în primul plan se pun numai ambiţiunile şi interesele personale, atunci se înţelege bine că o criză poate să dureze nu o săptămînă sau două, ci cu lunile.

Căci orice s-ar zice dar cu toată dărnicia de care ar fi capabil prezidentele consiliului, niciodată nu va ajunge să satisfacă toate dorinţele.

Ce voiţi? Ofertă mare şi cerere mică, după buget!

O SĂ VINĂ ALTUL!

Cînd italienii sunt nemulţumiţi de un papă se mîngîie cu înţelepciunea din vechiul proverb: *Ne verrà un altro*, o să vină altul. Ministerele noastre n-au durata papilor, e adevărat, dar aceasta nu împiedică pe bunul public iubitor de spectacole numeroase şi variate de a le judeca după aceeaşi măsură. Este însă o deosebire între publicul nostru şi fantasticul popor italian: acest din urmă nu se gîndeşte la un alt papă decît atunci cînd e nemulţumit de cel în viaţă, pe cînd publicul român, înainte de a vedea bine instalîndu-se un guvern se şi gîndeşte la urmaşul său.

Poate să fie aceasta caracteristica unei mentalităţi originale, poate să dovedească o mobilitate de gîndire rară, dar e de netăgăduit că operă serioasă nu se poate face cu astfel de vederi.

Zilele din urmă au făcut din nou această tristă constatare. Nici n-apucase d. Carp să ia bine în mîni frînele guvernului şi o parte din ziare şi începuseră atacurile împotriva sa, variind temele, înmulţind acuzaţiile.

Nu facem aci ingrata meserie de a apăra un guvern, oricare ar fi el. Dar cînd ţara întreagă are nevoie de linişte şi de muncă cinstită pentru a scăpa din greutăţile de acum, cînd un guvern tare şi conştiincios este o necesitate indiscutabilă, cînd oamenii din guvernul actual ne dau garanţii suficiente şi pentru forţa necesară

şi pentru munca cinstită care se impune, atunci nervozitatea din cale afară de delicată a unora ni se pare prematură.

Ceea ce este absolut trebuincios să se facă este o reformare desăvîrşită a veniturilor şi cheltuielilor noastre. Ultima criză financiară ne-a arătat prăpastia spre care ne îndreptam cu vechiul sistem şi întrucîtva ne-a indicat mijloacele la cari trebuie să recurgem în viitor.

Sunt venituri cari ar putea fi mărite, sunt venituri cari ar trebui create pe de-a-ntregul; pe de altă parte sunt cheltuieli cari ar putea fi micşorate şi sunt cheltuieli cari ar putea fi cu totul suprimate. Datoria guvernului e să studieze şi să rezolveze această chestie care are pentru un moment o importanţă capitală.

Pe d. Carp îl cunoaştem; îl ştim om capabil de a îmbunătăţi o situaţie prin mijloace radicale şi de astfel de mijloace e nevoie acum. Atît cunoştinţele sale temeinice cît şi relaţiunile sale cu străinătatea sunt o dovadă puternică de marea posibilitate ce o are de a duce la bun capăt opera de reformă financiară.

Au ceilalţi un om cu un plan gata pentru acest lucru? Nu!

Atunci?

E o datorie în momentele prin cari trecem de a lăsa pe omul care are încrederea aproape a tuturora de a-şi desăvîrşi opera şi de a nu-l zădărnici prin intrigi mici şi rău alese.

Fără îndoială că şi după dînsul *ne verrà un altro.*

Dar avem destul timp să aşteptăm.

VOINȚA UNUI POPOR

Și acuma îmi răsună în auz strigătele entuziaste ale mulțimei. A fost un moment de măreață și sfîntă înflăcărare, un moment de acelea în care o națiune trăiește pentru generații întregi. Mulțimea care umplu-se străzile împodobite frumos ale capitalei avea entuziasmul curat și sincer care nu cunoaște piedeci, entuziasmul curat și sincer care face pe eroi și pe martiri.

Cine adunase această mulțime? O conștiință și un ideal! Cine o înflăcărase? Ideea de dreptate și dorul de răzbunare! Ce o revoltase? Crima și mișelia! Cine formulase păsurile sale?

Ah, puțin importă numele celor cari au vorbit la Dacia. Numele lor era parcă într-adins obscur pentru a arăta și mai bine că în momente grele nu de oratori mari are nevoie o națiune ci de credință și de entuziasm.

Oratorii de la Dacia? Dar aceștia erau solii anonimi ai marei mulțimi. Numele lor a fost uitat îndată după întrunire, dar entuziasmul și convingerea au rămas.

Și era logic să fie așa. Cei cari au vorbit nu se numeau cutare student, sau cutare cetățean pentru că nu vorbeau în numele lor. Cel care vorbea acolo era poporul românesc, unul și nedespărțit. Puțin ne pasă prin gura cui a vorbit acest popor.

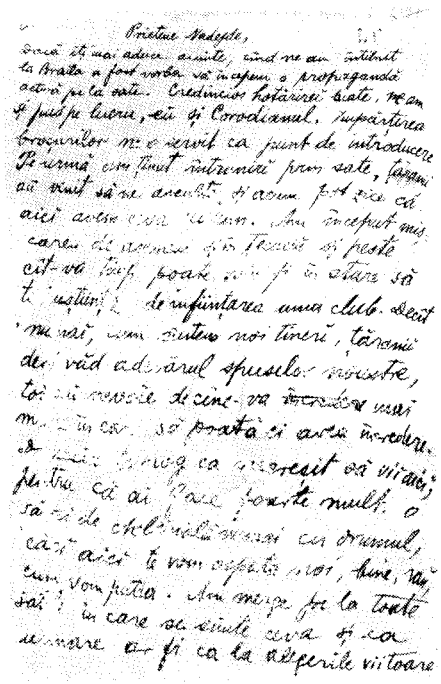

Facsimilul unei scrisori adresate de Șt. Petică lui Ion Nădejde (ms. 1.659, f. 56).

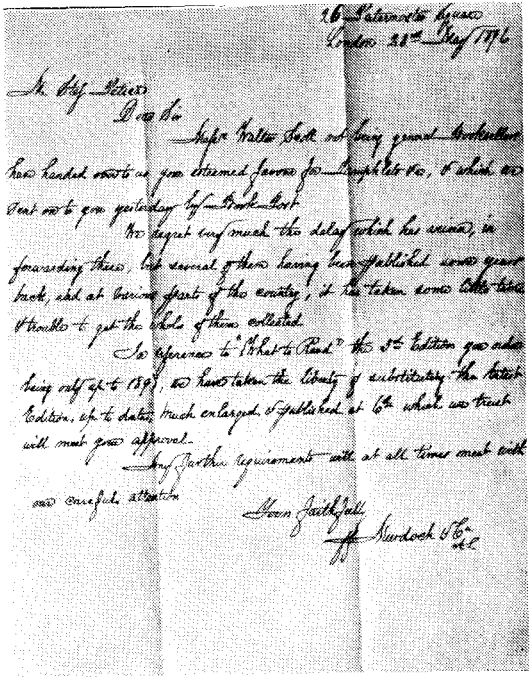

Răspunsul unei librării londoneze la o comandă de cărți făcută de Șt. Petică (ms. 1.659, f. 79).

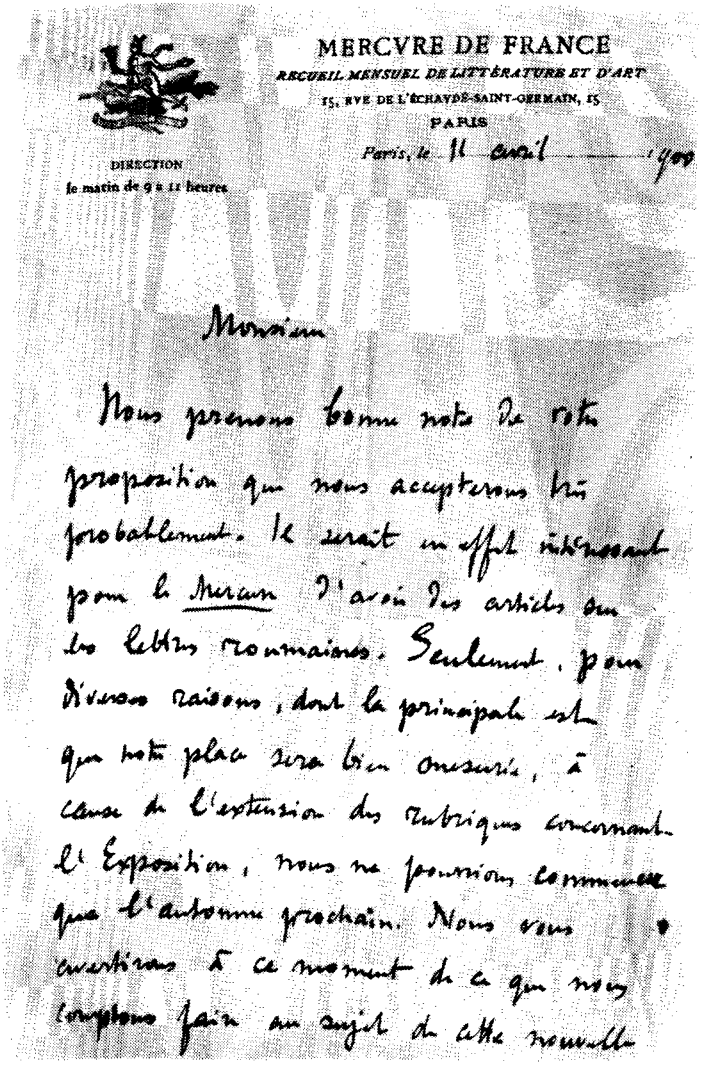

MERCVRE DE FRANCE
RECUEIL MENSUEL DE LITTÉRATURE ET D'ART
15, RVE DE L'ÉCHAVDÉ-SAINT-GERMAIN, 15
PARIS

DIRECTION
le matin de 9 à 11 heures

Paris, le 11 avril 1900

Monsieur

Nous prenons bonne note de votre proposition que nous accepterons très probablement. Il serait en effet intéressant pour le Mercure d'avoir des articles sur les lettres roumaines. Seulement, pour diverses raisons, dont la principale est que votre place sera bien encombrée, à cause de l'extension des rubriques concernant l'Exposition, nous ne pourrions commencer que l'automne prochain. Nous vous avertirons à ce moment de ce que nous comptons faire au sujet de cette nouvelle

Facsimilul scrisorii adresate lui Ștefan Petică de către Alfred Vallette, directorul revistei *Mercure de France* (ms. 1.659, f. 79).

rubrique dont vous nous proposez
la ordination.

Veuillez agréer, monsieur, l'assurance
de mes sentiments très distingués.

A Vallette

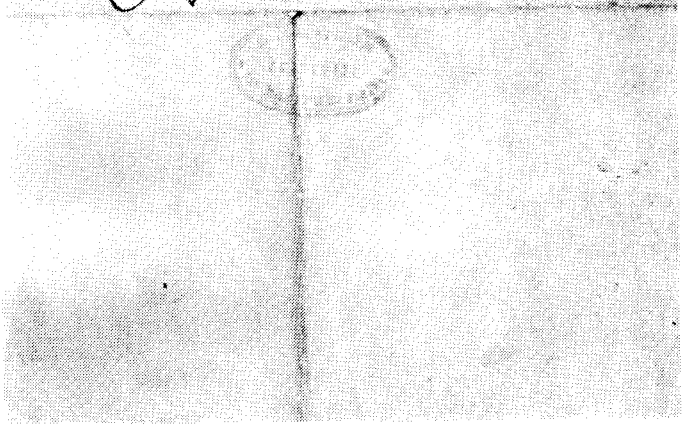

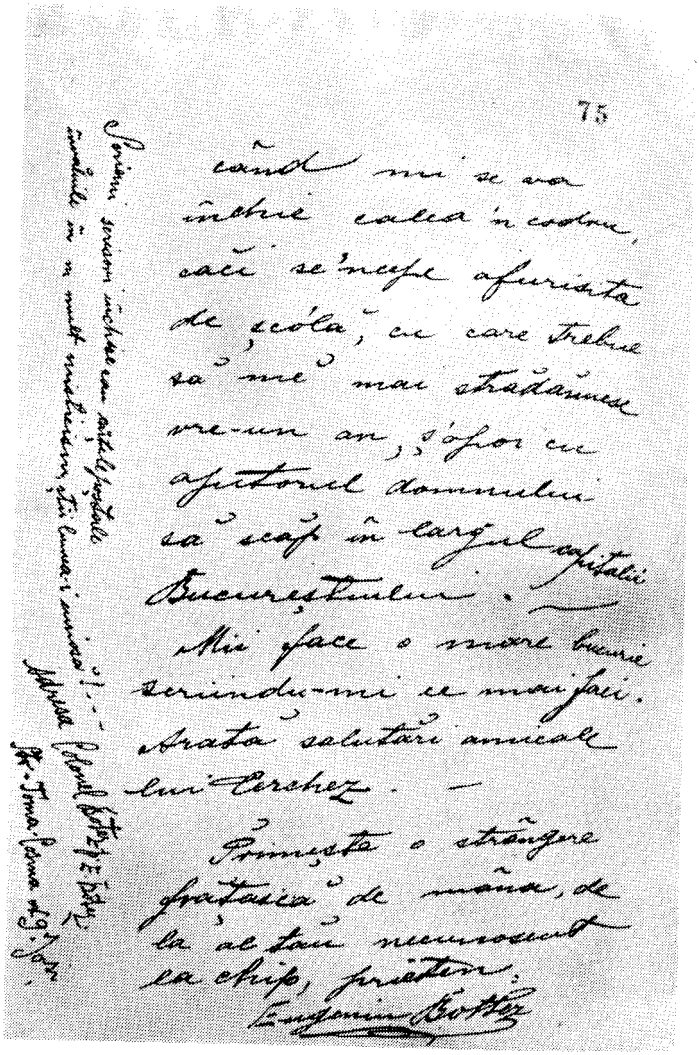

Facsimilul scrisorii adresate lui Ștefan Petică de către Jean Bart (E. Botez) (ms. 1.659, f. 71).

...Şi mulţimea creştea şi entuziasmul se înălţa şi sfinţenia momentului se făcea din ce în ce mai grandioasă. Sub soarele strălucitor al acestei superbe după-amiezi de vară, sub mîngîierea lină a albastrului cer de sărbătoare, nu era decît un gînd şi simţire. Simţirea puterei conştiente, gîndul idealului limpede.

La un colţ de stradă. M-am postat acolo în observator fidel al entuziasmului popular. Voiam, după ce luasem parte şi trăisem din entuziasmul mulţimei, să mă bucur de priveliştea covîrşitoare a ei.

Şi mulţimea trecea măreaţă şi impunătoare în liniştea sa scurgîndu-se încet în şiruri largi.

Miile de oameni păşeau cu o seriozitate religioasă, ca într-o biserică, şi pe feţele tuturora era grava strălucire a celor cari au privit prea mult timp în întuneric şi cari dau deodată de prea multă lumină.

Erau feţele bronzate de soare şi de muncă, feţe supte de visuri şi de chinuri, feţe hotărîte şi energice, dar în ochii tuturora se aprindea acelaşi dor.

Şi mulţimea trecea măreaţă şi impunătoare în liniştea de o antică mîndrie.

Unde se ducea?

Ah ce le păsa acestor cavaleri ai idealului, îmbrăcaţi adesea în simple bluze de lucru! Că vor trece pe o stradă sau pe alta, n-are a face. Importantul era să-şi arate voinţa lor de fier.

Şi apoi nu duc oare toate căile la Roma? Nu duc oare toate căile spre idealul nostru viitor? Şi care alt ideal putem avea decît un neam puternic, numeros şi fericit. Şi fericit! Ah, ce albastru era cerul şi ce strălucitor surîdea soarele deasupra acestei speranţe care încolţea în inimile acelor mii anonime de oameni.

Şi mulţimea trecea măreaţă şi impunătoare în liniştea sa de o antică mîndrie.

— Ne trebuie un nume şi un ideal, chiar de am şti că ne-am da viaţa întreagă pentru aceasta!

Un şir de tineri trecea. Aceştia vor avea toată fericirea pentru că aceştia au toată viaţa deschisă largă înaintea lor.

Unul din ei, cu ochii albaştri, cu faţa visătoare, surprins un moment de privirea mea, se opri puţin din mers, se turbură, dar numaidecît îşi reluă seninătatea sa de adineauri şi cu paşi siguri trecea înainte, cu ochii vagi pierduţi în nemărginita depărtare albastră.

Ce-i păsa lui de filozofii observatori cu privirea cercetătoare?

Tinerimea e idealul şi idealul n-a stat niciodată nici în cărţile vechi şi prăfuite, nici în filele îngălbinite ale profesorilor de filozofie.

Şi în momentul acela am simţit toată zădărnicia combinaţiilor teoretice ale metafizicianilor searbezi.

E nevoie de energie, e nevoie de entuziasm, e nevoie de voinţă şi de un cap luminat şi clar care să dea formula strălucitoare a tuturor acestora.

— Ne trebuie un cap! după cum spunea un ţăran bătrîn dintr-o prea cunoscută dramă.

SCRIERI
SOCIOLOGICE ŞI FILOZOFICE

SINERGIA SOCIALĂ

Acțiunea colectivă a indivizilor, în vederea binelui tuturora, constituie ceea ce se numește *sinergia socială.*

Fără îndoială, această acțiune comună poate fi sau urmarea unei constrîngeri, sau urmarea unui amor care s-ar găsi la baza fiecărei societăți. În cazul dîntîi, explicînd constrîngerea prin înrîurirea unor cauze independente de voințele cari intră în joc, am avea o concepție deterministă; în cazul de al doilea, explicînd acțiunea prin amor, și acesta prin nimic, cu alte cuvinte lămurind o stare sufletească prin o altă stare sufletească, avem o concepție simplistă; zicem „simplistă" din pricină că această concepție în explicarea lucrurilor și a faptelor, nu vede decît o parte din ele și nu ține seamă de șirul de cauze și efecte care le unește.

Așa, de pildă, una din afirmările simpliștilor e: o societate întemeiată numai pe forță nu poate trăi. Și apărătorii acestei păreri nu caută să vadă de nu cumva chiar societatea în care trăim este clădită și susținută pe forță și prin forță. Or poate, ca s-o poată ei distinge, forța această trebuia să fie forța brută a primilor timpuri.

După ce au înlăturat forța într-un chip așa de simplu, caută să pună altceva în locul său: Amorul social se găsește la temelia tuturor societăților. Cum nu! Iată

spre lămurire societatea feudală: nobilul războinic şi crud, avînd drept lege voinţa şi mai cu seamă puterea sa, pradă şi arde castelele vecinilor, schingiuieşte pe servi, siluieşte fetele, cu un cuvînt se poartă cu oamenii mai rău decît cu vitele şi toate acestea nu sînt decît urmarea amorului social care se află la temelia acelei organizaţiuni! Servii, săturaţi de atîta amor social, se răscoală, iar nobilii restabilesc ordinea amorului, ucizînd cu sutele de mii.

Astfel explică aceşti învăţaţi lucrurile, trecînd peste faptele adevărate şi substituindu-le propria lor închipuire.

Zilele acestea, Henri Mazel a scos o carte care se ocupă tocmai de *sinergia socială*, pe care o explică prin amor.

Ne vom ocupa de partea care vorbeşte de viitor. „Opera cea mare, zice Renan, se va îndeplini prin ştiinţă, nu prin democraţie". Mazel răspunde: „Opera cea mare se va îndeplini prin virtute". Opera cea mare, zicem şi noi, nu se va îndeplini nici prin ştiinţă, nici prin virtute, luate singuratice, ci prin conlucrarea forţelor economice, cari vor determina şi ştiinţa şi virtutea. „Partea principală, adaugă Renan, este nu de a produce mulţimi de oameni luminaţi, ci de a produce mari genii şi un public capabil de a-i înţelege". Mazel răspunde: „Iar eroare, partea principală e de a produce eroi şi inimi capabile de a vibra la eroismul lor". Dar nu! Eroii, chiar dacă ar fi, nu vor putea avea niciodată o înrîurire decisivă asupra omenirei. Rămîne reforma inemilor, a sufletelor.

Pricina care va face această reformă, autorul o are găsită gata: e amorul.

Cum se vede, e tot vechea credinţă utopică şi anarhistă, că e de ajuns să vrea unii oameni să apară nişte eroi, pentru ca totul să se prefacă. Greşeala provine din privirea în mod simplist a relaţiunilor sociale, din necunoaşterea chiar a unei bune părţi din societatea actuală.

Socialismul ştiinţific, care consideră societatea ca un început de organism măcar, ştie că acest organism nu va putea evolua decît servindu-se de forţele ce le are

deja puse în lucrare. Studiarea mersului politic şi economic al societăţei ne arată ţinta spre care se îndreaptă această societate, cum şi mijloacele de care se va servi. Dar în o asemenea concepţie ştiinţifică, numai de un ideal nebulos, ca amorul, care va avea puterea directorie, nu poate fi vorba. Spiritualismul, fie el cît se poate de intens, nu intră în socoteala noastră. Formula sinergiei sociale, privită din punctul de vedere socialist, este o formulă pozitivă şi, repetăm încă o dată, va trebui căutată în jocul formelor economice. Dacă Mazel ţinea socoteală de această concepţie ştiinţifică, ar fi scăpat de acele formule aşa de puţin clare.

Dar în locul vechilor idoli ai libertăţei, egalităţei şi fraternităţei, scorniţi de visătorii zorilor societăţei burgheze, învăţaţii amurgului aceleiaşi societăţi au pus noul idol al amorului. Dacă unii, cu inima fierbinte dar cu mintea neluminată, au dorinţa să-şi plece capul la aceşti idoli, plece-şi-l! Noi nu ne vom pleca nici celor noi, nici celor vechi, pentru motivul foarte simplu că nu-i recunoaştem.

SPIRITUL ANALITIC ÎN SOCIOLOGIE

I

Noua revistă română a publicat de curînd, sub semnătura d-lor G. Coşbuc, Anghel Demetrescu, Ovid Densusianu şi C. Rădulescu-Motru, un chestionar care trebuia să servească la caracterizarea sufletului român. Întrebările puse erau următoarele:

1) Care e trăsătura dominantă în firea românului?

2) Care operă literară exprimă mai bine firea şi aspiraţiunile neamului românesc?

3) Cari sunt calităţile şi defectele ce deosebesc naţionalitatea română de celelalte naţionalităţi?

4) Care fapt istoric a scos pînă acum mai bine la iveală calităţile sau defectele neamului românesc?

Încercarea era fără îndoială interesantă şi originală. Aceasta cu atît mai mult cu cît pînă acum nimeni nu s-a încercat să determine spiritul român şi să-l studieze în toate manifestaţiunile sale.

Încercarea era în acelaşi timp de un mare folos. Toate categoriile noastre sociale, economice şi juridice sunt împrumutate de la streini şi dacă în timpul din urmă s-a văzut o atît de mare dezbinare între practică şi teorie, între litera scrisă şi legea aplicată, pricina a fost că nici legea nici intenţiile cu cari fusese făcută legea nu se potrivea cu spiritul românesc. Reformatorii de odinioară, utopişti în toate actele lor, nu ţinuseră de loc socoteală de faptul că între factorii societăţei unul

din cei mai însemnaţi este tradiţia şi tot complexul de fenomene cari compun viaţa sufletească a unui popor. Acum, cînd începem a privi viaţa naţională sub forma sa reală, o reformă în sensul continuităţei vechiului spirit se impune şi o cercetare amănunţită a acestui spirit este necesară.

Deci încercarea făcută de *Noua revistă română* este laudabilă din toate punctele de vedere. Are însă un păcat şi încă un păcat foarte mare. Forma sub care se prezintă nu e aptă a da un răspuns mulţumitor problemei puse.

Chestionarele — acest vot universal aplicat la problemele intelectuale — n-au interes decît pentru marea mulţime a acelor cari vor mai mult să petreacă pe socoteala problemelor decît să se pasioneze cu tot dinadinsul de dînsele. De aceea, cei cari răspund de obicei la astfel de chestionare sunt aproape totdauna ori persoane iubitoare de reclamă, ori dezlegători de şarade de prin ziarele populare. Se înţelege că nu cu astfel de oameni se pot discuta serios lucruri de o aşa însemnătate.

Şi dovada că aşa este ne-o dau chiar răspunsurile primite de *Noua revistă română*. Din cele şapte scrisori publicate — afacerea e abia la început — numai două reprezintă părerea unor persoane de cari se poate ţine seamă. Între ceilalţi corespondenţi unul e chimist şi şi-a făcut studiile în Slavonia, altul e un medic care abia a părăsit tratatele de anatomie şi patologie, unul e un strein care nici nu ştie româneşte bine, altul e muncitor fără spor şi în sfîrşit cel din urmă e un ofiţer de marină „care în meşteşugul d-sale a avut prilej să cunoască îndeajuns poporul român". Se vede că acest meşteşug e de a fi ofiţer la vro marină de uscat!

În asemenea condiţiuni se înţelege lesne că chestionarul e ameninţat să rămînă multă vreme în starea în care se află.

Tot s-a găsit însă cineva care să răspundă serios şi metodic. Acesta este d. Ion Teodorescu, confratele nostru de la *Adevărul*.

Mă tem însă că răspunsul d-lui Teodorescu nu e de natură a mulțumi pe autorii întrebărilor din chestionar.

După d. Teodorescu problema nu e greșită prin modul cum a fost pusă, ci prin însăși natura sa. Concluziile la cari ajunge d-sa sunt cel puțin triste.

„Nu e posibil să se răspundă în mod satisfăcător la o asemenea întrebare, adică nu e posibil să se degajeze firea românului în mod tranșant de a celorlalte popoare, pe cîtă vreme chestiunea se pune pentru poporul întreg, luat în toată masa lui. Unul va zice că românul e indolent, altul că e harnic și deștept, altul că e milostiv, altul că e nedrept, și așa mai departe, cu toții vor avea dreptate, căci sunt români în fel și chip. Nimeni nu va fi degajat însă *firea românului*, căci calitățile sau defectele, ori un amestec din amîndouă, ce i s-ar aplica, se găsesc la toate popoarele din lume. Românul, ca oricare alt neam, fiind în natură și nu în afară de ea, e supus tuturor bunurilor și relelor pe cari natura le imprimă caracterului omenesc, pe toată fața globului. Veți găsi români cari să se asemene cu francezii sau englezii, alții cu rușii și grecii, ba chiar cu chinezii și negrii. Veți găsi în anul 1900 români cari să reprezinte tipuri, mentalități și apucături din toate veacurile trecute. Ce se poate conchide de aci în favoarea firei dominante a românilor? Nimic sau orice, după chef".

După cum se vede, astfel redusă problema pusă de *Noua revistă română* nu mai are nici un rost. Dar d. Teodorescu nu se mulțumește cu atîta, el urmează:

„Prima dificultate e originea foarte diversă a acestei populații. [...].

A doua dificultate e deosebirea enormă de cultură și de educație care merge crescînd dinspre periferie spre centru, din jos în sus, ceea ce face că altfel simte, cugetă, aspiră un mahalagiu, un meseriaș, un mic funcționar, un bogătaș burghez, chiar un liberal, un conservator, un socialist. Avem oameni fără nici o cultură, alții cu cursul primar, alții bacalaureați, licențiați, și dintre aceștia netitrați cari se ocupă, citesc, cugetă,

titrați pe cari diploma e ca o etichetă pe o sticlă goală. Unii sunt sangvini, alții limfatici. Unii se bucură de o sănătate perfectă, asupra altora lucrează toxicele și toxinele vieței orășenești sau groaznica moștenire lăsată de părinți și de strămoși. Unii sunt inteligenți, activi, generoși din fire, alții proști, leneși, mici la suflet.

„Întocmai, de altmintrelea, ca în toate orașele din lume. Natural că în ale noastre va abunda mai mult cutare varietate și alta va fi mai rară. Dar de aci și pînă la a degaja caracteristica unui popor, e foarte departe, mai ales că varianta orașelor românești poate foarte bine să se potrivească cu aceea a orașelor portugheze, sau sudamericane sau altele".

Acestea sunt în trăsături generale constatările făcute de d. Teodorescu.

Din aceste constatări unele nu sunt lipsite de oarecare haz. Astfel deosebirea între sangvini și limfatici e adorabilă.

Nu mai puțin interesantă e și deosebirea între inteligenți și proști, activi și leneși.

Urmînd tot așa d. Teodorescu ar fi putut să facă interesanta descoperire că sunt oameni înalți și scurți, subțiri și groși, bruni și blonzi și o mulțime de constatări tot așa de talentate și cu cari autorul ar fi putut să se mîndrească dacă n-ar ști că modestia șade bine nu numai geniilor dar cîteodată și talentelor.

Dar cu astfel de deosebiri subtile nu suntem departe de literatul care anunță odinioară, cu o gravitate curat academică, importanta sa descoperire că omul umblă în două picioare. Sigur, nimănui nu i-a trecut vrodată prin minte să tăgăduiască acest lucru, după cum nimeni n-a încercat să tăgăduiască vrodată că s-ar fi aflînd oameni sangvini și limfatici, inteligenți și proști, activi și leneși, bruni și blonzi.

Dar de la această constatare și pînă la concluzia că n-ar fi o legătură comună între aceștia e departe. E tot așa de departe ca și cînd din faptul că și Napoleon cel mare și d. Ion Teodorescu au fost mici de statură, s-ar scoate concluzia că amîndoi au fost mari războ-

nici. Statura, părul, culoarea ochilor nu hotăresc nimic în această chestie. Ele n-ar hotărî decît în cazul cînd judecătorii ar fi femei, dar de!...

Greşala pe care o face d. Teodorescu stă într-un empirism prea înaintat. Pentru dînsul nu există decît fapte particulare, personale, strînse în cursul unei experienţe care poate să fie chiar foarte lungă şi foarte bogată. Negreşit, faptele sunt foarte bine observate şi cum d. Teodorescu dispune de un puternic aparat ştiinţific, i-a fost uşor să le analizeze în toate amănuntimile. De aceea printre observaţiile sale se găsesc unele cari surprind prin justeţa lor fină şi originală. De aceea lucruri pe cari alţii nu le-au băgat în seamă apar la dînsul într-o lumină deosebită şi cu un relief plin de vigoare.

Dar atît tot.

Mărginit la experienţă şi la analiză, el ne prezintă faptele într-o succesiune foarte regulată dar fără nici o legătură. Nu-şi dă silinţa să degajeze şi să înţeleagă principiul general, şi cu metoda întrebuinţată îi era chiar cu neputinţă să facă aceasta pentru că principiul general e contradictoriu condiţiunilor şi limitaţiilor faptelor particulare şi empirice. Prin experienţa condusă numai de analiză nu se poate înţelege ceea ce prin firea sa scapă analizei reci şi limitate. De aceea în loc de un fapt tipic şi general d. Teodorescu nu găseşte decît lucrări contradictorii. „Unul va zice că românul e indolent, altul că e harnic şi deştept, altul că e milostiv, altul că e nedrept, şi aşa mai departe, cu toţii vor avea dreptate, căci sunt români în fel şi chip".

Sigur, cu toţii vor avea dreptate! În privinţa aceasta ar fi interesant de făcut o apropiere cu rezultatul care s-ar obţine după un studiu al proverbelor. Nu este proverb care să nu fie contrazis de altul deşi se zice că proverbele sunt înţelepciunea naţiunilor.

De ce această contrazicere?

Pentru că proverbele deşi generalizări, nu sunt decît simple generalizări empirice. Şi e firesc să nu intre într-o formă generală, ceea ce prin natura cum a fost înjghebat a rămas afară de această formă. Dar de aci

nu se poate deduce imposibilitatea reducerei faptelor parțiale la un tip general ci numai că metoda întrebuințată pentru a face această reducere a fost greșită.

II

Una din marile greșeli făcute de sociologi a fost simplificarea inconștientă a fenomenelor studiate. Pornind de la anumite concepții stabilite mai dinainte, și cercînd să adapteze numaidecît acestor concepții multiplele fapte sociale, ei au fost nevoiți să înlăture din observație tot ce le contrazicea vederile. Astfel se stabiliră cîteva categorii aproape absolute în materie de sociologie și toți cercetătorii erau ținuți să micșoreze și să simplifice seriile de fenomene după tiparul acestor categorii.

Se înțelege că aceasta nu s-a întîmplat numai în sociologie. Dimpotrivă, sociologia fiind o știință care e abia în formație nu făcuse altceva decît să imiteze tactica celorlalte științe în plină formație. Astfel biologia pînă în ultimul timp — și n-ar fi de mirat dacă s-ar mai găsi și acuma pe undeva cîteva specimene — cînd nu putea explica un fenomen, cînd nu-l putea clasa sub una din categoriile sale, îl tăgăduia. Iar dacă un fapt prezenta cîteva note explicabile și cîteva obscure, atunci se tăgăduiau numai acestea din urmă și se clasa faptul după celelalte cari erau cunoscute. Mijlocul era lesnicios și simplu. Cu modul acesta ne-a fost dat să vedem multă vreme trecîndu-se în rîndul fantasiilor unele manifestațiuni deosebite pe cari manualele elementare de biologie nu voiau să le primească în rîndul funcțiunilor vieței.

Așa s-a întîmplat și în alte științe, așa s-a întîmplat și în filozofie.

Simplismul acesta a început a fi înlăturat acum. Din nenorocire, cum se întîmplă totdauna în asemenea imprejurări, s-a trecut prea repede de la un extrem la altul. Înainte se păcătuia prin simplitate, acum se păcătuiește prin complexitate; înainte se făcea o sinteză prea pripită, acum se face o analiză prea migăloasă.

Cercetătorul, de teamă de a nu cădea în greşala predecesorilor, se coboară pînă la cele mai mici fapte, se opreşte la cele mai mici amănunte, stăruieşte asupra lor cu o încăpăţînare uimitoare pînă cînd ajunge de la o vreme că adîncit în studiul infiniţilor mici uită cu totul de existenţa infiniţilor mari. Urmările metodei analitice se văd atunci pe deplin. Spiritul devine incapabil de a se mai ridica la logica adevărată a lucrurilor, principiile generale îi scapă şi în locul lor nu-i rămîne decît fapte mici şi variate, fără legătură între ele şi fără a avea putinţa de a fi reduse la un tip.

D. Teodorescu face parte din aceşti cercetători. Pentru d-sa nu există fapte generale; pentru d-sa nu există decît fapte particulare, caractere nedefinite, suflete individuale din studiarea cărora nu se poate scoate nimic general.

„Cîţiva au încercat să definească spiritul francez dar în mod aşa de vag şi de banal, încît exact cu aceleaşi cuvinte s-ar fi putut defini şi spiritul portughez şi cel danez, şi cel chinezesc. Marea majoritate au răspuns că nu există un spirit francez şi nici nu poate exista. Sunt francezi cari au mai multă afinitate cu germanii decît cu compatrioţii lor, şi ce se crede că e mai francez în scrierile şi operile de orice soiu din Franţa, e o încîlceală de trecut, de prezent, de contribuţie a întregului spirit omenesc din veacuri şi de pe glob, că nimeni n-ar fi în stare să degajeze ce e propriu al fiecăruia din contribuitori din timp şi spaţiu".

Aceste individualităţi deosebite sunt ireductibile. Trăsăturile lor caracteristice sunt aşa de distincte încît punctele comune lipsesc cu desăvîrşire.

„Basarabeanul, bucovineanul, moldoveanul propriuzis, munteanul, olteanul, transilvăneanul, macedoneanul, luînd în consideraţie chiar numai populaţia rurală, prezintă fiecare altă caracteristică. Între unii şi alţii dacă nu sunt prăpăstii, par a fi veacuri la mijloc. Ai iluzia că vezi trăind simultaneu popoare în cele mai diferite stadiuri de dezvoltare, ba chiar popoare cu totul deosebite ca origină. Pe a cui caracteristică vom lua drept a neamului întreg?"

Din punctul de vedere al logicei formale d. Teodorescu pare a avea dreptate. Nu există tipuri generale la cari cele particulare să se poată subsuma pe deplin. Tipurile generale cu realitatea lor hotărîtă sunt o creaţie simplistă a sintezei pripite de odinioară. Ceea ce există în natură sunt numai indivizii. „În realitate natura n-a format nici clase, nici ordine, nici familii, nici genuri, nici specii constante, ci numai indivizi" zice Lamarck.

Totuşi, această diversitate a tipurilor individuale nu exclude posibilitatea tipului general.

Să lămurim aceasta şi s-o lămurim printr-un exemplu luat dintr-o direcţie a spiritului omenesc cu totul depărtată de sociologie.

Muzica modernă nu se serveşte de aceleaşi game şi de aceleaşi moduri ca muzica veche, aşa că s-a zis că sunt mai multe muzici după cum sunt mai multe limbi.

După teoria care rezultă din cele spuse de d. Teodorescu ar urma ca muzica veche numai atunci să fie socotită muzică deopotrivă cu cea modernă cînd va putea să aibă ca primă calitate necesară calitatea de a fi un fenomen natural invariabil.

Din nenorocire d. Teodorescu ar păţi ca şi acei esteticiani cari făcură mica greşeală de a nu ţine socoteală de realitate şi căror realitatea, care se vede că e o damă foarte supărăcioasă şi foarte răzbunătoare, nu întîrzie de a le răspunde cu dispreţ la dispreţ.

Există fără îndoială, o mare deosebire între muzica greacă şi latină, care nu făcea altceva decît să ajute recitarea poemelor şi muzica modernă.

A existat şi există încă o mare deosebire între muzica bisericească lungă, tărăgănată, şi o melodie de Gounod sau de Bizet. Şi aş vrea să văd pe un cunoscător al lui Beethowen sau al lui Chopin ascultînd sau măcar notînd o bucată de muzică arabă, unul din acele cîntece triste şi obositoare cari se plîng cu atîta monotonă melancolie sub cerul de plumb al Africei.

Toate aceste muzici sunt aşa de slabe în organizaţia lor încît se pare că oricîte sforţări s-ar face ele sunt condamnate să rămînă vecinic în copilărie.

Par un fel de Cain care în loc să poarte pe frunte pecetea crimei, poartă pecetea neputinței.

A trebuit să se schimbe în muzică nu numai modul ci întrucîtva însăși esența sa pentru ca să se poată ajunge la extraordinara dezvoltare de astăzi. Cînd tonalitățile vechi au fost înlocuite prin tonalitățile moderne, cînd am avut gamele majore și minore, atunci melodia a putut să treacă grade pe cari anticii nici nu le visau.

Și acum să se ia un țăran din fundul unui sat depărtat și așa cum l-a lăsat Dumnezeu și cum l-a făcut viața sa obicinuită de muncă și sărăcie, să fie adus la București pentru a asculta la operă măiastra executare a lui *Lohengrin* sau a lui *Tristan și Isolda* — oricît de prost ar fi montate și reprezintate. Închipuiți-vă acest țăran, cu căciula lățoasă în mînă, cu mînile încrucișate religios pe piept, cu pletele trase frumos la o parte de pe tîmple, privind acel amestec sever, măreț și zîngănitor de nobilime și de oștime din *Lohengrin* sau ascultînd cu cea mai mare luare-aminte corul pelegrinilor din *Tannhäuser*. Înțelege-va el mult lucru? Fără îndoială că nu. Dar un lucru tot va înțelege: că e muzică și aceasta ca și doina pe care a auzit-o și cîntat-o în satul său.

Legătura substanțială există și această legătură este singura determinantă.

Ceea ce am văzut că se petrece cu muzica, putem arăta că se petrece cu pictura și sculptura, sau ceea ce va fi mai nimerit, cu modelele ideale ale acestora.

În privința aceasta Gratiolet spunea la societatea de antropologie din Paris: „Omul se admiră pe sine însuși și trăsăturile caracteristice ale neamului său fiind pentru dînsul idealul frumuseței, el exagerează pe cît poate aceste caractere".

E atît de adevărat aceasta, încît s-a văzut adeseaori popoare cari au mers în exagerația lor estetică pînă la mutilațiuni, mărind trăsăturile caracteristice, servesc mai bine pentru a arăta ideea lor despre frumos.

Negrii din Africa întrebuințează toate mijloacele pentru a fi cît mai turtit. Pentru a-și mai mări și mai mult buzele unii din ei le înțeapă cu spini, iar femeile pentru

a fi mai botoase, ceea ce la ele e un semn de deosebită frumusețe, își scot dinții cu cleștele de cînd încep să crească și cînd răsar cei de ai doilea îi împing înainte și-i strîmbă cu dinții de jos și cu limba.

Între aceste frumuseți barbare și între Venera de Millo sau o pariziană modernă, cu figura spirituală, deosebirea e covîrșitoare însă toate reprezintă frumusețea.

Legătura substanțială există și aci.

Puterea prin care se găsește această legătură substanțială este abstracția, operație absolut necesară minței. Se înțelege că această abstracție trebuie întemeiată pe natura lucrurilor; ea trebuie să reproducă în spirit însuși ordinea în care se găsesc caracterele la diferite ființe reale și rezultatul său nu trebuie să fie numai o propoziție logică ci o adevărată lege a naturei care rezumă și explică în același timp o experiență trecută.

În acest caz aflarea trăsăturilor determinante ale unui popor nu mai e o problemă așa de nereală, cum o credea d. Teodorescu ci o problemă care pusă cum se cade poate avea o deplină dezlegare. Ceea ce se cere însă la o astfel de problemă de asemenea natură socială, este sinteza cumpătată iar nu analiza.

MORFOLOGIA SOCIALĂ

Metoda anchetelor economice

I

Spiritul românesc, în materie de sociologie, este stăpînit încă în mare parte de negura ideilor scolastice. Marile probleme sociale sunt studiate mai mult din punctul de vedere general teoretic decît din cel special practic. De aceea rezultatele laudabile de pînă acum nu au decît cel mult un interes istoric și bibliografic care nu poate pasiona decît pe filozoful iubitor de fantastice alcătuiri metafizice.

Este drept că un număr restrîns de economiști practici — Marțianu, Ion Ghica, P.S. Aurelian — au căutat să se coboare din regiunile neguroase ale generalităților abstracte în domeniul faptelor pozitive. Dar vrednicile lor străduințe au rămas aproape izolate într-un timp cînd spiritul obștesc era cîștigat pentru discuțiunile curat doctrinare. De aceea metoda întrebuințată în economia politică română purta pînă în timpul din urmă un caracter hotărît idealist. Plecînd de la noțiunea pură, studiul se pierdea în definițiuni, distincțiuni și abstracțiuni, pînă ce se depărta cu desăvîrșire de lumea faptelor reale. În astfel de împrejurări nu e de loc de mirare dacă fenomenele cele mai elementare și mai frecvente în viața socială erau lăsate deoparte sau negate pentru a nu se da dreptul de cetățenie în știință decît acelor fenomene cari puteau sluji de exemple doveditoare regulilor deduse din abstracțiune.

Această obștească îndeletnicire metafizică se datora mai cu seamă lipsei spiritului de analiză. Așa de pildă, luîndu-se ca o axiomă existența legilor naturale cari stăpînesc relațiunile dintre oameni, și ca date pozitive formele economice cari se dezvoltaseră în țările apusene în decursul veacurilor trecute, s-a căutat a se hotărî întru cît formele noastre economice erau asemănătoare cu cele din țările streine pentru a fi însumate, ca niște cazuri obicinuite, la marile legi naturale cari făceau bucuria și triumful bunei școli a economiei clasice. Operațiunea era cel puțin ușoară și simplă. Caracterele asemănătoare se puteau distinge lesne, mai ales că asupra lor stăruiseră îndeosebi economiștii clasici cînd îșî formulaseră eternele lor legi.

Mai greu era de determinat caracterul specific românesc al acestor fenomene și tocmai de aceea aproape nimeni nu s-a ocupat de dînsul. Și apoi determinarea acestui caracter specific cerea osteneli mari, mijloace îndestulătoare, anchete riguroase, experiențe îndelungate și toate acestea nu se puteau face în vremea de aprindere romantică în care a început mișcarea noastră culturală. Nici timpul, nici puterile noastre nu ni le îngăduiau. Ceea ce se putea face atunci era cel mult o încercare trecătoare de determinare a condițiunilor de dezvoltare a românismului. Marțianu a făcut această încercare.

A făcut-o în pripă, s-a lipsit de multe elemente trebuincioase, n-a dus analiza pînă la capăt, dar nu i se poate tăgădui meritul de a fi deschis un drum nou pentru știința românească.

Și mai întîi de toate, el a fost foarte puțin robul cuvintelor. Pe cînd mulți din tovarășii săi se lăsau a fi covîrșiți nu numai de noțiunile abstracte ci chiar și de vraja cuvintelor cari spuneau mai puțin decît o noțiune, el a știut să se dezlege de această robie și să ajungă la o adevărată pătrundere a lucrurilor. El a aruncat la o parte înrîuririle dăunătoare ale cuvintelor asupra cugetării și s-a avîntat cu îndrăzneală în studiul limpede al faptelor. Opera sa va rămîne pentru totdauna ca o piatră fundamentală a edificiului economiei politice românești.

Din nenorocire orice fir de continuitate lipseşte între opera sa şi aceea a urmaşilor săi. Calea anchetelor a fost părăsită şi construcţiunile metafizice, deduse din abstracţiune, îi luară locul. Nu uităm, negreşit, anchetele orînduite de C.A. Rosetti. Dar cîmpul lor era aşa de restrîns şi metoda lor aşa de puţin sigură, încît rezultatele trebuiesc privite cu multă neîncredere. Se vedea că era mai mult o operă politică decît o operă curat ştiinţifică. Intenţia fusese bună, fără îndoială, dar tocmai faptul că era o intenţie la mijloc a zădărnicit totul şi a făcut să nu izbutească încercarea.

Şi cu toate acestea, cu cît înaintăm în dezvoltarea noastră socială şi culturală, cu atît se impunea mai mult să ne cunoaştem în chip hotărîtor. Studiarea formelor noastre economice şi determinarea conştiinţei naţionale erau cei doi termeni ai problemei existenţei României ca stat în măsură de a evolua conform cerinţelor sale fireşti. Şi dacă pentru spiritele utopice aceste două lucruri păreau a fi două probleme cu totul deosebite, strînsa lor legătură era însă vădită pentru istorici.

De aceea tocmai istoricii au fost acei cari au căutat a recurge la o metodă mai rodnică decît cele din trecut pentru studiarea conştiinţei naţionale. Această metodă era acea a anchetei psihologice.

Ideea n-ar fi fost rea dacă nu ar fi fost înfăţişată sub o formă prea exclusivistă.

În 1900 *Noua revistă română* publică, sub semnătura d-lor G. Coşbuc, Ang. Demetriescu, O. Densusianu şi C. Rădulescu-Motru, un chestionar care trebuia să servească la caracterizarea sufletului românesc.

Întrebările puse erau următoarele:

Care operă literară exprimă mai bine firea şi aspiraţiunile neamului românesc?

Care e trăsătura dominantă în firea românului?

Cari sunt calităţile şi defectele ce deosebesc naţionalitatea română de celelalte naţionalităţi?

Care fapt istoric a scos pînă acum mai bine la iveală calităţile sau defectele neamului românesc?

Chestionarul acesta se adresa tuturor acelora cari cunoșteau sau se interesau de psihologia poporului românesc, fără deosebire de clasă și de naționalitate. Se primea cu recunoștință opiniunea fiecăruia. Singura condițiune ce se punea era ca opiniunea să fie sinceră.

Încercarea era, fără îndoială, interesantă și originală. Aceasta cu atît mai mult cu cît pînă atunci nimeni nu încercase să determine spiritul român și să-l studieze în toate manifestările sale.

Încercarea era în același timp și de mare folos. Toate categoriile noastre sociale, economice și juridice, sunt împrumutate de la străini și dacă în timpul din urmă s-a văzut o atît de mare dezbinare între practică și teorie, între litera scrisă și legea aplicată, pricina a fost că nici legea, nici intențiile cu cari fusese făcută legea nu se potriveau cu spiritul românesc. Reformatorii de odinioară, utopiști în toate actele lor, nu ținuseră de loc socoteală de faptul că între factorii sociali, unul din cei mai însemnați este tradițiunea și tot complexul de fenomene cari compun viața sufletească a unui popor. Acum, cînd începem a privi viața națională sub lumina sa reală, o reformă în sensul continuității vechiului spirit se impune și o cercetare amănunțită a acestui spirit este necesară.

Deci încercarea făcută de *Noua revistă română* era laudabilă din toate punctele de vedere. Avea însă un păcat și încă un păcat foarte mare. Forma sub care se prezinta nu era aptă a da un răspuns mulțumitor problemei puse.

E adevărat că folosul chestionarelor — acest vot universal aplicat la problemele intelectuale — este de netăgăduit pentru limpezirea multor probleme sociale. Prin aceste chestionare se provoacă răspunsuri cari, dacă nu dau însăși soluțiunea definitivă a problemei, constituiesc totuși documente importante de informațiune pentru cel ce caută o asemenea soluțiune. Ele n-au însă interes decît pentru marea mulțime a acelor cari vor mai mult să petreacă pe socoteala problemelor puse, decît să se pasioneze cu tot dinadinsul de dînsele. De aceea, cei cari răspund de obicei la astfel de ches-

ACADEMIA BIBLIOTECA

tionare sunt întotdauna ori persoane iubitoare de reclamă, ori dezlegători de șarade de prin ziarele populare. Se înțelege că nu cu astfel de oameni se poate discuta serios lucruri de o așa însemnătate.

Și dovadă că așa este ne-au dat-o chiar răspunsurile primite de *Noua revistă română*. Din toate scrisorile publicate numai cîteva reprezintau părerile unor persoane de cari să se poată ține seama. Celelalte erau lipsite de orice însemnătate, mărginindu-se la observațiuni fără nimic tipic.

În asemenea împrejurări se înțelege lesne că chestionarul era amenințat să rămînă multă vreme în starea sa de la început. Și așa a și rămas.

Tot s-a găsit însă cineva care să răspundă serios și metodic. Acesta a fost d. I. Teodorescu, distinsul publicist. Dar răspunsul său nu era de natură a mulțumi pe autorii întrebărilor din chestionar.

După d. Teodorescu, problema nu era greșită prin modul cum a fost pusă, ci prin însăși natura sa. Concluziile la cari ajungea el erau cel puțin triste:

„Nu e posibil să se răspundă în mod satisfăcător la o asemenea întrebare, adecă nu e posibil să se degajeze firea românului în mod tranșant de a celorlalte popoare, pe cîtă vreme chestiunea se pune pentru poporul întreg, luat în toată masa lui. Unul va zice că românul e indolent, altul că e harnic și deștept, altul că e milostiv, altul că e nedrept și așa mai departe; cu toții vor avea dreptate căci sunt români în fel și chip. Nimeni nu va fi degajat însă firea românului căci calitățile sau defectele, ori un amestec de amîndouă, ce i s-ar aplica, se găsesc la toate popoarele din lume. Românul, ca oricare alt neam, fiind în natură și nu în afară de ea, e supus tuturor bunurilor și relelor pe cari natura le imprimă caracterului omenesc pe toată fața globului. Veți găsi români cari să se asemene cu francezii sau englezii, alții cu rușii și grecii, ba chiar cu chinezii și negrii. Veți găsi în 1900 români cari să reprezinte tipuri, mentalități și apucături din toate veacurile trecute. Ce se poate conchide de aci în favoarea firei dominante a românilor? Nimic, sau orice, după chef".

După cum se vede, astfel redusă, problema pusă de *Noua revistă română* nu mai avea nici un rost. Dar d. Teodorescu nu se mulțumea numai cu atît; el urma:

„Prima dificultate e origina foarte diversă a acestei populațiuni. [...].

A doua dificultate e deosebirea enormă de cultură și de educație, care merge crescînd dinspre periferii spre centru, din jos în sus, ceea ce face că altfel simte, aspiră, un mahalagiu, un meseriaș, un mic funcționar, un bogătaș burghez, chiar un liberal, un conservator, un socialist. Avem oameni fără nici o cultură, alții cu cursul primar, alții bacalaureați și licențiați. Unii sunt inteligenți, activi, generoși din fire, alții proști, leneși, mici la suflet. Întocmai de altminteri ca în toate orașele din lume. Natural că în ale noastre va abunda mai mult cutare varietate și alta va fi mai rară. Dar de aci și pînă la a degaja caracteristica unui popor e foarte departe".

Acestea sunt în trăsături generale obiecțiunile făcute de d. Teodorescu. Ele sunt instructive din multe puncte de vedere. Întîi de toate însă ele destăinuiesc o stare de suflet cari e comună tuturor acelor ce, de teama sintezei pripite, s-au îndreptat către analiza migăloasă ca spre singura metodă cu adevărat științifică. De aceea, greșala acestor obiecțiuni, în mare parte drepte, stă mai ales într-un empirism dus prea departe. Pentru aceste spirite eminamente analitice, nu există în lume decît fapte particulare, personale. Mărginite la experiență și la analiză, ele pot să ne prezinte faptele într-o succesiune foarte regulată dar fără nici o legătură. Nu-și dau silința să degajeze principiile generale și cu metoda întrebuințată li-e chiar cu neputință să facă aceasta pentru că principiile generale sunt contradictorii condițiunilor și limitațiilor faptelor particulare și empirice. Prin experiența condusă numai de analiză nu se poate înțelege ceea ce prin firea sa scapă analizei reci și limitate. De aceea, în loc de un fapt tipic și general, spiritele analitice nu vor găsi decît fapte contradictorii.

În privința aceasta ar fi interesant de făcut o apropriere cu rezultatele cari s-ar obține după un studiu

al proverbelor. Nu este proverb care să nu fie contrazis de altul, deşi se zice că proverbele sunt înţelepciunea naţiunilor.

De ce această contrazicere?

Pentru că proverbele, deşi generalizări, nu sunt decît simple generalizări empirice. Şi e firesc să nu intre într-o formă generală ceea ce prin însăşi natura cum a fost înjghebată, a rămas afară de această formă. Dar de aci nu se poate deduce imposibilitatea reducerei faptelor parţiale la un tip general ci numai că metoda întrebuinţată, pentru a face această reducere, a fost greşită.

Şi aci se vede că una din cele mai mari greşeli făcute de sociologi a fost simplificarea inconştientă a fenomenelor studiate. Pornind de la anumite noţiuni alcătuite mai dinainte şi cercetînd să se adapteze numaidecît acestor noţiuni, multiplile fapte sociale, ei au fost nevoiţi să înlăture din observaţie tot ce le contrazicea vederile. Astfel se stabiliră cîteva categorii, aproape absolute, în materie de sociologie şi toţi cercetătorii erau ţinuţi să micşoreze şi să simplifice seriile de fenomene după tiparul acestor categorii.

Simplismul acesta a început a fi înlăturat acum. Din nenorocire, cum se întîmplă întotdauna în astfel de împrejurări, s-a trecut prea repede de la un extrem la altul.

Înainte se păcătuia prin prea mare simplicitate, acum se păcătuieşte prin prea multă complexitate; înainte se făcea o sinteză prea pripită, acum se face o analiză prea migăloasă. Cercetătorii, de teamă de a nu cădea în greşala înaintaşilor lor, se coboară pînă la cele mai mici fapte, se opresc la cele mai neînsemnate amănunte, stăruiesc asupra lor cu o încăpăţînare uimitoare pînă ce ajung de la o vreme că adînciţi în studiul infiniţilor mici, uită cu totul de existenţa infiniţilor mari. Spiritul devine incapabil de a se mai ridica la logica adevărată a lucrurilor, principiile generale îi scapă şi în locul lor nu-i rămîn decît fapte mici şi variate, fără legătură între ele şi fără a putea fi reduse la un tip. Nu există decît fapte particulare,

caractere nedefinite, suflete individuale din studiul cărora nu se poate scoate nimic general. Aceste individualităţi deosebite sunt ireductibile. Trăsăturile lor caracteristice sunt aşa de distincte încît punctele comune lipsesc cu desăvîrşire.

Şi astfel triumfă analiza şi logica formală.

În adevăr, nu există tipuri generale la cari cele particulare să se poată subsuma pe deplin. Tipurile generale cu realitatea lor hotărîtă sunt o creaţiune simplistă a sintezei pripite de odinioară. Ceea ce există în natură sunt numai indivizi. „În realitate natura n-a format nici clase, nici ordine, nici familii, nici genuri, nici specii constante, ci numai indivizi" zice Lamarck.

Dar această supremă şi ireductibilă distincţiune între faptul tipic şi faptul specific, între general şi particular, între specie şi individ, nu este altceva decît vechea distincţiune dintre idee şi lucru care a stîrnit odinioară epica ceartă scolastică a realiştilor şi nominaliştilor de fericită memorie în filozofie.

Faimoasa problemă doctrinară care a stăpînit tot evul mediu era: Ce există în realitate? Idee sau lucrul, faptul general sau faptul individual?

Această problemă a fost prefăcută după Linné în alta după chipul şi asemănarea sa: Ce există în realitate? Sămînţa sau fructul, specia sau planta individuală?

Şi trebuie să mărturisim că se mai găsesc şi astăzi învăţaţi cari îşi fac o onorabilă îndeletnicire din desbaterea acestei probleme teoretice.

Cu toate acestea, în mod practic, problema a fost de mult rezolvită. Şi ea a fost rezolvită tocmai de oamenii cei mai puţin speculativi, de politicieni.

În adevăr, toate măsurile de ordin social, toate legile, nu se creează decît în vederea unui tip general dedus printr-un procedeu de abstracţiune elementară. Şi popoarele trăiesc şi se dezvoltă sub aceste legi, fără a părea prea mult stînjenite în înclinaţiunile lor firesti ceea ce dovedeşte că procedeul practic al oamenilor politici nu e tocmai atît de rău pe cît ar voi să ne facă să credem profesorii de filozofie.

De aci urmează că diversitatea tipurilor individuale nu exclude posibilitatea tipului general. Mai degrabă se poate admite că poate exista o legătură substanțială între diversele tipuri și această legătură este singura determinantă.

Puterea prin care se găsește această legătură substanțială este abstracția, operație absolut necesară minței. Dar această abstracție trebuie întemeiată pe natura lucrurilor; ea trebuie să reproducă în spirit însăși ordinea în care se găsesc caracterile la diferite ființe reale și rezultatul său nu trebuie să fie numai o propoziție logică, ci o adevărată lege a naturei care rezumă și explică în același timp o experiență trecută.

În acest caz aflarea trăsăturilor determinante ale unui popor nu mai e o problemă nereală ci o problemă care, pornind de la date bine stabilite, poate avea o deplină dezlegare.

Stabilind astfel termenii problemei, vom căuta acum să facem critica datelor pe cari trebuie să ne întemeiem.

II

Adevărata greutate a studiului fenomenelor sociale începe abia de la critica datelor. Și această critică este cu atît mai trebuincioasă cu cît chiar modul cum se înfățișează obiectul sociologiei se deosebește fundamental de modul de a fi al obiectelor științelor matematice, fizice, chimice, deși chiar și în aceste ramuri ale cunoștințelor omenești critica datelor elementare a fost făcută necesară în urma analizelor întreprinse de specialiști.

Este drept, că dacă sociologia s-ar mărgini la o simplă descriere a faptelor, fără nici o sistematizare, ar avea o mare înlesnire: aceea că s-ar putea apropia foarte mult de obiectivitate, ceea ce este o condițiune de căpetenie pentru oricare știință. Însă vom vedea îndată că această înlesnire nu există decît în aparență, căci în realitate tocmai marea complexitate și întindere a cîmpului de cercetare cere neapărat o țărmurire riguroasă. Faptele sociale sunt atît de numeroase și de

variate şi manifestările lor atît de schimbăcioase, încît niciodată nu vor putea fi cuprinse toate, cu nesfîrşitele lor transformări, într-o descripţiune obiectivă. Această metodă ar fi condamnată chiar de la început de însăşi propria sa natură care nu i-ar îngădui să se ridice deasupra faptelor mici şi variate, şi a individualităţilor ireductibile. De aceea va fi silită să se învîrtească totdauna într-un cerc viţios din care nu va putea ieşi decît atacînd principiul său fundamental. Astfel, Letourneau, în *Sociologia* sa, cu toată făgăduiala făcută de a se mărgini la descrierea pură a faptelor, a fost nevoit la urmă, pentru a scăpa de povara individualităţilor ireductibile, să recurgă la categorii ideologice sub care a însemnat manifestările diverselor serii de fenomene în decursul veacurilor. Dar a stabili ca punct de plecare obiectivitatea pură şi a recurge apoi la ajutorul categoriilor ideologice, e cea mai mare inconsecvenţă ştiinţifică ce se poate închipui.

De altminteri acest viţiu înnăscut al metodei descriptive, s-a dat de mult pe faţă în biologie unde numărul tuturor soiurilor de animale şi plante ar fi mers la nesfîrşit, fără nici un folos practic pentru spiritul omenesc, dacă nu s-ar fi căutat să se stabilească o legătură logică între diversitatea fenomenelor.

Sociologia va trebui să facă acelaşi lucru dacă voieşte să scape de cercul viţios în care se învîrteşte.

Dar dacă pretinde la alt rang decît acel pe care i-l dă metoda descriptivă, atunci trebuie să-şi circumscrie sfera activităţei sale şi să părăsească multe din iluziunile de la început. Chipul în care se va face acest lucru este problema sa de căpetenie pentru momentul de faţă. Şi numai rezolvirea acestei probleme ar face din ea o adevărată ştiinţă.

Aci stă toată greutatea.

Dacă sociologia va putea să îndure acest botez de foc, va dovedi că e vrednică să trăiască şi să aibă un nume în rîndul celorlalte ştiinţe. Iar de la Kant încoace noţiunea de ştiinţă a primit o adevărată schimbare. Raţionalist consecvent, marele filozof german a tras toate consecinţele firesti care se puteau trage din prin-

cipiul fundamental pus înainte de Leibnitz și Wolff. Nici o ramură a cunoștințelor omenești nu poate avea dreptul la numele de știință cît timp se mărginește la simpla descriere a faptelor fără nici o înlănțuire cauzală. Dar această înlănțuire cauzală trebuie să se întemeieze pe natura reală a lucrurilor pe cari nu le putem cunoaște decît în manifestările lor față de rațiune. Spiritul omenesc trebuie să renunțe așadar de a pătrunde vrodată lucrurile în sine și să se mulțumească numai cu stabilirea de legi privitoare la aparițiunea fenomenelor. Cum însă aceste legi nu pot izvorî decît din elementele cari compun rațiunea a cărei sistematizare sunt, o determinare a acestor elemente era întîia datorie pe care a trebuit s-o îndeplinească filozofia kantiană. De aceea raționalismul modern și-a început opera printr-o critică amănunțită a rațiunei pure și prin limitarea condițiunilor în cari s-ar putea dezvolta pe viitor orice știință. Însă tocmai această limitare, tăgăduind dreptul la existență a o mulțime de nobile dar neguroase îndeletniciri intelectuale, revoluționă noțiunea de știință.

Nu pretindem că sistemul kantian a fost bun; chiar și metoda sa păcătuia printr-o mare greșală, dar îndreptată, ea a fost de o rodnicie fără seamăn și a făcut pentru evoluțiunea cugetărei omenești mai mult decît oricare alta. Toate științele s-au slujit de ea pentru a-și limita sfera acțiunei lor, supunînd criticei obiectul cercetărilor pe cari le aveau în vedere. Numai matematicele au rămas orgolioase în starea lor de la început, deoarece întregul lor edificiu era clădit pe alte baze decît acelea ale științelor celelalte.

Astfel stînd lucrurile e firesc ca și sociologia să întreprindă același lucru. De la început însă ea trebuie să îndrepte greșelile afirmățiunilor acelor cari pretindeau că legile sociale sunt anevoie de descoperit numai din pricina variabilității fenomenelor.

Este drept că această variabilitate pare mai pronunțată în fenomenele sociale decît aiurea. Dar o metodă sigură ar fi învins greutatea, reducînd totul la tipuri

generale. Această metodă a lipsit. Şi orice analiză ştiinţifică are nevoie de metodă.

Vedem aşadar că dacă temerea de Dumnezeu este începutul înţelepciunei populare, critica, adică lipsa de orice teamă faţă de obiectul care trebuie studiat, este începutul înţelepciunei ştiinţifice. Dar această critică presupune ea însăşi o metodă şi deci o clasificare a fenomenelor. Neapărat că această clasificare nu poate fi decît provizorie şi va trebui să fie verificată de rezultatele definitive. Menirea sa e de a sluji de schelă construcţiunei celei mari.

Datoria sa e de a pune în lumină faptul primordial împrejurul căruia trebuie să se grupeze toate celelalte date necesare rezolvirei problemei.

Noua revistă română luase ca fapt primordial psihologia individuală cu ajutorul căreia voia să caracterizeze sufletul român. Niciodată însă suma unor stări sufleteşti individuale şi particulare nu va da o psihologie colectivă. De altminteri, chiar cînd lucrul ar fi cu putinţă, rezultatele dobîndite ar avea totdauna nevoie să fie lămurite prin ajutorul altor constatări, orice stare psihologică avînd ca bază un substrat material. Faptul acesta este atît de adevărat încît ar putea fi formulat într-o lege după care fiecărui tip social psihic i-ar corespunde un tip general industrial.

Nu este aci locul să dovedim această lege; ea este însă confirmată la fiecare pas de etică, estetică şi legislaţiune.

Atît e de ajuns pentru a vedea că faptul primordial nu trebuie căutat în psihologie. De altminteri, atît şcoala socialistă cît şi şcoala istorică au recunoscut de mult acest lucru, deşi obiecţiunile lor nu ating chiar psihologia însăşi, ci mai degrabă categoriile ideologice cari slujesc ca să exprime relaţiile din lumea materială.

Dar dacă lumea materială este aceea care, în ultima cercetare, se găseşte că slujeşte de substrat real fenomenelor sociale, atunci numai ea trebuie să fie faptul primordial de la care trebuie să plece analiza metodică şi împrejurul ei trebuie să se grupeze toate celelalte date. Cînd *Noua revistă română* punea aşadar problema

determinării conștiinței naționale pe care o credea strîns legată cu existența noastră ca stat, în măsură de a evolua conform cerințelor firești, ea ar fi trebuit să împingă ancheta sa pînă la studiarea formelor economice. Numai în acest chip problema ar fi fost înfățișată în toată plinătatea.

Dar a lua lumea materială ca fapt primordial nu e îndestulător pentru a pune temeliile unei științe noua, după cum nu e de ajuns a pune o sabie strălucitoare în mîna unui sălbatec spre a face din el un iscusit războinic. E nevoie de ceva mai mult. E nevoie de hotărîrea chipului cel mai nemerit în care ne-am putea folosi de obiectul pe care am pus stăpînirea. E nevoie de un meșteșug deosebit pentru a afla taina prin ajutorul căreia am putea pătrunde în miezul lucrurilor. Altfel lumea materială ne-ar rămîne pe veșnicie închisă ca o carte cu șapte peceți. Ar putea fi lucruri foarte frumoase în acea carte, dar cît timp nu ne vom pricepe a dezlega pecețile, toate sforțările noastre pentru a-i tălmăci înțelepciunea de aur vor fi zadarnice.

De aceea încercările făcute într-o vreme în România în această direcțiune au rămas sterpe.

La 1900 Ministerul Domeniilor condus de d. N. Filipescu, dorind să aibă o cunoștință exactă de starea adevărată a manifestărilor economice ale vieței noastre sociale, numi o comisiune de specialiști cu însărcinarea de a face analiza formelor actuale ale producerei și desfacerei în agricultură. Astfel, comisiunea trebuia să studieze varietatea, cantitatea și modul producțiunei, precum și al desfacerei. Odată cu aceasta, studiul trebuia să pătrundă în însuși mecanismul lăuntric al producțiunei, arătînd cine sunt producătorii, cari sunt relațiile între dînșii și întru cît înrîuresc relațiunile dintre producătorii mari și mici asupra producțiunei îndeobște. Pentru aceasta se cere să se determine raportul dintre capital și producțiune, neajunsurile pe cari le îndură aceasta din urmă din lipsa de capital îndestulător, formele împrumuturilor și taxa procentelor.

Împinsă atît de departe analiza teoretică avea o valoare socială de o netăgăduită însemnătate. Ea ar

fi definit una din cele mai mari serii de fenomene proprii avuţiei naţionale, i-ar fi aflat pricinile, i-ar fi determinat evoluţiunea şi ar fi fost în stare să ia măsuri practice pentru îndreptare. Dar din tot programul acesta aşa de bogat şi de întins, nu s-a ales aproape nimic. Comisiunea care făgăduise atît de multe, găsi de cuviinţă să treacă îndeplinirea făgăduielei în lumea idealurilor transcendentale.

În loc să renunţe la studiul cărţilor şi al documentelor cari nu-i puteau da decît deslușiri neînsemnate şi să se îndrepte către natura plină de viaţă, ea s-a mărginit la adunarea cîtorva note de bibliotecă.

E drept că din aceste note a ieşit frumoasa carte pe care a publicat-o d. Dim. Nenițescu. Dar această carte nu e decît o monografie izolată cu care nu se poate întreprinde alcătuirea marelui edificiu sociologic a cărui armonie arhitectonică ne-o trîmbiţase comisiunea de specialişti.

După cum se vede, metoda întrebuinţată cu acest prilej presupunea manifestările economice despărţite în categorii distincte cari trebuiau considerate şi studiate ca elemente constitutive ale vieţei sociale. Dar dacă această metodă poate da rezulate mulţumitoare în alte împrejurări, ea este cu totul neîndestulătoare la începutul ştiinţei. Şi mai cu seamă ea nu poate fi rodnică nici din punctul de vedere practic, nici din punctul de vedere teoretic. Nu e rodnică din punctul de vedere practic pentru că fenomenele economice fiind strîns legate între ele nu se vor putea niciodată lua măsuri numai pentru anumite ramuri de activitate. Altminteri, aceste măsuri cari ar căuta să vină în ajutorul unor meserii, ar putea foarte bine să jignească interesele tuturor celorlate îndeletniciri, de cari nu s-a ţinut seamă. Aşa stau lucrurile, de pildă, cu agricultura şi industria. Dacă s-ar studia de o parte nevoile uneia din aceste ramuri de producţiune, s-ar putea ajunge la nişte încheieri foarte logice la a căror transformare în legi protectoare nu s-ar găsi nimic spre împotrivire. O lege de încurajare naţională şi un tarif vamal ocrotitor s-ar putea stabili cu cea mai mare uşurinţă. Dar

tocmai măsurile cari s-ar lua în folosul industriei ar putea să fie în dauna agriculturei şi atunci orice proiect de lege ar fi zadarnic.

Lipsurile practice ale acestei metode sunt deci învederate.

Nici din punctul de vedere teoretic metoda studiilor parţiale nu dă rezultate mai mulţumitoare. Dacă monografiile sunt bune ca analize amănunţite după ce ne-am făcut mai dinainte o idee generală şi sigură despre obiectul de studiat, au însă păcatul că întrebuinţate chiar de la început ele sunt supuse exagerărilor. Considerînd categoriile economice ca elemente izolate, ele fac din acestea nişte lucruri în sine, cărora nu le lipseşte nimic ca să fie nişte depline entităţi metafizice.

Nu credem ca metoda lucrurilor în sine să fie bună, mai cu seamă cînd e aplicată în acest chip, adică atunci cînd are în vedere fapte primordiale cari servesc ca substrat faptelor derivate. Căci dacă această metodă poate fi pînă la oarecare măsură îndreptăţită în studiul fenomenelor secundare, ca organizarea băncilor, creditele, sistemele monetare şi altele, e că prin însăşi natura lor aceste fenomene dependente pun o limită exagerărilor metodei, restrîngînd-o la anumite condiţiuni. Nu tot aşa stau lucrurile cînd e în joc chiar problema esenţei lucrurilor cari nu mai au nici un substrat ce ar putea să le lămurească partea lor fenomenală. În acest caz metoda se arată neputincioasă după cum ne dovedesc încercările materialiste de a defini esenţa materiei. Se ştie că aceste încercări n-au putut ajunge decît la nişte contraziceri fundamentale cari au făcut necesară apariţia teoriei energetice.

Atare metodă a fost întrebuinţată multă vreme în ştiinţele naturale dar a fost părăsită de îndată ce s-a văzut că studiul elementelor de sine stătătoare nu poate duce la rezultate definitive decît atunci cînd se ţine socoteală şi de partea lor funcţională. Însă partea lor funcţională nu este decît expresiunea activităţei acestor elemente luate ca părţi integrante din organism. Me-

toda lucrurilor în sine nu ne dă aşadar mijloacele cu ajutorul cărora s-ar putea constitui ştiinţa.

E nevoie de o metodă sintetică. E nevoie de o metodă care să îmbrăţişeze deodată toate elementele pentru a le putea înfăţişa sub toate chipurile.

C. I. Băicoianu, secretarul general al Ministerului Domeniilor, a recunoscut cel dintîi acest lucru prin referatul său din 11 iunie 1901. De la început chiar, el a constatat lipsa de metodă în încercările laudabile dar utopice ale înaintaşilor săi.

„Legislaţiunea noastră economică nu este expresia nevoilor cari decurg din o cercetare serioasă şi profundă a situaţiunei noastre reale, cum, spre pildă, e cazul în Germania, Anglia, Franţa, Austro-Ungaria, ci ea este bazată aproape în întregime pe consideraţiuni teoretice aprioriste, pe apreciaţiuni personale cari nu au corespuns realităţei lucrurilor.

Pe viitor acest mod de a face politică economică trebuie să înceteze.

Orientarea noastră în această direcţiune trebuie să fie bazată de aci înainte pe studiul concret al condiţiunilor de viaţă în care se găseşte organismul nostru economic".

Plecînd de la punctul de vedere cu deosebire pozitiv al politicei economice, d. C.I. Băicoianu a prins deodată atît partea practică cît şi partea teoretică a problemei. Critica sa îndreptată împotriva încercărilor din trecut e hotărîtoare; planul său pentru organizarea anchetelor pe viitor e o construcţie logică de o minunată armonie.

El începe cu determinarea obiectului anchetei.

„Ancheta va avea de obiect de a face cunoscut:

Numărul şi felul aşezămintelor industriale mari, mijlocii şi mici de toate categoriile existente în ţară.

Situaţiunea economică şi socială a meseriaşilor stăpîni şi a lucrătorilor întrebuinţaţi în industrie.

Condiţiunile de producţiune a tuturor categoriilor de industrie sub raportul capitalului, materielor prime şi al muncei, ce intră în fabricaţiune.

Cauzele cari concură la naşterea, dezvoltarea, progresul sau regresul acestor industrii.

Ca urmare a acestor cercetări vom da de nevoile dezvoltării noastre industriale şi vom căuta apoi să găsim, pentru fiecare industrie în parte, mijloacele atît pentru îndreptarea relelor de cari suferă azi, cît şi pentru a asigura în viitor o dezvoltare priincioasă".

Obiectul era limpede stabilit. Datele cari trebuiau să slujească la rezolvarea teoretică şi practică a marei probleme erau pentru întîia oară puse în adevărata lor lumină.

Mai rămînea să se determine metoda anchetei.

D. C.I. Băicoianu urma în referatul său:

„Pentru punerea la cale a acestei cercetări, se va efectua un inventar al tuturor aşezămintelor industriale de industrie mare, cuprinzînd fabricele, uzinele, puţurile de păcură, minele, carierele, morile, ferăstraiele. Un inventar al aşezămintelor industriale mijlocii şi mici, cari cuprind pe meseriaşii, meşteşugarii, a căror profesie principală este meseria ce o exercită şi un inventar al industrielor casnice cari formează ocupaţiunea accesorie a locuitorilor.

Odată inventarul alcătuit, se vor clasa pe grupe diferitele aşezăminte industriale şi se va proceda în urmă la anchetarea minuţioasă a condiţiunilor din viaţă, caracteristice fiecăreia. Aceasta, pentru industria mare.

Întrucît priveşte industria mijlocie şi mică, caracterele dezvoltării economice a fiecărei grupe, vor trebui să iasă chiar din inventariarea lor, chestiunile acestea intrînd în planul inventariului statistic.

Pentru grupele de industrie mică, care fie din cauza numărului considerabil, fie din cauza caracterului lor special, prezintă importanţă deosebită pentru ţara noastră, se va proceda acolo, unde direcţiunea va crede de cuviinţă, la anchetarea de fapt a condiţiunilor în cari se dezvoltă".

Metoda practică a anchetei este aşadar stabilită de d. C.I. Băicoianu cu toată claritatea ce i se cuvine. Ea este izvorîtă din însăşi natura datelor al căror studiu se urmăreşte.

Elementele problemei şi metoda sa practică fiind determinate, ne mai rămîne acum să facem analiza metodei teoretice.

III

Analiza metodei teoretice întîmpină greutăţi foarte numeroase şi foarte variate. Şi aceste greutăţi sunt cu atît mai serioase cu cît determinarea unei bune metode teoretice este piatra unghiulară a oricărei încercări de sociologie întemeiată pe statistică. Aici se vede că nu este de ajuns numai a culege date şi a înşira cifre unele după altele. Se cere ceva mai mult pentru a face din aceste cifre o reprezentare sistematică şi limpede a realităţei; se cere să li se dea o anumită elocinţă. Şi această elocinţă nu li se poate da decît printr-o strictă interpretare ştiinţifică a cărei menire e de a pune în relief şi trăsăturile comune ale fenomenelor şi caracterele lor specifice. Dar a face această operaţiune, însemnează a defini fiecare fenomen şi deci a-l şi clasifica, deoarece toate definiţiunile sunt clasificaţiuni şi în starea în care se află în timpul de faţă teoria cunoştinţei, nu putem cunoaşte un lucru în alt chip decît prin clasificare.

Aşadar, în cazul de faţă, partea teoretică a problemei constă în împărţirea îndeletnicirilor industriale potrivit unui plan riguros sistematic care să îngăduie introducerea metodei curat ştiinţifice în această ramură a cunoştinţelor. Această clasificare naturală a fost piedica cea mai mare pe care au întîmpinat-o statisticianii cînd a fost vorba să adopte anumite norme de conducere pentru studiarea marilor serii de cifre date de statisticele industriale. Şi nenumăratele variaţiuni făcute pe această temă sunt o dovadă mai mult de greutatea unei clasificări naturale care să reproducă cu exactitate modul de dezvoltare al caracterelor reale ale fenomenelor.

Dar este uşor de dovedit că o mare parte din greutate era pricinuită de faptul că, pentru stabilirea acestei clasificări, statisticianii plecau de la noţiuni preconcepu-

te de scop şi de mijloc. Astfel, în diferite congrese internaţionale de statistică se luase într-o vreme hotărîrea de a se alcătui o nomenclatură sistematică a meseriilor, nu pentru a înlesni o pătrundere mai adîncă în natura fenomenelor, ci pentru a da un material bogat şi bine ordonat prelucrării unei statistici internaţionale a industriilor. O astfel de sistematizare era cu neputinţă de dus la bun capăt şi din punctul de vedere practic şi din punctul de vedere teoretic.

Din punctul de vedere practic, ea avea neajunsul că o statistică internaţională a meseriilor nici nu poate fi încercată măcar în starea în care se găsesc diferitele administraţiuni ale statelor europene în momentul de faţă. Culegerea datelor statistice întîmpină multe piedici chiar şi atunci cînd nu se face după un plan dinainte stabilit şi cînd deci funcţionarii sunt slobozi să umple formularele fără multă bătaie de cap. În cazul cînd li s-ar cere însă să chibzuiască singuri asupra grupărilor şi a altor amănunte, este aproape în afară de orice îndoială că datele ar rămîne multă vreme neculese. În astfel de împrejurări birourile statistice nu pot lucra decît conduse de un oportunism foarte înţelept şi foarte necesar. Fiecare birou lucrează cum poate şi după norma pe care o crede mai potrivită cu împrejurările cărora are a le face faţă. Orice preocupare de subordonare faţă de un plan universalmente aplicabil ar părea cel puţin utopică.

Din punctul de vedere teoretic, o astfel de sistematizare ar avea neajunsul că ar fi făcută în vederea unui scop care trece peste limitele între cari trebuie să se învîrtească cercetările. Ea ar avea astfel un caracter de transcendentalism care nu s-ar împăca deloc cu noţiunea de ştiinţă care nu admite astfel de lucruri. Scopurile hotărîte dinainte n-au ce căuta într-o cercetare serioasă, cît timp ele sunt de altă natură decît obiectul acestor cercetări. În această privinţă, istoria tuturor ştiinţelor este o dovadă puternică şi netăgăduită de greşelile în cari s-a căzut odinioară din pricină că nu s-a ţinut seamă de acest principiu.

Altfel stau lucrurile cînd scopul izvorăşte în mod firesc din însăşi natura faptelor cercetate. El este atunci nu numai o urmare logică a propoziţiunilor înaintaşe, ci şi o reproducere exactă a realităţei. Prin urmare, caracterul său transcendental se pierde cu desăvîrşire şi aparitiunea sa este tot atît de necesară ca şi dezvoltarea unui organism din formele embrionare cari l-au determinat.

S-ar părea că această deosebire dintre scopul transcendental şi scopul firesc este o simplă cestiune doctrinară. Felul cum se înfăţişează, ar părea că îndreptăţeşte, la întăia vedere această bănuială. Totuşi, nu este aşa. Deşi problema nu este lipsită de oarecare formă metafizică, ea se reazimă însă pe un puternic substrat real din lumea faptelor. Astfel, înlăturîndu-se ideea de sistematizare în vederea unui scop idealiceşte alcătuit, fiecare fenomen va trebui să fie studiat în toate amănunţimile sale pentru a i se cunoaşte părţile caracteristice şi a-l putea astfel clasifica potrivit firei sale iar nu unui scop care i-ar putea fi cu desăvîrşire străin. Studiul amănunţit al notelor caracteristice, diferenţiind fenomenul de toate celelalte fenomene asemănătoare, îi înlesneşte cunoştinţa din punctul de vedere logic şi îi dă relief caracterului naţional din punctul de vedere istoric. Şi tocmai determinarea acestui caracter naţional trebuie să fie urmărită cu multă băgare de seamă de sociologie. Astfel, cînd se studiază embriologia socială, căutîndu-se originile fenomenelor primitive aflarea caracterului naţional poate să fie de o aplicare practică şi teoretică foarte întinsă.

De altminteri, am arătat de la început că aceea ce ne-a lipsit nouă în materie de sociologie, a fost tocmai determinarea caracterului specific românesc al fenomenelor sociale. Şi pentru a ajunge la această determinare, este nevoie de o analiză sistematică în care clasificarea, cu tot caracterul său abstract înnăscut, să se apropie cît mai mult de realitate.

În această privinţă, s-a încercat odinioară să se întrebuinţeze la clasificare metoda categoriilor. Meseriile cari păreau a avea oarecari înrudiri între dînsele erau

trecute în aceleaşi categorii, cari erau studiate în urmă izolate. Astfel o categorie cuprinde alimentaţiunea şi în ea intrau: morăritul, brutăriile, facerea pastelor alimentare, fabricaţiunea şi rafinăria zahărului, cofetăriile, bragageriile, plăcintăriile, conservele de carne, legume şi fructe, fabricaţiunea berei, a alcoolului, a lichiorurilor, a apelor gazoase, a brînzeturilor şi altele. Întreaga categorie era prin urmare alcătuită după scopul la care serveau diferitele grupe şi nu după natura lor. Altă categorie însă cuprindea lemnăria şi în ea intrau: fierăstraiele, dogăriile, fabricarea parchetelor, tîmplăria, dulgheria, scărăriile, atelierele de mobile, strungăria, sculptura, împletiturile de răchită şi altele. Această categorie era alcătuită, aşadar, după natura obiectelor şi nu după scopul la care aveau să servească.

Clasificarea nu se făcea deci după un principiu unic, căci unul era principiul care determina alcătuirea unei categorii şi altul cel care determina alcătuirea altei categorii. Din punctul de vedere ştiinţific o astfel de metodă e cu desăvîrşire greşită. Ştiinţa nu admite decît un singur principiu de clasificare.

Aşadar în mod logic se putea vedea imposibilitatea stabilirei apriorice a unor categorii de meserii în jurul cărora să se grupeze în chip firesc toate celelalte. Pe de altă parte, o astfel de grupare abstractă pe categorii n-ar fi putut servi pe deplin interpretărilor ştiinţifice şi practice de cari ar fi fost nevoie în urmă. Şi apoi, trebuia să se ţină seamă de faptul că în gradul de dezvoltare în care se găsesc în momentul de faţă industriile noastre mijlocii şi mici, multe din ele poartă un caracter specific cu totul românesc şi nu puteau intra în nici o categorie stabilită dinainte. Însă avînd în vedere că această clasificare trebuie să corespundă în totul realităţei lucrurilor, adică să cuprindă toate manifestaţiunile vieţei noastre sociale, nu rămînea decît ca această operaţiune să se facă în mod morfologic, studiindu-se cu amănunţime caracterele şi dezvoltarea fiecărei forme sociale, oricît de neînsemnată ar părea. Se crea aşadar pentru fiecare meserie cît de mică o

grupare deosebită pentru a se putea vedea dintr-odată modul de dezvoltare al industriilor mijlocii şi mici.

Metoda morfologică, astfel înţeleasă, are marele merit că regulează noţiunile după realitate şi nu realitatea după noţiuni. Creînd pentru fiecare unitate o clasă, ea pune dintr-odată în lumină meseriile caracteristice cari se întîlnesc pe alocuri. Dulgheria unită cu tinichigeria, croitoria unită cu dogăria, rugojinăria unită cu sticlăria şi alte împerecheri ciudate de acestea îşi găsesc formula potrivită lor. În metoda categoriilor, aceste meserii caracteristice ar fi trebuit lăsate afară, deoarece n-ar fi avut unde fi clasate.

Dar pe lîngă că metoda morfologică ţine seamă de toate fenomenele, ea mai are şi folosul că înlesneşte cunoştinţa lor.

Analiza morfologică a unei meserii, ne va lămuri îndată acest lucru.

Noţiunea de fierărie este de obicei, pe cît de întinsă, pe atît de nelămurită. În realitate însă, în această meserie intră fierarii ordinari, lăcătuşii, reparatorii de căruţe şi potcovarii, caretaşii, şi potcovarii şi făurarii cu care meseria începe să devină o artă. Deosebirea între aceste trepte felurite ale aceleiaşi meserii stă în raportul în care se află meşteşugarul faţă de materia primă. Cunoştinţa esenţială a meseriei stă în lipirea fierului. Însă această lipire se face sau prin suprapunerea celor două capete ale bucăţilor, sau prin îmbucarea unuia din capete între cele două capete ale bucăţilor, sau prin îmbucarea unuia din capete între cele două ramuri ale celuilalt, sau, în sfîrşit, prin lipirea cap la cap. Cele două feluri de la început sunt elementare; ele formează baza lucrărilor de fierărie ordinară. Al treilea fel de lipire cere şi mai multă pricepere şi mai multe mijloace tehnice. Prin urmare fierarii ordinari formează întîia treaptă a meseriei fierăriei. Cunoaşterea focului şi a lipirei elementare a ferului sunt singurele date de cari au nevoie, iar munca tehnică nu cere decît un singur om. Ei nu fac altceva decît să lipească şi să înnădească. Produsele lor sunt cîrligele, vătraiele şi, îndeobşte, toate obiectele mici cari nu sunt complicate. Fierarii lăcătuşi nu au mijloace tehnice mai dezvoltate dar ştiu să se

folosească mai bine de cunoştinţele simple pe cari le-au căpătat. Ei repară mărunţişuri în cari intră mai cu seamă lucrurile de lăcătuşerie ordinară. Fierarii reparatori de căruţe au la îndemînă cunoştinţi ceva mai dezvoltate şi repară obiecte mai complicate. În munca tehnică au nevoie de un ajutor care dă cu ciocanul. Fierariii potcovari trebuie să cunoască facerea potcoavelor şi potcovirea. Uneltele lor sunt mai complicate decît ale celor de pînă acum. Fierarii reparatori de căruţe şi potcovarii reprezintă o treaptă superioară a celor din urmă două grupe. Fierarii caretaşi lucrează toate bucăţile de fier de la trăsuri. Ei trebuie să-şi dea seama în mod instinctiv de rezistenţa materialelor. Fierarii caretaşi şi potcovari au nevoie şi de o practică mai întinsă şi de o instalaţie mai mare decît a celorlalţi. Dincolo de grupa lor începe făurăria.

Din această analiză morfologică a meseriei s-au putut vedea, pe scurt, foloasele metodei. Ea clasifică fenomenele urmărind dezvoltarea lor treptată şi însumează prin urmare însăşi dezvoltarea produselor, întru cît formele acestora se complică, din punctul de vedere al muncii tehnice, de jos în sus. Ea corespunde totodată şi dezvoltărei formelor relaţiunilor economice şi tocmai de aceea rezumă cît mai multă experienţă cu putinţă, apropiindu-se simţitor de realitate.

Din punctul de vedere logic metoda are marea înlesnire că poate fi universalmente aplicată cu deopotrivă izbîndă.

Astfel, în ştiinţele naturale, ea şi-a dobîndit de cîtva timp o însemnătate de căpetenie.

Cu privire la teoria descendenţei a cărei însemnătate ştiinţifică este covîrşitoare faţă de toate celelalte probleme asemănătoare s-a dovedit cît de necesară este metoda morfologică pentru lămurirea principalelor fenomene pe cari se sprijină această teorie. În adevăr, oricît de uniţi ar fi naturaliştii asupra rezultatelor vădite ale descendenţei, totuşi sunt fapte cari primesc explicaţiuni foarte felurite după punctul de vedere de la care se pleacă în studiarea lor. Printre aceste fapte cel mai însemnat este, fără îndoială, chipul cum se

ivesc noile forme ale animalelor şi plantelor. Aceasta este chiar problema de căpetenie a teoriei descendenţei. Însă tocmai asupra acestei probleme părerile sunt aşa de împărţite încît amintesc vechile certe scolastice. Lamarckiştii se încearcă să arate că orice organism vieţuitor are în el însuşi însuşirea de a se preface potrivit cu mediul înconjurător; darwiniştii nu vor să primească altă explicaţiune decît acea dată de variaţiunile întîmplătoare şi de selecţiunea naturală sau artificială. E drept că aceste două concepţiuni fundamental potrivnice au primit oarecari modificări în timpul din urmă, dar tot aşa de drept este că aceste modificări nu le-au atins întru nimic liniile lor principale. În orice caz însă s-a dovedit că nu e cu putinţă a explica toate fenomenele cari determină formarea speciilor numai cu ajutorul elementelor darwiniste. Fără îndoială nimeni nu se încearcă să tăgăduiască însemnătatea teoriei selecţiunei, dar iarăşi, cată să recunoaştem că această teorie singură nu ajunge să dea raţiunea pentru care, cu toate numeroasele variaţiuni cari se produc necontenit, organismele urmează neîncetat o evoluţiune progresivă. Toată slăbiciunea darwiniştilor stă în neputinţa de a da o lămurire îndestulătoare acestui fenomen de a cărui existenţă nimănui nu-i mai este îngăduit a se îndoi. Şi Eduard von Hartmann, subtilul filozof german, a dovedit încă de mult, cu foarte multă dreptate, că această slăbiciune e de natură a pricinui prăbuşirea întregei teorii darwiniste care de altminteri este minunat alcătuită în toate celelalte privinţe.

Lamarckismul dă o explicaţie îndestulătoare acestei probleme de căpetenie a teoriei descendenţei, luînd adaptarea directă ca principiu directiv al noilor formări de organe, adică al diferenţierilor organelor existente. După acest principiu, organele cari încetează de a mai sluji unor funcţiuni folositoare trebuie să piară, pe cîtă vreme celelalte se dezvoltă în chip necesar potrivit funcţiunilor pe cari trebuie să le îndeplinească.

Concepţiunea lamarckistă se întemeiază atît pe însuşirea indivizilor de a se acomoda cu împrejurările din afară cît şi pe moştenirea proprietăţilor cîştigate!

Dar pe cînd întîia însușire e de mult recunoscută, cea de a doua este încă aspru combătută de către darwiniștii extremi, deși are de partea sa un material uriaș de fapte și de cercetări. E lesne de înțeles însă că aici nu poate fi vorba de moștenirea proprietăților cîștigate din întîmplare ci de acele cari sunt o urmare firească a adaptării directe.

Formarea speciilor prin mijlocul adaptării directe ne dezvăluiește cîteva fapte care ne ajută să pătrundem în mecanismul lăuntric al fenomenului. Astfel experiența a arătat că niciodată nu se creează ceva cu desăvîrșire nou ci numai modificări esențiale în structura primitivă. Moștenirea acestor modificări determină formarea noilor specii. Dar aceste modificări nu sunt decît o urmare a funcțiunei organelor. Așadar creșterea sau schimbarea funcțiunei determină modificarea organelor respective; scăderea funcțiunei pricinuiește reducerea organului. Însă această modificare a organelor nu poate fi determinată decît cînd se cunosc în amănunțime formele acestora și modul lor de derivare.

Cunoștința acestora explică tot mecanismul desvoltărei care se face potrivit principiului transformărei unor forme într-altele. Astfel, fiecare formă, la un anumit moment, reprezintă transformarea necesară la care trebuiau să ajungă formele anterioare și cuprinde în sîmbure formele viitoare.

Din acest punct de vedere studiul morfologic al fenomenelor se apropie de exactitatea demonstrațiunilor geometrice.

Și întrucît privește fenomenele sociale, orice altă metodă ar fi neîndestulătoare, deoarece ele nu pot fi prinse decît în formele în cari se manifestează. Cu cît aceste forme sunt mai precise, cu atît fenomenele pot fi prinse mai bine. Deci metoda morfologică este singura care poate da rezultate sigure în sociologie unde se poate aplica cu aceeași izbîndă ca și în biologie.

Aiurea va fi locul să arătăm că tot această metodă este singură în stare să explice evoluțiunea din artă și filozofie.

SOCIOLOGIA VECHE ŞI SOCIOLOGIA NOUĂ

În istoria ştiinţelor sociale tendinţa către o metodă limpede şi sigură este poate explicaţiunea de căpetenie a uşurinţei cu care s-au făurit într-un timp aşa de scurt sisteme atît de numeroase. Este drept că această tendinţă nu apare în chip vădit decît la sistemele alcătuite în vremea din urmă. Dar aceasta se datoreşte faptului că problemele metodologice fiind mai grele şi mai subtile decît toate celelalte, ele nu pot fi dezbătute cu toate elementele cerute decît în urma tuturora, deşi adevărata ştiinţă nu începe decît după ce a fost determinată metoda. De aceea încercările de sociologie de la începutul veacului al nouăsprezecelea nu pot avea pentru vremea noastră decît o valoare istorică şi nicidecum ştiinţifică. Ele ţineau prea mult să constituie un sistem şi ţineau prea puţin să aibă o metodă.

Auguste Comte, punînd sociologia în rîndul ştiinţelor făcu din ea coroana filozofiei pozitiviste. Plecînd de la ştiinţele inorganice cum sunt matematicele, astronomia, fizica şi chimia, el avea nevoie, pentru a îmbrăţişa tot cuprinsul cunoştinţelor omeneşti şi a alcătui astfel o concepţie unitară despre lume, să constituiască ştiinţa socială. Este însă datoria noastră să spunem că toată opera sa, în această privinţă, se mărgineşte, din punctul de vedere curat ştiinţific, numai la hotărîrea

locului pe care trebuie să-l ocupe sociologia în scara cunoștințelor pozitive.

Ca să lămurim cugetarea noastră vom aduce un exemplu dintr-o știință cu totul depărtată de sociologie. Voim să vorbim de astronomie. Se știe că legea lui Bode, măsurînd depărtările succesive ale planetelor de soare și luînd ca unitate distanța de la pămînt la soare, ajunge să dea numerilor cari reprezintă aceste depărtări o dezvoltare serială asemănătoare cu o progresiune geometrică. Fiecare cifră din serie corespunde locului pe care-l ocupă în spațiu o planetă, afară de cifra 2,8 căreia nu-i corespundea pînă la o vreme decît o lacună între Marte și Jupiter. Descoperirea lui Uranus de către W. Herschel în 1781 adăugă un nou termen acestei serii, astfel că se crezu, cu drept cuvînt, că și la distanța 2,8 trebuie să se găsească o planetă care să umple lacuna arătată de acest număr. Și în adevăr astronomul Piazzi descoperi la 1 ianuarie 1801 mica planetă Ceres tocmai la distanța 2,8 după cum prevăzuse Bode.

Clasificînd științele în seria cunoscută, Comte făcuse o operă căreia nu-i lipsea oarecare înrudire intelectuală cu legea lui Bode.

Nu doar că Auguste Comte ar fi voit să arate numai locul unde se afla îngropată comoara nestimată lăsînd altora grija de a face studiile necesare și de a adînci lucrurile. Dimpotrivă, el a căutat să definească în chip riguros obiectul noii sale științe, reducînd studiul societății pe de o parte la raporturi de stare, de structură și de coexistență, iar pe de altă parte la raporturi de schimbare și de succesiune. În acest chip sociologia statică și sociologia dinamică se aflau pe cale de a prinde ființă dacă n-ar fi întîmpinat o mică piedică. În adevăr, studiul static și dinamic al fenomenelor sociale nu era la Auguste Comte încoronarea metodei inductive pe care a urmat-o sistematic în toată opera sa. Acest studiu nu era, în cazul de față, decît rezultatul unei deducțiuni logice. Filozoful ajunsese pe cale inductivă să stabilească neîndoios că pentru studiul fenomenelor organice e nevoie de cunoașterea raporturi-

lor de statistică şi dinamică şi printr-o simplă deducţiune a introdus acest lucru şi în sociologie.

De aceea definiţia şi caracteristica metodei nu ţine decît un capitol din *Cours de philosophie positive* şi încă şi acolo fenomenele sociale sunt înfăţişate, tot ca şi fenomenele organice, numai sub raporturile lor statice şi dinamice.

Este adevărat că fenomenele organice nu se studiază decît în acest chip; este adevărat că modul de apariţiune al fenomenelor sociale nu diferă în linii generale de modul de apariţiune al fenomenelor organice; ar urma deci ca întrebuinţarea unei aceleiaşi metode de studiu pentru amîndouă seriile de fenomene să fie pe deplin îndreptăţită. Şi de fapt aşa şi este. Dar ştiinţa voieşte să aibă încredinţarea că această metodă a izvorît în mod firesc din natura lucrurilor şi n-a fost dedusă din nişte simple propoziţiuni logice. Păcătuind împotriva acestei cerinţi elementare, Comte a făcut din sociologia sa o ştiinţă abstractă care se mulţumeşte să expună obiectul, metodele, împărţirile fundamentale şi legile aplicabile la toate societăţile cu putinţă, fără a ne pune în măsură de a cunoaşte o societate reală, cu factorii săi activi, cu agenţii săi modificatori, cu mediul, clima, rasa, şi condiţiunile politice şi economice, cari îi constituesc esenţa. Ca dovadă despre acest lucru n-avem decît să citäm faimoasa lege a celor trei stări şi chipul cum a fost aplicată la societate. După această lege omenirea a trebuit să treacă prin starea religioasă şi starea metafizică pentru a ajunge la starea pozitivistă. Este drept că această lege a putut să slujească deocamdată a lămuri întrucîtva evoluţiunea filozofică a omenirei, însă ea nu era decît o clasificaţiune artificială şi neîndestulătoare în sociologie. Cu ajutorul ei nu s-ar fi putut explica niciodată evoluţiunea economică a societăţei deşi tocmai această evoluţiune este temelia tuturor celorlalte fenomene sociale cari nu sunt decît derivatele sale.

Dar în timp ce sociologia comtistă se întorcea astfel fără voie la abstracţiunile metafizice de cari voise să scape, în Anglia se iveau elementele unei nouă con-

structiuni teoretice. În 1850, H. Spencer își dezvoltă ideile sale sociologice în chip cît se poate de sistematic în *Social Statistics*. În anul următor, el publică un alt studiu în care aplică doctrina evoluțiunei la un fenomen sociologic special, la modă. În 1852 apăru în sfîrșit, în luna aprilie, *A Theory of Population deduced from the General Law of Animal Fertility*. Am dat anume aceste date fiindcă trebuie stabilit un lucru și anume că la 1852 teoria sociologică a lui Spencer era stabilită în liniamentele sale generale. Acest lucru trebuia cu atît mai curînd stabilit cu cît Spencer fiind evoluționist și făcînd parte din aceeași școală cu Darwin, s-ar fi putut atribui naturalistului ceea ce se cuvine filozofului. Se știe însă că *The origin of Species* a lui Darwin nu apăru decît în 1859, epocă la care Spencer isprăvise de conturat întregul său sistem și ajunsese la o concepțiune unitară despre lume.

În ce consta această concepțiune cu privire la sociologie?

Ea avea ca punct de plecare și ca bază determinarea originei și a evoluțiunei societății. Așadar pentru filozoful englez societatea nu putea fi studiată decît în dezvoltarea sa progresivă. Acesta e un punct capital de care trebuie să ținem socoteală pentru că pe de o parte el dovedește o oarecare înrîurire cu dialectica hegeliană iar pe de altă parte definește foarte limpede deosebirea între concepțiunea spenceriană și concepțiunea școalei organice germane.

Dar lucrul de căpetenie nu era dobîndirea unei concepțiuni sistematice despre societate, ci determinarea metodei care urma să fie întrebuințată în sociologie.

În lucrarea sa *The Study of Sociology* la capitolul despre disciplină, singurul capitol în care se ocupă, deși foarte pe scurt, de metodă, el spune că pentru studiul științei sociale o cultură științifică generală este trebuincioasă și recomandă îndeosebi pregătirea prin biologie și psihologie. Prin aceasta se arată totodată și metoda sa care e cu totul neîndestulătoare și concepțiunea sa despre societate pe care vrea s-o explice numai prin ajutorul datelor biologice și psihologice.

În adevăr, cu celebrele sale *Principles of Sociology*, Spencer începe cu stabilirea unei legături între evoluțiunea socială și evoluțiunile inorganică și organică. De evoluțiunea inorganică se ocupă astrogenia și geogenia; de evoluțiunea organică se ocupă științele fizice, biologia și psihologia. De evoluțiunea superorganică se ocupă, între altele, sociologia.

Dar ce este un fenomen superorganic?

Orice fenomen în care există cooperațiune și deci diviziunea muncei e un fenomen superorganic. Astfel este acțiunea insectelor cari trăiesc în societăți, a păsărilor cari constituiesc colonii, a mamiferelor cari trăiesc în turme. Din aceste fenomene superorganice, cele cari se petrec în sînul societății omenești constituiesc domeniul sociologiei. Ele sunt supuse evoluțiunei ca și celelalte. Factorii cari înrîuresc asupra acestei evoluțiuni sunt sau extrinseci ca pămîntul, clima, fauna și flora sau intrinseci cum e omul cu caracterele sale fizice și psihice. Dar pe lîngă acești factori originali mai sunt și alții derivați cum sunt modificările progresive ale mediului, creșterea volumului agregatului social, influența societății asupra părților sale și părților asupra societății, acțiunea și reacțiunea cari se operează între o societate și societățile vecine, acumulațiunea produselor artificiale. Cu vremea însă înrîurirea factorilor extrinseci scade, iar înrîurirea omului, cu pornirile și ideile sale, crește, devenind aproape singura determinantă în societate.

Dar ce este societatea?

Societatea este o entitate pentru că deși e formată din unități deosebite, ea are o orînduială care-și păstrează fizionomia în cursul veacurilor ceea ce dovedește că întrolocarea acestor unități este concretă. O societate este așadar un lucru, un organism. Relațiunile permanente cari există între părțile unei societăți sunt asemănătoare cu relațiunile permanente cari există și între părțile unui organism. Astfel societatea crește, își mărește volumul pe măsură ce-și complică structura, își diferențiază progresiv funcțiunile, își unește părțile prin raporturi de dependență întocmai ca și un corp

vieţuitor. Aşa stînd lucrurile „evoluţiunea socială este o parte din evoluţiunea generală. Ca şi agregatele cari evoluează în general, societăţile ne înfăţişează o integraţiune, atît prin simpla creştere a masei cît şi prin fuziunea şi refuziunea masei. Se văd în ea nenumărate exemple a schimbărei care pleacă de la omogenitate ca să ajungă la heterogeneitate; care merge de la tribul simplu ce-şi are toate părţile la fel, pînă la naţiunea civilizată unde deosebirele structurale şi funcţionale sunt aşa de mari că întrec orice încercare de enumerare. Mînă în mînă cu integraţiunea merge creşterea coerenţei".

Şi aci Spencer arată cum de la tribul nomad lipsit de coerenţă şi care se poate împrăştia dintr-o nimica toată, societatea a ajuns la naţiunea civilizată, destul de consolidată ca să răzbească unită de-a lungul veacurilor. Odată cu această creştere a coerenţei, formele sociale capătă nişte contururi bine definite. „Organizaţiunea hoardei primitive e nelămurită; progresul dă naştere la orînduieli sociale fixe cari se limpezesc din ce în ce mai mult; obiceiurile se prefac în legi cari cîştigînd în fixitate, devin mai specifice în aplicaţiunile lor la diverse ordine de acţiuni; în sfîrşit toate instituţiunile cari la început erau întrolocate se deosebesc încetul cu încetul dobîndind fiecare o structură distinctă. Astfel se adevereşte pretutindeni formula evoluţiunei deoarece se îndeplineşte aci un progres către un volum, o coerenţă, o multiformitate şi o preciziune mai mare".

Întemeiat pe legea evoluţiunei generale şi călăuzit de instrucţiunile pe cari le arătarăm, Spencer întreprinde studiul diverselor fenomene sociale, cercetîndule geneza şi stabilindu-le dezvoltarea. Astfel, vorbind de relaţiunile domestice determinate de păstrarea şi perpetuarea speciei, el stabileşte raporturile primitive între sexe, pomeneşte de exogamie şi endogamie, promiscuitate, poliandrie, poligamie şi monogamie ca să ajungă la familia modernă. Tot în acelaşi mod studiază instituţiunile ceremoniale, instituţiunile politice şi instituţiunile eclesiastice, urmărind pretutindeni principiul de integraţiune şi diferenţiare. Numai fenomenele eco-

nomice sunt lăsate de o parte, poate tocmai din pricină că metoda spenceriană nu li s-ar fi putut aplica fără ştirbire.

Ne oprim aci deoarece intenţia noastră nu este de a arăta sistemul ci de a defini metoda lui Spencer. După cum se vede, metoda întrebuinţată de dînsul în studiul ştiinţelor sociale nu se deosebeşte de loc de metoda întrebuinţată în studiul ştiinţelor inorganice şi organice. El a realizat aşadar o concepţiune unitară despre metodă. Dar tocmai fiindcă a voit cu orice chip să ajungă la această concepţiune unitară, de aceea metoda sa este prea generală. Şi apoi integraţiunea şi diferenţiarea sunt două concepte logice cari pot avea o mare valoare subiectivă deoarece sintetizează pentru mintea noastră o întreagă serie de fenomene, dar nu explică însăşi evoluţiunea. Astfel necesitatea transformărei unor forme sociale în altele rămîne totdauna străină metodei spenceriene. Şi tocmai necesitatea acestei transformări ar trebui s-o explice o sociologie ştiinţifică. Dar cu simple concepte logice, luate dintr-un domeniu şi trecute în altul, nu se poate alcătui ştiinţa.

Tot în această categorie ar trebui să fie trecut şi Thomas Henry Huxley care, afară de Darwin, este poate cel mai însemnat naturalist englez din veacul al nouăsprezecelea. Teoria evoluţiunei organice, aplicată de el în mod atît de strălucit în ştiinţele naturale, o introduse şi în ştiinţele sociale. Zelul cu care apără teoria darwinistă a selecţiunei naturale şi aplicarea sa la problemele sociale de pe vremuri, au stîrnit un interes pătimaş în Anglia. Dar tocmai aplicarea acestei teorii l-a făcut să nu prindă niciodată miezul chestiunilor economice cari agitau societatea britanică pe timpul său, şi să rămînă totdauna departe de mişcările populare de cari îl înstrăinau concepţiunile sale autoritare. În această privinţă e de mirare că tocmai el care ştia să prevadă cu o mare claritate dezvoltarea viitoare a fenomenelor prezente, n-a putut ajunge la o concepţiune socială mai înaltă decît aceea de care a dat dovadă. Dar teoria evoluţiunei organice, cu toate lacunele pe cari le lăsase Darwin, îl stăpînea prea mult pentru

a privi tot așa de limpede înlăuntrul fenomenelor sociale după cum privea înlăuntrul fenomenelor fizice. Altminteri a fost un mare cercetător și un însemnat popularizator.

Am saluta și am trece înainte dacă Huxley n-ar fi unul din reprezentanții cei mai tipici ai darwinismului social.

Se cuvine dar să definim darwinismul social și metoda sa.

În evoluțiunea științelor naturale, teoria darwinistă a făcut o epocă strălucită. Este drept că încă de multă vreme transformismul fusese pus în lumină de către Goethe și Lamarck iar în timpul din urmă de către Alfred-Russell Wallace, dar el nu fusese lămurit pe deplin în principiul său intern. Darwin punînd la temelia alcătuirei sale științifice lupta pentru existență și selecțiunea naturală, voia să dea prin aceasta cheia transformărilor formelor animale. Teoria sa avu un răsunet uriaș nu numai în biologie dar și în celelalte științe; mai ales sociologia și lingvistica scoaseră din ea încheieri cari dacă nu fură totdauna drepte nu e mai puțin adevărat că puneau uneori în discuțiune probleme cari nici nu se bănuiseră pînă atunci.

Ernest Haeckel, îndeosebi, știu să introducă darwinismul în explicarea fenomenelor sociale cu o putere de argumentare cum rar se vede. Susținînd că evoluțiunea organică se aplică tot așa de bine formelor sociale ca și formelor animale, el se apropia de concepțiunea sociologică a lui Spencer; se deosebea însă de aceasta prin faptul că el nu explica evoluțiunea printr-un proces de diferențiare și integrațiune ci prin lupta pentru existență și selecțiunea naturală. Astfel înfățișată sociologia darwinistă strîngea realitatea mai de aproape decît sociologia spenceriană, care se pierdea prea mult în vederi generale. Fără îndoială că legea lui Spencer asupra diferențiărei era un bun punct cîștigat; se cerea însă să se arate cum lucrează această lege în sprijinul evoluțiunei progresive.

Haeckel, spune într-un răspuns al său către Virchow: „Marea lege a diferențiărei ne arată că atît în teoria generală a evoluțiunei cît și în partea sa biologică

sau teoria descendenței, varietatea fenomenelor isvorăște dintr-o unitate originară, diferența funcțiunilor dintr-o indentitate primitivă, complexitatea organismului dintr-o simplicitate primordială. Chiar de la începutul vieței, condițiunile de existență nu sunt egale pentru toți inșii. Toți au însușiri moștenite, aplecări înnăscute mai mult sau mai puțin deosebite. Cum s-ar putea așadar ca menirea noastră în viață și urmările sale să fie egale?

Cu cît viața socială e mai dezvoltată, cu atît principiul diviziunei muncei cîștigă mai multă însemnătate și cu atît existența durabilă a statului cere ca membrii săi să-și împărțească datoriile atît de felurite ale vieței; și dacă munca ce trebuie îndeplinită de indivizi, adecă puterea, dibăcia, mijloacele se deosebesc de la unul la altul în cel mai înalt grad, e firesc ca și răsplata acestei munci să nu fie egală. Aceste fapte sunt așa de simple și de vădite că orice om politic, inteligent și cult ar trebui, mi se pare, să ia teoria descendenței și doctrina generală a evoluțiunei ca cea mai bună doctorie împotriva absurdelor utopii egalitare ale socialiștilor".

Și mai departe Haeckel arată cum tendința politică și deci socială a darwinismului e curat aristocratică.

„Teoria selecțiunei ne arată că în viața omenirei ca și în cea a plantelor și a animalelor, pretutindeni și totdauna, numai o mică minoritate privilegiată izbutește să trăiască și să se dezvolte; marea majoritate, dimpotrivă, sufere și piere mai curînd sau mai tîrziu. Speciile vegetale și animale dau naștere la nenumărați inși dar numărul celor cari au norocul să se dezvolte pînă la desăvîrșita lor maturitate și să-și ajungă scopul traiului, e neînsemnat.

Cruda și nemiloasa luptă pentru existență, care stăpînește pretutindeni firea vietuitoare, această vecinică și aspră concurență a tot ce trăiește, e un fapt care nu se poate tăgădui. Numai micul număr ales al celor mai tari și mai bine înzestrați e în stare de a duce cu izbîndă această concurență; marea majoritate a concurenților slabi trebuie numaidecît să piară. Putem

deplînge cît vom voi această fatalitate tragică dar nu o putem nega, nici schimba. Toți sunt chemați, dar puțini sunt aleși.

Selecțiunea, alegerea acestor aleși, este necesarmente legată cu pierzania unui mare număr de ființe. De aceea, un alt învățat englez a numit principiul fundamental al darwinismului „supraviețuirea celor mai adaptați, izbînda celor mai buni".

„În orice caz deci principiul selecțiunei nu e democratic; el este cu totul și cu totul aristocratic".

Haeckel are dreptate punînd darwinismul social ca o doctrină cu desăvîrșire aristocratică. Atît numai că acest aristocratism poate duce deopotrivă și la conservatorismul lui O. Hertwig care găsește că statul e cea mai superioară formă de organism și la individualismul lui Nietzsche care nu recunoaște nici o formă de organism superioară individului. Deci, în aplicațiunile sale practice, darwinismul social se poate împăca și cu conservatorismul și cu individualismul și chiar și cu socialismul. Este, după cum se vede, o înfrățire obștească a doctrinelor celor mai contrazicătoare. Și nici nu se putea altfel. Conservatorismul, individualismul și socialismul sunt doctrine sociale; darwinismul e o doctrină biologică. Cele dintîi au un caracter special, cea din urmă are un caracter general. Cu oarecare bunăvoință era ușor așadar a face să intre niște fenomene speciale într-o regulă generală. Tot ce li se putea întîmpla era micul neajuns de a pierde caracterul lor specific, ceea ce s-a și întîmplat fenomenelor sociale privite din punctul de vedere darwinist. De aceea lupta pentru trai, selecțiunea naturală și izbînda celor mai buni, nu pot fi primite ca adevăruri absolute în materie socială, după cum de altminteri n-au putut fi primite în totul nici chiar în biologie. Totuși biologia fiind o știință mai simplă decît sociologia, chiar cînd s-ar găsi noțiuni organice îndestulătoare spre a explica toate fenomenele vieței, ele tot nu vor putea fi aplicate la studiul fenomenelor sociale din pricina marei complexități a acestora.

Așadar toată școala organică evoluționistă, fie ea spenceriană sau darwinistă, face o fundamentală greșeală de metodă în materie socială.

Cu mai multă băgare de seamă lucrează școala organică descriptivă. Această școală are ca reprezentant de căpetenie pe Albert Schaeffle care în opera sa *Bau und Leben des socialen Körpers* cearcă să arate structura sistematică a principalelor instituțiuni sociale.

Spre deosebire de școala engleză care urmărește societatea în evoluțiunea sa, Schaeffle o studiază mai mult din punct de vedere descriptiv. Acestă deosebire o stabilește el însusi în una din prefațele operei sale în care învinuiește pe Comte și Spencer că au studiat mai ales manifestările evolutive ale societății în loc de a face analiza elementară a acesteia. Ceea ce face el este așadar investigațiunea structurei variabile și necesare a societății și a instituțiunilor sociale, analizînd organele și funcțiunile economice, științifice, morale, juridice și politice.

Aceeași metodă o întrebuințează și René Worms în *Organisme et Société*, unde reia pe socoteala sa comparațiunea generală dintre organism și societate și înlătură argumentele cari s-au adus împotriva acestei concepțiuni. De aceea în studiul său el face anatomia amănunțită a societății, arată forma și elementele corpului social și se coboară pînă la celulă. Și numai după ce a făcut analiza elementelor, trece la filozofia socială studiind funcțiunile de nutriție, de reproducțiune și de relațiune și sfîrșește cu embriologia, patologia, terapeutica și higiena societății.

E de ajuns atîta ca să se vadă cu ce noțiuni neîndestulătoare lucrează școala organică și cum, adunînd la un loc elementele eterogene ajunge la niște încheieri surprinzătoare pentru sociologie și la niște definițiuni cu totul contrazicătoare. Din asemănarea întîmplătoare a muncei sociale cu fenomenele vitale ale unui organism s-a creat astfel o școală sociologică cu tendințe hotărît biologice, cu vederi restrînse, dar cu pretențiuni foarte mari. Cea mai mare din aceste pretențiuni era aceea de a fi întemeiat cu adevărat o sociologie științifică.

Pretenţiunilor acestora trebuie să li se pună capăt. Şcoala organică nu a făcut operă ştiinţifică; ea a făcut operă descriptivă. Iar de la descripţiune pînă la ştiinţă e o mare depărtare. E aceeaşi depărtare care desparte istoria naturală de odinioară de biologia de acum.

Dovedirea caracterului curat descriptiv al şcoalei organice se poate face foarte lesne. Singurele noţiuni generale cu menire explicativă de cari s-a servit această şcoală au fost procesul de integraţiune şi diferenţiare, lupta pentru existenţă şi selecţiunea naturală. Întru cît priveşte pe aceste două din urmă îndeosebi, ştiinţa s-a văzut silită să le tăgăduiască puterea absolută pe care le-au atribuit-o darwiniştii. În orice caz alături de lupta pentru existenţă se poate pune tot atît de bine ajutorul reciproc pentru trai, iar alături de selecţiunea celor mai buni se înalţă covîrşitoare izbînda celor mai răi. Astfel, cele două noţiuni introduse de darwinişti în sociologie, rămîn să formeze numai expresiunea unor fenomene parţiale. Şi cu astfel de fenomene nu se poate explica evoluţiunea societăţei.

Tot aşa stă lucrul şi cu procesul de integraţiune şi diferenţiare.

Dar odată ce toate acestea nu sunt decît fenomene parţiale, ele încetează de a mai cuprinde însăşi raţiunea celorlalte fenomene sociale şi studiul lor ia un simplu caracter descriptiv, foarte larg pentru că însumează o mulţime de manifestaţiuni deosebite dar şi foarte subiectiv pentru că are o mulţime de elemente ideologice.

Şcoala organică nu poate deci prinde principiul intern al fenomenelor. Acest principiu, care trebuie să explice necesitatea pentru care fenomenele sociale se prezintă cu caracterele lor specifice şi evoluează de la simplu la compus, este strein concepţiunei sociologice spenceriane şi darwiniste. De altminteri el a fost strein chiar concepţiunei ştiinţifice a şcoalei darwiniste şi de aceea Eduard von Hartmann a arătat că această slăbiciune e de natură a pricinui prăbuşirea întregei teorii.

Principiul intern al evoluțiunei se manifestează în formele sub cari se prezintă fenomenele sociale. În adevăr, fiecare din aceste fenomene are pentru anumită vreme și anumit popor o formă proprie. Și numai forma dă unui fenomen caracterul specific care-l deosebește de toate celelalte fenomene de același gen. Însă aceste forme evoluează necontenit urmînd în liniamente generale o anumită normă.

Deci, determinarea exactă a formelor și a evoluțiunei lor, este condițiunea de căpetenie a cunoașterei fenomenelor sociale. Această determinare n-o poate face decît morfologia socială.

Dar morfologia socială nu are nevoie de noțiunea de organism de care s-a slujit vechea școală organică. Ea nu are nevoie să construească știința socială cu noțiuni streine de societate. Destul a fost sociologia construită științificește fie cu noțiuni juridice, fie cu noțiuni psihologice, fie cu noțiuni biologice. Este timpul să se construiască sociologia cu noțiuni sociale, căci o știință nu poate fi privită ca atare decît atunci cînd e construită cu noțiunile sale proprii. Noțiunile fundamentale ni le dau în această privință meseriile, industriile cari constituie fenomenele primordiale din societate. Studiul formelor sub cari se prezintă industriile atît din punctul de vedere tehnic cît și economic, constituie morfologia socială.

Morfologia socială capătă astfel o însemnătate care nu se lasă mai pe jos de însemnătatea pe care o are morfologia animală. În adevăr, Haeckel, plecînd de la anumite forme pe cari le-a găsit în lumea actuală a mamiferelor, a izbutit să arate cum erau mamiferele primitive înainte de a se fi desfăcut în toate speciile de mai tîrziu.

În această încercare formele dezvoltate de acum au fost explicate prin formele simple de odinioară.

Tot așa și în limbistică, ținînd socoteală de formele actuale ale cuvintelor, se poate reconstitui o limbă veche din care n-a mai rămas nimic scris. Din punctul de vedere logic, atît cuvintele limbilor vechi cît și

tipurile animalelor dispărute, n-au existat decît pentru a da naştere formelor actuale prin complicare şi specializare într-o anumită direcţiune.

Şi dacă morfologia animală, fiind o ştiinţă eminamente generalizatoare, constituie filozofia zoologică, morfologia socială constituie, cu acelaşi temei, filozofia fenomenelor sociale.

Astfel înţeleasă, morfologia socială devine singura metodă în stare de a face din încercările descriptive de pînă acum o adevărată ştiinţă.

METODA ÎN ISTORIA FILOZOFIEI

Cugetarea română n-a avut niciodată o existență de sine stătătoare. În scurta vreme care a trecut de la afirmarea sa romantică și pînă acum, ea a fost pururea înrîurită de categoriile intelectuale făurite de streinătate. Fără îndoială, faptul acesta era necesar atît din punctul de vedere logic cît și din punctul de vedere istoric. O cugetare cu un caracter distinctiv, bine hotărît, nu se improvizează niciodată. Ea nu se naște decît la timp prielnic și are nevoie să treacă prin toate treptele de evoluțiune ca să ajungă la deplina stăpînire de sine; numai atunci poate să se dezvolte în mediul său propriu și să dea toate roadele cari se așteaptă de la dînsa. Pînă a ajunge însă la această stăpînire de sine, ea este nevoită să trăiască din viața altora într-un adevărat parazitism intelectual. Este drept că acest parazitism intelectual nu poate fi înlăturat din dezvoltarea națiunilor tinere cari au nevoie să fie ajutate ca orice organism de curînd născut ce nu e în stare decît să asimileze produsele streine iar nicidecum să plăsmuiască ceva trainic cu propriile sale mijloace.

Acest fapt lămurește îndeajuns soluțiunea de continuitate din viața noastră intelectuală. Fiind nevoiți să ne slujim totdauna de categoriile ideologice împrumutate din streinătate, caracterul fundamental al cu-

getărei române nu a putut fi prins în diversele sale manifestări active; cel mult dacă i s-a putut cunoaște admirabilul său dar de receptivitate. Însă receptivitatea, deși este o condiție esențială pentru orice evoluțiune progresivă, nu este un principiu cu desăvîrșire afirmativ.

De aceea procesul de evoluțiune internă, care stăpînește toate fenomenele din lumea cugetărei după cum stăpînește și fenomenele din lumea animală, a rămas necunoscut în România.

În șirul istoric al manifestărilor dezvoltărei noastre intelectuale lipsește acea progresiune neîntreruptă care dă vieței psihice a unei entități etnice aparența unei unități organice. Din această pricină mecanismul complicat care regulează funcționarea normală a elementelor cari compun complexul unei cugetări naționale nu poate fi încă de loc studiat în amănunțime.

Puterile cari înrîuresc energia, principiul intern a evoluțiunei noastre, nici nu sunt măcar bănuite și tocmai cunoașterea acestor puteri dominante este cu desăvîrșire trebuitoare în caracterizarea dezvoltării formelor de cugetare.

Numai acest lucru explică lipsa de sinteză etnică și de continuitate reală în poezia noastră.

Această artă care ar fi trebuit să fie chintesența, realizată printr-o sinteză superioară, a tuturor predispozițiunilor intelectuale și sentimentale cîștigate de poporul român în existența sa trecută, s-a mărginit la împrumutarea unor forme ideologice din streinătate pe cari voia să le înrădăcineze cu de-a sila pe pămîntul românesc.

Dar acest curent idealist format de categorii logice cari nu își aveau ființă în sufletul poporului era falș căci niciodată nu se va putea împăca un curent construit numai din elemente ale rațiunei pure sau ale esteticei metafizice cu marele curent popular întemeiat pe date reale. Astfel poezia trecută a fost menită chiar prin esența sa să rămînă streină de sufletul poporului și să nu se nutrească decît cu idei de sprijin împrumutate din viața altora. Tehnica și stilizarea acestei poezii

au fost totdauna streine şi de aceea poeţii erau nevoiţi să nu plăsmuiască decît opere cari purtau pecetea curentelor literare apusane cari le influenţaseră. Şi cum aceste curente literare se schimbau foarte des, poezia naţională se afla într-o prefacere necontenită. Ivirea unei direcţii literare în apus însemna sfărîmarea tuturor idolilor la care se închinaseră înainte poeţii din România. Curentul din ajun era îndepărtat şi înjurat, curentul nou ridicat în slavă şi pus pe altarul de marmoră unde i se aduceau jertfele zilnice ale poeţilor. În astfel de împrejurări nici nu putea fi măcar vorbă de procesul intern de evoluţiune firească a poeziei.

În filozofie lucrurile stau şi mai rău. Soluţiunea de continuitate este desăvîrşită, rarile manifestări filozofice aparţinînd şcoalelor celor mai protivnice.

Este drept că aceste manifestări au răsărit într-un chip foarte puţin firesc, căci dacă în poezie tot mai putea fi vorba de o încercare măcar cît de şubredă de a alcătui un întreg armonic cu nevoile şi sentimentele poporului, în filozofie această încercare n-a fost niciodată făcută. De altminteri filozofia română a avut pînă acum un cerc de activitate foarte restrîns. Maiorescu, Conta şi Gherea au fost singurii cari au dat o importanţă deosebită cercetărilor filozofice.

D.T. Maiorescu însă şi-a luat elementele şi ideile sale de sprijin din metafizica germană. Aceste idei cari erau minunat de potrivite pentru Germania n-aveau nici o înrudire cu puţinele categorii ideologice pe cari le cîştigase poporul român în cursul dezvoltărei sale. Ele erau curat germane, alcătuite de reprezentări cari se închegaseră în urma unei întregi evoluţiuni tradiţionale şi cari reprezentări îşi croiseră modul de combinaţiune după propria lor fire. Între aceste reprezentări şi reprezentările metafizice ale poporului român aşa cum ni le-a dezvăluit literatura populară, era o prăpastie adîncă. Firește, d. Maiorescu avea dreptul să nu ia în seamă această prăpastie, în numele unui principiu foarte sfînt care ar fi fost acel al adevărului obiectiv. Decît, metafizica germană este o plăsmuire cu deosebire subiectivă şi această plăsmuire n-avea nici măcar meritul de a

se conforma celor din urmă date ştiinţifice. De aceea, metafizica maioresciană, combătută chiar de la început, nu a putut fi continuată cu izbîndă.

Cu totul deosebită a fost filozofia lui Conta. Izvorîtă din şcoala pozitivistă, această filozofie a avut norocul să se răspîndească tocmai în vremea cînd marile sale principii fundamentale erau discutate cu aprindere de întreaga lume civilizată. Şi în filozofie o discuţie care durează mult şi se aprinde e totdauna un semn bun. În astfel de împrejurări filozofia lui Conta venea pe lume sub o stea fericită. Această stea i-a călăuzit cu dragoste paşii pe tărîmul cugetării române. De altminteri explicarea ştiinţifică dată tuturor fenomenelor, analiza sa riguroasă şi sinteza sa cumpănită i-au folosit nu puţin. Pe de altă parte Darwin, Haeckel, Moleschott şi Vogt pregătiseră drumul şi înlăturaseră mai dinainte multe din piedici. Aşa se explică entuziasmul cu care lumea noastră cultă a primit cărţile lui Conta. Ar fi urmat deci ca această filozofie să slujească drept punct de plecare tuturor sistemelor viitoare.

Şi totuşi n-a fost aşa. D. Gherea care a venit numaidecît după Conta a mers ce e drept, cam tot în aceeaşi direcţie, dar pe căi cu totul deosebite.

O mică lămurire se impune.

D. Gherea este materialist ca şi Conta. Dar între materialismul acestor doi cugetători este o însemnată deosebire. Ceea ce caracterizează sistemul lui Conta este materialismul filozofic a cărui metodă de cercetare este cea din ştiinţele naturale; dimpotrivă, ceea ce caracterizează opera lui Gherea este materialismul economic a cărui metodă de cercetare este cea din ştiinţele sociale. De altminteri această deosebire se explică îndată ce se cercetează geneza sistemelor acestor doi cugetători.

Conta generalizase ultimele date ale ştiinţelor naturale; sistemul său era prin excelenţă naturalist. D. Gherea n-a luat nimic de la Conta; ba chiar, concepţiunea sa generală pare a se fi alcătuit fără ca autorul să aibă cea mai mică cunoştinţă de sistemul înaintaşului său. Această concepţiune este formată din generalizarea ulti-

melor date ale științelor sociale; ea e prin excelență socială; ea nu cuprinde elemente ale unei evoluțiuni care s-ar fi dezvoltat în chip firesc din sistemele din trecut.

Aceste sărituri brusce au rupt orice legătură de continuitate așa că noile manifestări filozofice par cu desăvîrșire stinghere și d. Gr. Taușanu a putut să treacă la misticism fără să surprindă pe nimeni.

Fără îndoială, este o mare depărtare de la filozofia materialistă și chiar de la metafizica maioresciană pînă la misticism. Și metafizica și filozofia materialistă se întemeiază tot pe aceleași procedeuri logice de cercetare; faptul că metafizica sintetizează în pripă și că nu împinge analiza pînă la micile amănunte la cari o duce filozofia naturalistă, nu schimbă întru nimic esența lucrurilor.

Și într-o parte și într-alta se întrebuințează tot analiza și sinteza ca mijloace de cercetare. Misticismul însă se deosebește radical de aceste concepțiuni.

Metoda sa de cercetare iese din domeniul logicei, deoarece el pătrunde esența lucrurilor în alt chip decît prin gîndire. Această metodă este extazul mistic, intuiția intelectuală.

Între analiza și sinteza logică și extazul mistic prăpastia e fără fund.

Dacă d. Taușanu ar fi urmat evoluția firească a lucrurilor n-ar fi ajuns cu nici un chip la misticism, căci firea românească n-a ajuns pînă acum nici măcar la priceperea analitică a vieței, iar misticismul nu se ivește decît atunci cînd mintea omenească vrea să treacă peste limitele cunoștinței impuse de analiză și sinteză.

Dar d. Taușanu nici n-a avut în vedere dezvoltarea firei românești. El n-a avut în vedere decît dezvoltarea cugetării apusane care, în adevăr, se află într-o perioadă cu totul deosebită de a noastră. În acea cugetare analiza, în urma numeroaselor descoperiri științifice, este nevoită să se coboare în amănunțiuni migăloase de la cari pare aproape cu neputință de a se mai găsi drumul către sinteză.

Pe de altă parte spiritile sintetice, în greutatea lor de a putea cuprinde toate faptele studiate de analiză, sunt adesea nevoite de a recurge la generalizări pripite. Astfel, legătura dintre cele două mijloace de cercetare logică pare ruptă. Nu îi mai rămîne deci cugetarei decît să găsească altă metodă care să n-aibă lipsurile celor două dinainte. Această metodă este extazul mistic.

D. Tauşanu a ales-o după cum au ales-o atîţi alţi filozofi şi artişti din streinătate. Şi a fost în dreptul său. Om cult, crescut în studiul marilor filozofi, gîndirea sa a urcat aceleaşi trepte pe cari le-a urcat şi gîndirea celor mai înaintaţi scriitori din streinătate. Ar fi fost o constrîngere a firei sale dacă ar fi stat să aştepte pînă va ajunge şi poporul român cu evoluţia sa la această treaptă.

Şi aci se pune o întrebare capitală pentru dezvoltarea cugetării naţionale: În împrejurările de faţă, cînd pe de o parte mişcarea intelectuală a apusului a atins o culme care stăpîneşte toate concepţiunile lumei culte, iar pe de altă parte mişcarea intelectuală a noastră nu are la îndemînă decît cîteva elemente rudimentare de generalizare metafizică sau empirică, mai poate fi cu putinţă urmărirea unei legături de continuitate în mentalitatea poporului român?

Un răspuns simplist ar fi uşor de dat. Dar n-am fost niciodată din acei cari se mulţumesc cu răspunsurile simpliste.

De altminteri totul atîrnă de chipul cum se înţelege această continuitate. Dacă e vorba de o continuitate a filozofiei împrumutate din viaţa sufletească a altora atunci problema se simplifică.

O pildă minunată ne-au dat în privinţa aceasta tinerii materialişti economici cari cearcă să continue pe Gherea modificînd nu metoda, ci sistemul fundamental în cîteva puncte de mică importanţă.

Gherea a căutat îndeosebi să-şi aplice metoda la studiul fenomenelor literare.

Ucenicii săi s-au încercat să aplice teoria materialismului economic la studiul Istoriei filozofiei. După declaraţia lor, ei au fost totdauna surprinşi de modul aproape

numai formal în care cei mai mulți autori tratează Istoria filozofiei.

Acești autori discută cu un pedantism tehnic plăsmuirile intelectuale pe atît de variate pe cît și de sterile ale metafizicei și în loc de a privi sistemele ca fenomene sociale cari trebuie sociologicește explicate, se dedau exclusiv la critica acestor sisteme din punct de vedere dialectic.

Așadar metoda întrebuințată pînă acum în istoria filozofiei nu este bună; metoda trebuie schimbată.

CORESPONDENŢĂ

1

Dragă Petrache,

Bine că te-ai gîndit în sfîrşit şi tu a-mi mai scrie. Noi cei de aici suntem bine. Ştii că am făcut treabă bună noi cu propaganda în Brăila? Avem acum un club de mai bine de 400 membri şi numărul lor merge crescînd. Ne-a vizitat Gherea şi acum vine Nădejde şi Tony. Vezi, eu aş vrea să-ţi scriu ceva mai de seamă, dar nu ştiu cum să fac să nu te surprindă prea tare. Voiu încerca în curînd.

Mai scrie-mi, nu te da lenei. Aibi curaj!

Şt. Petică

45, Calea Galatz. Brăila. La Morţun.

2

Petrache,

Suntem daţi în judecată, şi vom avea în curînd a ne înfăţişa la tribunal ca ultragiatori la morala publică: eu, tu şi Corodeanu. Vezi unde au ajuns stăpînitorii. Tu ia seama să nu vină vrun albastru pe-acolo şi să cumpere pe vrun ţăran care să mărturisească falş contra noastră.

Şt. Petică

3

Dragă Petrache,

Scrisoarea ta nu era să mă găsească nici la anul fără o împrejurare norocoasă. Nenorocitule! Scriseşi Bulevardul Carol, în loc de Cuza, 69, cum trebuia. Un telegrafist, care mă cunoştea, a zărit-o însă şi mi-a adus-o, cu inscripţia ce o poartă pe ea.

Nu mi se cuvine ocară pentru scurtimea scrisorei mele trecute, căci într-adevăr nici nu găseam ceva de seamă a-ţi scrie. Cît despre scrisoarea ta adresată la Morţun, am primit-o dar nu ştiu cum s-a întîmplat de nu ţi-am răspuns. Pentru amîndouă însă, mulţumesc acum. Ba chiar am de gînd ca pe cea din urmă să ţi-o public în *Lumea nouă*. Ai văzut că ne-a publicat procesul nostru şi ne dă ca apărători pe Anghel şi Atanasiu. Comitetul executiv mai speră că o să vorbim foarte frumos înaintea tribunalului. Vezi de prepară ceva. Părerea avocaţilor nostri e că la întăia chemare noi să amînăm procesul şi *să propunem martori*. Aşa o să şi trebuiască să facem.

Mă întrebi dacă am reuşit. Da, sunt acuma elev în clasa a şaptea. Acum scriu articole la *Lumea nouă* şi e vorba să iau pe I ... cum dau bacalaureatul. Tu ce zici? Găseşti că e potrivit şi îţi pare bine, bine? Ai vrea să ştii poate ce zice şi ea. Dă, femeea ruşinoasă ca de obicei, mie-mi spui! Încă o dată te întreb, ce crezi?

Lui Anghelescu i-am scris la Bucureşti, dar nu mi-a răspuns. Poate că a plecat. Corodeanu nu e aicea, ci în Tecuci.

Acum ascultă ceva teorie. Dacă citeşti regulat gazetele, vei fi ştiind că la congreul de la Breslau, al socialiştilor, s-a discutat şi programul agrar. S-a hotărît că din cauza micii proprietăţi, e imposibil de a face acum propagandă printre ţărani, fără a nu le face promisiuni de îmbunătăţiri imediate. Or, aceste promisiuni, noi nu putem şi nu trebuie să le facem; deci agitaţia la ţară trebuie amînată. Pentru ţara noastră însă, e un punct de introducere, o reformă pe care o putem făgădui, o putem îndeplini chiar acum şi care ne-ar servi

ca bază operaţiunilor. E votul universal. Deci vezi cam cum va trebui a-ţi regula tu purtarea. Oricum, din studierea amănunţită a condiţiunilor economice dintr-un loc, s-ar putea vedea care sînt nevoile ce s-ar putea uşura chiar sub starea socială actuală şi care ne-ar înlesni în acelaşi timp şi trecerea la forma socialistă. Mă sprijinesc pe tine că o să faci aceasta pentru satul tău şi că ai să-mi înaintezi raportul lămurit. Cercetarea condiţiunilor şi propunerea mijloacelor, aceste sunt punctele. Cel dintăi trebuie însă bine lămurit căci de acolo atîrnă totul (Devenir Social, 181, 182), în partea a doua pot fi şi ipoteze, căci noi le vom controla.

Aştept răspuns şi cred că mi-l vei trimite pe o adresă mai exactă ca cea trecută. Răspunde de primirea acesteia.

Şt. Petică
Bulevardul Cuza, 69.

4

Petrache,

Să nu te miri că-ţi răspund aşa grabnic, căci pentru mine aceasta e-o adevărată plăcere. Numai comunicarea de care e vorba, nu ţi-o fac acum, căci am nevoie de mai mult spaţiu, şi sufăr de criză, aşa că nu-ţi pot scrie o scrisoare închisă aşa cum aş vroi eu. Despre club însă pot să-ţi dau deslușiri. El merge destul de bine, e condus de muncitori căror noi le ţinem lecţiuni necontenit şi pe urmă vin şi cei din Bucureşti de ne mai ajută. Bebeluţă e aici şi lucrează foarte energic. Dar aici vine iar o veste pe care tare mi-i greu să ţi-o spun. Iată-o: merge rău partidul, ca şi gazeta zilnică. Am vorbit cu Gherea în privinţa asta şi chiar el, aşa de entuziasmat de obicei, se îndoieşte. Prea vrea să se împace toate, şi de aceea se păcăleşte adesea marele critic şi iubitul prieten.

Şt. Petică

Dragă Petrache,

Scrie-mi ce s-a mai întîmplat în satul tău în urma mea, ce mai fac şi ce mai zic oamenii, căci mă văd somat de *Lumea nouă* să dau compt de starea satelor prin care am fost. Te rog deci a-mi scrie cît de curînd.

Şt. Petică

Bulevard Cuza, 69. Brăila.

1

Brăila, 23 april

Vivi,

Întîmplările şi emoţiunile din zilele acestea din urmă sunt aşa de numeroase şi de variate, încît mă văd nevoit a adopta forma narativă de ziar pentru această scrisoare. Întîi, îţi aduc la cunoştinţă ruptura mea definitivă cu Izabela Andrei. Asta s-a întîmplat vineri 19 april, cînd se ţinea la club întrunirea pentru întîi Mai. Sala era plină. De o parte muncitori, de altă parte elevi de la liceile reale şi clasice. În mijloc, ea şi eu. Scena s-a petrecut cam aşa:

Eu (emoţionat, plictisit şi cu glas tremurător). Cîteva vorbe prin care nu voiam să vă ofensez de loc au fost înţelese greşit de către cel cărui le spusesem şi au dat loc unei neînţelegeri, a cărei vină, în parte, o port şi eu. Le veţi uita, desigur, nu e aşa?

Ea (rece). Ce voiţi să ziceţi?

Eu (deconcertat, puţin ironic). Am venit să vă ofer din neînsemnatul dar al prieteniei mele, lăsînd de o parte certele.

Ea (disprețuitoare, zîmbind). Sunt prea sus pentru ca să-mi pese de acele certe. *(Vrea să plece.)*

Eu (plouat). Tocmai asta o credeam şi eu *(şi, din umere ridicînd, mă îndrept spre un grup de muncitori).* Eram convins de ridicolul acestei scene şi desigur că

și dînsa tot asemeni. Trecură cîteva minute. Mă înfierbîntasem vorbind cu niște studenți. Un muncitor se apropie de mine.

Muncitorul (rugător). Prietene Petică, vă cheamă domnișoara să vorbiți.

Eu (bucuros că mi se dă ocazia de răzbunare). Nu vorbesc în seara asta.

Muncitorul (îngrozit). Dar cine să vorbească atunci?

Eu. Dînsa!

Muncitorul (plecînd capul se depărtează).

Peste cîteva minute alte rugi, alte împotriviri. În sfîrșit, o văd pe dînsa la tribună.

Ea. Din pricina unor împrejurări neprevăzute, nu putem ține întrunirea în seara asta și o amînăm pe mîne, cînd sperăm că dl. Petică va fi mai bine dispus și ne va vorbi ceva . . .

Eu (bosumflat). Nu voi fi aici, căci plec la Galați.

Ea. Apoi aici e nevoie de un orator.

Eu. A fi, dar eu nu pot.

Ea. Altădată cum ați putut?

Eu. Altădată era altfel.

Ea (exaltată). Bine, atunci voi vorbi eu, chiar cu pericolul poziției (?!) mele! *(Aplauze furtunoase.)* Acum să ne despărțim în pace. *(Vrea să plece și să ia și muncitorii cu dînsa.)*

Marinescu. Stați, prieteni, că mai avem ceva de hotărît.

Ea (înfuriată). Dumneata ești președinte aici? *(Vrea să ridice umbrela și să lovească.)*

Eu. Liniștiți-vă! Ce va să zică asta.

Zgomotul crește. Ea părăsește sala. Eu sunt urcat la tribună. Mulțimea se liniștește. Și așa s-a petrecut sara asta. Se înțelege că unele lucruri le-am cam schimbat eu aici.

★

Suntem la Galați. Mulțimea aclamă pe trimișii brăileni (Marinescu, Iulian și eu). Le mulțumesc și apoi îmi încep cuvîntarea. La dreapta mea e tata, la stînga dr. Petru. Mult succes. Îndemnat de aceasta, d-rul, într-o românească admirabil de stricată, spune și el

cîteva cuvinte despre revoluționarii ruși. Apoi petrecere necontenită cîteva ceasuri. În sfîrșit, ne despărțim și plecăm: tata la București, d-rul la Tulcea, noi la Brăila.

★

Ieri seara băieții de la liceul clasic mi-au oferit un ceai studențesc la Georgescu.

Eu le mulțumesc și începem să vorbim de artă și filozofie. Pun pe tapet pe Tolstoi, Nordau și Rod. Vorvesc de căsătorie, critic părerile acestor autori, mi le expun pe ale mele. În ușa unei odăi în care era stînsă lumina, se ivesc două căpușoare. Sunt ele! Vorbesc mai departe, mă înfierbînt, ele ascultă dar nu vor să se arate. Prelungim conversația pînă tîrziu noaptea. Ele necontenit la postul lor! Ce zici? N-ai fi voit să fii în Brăila, și să vezi cum pe departe, mă încerc să-i dau idei potrivite cu ale tale? (Nu însă și cu ale lui Vasilache N.R.)

Îți mulțumesc pentru frumoasa ta scrisorică. Nu te da lenei și nu mă uita. Salutări prietenilor.

Petică

Bul. Cuza, 69.

2

„Aice luna clar lucește
Pe-un cer albastru și curat,
Prin frunze vîntu-ncet vrăjește
Ca un suspin îndurerat.

Și raze aurii, răsfrînse
Pe foi se joacă măiestrit:
Natura toată e cuprinsă
De-un farmec nemaipomenit.

De te cuprind doruri nebune
Și gînduri triste, nențelese . . .“

Cunoşti această ţară? În care, cum zice Goethe:

„Kennst du das Land, wo die Zitronen blühn,
Im dunkeln Laub die Gold — Orangen glühn,
Ein sanfter Wind vom blauen Himmel weht,
Die Myrte still und hoch der Lorbeer steht?
Kenst es wohl?
Dahin! Dahin!
Möcht ich wil dir, o mein Geliebter'ziehn".

(Aus Wilhelm Meister)

(Cunoşti ţara în care înfloresc lămîii, — unde în tufişuri întunecate, aurii portocali se pîrguiesc — unde un vînt lin din albastrul cer adie, — şi lîngă tăcutul mirt stă nalt laurul? O cunoşti? Acolo, acolo de aş putea să fiu iubitul meu cu tine.)

De ce încep cu viersuri cari parcă n-au nici un şir? Pentru că, o Livius, te văd şi pe tine luat de vîrtejul minunat în care ţi se pare că totul în lume e mare, sălbatec şi sublim. Şi cum aş putea deci să-ţi cuvîntez! Cu vorbe ordinare! O nu, căci vezi tu, tocmai aici îşi arată poezia minunăţia sa. Şi să se mai zică că poeţii şi poezia îs lucruri neglijabile!

„On se souvienne toujours des jeunnes filles qu'on a vu a seize ans".

Ei, bravo pentru tine! Cînd voi veni acolo sunt sigur că te voi găsi schimbat. Şi poate n-ai mai fi nici răutăcios. Nu ştiu cum, dar ştirea ta mi-a produs o plăcere sufletească pe care nici fantazia celui mai mare poet n-ar putea-o inventa. Mi se pare că trăiesc numai din bucuriile voastre. Încolo:

„Poet uitat de toţi..."

cum zic în unul din sonetele mele.

Şi pe urmă vestea de la tine mi-[a] deşteptat atîtea:

„Duioase amintiri din ceasurile sfinte
A unei timpurii, dar veşnice iubiri".

Şi mi-o închipuiesc aşa după cum zice shakespeareanul poet provensal Aubanel:

„Sa sièro como e s'amuso
a fouleja touto nuso,
la serena sus li clar".

(Cum ea aruncă mîndru-i păr şi-i place — să se joace goală de tot, — sirena pe valuri.)

Atunci îmi las capul pe mîini şi-mi simt ochii calzi — et de douleur j'ai chanté tristement.

Eu văd bine că nu se va alege nimic de scrisoarea asta. Mii de iertări. Şi apoi sunt şi eu enervat din o mulţime de cauze. Îmi port paşii tot prin locuri scumpe amintirei mele, căci sunt la Tecuci. Adeseori fac sonete pe cari le dau prietenelor ei. Îi atîta farmec trist. Tu zici că nu vei putea să te ocupi de casă. Dar cine vrai dar să se ocupe? Gheorghe îl ştii cît îi de ocupat. Şi numai vouă mă pot adresa. Cearcă şi tu.

Dacă pleci la Bucureşti, să nu stai mult, căci pe la 20 august voi veni acolo. Numai te rog să-mi scrii mai des. Eu totdeauna sunt înaintea ta cu o scrisoare. Îţi place să rămîi dator? Vezi, să nu-mi plăteşti scump datoria asta cînd ne vom întîlni; căci nu ştiu, tu, dar eu aş vra să zbor, să viu. La Tecuci, aici, am pe al meu alter ego şi amintirile. E bine şi aşa. Te înştiinţez că sunt optimist. O Vivi, arta, arta. Permite-mi să mă numesc şi al tău alter ego.

Ş. Petică

Scrie-mi la Buceşti.

1

Prietene Nădejde,

Dacă îţi mai aduci aminte, cînd ne-am întîlnit la Brăila a fost vorba să începem o propagandă activă pe la sate. Credincios hotărîrei luate, ne-am şi pus pe lucru, eu şi Corodianul. Împărţirea broşurilor ne-a servit ca punct de introducere. Pe urmă am ţinut întruniri prin sate, ţăranii au venit să ne asculte şi acum pot zice că aici avem un razim. Am început mişcarea de asemeni şi în Tecuci şi peste cîtva timp poate voi fi în stare să te înştiinţez de înfiinţarea unui club. Decît numai, cum sîntem noi tineri, ţăranii, deşi văd adevărul spuselor noastre, tot au nevoie de cineva mai mare în care să poată avea ei încredere. De aceea te rog ca negreşit să vii aici, pentru că ai face foarte mult. O să ai de cheltuială numai cu drumul, căci aici te vom ospăta noi, bine, rău, cum vom putea. Am merge pe la toate satele în care se simte ceva şi ca urmare ar fi ca la alegerile viitoare am putea să ne afirmăm şi noi aici ca partid, mai cu seamă că şi Speranţă candidează. Pe urmă ai influenţa mult şi asupra formării clubului din Tecuci. Fă acest sacrificiu, — ştim că te costă, — dar avem de cîştigat nespus de mult.

Răspunsul, pe care în orice caz trebuie să mi-l dai, să nu-l faci prin ziar, căci mă compromiţi, ci scrie-mi acasă.

Prietene Nădejde,

Corespondența prezentă este mai mult opera unor muncitori. Cum vezi, să lămuresc și ei cu încetul. De aceea noi am hotărît să ținem o mare întrunire publică la Tecuci, duminică 27 august, căci muncitori avînd ne rămîne numai a-i strînge la un loc, în club, pentru ca apoi cei de la țară să aibă un punct de reazim, în capitala județului. Deci în numita zi ori vino însuți la Tecuci, ori trimite negreșit pe Țaranu. Scrieți și lui Atanasiu la Galați. Încă ceva. Dați-mi numele corespondentului de la Buda (Stănișești) că să știm cine din ei e mai cu cap și să ne ocupăm mai mult de dînsul. Asta e de neapărată necesitate. Așteptăm să vedem ce veți hotărî.

Ș. Petică

1

Tată,

Te rog trimite trăsura sîmbătă 25 curent, la gară, pentru trenul de 8 dimineața. Am bagaj cu mine și nu pot să viu pe jos de la gară pănă acasă. Dacă s-ar întîmpla să scap trenul de dimineață, atunci viu cu cel de amiazi. Dar desigur, am să viu dimineață. Trimite deci trăsura negreșit

Șt. Petică

2

Tată,

Sîmbătă voi veni acasă, pentru a petrece în mijlocul familiei o zi sau două cel mult. De aceea te rog trimite trăsura negreșit la gară la trenul care vine din București prin Tecuci, ziua la 3 sau seara la 8, nu știu nici eu bine. Căutați însă să fiți cu toți acasă ca să ne putem vedea.

Șt. Petică

3

Tată,

Actul îmi trebuie ca să-mi trec examenele la Universitate căci aceasta e singura mea ocupație acum. Gră-

beşte-te şi mi-l trimite căci orice întîrziere mă face să pierd examenele.

Şt. Petică

4

Tată,

Sînt prim-redactor la *Depeşa*. Cu guvernul acesta stau foarte bine dar deocamdată nu se poate face nimic pănă nu s-a aşeza definitiv. Poate să intre V. Morţun în minister şi atunci vom face multe. Alege-te delegat căci poate că guvernul să mă pună pe mine la vrun colegiu de Tecuci candidat pentru deputăţie.

Şt. Petică

5

Tată,

Eu am sosit cu bine în Bucureşti. Sunt tot la ziarul *La Roumanie*, partea franceză a ziarului pe care l-am avut şi înainte. Cu sănătatea o duc ca şi acasă: nici mai bine nici mai rău. De manevre ştii că am scăpat.

Şt. Petică

Calea 13 septembrie, 21.

6

Pînă acum nu s-a putut face nimic. Eu am să stăruiesc. Ceea ce ţi-am făgăduit îţi voi trimite în fiecare lună. Te rog însă nu-mi mai scrie la slujbă. Nu ştii adresa de acasă?

Şt. Petică

Calea 13 septembrie, 21.

7

Tată,

Pe la 20 iulie voi veni acasă în vacanță. Am o vacanță foarte mică dar tot e bine. Eu am fost bolnav și cînd voi veni acasă vom mai vorbi. Am să-ți scriu ziua cînd vin ca să mă aștepte cineva la gară. Deocamdată îți spun că mi-ai făcut un bucluc cu taxele militare de nu știu cum o să scap.

Șt. Petică

8

Tată,

Îți scriu cu mare greutate. De-o lună de zile nu m-am dat jos din pat și abia mă pot mișca. Tot plămînul drept mi-e atacat și scuip sînge și tușesc mereu. Rar, cînd mă dau jos din pat, trebuie să mă sprijinesc de altcineva. Vă rog însă să stați liniștiți acolo și să nu vă dea în gînd să veniți pe aici că nu primesc pe nimeni în odaie, decît pe doctor. Dacă mi s-o întîmpla ceva mai rău, ai să fii înștiințat.

Șt. Petică

1

GR. A. TĂBĂCARU
Şcoala de institutori
BÎRLAD

Scumpe Domnule Tăbăcaru,

Am primit şi-ţi mulţumesc. Cît despre ceea ce mă întrebai e foarte greu de răspuns. Nu există nici o carte aşa cum vrei. Nişte încercări făcute în acest sens n-au nici o valoare. Singura călăuză în această privinţă este experienţa personală.

Despre celelalte îţi voi scrie îndată ce voi avea mai mult timp liber.

Te îmbrăţişez,
Şt. Petică

2

Gr. A. TĂBĂCARU
Şcoala de institutori
BÎRLAD

Iubite Domnule Tăbăcaru,

Îţi trimit deocamdată cinci exemplare. Caută a le desface cît mai curînd şi atunci îţi voi trimite altele.

Te rog însă pregătește-ți prietenii asupra volumului meu *Morfologia socială*, scriere de filozofie socială, care se află sub tipar și va apare în curînd. Aș vrea ca din acestea să poți desface cît mai multe exemplare. Cu frățească dragoste

Șt. Petică
Calea 13 septembrie, 21.

3

Gr. TĂBĂCARU
Școala de institutori
BÎRLAD

Dacă-ți mai trebuie cîteva volume, spune-mi numărul exact și voi face tot ce-mi va sta prin putință ca să-ți trimit. Volumul meu de sociologie va apare luna viitoare și aș vrea să fie răspîndit cît mai mult.

Mă întrebi ce școală să alegi, date fiind aptitudinele pe cari le ai. Ești tînăr și deci aptitudinele ți le poți educa în sensul în care vei voi. De aceea cred că școala de agricultură sau chimia industrială sunt singurele cari vor avea un viitor bun și deci ți le-aș recomanda. Pentru agricultură ai Darmstadt, pentru chimia industrială Berlin sau Paris.

Te îmbrățișez,

Șt. Petică

4

Gr. TĂBĂCARU
Școala de institutori
BÎRLAD

Iubite Domnule Tăbăcaru,

Ți-am trimis astăzi prin poștă 10 exemplare din *Morfologia socială*. Prețul este 1 leu de fiecare. Nu

mă îndoiesc că vei fi tot așa de amabil acum ca și în rîndul trecut, pentru care îți mulțumesc călduros.

Te îmbrățișez,

Șt. Petică

Calea 13 septembrie, 21.

5

Gr. A. TĂBĂCARU

FÎNTÎNELE

JUD. BACĂU

Iubitul meu amic,

Îți mulțumesc că ai fost așa de gentil și mi-ai scris. Despre ceea ce îmi spui că s-a întîmplat nu e nimic: ești tînăr și întîmplarea va trece fără a lăsa urme. Scrie-mi însă despre ceea ce ai de gînd să faci. A rămas cineva în Bîrlad care să continue a propaga ideile noastre? Dacă a rămas, atunci pune-mă în legătură cu dînsul. Eu la toamnă voi face să apară o revistă literară și aș vrea să știu că am sprijinul a cît mai mulți. Vezi că poate se găsesc cîțiva și prin Bacău. În orice caz răspunde-mi. Călduroase îmbrățișări,

Șt. Petică

6

Gr. TĂBĂCARU

FÎNTÎNELE

JUD. BACĂU

Iubite domnule Tăbăcaru,

Îți mulțumesc că în împrejurări așa de grele pentru mine, mi-ai scris o scrisoare atît de călduroasă. Bolnavii au nevoie de încurajări și aceea pe care mi-ai trimis-o a fost binevenită.

Primește îmbrățișările mele,

Șt. Petică

1

Dragă Tutovene,

Am primit ceea ce mi-ai trimis, și-ți mulțumesc. Văd însă că în articolul tău spui despre mine că nu mai sunt decadent. Ca și cînd aș fi fost vreodată!

O mică lămurire se impune. Dacă e vorba de decadent în înțelesul vulgar, țin să declar că așa ceva n-am fost niciodată. Dacă însă se înțelege prin aceasta o cugetare mai subtilă, o psihologie mai adevărată, o formă mai corectă, atunci astfel de decadent am fost totdeauna.

Îmbrățișări și sărutări.

Cordial al tău,

Șt. Petică

2

Eu sunt foarte grav, nu mai e nici o speranță de scăpare. Adio.

Șt. Petică

Bucești, prin Inești.

NOTE

TEATRU

(p.9) ### SOLII PĂCII

Prima piesă a lui Ştefan Petică este publicată în *Literatură şi artă română*, de unde o reproducem.

Textul a apărut în următoarea succesiune:

Actul I, *Literatură şi artă română*, V, nr. 2, 25 decembrie 1900, p. 95—110; Actul al II-lea, *Literatură şi artă română*, V, nr. 3, 25 ianuarie 1901, p. 159—173; Actul al III-lea, *Literatură şi artă română*, V, nr. 4, 25 februarie 1901, p. 232—245; Actul al IV-lea, *Literatură şi artă română*, V, nr. 5, 25 martie 1901, p. 311—319; Actul al IV-lea (urmare), *Literatură şi artă română*, V, nr. 6, 25 aprilie 1901, p. 377—389; Actul al V-lea, *Literatură şi artă română*, V, nr. 7, 25 mai 1901, p. 461—473.

Interludiul liric constituit din cîntecul Siminei, inserat în textul dramatic intermitent (actul II), va fi republicat de către Ştefan Petică în cadrul volumului de versuri *Fecioara în alb. Cînd vioarele tăcură. Moartea visurilor. Poeme*, Bucureşti, 1902, el constituindu-se ca poezie de sine stătătoare şi figurînd ca bucata a III-a din ciclul *Cînd vioarele tăcură*. Pasajul de la p. 36—37, r. 24—31, 1—4 va fi reeditat ca strofele 1, 2 şi 3 ale poeziei amintite, fragmentul delimitat între rîndurile 16—27, p. 37 va constitui strofele 4, 5 şi 6, iar strofele 7, 8 vor fi o reluare a textului de la p. 38, delimitat între rîndurile 14—27.

Fragmentele dramatice din scena a VIII-a, actul al IV-lea, începînd cu r. 30, p. 96 pînă la r. 39, vor fi şi ele republicate în volumul de *Poeme* din 1902, constituindu-se ca prima strofă a bucăţii a IX-a din ciclul *Fecioara în alb*. Următorul fragment (p. 97, r. 3—6) a fost de asemenea reeditat în volumul de versuri din 1902,

constituind strofa 6 a poeziei a III-a din *Cînd vioarele tăcură*. Secvența delimitată de r. 9—18 (p. 97) va constitui în volumul de poezii strofa 2, din poezia a IX-a, aparținînd ciclului liric *Fecioara în alb*, cea delimitată între r. 21 și 24 va constitui strofa a 7-a din bucata a III-a *(Cînd vioarele tăcură)*, iar fragmentul existent între r. 27—30 va constitui v. 22, 23, 24 și 25 din amintita piesă (poezia a IX-a din ciclul *Fecioara în alb*).

Problema izvoarelor care se ridică firesc în legătură cu această primă piesă simbolistă din literatura noastră (rezultată atît din angrenarea deliberată a scriitorului într-o perspectivă europeană cît și din ambiția de a crea teatru pe motivul cel mai acut și propriu climatului cultural al epocii — sublimul acelei tragice confruntări a omului cu Absolutul —) impune o sistematică luare în discuție a punctelor de contact.

N. Davidescu, referindu-se la o cronică literară publicată în *Depeșa* (10 aprilie 1901) după opinia sa sugerată chiar de Șt. Petică, consideră că scriitorul însuși ne dă anumite sugestii în acest sens. Spiritele fertilizatoare sînt: Ibsen și Maeterlinck („Răsturnînd cu totul vechiul concept clasic, autorul stabilește o tehnică asemănătoare cu a lui Ibsen și Maeterlinck, păstrînd în același timp liniile generale ale artei arhaice române din timpul maeștrilor bizantini"). Tot N. Davidescu face o trimitere spre influența poeziei simboliste franceze și germane și — ceea ce e mai interesant — spre Wagner: „Influența poeziei noi, cu întregul ei idealism, și în special a celei germane de atunci și apoi a lui Wagner, ca folositor al legendei și ca interpret personal al ei, constituie însuși fondul dramatic . . ." (N. Davidescu, prefața la: *Ștefan Petică — Opere* — Fundația pentru literatură și artă, 1938, p. 17). Il. Chendi consemnează aceeași preferință pentru germani, oferindu-i și anumite modele . . . dintre „tinerii germani" pe care îi cunoștea uimitor de bine — „își alesese ca model pe cei mai eterici, pe Hugo von Hoffmansthal și pe Stefan George" (din *Ștefan Petică*, *Voința națională*, XXI, nr. 5.859, 29 oct. 1904, p. 1).

Trecînd la o discutare, nu numai atentă și sistematică ci, pe cît e posibil, și obiectivă, remarcăm, în primul rînd, că realele sugestii și contactele stimulatoare se adîncesc pe măsură ce sursele indicate se apropie de simbolism. Wagner, Ibsen, Stefan George, Maeterlinck ar fi deci ordinea.

Analogia cu *Wagner* se limitează, de fapt, doar la un anumit mod de înțelegere a legendei ca pretext și modalitate de punere în scenă

a ideilor; „fondul dramatic" la care se referea N. Davidescu, însă, nu numai că diferă, dar contrastează flagrant cu cel wagnerian, situîndu-se la antipodul acestuia. La Șt. Petică conflictul nu se grefează pe ideea obținerii forței prin atingerea inocenței perfecte, dobîndită prin abstragere și ascetism, cum se întîmplă la Wagner. Drama, în cazul lui, e rezultatul unei scindări dureroase între puternica tentație de a-și închina viața febrilelor căutări intelectuale pentru atingerea unei înalte idealități și între tendința de a se smulge contemplativității pentru o existență firească, eliberată de angoasa absolutului, avînd apanajul de a aduce pacificarea spiritului prin farmecul bucuriilor pe care le oferă.

Piesa *Solii păcii* nu e nici măcar o „wagneriană punere în scenă" căci n-avem strălucirea actelor de vitejie, zăngănitul temerar al săbiilor și nici suflul eroic al supraumanelor tălăzuiri simfonice. Epicul viguros și fabulosul masiv nu sînt caracteristice pentru Ștefan Petică, după cum acestuia îi e străină și robustețea monoloagelor wagneriene.

Așa cum asociația cu Wagner s-a făcut subînțelegîndu-se mai ales referirea la *Parsifal*, cînd îl raportăm la Ibsen, automat ne gîndim la *Brand*.

De la *Ibsen* se pare că i-a venit ideea efectului pe care-l poate scoate din suprasolicitarea unor cupluri de simboluri (vale-munte, lumină-negură, ceață-lumină) prezente doar incidental la scriitorul norvegian. Inițial se pare că reține dipticul: vale-munte (cu un important rol nu numai de scenografie) resimțit fiind ca un simbol sintetic, apt pentru a sugera ascendentul incontestabil al unei vieți dominate de o înaltă finalitate, abolită de mediocritate și ignoranță, de indiferență și somnolență, pusă sub unicul semn al Idealității. Și poate tot la Ibsen — deși nu numai la el — ne trimit și incidentalele note de trufie, de dispreț pentru „jalnica mulțime", pentru cei rămași „în vale", ca un reflex îmblînzit al masivului dispreț nutrit de Brand pentru mulțimea lipsită de vlagă „trăind în văile adînci", „sărace".

Alăturarea cîtorva replici din piesele puse în discuție: „Lumină, dă-mi lumină" la Ibsen (*Teatru*, Editura pentru literatură universală, București, 1966, vol. I, p. 285); „Și dor ni-e de lumină" (p. 83, v. 17), „Ni-e dor de ziua clară" (p. 83, v. 18), „Aș vrea să văd lumină" (p. 114, v. 25) la Ștefan Petică, vin în sprijinul afirmației că apelul la cele două forțe antitetice luate ca simbol: lumina și negura, întunericul, poate fi tot de proveniență ibseniană. Însă, în timp ce la Ibsen, care ne dă o piesă de idei (parțial chiar de caractere) aceste

elemente simbolice sînt absolut auxiliare, intrînd doar tangențial în trama piesei, la Șt. Petică, cultivator prin excelență al unui teatru poetic, mizînd aproape cu exclusivitate pe sugestie, aceste elemente sînt așezate în centrul universului creat, devenind factorii fundamentali care-l generează. Prin apelul la cele două esențe antinomice: întuneric-lumină se creează un univers fantast al tenebrelor, al ceții și spaimei. Blestemata depresiune montană e de fapt o depresiune existențială, din ea oamenii striviți avînd reprezentări mirifice de lumină spre care nu pot aspira decît intermitent, ca în final, cei încă împresurați de întuneric să-și întoarcă chipurile tragice spre lumină. Înfruntarea dintre cele două forțe antipodice e astfel dirijată încît se creează un absolut al viziunii sumbre. Prevalarea decisivă în structura tramei figurative a unităților verbale ce țin de familia cuvîntului întuneric (întunecat, întunecos, întunecime), cu încărcătura emoțională potențată de adiacentele semantice ale acestora: noapte, negură, negru, sau de imediat analoagele: ceață, umbră etc., creează un discrepant decalaj față de notațiile ce țin de alt cîmp semantic și care evocă sub diverse forme ideea de lumină. Întregul univers creat e pus astfel sub semnul teribil al întunericului. *Solii păcii* sfîrșește prin a fi un atemporal promontoriu românesc peste care bate un amar vînt de dezolare și flutură un fantastic crep de doliu.

În ceea ce privește raportarea *Solilor păcii* la *Algabal* al lui Stefan George (extins poem liric) trebuie precizat de la început că singurul circuit prin care eroii pieselor comunică e o neînțeleasă dorință de moarte, care, deși diferit, se manifestă în ambele cazuri. De remarcat că nu trebuie exagerată atracția morții la Stefan George cu toate că exegetul Claude David o situează în centrul poemului: „floarea neagră" ca supremă finalitate, sugerînd tocmai „neantul". Dacă o raportăm la adevărul istoric, „piatra neagră" pe care preotul rege Heliogabal o purta cu sine în procesiuni, ca simbol al divinității pe pămînt, corespondentul ei, „floarea neagră", poate sugera fie aspirația spre perfecțiune, fie tendința temerară de a crea un alt Absolut necesar acestui „straniu univers zămislit de el însuși" (Algabal). Desigur că, fantasta materialitate ireală a antiuniversului georgean, fiind constituită din elemente opuse vieții, putem accepta printre polisemantismele „florii negre" ca simbol, și pe cel al morții. Cîtă deosebire însă, între cel dezabuzat, care așa cum găsise o eliberare în desfrîu și orgii, o găsește și în dorința de moarte, dar pe care după deliberări interioare o respinge, și între cel ce se

dă morții cu voluptate, cu sentimentul unei „supreme împliniri", lăsînd impresia că în acest act transpare ceva din tendințele unui psihism ancestral.

În problema aceasta a comuniunii pe ideea dorinței de moarte, de extincție, circuitele între personajele principale ale celor două piese par aproape închise. Există, însă, două personaje secundare, din *Solii păcii*, care se resimt de o oarecare iradiere a structurii specifice lui Algabal.

Asocierea trufiei nelimitate și a setei de a domina cu dorința de moarte, care conferă specificul lui Algabal, își găsesc ecou în personajul cu totul episodic: Negru Voievod. În timp ce acesta are, însă, o structură demoniac-extatică, apărînd ca un apostol al „idealității", conducînd implacabil spre transcendență, deci, implicit spre moarte, Algabal pare mai curînd un detracat, dar genial preot-împărat, cu puseuri spre un orgoliu fără limite și spre o degringoladă furibundă a instinctelor.

Orgoliul, cruzimea și cinismul, un gust al teroarei, desigur de altă natură, o înclinare pentru visul steril și o întrupare a ideii de negație, a spiritului criminal, îl apropie pe Cavalerul Negru de personajul lui St. George. Psihologia sa e supusă, însă, unei schematizări demonice, care-i dă unilateralitate și-l îndepărtează de prototipul german, care nu era numai un sadic, „priesterreich", ci și o structură genialoidă cu unduiri de adîncă reflecție și visare, de supraomenești ambiții creatoare. De altfel Cavalerul Negru, rigid ca o emblemă, pare a capta și o altă dublă sursă, de factură folclorică și istorică. E posibilă conceperea lui ca rezultat al unui gen de contaminare între credința populară în: „soarta dușmană", în „ursita rea", ce urmărește individul cu implacabilitatea unui blestem, și între impresiile de ură, pe care *Cavalerii negri* sau *mariani* (Schwarzen Ritter) (de altfel stabiliți pe la 1211, pentru o anumită perioadă, în Țara Bîrsei) le-au suscitat datorită nemăsuratelor ambiții dominatoare și fanatismului lor crud, exacerbat de ascetismul exagerat.

Punctele de contact cu *Maurice Maeterlinck* sînt oarecum mai pronunțate, deoarece Șt. Petică se formează ca dramaturg îndeosebi sub influența noii concepții teatrale a scriitorului belgian, devenit un gen de maestru al teatrului simbolist. E de remarcat, însă, că similitudinile, fiind de ordinul aspectului tehnic și nu de ordinul substanței, n-au cum să împieteze asupra originalității. Între „tehnică, sumă de procedee impersonale", și „individul care o utilizează", trebuie operată o radicală distincție, observa Eugen Ionescu, căci

„principiul tehnic" nu coincide „cu realizarea individuală în tehnică" (în volumul *Nu*, București, Tip. Vremea, 1934, p. 62). Cu excepția unor incidentale reminiscențe, detectabile la orice scriitor, Ștefan Petică a dovedit a avea o suficient de pregnantă personalitate pentru asimilarea creatoare a unor procedee care deveniseră locuri comune ale orientării simboliste în teatru.

Pentru o localizare a afirmației făcute în legătură cu reminiscențele, în virtutea unei rigori necesare actului informativ, precizăm că acestea nu transpar decît într-o succintă secvență din finalul actului al IV-lea. Pentru a facilita sesizarea unei anumite coincidențe de figurație poetică dăm cîteva replici din *La Princesse Maleine*, juxtapunîndu-le corespondentele din *Solii păcii*:

„*Un paysan*
Une des arches du pont s'est ecroulée!

Tous
Du pont? Quel pont?

Le paysan
Le pont de pierre du château. On ne peut plus entrer dans le château".
(M. Maeterlinck, *La Princesse Maleine*, cinquième edition, Bruxelles, Paul Lacomblez Éditeur, MDCCCXCII, Acte V, Scène I, p. 201.)

„*Coman*
Furtuna a lovit
Cu zgomot adineauri în lanțul ruginit
Al punții de la poartă.

Craiul Glad
Și puntea?

Coman
Sfărîmată
Căzu în șanțul umed.

Craiul Glad
A, puntea sfărîmată!
Pe ce o să mai treacă acel care-o să vină . . ."
(*Solii păcii*, actul IV, p. 84, r. 1—12.)

„*Tous*
La foudre est tombée sur le château
(*Op. cit.*, actul V, scena I, p. 199.)

Un valet (entrant)

Une des tours est tombée dans l'étang!"
(*Op. cit.*, actul V, scena II, p. 210.)

„*Întâiul curtean*
Și turnul învechit
Și negru, adineauri de-un trăsnet fu lovit".
(*Solii păcii*, actul IV, p. 84, r. 21 și 22).

Apoi lebăda cu sînge pe aripi, ce se prăbușește moartă din zbor, este substituită la Șt. Petică prin „porumbița ce-n nopțile de vară/ Urca așa de albă spre bolta solitară" și care și ea „căzut-a zdrobită la pămînt" (p. 84, r. 23—25).

Trebuie reținut, însă, că aceste elemente reminiscente (cărora li s-ar mai putea adăuga prezența furtunii, a ambianței tenebroase în care e plasat castelul etc.) au o altă funcționalitate în cadrul piesei lui Șt. Petică, ele fiind adaptate altei drame, altor supreme dezbateri, semnificînd alte idei și stări de suflet, care reflectă o personalitate distinctă.

Referitor la personajul cel mai abstract al piesei, considerăm că e necesar să precizăm că accepția simbolică pe care o dă autorul Siminei, bazîndu-se pe excepționala capacitate de obsesie a primei iubiri, nu e numai rodul unor abstracțiuni mentale, ci și al unei convingeri afective. În manuscrisul 1.658, f. 158, versurile poetului începător ne vorbesc deja de forța pe care o exercită asupra lui impresia primei iubiri. „Iubirea veche s-o uităm/Putea-vom noi vrodată?/Iubirea noastră ce ținu/Atît amar de vreme?/Și cum zburdam de veseli noi/Prin tufe și cîmpii/Și-n urmă-apoi ne-am despărțit./Ce mult e de atunci".

Acestor versuri le este atașată apoi o completare în proză care are oarecum darul de a localiza aproximativ, spațial și temporal, prima iubire, nota dominantă fiind cea a regretului și a amintirii persistente: „Putea-vom uita vechea iubire și a nu mai gîndi niciodată la dînsa? Putea-vom uita iubirea de atît amar de vreme? Împreună zburdam noi veseli prin tufe și cîmpii și apoi ne-am despărțit și ne-am depărtat.

Ce mult e de atunci! Iată aici mîna mea, pentru orice întîmplare întinde-mi-o și tu pe a ta. Eu beu în sănătatea ta, iar tu ține-mi tovărășie, că e mult de atunci. Încă o măsură de vin mai cer acum spre a bea. Acest ultim pahar iar să-l ciocnim împreună, că e mult de atunci".

Drame bazate pe ideea conflictului între individul superior şi oamenii obişnuiţi, incapabili de a-l înţelege, au fost schiţate încă din începuturile literare ale lui Şt. Petică. În manuscrisul 1.657, f. 238 există un crochiu care indică în linii generale proiectul unei lucrări axată pe un conflict de această natură. *„În singurătate* ar fi drama care ar arăta influenţa singurătăţei asupra individului. Acolo iubirea şi ura capătă o mai mare putere. Pe urmă, cînd seara după ce şi-a petrecut ziua în societate, ce lărgime se dă evenimentelor. Şi toate acestea se pot petrece numai unui suflet deosebit, care s-a înălţat cu mintea deasupra celorlalţi, cari nu-l mai pot înţelege".

În legătură cu anumite motive care au împiedicat reprezentarea acestei interesante piese, ce deschizînd seria teatrului simbolist la noi, ar fi fost firesc ca măcar sub raportul noutăţii să fi suscitat atenţia — comunicăm explicaţiile furnizate de articolul *La littérature roumaine en 1901*, publicat în *La Roumanie*, V, nr. 941, 6 janvier 1902, p. 1. Conform acestui articol principalul vinovat ar fi Şt. Sihleanu, directorul Teatrului Naţional, care „preferă să reprezinte toate traducerile imposibile şi melodramele străine". Iar în final se precizează „C'est pourquoi le feu de la rampe sera encore longtemps refusé aux *Chiens* de M.H. Lecca, au *Rêve d'Ali* de M. Mircea Démetriade, à *Eglée* de M.L. Dausch et aux *Envoyés de la Paix* de Şt. Petica".

(p.119) FRAŢII

Piesa *Fraţii* a fost publicată în volum separat: Ştefan Petică, *Fraţii*, dramă în patru acte, Institutul de arte grafice „Eminescu", Bucureşti, 1903. Reproducem textul din acest volum.

Un fragment din piesă a fost republicat şi în revista *Semănătorul*, II, nr. 34, 24 august 1903, p. 543—546. În nota explicativă scrisă de Ilarie Chendi se află o precizare importantă. „Reproducem acest interesant fragment din tragedia în patru acte *Fraţii*, de d. Şt. Petică. Autorul a prezentat-o direcţiunei Teatrului Naţional şi nu ne îndoim că va întîmpina cu toată bunăvoinţa pe care o merită".

Manuscrisele păstrate denotă că Şt. Petică a fost îndelung preocupat de crearea unei piese inspirate din viaţa ţăranilor. Pînă la cristalizarea definitivă piesa *Fraţii* a cunoscut importante metamorfozări.

Deşi există un laitmotiv care uneşte diversele variante: cel al săteanului hotărît să pribegească, fragmentele păstrate consemnează prezenţa unor fundamentale fluctuaţii de concepţie şi de structură.

În ms. 1.657, f. 50 v., sub titlul *Sătenii*, este schiţat conflictul unei piese, în care problema centrală pare a fi sentimentul zădărniciei muncii, nutrit de ţăranul pus în faţa unor eforturi permanent eşuate, datorită imposibilităţii de a le fructifica. Conform unei sumare indicaţii scenice: „Piesa începe primăvara cînd speranţa încolţeşte în inima plugarului şi sfîrşeşte toamna cînd se socoteşte totul".

Tot sub titlul *Sătenii*, în ms. 1.657, f. 241 se află un fragment în care se revine la dificultăţile existenţei ţărăneşti. De data aceasta în centrul atenţiei e fixată, însă, problema lipsei de pămînt. „E un fel de epopee din care răsună mereu: N-avem pămînt!"

Unul din personaje, Gheorghe, prefigurează oarecum ţăranul problematic, care va fi întruchipat în *Fraţii* de Neagu; spre deosebire însă de acesta Gheorghe este devorat nu de probleme intime, de intensitatea unei excepţionale pasiuni romantice, ci e preocupat de destinul unei colectivităţi, de „rostul nostru":

„*Gheorghe*: Eu înţeleg tot. Adesea stau singur cu tata pe cîmp, la lucru şi atunci îl tot întreb de rostul nostru. Şi mă gîndesc mult şi mă lămuresc pe mine singur".

A existat însă şi o variantă mai apropiată de forma definitivă a piesei *Fraţii*.

Fragmentul păstrat în ms. 1.657, f. 58 — bine structurat şi scris deja în versuri — permite atît stabilirea unor analogii cît şi a anumitor diferenţieri în raport de ultima formă a piesei.

Puncte de contact între versiunea mai veche a *Fraţilor* şi forma definitivă există incontestabil, fără a se putea stabili cu exactitate în ce măsură ele pot fi considerate esenţiale. Numele personajelor, în general, sînt aceleaşi: Pîrvu, Neagu, Cobuz, Drosin, Stîlparul, Baldovin etc. E evidentă chiar o optică similară în construcţia personajelor principale, cît şi anumite echivalenţe pregnante de structură. În ambele forme Pîrvu apare ca un personaj echilibrat, înţelept, demn, cu o ţinută etică impecabilă, cu o alură de patriarh rural, în timp ce Neagu se conturează ca o prezenţă suprasensibilă, acţionînd pe resorturi de impulsivitate. De asemenea, şi într-un caz şi în altul, eroul piesei, Pîrvu, acţionează în funcţie de nişte inflexibile principii de etică ţărănească, de legi ale tradiţiei, care apar ca suport a unor certe valori morale: cinstea, loialitatea în relaţiile dintre oameni, simţul ospitalităţii şi al compasiunii etc.

Pe linia diferențierilor, e de remarcat că fragmentul păstrat al penultimei variante manuscrise pare a aparține unei piese care reprezintă o fază de tranziție între *Sătenii* și *Frații*. Tangențele cu *Sătenii* se păstrează nu numai prin laitmotivul pribeagului care reapare, ci și prin preocupări de ordin social, mai atenuate decît în variantele anterioare, dar oricum prezente, prin compasiunea, prin reala înțelegere pentru soarta celor „obidiți", prin sentimentul obligativității față de aceștia. Pe de altă parte, însă, referirile la raporturile dintre categoriile sociale inegale, deja vidate de substratul lor antagonic în penultima formă, vor fi și mai estompate în *Frații*. Scene de factura celei ce urmează nu vor mai fi reluate în ultima formă a piesei:

„Se găsesc
De-o vreme-ncoace mulți streini ce rătăcesc
Prin locurile noastre.

Pîrvu

Să mergeți să-l găsiți
Pe tristul singuratec și-aice să-l poftiți
Îndată.

Cobuz

Dar de-o fi hain la suflet?

Neagu (revoltat)

Cum?
Cînd voi cîntări de slavă-nălțați, lăsați în drum
Un om strein să plîngă?

Pîrvu (cu hotărîre)

Oricine-ar fi, să vină!
În casa mea amarul și jalea se alină
Săracului și celui ce trece-ndurerat
Pe drum.

(Cobuz iese.)

Drosin

Cuvînt adînc ai spus.

Pîrvu

Am învățat
Din datina bătrînă s-ajut pe cel sărman.

Drosin

Stăpînul bun e-asemeni cu-acel Samaritean
Ce da-ngrijiri de frate la toți cei obidiți
Și-ntinde mînă largă la cei ce obosiți,

De-a vieței grea povoară, în țărîna din cale
S-abat lovindu-și fruntea de muchi de pietre goale.
(Cobuz intră prin stînga însoțit de Baldovin pribeagul.)

Stîlparul

Dar iată-l!

SCENA VIII

Aceiași. Baldovin pribeagul

Baldovin

Bună vreme!

Ptrvu (întîmpinîndu-l cu măreția unui patriotic)

Și fii bine venit
În casa slugei tale!"

Sensul metamorfozărilor din diferitele variante ale piesei *Frații* indică de fapt o trecere de la un conflict bazat pe o problematică țărănească, la un conflict de caractere, la o puternică dramă de conștiință.

CRITICĂ LITERARĂ

I STUDII ŞI ARTICOLE

(p.207) NOUL CORENT LITERAR

Apare în *Literatorul*, XX, nr. 1, 20 februarie 1899, p.1, de unde îl reproducem.

Este articolul prin care se manifestă oficial adeziunea lui Petică la direcţia literară promovată de Macedonski prin *Literatorul*. În calitatea sa de secretar de redacţie, realiza un articol program sui-generis, în care insista, potenţîndu-şi ideea şi printr-o originală metaforă, asupra rolului de îndrumător al *Literatorului* spre orizonturile unei arte noi, în ciuda tuturor vicisitudinilor care au împiedicat apariţia regulată a acestuia.

(p.210) ESTETISMUL LUI RUSKIN

E publicat în *Noua revistă română*, I, nr. 3, 1 februarie 1900, p. 42—45, de unde îl reproducem.

Citatele referitoare la Maurice Maeterlinck şi Henri de Régnier aparţin lui Rémy de Gourmont, ele constituind începutul medalioanelor consacrate de criticul francez celor doi scriitori, în volumul intitulat *Le livre des masques*.

Deşi traducerea pasajului consacrat lui Maeterlinck e de o fidelitate exemplară, comunicăm totuşi originalul, căci dacă exactitatea interesează, ceea ce primează este totuşi arta traducerii, care nu poate fi stabilită decît în raport cu originalul. Citatului, care se află în actuala ediţie la p. 215, r. 1—10, în franceză (în ediţia din 1896, pe care desigur a folosit-o şi Şt. Petică) îi corespunde următorul text: „De la vie vécue par des êtres douloureux qui se meuvent dans le

mystère d'une nuit. Ils ne savent rien que souffrir, sourir, aimer; quand ils veulent comprendre, l'effort de leur inquiétude devient de l'angoisse et leur révolte s'evanouit en sanglots. Monter, monter toujours les dolentes marches du calvaire et se heurter le front à une porte de fer: ainsi monte soeur Ygraine, ainsi monte et se heurte à la cruauté de la porte de fer chacune des pauvres créatures dont M. Maeterlinck nous dévoile les simples et pures tragédies". (Rémy de Gourmont, *Le livre des masques — Portraits symbolistes*, Paris, Société du Mercure de France, MDCCCXCVI, 1896, p. 19.)

Citatul referitor la Henri de Régnier nu mai comportă acea maximă exactitate ca în cazul anterior, fiind evidente chiar la o primă lectură anumite libertăţi faţă de original.

„Celui-là vit en un vieux palais d'Italie où des emblèmes et des figures sont écrits sur les murs. Il songe, passant de salle en salle, il descend l'escalier de marbre vers le soir, et s'en va dans les jardins, dallés comme les cours, rêver sa vie parmi les bassins et les vasques, cependant que les cygnes noirs s'inquètent de leur nid et qu'un paon, seul comme un roi, semble boir superbement l'orgueil mourant d'un crépuscule d'or". (*Op. cit.*, p. 41.)

Consemnăm diferenţierile existente. Următoarei formulări din original: *parmi les bassins et les vasques*, A, îi corespunde în traducere: *la umbra clarelor fîntîni*, B// *les cygnes noirs s'inquiètent de leur nid*, A; *lebedele negre trec pe lacuri*, B// *semble boir superbement l'orgueil mourant d'un crépuscul d'or*, A; *se îmbată de crepusculul de aur*, B.

Pasajul din *Estetismul lui Ruskin* (p. 216, r. 25—40 şi p. 217, r. 1—19) destinat expunerii teoriei lui Guyau — la care Şt. Petică apelează pentru a-şi consolida argumentaţia invocată în vederea demonstrării necesităţii unei sinteze superioare dintre estetic şi etic — este constituit dintr-o expunere tale quale a ideilor esenţiale din cap. II al lucrării *L'Art au point de vue sociologique.*

De semnalat e de asemenea faptul că fragmentul existent la p. 217, r. 6—19 e rezultatul unei juxtapuneri de citate, poate doar dintr-o eroare neintroduse în ghilimele. R. 6—9 le corespunde (cu mici omisiuni) un citat din *L'Art au point de vue sociologique*, deuxième édition, Paris, Ancienne librairie Germer Baillière et C-ie, Félix Alcon Éditeur, 1889, cap. II *L'émotion esthétique et son caractère social*, p. 11.

Pasajul delimitat între r. 12—17, p. 217 are drept corespondent un fragment din *L'Art au point de vue sociologique*, cap. II, p. 13.

În sfîrşit ultimele rînduri ale expunerii teoriei lui M. Guyau, r. 18—19, p. 217, aparţin capitolului III *L'évolution artistique et son caractère social* din *op. cit.*, p. 21.

Articolul dedicat lui John Ruskin nu e un incident, ci reprezintă ceva simptomatic, indicînd una din sursele la care se formase scriitorul şi care se exercita încă cu un real prestigiu asupra lui. „Petică, prin imperativele firei lui, era educat la estetismul lui Ruskin — la moartea căruia a scris un frumos articol în *Noua revistă română* a d-lui C. Rădulescu-Motru — la prerafaelismul lui Dante Gabriel Rossetti, la şcoala simbolistă franceză şi la noua literatură germană, pe care o citea în original" (D. Karnabatt, *Boema de altădată*, Bucureşti, 1944, p. 118.)

(p.218) CRITICA NOASTRĂ LITERARĂ

E publicat în *România jună*, II, nr. 62, 10 februarie 1900, p. 1, de unde îl reproducem.

„Criticul" vizat, al cărui nume nu-l dă, dar căruia i se adresează frecvent prin formula „d. Prostan", pare a fi Caion, deoarece în ms. 1.657, f. 282 există păstrat un fragment dintr-o bucată intitulată *D. Prox şi Caion*, a cărei poantă finală se bazează pe jocul de cuvinte Prox şi prost, ultimul epitet fiindu-i adresat lui Caion. Textul din manuscris fiind deteriorat, îl reproducem după *România jună* (II, nr. 165, 17 mai 1900), unde a fost publicat fără semnătură.

„În treacăt

D. Prox şi Caion

Peste drum de redacţia noastră stă un neamţ d. Prox. Mă rog, d. Prox, negustor de şuncă de Praga, salam de Sibiu, ghiudem de Botoşani şi alte mezeluri plus un vin mai dulce decît limba românească deşi aceasta e după cum se ştie ca un fagure de miere. Colegul Crampton cînd venea la Bucureşti, la d. Prox trăgea, şi nu o dată vinul român l-a făcut să uite de nostalgia limbei germane.

Am alergat la d. Prox îndată ce am citit articolul prin care Caion maltratează aşa de urît literatura românească.

— Bine, dom'le, strigă d. Prox cum mă văzu, ţi-am înţeles polemica cu spanachetti şi alţii. Spanacul e o plantă domestică nu fără oarecare gust în unele bucate. Dar d. Caion? Ce e el? Animal, plantă ori simplă materie brută?

— Mai curînd brută, d-le Prox, mai curînd brută.

— Aşa zău. Uite, vezi, eu nu sînt decît d. Prox, negustor de şuncă de Praga, salam de Sibiu şi ghiudem de Botoşani, dar jur că n-aş schimba cu d. Caion.

— Ai dreptate. Dumneata eşti d. Prox . . .

— Şi el e numai prost, d-le Figaro, numai prost".

Lui Vintilă Rosetti, ironizat pentru modul de a-şi recruta redactorii, i-a consacrat în *România jună* (II, 14 iunie 1911) un articol intitulat *Ziariştii moderni*, axat ecxlusiv pe această temă.

(p.224) POEZIA NOUĂ

În periodic acest studiu a apărut în două serii: *Poezia nouă*, I, *România jună*, II, nr. 65, 13 februarie 1900, p.1; *Poezia nouă*, II, *România jună*, II, nr. 68, 16 februarie 1900, p.1. Reproducem textul din periodic.

În ceea ce priveşte specificitatea senzaţiei ca element al expresiei în simbolism — problemă de importanţă capitală, dar comunicată cam lacunar în studiul *Poezia nouă* — e de remarcat că anumite notaţii manuscrise aduc completări de natură să surprindă şi să suplimenteze înţelegerea acestei probleme, înscriind-o într-un plan mai apropiat de sensul gîndirii lui Şt. Petică, sau al naturii poeziei sale. Punîndu-şi problema esenţei artei, desigur din punct de vedere al „modernilor", consideră că senzaţiile care stau la baza artei, ca aspect fenomenal al simţirii, pentru a deveni elemente constitutive ale frumosului „trebuie transformate într-un simbol, care să ne deştepte nouă aceeaşi senzaţie ca şi artistului. *Modul cum se transformă senzaţiile în simbol constituite arta.* Studierea condiţiilor în care se face această transformare e critica" (ms. 1.657, f. 72 v., Bibl. Acad.). Înţelegînd astfel acel „echivalent de imagine" din *Poezia nouă* sîntem mai aproape de poezia lui Şt. Petică, în care senzaţiile de obicei în actul creator îşi transformă natura devenind imagini simbolizante sau simboluri, şi intrăm şi în posesia unui principiu tehnic de o evident mai largă generalitate în simbolism. În virtuteа lui, punţi de comunicare între atît de diferiţii P. Verlaine şi Mallarmé sînt perfect posibile. P. Verlaine pentru că intuise că senzaţiile prin însăşi natura lor sînt mai apropiate de autenticitatea, de fluiditatea fluxului spiritual, constituindu-se ca simboluri adecvate ale emoţiilor şi ideilor; iar Mallarmé deoarece, deşi de o intelectualitate exacerbată, devastată de „demonul analogiei" se exprimă tot prin apelul la transpunerea derutantă de senzaţii, care prin planuri de absorbţie

tot mai profundă şi sincopată în spiritual, fixează etapele unui simbol în devenire, ce odată constituit se şi resoarbe în nefiinţă, îndărătul lui, ca într-o ultimă zonă de abstracţiune, rămînînd pură şi mirifică Ideea.

În manuscris există variante şi pentru alte idei importante conţinute de *Poezia nouă*. În ms. 1.657, f. 164, pentru prima dată se află exprimate — mai simplist, printr-o sumară notare în creion — caracteristicile diverselor modalităţi de expresie poetică în marele curente literare: „La simboliştii senzaţia nu e dată în sine ci prin echivalent şi izolată. La clasici e adecvată. La romantici e hiperbolizată. Echivalentul e dat prin impresionism".

Refuzul anului 1884 ca moment de geneză al simbolului şi fixarea procesului de formare a curentului cu mult înaintea acestei limite temporale (1873) este una din ideile de incontestabilă pertinenţă ale studiului. Valabilitatea afirmaţiilor sale este confirmată de altfel de majoritatea investigaţiilor ulterioare asupra simbolismului (André Barre, Georges Bonneau, Marcel Raymond etc.). Chiar dacă pentru o anumită perioadă a existat tendinţa de revenire la 1885 ca limită temporală a momentului genetic (se vorbea de valul presimbolist, iar într-o lucrare atît de documentată ca cea a lui Guy Michaud: Mallarmé, P.Verlaine etc. apăreau ca precursori ai simbolismului), pasionaţi ai exactităţii problemelor de periodizare, resping în cercetări mai recente acest punct de vedere. Michel Décaudin susţine, întemeiat de altfel, că „Noţiunii vage de « presimbolism » se cade să i se substituie o perioadă decadentă" (considerată de el ca prima etapă a simbolismului, n.n.) în gestaţie din ziua următoare a războiului şi în plină desfăşurare între 1878 şi 1885". (*Pré-symbolisme, symbolisme, post-symbolisme, Acta Universitatis Carolinae Philologica, Romanistica Pragensia V, Problèmes de Périodisation dans l'histoire littéraire*, Universita Karlova, Praha, 1968, p. 45.)

Indignarea lui Şt. Petică împotriva lui Camille Mauclair, care considera că prin moartea lui Mallarmé asistăm de fapt şi la „moartea simbolismului", nu este un act de circumstanţă. În afara probelor de adeziune sinceră şi totală la noua mişcare literară, există atestat chiar un gen de „idolatrie" pentru reprezentanţii de frunte ai artei simboliste: „Pentru Mallarmé avea un adevărat cult, o idolatrie. Mi-amintesc cum la moartea acestui poet, un mediocru ziarist publicase o compilaţie după ziarele franceze în care opera hermeticului poet era persiflată. Petică, indignat, scos din sărite,

întîlnindu-l seara la cafenea, i-a făcut un scandal în regulă, cît p-aci să-i cîrpească o pereche de palme". (D.Karnabatt, *Boema de altădată*, Bucureşti, 1944, p. 118.) O anecdotă devenită notorie, datorită unui schimb de replici spirituale între Petică şi Al. Cazaban, confirmă aceeaşi înaltă preţuire, în primul rînd pentru Mallarmé. La observaţia ironică a lui Cazaban „nici nu s-au ridicat pîn-acum cine ştie ce poeţi "... „tot... prozatorii sunt ce sunt", Şt. Petică intervine aparent concesiv: „ — Nici eu nu zic altfel, totuşi trebuie să recunoaşteţi şi voi fără nici un murmur, că pîn-acum s-au «înnălţat» în lume trei poeţi cu-adevărat mari: Stephan Mallarmé, Stefan George şi...

— Şi Ştefan Iosif — intervine deodată Cazaban, tăindu-i vorba.

Am rîs cu toţii de clocotea cafeneaua; iar Petică ne zise, privind cu coada ochiului spre Cazaban:

— Se-nţelege, parcă numai pe Iosif îl cheamă Ştefan!" (G.Tutoveanu, *Freamătul*, II, nr. 1—3, 1912, p. 6).

(p.232) STAVROPOLEOS

Apare în *România junâ*, II, nr. 114, 2 aprilie 1900, p. 1—2. Reproducem textul din periodic.

Tendinţa de a stabili trăsăturile caracteristice ale picturii bizantine prin comparaţie cu cea prerafaelită se pare că l-a preocupat pe Şt. Petică, deoarece în ms. 1.657, f. 96 este exprimată embrionar o ingenioasă paralelă între cele două maniere de a picta. Deoarece pasajul manuscris amintit, dincolo de similitudinile cu articolul, vehiculează şi alte idei interesante, îl vom comunica în întregime: „Subiectivitatea interioară nu se află în sculptură dar se află în pictură şi mai cu seamă în pictura prerafaelită (Fra Angelico). Acesta e caracterul general al picturii iar diferitele şcoale nu diferă între ele decît prin modurile de reprezentaţie. Dacă astăzi pictura a ajuns la prerafaelism e că sentimentul intim, fericirile şi suferinţele sufletului sunt mai profunde ca altădată şi cer o mai vie animaţie spirituală. Şi aici trebuie să arătăm că deosebirea între arta bizantină şi prerafaelită stă în faptul că prima nu dă nici o duioşie, nici o stare sufletească, nici un sentiment: ea cere adoraţia în sine pentru fiinţa reprezintată care logiceşte vorbind ar putea chiar fi înlocuită printr-un lemn sau piatră; e deci simbolism naiv sau idolatrie. Dimpotrivă, ceea ce izbeşte la prerafaelism e expresia admirabil şi deplin dată — adesea în detrimentul restului. Aşa fata care miroase

floarea a lui Loghi are numai senzaţia parfumului care e aşa de puternic redată încît toată faţa pare că respiră numai marea plăcere a parfumului; restul trupului e nefinit.

« Elementul sensibil în care se mişcă pictura este suprafaţa şi formele modificate de culori. Acestea trebuie să transforme obiectele într-o aparenţă artistică, pusă chiar de spirit în locul realităţei. Deci urmează din natura acestui mijloc fizic că exteriorul în existenţa sa reală, cu toate că însufleţit de spirit, nu trebuie să mai păstreze însemnătatea sa principală. El trebuie, dimpotrivă, să se coboare la nivelul unei simple aparenţe a spiritului interior, care vrea să fie contemplat în sine însuşi şi prin sine însuşi ca spirit. E partea cea mai intimă a spiritului care voieşte să se exprime ca atare, în reflexul formelor exterioare ». Această afirmaţie nu trebuie luată absolut căci atunci ar fi să se nege cu totul forma. Dimpotrivă, aceasta e necesară pentru a da aparenţa de real".

(p.238) DECADENŢA SCULPTUREI

E publicată în *România jună*, II, nr. 125, 16 aprilie 1900, p.1. Reproducem textul din periodic.

Propoziţiunea cu care se încheie acest articol („O, alba elegie care moare!") aparţine unei poezii a lui Şt. Petică, publicată tot în *România jună* (9 aprilie 1900) şi reluată apoi în volumul de poeme *Fecioara în alb*, figurînd ca a treia piesă constitutivă a ciclului *Moartea visurilor*.

Faptul că un articol de critică îşi anexa în final un vers a constituit, parţial, şi pretextul de la care pleacă ziarul *Epoca* pentru a ataca *România jună*, acuzînd-o de decadentism.

Aparent ar putea fi surprinzător faptul că în *Decadenţa sculpturei*, după cum ne sugerează şi titlul, raportarea realizată între *modern* şi *antic* este rezolvată în favoarea idealului clasicizant, a preferinţelor pentru „vechii greci". Incongruenţa de poziţii este exclusă însă, dacă reţinem că Şt. Petică era de acord cu acea orientare neoclasicizantă a valului naturist al simbolismului.

(p.243) TEATRUL NAŢIONAL

Apare în *România jună*, II, nr. 132, 23 aprilie 1900, p. 1, de unde îl reproducem.

E publicat în *România jună*, II, nr. 188, 18 iunie 1900, p. 1, de unde îl reproducem.

Angelo Conti, în care Şt. Petică vedea promotorul unui nou gen de critică (critica artistică), după mărturiile lui Chendi, a avut un rol important şi în atitudinea faţă de viaţă, proprie lui Petică, în ultimii săi ani măcinaţi de boală. „Trăia o viaţă de lipsă completă, într-o hrubă din Dealul-Spirii. Aici, cu pieptu-ncovoiat de tuse, dar cu mintea senină, scria studii frumoase de sociologie pentru revista economică a d-lui Băicoianu, articole nerăsplătite. A mai scris şi cîteva versuri «satanice», fără a se plînge însă de suferinţele omeneşti prin cari trecea. În privinţa aceasta a rămas credincios pînă la moarte falsului principiu al unui scriitor italian, Angelo Conti, pe care Petică îl cunoştea bine: «în viaţa artistului nu există armonie între faptul de existenţă cotidiană, între nenumăratele mizerii zilnice şi aspiraţiunile şi viziunile cărora le dă forme în opere»". (Ilarie Chendi, *Şt. Petică*, în *Freamătul*, II, nr. 1 — 3, p. 51, 1912.)

Pentru radicalitatea convingerilor pe care Şt. Petică şi le forma la un moment dat, interesant e de remarcat că aceeaşi pasiune cu care acum afirma că „din pricina tendinţelor, — nulităţi literare adunate de prin lepădăturile inteligenţei omeneşti erau proclamate *urbi et orbi* talente puternice . . . ", în faza socialistă încerca demonstrarea infailibilităţii principiilor criticii ştiinţifice. Deoarece fiind prea tînăr, n-a reuşit să publice articolele pe care le pregătea pentru a interveni în disputa partizanilor artei pentru artă şi a artei cu tendinţă, dăm un extras semnificativ dintr-un manuscris al său (1.657, f.412):

„Acum arta poate fi împărţită în două: cea ce reprezintă numai frumosul în sine, indiferent de celelalte condiţiuni, şi cea care se ocupă de deşteptarea sentimentelor sociabile în inimile oamenilor.

S-a arătat cum aceasta din urmă nu mai are sorţi de izbîndă, şi cum cea dintăi, de sine stătătoare, e menită să piară. Dar vezi că chiar în aceasta din urmă, mai putem deosebi două feluri. Vedem omenirea împărţită în două tabere, duşmane de moarte. Se înţelege că fiecare din aceste două tabere îşi va avea poeţii lor, arta lor. Privind la aceştia nu te poţi împiedica de a nu-i stima. E întocmai ca c-un duşman, pe care împrejurările te fac să-l urăşti, dar pe care văzîndu-l cum se poartă de mîndru nu te poţi împiedica de a nu-l admira. Aşa e omenesc.

Să nu se creadă însă că artiştii stăpînilor s-ar confunda cu artiştii pentru artă. Să luăm ca exemplu pe Gautier şi Tennyson şi să-i

punem într-o anumită împrejurare. Cînd cu asediul Parisului, Gautier umbla făcînd artă pentru artă, admirînd focurile devastatoare, dar nepăsător la jalea oamenilor. El descria priveleştia incendiului, iar cît despre oameni, el nu se ocupa de loc. Dar ia să fi fost Tennyson în locul lui. El ar fi zis, cum a şi zis altădată: «Loviţi, loviţi de moarte: — a omorî ori a fi omoriţi, viaţă sau moarte: — să se pună odată capăt lăcomiei proletarilor, — acestor haite cărora oricît li s-ar da, ei tot mai mult cer». Vedeţi! Şi fiindcă ştim încotro merge lumea, vedem cu ochii pieirea acestei arte. Şi de aici puteţi vedea, cum şi arta e supusă unor cauze (explicate materialo-economiceşte)".

(p.254) TRANSFORMAREA LIRICEI

Apare în *România jună*, II, nr. 195, 25 iunie 1900, p. 1, de unde îl reproducem.

În articolul acesta devine evidentă schimbarea atitudinii faţă de creaţia lui V. Alecsandri, care era privită cu circumspecţie sub influenţa determinismului mecanicist dintre condiţia materială a scriitorului şi creaţia sa (idee cu circulaţie în critica socialistă de pe atunci, la care aderase şi Şt.Petică): „Un cuvînt despre Alecsandri şi o poezie a sa. Dînsul a reprezintat pe artistul stăpînilor noştri. Dar are şi curat artă pentru artă. Aşa e cu *Sara de iarnă*. Poezia aceasta e în orice caz după cum am arătat, artă. Şi chiar place cîteodată. Dar măreţia celor cu ideal social, n-o are " (ms. 1.657, f. 413 v.). E de remarcat, însă, că în acelaşi articol (rămas în stadiu de manuscris) în care preocuparea centrală o constituiau consideraţiile asupra artei pentru artă şi a artei cu tendinţă, dintr-o comparaţie realizată între Vlahuţă şi Alecsandri, rezultă că Şt. Petică nu nega totuşi contribuţia acestuia la transformările sociale cu caracter net progresist. „În ajunul marilor transformări, apar de aceştia, oameni cinstiţi, cari stau aşa suspendaţi în nehotărîre. Şi pricina? Pricina e că ei au destulă pătrundere ca să vadă răul, dar nu se pot ridica pînă acolo încît să aibă şi prevederea celor ce vor urma. Alecsandri însă a avut un ideal, o clasă se ridica şi el a sprijinit-o cum a putut. A fost revoluţionar cum au fost şi Voltaire, Diderot. Şi care e dar cel mai cinstit? Apoi amîndoi îs cinstiţi" (ms. 1.657, f. 412).

(p.259) BUCUREŞTIUL ARTISTIC

Apare în *România ilustrată*, I, nr. 3, 15 februarie 1901, p. 36, de unde îl reproducem.

Lucrarea lui J.Ruskin, la care se referă criticul în acest articol, se intitulează *The Stones of Venice*, amplă suită de studii, asamblată în trei volume, între anii 1851-1853.

(p.262) ARTELE ÎN ROMÂNIA

Apare în *România ilustrată*, I, nr. 3, 15 februarie 1901, p. 39—40. Reproducem textul din periodic.

Lui N. Vermont, amintit în acest articol, alături de Luchian, ca unul din pictorii cei mai înzestraţi, Şt. Petică intenţionează să-i consacre un studiu aparte. În ms. 1.657, f. 284 s-a păstrat planul de detaliu al acestui studiu.

„*Nicolae Vermont*

Viaţa sa. Mizeria. Cum a devenit pictor. Influenţele spirituale. Hasdeu. Relaţiunile sale cu iconografia română. Relaţiile sale cu Aman, Voinescu, Grigorescu. Viaţa sa în streinătate. Influenţa teoriilor estetice streine. Influenţa maeştrilor streini.

II

Traducerea în pictură a ideilor sale. Caracterul general al tablourilor lui. Are două epoce? Creştinismul dureros, visare posomorită. Legătură cu Saşa Schneider. Sistemul Rafael şi Rembrandt.

III

Examinarea tablourilor. Desemn bun. Culoare murdară (?) Compoziţie ca grupare bună. Concepţie slabă".

Cartea lui Sar Peladan la care se referă Şt. Petică în acest studiu (p. 264, r. 28—29) se intitulează *La décadence latine, Ethopée, Finis Latinorum.*

(p.267) ARTA NAŢIONALĂ

E publicat în *România ilustrată*, I, nr. 4 (p. 59—60), nr. 5 (p. 68—69 nr. 7 şi 8 (p. 101—102), nr. 10 (p. 123—124), în lunile martie, aprilie, iunie, iulie şi septembrie, anul 1901, de unde-l reproducem.

Acest studiu, apărut în mai multe numere ale revistei, conţine şi fragmente reproduse dintr-un alt periodic. Secvenţa în care se comentează ideea esenţială a disputei din corespondenţa lui Herzen

și Turgheniev (p. 281, r. 31 pînă la 285, r. 4) apare pentru prima dată în *România junǎ* (14 mai) 1900) sub titlul *Herzen și Turgheniev*. Ultima parte a studiului, în care e discutată importanța specificului național în operele de artă, e publicată inițial în *România junǎ* (7 mai 1900) sub titlul *Momentul național în artă*.

În *Arta națională* există anumite afirmații care obligă la stabilirea unei filiații de idei și la semnalarea unor contacte cu anumite lucrări care vor intra în circuitul spiritual românesc mult mai tîrziu.

Pasajul de la p. 291, r. 12—15, poate face trimiterea, de exemplu, la unele afirmații făcute de Charles Maurice în *La littérature de tout à l'heure*: „. . . (sunt) simțiminte, credințe, tradițiuni și o mulțime de alte ideologii peste cari nu se poate trece", elemente centrale ale obiecțiilor pe care Ștefan Petică le făcea criticii științifice pot declanșa firesc asociații cu „religiile, legendele, tradițiile, filozofiile" lui Charles Maurice, considerate de acesta „ca singurele surse ale artei". Trebuie precizat, însă, că îndreptarea spre aceleași surse ale artei la cei doi critici se realizează din alt unghi, după cum finalitățile sînt de asemenea esențial diferite. Pentru Ch. Maurice acestea apar ca „cele mai evidente emanații ale Absolutului spre noi și cele mai incontestabile întoarceri ale sufletului nostru spre Absolut" pe cînd Șt. Petică modifică raporturile în sensul că nu privește această relație ca o degajare a Absolutului, ci ca o posibilitate de cunoaștere a „sufletului poporului", a „spiritului" său. (Una din cerințele stringente ale artei era după Șt. Petică tocmai „cunoașterea adîncă și deplină a poporului", p. 291, r. 23—24). Ceea ce la criticul francez constituia deci o posibilitate de lansare în Absolut, la Ștefan Petică constituie un prilej de ancorare în real, însă nu într-un real contingent, ci într-unul metaistoric.

Condiționarea marii creații de cunoașterea poporului, de pătrunderea spiritului său specific, e unul din principiile datînd încă din faza socialistă, principiu căruia Petică i-a rămas permanent consecvent. Foarte pregnant și lapidar este exprimat acest credo în ms. 1.657, f. 155, unde, cu prilejul unor observații asupra disputelor pe planul esteticii, a criticii literare etc., Petică afirma: „Cu chipul cum se puseră și se dezbătură aceste probleme, ele erau amenințate să rămînă veșnic sterpe. Sterpe pentru că sunt departe de popor. Or poporul e un factor hotărîtor în artă. Italia Renașterii, Anglia lui Ruskin, Rusia lui Gorki. Fără popor nu e literatură, pictură, sculptură, arhitectură".

La p. 280, r. 7—9 și p. 274, r. 37—40, frapează anumite formulări care devansează cu mult preocupările timpului. De reținut în primul rînd importanța acordată stratului inconștient al psihicului și de remarcat prezența acestei atitudini într-un moment în care observațiile de această natură nu deveniseră locuri comune. Pe lîngă faptul că el consideră „aplecările, sentimentele și stările de suflet aproape inconștiente" ca determinînd „momentele hotărîtoare în viața individuală și socială", în raportul pe care-l fixează, cu un alt prilej, între acești factori și artă, însemnătatea lor apare de asemenea ca decisivă. „Puterea unei opere artistice stă în elementele sale tehnice", dar dacă acestea „nu sînt destul de sugestive și nu evocă de ajuns stările de suflet aproape inconștiente, opera artistică nu-și îndeplinește menirea".

Sursa unei asemenea idei se cere firesc detectată, deoarece e clar că ele nu constituie o descoperire a lui Șt. Petică, decît în măsura în care acesta le dă aplicabilitate personală și le introduce într-un circuit spiritual românesc.

Atît unele indicii prezente în manuscrise (ms. 1.658, f. 89 și ms. 1.657, f. 91, Bibl. Acad.), cît și anumite particularități de expresie, ne determină să înclinăm spre o sursă de proveniență hartmanniană. Ed. von Hartmann este de fapt cel care operează o distincție între formele psihice „relativ inconștiente" — „aproape inconștiente" spune Șt. Petică — și între activități psihice „absolut inconștiente". Șt. Petică optînd pentru ideea zonelor relativ inconștiente din sistemul psihologic hartmannian, deține implicit și o poziție diferită, neconsiderînd conștiința ca rezultat al unei activități sufletești absolut inconștiente.

Din acest studiu reiese de fapt libertatea de opinii chiar față de nume prestigioase ale filozofiei. Deși pasajul de la p. 281 (r. 5—11) denotă, de exemplu, aderiunea la ideea kantiană a imposibilității de a cunoaște „altceva decît fenomenul", în pasajul de la p. 271 (r. 22 — 31) se emit rezerve față de „logica transcendentală". Se vizează prezența unui anumit viciu de formalizare, în cadrul „logicii transcendentale" care permite stabilirea unor „antinomii aparente", a unor „false antinomii", care nu au un corespondent în realitate. Intuiția lui Șt. Petică este atestată de cercetările filozofice mai recente, care consideră că introducerea unei formalizări adecvate poate duce la înlăturarea antinomiilor, acestea, în general, ținînd de utilizarea în cadrul aceleiași unități generalizatoare a două sisteme diferite de limbaj.

(p. 295) CRITICA ARTISTICĂ

E publicat în *România ilustrată*, I, nr. 5, aprilie 1901, p. 66, de unde îl reproducem.

(p. 299) SCRIITORI ŞI PUBLIC

Apare în *România ilustrată*, I, nr. 11 şi 12, octombrie-noiembrie 1901, p. 149—150, semnat „Trubadurul".

Reproducem textul din periodic.

(p. 303) ASUPRA LITERATURII ÎN ROMÂNIA

Apare în *Făt-Frumos*, I, nr. 5, 15 mai 1904, p. 75—79, de unde îl reproducem.

Referitor la anumite modificări pe care redacţia revistei *Făt-Frumos* şi-a permis să le opereze în cadrul textului trimis de Petică, date interesante ne furnizează Gr. Tăbăcaru cu prilejul elaborării unei sumare prezentări a vieţii şi operei lui Şt. Petică, ms. 1.659, f. 35—53): „Scriindu-mi că se află bolnav la Bucureşti, m-am dus în iunie să-l văd. Între altele mi-a povestit cum cei de la *Făt-Frumos* i-au falsificat începutul şi sfîrşitul articolului *Asupra literaturii în România* şi cum cei din redacţie s-au băgat între cei citaţi de el, între care este şi d. Tutoveanu . . ."

Avînd în vedere şi puternica independenţă de spirit a lui Petică, autenticitatea următorului pasaj, din articolul *Asupra literaturii în România*, trebuie pusă într-adevăr sub semnul întrebării. „În cazul de faţă lipsa scriitorilor nu este de loc simţită. Dimpotrivă, poate niciodată, chiar în vremurile sale glorioase, literatura română nu a avut atîtea talente ca acum. Şi vorbim, bineînţeles, de talentele cari s-au manifestat cu note personale, cu contururi definite. Astfel avem în poezie pe Ştefan O. Iosif, G. Tutoveanu, D. Nanu, D. Anghel, A. Nanu; în proză pe I. Brătescu-Voineşti, I. Bassarabescu, I. Adam, M. Sadoveanu, C. Sandu, N. Beldiceanu, I. Ciocîrlan; în critică pe N. Iorga, M. Dragomirescu, Ilarie Chendi, I. Bogdan-Duică".

Oricîtă bunăvoinţă ar fi nutrit Şt. Petică pentru G. Tutoveanu (recenzia *Viersuri noi* din *Dorobanţul*, 2 martie 1902, se circumscrie acestei atitudini, criticul aşteptînd mai mult de la viitor confirmarea unor calităţi, deduse din anumite trăsături ale volumului de debut, considerat deocamdată ca „sinteza unui suflet modest") este inexplicabilă plasarea unui începător (G. Tutoveanu) înaintea lui D. Anghel, în cadrul unei enumerări valorice.

De altfel selecția făcută, cu prilejul reținerii numelor ilustrative pentru stadiul în care se afla dezvoltarea literaturii noastre pe atunci, denotă un pregnant filosămănătorism. Or, e cunoscut că Șt. Petică, fără a avea o atitudine negativistă față de sămănătorism, și-a manifestat net rezervele, atrăgînd atenția asupra primejdiilor cărora se expune o literatură axată exclusiv pe coordonata națională, cu intoleranță la circuitul de valori universale.

II MEDALIOANE ȘI RECENZII

(p. 311) „VERSURI" DE ȘT. O. IOSIF

Articolul apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 999, joi, 13 noiembrie 1897, p. 1—2, semnat „Senez".

Reproducem textul din periodic.

Poezia verlaineană din care citează criticul pentru a proba existența anumitor contingențe între poetul nostru și scriitorul francez, este bucata 7, din ciclul *La Bonne chanson*. Dăm poezia în întregime după: P. Verlaine, *Oeuvres complètes*, collection *Le Nombre d'or*, Le club du meilleur livre, 1959, vol. I, p. 202:

„Le paysage dans le cadre des portières
Court fourieusement, et des plaines entières
Avec de l'eau, des blés, des arbres et du ciel
Vont s'engouffrant parmi le tourbillon cruel
Où tombent les ponteaux minces du télégraphe
Dont les fils ont l'allure étrange d'un paraphe.

Une odeur de charbon qui brûle et d'eau qui bout,
Tout le bruit que feraient mille chaînes au bout
Desquelles hurleraient mille géants qu'on fouette;
Et tout à coup des cris prolongés de chouette.

— Que me fait tout cela, puisque j'ai dans les yeux
La blanche vision qui fait mon cœur joyeux,
Puisque la douce voix pour moi murmure encore,
Puisque le Nom si beau, si noble et si sonore
Se mêle, pur pivot de tout ce tournoiement,
Au rhythme du wagon brutal, suavement?"

(p. 315) UN TABLOU

Foiletonul apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 118, 4 iulie 1898, de unde îl reproducem.

Tabloul la care se referă titlul este *Dansul morților*, aparținînd pictorului Hans Holbein.

Se pare că ne aflăm într-o fază în care Șt. Petică e puternic impresionat de pictura lui Hans Holbein. Faptul e confirmat nu numai de tonalitatea pronunțat elogiativă a foiletonului, ci și de revenirea obsedantă a numelui pictorului german în bucata *Fără adăpost*, rămasă în manuscris (1.657, f. 266—272 v.) și concepută cert în faza socialistă, aproximativ în iarna anului 1898. Apelul la pictura lui Hans Holbein se face pentru o mai pregnantă definire a peisajului sumbru, apăsător, adecvat sufletului devastat de neliniști și de angoasă.

Dacă am conchide asupra realelor posibilități ale lui Șt. Petică de a se pronunța în materie de pictură, plecînd de la caracterul incidentalelor cronici plastice (cum e articolul prezentat sau *Felicien Rops* etc.), ne-am hazarda cert pe o pistă greșită. Cîteva notații manuscrise reflectă nu numai seriozitatea informației în acest domeniu, ci și varietatea accentuată a lucrărilor de specialitate consultate. Dăm cîteva exemple: Oltmanns *Form und Farbe*; H. Lüer, *Technik der Bronzeplastik*; R. Bormann, *Moderne Keramik*, Abraham Levy, *Philosophie der Form*; Konrad Lange, *Das Wesen der Kunst*; Al. Lichtwark, *Übungen im Betrachten von Kunstwerken*; H. Bahr, *Rede über Klimt* etc.

(p. 317) LEON TOLSTOI

Acest prim articol dedicat lui Tolstoi apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.239, 6 septembrie 1898, p. 1—2, semnat „Ștefan", de unde îl reproducem.

În manuscrisul 1.657, f. 16 (Bibl. Acad. R.S.R.) există o primă formă a unui articol despre Tolstoi destinat publicității. Articolul, deși nefinisat, atît ca structură, cît și prin natura problemelor puse și îndeosebi prin finețea observațiilor, este mai interesant decît cel publicat în *Lumea nouă*. Probabil că această prezentare a lui Tolstoi, axată pe observații profunde însă evident problematice, n-a fost reluată în periodic, deoarece profilul politic al *Lumii noi* impunea probabil articole explicite, cu idei clare, evitînd punerea unor probleme care rămîneau deschise și creau dificultăți de orientare.

Deoarece acest studiu incipient asupra lui Tolstoi, dincolo de locurile comune, ni se pare deosebit de valoros, atît prin ineditul unor observații cît și prin unele subtilități de comentariu, îl comunicăm în întregime.

Tolstoi, singurul din vremea noastră, care poate sta alături cu cei mai mari artişti ai tuturor timpurilor şi ai tuturor popoarelor, — unul din acei oameni cari apar la mai multe veacuri o dată şi pe cari, cît trăiesc, oamenii nu-i cunosc mai de loc, tocmai pentru că sunt cu mult înaintea lumei ordinare.

Pentru cineva care ar trăi în vremurile viitoare, va fi foarte greu să-şi explice părţile mistice din opera lui Tolstoi, mai cu seamă atunci cînd trecerea anilor va şterge multe din trăsăturile izbitoare ale timpului nostru şi îi va lăsa numai conturul general. (Ajunul unei prefaceri sociale pe care Tolstoi o simţea, dar nu şi-o putea apropria din cauză că trăise şi se deprinsese cu alte idei.) Ca o chintesenţă a tuturor vederilor sale politico-sociale poate fi citată opera *Le salut est en nous* (a se face analiza ei). Ca o sinteză a misticismului pornit din prea marea sa iubire de oameni ar fi *Din ce trăiesc oamenii*. Ca o dovadă că pricepea lupta de clasă, sau mai bine-zis că o simţea, putem cita *Stăpîn şi slugă*. Despre aceasta însă s-a zis că vrea să dovedească un lucru pe care şi l-au spus de atîta vreme alţii... Un cîntec vechi, dar care, vorba lui Heine, rămîne pururea nou. Aşa făcîndu-se că dispreţuieşte arta, după cum ni-l arată Brandes, el e dintr-aceia cari au dus arta la un punct de perfecţie pe care numai rari îl ating. El e mare ca artist (morala şi vederile sale sociale le vom analiza în partea a doua a acestui articol; notă numai pentru mine) prin felul cum a ştiut să-şi aleagă subiectele din tot ce interesa lumea în vremea aceea, prin felul cum a ştiut să le redea lumei, cum le-a potrivit pe înţelegerea tuturor şi cum a grupat în jurul ideii [1] dominante faptele doveditoare, de răsare ideea clară ca o statuă antică pe care ar scălda-o razele de lună în mijlocul nopţei. Ca tehnică, Tolstoi nu are intrigă ci ca şi Flaubert scoate frumosul din simplitate. Dar şi complexitatea o găsim în operele lui, anume la psihologie care e foarte profundă. (Cineva zicea că dacă asemănăm arta cu o undă, apoi scriitorii *francezi* iau *numai* culmile valurilor, pe cînd cei ruşi transcriu totul.) Eu aş compara această manie mai degrabă cu cîmpiile întinse, verzi, dar adesea monotone ale Rusiei (şi ale României cu care Rusia are atîta asemănare). Dar comparaţia aceasta ar fi şi mai potrivită pentru Turgheniev, iar nu pentru Tolstoi. El a luat numai părţile esenţiale, a încercat numai acele probleme care cereau o mai grabnică soluţie. Mi-aduc aminte că *Sonata Kreutzer*

[1] Cînd zic idee nu greşesc. El vrea în adevăr să demonstreze o idee în fiecare roman aşa că poate fi luat drept un tezist. Dovadă *Istoria unui cal*.

am citit-o întîia oară cînd eram aproape copil şi parcă văd încă interesul cu care urmăream să văd ce dezlegare propune autorul. O dezlegare propusă de el era, dar cît de extravagantă!

Acum sunt de părere că un autor nu trebuie să caute a da o soluţie, a propune un remediu relelor ce le arată. Arta trebuie să se mărginească numai în a ne reprezenta cele ce [se] petrec în viaţă. Dar poate ca Tolstoi să fie începătorul unei arte noua, cu o forţă socială mai mare, a unei arte care să cuprindă lumea în toată întregimea şi deci necesar e să ne ocupăm şi de remedii; — în acest caz aserţiunea mea de mai sus se reduce la o simplă constatare a faptelor şi rămîne să admitem arta soluţionistă. Se înţelege, trebuie să căutăm alte soluţii în locul celor găsite de Tolstoi, căci acestea sunt prea neştiinţifice.

Această putere a întunerecului (în sens figurat), cît de mult stăpîneşte popoarele: cît sunt de îndărătnice ele în credinţile şi obiceiurile lor şi cît e de scuzabilă şi de naturală această îndărătnicie. Omul cu greu se leapădă de cunoştinţele căpătate după multă străduinţă şi mai mult decît oricine ţăranul, pe care munca îl face om practic (ţintuindu-l nevoilor zilnice şi nedîndu-i timp să lase fantazia liberă) şi un om practic nu lasă lesne starea sa actuală pentru un viitor nebulos şi nesigur.

În *Stăpîn şi slugă* se arată moralitatea celor din clasa de jos. Mi-aduc aminte că înainte de a apărea scrierea aceasta fusesem şi eu izbit de acest fapt şi ajungînd la aforismul că în muncă stă morala îl comunicai unui prieten de o bunătate nespusă. «Şi Spencer — zise el — a ajuns la concluzia aceasta. E cu neputinţă ca oamenii cinstiţi să nu se înţeleagă».

Uitaţi-vă cu ce artă, cu ce măiestrie, Tolstoi, în *Stăpîn şi slugă*, dezvăleşte evenimentele şi le face să convergeze, întocmai cum într-o oglindă optică se adună în centru toate razele de lumină, către deznodămîntul final, care e totodată şi triumful ideei. Amănuntele cele mai mici, cele mai neînsemnate nu sunt lăsate afară, pentru că toate îl slujesc. Am cunoscut un prieten bun al meu, care înainte de Tolstoi, ajunsese şi el la ideea, profund înrădăcinată în el, că poporul e peste fire de bun. Îşi pusese şi el în gînd să scrie ceva despre asta, dar vedeam bine că se simte strîmtorat de felul cum să grupeze faptele. La Tolstoi din contra, într-o călătorie în sanie, s-au şi lămurit caracterele.

M-am întrebat de ce-a scris Tolstoi *Anna Karenina*. Pe urmă am văzut eu că acolo e o parte din viaţa lui, epoca cea mai zbuciumată, atunci cînd căuta el adevărul. Asta mă îndreptăţeşte şi mai mult să zic că Levin e chiar Tolstoi. Simţămîntul paternităţei lui seamănă

cu al lui... [indescifrabil]. Şi la urmă triumful iubirei de natură coincide perfect cu viaţa autorului. Această iubire de natură, despreţuirea civilizaţiei care a falsificat sinceritatea omului e comună şi Arienilor (Disraeli). E o iubire cam anormală, bolnăvicioasă. Cum a apărut şi cum se explică ideea?"

Interesante sînt, de asemenea, şi reflecţiile asupra lui Tolstoi făcute cu prilejul unor consideraţii mai generale asupra artei (ms. 1.657, f. 91).

„Tolstoi nu şi-a format o concepţie după care să-şi regleze arta, căci pentru el arta nu e un scop în sine (e mai bine oare a considera arta ca un scop în sine, ori ca un mijloc?). El numai simţind nevoia de a scoate clară ideea ce vrea s-o spuie, a ajuns la acea perfecţiune artistică, la acel mod de a zugrăvi în trăsături esenţiale romanul. Şi pentru asta el trebuie să fi lucrat mult şi să fi chibzuit adecă cum ar face ca să bată mai mult la ochi cele ce spune. Şi la urmă ajuns, fără vro concepţie, un maestru (pentru «Tolstoi») într-atît şi-a înţeles el rolul de profet al vremilor. Pentru el arta e un instrument de luminare a popoarelor. Şi ce lumini vrea el să sădească în inima popoarelor? (Analiza vederilor sale sociale.) De aici se vede că pentru el şi poporul rus arta nu e ceva procurător de emoţii, ci o mare învăţătură. « Si vous savez comme ils lisent la-bas leur poètes ». (Voguë). Va să zică iată că definiţia mea nu se aplică poporului rus, ci numai nouă, culţilor rafinaţi. Dar atunci după clase vom împărţi şi arta în două: o definiţiune pentru cei ce-s culţi şi alta pentru popor. Nu se pot oare împăca aceste două? Şi pe urmă cum se explică apariţia doinei la noi? Din nevoie sau mai simplu dorul de a-şi comunica dorul".

Urmează un fragment despre tehnica lui Tolstoi, similar cu pasajul din articolul anterior în care se realiza comparaţia cu Flaubert, şi de aceea nu-l mai reproducem.

„Orice s-ar zice pot să fie scriitorii francezi mai mari decît cei ruşi dar operile acestor din urmă exprimă alt aer, mai sănătos, mai atrăgător. Aşa printre scriitorii germani desigur cel mai mare nu e Heine, dar în mijlocul lui Goethe şi Schiller cel care merge mai mult la inimă e Heine.

★

Şi cînd scriu aceste rînduri (refutaţia lui *Le salut*) stau şi mă gîndesc: Nu cumva ţin la părerile acestea numai pentru că sunt ale mele şi le înlătur pe ale lui Tolstoi pentru că nu sunt deprins cu ele? Şi îndoiala începe să încolţească în mine. Într-atît m-a subjugat el!"

În ms. 1.657, f. 36, printre niște considerații disparate asupra conceptului de frumos în artă, se află notate și cîteva impresii asupra corelațiilor existente între Tolstoi și personajele sale. „Artistul e cel care se arată, care personifică modulînd după făptura sa pe erou. Studiind personagele lui Tolstoi, vom căpăta noi lumini asupra persoanei așa de complexe a autorului și, cunoscînd bine societatea rusă, vom putea hotărî și pînă la ce punct sunt reale. Iar din comparațiunea tipurilor mai multor opere ale aceluiași autor vom vedea cît sunt consecvente aceste persoane".

În ms. 1.657, f. 329, cu prilejul proiectării unor *Studii istorice și literare* ne-a rămas și schița unei interesante comparații între Tolstoi și Mistral.

„Ar părea curioasă o încercare de a compara pe Tolstoi cu Mistral. Tolstoi, om de nord, fire mistică, prozator, Mistral, om de sud, vesel și poet de frunte. Și totuși amîndoi sunt cei mai mari epici moderni. Diferența lor e numai în manifestare".

(p. 320) TINTOREANU

Apare în *România jună*, II, nr. 289, 29 septembrie 1900, iscălit „Trubadur". Reluat în *Depeșa*, I, nr. 43, 21 februarie 1901, fără iscălitură.

Reproducem articolul din *România jună*.

Cu prilejul asociațiilor făcute de critic între Tintoreanu și Giovanni Segantini, se impune atenției faptul că Șt. Petică reține din pictorul italian (1858—1900) elementele ce suscită filiația prerafaelită: „puternica emoție", „sinceritatea umilă", „dezinteresarea nobilă" etc. Într-adevăr Segantini deși se distinge printr-un modernism intuitiv, divizarea tonului fiind descoperită, se pare, fără contactul cu impresionismul francez, reține din școala prerafaelită forța, sobrietatea, acuitatea excepțională a tonului și acea emoționantă simplitate. Natura elementelor pe care le apreciază la Segantini, poate constitui un argument în plus pentru ilustrarea forței cu care operează asupra lui Șt. Petică orientarea prerafaelită în artă.

Din cadrul medalionului se detașează și aprecierile sigure asupra creației lui Luchian. Deși referirile lui Petică la Luchian nu sînt prea extinse, prețuirea deosebită rămîne constantă și indică probabil un contact serios și stabil cu producțiile acestuia. Desigur că s-au cunoscut și au discutat, dacă nu în alte împrejurări, cel puțin cu prilejul serilor literare organizate de Macedonski. În nr. 8 al *Revistei mo-*

derne, din 1897, Constant Cantilli, în *Seratele literare*, referindu-se la tradiția și configurația serilor literare macedonskiene, amintește printre cei ce frecventau cercul și pe Luchian. Or, pentru o fază, cel puțin 1897—1899, Șt. Petică e un intim al casei Macedonski.

(p. 322) ULTIMA SCRIERE A LUI TOLSTOI

Apare în *Depeșa*, I, nr. 3, 12 ianuarie 1901, p. 1—2, de unde îl reproducem.

(p. 325) VERSURI NOI

Apare în *Dorobanțul*, I, nr. 11, 2 martie 1903, p. 1, de unde îl reproducem.

III FOILETOANE POLEMICE

(p. 329) TEATRU LA ȚARĂ

Apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.173, 17 iunie 1898, p. 1, de unde îl reproducem.

(p. 331) DISPREȚ PENTRU DIALECTE

Apare în *România jună*, II, nr. 124, 15 aprilie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p.332) UNITATEA LIMBEI

Apare în *România jună*, II, nr. 125, 16 aprilie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 334) INDIGNAREA COLEGULUI CRAMPTON

Apare în *România jună*, II, nr. 139, 30 aprilie 1900, p. 1, de unde îl reproducem.

Articolul, structurat în maniera pamfletelor critice, are finalitatea de a demonstra completa incompetență și incultură a „criticului" Caion.

Primul punct de acuzație îl constituie afirmația conform căreia „drama *Clopotul scufundat* ar fi scrisă de Sudermann". În *Adevărul*, XIII, nr. 3.831, luni, 27 martie 1900, Caion la *Săptămîna literară* face într-adevăr această confuzie între Sudermann și Hauptmann, și se pare de loc întîmplător, deoarece numele lui Sudermann revine insistent în cadrul pasajului respectiv.

„În străinătate și în special în Germania — spune Caion — avem de menționat apropiata apariție a unei drame scrise de Sudermann. Se știe că Sudermann este singurul care a reușit în genul dramatic ibsenian. *Clopotul scufundat* este o probă de această reușită.

Sudermann, în noua dramă ce va publica, are să dezvolte o teorie ciudată asupra vieței și, cu cuvinte mistice, va lămuri teza ce susține."

O altă obiecție care de asemenea indică lipsa de informație a lui Caion, vizează afirmația făcută în legătură cu data apariției piesei *Colegul Crampton* a lui Hauptmann. Caion o consideră ultima creație a lui Gerhart Hauptmann, deci producție 1900, cînd de fapt piesa fusese dată publicității aproape cu un deceniu în urmă.

Parcurgînd cu atenție *Săptămîna literară*, din *Adevărul*, XIII, nr. 3.857, luni, 24 aprilie 1900, se constată că nici de data aceasta eroarea lui Caion nu este incidentală. Afirmația falsă e reluată insistent pe parcursul întregului articol.

(p. 340) STILUL ÎN ARTĂ

Apare în *România jună*, II, nr. 196, 26 iunie 1900, p. 1—2, semnată „Trubadur".

Textul este reprodus din periodc.

INSTANTANEE ȘI PROFILURI

(p. 345) UN ISTERIC

Apare în *România literară și științifică*, nr. 1, mai 1895, semnat „Sapho", de unde îl reproducem.

(p. 348) RĂPUSUL

Apare în *Lumea nouă literară și științifică*, III, nr. 9, 29 decembrie 1896, p. 6, de unde îl reproducem. Pentru începutul acestei bucăți există o variantă în ms. 1.657, f. 299.

(p. 352) VASILE LEONESCU

Apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.132, 28 aprilie 1898, p. 1, semnat „Sapho", la rubrica *Note zilnice*, de unde îl reproducem.

(p. 354) O JUDECATĂ

E publicată în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.135, 1 mai 1898, p. 1, semnat „Sapho", la rubrica *Note zilnice*, de unde îl reproducem.

(p. 356) SULIMANUL

Apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.139, 6 mai 1898, p. 1, semnat „Sapho", la rubrica *Note zilnice*, de unde reproducem textul.

(p. 358) VOIE DE LA COMĂNDUIRE

Apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.140, 7 mai 1898, p. 1, la rubrica *Note zilnice*, de unde se reproduce textul.

(p. 360) LA PARADIE

E publicat în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.144, 11 mai 1898, p. 2, semnat „Sapho", la rubrica *Note zilnice*, de unde îl reproducem.

Această bucată prezintă anumite afinităţi de atmosferă şi de comic burlesc cu *Manifest către cucoane* al lui I. L. Caragiale.

(p. 362) DEFILAREA

E publicat în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.144, 11 mai 1898, p. 2, semnat „Sapho", la rubrica *Din viaţa cazonă*, de unde îl reproducem.

Observaţiile atît de exacte asupra vieţii cazone, Şt. Petică le deţine din experienţă directă. Din *Notele biografice* ale lui Gr. Tăbăcaru reiese că el şi-a făcut stagiul militar în 1897, deci impresiile erau de dată recentă. În posesia lui Tache Petică, fratele scriitorului, încă în viaţă, se află unele documente care ne furnizează anumite date asupra „carierei militare" a lui Şt. Petică. Există de exemplu un Certificat de aptitudine la grad de sublocotenent în rezervă, pe care-l comunicăm integral:

„Preşedintele comisiei de examinare a candidaţilor pentru gradul de sublocotenent în rezervă certifică că d. Petică Ştefan din Reg. 6 Tecuci, nr. 24 a fost recunoscut apt a obţine gradul de sublocotenent în rezervă în arma infanteriei şi că a obţinut nota medie de douăsprezeci şi 87% (12,87).

Făcut la Bucureşti, 12 ianuarie 1900".

S-a păstrat de asemenea şi Brevetul care confirmă această avansare:

„Ministrul secretar de stat la Departamentul de război face cunoscut soldatului bacalaureat

Petică Ştefan

din Reg. 6 Tecuci, nr. 24, că prin înaltul decret nr. 2.286 de la 9 mai anul 1900, s-a înaintat la grad de sublocotenent în rezervă pe ziua de 10 mai 1900 în acelaşi regiment şi că s-a dat ordin să fie recunoscut în acest din urmă grad cu începere de la data de mai sus.

Nr. 5.473

28 iunie 1900
Bucureşti"

(p. 365) OAMENI DISTINŞI

Apare în *România jună*, II, nr. 114, 2 aprilie 1900, p. 1, semnat „Trubadur", la rubrica *Între luptă şi vis*, de unde îl reproducem.

(p. 367) DIN CIVILIZAȚIA DEMI-MONDE

Apare în *România jună*, II, nr. 118, 6 aprilie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

Alegerea pseudonimului Caton nu e de loc întîmplătoare. Ea coincide cu faptul că izolatele încercări anterioare de realizare a unor note cu tendințe moralizatoare devin acum simptomatice, scriitorul propunîndu-și o sistematică apostrofare a moravurilor deficitare și a caracterelor reprobabile. Asociația cu răsunătoarele intervenții ale lui Cato cel bătrîn, lui Șt. Petică i s-a părut firească. Figura acestui exemplar luptător împotriva descompunerii și decăderii se pare a-l fi impresionat în mod deosebit, deoarece în ms. 1.658, f. 124 e schițat subiectul unei piese de teatru al cărei erou e Caton. „Două tragedii antice, *Caton de Utica*, *Hector (Adio la Andromaca)*". Din proiect nu ne-au rămas însă decît crîmpeie de idei și unele versuri disparate.

(p. 369) PROFESORUL-AUTOMAT

Apare în *România jună*, II, nr. 122, 13 aprilie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 370) „VOIAJURI" ÎN STRĂINĂTATE

Apare în *România jună*, II, nr. 139, 30 aprilie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 372) MARELE GALEOTTO

Apare în *România jună*, II, nr. 159, 20 mai 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

Titlul acestei schițe de caracter e dat după piesa cu același nume a scriitorului spaniol José Echegaray y Eizagui (1832—1916). Matematician, dar și poet, ales membru al Academiei de științe exacte pentru activitatea sa științifică, dar distins și cu premiul Nobel, pentru literatură (împreună cu Frederic Mistral în 1904). Echegaray era, pe timpul acela, un nume cunoscut. Teatrul său, cam artificios și fără sclipiri, cu evidentă intenție de a impresiona, e totuși riguros construit, iar *Marele Galeotto*, o puternică dramă psihologică, îl consacră pe bună dreptate. Poate la răsunetul numelui său a contribuit și faptul că era un abil politician, fiind ministru al Spaniei în mai multe rînduri.

ACADEMIA

(p. 374) DECORAȚII

Apare în *România jună*, II, nr. 163, 24 mai 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 376) RECLAMA

E publicat în *România jună*, II, nr. 166, 27 mai 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 378) PARVENIȚII

Tipărit în *România jună*, II, nr. 170, 31 mai 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 380) CULTURA NOASTRĂ

E publicat în *România jună*, II, nr. 177, 7 iunie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde reproducem textul.

(p. 382) LUMEA ÎN CARE SE PETRECE

Apare în *România jună*, II, nr. 180, 10 iunie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 384) ZIARIȘTII MODERNI

Tipărit în *România jună*, II, nr. 184, 14 iunie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 386) PRIETENIE

E publicat în *România jună*, II, nr. 190, 20 iunie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 388) POZITIVIȘTII

Tipărit în *România jună*, II, nr. 191, 21 iunie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 390) SIMPATICUL

Apare în *România jună*, II, nr. 204, 5 iulie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 392) ARTĂ ŞI POLIŢISM

Apare în *România jună*, II, nr. 215, 16 iulie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 394) ÎNAPOIAŢI

Publicat în *România jună*, II, nr. 219, 20 iulie 1900, p. 1, semnat „Caton". la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 396) NERVOZITATEA

E publicat în *România jună*, II, nr. 221, 22 iulie 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 398) PARIZIANUL ROMÂN

Apare în *România jună*, II, nr. 232, 2 august 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

Referirile la cei doi scriitori francezi se fac probabil datorită popularităţii cam ieftine de care se bucurau aceştia. George Ohnet (1848—1918) a început prin a fi jurnalist pentru a se consacra apoi romanului. *Serge Panine* apoi *Le maître des forges* deschid o carieră largă de romane, dramatizate mai tîrziu. Jeanne Laiseau Leseur (1860—1921) e o intelectuală franceză cu preocupări literare, care a publicat sub pseudonimul de Daniel. Sentimentalitatea e o trăsătură caracteristică a producţiilor sale indiferent dacă sînt de esenţă lirică sau de factură romanescă. S-a făcut cunoscută mai ales ca apărătoare fermă a cauzei feministe.

(p. 400) RUŞINE DE NEAM

Apare în *România jună*, II, nr. 233, 3 august 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 402) GAZETAR DE OCAZIE

Apare în *România jună*, II, nr. 239, 9 august 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 404) MAMĂ DE POET

E publicat în *România jună*, II, nr. 249, 20 august 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 406) ŞTRENGARII

Publicat în *România jună*, II, nr. 258, 29 august 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde se reproduce textul.

(p. 408) RANIŢA ŞI GHIOZDANUL

Apare în *România jună*, II, nr. 274, 14 sept. 1900, p. 1, semnat „Caton", la rubrica *Din moravurile noastre*, de unde îl reproducem.

(p. 410) ÎN PLINĂ CRIZĂ

Apare în *Depeşa*, I, nr. 21, 30 ianuarie 1901, p. 1, semnat „Trubadur", la rubrica *Viaţa bucureşteană*, de unde îl reproducem.

(p. 412) IOAN NENIŢESCU

Apare în *Depeşa*, I, nr. 48, 26 februarie 1901, p. 1, semnat „Trubadur", la rubrica *Viaţa bucureşteană*, de unde îl reproducem.

(p. 414) LITERATURĂ ŞI SCANDAL

Apare în *Dorobanţul*, nr. 1, 19 februarie 1902, p. 1, la rubrica *Note şi schiţe*, de unde îl reproducem.

ARTICOLE POLITICE

Gazetăria n-a fost pentru Ştefan Petică un expedient, ci a constituit de fapt profesiunea sa. La majoritatea ziarelor şi revistelor la care a publicat a îndeplinit şi funcţia de redactor. Un indiciu pentru acest fapt îl constituie atît unele mărturii ale contemporanilor cît şi păstrarea unor legitimaţii care atestă calitatea amintită.

Ziaristica şi munca de redacţie erau desigur sursa existenţei sale, iar regularitatea cu care Petică după sistarea unui ziar se raliază prompt la altul (şi nu întotdeauna pentru că profilul acestuia ar fi concordat cu propriile sale vederi), ne oferă un gen de confirmare a presupunerii făcute. În octombrie 1898 Şt. Petică încă publica la *Lumea nouă*, aflată într-un stadiu de iminentă disoluţie, iar în luna următoare deja avea legitimaţie eliberată de ziarul *Capitala*, în care se preciza că : „Domnul Ştefan Petică reprezintă ziarul nostru în calitate de prim-redactor". C. Demetrescu în evocarea *Un nume fatal* surprinde, ca unul ce a trecut prin experienţe similare, drama aceasta a provizoratului generată de caracterul efemer al multor periodice. „După un an de muncă în redacţia ziarului *Lumea nouă*, Petică şi toţi ceilalţi colegi de redacţie am rămas orfani: ziarul din zilnic, a devenit săptămînal, pentru a dispare cu totul ceva mai tîrziu. Petică a trecut la un ziar liberal de ocazie *Capitala* care i-a dat prilejul de-a rămîne pentru a doua oară orfan în presă. În anul 1900 m-am întîlnit din nou cu Petică în redacţia ziarului *România jună*".

Pentru o viaţă timpuriu întreruptă, tribulaţiile de la o revistă la alta sînt într-adevăr accentuate: *Lumea nouă* (1896—1898), *Capitala* (1898), *Literatorul* (1899), *România jună* (1899—1900), *România ilustrată* (1901), *Depeşa* (1901), *Apărarea naţională* (1902), *Dorobanţul* (1902—1903). După precizarea lui G. Tutoveanu se

pare că doar la *Literatură și artă română* (1900—1901), *Pagini alese* (1903), *Economia națională* (1903) și *Făt-Frumos* (1904) n-a „lucrat", ci doar a colaborat.

Importante însă pentru activitatea de ziarist propriu-zis, satisfăcînd atît exigențe de frecvență susținută cît și de realizare superioară sînt articolele publicate în *Lumea nouă* și *România jună*. Referindu-se mai ales la colaborarea lui Șt. Petică la aceste două reviste, D. Karnabatt conchidea asupra formulei sale gazetărești: „scria cînd cu vehemență, sarcasm și ironie, distilînd un spirit corosiv, cînd cu lirism, subtilitate și finețe: în prima categorie de articole fraza lui era concentrată și masivă, în a doua — largă, ritmică, risipită cu gesturi teatrale. Era un ziarist de mare talent, avea temperament, cultură, spontaneitate la scris, combativitate..." Că Șt. Petică în calitate de gazetar s-a bucurat de o unanimă apreciere, o atestă și unele documente de genul celui pe care-l comunicăm mai jos și pe care îl reproducem din ms. 1.659, f. 55.

„ASOCIAȚIA GENERALĂ A PRESEI

București, 3 martie 1902

Stimate confrate,

În adunarea de joi, 21 februarie c., ați fost ales ca membru în comisiunea pentru redactarea proiectului de statut al «Asociației».

Comunicîndu-vă aceasta, vă rugăm cu insistență să binevoiți a lua negreșit parte la întrunirea acestei comisiuni, care va avea loc marți, 5 martie, în sala Hotelului de France, la orele 8 1/2 seara.

Primiți salutările noastre colegiale
Comitetul de inițiativă

Domniei-sale
D-lui ȘT. PETICĂ

Ziarul *Dorobanțul*, București"

(p. 419) ȘCOALELE DE ADULȚI LA SATE

Apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.067, 6 februarie 1898, p. 1, cu subtitlul *Cultura și poporul. — O încercare fericită. — Părerile învățătorilor*". Este semnat „Ștefan".

Reprodus din periodic.

Interesant e mai ales de observat că scriitorul își face debutul chiar printr-un articol în care în centrul atenției e fixată pătura

din care se ridicase şi ale cărei interese, firesc, le apăra cu convingere şi ardoare (*Socialismul la sate*, ***Munca***, V, nr. 10, duminică, 1 mai 1894, p. 3—4, P. Stiopca). Anul 1896, care consemnează începutul activităţii jurnalistice de perspectivă în paginile ziarului *Lumea nouă*, e dominat pe planul tematicii tot de articole de inspiraţie rurală: *Cum se face averea*, *Pieirea satelor răzeşe*, *Socialismul la sate*, *Ţăranii şi mişcarea politică*.

(p. 421) SINDICATELE AGRICOLE ŞI ŢĂRANII

Articolul e publicat în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.138, 5 mai 1898, de unde îl reproducem.

Apropierea făcută între cei ce se opuneau înfiinţării sindicatelor agricole şi T. Maiorescu, deşi, iniţial, ar putea părea forţată, în realitate este extrem de firească şi se impune aproape de la sine, avînd în vedere modul în care articolului vizat de Şt. Petică începea: „Închipuiţi-vă figura unui tînăr şcolar căruia tatăl său i-ar face ca dar o pungă goală. Cam aceasta va fi figura pe care o vor face ţăranii noştri cînd li se va da marea, binefăcătoarea lege a sindicatelor". Este, evident, o vulgarizare a ideii maioresciene, exprimată cu o deosebită forţă în articolul intitulat *În contra direcţiei de azi în cultura română* (1868). „Forma fără fond nu numai că nu aduce nici un folos, dar este de-a dreptul stricăcioasă, fiindcă nimiceşte un mijloc puternic de cultură. Şi prin urmare vom zice: este mai bine să nu facem o şcoală de loc decît să facem o şcoală rea, mai bine să nu facem o pinacotecă de loc decît să o facem lipsită de arta frumoasă; mai bine să nu facem de loc statutele, organizarea, membrii onorari şi neonoraţi ai unei asociaţiuni decît să le facem fără ca spiritul propriu de asociere să se fi manifestat cu siguranţă în persoanele ce o compun; mai bine să nu facem de loc academii, cu secţiunile lor, cu şedinţele solemne, cu discursurile de recepţiune, cu analele pentru elaborate, decît să facem toate aceste fără maturitate ştiinţifică ce singură le dă raţiunea de a fi". (T. Maiorescu, *Critice*, E. P. L., 1966, p. 82—83.)

Trebuie remarcat, de asemenea, că deşi asociaţia între Maiorescu şi cei ce se opuneau înfiinţării sindicatelor agricole are un caracter fugitiv şi lacunar, ea este importantă pentru că ne permite să deducem indirect opiniile lui Şt. Petică referitor la teoria formelor fără fond. Necesitatea reţinerii atitudinii de nonadeziune la poziţia

maioresciană se impune și datorită faptului că Petică nu va mai reveni asupra acestei probleme pentru o discuție mai sistematică sau extinsă a ei.

(p. 424) ALEGERILE DIN URMĂ

Articol publicat în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.148, 15 mai 1898, p. 1, de unde îl reproducem.

(p. 426) TURBURĂRI LA SATE

Publicat în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.151, 20 mai 1898, de unde îl reproducem.

Acest impresionant articol, axat pe problema țărănească, nu trebuie privit ca ceva izolat, deoarece el nu constituie decît secvența reușită a unei întregi suite de articole în care se revine cu o forță remarcabilă asupra situației mizere a țărănimii, susținîndu-ise drepturile împotriva punctului de vedere oficial.

(p. 429) SERBAREA REVOLUȚIUNEI

Apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.156, 27 mai 1898, de unde este reprodus.

(p. 431) TEORIA REVOLUȚIEI

Apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.170, 13 iunie 1898, p. 1, de unde este reprodus.

În cadrul acestui articol remarcabilă ni se pare afirmația conform căreia recunoașterea caracterului dominant al revoluției de la 1848, în orientarea ei națională, nu e de natură să contrazică doctrina marxistă, ci dimpotrivă s-o confirme.

(p. 434) DUȘMANII SOCIETĂȚEI

Articol publicat în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.180, 25 iunie 1898, de unde îl reproducem.

I. Nădejde, al cărui articol e luat ca punct de plecare al discuției în legătură cu răscoalele țărănești, este unul din conducătorii mișcării socialiste de care Șt. Petică s-a simțit puternic legat, desigur nu numai datorită unei activități comune, deși se pare că aceasta a fixat rețeaua prin care ei comunicau. În ms. 1.659, f. 56 și 70 s-au păstrat două scrisori care atestă tocmai acest caracter al relațiilor dintre cei doi (v. ed. de față, p. 556 și 557).

(p.437) SFÎRȘITUL BURGHEZIEI

Apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.187, 4 iulie 1898, p.1, de unde îl reproducem.

(p.440) VIITOARELE ALEGERI

Publicat în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.190, 8 iulie 1898, p. 1, de unde este reprodus.

Wallenstein, la care se referă Șt. Petică în acest articol, este desigur eroul schillerian al trilogiei: *Tabăra lui Wallenstein*, *Piccolomini* și *Moartea lui Wallenstein*. Supoziția aceasta se bazează pe faptul că, privit din punct de vedere al necesității istorice, Wallenstein e o figură la care nu defectele primează. Or, Schiller, din dorința de a se detașa de subiectivismul primelor sale creații dramatice și tinzînd spre un obiectivism total, înlocuiește într-adevăr pe „a face frumos" prin „a face autentic", dar în același timp ajunge să-și deformeze oarecum eroul în sensul ignobilului. E un personaj dramatic puternic și interesant, dar atît de plin de contradicții și de fisuri, încît figura dezeroizată nu mai coincide cu imaginea marelui general Wallenstein, care a înființat prima armată permanentă a (Germaniei) Austriei și care deși dizgrațiat pe nedrept, după înfrîngerea lui Friedland de către Gustave-Adolphe, conduce lupta de eliberare a teritoriilor germane.

(p.443) ZIARIȘTI

Tipărit în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.190, 8 iulie 1898, p. 1, de unde îl reproducem.

Articolul, deși cu profil politic, apare la rubrica *Note zilnice*, rezervată de obicei microproducțiilor beletristice, îndeosebi poemelor în proză.

(p.445) UN EROU

Apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.193, 11 iulie 1898, p. 1, de unde este reprodus.

Integrarea lui Zola în galeria marilor luptători ai umanității, tendința evidentă de a-i aureola personalitatea, nu trebuie interpretate numai ca rezultat al unei momentane admirații pentru conduita acestuia în afacerea Dreyfus. Petică nu adera într-adevăr

la formula „romanului experimental" și cîteva fragmente manuscrise sînt edificatoare în acest sens: „Nu e de ajuns a fi profund, trebuie a fi și artistic. Mult aș da de exemplu să știu părerile pe care le aveau Turgheniev, Flaubert despre *Fille Elisa* de Goncourt. După mine ***Fille Elisa*** nu prea ar fi artă din cauză că acolo e expunerea goală a unui adevăr care impresionează rațiunea, deci e de domeniul științei, iar nu impresionează simțurile ca să fie artă". (Ms. 1.657, f. 123, Bibl. Acad. R.S.R.)

Admirația scriitorului nostru pentru creația lui Zola rămîne însă nealterată deoarece o consideră total sustrasă teoriilor deficitare ale criticului Zola. „Cît despre romanele lui Zola meritul lor e tocmai că n-au urmat întru nimic teoriile criticului Zola, așa că *Germinalul*, *L' Oeuvre*, *Rome* și celelalte bucăți sunt mai mult simboliste-sintetice decît naturaliste". (*Critica noastră literară*, p. 222.)

(p.448) SOLIDARITATE

Apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.196, 15 iulie 1898, p. 1, de unde este reprodus.

Pateticul stilului biblic și mai ales apelul la mitul lui Cain și Abel, prezent în acest articol pentru a comunica mai pregnant prăpastia dintre muncitorime și „clasele de sus", nu constituie un caz izolat. Revin, nu numai tușele ce amintesc de gravitatea și sententiozitatea tonului biblic, ci chiar motivul lui Cain și Abel e reluat în articolul ***Flămînzi și îndurerați*** de exemplu (*România jună*, 18 mai 1900), el fiind de data aceasta adaptat pentru consemnarea fricțiunilor dintre țărănime și arendași. Între *Solidaritate* și ***Flămînzi și îndurerați*** există o evidentă corespondență de concepție căci unele momente se cheamă între ele nu numai prin similitudinea motivului, a ideilor sugerate prin intermediul acestuia, ci chiar prin modul în care e structurată fraza.

(p.450) MAREA CREȘTE

Articol publicat în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.205, 26 iulie 1898, de unde îl reproducem.

(p.452) CONFERINȚA DE SÎMBĂTĂ

Apare în *Lumea nouă*, IV, nr. 1.219, 13 august 1898, p. 1, de unde se reproduce textul.

Şcoala lui Jaurès la care se referea Petică trebuie înţeleasă în sensul unui stil oratoric care se baza pe totala sinceritate şi dăruire dezinteresată, şi se distingea prin căldura comunicativă, prin forţa cuvîntului şi a gestului capabil de a stăpîni „mulţimea cea mai rebelă".

Interesant e de constatat că Şt. Petică, dincolo de spontaneitatea verbului, de patetismul zguduitor, a reperat totuşi preponderenţa intelectului în raport cu afectul. Se pare că Jean Jaurès, care era profesor, dar a scris şi interesante studii de filozofie (*De primis socialismi Germanici liniamentis apud Lutherum, Kant, Fichte et Hegel* şi *De la Réalité du monde sensible*) şi-a obişnuit discipolii cu atenţia pentru eşafodajul ideatic, ce se ascundea solid îndărătul expresiei simple, calde, armonioase.

(p.454) ÎN ROBIE FINANCIARĂ

Apare în *România jună*, II, nr. 101, 20 martie 1900, p. 1, semnat „Ştefan".

Textul reprodus din periodic.

(p.457) INDIVIDUALITĂŢILE POLITICE

Apare în *România jună*, II, nr. 118, 6 aprilie 1900, p. 1, semnat „Ştefan".

Reproducem textul din periodic.

(p.460) CADAVRUL AMBULANT

Apare în *România jună*, II, nr. 134, 25 aprilie 1900, p. 1, semnat „Ştefan".

Reproducem textul din periodic.

Codin, alias *Cadavrul ambulant*, nu este un personaj fictiv, rod al unei inteligenţe maliţioase şi sensibile la ridicol, cum s-ar părea. Elementele îngroşate, caricaturalul ce turnează-n grotesc, punerea-n scenă în manieră cvasiexpresionistă sînt sugerate de un caz real, cu un anumit răsunet, de moment, în epocă.

Constantin Ion Codin, fără a fi vinovat, într-un scandal în care cel vizat era fratele ginerelui său, este grav rănit şi sucombă la puţin timp după incident. Din interese politice, însă, acest caz, cam neclar, confuz, revine — nu numai în oficiosul partidului de opoziţie: *Voinţa naţională* şi în general în aşa-zisa presă „ocultistă" a lui Ionel Brătianu, ci chiar în anumite articole ale *României june* (organ independent) — „Asasinatul poliţienesc", „asasinatul comis

la ordinul expres al inspectorului polițienesc Oprescu". Atitudinea lui Petică din *Cadavrul ambulant*, polemizînd chiar cu articolele din ziarul la care era redactor, ni se pare a fi rezultatul intenției de a face din Cadavrul ambulant „simbolul și sinteza întregii noastre vieți politice", o vizare alegorică a întregii ambianțe politice, cu inerentele meschinării, cu scenele penibile, degradante.

(p.464) GLASUL FARISEILOR

Apare în *România jună*, II, nr. 141, 2 mai 1900, p. 1, semnat „Ștefan", de unde este reprodus.

(p.468) PUTEREA SENTIMENTELOR

E publicat în *România jună*, II, nr. 143, 4 mai 1900, semnat „Ștefan", de unde îl reproducem.

Cele cinci versuri care preced articolul, avînd o funcționalitate de moto, aparțin poeziei *Das lied von der Glocke* a lui Schiller. În transpunerea textului în românește s-a realizat o traducere exactă numai pentru cele două versuri de început ale poeziei: „Fest gemauert in der Erden/Stehl die Form aus Lehn gebrannt" (În pămînt zidită tare,/Șade forma cea de lut). Celelalte versuri au fost traduse liber. Versurilor: „Heute muss die glocke werden!/ Frisch, Gesellen, seid zur Hand!" (Astăzi trebuie să se nască clopotul/Cu hărnicie porniți ucenicilor la lucru") le corespunde în textul publicat de Petică: „Puneți mîna cu-nfocare/Astăzi opera cea mare/Astăzi este de făcut".

(p.471) VAE VICTIS!

Apare în *România jună*, II, nr. 162, 23 mai 1900, p. 1, semnat „S", de unde este reprodus.

Salisbury la care se referă Șt. Petică în acest articol este Robert Arthur Talbot Gascaingne Cecil. Lider al conservatorilor, Salisbury a atras atenția prin duritatea cu care a reprimat mișcarea irlandeză. Numele lui se leagă, însă, mai ales de războiul de cucerire întreprins împotriva burilor (1899—1901) care a suscitat unanime reacții și nemulțumiri.

Deși se pare că-i displăceau excesele lui Chamberlaine, Salisbury, ministru al afacerilor externe, iar din 1900 premier al Angliei, este cel care dirijează de fapt lupta împotriva burilor, care își apărau libertatea cu un eroism exemplar.

(p.473) SITUAȚIE LIMPEDE

Apare în *România jună*, II, nr. 190, 20 iunie 1900, p. 1, semnat „Ștefan".

Reprodus din periodic.

(p.476) CRIZĂ LUNGĂ

Apare în *România jună*, II, nr. 207, 8 iulie 1900, p. 1, semnat „Mușat".

Reprodus din periodic.

(p.478) O SĂ VINĂ ALTUL!

Apare în *România jună*, II, nr. 210, marți, 11 iulie 1900, p. 1, semnat „Mușat", de unde este reprodus.

(p.480) VOINȚA UNUI POPOR

Apare în *România jună*, II, nr. 239, 9 august 1900, p. 1, semnat „Mușat".

Reprodus din periodic.

SCRIERI SOCIOLOGICE ŞI FILOZOFICE

Deosebita cultură sociologică a lui Petică s-a concretizat, iniţial, în lucrări mai restrînse, de factura articolelor de ziar, iar apoi în studii de specialitate, meritorii din toate punctele de vedere. Contactul cu economistul Băicoianu şi serviciile pe care le deţine prin sprijinul acestuia, par a-l fi stimulat într-o direcţie în care simţea efectiv chemare. Un act, aflat în posesia lui Tache Petică, fratele poetului, ni-l relevă ca deţinînd o funcţie de natură să-l iniţieze în secretele mecanismelor economice, atît de utile în elaborarea substanţialelor lucrări pe care le dă. Serviciul statisticii generale de la Ministerul agriculturei, industriei, comerţului şi domeniilor îl anunţă pe data de 29 mai 1902, că are „onoare a vă duce la cunoştinţă, că, prin deciziunea ministerială nr. 48291/902, aţi fost numit ca ajutor în biroul de control al lucrărilor anchetei industriale, plătit cu diurnă de 5 lei pe zi lucrătoare, cu începere de la 22 mai, a. c." Deci competenţa, de natură să surprindă, în studiile sociologice ale lui Petică, e nu numai rezultatul unei formaţii livreşti, ci şi al unei practici în sectoarele care aveau strînsă legătură cu acest domeniu. Importantă din acest punct de vedere e şi activitatea sa în cadrul revistei *Economia naţională*, unde, pe lîngă studii, mai publică numeroase şi interesante recenzii asupra lucrărilor de specialitate.

(p.485) SINERGIA SOCIALĂ

E publicat în *Lumea nouă, literară şi ştiinţifică*, II, nr. 49, 13 octombrie 1896, p. 2—3, semnat „Senez".

Reprodus din periodic.

(p.488) SPIRITUL ANALITIC ÎN SOCIOLOGIE

Acest articol e publicat în două serii. Partea I apare în *România jună*, II, nr. 208, 9 iulie 1900, p. 1. Partea a II-a apare în *România jună*, II, nr. 209, 10 iulie 1900, p. 1.

Reprodus din *România jună*.

Chestionarul la care se referă Şt. Petică se numeşte *Chestionar privitor la psihologia poporului român* şi este publicat de *Noua revistă română*, nr. 12, 15 iunie 1900, vol. I, suplimentul I. Întrebările din care se constituia chestionarul sînt corect reproduse, numai că se inversează ordinea întrebărilor I şi II. Chestionarul lansat de *Noua revistă română*, în general bine primit şi obţinînd răspunsuri interesante, a fost însă şi ironizat de anumite publicaţii, chiar în legătură cu întrebarea pe care Şt. Petică a fixat-o pe prim loc, socotind-o probabil de importanţă capitală. În *Patriotul* (I, nr. 67, 11 iulie 1900, p. 1) C. Bacalbaşa, de exemplu, sub pseudonimul Vax (motiv pentru care cei de la *România jună* în polemici îl denumeau Vaxalbaşa), publică, plecînd de la chestionarul amintit, o notiţă umoristică intitulată *Firea românului*.

„*Noua revistă română* a trimis în dreapta şi în stînga un chestionar cu diferite întrebări. Dintre toate ne-am oprit la următoarea: « Care e trăsătura dominantă în firea românului? »

Cred că voi face o deosebită plăcere *Noii reviste* dacă îi voi trimite răspunsul meu.

Atenţiune:

Trăsătura predominantă în firea românului este:

1. Cînd e ţăran munceşte, produce, asudă şi rabdă.

2. Cînd e funcţionar face pe dracul în patru ca să împace şi capra şi varza.

3. Cînd e politician se aţine pe la gări pentru ca să salute pe actualii miniştri, deşi pînă în ajun s-a ploconit înaintea celor trecuţi.

4. Cînd e în slujbă, e guvernamental, cînd e fără slujbă, face opoziţie.

Şi tot aşa mai departe.

Vax“

(p.498) MORFOLOGIA SOCIALĂ

— *Metoda anchetelor economice* —

Acest studiu sociologic e constituit din trei părţi publicate consecutiv în *Economia naţională*:

Morfologia socială — Metoda anchetelor economice — I, *Economia națională*, XXVI, nr. 8, august 1902, p. 373—381; *Morfologia socială — Metoda anchetelor economice*, II, *Economia națională*, XXVI, nr. 9, septembrie 1902, p. 438—446; *Morfologia socială — Metoda anchetelor economice* — III, *Economia națională*, XXVI, nr. 10, octombrie 1902, p. 503—510.

În prima parte a studiului sînt reproduse 3 pagini dintr-un mai vechi articol al său intitulat *Spiritul analitic în sociologie* și apărut în *România jună*, în 9 iulie 1900. Reluarea cu mici modificări, are loc de la p. 500, r. 28 pînă la p. 503, r. 17.

Textul este reprodus din *Economia națională*.

(p.523) SOCIOLOGIA VECHE ȘI SOCIOLOGIA NOUĂ

Textul acestui studiu a fost stabilit după broșura apărută în 1903: *Sociologia veche și sociologia nouă — Conferință ținută la congresul științific, de Șt. Petică — secretarul secțiunii științelor sociale*, București, Institutul de arte grafice, „Eminescu", 1903, și nu din revista *Economia națională*, deoarece în forma ultimă apar anumite modificări în favoarea unității studiului și a sublinierii mai pregnante a ideilor. În broșură sînt excluse frazele de legătură între diversele capitole ale cercetării, apărută pe fragmente în revistă (1903, mai, iunie, iulie). Se renunță de exemplu la formulările „dar despre asta vom vorbi în numărul viitor" sau „Am atins în numărul trecut chestiunea aplicării darwinismului la problemele sociale" etc. O altă deosebire constă în faptul că scriitorul a introdus în broșură un pasaj de trei sferturi de pagină, între ultima frază a studiului și textul anterior, aducînd interesante idei asupra problemei puse în discuție. Textul adăugat se află în actuala ediție de la p. 535, r. 3 pînă la p. 536, r. 7.

(p.537) METODA ÎN ISTORIA FILOZOFIEI

A apărut în *România ilustrată*, II, nr. 1, decembrie 1901, p. 9—10, de unde îl reproducem.

Deși din multitudinea proiectelor de studii filozofice, se pare că Șt. Petică n-a reușit să finiseze decît *Metoda în istoria filozofiei*, preocupările lui pentru această disciplină au fost de o constanță și de o intensitate impresionantă. Pe lîngă seria unor lucrări fundamentale de filozofie germană: Leibniz, Kant, Fichte, Hegel, Schelling, Schleiermacher, Schopenhauer, Feuerbach, D. Strauss, Ed. von Hartmann, Nietzsche, Groos, Wundt, care au facilitat un proces

de formație în care deprinderea cu abstracțiuni a generat un intelect pertinent și riguros, o gîndire sintetică și categorială, bibliografia studiată cuprinde titluri și autori dintre cei mai variați. De la Platon, Aristotel, Euclid, pînă la Avenarius, Marx, Engels, Guyau etc.

Șt. Petică, devorat de demonul cunoașterii, avea ambiții nelimitate, fiind permanent preocupat de introducerea unor puncte de vedere noi. Sub titlul *Magna doctrina* preciza: „Aici se va cuprinde o restaurațiune pe baze solide a tuturor cunoștințelor actuale. Deocamdată începem cu filozofia și anume cu ultima ei stare". (Ms. 1.657, f. 129, Bibl. Acad.)

Marile sale aspirații pot fi deduse din simpla enumerare a multora din proiectele de studii: *Teoria cunoștinței — Întregire la critica logică* (ms. 1.657, f. 77, Bibl. Acad.); *Filozofia germană modernă* (ms. 1.657, f. 174); *Idealismul rațional ist* (ms. 1.657, f. 135); *Metafizica și psihologia poporului român* (ms. 1.657, f. 1); *Esența religiunei* (ms. 1.657, f. 86); *Evoluțiunea esteticei* (ms. 1.657, f. 42); *Filozofia tragediei* (ms. 1.657, f. 69); *Filozofia matematecelor* (ms. 1.657, f. 186).

În însemnările sale manuscrise polemizează cu Spencer, Kant sau Hegel, emițînd observații de natură să atragă atenția.

Comunicăm cîteva fragmente din schițele de studii filozofice aparținînd fazei de început. *Necesitatea psihologică a cauzei* o reproducem după ms. 1.657, f. 116—117, Bibl. Acad., iar [*Despre subiectivism*] după ms. 1.657, f. 162—162 v., Bibl. Acad.

„Necesitatea psihologică a cauzei

Taine, al cărui stil are claritatea mustului auriu al strugurilor de Crau și al cărui sistem are strălucirea unei cîmpii luminoase a Greciei antice, zice că e o greșală cînd se caută cauza în filozofie, căci cauza nu există; ceea ce există e o înlănțuire de fapte care se deduc unele din altele.

La început, afirmațiunea aceasta farmecă și surprinde. Toate disputele arzătoare sunt înlăturate prin ea. Însă Taine nu e autorul original al acestei definiții; înainte de dînsul Hegel și Dietzgen stabiliseră acest lucru în logicile lor. Ei însă ajung la aceasta într-un mod, Taine în altul, arătînd cum se formează noțiunea din cuvinte.

Aci se vede cît păcătuiește o dialectică dusă la exces. Depărtîndu-se prea mult de simplism ea a ajuns să speculeze asupra cuvintelor așa că avem noțiunile în locul vechilor entități. Ea nu mai ține socoteală de cerințele minței.

În adevăr, în natură faptele pot să se producă așa cum zice Taine și *o cauză* să nu fie. Însă e vorba de modul cum prinde mintea aceste fapte și mintea nu poate să prindă individualități.

Ribot arată că una din condițiile memoriei e să prindă numai legile generale și să uite accidentele. Aceasta e necesitatea psihologică a legilor generale.

Dacă mintea ar fi omnipotentă și ar înmagazina toate individualitățile ar fi altceva. Din nenorocire nu e așa. De aceea ei îi trebuie legi generale.

Dar legile generale admit necesarmente cauzele. Cum vom găsi deci cauzele?

Astăzi faptele se prezintă atît de complicate încît par a da dreptate lui Taine. Școala din Milet însă le vedea foarte simple. Cauza era una, efectul una, și legătura una; nu ca astăzi, mai multe cauze pentru un efect, mai multe efecte la o cauză etc. Ceea ce era în filozofie era și în matematică unde demonstrația era simplă, fără ajutorul figurei auxiliare.

Între demonstrația geometrică și acțiunea tragică e o mare asemănare. Atunci acțiunea tragică era de asemeni simplă. Euclid introduce însă figurile auxiliare în geometrie, Platon și Aristotel le introduc în logică și dramaturgii noi le introduc în tragedie. Lucrurile se încurcară.

Acum trebuie descurcate și întocmai după cum artistul culege din faptele zilnice numai pe cele trebuincioase, de asemeni filozoful trebuie să aleagă din faptele observate numai pe cele absolut determinative și să arate astfel mentalmente cauza".

[*Despre subiectivism*]

„Kant, după cum arată foarte nimerit Spencer în *Psihologia* sa, a căzut singur în greșala idealiștilor subiectivi, întemeind criticismul său pe un mod particular al acțiunei mintale, pe așa-numita rațiune pură. El presupune implicit autoritatea supremă a facultăților celor mai înalte, adecă acelor cari s-au dezvoltat în cel mai din urmă timp și apoi argumentează ca și cum această superioritate ar fi incondițională. Se punea după teoria kantiană o credință în raționămînt cu mult mai mare decît accea care i se cuvine de drept; s-a făcut din rațiune un cult pierzîndu-se din vedere că raționămîntul nu e, cu toate acestea, decît recoordonațiunea stărilor de conștiință, coordonate deja mai de mult, într-un chip mai simplu. În realitate, un ra-

ționămînt complex are mai puțină autoritate decît un raționămînt simplu și direct, și contrar modului de argumentare al metafizicilor, acest din urmă ar trebui să servească drept dovadă celuilalt.

(Antropocentrismul).

Între greșelile subiective unele sunt grosolane, altele sunt fatal legate de modul de a cunoaște care sunt adevărate. Ethische Kultur ne arată ce este adevărul. Antrop. cult. e adevăr.

Din viziunea acestor cîteva sisteme filozofice moderne, s-a putut vedea cu prisosință cum subiectivismul filozofic e strîns legat de toate cercetările din această ramură.

Pentru a ne abate de la vechile obiceiuri consfințite, să numim această dovadă *a posteriori*.

Să cercăm acum a scoate aceeași încheiere *a priori* (cu alte cuvinte să arătăm că nici nu se poate altfel). Trebuie să lămurim însă că termenul *a priori* nu e luat aci în vechiul înțeles, ci mai mult spre a arăta că un fapt, fiind determinat de un șir anterior de fapte, nu poate fi altfel decît cum este, adecă supus principiului rațiunei suficiente.

Dovedirea în acest chip va fi cît se poate de scurtă, nesocotind de cuviință a-i da mai mare întindere. Se pune în față eul și non eul. Pentru a putea fi perceput, non eul trebuie să se reflecte în eu. În acest caz, non eul va suferi o transformare. Eul va pune totdauna ceva din el în concepțiile exterioare. Se înțelege că și eul e modificat de non eu: climă, mediu economic, înrîurirea ancestrală.

Deci subiectivismul e de neînlăturat în cercetările filozofice".

CORESPONDENȚĂ

CĂTRE PETRU CRĂESCU

(p.547) 1

Textul este reprodus din revista *Freamătul*, Bîrlad, II, nr. 1—3, ianuarie-martie 1912, p. 59.

Unele indicii oferite de scrisoare ne determină să credem că a fost redactată în primăvara anului 1895. În text se vorbește de o vizită a lui Gherea. Din mărturiile lui Liviu Macedonescu, prietenul poetului în perioada studiilor din Brăila, reiese că această originală întîlnire cu Gherea a avut loc în primăvara lui 1895. Citățm dintr-un articol manuscris al lui Liviu Macedonescu, datat 4 august 1965, pasajul revelator.

„În primăvara lui 1895, nu-mi amintesc precis ce lună, Petică mă anunță că după-amiază vine de la Galați spre București Dobrogeanu-Gherea și să-l întîmpinăm în gara Brăila, noi doi împreună cu Vipo Popovici. La ora fixată, trenul se opri în gară (atunci trenul stătea 15 minute) și de la fereastra de vagon Gherea recunoscu pe Petică și coborî pe peron, unde se întreținu cu noi pînă la plecarea trenului.

Printre altele Gherea a spus că portul Constanța o va lua cu mult înaintea Brăilei și că muncitorii din portul Brăila trebuie să fie strîns uniți spre a respinge asalturile patronale împotriva drepturilor lor".

(p.547) 2

Textul este reprodus din revista *Freamătul*, Bîrlad, II, nr. 1—3, ianuarie-martie 1912, p. 59.

Datarea aproximativă a scrisorii poate fi fixată între 20 septembrie și prima jumătate a lunii octombrie 1895, deoarece citația prin

care era „inculpat pentru ultragiu" (al cărui original se află la fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei, ms. 1.659, f. 66) era emisă la 20 septembrie 1895, pentru data de 23 octombrie 1895.

(p.548) 3

Text reprodus din *Freamătul*, Bîrlad, II, nr. 4—5, aprilie-mai 1912, p. 101. Data conceperii și expedierii scrisorii credem că ar putea fi prima jumătate a lunii octombrie 1895, deoarece din text reiese că e trimisă după 7 oct. 1895, data publicării procesului și înainte de prezentarea în fața Tribunalului Tecuci, (23 octombrie 1895).

p.549) 4

Textul este reprodus din *Freamătul*, Bîrlad, II, nr. 1—3, ianuarie-martie 1912, p. 59.

Datarea poate fi făcută cu aproximație înainte de 23 aprilie 1896, cînd e redactată o scrisoare în care relațiile dintre el și Izabela Andrei (profesoară de la externatul de fete din Brăila, pe care o iubea), își schimbă fundamental cursul.

p.550) 5

Text reprodus după *Freamătul*, Bîrlad, II, nr. 4—5, aprilie-mai 1912, p. 101—102.

Considerăm că scrisoarea a fost trimisă în prima jumătate a lunii august 1896, deoarece articolul politic pentru care Ștefan Petică cere date lui P. Crăescu apare în *Lumea nouă* (II, nr. 614) la 20 august 1896.

Scrisoarea aceasta este însoțită în *Freamătul* de următoarea precizare la subsol:

„Petrache este Petru Crăescu, proprietar în comuna Buda din ținutul Tutovei, fost coleg de clasă al lui Petică, la Liceul real din Brăila, și care ne-a trimis un articol de amintiri pe care-l publicăm chiar în numărul acesta al revistei.

Petru Crăescu, un suflet ales, a-ncetat din viață în București, la 1 februarie trecut" (1911, n.n.).

CĂTRE LIVIU MACEDONESCU

(p.551) 1

Textul este reprodus din *Gazeta literară*, XIII, nr. 20 (706), 19, mai 1966, p. 7, fiind comunicat de Eliza Ispășoiu ca text inedit, cu precizarea că originalul se află în fondul Muzeului literaturii române.

Datarea scrisorii rezultată din text este: „23 aprilie" 1896.

Scrisoarea aceasta atestă date interesante nu numai asupra legăturii lui Ştefan Petică cu mişcarea muncitorească, ci şi asupra fluctuaţiilor afective, a metamorfozărilor sentimentelor în faza adolescentină a lui Petică. Că Ştefan Petică o iubea pe Izabela Andrei Sadoveanu e incontestabil. Liviu Macedonescu, prietenul său din perioada studiilor brăilene, ne-a confirmat pasiunea lui Şt. Petică pentru profesoara de la externatul de fete din Brăila, susţinînd chiar că acesta, cu toată diferenţa de vîrstă existentă, pretindea că iubirea lui este împărtăşită şi nutrea visuri de căsătorie. Prezenţa unor texte lirice succesive, păstrate în manuscris şi adresate aceleiaşi persoane: „Către I.A." (vezi Ştefan Petică, *Scrieri*, vol I, p. 422—423), confirmă autenticitatea acestor mărturisiri. Scrisoarea de faţă surprinde însă momentul în care animozităţile deja se declanşaseră.

(p.553) 2

Text reprodus din *Gazeta literară*, XIII, nr. 20 (706), 19 mai 1966, p. 7, comunicat de Eliza Ispăşoiu, ca inedit. Originalul se află la Muzeul literaturii române.

CĂTRE ION NĂDEJDE

(p.556) 1

Text reprodus după manuscrisul autograf 1.659, f. 56, Biblioteca Academiei.

Scrisoarea, deşi nu e datată, din anumite precizări care se fac în text rezultă că e redactată probabil în iulie 1895. Iniţierea unei propagande sistematice atît la sate cît şi la Tecuci, nu se putea face decît în timpul vacanţei de vară. Supoziţia e susţinută şi de faptul că întrunirea pentru înfiinţarea clubului muncitoresc este anunţată, printr-o scrisoare ulterioară, pentru data de 27 septembrie.

(p.557) 2

Textul este reprodus după manuscrisul autograf 1.659, f. 70, Biblioteca Academiei.

Scrisoarea a fost redactată, probabil, în prima jumătate a lunii august 1895, deoarece Nădejde este anunţat să ia parte la o întrunire importantă care urma să aibă loc pe data de 27 august.

CĂTRE IANACHE PETICĂ

(p.558) 1

Text reprodus după originalul aflat în posesia lui Tache Petică fratele poetului.

Scrisoarea nu e datată, ştampila poştei din Brăila consemnează însă „2 aprilie 1895".

Pe cartea poştală, datată: „2 aprilie 1895", sînt adăugate cu cerneală violet următoarele rînduri: „Azi nu cîntăm ca paserea (Goethe) ci cîntăm spre a alina propriile noastre suferinţi şi zbuciumări". Nota începută în partea de jos a cărţii poştale, e continuată sus: „Dar cum o coardă întinsă peste măsură sfîrşeşte prin a se rupe, tot aşa şi o încordare mare a simţurilor în copilărie (caracteristică artiştilor) sfîrşeşte prin a blaza complect pe tînăr la 18 ani. Şi atunci pentru a avea emoţie, recurge la artă".

(p.558) 2

Text reprodus după originalul aflat în posesia lui Tache Petică.

Data şi locul indicate de ştampilă sînt: „24 sept. 1898, Bucureşti".

(p.558) 3

Textul este reprodus după originalul aflat în posesia lui Tache Petică, fratele poetului din Bucești.

Ştampila poştală ne indică data de: „11 decembrie 1900".

(p.559) 4

Textul acestei scrisori este reprodus după facsimilul publicat de Nicolae Davidescu în: Ştefan Petică, *Opere*, Editura Fundaţiei pentru literatură şi artă, 1938, p. 318—319.

Deşi lipsesc indiciile de datare se poate deduce că a fost scrisă pe la mijlocul lunii ianuarie 1901, deoarece el începe să publice din numărul 1 al *Depeşei*, miercuri, 10 ianuarie 1901, sub pseudonimul „Trubadur".

(p.559) 5

Text reprodus după facsimilul publicat de Nicolae Davidescu în *ed. cit.*, p. 318—319.

Deşi scrisoarea nu este datată, se poate stabili aproximativ ca dată a ei, luna ianuarie 1902, deoarece după cum rezultă din legitimaţia eliberată de cotidianul *La Roumanie*, al cărei original se află în posesia lui Tache Petică, Ştefan Petică funcţiona ca redactor la acest ziar de la începutul anului 1902.

(p.559) 6

Textul este reprodus după originalul aflat în posesia lui Tache Petică.

Data expedierii scrisorii indicată de ştampilă este: „10 februarie 1903, Bucureşti".

Ceea ce i-a „făgăduit" Petică tatălui său este suma de 10 franci pe lună, bani pe care, după mărturisirea fratelui poetului Tache Petică, încă în viaţă, îi trimitea cu regularitate.

(p.560) 7

Text reprodus după originalul aflat în posesia lui Tache Petică.

Ştampila indică ca dată a trimiterii: „18 februarie 1903, Bucureşti".

(p.560) 8

Text reprodus din *Freamătul*, Bîrlad, II, nr. 1—3, ianuarie-martie 1912, p. 60.

Scrisoarea e probabil concepută în iarna anului 1904, deoarece Ilarie Chendi, în articolul publicat cu prilejul morţii lui Ştefan Petică, precizează că întîlnindu-l în primăvara anului 1904, în faţa Palatului, acesta, conştient că va muri, îi comunicase că s-a hotărît să părăsească Bucureştiul pentru a căuta alinare la ai săi.

„În primăvara trecută o figură de ceară străvezie, cu barbişon de Mefisto, mă opri înaintea Palatului. Era Ştefan Petică «amicul nostru» cum îşi zicea el însuşi în articolele sale pseudonime. Cu vocea răguşită şi slăbită de ftizie îmi zise: «Ştii c-a murit Manolache? L-am cunoscut de aproape. A trăit în mizerie şi n-a fost chip să se ridice. Scrie ceva depre el, căci n-a fost lipsit de talent. *Moş Gheban* nu e rău povestit. Şi, ascultă, adăugă cu glasul înnecat de plîns, eu plec astăzi la ţară. Nu uita, te rog, să pomeneşti peste cîteva luni şi de moartea mea»". (*Ştefan Petică*, *Freamătul*, nr. 1—3, ianuarie-martie 1912, p. 4.)

De altfel, după cîteva luni de boală, în casa părinţilor săi din satul natal Buceşti, Ştefan Petică încetează din viaţă.

CĂTRE GRIGORE TĂBĂCARU

(p.561) 1

Textul este reprodus după originalul aflat la fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei, c.s p. ms. 4.293/60 (62.170). După ştampilă, data trimiterii scrisorii este „5 martie 1901, Bucureşti".

(p.561) 2

Textul este reprodus după originalul aflat la fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei, c.sp.ms. 4.289/60 (62.171).

Cartea poştală e trimisă din Bucureşti, pe data de: „30 septembrie 1902".

(p.562) 3

Textul este reprodus după originalul aflat la fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei, c.sp.ms. 4.291/60 (62.173).

Data expedierii scrisorii este: „10 octombrie 1902, Bucureşti".

(p.562) 4

Text reprodus după originalul aflat la fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei, c.sp.ms. 4.290/60 (62.172).

Data trimiterii scrisorii este: „27 noiembrie 1902, Bucureşti".

p.563) 5

Text reprodus după originalul aflat la fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei, c.sp.ms. 4.295/60 (62.174).

Data prevăzută de ştampilă este: „12 iulie 1903, Bucureşti".

(p.563) 6

Textul este reprodus după manuscrisul autograf aflat la Biblioteca Academiei, c.sp.ms. 4.294/60 (62.175).

Data expedierii scrisorii este: „8 ianuarie 1904, Bucureşti".

CĂTRE GEORGE TUTOVEANU

(p.564) 1

Scrisoarea este reprodusă din *Freamătul*, Bîrlad, II, nr. 1—3 ianuarie-martie 1912, p. 60.

O notă la această scrisoare, publicată în subsolul paginii din *Freamătul*, ne ajută să precizăm ca dată a redactării ei anul 1903, an în care a apărut piesa *Fraţii* a lui Ştefan Petică.

Comunicăm nota din *Freamătul*, ea prezentînd interes şi din alt punct de vedere.

„Văzînd de la început, îngăduirea lui Petică faţă de literatura de împrumut a «decadenţilor» noştri, l-am sfătuit mereu să-şi puie toate puterile sufletului şi a minţii, în serviciul literaturii curat româneşti; şi după ce mi-a citit *Fraţii*, am publicat într-un ziar din

capitală un articol în care vorbind de zădărnicia literaturii «decadente» la noi, îl dădeam ca exemplu și pe dînsul ca pe un copil rătăcit, care s-a reîntors la căminul părintesc".

Autorul notei este G. Tutoveanu.

(p.564) 2

Textul acesta, aparținînd se pare ultimei scrisori a lui Șt. Petică, este reprodus din *Freamătul*, II, nr. 1—3, ianuarie-martie 1912, p. 48. El este publicat la subsol, fiind inclus într-o notă la articolul lui Ilarie Chendi. În această notă se preciza: „Adăugăm aceste rînduri dintr-o carte poștală, scrisă de către Ștefan Petică, cu cîteva zile mai înainte de-a muri, prietenului său G. Tutoveanu".

BIBLIOGRAFIE

A. OPERA

I ANTUME

1 VOLUME

Fecioara în alb. Cînd vioarele tăcură. Moartea visurilor. Poeme de Ştefan Petică. Bucureşti, Tipografia lucrătorilor asociaţi Marinescu & Şerban, 1902, 83 p.

Cuprinsul: *Argument; Fecioara în alb* (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX); *Cînd vioarele tăcură* (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX); *Moartea visurilor* (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X).

Fraţii, dramă în patru acte. Bucureşti, Institutul de arte grafice „Eminescu", 1903, 80 p.

Morfologia socială. Bucureşti, 1903.

Sociologia veche şi sociologia nouă, Conferinţă ţinută la congresul ştiinţific. Bucureşti, 1903, 16 p.

2 PERIODICE

a) *Versuri*

Cîntec, Lumea nouă, literară şi ştiinţifică, II, nr. 47, 29 septembrie 1896, p.1, semnată Erics.

Cîntec, (după Heine), *Lumea nouă, literară şi ştiinţifică*, II, nr. 47, 29 septembrie 1896, p. 5, semnată P. Stiopca.

Semiorient, Lumea nouă, literară şi ştiinţifică, II, nr. 48, 6 octombrie 1896, p. 7, semnată Erics.

Exotic, Lumea nouă, literară şi ştiinţifică, II, nr. 49, 13 octombrie 1896, p. 4, semnată Erics.

Cîntec, Lumea nouă, literară și științifică, II, nr. 51, 26 octombrie 1896, p. 5, semnată Erics.

Cîntec de toamnă, Lumea nouă, literară și științifică, III, nr. 3, 17 noiembrie 1896, p. 4, semnată Erics.

Poveste veche, Lumea nouă, IV, nr. 1.216, 9 august 1898, p. 2, semnată Șt. P.

Amurg parfumat, Literatorul, XX, nr. 1, 20 februarie 1899, p. 5.

Hymn profan, Literatorul, XX, nr. 2, 5 martie 1899, p. 1—2.

Curtezana, Literatorul, XX, nr. 3, 20 martie 1899, p. 4.

Serenada, Literatorul, XX, nr. 4, 5 aprilie 1899, p. 5—6.

Necunoscuta, Literatorul, XX, nr. 6, 10 mai 1899, p. 4.

Sonet, Literatorul, XX, nr. 7, 10 iunie 1899, p. 2.

Povoara crucii, I, II, III, IV, *Literatură și artă română*, III, nr. 10, 25 august 1899, p. 651—653.

Sonet, România jună, II, nr. 121, 9 aprilie 1900, p. 1.

Pribegie, România jună, II, nr. 209, 10 iulie 1900, p. 1, semnată M. Pall.

La creatura di bianco vestita, I, II, III, IV, *România jună*, II, nr. 223, 24 iulie 1900, p. 1.

În negură, România jună, II, nr. 223, 24 iulie 1900, p. 1, semnată Sentino.

Visători, România jună, II, nr. 223, 24 iulie 1900, p. 1, semnată Narcis.

La creatura di bianco vestita, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, *România jună*, II, nr. 230, 31 iulie 1900, p. 1.

La creatura di bianco vestita, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, *România jună*, II, nr. 237, 7 august 1900, p. 1.

La o floare, România jună, II, nr. 237, 7 august 1900, p. 1, semnată Narcis.

Crizantemă, România jună, II, nr. 244, 14 august 1900, nr. 1, semnată Narcis.

Amintire, România jună, II, nr. 244, 14 august 1900, p. 1, semnată Narcis.

Romanță, (după Hugo Salus), *România jună*, II, nr. 250, 21 august 1900, p. 1, semnată Mușat.

Duioase note, România jună, II, nr. 278, 18 septembrie 1900, p. 1, semnată Narcis.

[*Aci grozavul întuneric*], *România ilustrată*, I, nr. 11 și 12, octombrie-noiembrie, 1901, p. 149.

Poemă, România ilustrată, II, nr. 1, decembrie 1901, p. 15.

Serenade demonice, I, II, *Românul*, 47, nr. 142 (33), 20 noiembrie 1903.

Serenade demonice, III, IV, V, VI, *Românul*, 47, nr. 146 (37), 18 decembrie 1903.

b) *Poeme în proză, crochiuri lirice, evocări*

Un învins, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.130, 25 aprilie 1898, p. 1, semnat Sapho, (la rubrica *Note zilnice*).

Flămînzi și goi, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.131, 26 aprilie 1898, p. 1, (la rubrica *Note zilnice*).

Spre larg, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.133, 29 aprilie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

În zorii zilei, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.142, 9 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Spionii sufletelor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.148, 15 mai 1898, p. 1., semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Credința care mută munții, *Lumea nouă*, IV, nr 1.149, 17 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Scene de noapte, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.150, 19 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Fum și praf, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.151, 20 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

La colțul străzei, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.152, 21 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

La spital, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.153, 23 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Iad și rai, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.154, 24 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

În străinătate, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.156, 28 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Natura, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.157, 29 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Pribegi, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.158, 30 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

În întuneric, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.159, 31 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Timpul cireșelor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.161, 3 iunie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Cruzime, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.163, 5 iunie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Pentru altă viață, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.164, 6 iunie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Moartea, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.165, 7 iunie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Țara portocalilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.168, 11 iunie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Doina, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.178, 23 iunie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Bunătate, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.183, 28 iunie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Demonul, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.184, 1 iulie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Pe ocean, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.185, 2 iulie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Fără tinerețe, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.186, 3 iulie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Despre Eleanor Marx, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.193, 11 iulie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Departe de ai lor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.194, 12 iulie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Amiazi, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.198, 17 iulie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

La băi, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.203, 24 iulie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

O seară la Macedonski, *Capitala*, I, nr. 34, 4 decembrie 1898, p. 1—2.

O sinucidere, *România jună*, II, nr. 106, 25 martie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Gaziul, *România jună*, II, nr. 107, 26 martie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Două vieți, *România jună*, II, nr. 109, 28 martie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Săracii, *România jună*, II, nr. 110, 29 martie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Noapte primăvăratecă, *România jună*, II, nr. 112, 31 martie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Cîntec vechi, *România jună*, II, nr. 113, 1 aprilie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Povești d-aprile, *România jună*, II, nr. 115, 3 aprilie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Săracii, *România jună*, II, nr. 116, 4 aprilie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

La poalele crîngului, *România jună*, II, nr. 117, 5 aprilie 1900, p. 1, semnat Fanta Cella, (la rubrica *Între luptă și vis*).

O scrisoare, *România jună*, II, nr. 118, 6 aprilie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Pasiunea, *România jună*, II, nr. 120, 8 aprilie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

O apariție, *România jună*, II, nr. 123, 14 aprilie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Sub cerul liber, *România jună*, II, nr. 124, 15 aprilie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

În cimitirul săracilor, *România jună*, II, nr. 125, 16 aprilie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Visul meu, *România jună*, II, nr. 127, 18 aprilie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Decadența spaniolă, *România jună*, II, nr. 128, 19 aprilie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

O viziune, *România jună*, II, nr. 129, 20 aprilie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Seară de mai, *România jună*, II, nr. 131, 22 aprilie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

În rătăcire, *România jună*, II, nr. 132, 23 aprilie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Liliecul, *România jună*, II, nr. 133, 24 aprilie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Idilele din mansarde, *România jună*, II, nr. 135, 26 aprilie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Fatalitate, *România jună*, II, nr. 137, 28 aprilie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Ca foile!, *România jună*, II, nr. 138, 29 aprilie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Avîntul, *România jună*, II, nr. 139, 30 aprilie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Actori și ziariști, *România jună*, II, nr. 141, 2 mai 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Gavota depărtată, *România jună*, II, nr. 145, 6 mai 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

De unde se vede cum realul este cîteodată mai frumos decît idealul, *România jună*, II, nr. 151, 12 mai 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Istrionul, *România jună*, II, nr. 153, 14 mai 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Florile cari se duc, *România jună*, II, nr. 157, 18 mai 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Nopți de mai, *România jună*, II, nr. 159, 20 mai 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Fragii, *România jună*, II, nr. 163, 24 mai 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Revedere, *România jună*, II, nr. 167, 28 mai 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Cîntec uitat, *România jună*, II, nr. 173, 3 iunie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Fecioara necunoscută, *România jună*, II, nr. 175, 5 iunie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Nopțile de legende, *România jună*, II, nr. 178, 8 iunie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Făgăduielile eterne, *România jună*, II, nr. 180, 10 iunie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Tîrziu, *România jună*, II, nr. 189, 19 iunie 1900, p. 1, semnat Narcis, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Cîntă!, *România jună*, II, nr. 190, 20 iunie 1900, p. 1, semnat Narcis, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Glasul luncilor, *România jună*, II, 195, 25 iunie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Înșelători, *România jună*, II, nr. 198, 28 iunie 1900, p. 1, semnat Narcis, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Bătrînul care cîntă, *România jună*, II, nr. 200, 1 iulie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Noaptea ochilor, *România jună*, II, nr. 201, 2 iulie 1900, p. 1, semnat Narcis, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Zidurile afumate, *România jună*, II, nr. 204, 5 iulie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Figura suavă, *România jună*, II, nr. 206, 7 iulie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Ameazi de vară, *România jună*, II, nr. 208, 9 iulie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Pe aripa zefirului, *România jună*, II, nr. 211, 12 iulie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Vis pierdut, *România jună*, II, nr. 212, 13 iulie 1900, p. 1, semnat Narcis, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Pe apă, *România jună*, II, nr. 213, 14 iulie 1900, p. 1, semnat Narcis, (la rubrica *Între luptă şi vis*).

Revedere, *România jună*, II, nr. 215, 16 iulie 1900, p. 1, semnat Narcis, (la rubrica *Între luptă şi vis*).

Noaptea de vară, *România jună*, II, nr. 218, 19 iulie 1900, p. 1, fără semnătură, (la rubrica *Între luptă şi vis*).

Pribeag, *România jună*, II, nr. 219, 20 iulie 1900, p. 1, semnat Narcis, (la rubrica *Între luptă şi vis*).

Dragostea, *România jună*, II, nr. 220, 21 iulie 1900, p. 1, semnat Narcis, (la rubrica *Între luptă şi vis*).

Ea doarme, *România jună*, II, nr. 221, 22 iulie 1900, p. 1, semnat Narcis, (la rubrica *Între luptă şi vis*).

Melancolie, *România jună*, II, nr. 229, 30 iulie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă şi vis*).

În ore de linişte, *România jună*, II, nr. 233, 3 august 1900, p. 1, fără semnătură, (la rubrica *Între luptă şi vis*).

Cei doi solitari, *România jună*, II, nr. 234, 4 august 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă şi vis*).

Simţiri stinse, *România jună*, II, nr. 244, 14 august 1900, p. 1, semnat Narcis, (la rubrica *Între luptă şi vis*).

Despărţire, *România jună*, II, nr. 257, 28 august 1900, p. 1—2.

Singur, *România jună*, II, nr. 297, 7 octombrie 1900, p. 1, semnat Narcis, (la rubrica *Schiţe şi note*).

Înainte de reprezentaţie, *Depeşa*, II, nr. 1, 10 ianuarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Zăpadă şi noroi, *Depeşa*, I, nr. 2, 11 ianuarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Vînzătorii de ziare, *Depeşa*, I, nr. 3, 12 ianuarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Cele cari trec, *Depeşa*, I, nr. 7, 16 ianuarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Iubita studentului, *Depeşa*, I, nr. 15, 24 ianuarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Bucureştiul care se duce, *Depeşa*, I, nr. 22, 31 ianuarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Ultimele focuri, *Depeşa*, I, nr. 32, 10 februarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Magdalenele tragice, *Depeşa*, I, nr. 37, 15 februarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Magia primăverei, *România ilustrată*, I, nr. 6, mai 1901, p. 85—86.

Întîia cunoștință, *Dorobanțul*, I, nr. 60, 9 mai 1902, p. 1—2, semnat S. Mușat.

c) *Instantanee și profiluri*

Răpusul, *Lumea nouă, literară și științifică*, III, nr. 9, 29 decembrie 1896, p. 6.

Un băiat cu viitor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.002, 16 noiembrie 1897, p. 2, semnat Erics.

Lăsata secului și guvernul, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.003, 18 noiembrie 1897, p. 2, semnat Erics.

Consternația băncei ministeriale, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.085, 28 februarie 1898, p. 2, semnat Erics.

Vasile Leonescu, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.132, 28 aprilie 1898, p. 1, semnat Sapho.

O judecată — Note și impresii de la proces —, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.135, 1 mai 1898, p. 1, semnat Sapho.

Un triumfător, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.136, 2 mai 1898, p. 1, semnat Sapho, (la rubrica *Note zilnice*).

Sulimanul, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.139, 6 mai 1898, p. 1, semnat Sapho, (la rubrica *Note zilnice*).

Voie de la comănduire, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.140, 7 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Cărturăresele, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.141, 8 mai 1898, p. 1, semnat Sapho, (la rubrica *Note zilnice*).

La paradie, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.144, 11 mai 1898, p. 2, semnat Sapho, (la rubrica *Note zilnice*); reluat în nr. 1.145, 12 mai 1898, p. 1, aceeași semnătură.

Defilarea, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.144, 11 mai 1898, p. 2, semnat Sapho, (la rubrica *Din viața cazonă*); reluat în nr. 1.145, 12 mai 1898, p. 2, aceeași semnătură.

Cu prilejul lui 10 Mai, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.146, 13 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Mizeriile parăzilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.172, 16 iunie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Supraproducția intelectualilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.176, 20 iunie 1898, p. 1, semnat Ștefan.

Banchete și mizerie, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.180, 25 iunie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Antisociabilii, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.181, 26 iunie 1898, p. 1, semnat St. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Mîndrie de hidalgo, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.182, 27 iunie 1898, p. 1, semnat St. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Un revoluționar, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.200, 19 iulie 1898, p. 1, semnat St., (la rubrica *Note zilnice*).

Nevoia de a urî, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.217, 11 august 1898, semnat St. P.

Conferința de simbătă, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.219, 13 august 1898, p. 1, semnat St. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Studenții școalelor normale, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.263, 6 octombrie 1898, p. 1, semnat Step.

Bursele normaliștilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.275, 20 octombrie 1898, p. 1, semnat Ștefan.

Civilizarea presei, *România jună*, II, nr. 79, 27 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Două națiuni, *România jună*, II, nr. 108, 27 martie 1900, p. 1, semnat Caton.

Plantațiuni, *România jună*, II, nr. 108, 27 martie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Preocupări morale, *România jună*, II, nr. 109, 28 martie 1900, p. 1, semnat Caton.

Dezinteresare..., *România jună*, II, nr. 113, 1 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Oameni distinși, *România jună*, II, nr. 114, 2 aprilie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Din civilizația demi-monde, *România jună*, II, nr. 118, 6 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Pasacalia, *România jună*, II, nr. 121, 9 aprilie 1900, p. 2, semnat Sergiu.

Profesorul-automat, *România jună*, II, nr. 122, 13 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Curajul mulțimii, *România jună*, II, nr. 130, 21 aprilie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

„Brav popor"!, *România jună*, II, nr. 133, 24 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Avocatul cu viitor, *România jună*, II, nr. 134, 25 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Portul clerului, *România jună*, II, nr. 135, 26 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

„Voiajuri" în străinătate, *România jună*, II, nr. 139, 30 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Alegătorul român, *România jună*, II, nr. 142, 3 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Portul național, *România jună*, II, nr. 143, 4 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Artiștii și politica, *România jună*, II, nr. 143, 4 mai 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Parada de 10 Mai, *România jună*, II, nr. 144, 5 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Podoabele și părăzile, *România jună*, II, nr. 146, 7 mai 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Risipă și superficialitate, *România jună*, II, nr. 147, 8 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Eugen Stătescu, *România jună*, II, nr. 148, 9 mai 1900, p. 1, semnat Caton.

O procesiune înălțătoare, *România jună*, II, nr. 149, 10 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Drapelul oastei, *România jună*, II, nr. 150, 11 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

După 10 Mai, *România jună*, II, nr. 152, 13 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Punctualitate, *România jună*, II, nr. 154, 15 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Obiceiuri electorale, *România jună*, II, nr. 155, 16 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

D. Prox și Caion, *România jună*, II, nr. 156, 17 mai 1900, p. 1, fără semnătură.

Educație sau răsfățare? *România jună*, II, nr. 157, 18 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Risipă nebunească, *România jună* II, nr. 158, 19 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Marele Galeotto, *România jună*, II, nr. 159, 20 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Biroul de servitori, *România jună*, II, nr. 160, 21 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

În Calea Victoriei, *România jună*, II, nr. 161, 22 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Abonatul fără voie, *România jună*, II, nr. 162, 23 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Decorații, *România jună*, II, nr. 163, 24 mai 1900, p. 1, semnat Caton (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Trena, *România jună*, II, nr. 164, 25 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Reclama, *România jună*, II, nr. 166, 27 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Oameni independenți, *România jună*, II, nr. 168, 29 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Afacerile sunt afaceri, *România jună*, II, nr. 169, 30 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Parveniții, *România jună*, II, nr. 170, 31 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Cultura noastră, *România jună*, II, nr. 177, 7 iunie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Lumea în care se petrece, *România jună*, II, nr. 180, 10 iunie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Protecționismul, *România jună*, II, nr. 182, 12 iunie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Prietenie, *România jună*, II, nr. 190, 20 iunie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Pozitiviștii, *România jună*, II, nr. 191, 21 iunie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Cîștigul fără muncă, *România jună*, II, nr. 192, 22 iunie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Intervenții la examene, *România jună*, II, nr. 194, 24 iunie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Aventurierele, *România jună*, II, nr. 198, 28 iunie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Certificatele elevilor, *România jună*, II, nr. 201, 2 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

„*Universalul*“, *România jună*, II, nr. 202, 3 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Simpaticul, *România jună*, II, nr. 204, 5 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

George Vernescu, *România jună*, II, nr. 205, 6 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Ploaia de gîndaci, *România jună*, II, nr. 207, 8 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Parveniții, *România jună*, II, nr. 209, 10 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Criticul, *România jună*, II, nr. 211, 12 iulie 1900, p. 1, fără semnătură, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Visătorul, *România jună*, II, nr. 212, 13 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Calomniatorii presei, *România jună*, II, nr. 213, 14 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Artă și politism, *România jună*, II, nr. 215, 16 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Gazetari de provincie, *România jună*, II, nr. 218, 19 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Înapoiați, *România jună*, II, nr. 219, 20 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Omul grav, *România jună*, II, nr. 220, 21 iulie 1900, p. 1, fără semnătură, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Nervozitatea, *România jună*, II, nr. 221, 22 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Sportsmanul, *România jună*, II, nr. 222, 23 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Delicatul, *România jună*, II, nr. 223, 24 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Mîndria profesională, *România jună*, II, nr. 225, 26 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Pe onoare, *România jună*, II, nr. 226, 27 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Cine-i gazetar? *România jună*, II, nr. 228, 29 iulie 1900, p. 1, fără semnătură, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

„Capiștii“, *România jună*, II, nr. 230, 31 iulie 1900, p. 1, fără semnătură, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Sfătuitorii gratuiți, *România jună*, II, nr. 231, 1 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Parizianul român, *România jună*, II, nr. 232, 2 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Rușine de neam, *România jună*, II, nr. 233, 3 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Papagalii noștri, *România jună*, II, nr. 235, 5 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Obraznicii, *România jună*, II, nr. 236, 6 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Gazetar de ocazie, *România jună*, II, nr. 239, 9 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

O voce din altă lume, *România jună*, II, nr. 241, 11 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Două brute, *România jună*, II, nr. 243, 13 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Patriotism de gomos, *România jună*, II, nr. 246, 17 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Şeful partidului, şeful guvernului, *România jună*, II, nr. 247, 18 august 1900, p. 1, fără semnătură.

Un prefect îndatoritor, *România jună*, II, nr. 247, 18 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Mamă de poet, *România jună*, II, nr. 249, 20 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Un viteaz, *România jună*, II, nr. 251, 22 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Gazetar cu bucata, *România jună*, II, nr. 252, 23 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Galantomul, *România jună*, II, nr. 253, 24 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Boierii cu tabiet, *România jună*, II, nr. 255, 26 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Jucătorii de cărţi, *România jună*, II, nr. 256, 27 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Tinerii entuziaşti, *România jună*, II, nr. 257, 28 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

„Strengarii“, *România jună*, II, nr. 258, 29 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Paraziţii, *România jună*, II, nr. 259, 30 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Un rol de... forţă, *România jună*, II, nr. 260, 31 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Înţepaţii, *România jună*, II, nr. 261, 1 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Dragoste cu sila, *România jună*, II, nr. 262, 2 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Prea serios, *România jună*, II, nr. 263, 3 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Maimuţăriile de la ţară, *România jună*, II, nr. 264, 4 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Părinţii cu pretenţii, *România jună*, II, nr. 267, 7 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Visătorul de ultima modă, *România jună*, II, nr. 269, 9 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*)

Şcoala de minciuni, *România jună*, II, nr. 270, 10 septemb ie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Ai carte, ai parte, *România jună*, II, nr. 271, 11 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Presa de scandal, *România jună*, II, nr. 272, 12 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Raniţa şi ghiozdanul, *România jună*, II, nr. 274, 14 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

D. Fanfaron, *România jună*, II, nr. 275, 15 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Luxul şi corupţia, *România jună*, II, nr. 276, 16 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Succes de gazetar!, *România jună*, II, nr. 277, 17 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Adevărat prieten, *România jună*, II, nr. 278, 18 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Haimanalele nopţii, *România jună*, II, nr. 280, 20 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Elevii în grădinele publice, *România jună*, II, nr. 281, 21 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

De la sclav la sclav, *România jună*, II, nr. 284, 24 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Spoiala de cultură, *România jună*, II, nr. 286, 26 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Şişul unui doctor, *România jună*, II, nr. 287, 27 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Deprinderi teatrale, *România jună*, II, nr. 288, 28 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Lăudăroşii, *România jună*, II, nr. 289, 29 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Ce-i şi cu invidioşii, *România jună*, II, nr. 290, 30 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Respectarea autorităţei, *România jună*, II, nr. 293, 3 octombrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Apucături orientale, *România jună*, II, nr. 295, 5 octombrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Imberbii, *România jună*, II, nr. 296, 6 octombrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Mici politeţe, *România jună*, II, nr. 298, 8 octombrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Prietenul meu Fluieră-vînt, *Depeşa*, I, nr. 8, 17 ianuarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Chr. Suliotti, *Depeşa*, I, nr. 9, 18 ianuarie 1901, p. 2, semnat Trubadur, (la rubrica *Instantanee*).

Balurile mascate, *Depeşa*, I, nr. 14, 23 ianuarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

În plină criză, *Depeşa*, I, nr. 21, 30 ianuarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Cum petrecem, *Depeşa*, I, nr. 24, 2 februarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Telefonul salvator, *Depeşa*, I, nr. 34, 12 februarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Ioan Nenițescu, *Depeşa*, I, nr. 48, 26 februarie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

Plăcerea de a ucide, *Depeşa*, I, nr. 51, 1 martie 1901, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Viaţa bucureşteană*).

O indiscreţiune a d-lui Iorga, *Apărarea naţională*, III, nr. 47 (622), 1 martie 1902, p. 1, semnat Caton.

Ajunul sfintelor sărbători, *Apărarea naţională*, III, nr. 84 (659), 14 aprilie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

d) *Teatru*

Prietenii poporului, comedie, (actul I), *România ilustrată*, I, nr. 1, 10 decembrie 1900, p. 7—9, semnat Ywann.

Solii păcii, (actul I), *Literatură şi artă română*, V, nr. 2, 25 decembrie 1900, p. 95—110

Prietenii poporului, comedie, (actul II), *România ilustrată*, I, nr. 2, 10 ianuarie 1901, p. 27—28, semnat Ywann.

Solii păcii, (actul II), *Literatură şi artă română*, V, nr. 3, 25 ianuarie 1901, p. 159—173.

Prietenii poporului, comedie, (actul III), *România ilustrată*.[1], nr. 3, 15 februarie 1901, p. 40—42, semnat Ywann.

Solii păcii, (actul III), *Literatură şi artă română*, V, nr. 4, 25 februarie 1901, p. 232—245.

Solii păcii, (actul IV), *Literatură şi artă română*, V, nr. 5, 25 martie 1901, p. 311—319.

Solii păcii, (actul IV, urmare), *Literatură şi artă română*, V, nr. 6, 25 aprilie 1901, p. 377—389.

Solii păcii, (actul V), *Literatură și artă română*, V, nr. 7, 25 mai 1901, p. 461—473.

Cîntecul singurătății, fragment dintr-o tragedie în cinci acte, *România ilustrată*, I, nr. 11 și 12, octombrie-noiembrie 1901, p. 149.

Fraţii, (fragment), *Sămănătorul*, II, nr. 34, 24 august 1903, p. 343—346.

e) *Critică literară*

(Studii, articole, medalioane, recenzii și foiletoane polemice.)

Rada, Lumea nouă, literară și științifică, III, nr. 3, 17 noiembrie 1896, p. 7—8.

„Versuri" de Șt. O. Iosif, *Lumea nouă*, IV, nr. 999, 13 noiembrie 1897, p. 1—2, semnat Senez.

Popor artistic, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.143, 10 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Teatru la țară, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.173, 17 iunie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Un tablou, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.187, 4 iulie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Felicien Rops, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.231, 28 august 1898, p. 1, semnat Ștefan.

Leon Tolstoi, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.239, 6 septembrie 1898, p. 1—2, semnat Ștefan.

Noul corent literar, *Literatorul*, XX, nr. 1, 20 februarie 1899, p. 1.

Estetismul lui Ruskin, *Noua revistă română*, I, nr. 3, 1 februarie 1900, p. 42—45.

Critica noastră literară, *România jună*, II, nr. 62, 10 februarie 1900, p. 1—2.

Poezia nouă, I, *România jună*, II, nr. 65, 13 februarie 1900, p.1.

Poezia nouă, II, *România jună*, II, nr. 68, 16 februarie 1900, p. 1.

Epitaful de la Ateneu, *România jună*, II, nr. 76, 24 februarie 1900, p. 1, semnat Mușat.

O serbare și o operă, recenzia volumului *Lui T. Maiorescu*, *Omagiu*, *România jună*, II, nr. 86, 5 martie 1900, p. 1—2.

În arenă, *România jună*, II, nr. 104, 23 martie 1900, p. 1, semnat Sentino.

Artă și democrație, *România jună*, II, nr. 111, 30 martie 1900, p. 1, semnat Trubadur, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Stavropoleos, *România jună*, II, nr. 114, 2 aprilie 1900, p. 1—2.

Criticul Pralea, *România jună*, II, nr. 119, 7 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Arhitectură caracteristică, *România jună*, II, nr. 123, 14 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Dispreț pentru dialecte, *România jună*, II, nr. 124, 15 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Unitatea limbei, *România jună*, II, nr. 125, 16 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Decadența sculpturei, *România jună*, II, nr. 125, 16 aprilie 1900, p. 1.

Teatrul Național, *România jună*, II, nr. 132, 23 aprilie 1900, p. 1.

Indignarea colegului Crampton, *România jună*, II, nr. 139, 30 aprilie 1900, p. 1.

Momentul național în artă, *România jună*, II, nr. 146, 7 mai 1900, p. 1.

Herzen și Turgheniev, *România jună*, II, nr. 153, 14 mai 1900, p.1.

Cum se combate în presă, *România jună*, II, nr. 165, 26 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Alexandru Herzen și critica noastră, *România jună*, II, nr. 166, 27 mai 1900, p. 1, semnat Șt. P.

Polemica de presă, *România jună*, II, nr. 173, 3 iunie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Ziariștii moderni, *România jună*, II, nr. 184, 14 iunie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Critica literară, *România jună*, II, nr. 188, 18 iunie 1900, p. 1.

Transformarea liricei, *România jună*, II, nr. 195, 25 iunie 1900, p. 1.

Stilul în artă, *România jună*, II, nr. 196, 26 iunie 1900, p. 1—2, semnat Trubadur.

Tintoreanu, *România jună*, II, nr. 289, 29 septembrie 1900, p. 1—2, semnat Trubadur.

Ultima scriere a lui Tolstoi, *Depeșa*, I, nr. 3, 12 ianuarie 1901, p. 1—2, semnat Șt. P.

Artele în România, *România ilustrată*, I, nr. 3, 15 februarie 1901, p. 39—40.

Bucureștiul artistic, *România ilustrată*, I, nr. 3, 15 februarie 1901, p. 36.

Tintoreanu, *Depeșa*, I, nr. 43, 21 februarie 1901, p. 1, fără semnătură.

Alexandru Lahovari, *România ilustrată*, I, nr. 4, martie 1901, p. 55—56, semnat P. Ştefan.

Arta naţională, I, *România ilustrată*, I, nr. 4, martie 1901, p.59—60.

Arta naţională, II, *România ilustrată*, I, nr. 5, aprilie 1901, p. 68—69.

Critica artistică, *România ilustrată*, I, nr. 5, aprilie 1901, p. 66.

Arta naţională, III, *România ilustrată*, I, nr. 7 şi 8, iunie şi iulie 1901, p. 101—102.

Arta naţională, IV, *România ilustrată*, I, nr. 10, septembrie 1901, p. 123—124.

Scriitori şi public, *România ilustrată*, I, nr. 11 şi 12, octombrie—noiembrie 1901, p. 149—150, semnat Trubadurul.

Literatură şi scandal, *Dorobanţul*, I, nr. 1, 19 februarie 1902, p. 1, (la rubrica *Note şi schiţe*).

Versuri noi, *Dorobanţul*, I, nr. 11, 2 martie 1902, p. 1.

Suliţele în vînt, *Pagini alese*, II, nr. 17 (20), 26 ianuarie 1903, p. 1—2.

Critica şi publicul, *Pagini alese*, II, nr. 18 (21), 16 februarie 1903, p. 1—2.

Asupra literaturii în România, *Făt-Frumos*, I, nr. 5, 15 mai 1904, p. 75—79.

f) *Articole politice*

Socialismul la sate, *Munca*, V, nr. 10, 1 mai 1894, p. 3—4, semnat Stiopca.

Cum se face averea — Pilde de despoiare —, *Lumea nouă*, II, nr. 415, 24 ianuarie 1896, p. 1, semnat Erics.

Peirea satelor răzeşe, *Lumea nouă*, II, nr. 415, 24 ianuarie 1896, p. 2, semnat Erics.

Din portul Brăila, *Lumea nouă*, II, nr. 539, 2 iunie 1896, p. 2, semnat Erics.

Barbariile din portul Brăila, *Lumea nouă*, II, nr. 542, 5 iunie 1896, p. 2, semnat Erics.

Socialismul la sate, *Lumea nouă*, II, nr. 614, 20 august 1896, p. 2, semnat Erics.

Ţăranii şi mişcarea politică, *Lumea nouă*, II, nr. 631, 7 septembrie 1896, p. 1—2, semnat Erics.

Întîi Mai la Ivești, *Lumea nouă*, III, 25 aprilie 1897.

Panem et circenses, *Lumea nouă*, III, 13 august 1897, semnat Senez.

Ion Botezătorul, *Lumea nouă*, III, 17 august 1897, semnat Senez

Agricultură conservatoare, *Lumea nouă*, III, 21 august 1897 semnat Senez.

Conservatorii și țăranii, *Lumea nouă*, III, 26 august 1897, semnat Senez.

Mort fără să știe, *Lumea nouă*, III, 27 august 1897, semnat Erics.

Pui de gogomani, *Lumea nouă*, III, 12 septembrie 1897, semnat Erics.

Alt scandal în strada Doamnei, *Lumea nouă*, III, 13 septembrie 1897, semnat Erics.

Halul drepturilor, *Lumea nouă*, III, 14 septembrie 1897, semnat Erics.

Moderație liberală, *Lumea nouă*, III, 16 septembrie 1897.

Trădarea românismului, *Lumea nouă*, III, 17 septembrie 1897, semnat Erics.

Geniul României, *Lumea nouă*, III, 18 septembrie 1897, semnat Erics.

Nenorocosul D. Sturza, *Lumea nouă*, III, 19 septembrie 1897, semnat Erics.

Opinia la Botoșani, *Lumea nouă*, III, 20 septembrie 1897, semnat Erics.

Vitejia lui Arap, *Lumea nouă*, III, 21 septembrie 1897, semnat Erics.

Politica la Tulcea, *Lumea nouă*, III, 23 septembrie 1897, semnat Erics.

Popularitatea lui Hassan, *Lumea nouă*, III, 24 septembrie 1897, semnat Erics.

Dezordinea progresului, *Lumea nouă*, III, 25 septembrie 1897, semnat Erics.

Potemkinul universului, *Lumea nouă*, III, 26 septembrie 1897, semnat Erics.

Din hazul străinilor, *Lumea nouă*, III, 27 septembrie 1897, semnat Erics.

Enervarea „Epocei", *Lumea nouă*, III, 28 septembrie 1897, semnat Erics.

Muncitorii neamțului, *Lumea nouă*, III, 30 septembrie 1897, semnat Erics.

Arestarea de peste munți, *Lumea nouă*, III, 2 octombrie 1897, semnat Senez.

Ambițu lu domnu Sturdza, *Lumea nouă*, III, 2 octombrie 1897, semnat Erics.

Sturdza papistaşul, *Lumea nouă*, III, 3 octombrie 1897, semnat Erics.

Arta medicală naţională, *Lumea nouă*, III, 9 octombrie 1897, semnat Ştefan.

Ţăranii şi proprietarii, *Lumea nouă*, III, 11 octombrie 1897, semnat Ştefan.

Conservatorii noştri, *Lumea nouă*, III, 14 octombrie 1897, semnat Erics.

Poliţia din Brăila, *Lumea nouă*, III, 16 octombrie 1897, semnat Erics.

Omagiul d-lui Zaharia, *Lumea nouă*, III, 17 octombrie 1897, semnat Erics.

Paraziţii gloriei altora, *Lumea nouă*, III, 21 octombrie 1897, semnat Senez.

Liberalii şi străinii, *Lumea nouă*, III, 23 octombrie 1897, semnat Ştefan.

După „Epoca“, *„Ţara“*, *Lumea nouă*, III, 24 octombrie 1897, semnat Step.

Junimiştii şi regele, *Lumea nouă*, III, 29 octombrie 1897, semnat Ştefan.

Începe lupta, *Lumea nouă*, III, 29 octombrie 1897, semnat Ştefan.

Boalele în ţară, *Lumea nouă*, III, 30 octombrie 1897, semnat Ştefan.

Mărturia „Liberalului“, *Lumea nouă*, III, 31 octombrie 1897, semnat Erics.

Pîinea şi preţul grîului, *Lumea nouă*, IV, 2 noiembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

Alarma justificată, *Lumea nouă*, IV, nr. 996, 8 noiembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

Solidaritatea universală, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.011, 28 noiembrie 1897, semnat Şt. Petică, student în matematici.

Demisia generalului Berendei, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.011, 28 noiembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

Duelul Filipescu-Lahovari, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.014, 2 decembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

Jefuire oficială, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.015, 3 decembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

Întrunirea majorităţilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.020, 9 decembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

Zacusca lui Fonton, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.021, 10 decembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

Revocarea d-lui Fonton, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.022, 11 decembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

? , *Lumea nouă*, IV, nr. 1.023, 12 decembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

Discursul lui V. G. Morţun, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.024, 13 decembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

Salvatorul guvernului, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.025, 14 decembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

Duelul Pherekyde-Fleva, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.030, 19 decembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

Atitudinea conservatorilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.035, 24 decembrie 1897, p. 1, semnat Ştefan.

Împrumutul de două sute douăzeci de milioane, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.042, 4 ianuarie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Babuşkin iredentist, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.043, 6 ianuarie 1898, p. 2, semnat Erics.

Noua formaţie liberală, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.046, 11 ianuarie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Şcoalele de adulţi la sate, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.067, 6 februarie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Miniştri şi advocaţi, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.071, 11 februarie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Scandalul de la Cameră, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.073, 13 februarie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

O catastrofă îngrozitoare, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.074, 14 februarie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Hrana soldaţilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.075, 15 februarie 1898 p. 1, semnat Ştefan.

Amnestiarea dezertorilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.077, 18 februarie 1898, p.1, semnat Ştefan.

Atacurile guvernului, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.078, 19 februarie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Cum am ajuns socialist, — *Amintiri* —, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.079, 20 februarie 1898, p. 1—2, semnat Step.

Guvernul şi Macedonia, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.081, 22 februarie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

D. Orbescu şi Senatul, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.086, 29 februarie 1898, p. 2, semnat Erics.

Discurs, nu glumă !, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.087, 1 martie 1898, p. 2, semnat Erics, (la rubrica *Cronica*).

În ajunul Waterlooului, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.089, 4 martie 1898, p. 2, semnat Erics.

Nelegiuirile la sate, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.091, 6 martie 1898, p. 1, semnat Ștefan.

Pulsul guvernului, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.092, 7 martie 1898, p. 2, semnat Erics.

Duelul și guvernul, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.093, 8 martie 1898, p. 1, semnat Ștefan.

Teama de judecată, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.113, 2 aprilie 1898, p. 1, semnat Ștefan.

D. Berendei în pericol, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.120, 12 aprilie 1898, p. 1, semnat Ștefan.

Americanii și spaniolii, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.129, 23 aprilie 1898, p. 1, semnat Sapho, (la rubrica *Note zilnice*).

Țărănimea literară, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.131, 26 aprilie 1898, p. 1, semnat Sapho.

D. G. Panu, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.134, 30 aprilie 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Cînd viorile au tăcut . . ., *Lumea nouă*, IV, nr. 1.137, 3 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Sindicatele agricole și țăranii, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.138, 5 mai 1898, p. 1, semnat Șt. P.

Război în negligé, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.138, 5 mai 1898, p. 1, semnat Sapho, (la rubrica *Note zilnice*).

Pentru românii din România, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.143, 10 mai 1898, p. 1, semnat Senez.

O propunere ciudată — articol de reportaj —, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.145, 12 mai 1898, semnat p. conf. Sapho.

Alegerile din urmă, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.148, 15 mai 1898, p. 1.

Turburări la sate, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.151, 20 mai 1898, p. 1.

Magistratura și favoruri, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.153, 23 mai 1898, p. 1, semnat Ștefan.

Serbarea revoluțiunei, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.156, 27 mai 1898, p. 1.

Concentrarea liberalilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.158, 30 mai 1898, p. 1.

Socialiștii și aniversarea lui 11 iunie 1848, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.163, 5 iunie 1898, p. 1.

Abuzurile cu ptinea, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.165, 7 iunie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

9 iunie, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.166, 9 iunie 1898, p. 1, semnat Şt. P.

Teoria revoluţiei, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.170, 13 iunie 1898, p. 1.

Decadenţa patriotismului, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.177, 21 iunie 1898, p. 1.

Exploatarea telegrafiştilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.179, 24 iunie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Duşmanii societăţei, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.180, 25 iunie 1898, p. 1.

Sfirşitul burgheziei, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.187, 4 iulie 1898, p. 1.

Răscoale ţărăneşti, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.188, 5 iulie 1898, p. 1, semnat Şt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Viitoarele alegeri, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.190, 8 iulie 1898, p. 1.

Ziarişti, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.190, 8 iulie 1898, p. 1, semnat Şt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Un erou, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.193, 11 iulie 1898, p. 1.

Blînde obiceiuri ! *Lumea nouă*, IV, nr. 1.195, 13 iulie 1898, p. 1, semnat Şt. P., (la rubrica *Note zilnice*).

Solidaritate, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.196, 15 iulie 1898, p. 1.

Serbări impărăteşti, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.197, 16 iulie 1898, p. 1, semnat Şt. P.

Activitatea edililor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.198, 17 iulie 1898, p. 1.

Marea creşte, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.205, 26 iulie 1898, p. 1, semnat Şt. P.

Altă grevă, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.211, 2 august 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Exploatarea capitalistă, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.214, 6 august 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Arme de luptă, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.216, 9 august 1898, p. 1.

Puterea nouă, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.234, 1 septembrie 1898, p. 1.

Anarhismul în scenă, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.235, 2 septembrie 1898, p. 1.

Urmările asasinărei împărătesei Austriei, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.237, 4 septembrie 1898, p. 1, semnat Step.

Liberalii la comună, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.240, 8 septembrie 1898, p. 1.

Streinii în şcolile române, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.244, 13 septembrie 1898, p. 1.

Răscoala unor deţinuţi, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.256, 27 septembrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Greşelile judiciare, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.257, 29 septembrie 1898, p. 1.

Pentru ministerul domeniilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.258, 30 septembrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Ultimul răsunet, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.259, 1 octombrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Ţara torturilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.260, 2 octombrie 1898, p. 1.

Victimele muncei, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.261, 3 octombrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Pentru d. ministru de justiţie, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.262, 4 octombrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Cîrpeală ministerială, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.262, 4 octombrie 1898, p. 1, semnat Step.

Glasul sclavilor, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.263, 6 octombrie 1898, p. 1.

Gospodărie comunală, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.263, 6 octombrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Pe drumuri, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.264, 7 octombrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Focare de boli, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.265, 8 octombrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Politica d-lui Grigorescu, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.266, 9 octombrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Funcţionarii telegrafo-poştali, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.267, 10 octombrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Obiceiuri electorale, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.269, 13 octombrie 1898, p. 1.

D. Sturdza la Iaşi, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.270, 14 octombrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Legea judeţeană, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.271, 15 octombrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Spovedania d-lui Sturdza, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.273, 17 octombrie 1898, p. 1.

Întrunirile conservatoare, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.276, 21 octombrie 1898, p. 1, semnat Ştefan.

Încurajarea industriei naționale, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.276, 21 octombrie 1898, p. 1, semnat Ștefan.

De frica armatei, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.279, 24 octombrie 1898, p. 1, semnat Ștefan.

Consiliul sanitar și febra tifoidă, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.280, 25 octombrie 1898, p. 1, semnat Ștefan.

Bandele de teroare, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.282, 29 octombrie 1898, p. 1, semnat Ștefan.

Contra alcoolismului, *România jună*, I, nr. 16, 19 decembrie 1899, p. 1, semnat Sergiu.

Educația juraților, *România jună*, I, nr. 24, 29 decembrie 1899, p. 1, semnat Sergiu.

Unitatea juridică în Germania, *România jună*, I, nr. 25, 30 decembrie 1899, p. 1, semnat Sergiu.

Comerțul nostru de petrol, *România jună*, II, nr. 27, 1 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Discursul contelui Bülow, *România jună*, II, nr. 29, 5 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Rescriptul țarului, *România jună*, II, nr. 31, 9 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Cehii și germanii, *România jună*, II, nr. 33, 11 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

În Austria, *România jună*, II, nr. 36, 14 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Bulgaria regat?, *România jună*, II, nr. 37, 15 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Proiectul flotei germane, *România jună*, II, nr. 39, 17 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Un popor model, *România jună*, II, nr. 40, 18 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Înfrîngerile Angliei, *România jună*, II, nr. 41, 19 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Turcia modernă, *România jună*, II, nr. 42, 20 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Rusia contra Triplei alianțe, *România jună*, II, nr. 44, 22 ianuarie 1900, p. 1—2, semnat Sergiu.

Sărmana Polonie!, *România jună*, II, nr. 45, 23 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Discursul tronului englez, *România jună*, II, nr. 46, 24 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Englejii și pacea, *România jună*, II, nr. 49, 28 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Înțelegerea germano-cehă?, *România jună*, II, nr. 49, 28 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

O chestiune importantă, *România jună*, II, nr. 49, 28 ianuarie 1900, p. 1—2, semnat Sergiu.

Parlamentarismul în Franța, *România jună*, II, nr. 50, 29 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Englejii în Egipt, *România jună*, II, nr. 50, 29 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Statul și biserica, *România jună*, II, nr. 52, 31 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Parlamentarism fără opoziție, *România jună*, II, nr. 52, 31 ianuarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Turcia contra Engliterii, *România jună*, II, nr. 53, 1 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Schimbare de front, *România jună*, II, nr. 54, 2 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Întărirea Triplei, *România jună*, II, nr. 55, 3 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Socialiștii contra flotei, *România jună*, II, nr. 55, 3 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Doliul Engliterii, *România jună*, II, nr. 57, 5 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Ultimul Reichsrath?, *România jună*, II, nr. 57, 5 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Mafia înaintea justiției, *România jună*, II, nr. 58, 6 februarie 1900, p. 1—2, semnat Sergiu.

Statul și nevoile țăranilor, *România jună*, II, nr. 59, 7 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Crima s-a consumat, *România jună*, II, nr. 60, 8 februarie 1900, p. 1—2, semnat Sergiu.

În chestia macedoneană, *România jună*, II, nr. 61, 9 februarie 1900, p. 1—2, semnat Sergiu.

În chestia macedoneană, *România jună*, II, nr. 64, 12 februarie 1900, p. 1—2, semnat Sergiu.

Încercări zadarnice, *România jună*, II, nr. 65, 13 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Reforma învățământului, *România jună*, II, nr. 66, 14 februarie 1900, p. 1, semnat Caton.

Mizerie și criminalitate, *România jună*, II, nr. 67, 15 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Forța primează?, *România jună*, II, nr. 69, 17 februarie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Principiul taxelor școlare, *România jună*, II, nr. 71, 19 februarie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Biserica și streinii, *România jună*, II, nr. 72, 20 februarie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Meseriașii români, *România jună*, II, nr. 72, 20 februarie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Românii la Căile ferate, *România jună*, II, nr. 73, 21 februarie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Lumină trebuie!, *România jună*, II, nr. 74, 22 februarie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Mizerie și criminalitate, *România jună*, II, nr. 74, 22 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Educația constituțională, *România jună*, II, nr. 76, 24 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Pregătiri electorale, *România jună*, II, nr. 76, 24 februarie 1900, p. 2, semnat Sergiu.

Sindicatul ziariștilor, *România jună*, II, nr. 78, 26 februarie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Independența Bulgariei, *România jună*, II, nr. 79, 27 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Urmările războiului, *România jună*, II, nr. 80, 28 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Armonie austro-ungară, *România jună*, II, nr. 81, 29 februarie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Lipsa de caractere, *România jună*, II, nr. 81, 29 februarie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Banffy vixit, *România jună*, II, nr. 83, 2 martie 1900, p. 1—2, semnat Sergiu.

Străinii la C.F.R., *România jună*, II, nr. 84, 3 martie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Naționalizarea Moldovei, *România jună*, II, nr. 84, 3 martie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Năvală la buget, *România jună*, II, nr. 86, 5 martie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Germania în orient, *România jună*, II, nr. 88, 7 martie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Civilizația englezilor, *România jună*, II, nr. 88, 7 martie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Presa terorizată, *România jună*, II, nr. 89, 8 martie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

În urma scandalurilor, *România jună*, II, nr. 89, 8 martie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Răspunsul tribunului, *România jună*, II, nr. 90, 9 martie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Studenții să fie demni, *România jună*, II, nr. 90, 9 martie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Era de persecuții, *România jună*, II, nr. 95, 14 martie 1900, semnat Sergiu.

Extensiunea operei naționale, *România jună*, II, nr. 95, 14 martie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Întrunirile pacinice, *România jună*, II, nr. 97, 16 martie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Iezuitismul ministerial, *România jună*, II, nr. 98, 17 martie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Naufragiul guvernului omogen, *România jună*, II, nr. 99, 18 martie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Moștenirea conservatorilor, *România jună*, II, nr. 100, 19 martie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Și nedreaptă și nedemnă, *România jună*, II, nr. 100, 19 martie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Soarta burilor, *România jună*, II, nr. 100, 19 martie 1900, p. 2, semnat Sergiu.

În robie financiară, *România jună*, II, nr. 101, 20 martie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Ingeniozitate problematică, *România jună*, II, nr. 101, 20 martie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Vina afacerei Hallier, *România jună*, II, nr. 102, 21 martie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Urmașii conservatorilor, *România jună*, II, nr. 103, 22 martie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Istoria unei legende, *România jună*, II, nr. 103, 22 martie 1900, p. 1, semnat Sentino.

Dificitul bugetar, *România jună*, II, nr. 104, 23 martie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Balcanul se întunecă, *România jună*, II, nr. 104, 23 martie 1900, p. 2, semnat Sergiu.

Edilitate, *România jună*, II, nr. 105, 24 martie 1900, p. 1, semnat Sentino, (la rubrica *Între luptă și vis*).

Interviev cu un fost diplomat bulgar — Insula Bujarescu —, *România jună*, II, nr. 105, 24 martie 1900, p. 1—2, semnat Sergiu.

Desfacere totală, *România jună*, II, nr. 106, 25 martie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Bătaia, *România jună*, II, nr. 106, 25 martie 1900, p. 2, semnat Sergiu.

Remaniere ministerială, — *Din culise politice* —, *România jună*, II, nr. 107, 26 martie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Diplomația d-lui Cantacuzino, *România jună*, II, nr. 108, 27 martie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Scamatorie politică, *România jună*, II, nr. 108, 27 martie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Noi procese de presă, *România jună*, II, nr. 109, 28 martie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Logica lui Spanchetti, *România jună*, II, nr. 110, 29 martie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Călătorie semnificativă, *România jună*, II, nr. 110, 29 martie 1900, p. 2, semnat Sergiu.

Soarta lucrătorilor din Saline, *România jună*, II, nr. 110, 29 martie 1900, p. 2, semnat Sergiu.

Sfîrșitul intrigei, *România jună*, II, nr. 111, 30 martie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Tragi-comedia politică, *România jună*, II, nr. 111, 30 martie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Împăcarea ceho-germană, *România jună*, II, nr. 112, 31 martie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

În fața străinului, *România jună*, II, nr. 112, 31 martie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Greșelile adversarului, *România jună*, II, nr. 114, 2 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton.

Serbarea păcei, *România jună*, II, nr. 115, 3 aprilie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Răsturnarea lui Ion Brătianu, *România jună*, II, nr. 115, 3 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Efectele întărirei Triplei, *România jună*, II, nr. 115, 3 aprilie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Englezii și Tripla, *România jună*, II, nr. 115, 3 aprilie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Răsturnarea lui Ion Brătianu, *România jună*, II, nr. 116, 4 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Un pocinog, *România jună*, II, nr. 117, 5 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Individualităţile politice, *România jună*, II, nr. 118, 6 aprilie 1900, p. 1, semnat Ştefan.

Pace în Balcani, *România jună*, II, nr. 118, 6 aprilie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Intrigile lui Banffy, *România jună*, II, nr. 123, 14 aprilie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Conflictul turco-american, *România jună*, II, nr. 123, 14 aprilie 1900, p. 2, semnat Sergiu.

Polemicele în presa de partid, *România jună*, II, nr. 125, 16 aprilie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Uniformele militare, *România jună*, II, nr. 126, 17 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Lipsa de continuitate, *România jună*, II, nr. 127, 18 aprilie 1900, p. 1, semnat Ştefan.

La Balcani, *România jună*, II, nr. 127, 18 aprilie 1900, p. 2, semnat Sergiu.

O noţiune ridicolă, *România jună*, II, nr. 128, 19 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Ce fac românii ?, *România jună*, II, nr. 128, 19 aprilie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Şcoala politicei ieftine, *România jună*, II, nr. 129, 20 aprilie 1900, p. 1, semnat Ştefan.

Inspecţii şcolare, *România jună*, II, nr. 130, 21 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Onoarea e salvată !, *România jună*, II, nr. 130, 21 aprilie 1900, p. 1, semnat Muşat.

Congres macedonean, *România jună*, II, nr. 130, 21 aprilie 1900, p. 2, semnat Sergiu.

Cadavrul ambulant, *România jună*, II, nr. 134, 25 aprilie 1900, p. 1, semnat Ştefan.

Agitaţie searbădă, *România jună*, II, nr. 136, 27 aprilie 1900, p. 1, semnat Ştefan.

Partea luminoasă, *România jună*, II, nr. 137, 28 aprilie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Din Bulgaria, *România jună*, II, nr. 137, 28 aprilie 1900, p. 2, semnat Sergiu.

Evenimentele din Austria, *România jună*, II, nr. 139, 30 aprilie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Glasul fariseilor, *România jună*, II, nr. 141, 2 mai 1900, p. 1, semnat Ştefan.

Puterea sentimentelor, *România jună*, II, nr. 143, 4 mai 1900, p. 1, semnat Ştefan.

Preocupările noastre, *România jună*, II, nr. 145, 6 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Purtarea Franţei în Orient, *România jună*, II, nr. 145, 6 mai 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Falimentul necomercianţilor, *România jună*, II, nr. 149, 10 mai 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Zece Mai, *România jună*, II, nr. 150, 11 mai 1900, p. 1, semnat Ştefan.

Ce fac studenţii?, *România jună*, II, nr. 150, 11 mai 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Social sau naţional?, *România jună*, II, nr. 153, 14 mai 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Hrană ţăranilor!, *România jună*, II, nr, 156, 17 mai 1900, p. 1, semnat Muşat.

Flămînzi şi îndureraţi, *România jună*, II, nr. 157, 18 mai 1900, p. 1, semnat Ştefan.

Ministerul Carp-Sturdza, *România jună*, II, nr. 160, 21 mai 1900, p. 1, semnat Muşat.

Alegerea delegaţilor Ligei, *România jună*, II, nr. 161, 22 mai 1900, p. 1, semnat Ştefan.

Statul şi banca, *România jună*, II, nr. 169, 30 mai 1900, p. 1, semnat Ştefan.

Obstrucţia din Austria, *România jună*, II, nr. 170, 31 mai 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Ajutorul Germaniei, *România jună*, II, nr. 172, 2 iunie 1900, p. 2, semnat Sergiu.

Neamul sau afacerile?, *România jună*, II, nr. 176, 6 iunie 1900, p. 1, semnat Ştefan.

Început de dramă, *România jună*, II, nr. 185, 15 iunie 1900, p. 1, semnat Ştefan.

Naţionalizarea creditului, *România jună*, II, nr. 186, 16 iunie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Situaţie limpede, *România jună*, II, nr. 190, 20 iunie 1900, p. 1, semnat Ştefan.

O împăcare neașteptată, *România jună*, II, nr. 192, 22 iunie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Parigorii de om bolnav, *România jună*, II, nr. 195, 25 iunie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Capitalurile străine, *România jună*, II, nr. 195, 25 iunie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Jocuri periculoase, *România jună*, II, nr. 197, 27 iunie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Momentul energiei, *România jună*, II, nr. 199, 29 iunie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Frica de intervenție, *România jună*, II, nr. 199, 29 iunie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Nu ne merităm soarta?, *România jună*, II, nr. 200, 1 iulie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Japonia salvatoare, *România jună*, II, nr. 201, 2 iulie 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Mergem la Dacia?, *România jună*, II, nr. 203, 4 iulie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Criză lungă, *România jună*, II, nr. 207, 8 iulie 1900, p. 1, semnat Mușat.

O să vină altul!, *România jună*, nr. 210, 11 iulie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Guvernul și împrumutul, *România jună*, II, nr. 214, 15 iulie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Crima unui nebun, *România jună*, II, nr. 219, 20 iulie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Momentul acțiunei, *România jună*, II, nr. 228, 29 iulie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Mizeria din Moldova, *România jună*, II, nr. 230, 31 iulie 1900 p. 1, semnat Mușat.

Voința unui popor, *România jună*, II, nr. 239, 9 august 1900, p. 1, semnat Mușat.

Pace sau război?, *România jună*, II, nr. 242, 12 august 1900, p. 1, semnat Mușat.

Scrupul colectivist, *România jună*, II, nr. 245, 15 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Să fim gata!, *România jună*, II, nr. 246, 17 august 1900, p. 1, semnat Mușat.

Un ideal și o misiune, *România jună*, II, nr. 252, 23 august 1900, p. 1, semnat Mușat.

Sfîrșit ridicol, *România jună*, II, nr. 253, 24 august 1900, p. 1, semnat Mușat.

Un interviev disperat, *România jună*, II, nr. 254, 25 august 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Paza granițelor, *România jună*, II, nr. 255, 26 august 1900, p. 1, semnat Mușat.

Criminali și nebuni, *România jună*, II, nr. 258, 29 august 1900, p. 1, semnat Mușat.

Politica la sate, *România jună*, II, nr. 265, 5 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Cum ne pierdem firea!, *România jună*, II, nr. 283, 23 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Preocupări meschine, *România jună*, II, nr. 285, 25 septembrie 1900, p. 1, semnat Caton, (la rubrica *Din moravurile noastre*).

Interese armonice, *România jună*, II, nr. 295, 5 octombrie 1900, p. 1, semnat Mușat.

Financiarii streini și ridicarea creditului nostru, *Apărarea națională*, III, nr. 40 (615), 21 februarie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Liniște în Balcani?, *Apărarea națională*, III, nr. 41 (616), 22 februarie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Țăranul piere, *Apărarea națională*, III, nr. 42 (617), 23 februarie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Avîntul economic la țară, *Apărarea națională*, III, nr. 44 (619), 26 februarie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Salvarea stării economice la țară, *Apărarea națională*, III, nr. 45 (620), 27 februarie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Dușmăniile liberale, *Dorobanțul*, I, nr. 8, 27 februarie 1902, p. 1.

Puterea asigurată, *Apărarea națională*, III, nr. 46 (621), 28 februarie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Sfîrșitul carierei d-lui Sturdza, *Dorobanțul*, I, nr. 9, 28 februarie 1902, p. 1.

Dezastrul englezilor, *Apărarea națională*, III, nr. 48 (623), martie 1902, p. 1, semnat Ser.

Sfîrșitul alianței franco-ruse, *Apărarea națională*, III, nr. 53 (628), 8 martie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Pregătiri pentru alegerile comunale, *Apărarea națională*, III, nr. 55 (630), 10 martie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Pacea anglo-bură, *Apărarea națională*, III, nr. 60 (635), 16 martie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Ce e cu consolidarea împrumutului, *Apărarea națională*, III, nr. 67 (642), 24 martie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Scăpăm de criză !, *Apărarea națională*, III, nr. 70 (645), 29 martie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Mișcarea economică la țară, *Apărarea națională*, III, nr. 78 (653), 7 aprilie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Educația militară, *Apărarea națională*, III, nr. 89 (664), 25 aprilie 1902, p. 1, semnat Ser.

Tineri și bătrîni, *Dorobanțul*, II, nr. 4, 19 ianuarie 1903, p. 1, semnat P. Ștefan.

Stingeți luminele !, *Dorobanțul*, II, nr. 9, 26 ianuarie 1903, p. 1, semnat P. Ștefan.

g) *Scrieri sociologice, economice și filozofice*

Sinergia socială, *Lumea nouă, literară și științifică*, II, nr. 49, 13 octombrie 1896, p. 2—3, semnat Senez.

Blîndul Isus ?, *Lumea nouă, literară și științifică*, II, nr. 51, 26 octombrie 1896, p. 6—7, semnat Senez.

Boalele metalelor, *Lumea nouă, literară și științifică*, III, nr. 7, 15 decembrie 1896, p. 7, semnat Senez.

Statistica României, *Lumea nouă*, IV, nr. 1.080, 21 februarie 1898, p. 1, semnat Ștefan.

O măsură bună, *România jună*, II, nr. 85, 4 martie 1900, p. 1, semnat Ștefan.

Educația soldatului, *România jună*, II, nr. 155, 16 mai 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Anuarul statistic al capitalei, *România jună*, II, nr. 157, 18 mai 1900, p. 1, semnat Sergiu.

Spiritul analitic în sociologie, I, *România jună*, II, nr. 208, 9 iulie 1900, p. 1.

Majorarea taxelor vamale, *România jună*, II, nr. 208, 9 iulie 1900, p. 1, semnat Step.

Spiritul analitic în sociologie, II, *România jună*, II, nr. 209, 10 iulie 1900, p. 1.

Evoluția căsătoriei, studiu sociologic de d. I. Puppa, *România ilustrată*, I, nr. 10, septembrie 1901, p. 131, semnat Șt., (la rubrica *Recenzii literare*).

Metoda în istoria filozofiei, *România ilustrată*, II, nr. 1, decembrie 1901, p. 9—10.

Cererile comercianților de băuturi spirtoase, *Apărarea națională*, III, nr. 50 (625), 5 martie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Activarea încasărilor fiscului, Apărarea națională, III, nr. 66 (641), 23 martie 1902, p. 1, semnat Sergiu.

Morfologia socială — Metoda anchetelor economice, I —, Economia națională, XXVI, nr. 8, august 1902, p. 373—381.

Morfologia socială — Metoda anchetelor economice —, II, Economia națională, XXVI, nr. 9, septembrie 1902, p. 438—446.

Morfologia socială — Metoda anchetelor economice —, III, Economia națională, XXVI, nr. 10, octombrie 1902, p. 503—510.

Dr. L. Metzler: Rumänien, seine Handelspolitik und sein Handel, Economia națională, XXVII, nr. 2, februarie 1903, p. 73—74, semnat Șt. P., (la rubrica *Critici și recenziuni*).

C. T. Teodorescu, Convențiuni comerciale sau tarif autonom?, Economia națională, XXVII, nr. 2, februarie 1903, p. 74—75, semnat Șt. P., (la rubrica *Critici și recenziuni*).

George Popovici: Moșiile donative moldovene, Economia națională, XXVII, nr. 3, martie 1903, p. 148—149, semnat Șt. P., (la rubrica *Critici și recenziuni*).

D. N. Comșa: Politica agrară și politica vamală, Economia națională, XXVII, nr. 3, martie 1903, p. 149—150, semnat Șt. P., (la rubrica *Critici și recenziuni*).

G. D. Creangă; Die Finanzpolitik, Economia națională, XXVII, nr. 4, aprilie 1903, p. 222, semnat Șt. P., (la rubrica *Critici și recenziuni*).

Sociologia veche și sociologia nouă, I, Economia națională, XXVII, nr. 5, mai 1903, p. 235—242.

Sociologia veche și sociologia nouă, II, Economia națională, XXVII, nr. 6, iunie 1903, p. 285—288.

Sociologia veche și sociologia nouă, III, Economia națională, XXVII, nr. 7, iulie 1903, p. 314—317.

Über Pellagra in Rumänien de Dr. V. Babeș, *Economia națională*, XXVII, nr. 8, august 1903, p. 398, semnat Șt. P., (la rubrica *Critici și recenziuni*).

Population de la Roumanie de L. Colescu, *Economia națională*, XXVII, nr. 8, august 1903, p. 398, semnat Șt. P., (la rubrica *Critici și recenziuni*).

Protecționismul englez, I, Economia națională, XXVII, nr. 9, septembrie 1903, p. 407—412.

Protecționismul englez, II, Economia națională, XXVII, nr. 11, noiembrie 1903, p. 499—502.

II POSTUME

1 VOLUME

Cîntecul toamnei. Serenade demonice. Poeme de Ştefan Petică. Bucureşti. Noua tip. profesională, Dimitrie C. Ionescu, 1909. Editura „Gr. A. Tabacaru", 40 p.

Cuprinsul: *Cîntecul toamnei (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV). Serenade demonice (I, II, III, IV, V, VI).*

Poeme. Fecioara în alb. Cînd vioarele tăcură. Moartea visurilor. Cîntecul toamnei. Serenade demonice. Biblioteca „Dimineaţa", nr. 19, Editura „Adevărul", (fără dată). Ediţie îngrijită şi prefaţă de N. Davidescu, 111 p.

Cuprinsul: *Ştefan Petică* (prefaţă 12 p.). *Argument. Fecioara în alb (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII. XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX). Cînd vioarele tăcură (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX). Moartea visurilor (I, II, III, IV, V, VI, VII, XVIII, IX, X). Cîntecul toamnei (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII). Serenade demonice (I, II, III, IV, V, VI).*

Opere. Ediţie îngrijită, prefaţă şi bibliografie de N. Davidescu. Desen de T. Marinescu Vîlsan. „Fundaţia pentru literatură şi artă", Bucureşti, 1938, 503 p. + 12 planşe afară din text. („Scriitori români uitaţi").

Cuprinsul: *Prefaţă. Note asupra ediţiei de faţă. Poezii (Argument,* de Ştefan Petică, *Fecioara în alb, Cînd vioarele tăcură, Moartea visurilor, Cîntecul toamnei, Serenade demonice, Cîntece de seară. Poezii (Varia) (Cîntec, Semiorient, Exotic, Cîntec de toamnă, Poveste veche, Necunoscuta, Sonet, Visători, În negură, La o floare, Romanţă* după Hugo Salus, *Despărţire,* după Walt Whitmann). *Teatru (Solii păcii, Prietenii poporului). Poeme în proză (Două vieţi, Noapte primăvaratică, Cîntec vechi, Poveşti de aprilie, La poalele crîngului, Seară de mai, Liliacul, Gavota depărtată, Florile care se duc, Nopţi de mai, Cîntec uitat, Fecioara necunoscută, Nopţile de legende, Cîntă, Bătrînul care cîntă, Noaptea ochilor, Figură suavă, Amiaza de vară, Pe aripa zefirului, Vis pierdut, Pe apă, Ea doarme, Cei doi solitari, Simţiri stinse, Singur). Schiţe, evocări şi nuvele (Un isteric, O seară la Macedonski, O scrisoare, Pasiunea, Sub cerul liber, În cimitirul săracilor, Visul meu, Decadenţa spaniolă, O viziune, În rătăcire, Idilele din mansarde, Fatalitatea, Ca foile, Actori şi ziarişti,*

De unde se vede cum realul este citeodată mai frumos decît idealul, Istrionul, Fragile, Revedere, Făgăduielile eterne, Glasul luncilor, Stilul în artă, Zidurile afumate, Cele care trec, Literatură și scandal, Întîia cunoștință, Magia primăverii). C r i t i c ă (Estetismul lui Ruskin, Critica noastră literară, Poezia nouă, Stavropoleos, Decadența sculpturii, Teatrul Național, Transformarea liricei, Artele în România, Critica artistică, Arta națională, Sulițele în vînt!, Critica și publicul). S o c i o l o g i e (Morfologia socială, Sociologia veche și *Sociologia nouă). Addenda.*

S c r i e r i, I. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și variante de Eufrosina Molcuț (vol. I). București, Editura „Minerva", 1970, LXXXIII — 505 p. + 18 portret (I), + 15 f. pl. în afara textului. („Scriitori români").

Cuprinsul: *Studiu introductiv. Notă asupra ediției. P o e z i i. D i n v o l u m e. Fecioara în alb* (I—XX), *Cînd vioarele tăcură* (I—XX), *Moartea visurilor* (I—X). *D i n p e r i o d i c e (Cîntec, Cîntec,* după Heine, *Semiorient, Exotic, Cîntec, Cîntec de toamnă, Poveste veche, Necunoscuta, Sonet, În negură, Visători, La o floare, Crizantemă, Amintire, Romanță,* după Hugo Salus, *Duioase note,* [*Aci grozavul întuneric*], *Poemă, Serenade demonice I, II, III, IV, V, VI). P o s t u m e I.* Publicate în volume. *Cîntecul toamnei (I—XI), Cîntece de seară (I, II, III). II.* Poezii tipărite în cadrul unor studii despre Șt. Petică *(Despărțire, Pentru un umilit, Pentru muncă, Înainte,* [*Prieteni singur vreau să fiu*], *Adela,* [*Lohengrin, oh, Lohengrin*], [*Deasupra cerului magic în faldurile sale*], *Corbul bardului,* [*Apari a mea iubită, în seara-mbălsămată*], [*În ochii mari și-albaștri lucind în fața vieței*], [*Codrule*], [*Ceva din mine-n uliți, în ceață-nhorbotate*], *Din „Cîntecul poetului", În noaptea clară* — Walt Whitman, *La Etelka* — Al. Petőfi). *P o e m e î n p r o z ă. (În streinătate, În întuneric, Fără tinerețe, Două vieți, Noapte primăvăratecă, Cîntec vechi, Povești d-aprilie, La poalele cringului, Sub cerul liber, Visul meu, Seară de mai, Liliacul, Gavota depărtată, Florile cari se duc, Nopți de mai, Revedere, Cîntec uitat, Fecioara necunoscută, Nopțile de legende, Făgăduielile eterne, Tîrziu, Cîntă!, Glasul luncilor, Bătrînul care cîntă, Figură suavă, Ameazi de vară, Pe aripa zefirului, Vis pierdut, Pe apă, Noaptea de vară, Pribeag, Dragostea, Ea doarme, În ore de liniște, Cei doi solitari, Simțiri stinse, Singur). C r o c h i u r i l i r i c e, e v o c ă r i. (Un învins, Spre larg, În zorii zilei, Spionii sufletelor, Credința care mută munții, Scene de noapte, Fum și praf, La colțul străzei, La spital, Iad și rai, Natura, Pribegi, Timpul cireșelor,*

Moartea, *Doina*, *Bunătate*, *Demonul*, *O seară la Macedonski*, *Tecuciul depărtat* I, II, *O scrisoare*, *În cimitirul săracilor*, *Decadența spaniolă*, *O viziune*, *În rătăcire*, *Idilele din mansarde*, *Fatalitatea*, *Ca foile !*, *Actori și ziariști*, *De unde se vede cum realul este cîteodată mai frumos decît idealul*, *Istrionul*, *Fragii*, *Zidurile afumate*, *Melancolie*, *Despărțire*, *Cele cari trec*, *Întîia cunoștință*, *Magia primăverei*). *A d d e n d a.* Poezii originale păstrate în manuscrise (*Cîntec de seară*, *Pe lacul de rouă și lin ca cristalul*, [*Sub ulm*], *Obidiți-Elegie*, *Poveste tristă*, *Glasul cîntecului vechi*, [*Pe struna harfei vecinic trează*], *Tatăl*, *Cîntarea întunerecului*, *Plîngerea fecioarei*, *Aproape de nebunie*, *În pustiu*, [*Sara răsare poetul*], [*În trecut visam iubirea*], *La N.*, [*Iubirea-i foc mistuitor*], *Cîntece moderne: Cîntec din depărtare*, [*A trecut de-atuncea vreme*], [*Aseară visat-am la raze de lună*], [*În sara asta m-am gîndit*], *Cîntec*, [*Trestiana era dînsa*], *În Tyrol*, [*Din țări de toți necunoscute*], [*Se întinde cîmpul verde în albastrul infinit*], [*Sunt zarzării în floare și cerul e senin*], [*Plopi cu frunza șoptitoare*], [*Curge Siretul lin, mișcind din valuri*], *Sonet*, [*O zi de toamnă liniștită*], *Sonet*, *Noaptea clară*, [*Abia te văd și cad pe gînduri*]). *T r a d u c e r i p ă s t r a t e î n m a n u s c r i s e* (*Tragedie 1, 2, Dedicație, Diana 1, 2, 3, Dorință, La răspînteni, În vale la Salamanca, Angelicăi, Seara-n codru, La malul mării*, — traduceri din Heine —, *Întîiul rol*, *Glasul amintirei*, *Viersuri iubitei* — traduceri din Al. Petőfi; *Orientale 1, 2, 3*, din Bodenstedt; *Cîntec*, din Lermontov; *La Niemen*, din Mickiewicz; *Harfa din Tara*, din Th. Moore; *Ce fragezi și mîndri erau trandafirii*, din Turgheniev). *P r o z ă p ă s t r a t ă î n m a n u s c r i s e* (*Neînțeles*, [*Amurgul se lăsa încet*], *Fără adăpost — Pagini de noapte —*, *Vis primăvaratec*, [. . . *În casa Neculcești lor* . . .], *Calea întoarsă*, [. . . *Jugul îngrozitoarei mele personalități* . . .], *Artist*, *Vae*, *Soli !*) *N o t e*, *c o m e n t a r i i*, *v a r i a n t e*, *T a b l a i l u s t r a ț i i l o r*.

2 PERIODICE

Despărțire, *Freamătul*, II, nr. 1—3 (Bîrlad), ianuarie-martie 1912. *Cîntece de seară*, *Ateneul cultural*, I, nr. 1 — 3, din 1925.

După Walt Whitmann, Ateneul cultural I, nr. 3, 1925.

Un caiet de versuri inedite ale lui Ștefan Petică, *Analele Moldovei*, II, nr. 3—4, iunie-decembrie 1943 (*Pentru un umilit*, p. 191; *Adela*, 192 — 193; [*Ceva din mine-n uțili, în ceață-nhorbotate*, p. 193; [*Prieteni, singur vreau să fiu*], 195; *Cîntecul poetului*, p. 194; *La Niemen* [Mickiewicz], p. 196; *Corbul bardului*, p. 197 — 198;

[*Deasupra cerul magic în faldurile sale*], p. 198; [*În ochii mari şi-albaştri lucind în faţa vieţii*], p. 198; [*Codrule*], p. 199; [*Apari a mea iubită în seara-mbălsămată*], 201; [*Lohengrin, oh, Lohengrin*], p. 201; *Înainte*, p. 201—202; *Tragedie I* [*Heine*], p. 202; *La malul mării*, p. 202; *Seara-n codru* [*Heine*], p. 202; *Orientale 2* [*Bodenstedt*], p. 203; *La Etelka* [*Al. Petöfi*], p. 203—204).

Pentru muncă, Limbă şi literatură, vol. VI, Bucureşti, 1962, p. 323.

Un sonet inedit al lui Ştefan Petică, *Cronica*, II, nr. 21, 27 mai 1967, p. 2.

B. REFERINȚE

ANTONESCU, NAE, *Evocări, Ștefan Petică*, *Ateneu*, III, nr. 1, ianuarie 1966, p. 13.

BABEȘ, G. MIHAI, *Ștefan Petică, omul. Valoarea operei poetice*, *Rod nou*, I, nr. 4, aprilie 1934, p. 6—9.

BĂDĂUȚĂ, AL., *Rînduri pentru o comemorare de sfert de veac*, *Viața literară*, IV, nr. 115, 26 octombrie 1929, p. 1.

DOCTOR BINDER, *Ștefan Petică — Mici contribuțiuni la biografia lui*, *Adevărul*, XXXII, nr. 12.896, 10 octombrie 1924, p. 1.

BOGDAN-DUICĂ, G., *Ștefan Petică, Moartea visurilor* (zece sonete), *Aurora*, IV, nr. 942, 25 decembrie 1924, p. 1—2.

BOTE, LIDIA, *Simbolismul românesc*, „E.P.L.", București, 1966, p. 31, 39, 43—44, 46, 49, 56, 58, 59, 61, 63, 68, 72, 86, 87, 88, 200, 203, 209, 211, 234, 237, 247, 248, 250, 258, 262, 270, 271, 276—277, 280, 298, 303, 309—310, 315, 327, 329, 334—335, 341, 359—360, 363, 367, 368, 371, 375, 381, 383, 385, 397, 398, 428, 431, 432, 436, 439, 459, 466, 469, 475.

BOTE, LIDIA, *Antologia poeziei simboliste românești*, „Editura pentru literatură", 1968, p. 131.

BOTEZ, OCTAV., *Ideologia literară a lui Ștefan Petică*, *Ethos*, I, nr. 1, 1944, p. 31—37.

CAION, *Un mort: Ștefan Petică*, *Românul literar*, tom. III, nr. 38, 16 octombrie 1905, p. 514—515.

CAION, *Cîțiva morți*, *Românul literar*, tom. VI, nr. 29, 2 decembrie 1907, p. 421—423.

CAION, *Ștefan Petică*, *Românul*, revistă politică și literară, tom. IX, nr. 1, 1—16 decembrie 1911, p. 38—40.

CARACOSTEA, D., *Poezia română de azi, Conferințele „Vieței noua“*, Seria întîi, 1909, București, Ed. „Vieței nouă“, 1910, p. 122—125.

CARACOSTEA, D., *Semnificația lui Titu Maiorescu*, București, Institutul de istorie literară și folclor, 1940, p. 20.

CAZACU, MIHAI, *Ștefan Petică, teoretician literar, Analele Universității din Timișoara, Seria Științe filologice*, V, 1967, p. 103—115.

CĂLINESCU, G., *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, „Editura Fundației pentru literatură și artă“, București, 1941, p. 606—608 (Șt. Petică).

CĂLINESCU, G., *Călătorie de studii (V)*, *Contemporanul*, nr. 27 (613), 11 iulie 1958, p. 1 și 7.

CĂLINESCU, G., *Cronicile optimistului, Călătorie de studii (V)*, „Editura pentru literatură“, București, 1964, p. 263—264.

CĂLINESCU, MATEI, *Despre poezia lui Ștefan Petică*, *Luceafărul*, VI, nr. 16 (127), 3 august 1963, p. 4.

CĂLINESCU, MATEI, *Ștefan Petică sau poezia muzicii*, *Aspecte literare*, București, „Editura pentru literatură“, 1965, p. 24—42.

CHENDI, ILARIE, *Ștefan Petică*, *Voința națională*, XXI, nr. 5.859, 29 octombrie 1904, p. 1.

CHENDI, IL., *Fragmente, — Informațiuni literare — (Moartea lui Ștefan Petică)*, București, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva“, 1905, p. 89—94.

CHENDI, ILARIE, *Doi dispăruți*, *Calendarul literar și artistic*, 1909, „Socec“, p. 272.

CHENDI, ILARIE, *Ștefan Petică*, *Freamătul*, II, nr. 1—3, Bîrlad, ianuarie-martie 1912, p. 48—51. (O reproducere a articolului publicat în *Voința națională*, 1904).

CHENDI, ILARIE, *Moartea lui Ștefan Petică*, *Pagini de critică*, „Editura pentru literatură“, 1969, p. 209—212.

CIOCULESCU, ȘERBAN, *Ștefan Petică*, poet neadaptat al Bucureștilor, *România literară*, III, nr. 31, 30 iulie 1970, p. 5.

CIOPRAGA, CONSTANTIN, *Literatura română între 1900 — 1918*, Editura „Junimea“, 1970, p. 362—371.

CONSTANTINESCU, POMPILIU, *Ștefan Petică*, *Opere*. „Editura Fundației pentru literatură și artă“ („Scriitori români uitați“), (recenzie), *Vremea*, XI, nr. 554, 11 septembrie 1938, p. 4; nr. 555, 18 septembrie 1938, p. 8, nr. 556, 26 septembrie 1938, p. 8.

CRAINIC, P., [C. Graur], *Ștefan Petică, I, II, III, IV, V*, *Acîntul*, (Galați), I, nr. 37, 38, 40, 42, 43, din 7, 14, 28 noiembrie și 12, 19 decembrie 1904, p. 1 (partea a II-a și a III-a la p. 1—2).

CRĂESCU, P., *Ştefan Petică, Freamătul*, II, nr. 1 — 3, Bîrlad, ianuarie-martie 1912, p. 69—71.

DAVIDESCU, N., *Siluetă, Aspecte şi direcţii literare*, Bucureşti, 1921, p. 5—8.

DAVIDESCU, N., *Ştefan Petică, Cronica literară*, (Fapte şi comentarii), *Flacăra*, VII, nr. 34, 25 august 1922, p. 542—544.

DAVIDESCU, N., *În marginea unui mormînt — Ştefan Petică, Cuvîntul liber*, I, seria II, nr. 33, 6 septembrie 1924, p. 11—12.

DAVIDESCU, N., *Ştefan Petică, Adevărul literar şi artistic*, V, nr. 198, 21 septembrie 1924, p. 1.

DAVIDESCU, N., *Aspecte şi direcţii literare*, II, „Cultura naţională", 1924, p. 96—105.

DAVIDESCU, N., *Prefaţă* la *Poeme* de Şt. Petică, Ed. „Bibliotecii Dimineaţa", (f.a.), (aproximativ la începutul anului 1925).

DAVIDESCU, N., *Poetul*, (din prefaţa la *Poeme*), (p. intitulată *În memoria lui Şt. Petică*), *Adevărul literar şi artistic*, IX, seria II, nr. 464, 27 octombrie 1929, p. 5.

DEMETRESCU, C., *Un nume fatal, Freamătul*, II, nr. 1—3, Bîrlad, ianuarie-martie 1912, p. 21—25.

DENSUSIANU, O., *Şt. Petică, Cîntecul toamnei, Serenade demonice, Viaţa nouă*, V, nr. 16, 1 octombrie 1909, p. 331.

DENSUSIANU, O., [*Marginalia*], *Viaţa nouă*, VII, nr. 19, 15 noiembrie 1911, p. 372.

DOBOŞ C., *O epocă nouă, Freamătul*, II, nr. 4—5, aprilie-mai 1912, p. 98—100.

DOBOŞ, CONSTANTIN, *Ştefan Petică, Cele trei Crişuri*, V, nr. 7, iulie 1924, p. 104—107.

DONGOROZI, I., *În legătură cu Ştefan Petică, Cele trei Crişuri*, V, nr. 8, august 1924, p. 123.

DRAGOMIR, VALERIA, *Ştefan Petică*, [*Epiloguri*], *Românul*, XLVIII, nr. 38, st. n. 7 noiembrie 1904, st. v. 25 octombrie 1904, p. 271.

DRAGOMIRESCU, MIHAIL, *De la misticism la raţionalism*, Tipografiile române unite, Bucureşti, 1925, p. 393.

DRĂGAN, GABRIEL, *Un prinţ al poeziei: Ştefan Petică*. (Douăzeci şi cinci de ani de la moartea lui), *Universul literar*, XLV, nr. 33, 11 august 1929, p. 514—515).

DRĂGAN, GABRIEL, *Note biografice, Universul literar*, XLV, nr. 33, 11 august 1929, p. 515.

DRĂGAN, G., *Ștefan Petică, Viața și opera, Reacțiunea literară*, I, nr. 1, 16 iulie 1933, p. 4.

DUMITRESCU-BUȘULENGA, ZOE, *Ștefan Petică și prerafaelismul englez, Limbă și literatură*, X, București, Societatea de științe istorice și filologice din R.S.R., 1965, p. 211—215.

FÎNTÎNERU, CONSTANTIN, *Ștefan Petică. Opere.* Ediție îngrijită de N. Davidescu, București, „Fundația pentru literatură și artă " (recenzie), *Universul literar*, XLVII, nr. 28, 27 august 1938, p. 2.

E. [GÂRLEANU, EMIL,] *Însemnări, Făt-Frumos*, I, nr. 15, Bîrlad, 15 noiembrie 1904, p. 239—240.

GORGOS, D., *Un poet uitat*, reprodus din *Evenimentul, Freamătul*, II, nr. 1—3, Bîrlad, ianuarie-martie 1912, p. 61.

GRAUR, CONST., *Cîțiva inși*, Biblioteca „Dimineața", nr. 137, Ed. „Adevărul" *(Ștefan Petică*: p. 37—48, o reluare, cu anumite modificări, a articolului despre Șt. Petică publicat în *Avîntul*, 1904, sub pseudominul P. Crainic), f.a., [1932].

ILIESCU, ADRIANA, *Literatorul*, „E. P. L.", 1968, p. 27, 163—164, 234—235, 239, 241, 250, 274, 292.

IORGA, NICOLAE, *Istoria literaturii românești contemporane*, București, Ed. *„Adevărul"*, 1934, p. 138—139, 140—141.

ISPĂȘOIU, ELIZA, *Ștefan Petică: Două scrisori necunoscute, Gazeta literară*, XIII, nr. 20 (706), 19 mai 1926, p. 7.

KARNABATT, D., *Ștefan Petică, Freamătul*, II, nr. 1—3, Bîrlad ianuarie-martie 1912, p. 35—38.

KARNABATT, D., *Ștefan Petică*, [*Cronica literară*], *Flacăra*, I, nr. 5, 19 noiembrie 1912, p. 38—39.

KARNABATT, D., *Discipolii maestrului, Renașterea română*, III, nr. 625, 23 martie 1921, p. 1—2.

KARNABATT., D., *Boema de altădată, Ștefan Petică*, Tip. „Vremea", București, 1944, p. 90, 109, 111—132.

LĂZĂREANU, BARBU, *Notele zilnice ale lui Ștefan Petică, Adevărul literar și artistic*, IX, seria II, nr. 464, 27 octombrie 1929, p. 6.

LĂZĂREANU, B., *Tristul poet, Ștefan Petică, Vremea*, V, nr. 243, 26 iunie 1932, p. 7.

LOVINESCU, E., *Aqua forte*, „Ed. Contemporană", 1940, p. 132.

LOVINESCU, E., *T. Maiorescu și posteritatea lui critică*, „Casa școalelor", 1943, p. 293, 294, 295, 296, 297.

MACEDONSKI, AL., *Fecioara în alb, Carmen*, II, nr. 4, 10 noiembrie 1902, p. 15.

MARINO, ADRIAN, *Viața lui Alexandru Macedonski*, „E.P.L.", 1966, p. 45, 342, 344, 346, 351, 385.

MARINO, ADRIAN, *Opera lui Alexandru Macedonski*, „E.P.L.", 1967, p. 79, 103, 405, 412, 424, 592, 674, 718.

MICU, D., *Începuturile simbolismului românesc*, *Viața românească*, XVI, nr. 67, iunie-iulie, 1963, p. 150—153.

MICU, DUMITRU, *Istoria literaturii române*, vol. I (1900—1918), *(Ștefan Petică)*, „Editura Didactică și Pedagogică", București, 1964, p. 182—184.

MICU, DUMITRU, *Literatura română la începutul secolului XX*, 1964, „E.P.L.", p. 248—254.

MICU, DUMITRU, *Ștefan Petică, pionierul*, *Tribuna*, XIV, nr. 31 (705), 30 iulie 1970, p. 14.

MICU, DUMITRU, *Început de secol*, Editura „Minerva", 1970, p. 392—401.

MICU, ȘT., *Ștefan Petică, omul și poetul*, *Românul*, XLVIII, nr. 39, st. n. 14 noiembrie 1904, st. v. 1 noiembrie 1904, p. 279.

MILLIAN, CLAUDIA, *Despre Ion Minulescu*, „E.P.L.", 1968, p. 56 și 100.

MÎNDRU, A., *Ștefan Petică*, *Freamătul*, II, nr. 1—3, Bîrlad, ianuarie-martie 1912, p. 32—33.

MÎNDRU, A., *Ștefan Petică*, (reproducerea art. din *Freamătul*), *Țara de jos*, I, nr. 11—12, 15 decembrie 1924, p. 217—218.

MOLCUȚ, EUFROSINA, *Studiu introductiv*, la *Scrieri I*, Editura „Minerva", București, 1970 („Scriitori români"), VII-LXXXII.

NICOLESCU, G. C., *Sămănătorismul*, *Viața românească*, XII, nr. 11, 1959, p. 111.

NICOLESCU G. C., *Discuții în jurul simbolismului*, *Studii de literatură universală*, II, „Editura Științifică", București, 1960, p. 363.

P.T. [PAMFILE, TUDOR], *Notiță*, *Florile dalbe*, Bîrlad, I, nr. 2 15 ianuarie 1919, p. 32.

PANĂ, SAȘA, *Sadismul adevărului*, „Editura Unu", București, 1936, (*Ștefan Petică*, p. 261 — 267). Conferință rostită la postul de radio București, la 19 octombrie 1934.

PERPESSICIUS, *Cavalerul negru*, *Mișcarea literară*, I, nr. 1, 15 noiembrie 1924, p. 1.

PERPESSICIUS, *Șt. Petică; Poeme: Fecioara în alb, Cînd vioarele tăcură, Cîntecul toamnei, Serenade demonice* (Biblioteca „Dimineața), 1925. *(Mențiuni și medalii critice)*, *Mișcarea literară*, 1925, II, nr. 16, 28 februarie 1925, p. III.

PERPESSICIUS, *Mențiuni critice*, I, București, „Casa școalelor", 1928, p. 140—141.

PERPESSICIUS, *Ştefan Petică în lumina noilor manuscrise, Menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, „E.S.P.L.A.", 1957, p. 134—148.

PETROVICI, I., *Fulguraţii filozofice şi literare*, „Biblioteca pentru toţi", nr. 1.543—1.546, p. 309.

POPESCU-PUŢURI, ION şi GEORGESCU, TITU, *Ştefan Petică* în *Purtători de flamuri revoluţionare*, Bucureşti, „Editura Ştiinţifică" 1971, p. 120—127

RAŞCU, I. M., *Amintiri şi medalioane literare*, „E.P.L", 1967, p. 25, 26, 52, 54, 85.

ROBOT, AL. *Ştefan Petică*, *Rampa*, XVII, nr. 4.969, 8 august 1934, p. 1.

SADOVEANU, MIHAIL, *Anii de ucenicie*, Editura „Cartea românească", Bucureşti, decembrie 1944, p. 185.

SCĂRLĂTESCU, DORU, *Ştefan Petică; Scrieri*, vol. I, *Cronica* V, nr. 35 (238), 29 august 1970, p. 8.

SCRIOŞTEANU, G., *Vis spulberat* (Adevărate), *Universul literar*, XLV, nr. 33, 11 august 1929, p. 515.

SC. [SCURTU, I.], *Notiţe*, *Sămănătorul*, III, nr. 44, 31 octombrie 1904, p. 704.

VAN SIL [SILVAN, GH.], *Fecioara în alb — Poeme — Şt. Petică Pagini alese*, II, nr. 9, 15 octombrie 1902, p. 15-16.

SMIRNOV, NOE, *Teatrul lui Ştefan Petică*, *Revista de istorie şi teorie literară*, tomul 17, nr. 1, 1968, p. 39—58.

STAMATIAD, T. ALEXANDRU, *Ştefan Petică*, *Biografie*, [Figuri dispărute], *Flacăra*, IV, nr. 16, 31 ianuarie 1915, p. 124—125; nr. 17, 7 februarie 1915, p. 133; nr. 18, 14 februarie 1915, p. 149—150.

STAMATIAD, T. ALEX., *Ştefan Petică, — Opera — [Figuri dispărute]*, *Flacăra*, IV, nr. 18, 14 februarie 1915, p. 149—150.

STAMATIAD, T. AL., *Doi dispăruţi: Iuliu Săvescu — Ştefan Petică Universul literar*, XXXI, nr. 30, 26 iulie 1915, p. 4.

STAMATIAD, ALEXANDRU TEODOR, *Doi dispăruţi: Iuliu Săvescu — Ştefan Petică*, cu o poezie de Ion Minulescu, *Flacăra*, 1915 p. 22—34.

STAMATIAD, AL. T., *Ştefan Petică — Notiţe literare şi biografice — Tribuna nouă*, I, nr. 107, 108, 109 şi 110 din 28, 29, 30 şi 31 octombrie 1924, p. 1—2.

STAMATIAD, AL. T., *Cîţiva scriitori*, Arad, 1925, Biblioteca „Semănătorul", nr. 80—81, p. 10.

STAMAŢIAD, AL. T., *Opera lui Şt. Petică*, *Adevărul literar şi artistic*, IX, seria II, nr. 464, 27 octombrie 1929, p. 6.

STREINU, VLADIMIR, *Ştefan Petică*, *Tribuna*, XIV, nr. 38 (712), 17 septembrie 1970, p. 6.

ŞTEFĂNESCU, ALEXANDRU, *Ştefan Petică şi poezia absenţei*, *Luceafărul*, XIII, nr. 27 (427), 4 iulie 1970, p. 2.

TĂBĂCARU, GR., *Ştefan Petică*, *Neamul românesc*, XIII, nr. 327 (Iaşi), 26 noiembrie 1918, p. 2.

TĂBĂCARU, GR., *Notiţă, (Postumele lui Şt. Petică: Între luptă şi vis, poeme în proză şi versuri)*, *Florile dalbe*, I, nr. 4, 15 februarie 1919, p. 64.

TĂBĂCARU, GR., *În dispreţul contimporanilor*, *Ateneul literar*, Bacău, I, nr. 5, iulie 1925, p. 1—3.

TĂBĂCARU, GR., *Ştefan Petică, note biografice, amintiri, scrieri* etc. Edit. Librăriei C. Patron, Bacău, 1925.

TUTOVEANU, G., *Ştefan Petică*, *Freamătul*, II, nr. 1 — 3, Bîrlad, ianuarie-martie 1912, p. 3—17.

TUTOVEANU, G., *Ştefan Petică, notă biografică*, *Freamătul*, II, nr. 1—3, Bîrlad, ianuarie-martie 1912, p. 46—47.

TUTOVEANU, G., *O lămurire*, *Freamătul*, II, nr. 1 — 3, Bîrlad, ianuarie-martie 1912, p. 78.

TUTOVEANU, G., *Lămuriri pentru „Noua revistă română"*, *Freamătul*, II, nr. 4—5, aprilie-mai 1912, p. 103—107.

TUTOVEANU, G., *Ştefan Petică* (reproduce parţial articolul din *Freamătul*), *Mioriţa*, III, nr. 5—6, Galaţi, ianuarie 1925, p. 100—104.

TUTOVEANU, G., *Ştefan Petică*, (reproducere din *Freamătul*), *Scrisul, nostru*, I, nr. 5, mai 1929, p. 1—5.

URSU, G., *Istoria literară a Bîrladului*, II, Buc., 1936, Atelierele grafice „Peiu", Bîrlad, p. 25, 51—54.

URSU, G., *Un caiet de versuri inedite ale lui Şt. Petică*, *Analele Moldovei*, II, nr. 34, iunie-decembrie 1943, p. 88—204.

URSU, G., *Ştefan Petică şi Tecuciul — Taras-Bulba al luncilor moldoveneşti*, *Tecuciul literar*, Bîrlad, 1943.

URSU, G.G., *Ştefan Petică — Contribuţii la reconsiderarea vieţii şi operei lui*, *Limbă şi literatură*, vol. VI, Bucureşti, 1962, p. 311—335.

URSU, G.G., *Un sonet inedit al lui Ştefan Petică*, *Cronica*, II, 21, 27 mai 1967.

VIANU, T., *Arta prozatorilor români*, „Editura Contemporană", 1941, p. 248—250.

ZAMFIRESCU, GEORGE-MIHAIL, *Ştefan Petică*, Cu prilejul unei triste aniversări, *Clipa*, II, nr. 66, 14 septembrie 1924, p. 1.

G.M.Z. [ZAMFIRESCU, G.M.], *Ştefan Petică, Poeme, Năzuinţa, Craiova*, IV, nr. 1—2, mai-iunie 1925, p. 85—86.

ZOSIN, DR. P., *O scrisoare, Freamătul*, II, nr. 1—3, Bîrlad, ianuarie-martie 1912, p. 67—69.

★

Ştefan Petică, Românul, XLVIII, nr. 38, 7 noiembrie 1904, p. 265.

Şt. Petică, Versuri, Noua revistă română, I, nr. 4, 1 noiembrie 1911, p. 61—63.

Asupra lui Şt. Petică, [Ecouri], Versuri, I, nr. 6, 1 decembrie 1911, p. 100.

Revista „Versuri", Ştefan Petică, Freamătul, II, nr. 1—3, Bîrlad, ianuarie-martie 1912, p. 56—58.

Comemorarea lui Ştefan Petică, Mişcarea literară, I, nr. 1, 15 noiembrie 1924, p. 1.

Cronicar, *Un deschizător de drumuri şi un învins: Ştefan Petică, România literară*, I, 1939, p. 3—4.

Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1893—1900, Bucureşti, „Editura Politică", 1969, p. 380, 381, 489, 514, 542, 555, 563, 564, 565, 580, 587, 588, 589, 607.

TABLA ILUSTRAȚIILOR

Solii păcii, Literatură și artă română, V, 2, 25 decembrie 1900 (Bibl. Acad. R.S.R.)..... 96— 97

Frații, Buc., 1903, coperta interioară (Bibl. Acad. R.S.R.) ..... 96— 97

Filă de manuscris din *Sătenii*, variantă a piesei *Frații* (ms. 1.657, f. 13, Bibl. Acad. R.S.R.) 96— 97

Foaia de titlu a piesei inedite *După logodnă* (ms. 1.657, f. 400, Bibl. Acad. R.S.R.)..... 96— 97

Ștefan Petică, desen de Șt. Dimitrescu. Reproducere din *Universul literar*, XLII, 1, 3 ianuarie 1926, p. 8 (Bibl. Acad. R.S.R.)..... 96— 97

Noul corent literar, *Literatorul*, XX, 1, 20 februarie 1899 (Bibl. Acad. R.S.R.) ..... 96— 97

Noua revistă română, frontispiciu (Bibl. Acad.R.S.R.) 192—193

Poezia nouă, *România jună*, II, 65, 13 februarie 1900, p. 1 (Bibl. Acad. R.S.R.)..... 192—193

România ilustrată, frontispiciu (Bibl. Acad. R.S.R.) 192—193

Asupra literaturii în România, *Făt-Frumos*, I, 5, 15 mai 1904, p. 75 (Bibl. Acad. R.S.R.)..... 192—193

Facsimilul primei pagini dintr-un articol inedit despre L. Tolstoi (ms. 1.657, f. 16, Bibl. Acad. R.S.R.) ..... 192—193

Facsimilul adresei trimise de Asociația generală a presei, prin care i se comunică scriitorului că a

fost ales „membru în comisiunea pentru redactarea proiectului de statut al Asociației" (ms. 1.657, f. 55, Bibl. Acad. R.S.R.) ..... 192—193
Filă din articolul *Necesitatea psihologică a cauzei* (ms. 1.657, f. 116, Bibl. Acad. R.S.R.)..... 320—321
Facsimilul crochiului *Individualismul în morală* (ms. 1.657, f. 74, Bibl. Acad. R.S.R.)..... 320—321
Sociologia veche și Sociologia nouă, Buc, 1903, coperta interioară (Bibl. Acad. R.S.R.)..... 320—321
Metoda în istoria filozofiei, România ilustrată, II, 1 decembrie 1901, p. 9 (Bibl. Acad. R.S.R.).... 320—321
Facsimilul unei scrisori adresate de Șt. Petică lui Ion Nădejde (ms. 1.659, f. 56, Bibl. Acad. R.S.R.) ..... 480—481
Răspunsul unei librării londoneze la o comandă de cărți făcută de Șt. Petică (ms. 1.659, f. 79, Bibl. Acad. R.S.R.) ..... 480—481
Facsimilul scrisorii adresate lui Ștefan Petică de către Alfred Vallette, directorul revistei *Mercure de France* (ms. 1.659, f. 79, Bibl. Acad. R.S.R.) 480—481
Facsimilul scrisorii adresate lui Ștefan Petică de către Jean Bart (E. Botez) (ms. 1.659, f. 71, Bibl. Acad. R.S.R.) ..... 480—481

CUPRINS

TEATRU

Solii păcii 9
Fraţii 119

CRITICĂ LITERARĂ

I Studii şi articole

Noul corent literar 207
Estetismul lui Ruskin 210
Critica noastră literară 218
Poezia nouă 224
Stavropoleos 232
Decadenţa sculpturei 238
Teatrul Naţional 243
Critica literară 249
Transformarea liricei 254
Bucureştiul artistic 259
Artele în România 262
Arta naţională 267
Critica artistică 295
Scriitori şi public 299
Asupra literaturii în România 303

II Medalioane şi recenzii

„Versuri" de Şt.O. Iosif 311
Un tablou 315
Leon Tolstoi 317

Tintoreanu 320
Ultima scriere a lui Tostoi 322
Versuri noi 325

III Foiletoane polemice

Teatru la ţară 329
Dispreţ pentru dialecte 331
Unitatea limbei 332
Indignarea Colegului Crampton 334
Stilul în artă 340

INSTANTANEE ŞI PROFILURI

Un isteric 345
Răpusul 348
Vasile Leonescu 352
O judecată 354
Sulimanul 356
Voie de la comănduire 358
La paradie 360
Defilarea 362
Oameni distinşi 365
Din civilizaţia demi-monde 367
Profesorul-automat 369
„Voiajuri“ în străinătate 370
Marele Galeotto 372
Decoraţii 374
Reclama 376
Parveniţii 378
Cultura noastră 380
Lumea în care se petrece 382
Ziariştii moderni 384
Prietenie 386
Pozitiviştii 388
Simpaticul 390
Artă şi poliţism 392
Înapoiaţi 394
Nervozitatea 396
Parizianul român 398
Ruşine de neam 400
Gazetar de ocazie 402

Mamă de poet 404
Ştrengarii 406
Raniţa şi ghiozdanul 408
În plină criză 410
Ioan Neniţescu 412
Literatură şi scandal 414

ARTICOLE POLITICE

Şcoalele de adulţi la sate 419
Sindicatele agricole şi ţăranii 421
Alegerile din urmă 424
Turburări la sate 426
Serbarea revoluţiunei 429
Teoria revoluţiei 431
Duşmanii societăţei 434
Sfîrşitul burgheziei 437
Viitoarele alegeri 440
Ziarişti 443
Un erou 445
Solidaritate 448
Marea creşte 450
Conferinţa de sîmbătă 452
În robie financiară 454
Individualităţile politice 457
Cadavrul ambulant 460
Glasul fariseilor 464
Puterea sentimentelor 468
Vae victis! 471
Situaţie limpede 473
Criză lungă 476
O să vină altul! 478
Voinţa unui popor 480

SCRIERI SOCIOLOGICE ŞI FILOZOFICE

Sinergia socială 485
Spiritul analitic în sociologie 488
Morfologia socială 498
Sociologia veche şi sociologia nouă 523
Metoda în istoria filozofiei 537

Către Petru Crăescu (1, 2, 3, 4, 5)..... 547
Către Liviu Macedonescu (1, 2) 551
Către Ion Nădejde (1, 2) 556
Către Ianache Petică (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8) 558
Către Grigore Tăbăcaru (1, 2, 3, 4, 5, 6)..... 561
Către George Tutoveanu (1, 2) 564

Note 565
Bibliografie 627
Tabla ilustrațiilor..... 677

Lector: ELISABETA BRÂNCUȘ
Tehnoredactor: MINA CANTEMIR

Bun de tipar 28.01.1974. Tiraj 1.560 ex. legate $^{1}/_{1}$.
Coli ed. 28,89. Coli tipar 42,75. Planșe 8 tipo.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1285 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918",
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București
Republica Socialistă România